

ชานานาฆ่าตัวตาย: รัฐ โครงสร้างเศรษฐกิจ และความรุนแรง

โดย

นางสาวกาญจนา บุญยัง

ดุขฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

รัฐศาสตร์ดุขฎีบัณฑิต

สาขาวิชารัฐศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

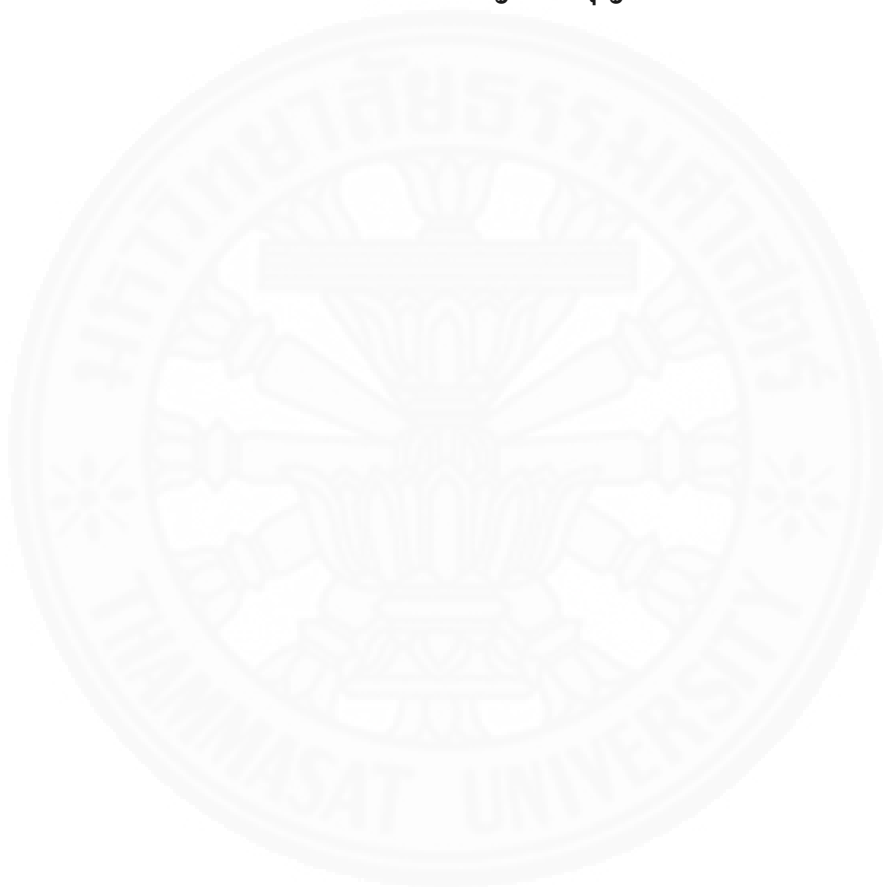
ปีการศึกษา 2558

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ชื่อนามแฝง: รัฐ โครงสร้างเศรษฐกิจ และความรุนแรง

โดย

นางสาวกาญจนา บุญยัง

คู่มือฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

รัฐศาสตร์ดุสิตบัณฑิต

สาขารัฐศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปีการศึกษา 2558

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

PEASANT'S SUICIDE: STATE, ECONOMIC STRUCTURE
AND VIOLENCE

BY

Ms Kanjana Boonyoung

A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE
REQUIREMENTS FOR THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY IN

POLITICAL SCIENCE

FACULTY OF POLITICAL SCIENCE

THAMMASAT UNIVERSITY

ACADEMIC YEAR 2015

COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์

ดุชนิพนธ์

ของ

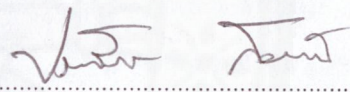
นางสาวกาญจนา บุญยัง

เรื่อง

ชานาฆ่าตัวตาย : รัฐ โครงสร้างเศรษฐกิจและความรุนแรง
Peasant's suicide : State, Economic Structure and violence

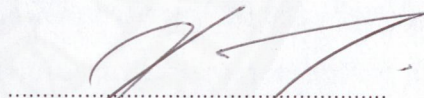
ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตร์ดุชนิพนธ์
เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2559

ประธานกรรมการ

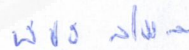
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

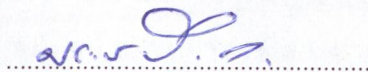
(ศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์)

กรรมการวิทยานิพนธ์

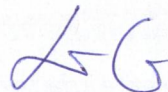
(รองศาสตราจารย์ ดร.พัชรี สีโรรส)

กรรมการวิทยานิพนธ์

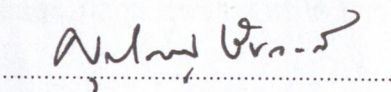
(ศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปันตบแต่ง)

กรรมการวิทยานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญจันทร์ เซอร์เรอร์)

คณบดี

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภสวัสดิ์ ชัยवालย์)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ชานาฆ่าตัวตาย: รัฐ โครงสร้างเศรษฐกิจ และ ความรุนแรง
ชื่อผู้เขียน	นางสาวกาญจนา บุญยัง
ชื่อปริญญา	รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขา/คณะ/มหาวิทยาลัย	สาขารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์
ปีการศึกษา	2558

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง *ชานาฆ่าตัวตาย: รัฐ โครงสร้างเศรษฐกิจ และความรุนแรง* มีคำถามหลักคือ ในสถานการณ์ความขัดแย้งที่ดำรงอยู่เงื่อนไขอะไรทำให้ชานาฆ่าตัวตาย เงื่อนไขดังกล่าวทำงานอย่างไร และการฆ่าตัวตายของชานาทำงานอย่างไรในสภาวะความขัดแย้งยืดเยื้อของสังคมไทย การศึกษานี้มุ่งทำความเข้าใจบริบทความขัดแย้งในวิถีชีวิตของชานา *ชนวนกระตุ้น* ที่หลักให้ชานาฆ่าตัวตาย *ผลลัพธ์* ที่เกิดขึ้นภายหลังการฆ่าตัวตาย *โครงสร้าง* ความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าตัวตาย และความหมายการฆ่าตัวตายของชานาที่มีต่อฝ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้อง วิทยานิพนธ์นี้ใช้วิธีการศึกษาแบบกรณีศึกษา โดยเลือกศึกษาการฆ่าตัวตายในฐานะความรุนแรงสุดขีดจากกรณีชานาฆ่าตัวตาย 4 กรณีคือที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายที่ดิน กฎหมายขายฝาก ความล้มเหลวในตลาด และโครงการรับจำนำข้าว เพื่อสะท้อนภาพความรุนแรงในวิถีชีวิตของชานารวมถึงเงื่อนไขที่นำไปสู่การฆ่าตัวตาย

ชานาไทยดำเนินชีวิตอยู่ในบริบทความขัดแย้งยืดเยื้อมาอย่างยาวนานคู่กับกระบวนการพัฒนาสู่รัฐสมัยใหม่ ซึ่งรัฐใช้อำนาจแบบแข็งตัว ไม่มีกลไกประกันความเสี่ยงในการเข้าตลาด ขาดการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อต่อรองผลประโยชน์ ชุมชนชานาแตกแยก และชานาขาดทักษะที่จำเป็นในตลาด

การศึกษาพบว่า ชานาที่ฆ่าตัวตายเผชิญกับการขัดกันของวัฏจักรตามวิถีชีวิตกับวัฏจักรตามกฎเกณฑ์ของรัฐและตลาดซึ่งมีเงื่อนไขอำนาจและเวลาต่างกัน การสะดุดหยุดลงของวัฏจักรตามวิถีชีวิตของชานาที่ฆ่าตัวตายคือ การสูญเสียปัจจัยที่จำเป็นในการปลูกข้าวโดยเฉพาะที่ดิน การสูญเสียรายได้จนไม่สามารถลงทุนทำนารอบต่อไปได้และไม่สามารถชำระหนี้ได้ การใช้อำนาจ

เหนือกว่าเพื่อยืนยันความแน่นอนในการบังคับใช้กฎหมายของรัฐที่แน่นอนชัดเจน ชัดกับวิถีชีวิตของ
ชาวนาที่ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนมากกว่า ในขณะที่ชาวนาไม่มีช่องทางการต่อรองและขาด
ศักยภาพในการร้องเรียนจึงทำให้ชาวนาไม่มีทางออกและตัดสินใจฆ่าตัวตาย นอกจากการฆ่าตัวตาย
ของชาวนาจะมีความหมายว่า ตัดพ้อต่อรัฐ สิ้นหวังเหนื่อยล้า และหนีจากกฎหมายแล้ว ในบางกรณี
ชาวนายังต่อสู้กับกฎหมายของรัฐโดยใช้การฆ่าตัวตายในฐานะการแสดงเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองของตน
อีกด้วย

คำสำคัญ: ชาวนาฆ่าตัวตาย, ความรุนแรง, วัฏจักรชีวิตชาวนา, วัฏจักรกฎหมายของรัฐและตลาด
ความขัดแย้งยืดเยื้อ

Dissertation Title	PEASANT'S SUICIDE: STATE, ECONOMIC STRUCTURE AND VIOLENCE
Author	Ms. Kanjana Boonyoung
Degree	Doctor of Philosophy in Political Science
Major Field/Faculty/University	Political Science Faculty of Political Science Thammasat University
Dissertation Advisor	Professor Dr. Chaiwat Satha-Anand
Academic Year	2015

Abstract

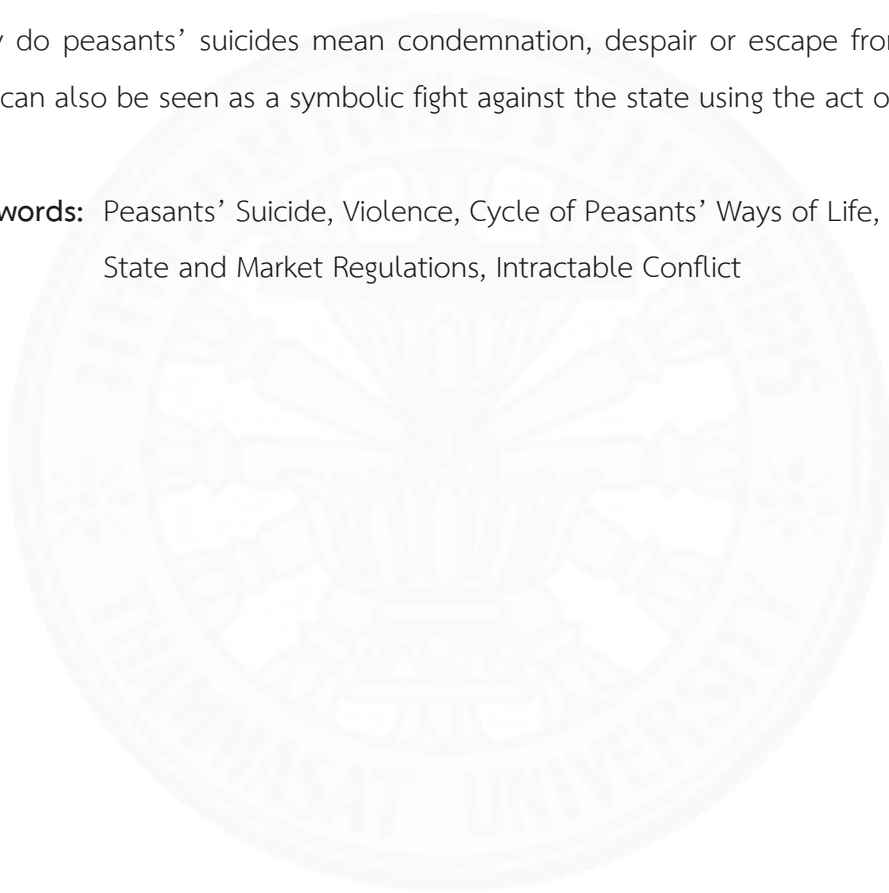
This dissertation aims to answer the questions: what are peasants' suicidal conditions? How do these conditions function in the face of intractable conflicts in the context of Thai political society? The objectives of this dissertation are: (1) to examine the circumstances of conflicts, triggers and outcomes that are related to peasants' suicides, and (2) to study consequences and meanings of peasants' suicides. Using case study as the methodology, this study examines four cases of peasants' suicides as extreme case studies. These 4 suicide cases relate to: Land Laws; Sale with Rights of Redemption Laws; market failure; and Thailand Rice Subsidy Scheme. By taking all these cases together, the pattern of violence in peasants' way of life and the conditions of peasant suicides can be identified.

The study finds that suicide results when peasants' life cycle crashes against the state/market life cycles in the context of intractable conflicts. This process results from a complex set of conditions: coercive power of authoritarian state, a lack of safety nets in the market system, a lack of organized political grouping /movement which might provide them with bargaining power, a decline in communal sense among peasants, and their lack of necessary entrepreneurial skills. Peasants who committed suicide encounter conflicts between the cycle of their ways of life-marked with persistent uncertainty, and the cycle of the State's

regulations-clear with certainty, both of which move along different power and time conditions.

A miserable life cycle of these peasants begins when they lost their capital particularly land and their income for next harvest season investment and are no longer able to pay their debt. In the meantime, the state pursued them to comply with strict rules and regulations, which in turn affected their ways of life. As a result, they could not find a way out and made a decision to commit suicide. Not only do peasants' suicides mean condemnation, despair or escape from problems, but can also be seen as a symbolic fight against the state using the act of suicide.

Keywords: Peasants' Suicide, Violence, Cycle of Peasants' Ways of Life, Cycle of the State and Market Regulations, Intractable Conflict

กิตติกรรมประกาศ

ความยากประการหนึ่งของการทำดัชนีนิพนธ์คือ การตั้งคำถามการวิจัยที่ท้าทายมากพอที่จะจูงใจให้ข้าพเจ้าทุ่มเทเวลาสำหรับการค้นคว้าข้อมูล สร้างข้อสรุป และนั่งลงเขียนด้วยกระบวนการวนเวียนไปมาซ้ำๆ เป็นระยะเวลาต่อเนื่องยาวนานได้ ในช่วงเวลาที่ผู้เขียนวนเวียนไปมากับทฤษฎีเกี่ยวกับความขัดแย้งและความรุนแรง นับเป็นโอกาสที่สำคัญที่สุดครั้งหนึ่งเมื่อศาสตราจารย์ ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ชี้ให้เห็นวิธีการตั้งคำถามจากข้อเท็จจริงทางสังคม คำถามที่รองรับด้วยข้อเท็จจริงจึงชัดเจนและทำให้ผู้เขียนสนุกที่จะทำงานวนเวียนไปมาซ้ำๆ เป็นเวลานานได้นอกจากโอกาสแล้วอาจารย์ยังชี้ชวนให้คิด ตั้งคำถาม เปิดโอกาสให้ใช้เวลาและใช้ความคิดเพื่อตอบคำถามโดยยอมรับในพลังและคุณค่าในความคิดของผู้เขียน ซึ่งเปรียบเสมือนการรดน้ำให้ทั้งความคิดและตัวตนของผู้เขียนสามารถเติบโตไปพร้อมๆ กันได้ ขอขอบพระคุณอาจารย์เป็นอย่างสูงที่ไม่ทำลายพลังและความพยายามที่จะคิดแม้ในบางครั้งจะดูเหลวไหลไม่ได้เรื่องก็ตาม ด้วยวิธีการเช่นนี้นอกจากผู้เขียนจะฝึกคิดและได้เรียนรู้ความเป็นอาจารย์แล้ว ยังบ่มเพาะพลังแห่งการต่อสู้กับสิ่งผิดปกติ(ความรุนแรง)ซึ่งถูกทำให้กลายเป็นความปกติในสังคมต่อไปได้

ขอบคุณกรรมการสอบดัชนีนิพนธ์ทั้ง 4 ท่าน ได้แก่ ผศ.ดร.ประจักษ์ ก้องกีรติ รศ.ดร.พัชรี สีโรรส รศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง และผศ.ดร.เพ็ญจันทร์ เซอร์เรอร์ ที่ให้ทั้งกำลังใจที่มีค่าและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์สำหรับการปรับปรุงดัชนีนิพนธ์นี้ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณคณาจารย์หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต ได้แก่ ดร.เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ศ.ดร.เกษียร เตชะพีระ ศ.ดร.อัมพร อารังลักษณ์ ศ.ดร.ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ศ.ดร.จรัญ มะลูลีม ที่นอกจากจะประสิทธิ์ประสาทความรู้แล้วหลายท่านยังคอยถามไถ่ให้กำลังใจซึ่งทำให้บรรยากาศของการเรียน การสอบวัดคุณสมบัติ กระทั่งสอบดัชนีนิพนธ์ไม่โหดร้ายจนเกินไปนัก

ขอขอบคุณ ดร.รัตนา โตสกุล อาจารย์คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่อนุญาตให้ผู้เขียนเข้าเรียนในรายวิชาวิจัยทางมานุษยวิทยาที่ให้มุมมองและเทคนิคการเข้าถึงความรู้ในสนาม ซึ่งถือเป็นเทคนิควิธีสำคัญในการรวบรวมข้อมูลของงานดัชนีนิพนธ์นี้ และโดยเฉพาะขอขอบคุณ รศ.ดร.มยุรี อนุমানราชชน ที่ส่งเสริมให้ผู้เขียนเรียนต่อ ห่วงใยสุขภาพ และให้กำลังใจด้วยการชวนทานอาหารอร่อยๆ กำลังใจจากอาจารย์จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

ขอบคุณญาติและผู้ที่เกี่ยวข้องกับชวานาผู้เสียชีวิตที่ให้โอกาสผู้เขียนได้สัมผัสเหตุการณ์ความไม่เสมอหน้าที่โหดร้ายในสังคมแม้ระหว่างการย่อนระลึกถึงผู้เสียชีวิตจะทำให้ผู้เล่าทรมานจิตใจก็ตาม ผู้เขียนเชื่อว่าความรู้ที่ถูกเรียบเรียงจากประสบการณ์ของชวานาที่เผชิญความขัดแย้งยึดเยื้อและ

ได้รับความเดือดร้อนจากกฎเกณฑ์ต่างๆ เป็นระยะเวลายาวนานนี้ จะมีคุณค่าในทางวิชาการและเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องต่อไป

ขอขอบคุณ คุณวิชัย แสงดาวฉาย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชนิดา ชิตบัณฑิตย์ คุณดี ฌรงค์ศักดิ์ คุณพัช พัทธินทร์ คุณนน สมมานน คุณอ้น จาตุรงค์ ที่ให้ความช่วยเหลือ ตอบคำถาม และสร้างโอกาสในการเข้าถึงแหล่งความรู้ที่สำคัญ ในหลายกรณีหากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากท่านเหล่านี้ผู้เขียนอาจไม่ทราบข้อเท็จจริงหรือไม่สามารถตรวจสอบข้อมูลให้ถูกต้องน่าเชื่อถือได้

ขอบคุณมิตรภาพที่ดีจากเพื่อนร่วมหลักสูตร ทั้งพี่ตึก พี่เอ พี่ทิพย์ พี่จันทร์ พี่ตี พี่เอก พี่บัว พี่จุก พี่อัย ตุ่น และน้องโบ ที่หยิบยื่นทั้งความรู้ทางวิชาการ ประสบการณ์ที่สนุกสนานระหว่างการเรียนรู้ รวมถึงอาหารคาวหวานและดนตรีซึ่งช่วยให้ชีวิตนักศึกษาปริญญาเอกไม่เจียบเหงา ขอขอบคุณการช่วยเหลือจากน้องหนูและน้องหมู @ ห้องสมุดติเรก ชัยนาม ถ้าไม่มีน้องๆ ชีวิตก็คงลำบากมากกว่านี้ และขอบคุณพี่นก เนตรชนกที่คอยติดตามความคืบหน้าในการเรียนกระทั่งสำเร็จการศึกษา

ขอบคุณพี่ต่อ และครอบครัวเลี่ยมสุวรรณ สำหรับความห่วงใยและกำลังใจที่มากล้นเหมือนเช่นตายเป็นคนในครอบครัว ติใจที่มีเมเม่จิ้ง ขบา ขฎา คอยสร้างสีสันและความวุ่นวายไม่ทำให้ชีวิตการเรียน ราบเรียบ ว่าแห้วจนเกินไป

ขอบคุณพี่สำหรับพลังที่ผลักดันให้ขวนคิด ทำให้รู้ว่าความสงสัยไม่ได้แปลกประหลาดแต่ช่วยให้เราได้ค้นพบประตูที่นำไปสู่ความรู้ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ขอขอบคุณอย่างยิ่งสำหรับกำลังใจ ความห่วงใย และการดูแลที่ดีตลอดระยะเวลาการทำวิทยานิพนธ์นี้จนแล้วเสร็จ

ขอบคุณพ่อและแม่ที่สนับสนุนการเรียนของลูกมาโดยตลอด ขอขอบคุณเต้ที่อยู่ดูแลที่บ้าน ความห่วงใยและกำลังใจจากพ่อ แม่ และเต้ รวมถึงญาติๆ ล้วนเป็นพลังแรงใจสำคัญที่ทำให้ต่อยต่อสู้กับความท้าทายในการเรียนมาได้จนถึงวันนี้

ขอบคุณผู้บริหารวิทยาลัยการบริหารรัฐกิจที่ให้โอกาสในการศึกษาต่อ และที่สำคัญคือขอบคุณเพื่อนร่วมงานที่ยอมรับการงานหนักขึ้นเพื่อให้ผู้เขียนมีเวลาเรียนอย่างเต็มที่

ขอบคุณตัวเองที่ไม่ยอมแพ้ต่อแรงกดดันที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาการเรียน การใช้เวลาเขียนอันยาวนานไม่ได้ทำให้วิทยานิพนธ์นี้มีความถูกต้องสมบูรณ์กระทั่งไร้ข้อผิดพลาด และความผิดพลาดใดใดในงานชิ้นนี้ล้วนเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียน อย่างไรก็ตามข้อเท็จจริงที่น่าเสนอในวิทยานิพนธ์ที่น่าจะสามารถสะท้อนภาพความขัดแย้งชนิดถึงตายซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการบังคับใช้กฎหมายของรัฐ/ตลาดอย่างไม่เสมอหน้า น่าจะเป็นประโยชน์และช่วยจุดประกายคำถามให้แก่ผู้ที่สนใจศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องต่อไป

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญตาราง	(10)
สารบัญภาพ	(11)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญของการวิจัย	1
1.2 วรรณกรรมเกี่ยวกับการฆ่าตัวตายของชวานา	4
1.3 สถานการณ์การฆ่าตัวตายของชวานาในสังคมไทย พ.ศ. 2539 – 2558	11
1.4 คำถามการวิจัย	27
1.5 วัตถุประสงค์การวิจัย	27
1.6 ระเบียบวิธีวิจัย	28
1.7 ข้อถกเถียง	36
1.8 การนำเสนอ	37
บทที่ 2 แนวคิดและการทบทวนวรรณกรรม	38
2.1 แนวคิดและการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับความขัดแย้งและความรุนแรง	38
2.2 การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการฆ่าตัวตาย	46
2.3 การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับรัฐและอำนาจของรัฐ	58
2.4 การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับสังคมชวานา	61

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.5 มิติประวัติศาสตร์ชาวนาไทย: ร่องรอยความขัดแย้งในอดีตสู่ความขัดแย้ง ยึดเชื้อ	69
2.6 บทวิเคราะห์จากแนวคิดและการทบทวนวรรณกรรม	76
บทที่ 3 ชาวนา กฎหมายเกี่ยวกับที่ดิน และการต่อสู้กับรัฐ	82
3.1 บริบทครอบครัว/เหตุการณ์	84
3.2 วัฏจักรความขัดแย้งในที่ดินสาธารณะประโยชน์: จุดเริ่มต้นและพัฒนาการของ ความขัดแย้ง	90
(1) การฆ่าตัวตายครั้งแรก (พ.ศ. 2511 – 2525): จดหมายของแม่ – ทำเนียบ รัฐบาล	90
(2) การฆ่าตัวตายครั้งที่สอง (พ.ศ. 2526 – 2530): มีชัย – เจ้าชาย – นิติจิตเวช	99
(3) การฆ่าตัวตายครั้งที่สาม (พ.ศ. 2531 – 2542): มติคณะรัฐมนตรี – การเฝ้า รอ – การแปลงเปลี่ยนคูกรณี	109
(4) ฆ่าตัวตายครั้งที่สี่และห้า (พ.ศ. 2543 – 2547): รัฐลอยตัว – คูกรณีเปลี่ยน หน้า – การฆาตกรรม	123
3.3 การฆ่าตัวตายจุดจบของความขัดแย้ง?	128
3.4 การฆ่าตัวตายในฐานะความรุนแรง	149
3.5 การฆ่าตัวตาย มุมมองจากคนอื่น และความหมายที่ซ่อนอยู่	161
บทที่ 4 ชาวนา กฎหมายขายฝาก และการตัดพ้อต่อรัฐ	173
4.1 บริบทความเป็นมา	174
4.2 แปรที่ดินเป็นเงิน	178
4.3 ชนวนกระตุ้น	185
4.4 ผลที่เกิดขึ้นหลังจากฆ่าตัวตาย	188
4.5 เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง	195

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
4.6 การพยายามสร้างความหมายการฆ่าตัวตายโดยรัฐ การรับรู้ของครอบครัว และความหมายการฆ่าตัวตายของสากล	205
บทที่ 5 ชาวนา ตลาด และความเหนียวล้าลื่นหวัง	220
5.1 บริบท	220
5.2 วัฏจักรชาวนาต้องพึ่งตนเอง: วันนี้อะหรือวานนี้ไม่ต่างกัน	224
5.3 ชนวนกระตุ้น	233
5.4 ผลที่เกิดขึ้นหลังจากการฆ่าตัวตาย	235
5.5 โครงสร้างที่กำกับชาวนา	239
5.6 วัฒนธรรมกับการฆ่าตัวตาย	249
บทที่ 6 ชาวนา โครงการรับจำนำข้าวเปลือก และการหนี	256
6.1 บริบทความเป็นมา	256
6.2 ชนวนกระตุ้น	269
6.3 ผลที่เกิดขึ้นหลังจากการฆ่าตัวตาย	273
6.4 เงื่อนไขเชิงโครงสร้างในสังคมชาวนาของอนันต์	278
6.5 ความหมายของการฆ่าตัวตาย	293
บทที่ 7 ชีวิตชาวนา: การขัดกันของวัฏจักรและความรุนแรง	298
7.1 สรุปผลการศึกษา	298
7.2 บทเรียนจากผลการศึกษาและอนาคต	310
รายการอ้างอิง	314
ประวัติผู้เขียน	343

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1.1 จำนวนและร้อยละของเหตุการณ์การฆ่าตัวตายของชาวนาจำแนกตามข้อมูลทั่วไป	16
1.2 จำนวนและร้อยละของชาวนาที่ฆ่าตัวตายจำแนกตามเหตุการณ์การฆ่าตัวตาย	18
1.3 จำนวนและร้อยละของชาวนาจำแนกตามสภาพปัญหาและชนวนกระตุ้นการฆ่าตัวตาย	19
1.4 จำนวนและร้อยละของลักษณะประชากร เหตุการณ์ จำแนกตามลักษณะการฆ่าตัวตายของชาวนา	21
1.5 จำนวนและร้อยละของสภาพปัญหาและชนวนกระตุ้นการฆ่าตัวตายของชาวนาจำแนกตามลักษณะของการฆ่า	22
1.6 จำนวนการฆ่าตัวตายของชาวนาจำแนกตามรัฐบาล	24
2.1 ลักษณะของความรุนแรงจำแนกตามความจำเป็นพื้นฐาน	45
3.1 สรุปเหตุการณ์การฆ่าตัวตายของพรเพชร เหมือนศรี	150
4.1 ส่วนหนึ่งของประวัติที่ดิน โฉนดเลขที่ 88XX อ.ประจันตคาม จ.ปราจีน	181
4.2 ประวัติที่ดิน โฉนดเลขที่ 88XX อ.ประจันตคาม จ.ปราจีนบุรี (วันที่ 11 ตุลาคม 2539 – 5 พฤศจิกายน 2541)	194
4.3 ราคาซื้อขายที่ดินและอัตราดอกเบี้ยของที่ดิน เลขที่ 88XX อ.ประจันตคาม จ.ปราจีนบุรี	198

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1 จำนวนเหตุการณ์ฆาตกรรมฆ่าตัวตาย พ.ศ. 2539 - 2558 จำแนกรายปี	17
1.2 จำนวนเหตุการณ์ฆาตกรรมฆ่าตัวตาย พ.ศ. 2539 - 2558 จำแนกรายเดือน	17
3.1 น້องชายของพรเพชรกับรถแทรกเตอร์คันแรกในอำเภอหนองบัว	90
3.2 พรเพชร เหมือนศรี กับเจ้าเซย บริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาล พ.ศ. 2528	104
3.3 กระต๊อบที่พรเพชรใช้อาศัยขณะอยู่บนต้นมะขามเพื่อประท้วงรัฐบาล พ.ศ. 2529	104
3.4 พรเพชรขณะประท้วงบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาลเมื่อ พ.ศ. 2531	111
3.5 แผนที่ที่ดินบริเวณทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์	115
3.6 พรเพชรกับรถป้ายแดงที่ขายที่นาซื้อและใช้เดินทางมาประท้วงรัฐ	119
3.7 พรเพชรร่างข้อความเพื่อใช้พูดคุยกับผู้ที่จะขอยืมเงิน	134
3.8 การต่อสู้ของพรเพชรกับโครงสร้างกฎหมายของรัฐ	145
3.9 พรเพชร เหมือนศรี ขณะประท้วงเพื่อยื่นข้อร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ โดยมีหุ่นแขวนคออยู่ใต้ต้นไม้ และเปิดเพลงพญาโศก	151
3.10 นายมีชัย ฤชุพันธุ์ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี รับเรื่องร้องเรียนจากพรเพชร เหมือนศรี วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2525 เวลาประมาณ 17.30 น.	154
3.11 พรเพชร เหมือนศรี กำลังรดน้ำมันบนตัวเพื่อพยายามเผาตัวเองประท้วง (วันที่ 9 มิถุนายน 2530 เวลาประมาณ 12.00น.)	156
4.1 ท่อส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำเขาสามลิบและประตูเปิดน้ำเข้าพื้นที่เกษตร	175
4.2 บ้านและบริเวณบ้านของยายผิงและครอบครัวของลูกสาว รวมทั้งสิ้น 5 คน	176
5.1 คลองรางเสารงซึ่งเชื่อมต่อกับคลองลาดงา-ปลายกั๊ดและแม่น้ำน้อย (แม่น้ำสาขาของแม่น้ำเจ้าพระยา) ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำหรับทำนาและทำประมงของชาวนาในตำบลลาดงา	221
5.2 บ้านที่อยู่อาศัยของครอบครัวอำพันทอง	225
5.3 สถิติราคาข้าว ณ ตลาดระดับต่างๆ (มกราคม 2550 – กรกฎาคม 2552)	230
6.1 ร้านขายอาหารตามสั่งของฉันทนา	258
6.2 บ้านที่มาจากน้ำพักน้ำแรงของอนันต์และฉันทนา สายประยงค์	259
6.3 ประกาศนียบัตรแต่งตั้งให้นายอนันต์ สายประยงค์ เป็นผู้แทนเกษตรกรจังหวัดปทุมธานี	264

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
6.4 พระบรมฉายาลักษณ์ซึ่งฉันทนาได้รับเมื่อครั้งไปร่วมงานที่สนามหลวง และฝูงพระราชทานที่เจ้าหน้าที่จากสำนักพระราชเลขานำมามอบให้ฉันทนาที่บ้าน	276
6.5 ทางด่วนสายอุดรรัถยาซึ่งตัดผ่านทุ่งนาในตำบลบางพูด	287
6.6 สะพานข้ามคลองเปรมประชากร เชื่อมต่อทางด่วนอุดรรัถยา (หมายเลข 347) กับถนนพหลโยธินบริเวณหน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต	288

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของการวิจัย

“You to live I to die, the remainder shall recall or cry”¹

สหายทั้งหลาย²

คนไทยที่มีใจซื่อสัตย์สุจริตสามารถจะใช้มีดคว้านพงได้ดูชาวญี่ปุ่น แต่เราไม่มีอาวุธดูจกล่าว ข้าฯ ขอภัยใช้ผ้าขาวม้าไหมโคราชผืนนี้ เป็นเครื่องประกอบอัตตวินิบาตกรรมของข้าฯ ครั้นนี้ด้วยเจตนาอันแรงกล้า เพื่อคัดค้านการกระทำของคนหมู่หนึ่งซึ่งใช้อำนาจอยู่ในรัฐบาล การกระทำของเขาแม้จะกล่าวโดยย่อดังต่อไปนี้ก็ย่อมเป็นที่สุดแสนจะทนอยู่ได้ คือ

¹ พระยากำแพงรามภักดีกล่าวกับพระยาศรภักย์พิพัฒน์ก่อนตัดสินใจผูกคอตายขณะที่ถูกขังอยู่ในเรือนจำบางขวางเมื่อช่วงสายของวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2476 ดูเพิ่มเติมใน เลื่อน ศรภักย์วานิช [นามแฝง], *ฝันร้ายของข้าพเจ้า*, (กรุงเทพฯ: ศรภักย์, 2512), 90 – 93.

อนึ่ง พระยากำแพงรามภักดี เดิมชื่อ ขุนยุทธกาจกำจาย หรือ รต. แต้ม คงอยู่ เป็นบุคคลผู้ที่ทำให้ กบฏ ร.ศ. 130 ประสบความล้มเหลว ดูเพิ่มเติมใน “100 ปี กบฏประชาธิปไตย ร.ศ. 130,” Siam Intelligence, <http://www.siamintelligence.com/one-hundred-years-of-democracy-revolutionary/> (สืบค้นเมื่อ ตุลาคม 2558).; “100 ปี กบฏประชาธิปไตย ร.ศ.130 - 80 ปี ปฏิวัติประชาธิปไตย พ.ศ. 2475,” ประชาไท, <http://www.prachatai.com/journal/2012/06/41244> (สืบค้นเมื่อ ตุลาคม 2558).

² จดหมายลาตายของพระยากำแพงรามภักดีถึงสหาย ทั้งนี้ เลื่อน ศรภักย์วานิช ระบุว่า 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2476 นั้นเป็นการนับตามปฏิทินเดิมของไทยที่เริ่มนับเดือนแรกของปี (วันปีใหม่) ในเดือนเมษายน (ไทยเริ่มใช้วันปีใหม่ตามปฏิทินสากลเมื่อ 1 มกราคม พ.ศ. 2484) ดังนั้น การฆ่าตัวตายของพระยากำแพงรามภักดีเกิดขึ้นหลังจากที่พระยาศรภักย์พิพัฒน์ถูกจับกุมเมื่อ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2476 ประมาณสามเดือน ดูเพิ่มเติมใน เลื่อน ศรภักย์วานิช [นามแฝง], *ฝันร้ายของข้าพเจ้า*, 90 – 93. และ นิคม จารุณี, “กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), 280.

๑. การใช้อำนาจเป็นธรรมเหยียบย่ำผู้มีคุณและเพื่อนร่วมชาติโดยปราศจากความเมตตาปราณี
๒. เปล่งรัศมีอุบาทว์โดยอาศัยอำนาจทหารเป็นเครื่องมือ
๓. กระทบปีกโดยความมั่งใหญ่ไฝ่สูงพุงตนขึ้นสู่สรวงอากาศโดยปราศจากความอาย
๔. ทำลายล้างสภาพของสหายร่วมทุกข์ร่วมสุข และเพื่อนร่วมชาติโดยถือเอาคำว่ากฎขึ้นตั้งหน้า
๕. แสดงอภินิหารเยอหยิ่งหยาบข้าต่อพ่อแม่ลูกเมียของเราด้วยอาการอันแสนร้ายยิ่งกว่าชาติป่าเถื่อนในใจกลางทวีปแอฟริกา

ท่านทั้งหลาย ท่านอยู่ ข้าฯ ตาย แต่ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของข้าฯ จะเวียนว่ายคอบพิทักษ์รักษา คุ่มครองป้องกันและช่วยท่านให้พ้นทุกขเวทนาในวันหนึ่งข้างหน้า ข้าฯ เชื่อว่าความตายของข้าฯ จะทำให้ศัตรูพ้อใจ และจะบรรเทาความพยาบาทอาฆาตจองเวรต่อท่านลงได้บ้างไม่มากนักน้อย ข้าฯ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจงคุ้มครองป้องกันท่านและครอบครัวอันเป็นที่รักของท่านตลอดกาลวิบากนี้เทอญ

You to live I to die.

The remainder shall recall or cry.

ท่านจงอยู่ ข้าฯ ต้องตาย

คนผู้อยู่เบื้องหลังจะเรียกกลับหรือร้องไห้

เนื้อความจากจดหมายลาตายของพระยากำแพงรามภักดีนักโทษคดีกบฏบวรเดชที่ตกอยู่ข้างร่างไร้วิญญาณจากการกระทำอัตวินิบาตกรรมในคุกบางขวางเมื่อ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2476 สะท้อนภาพบางประการ คือ หนึ่ง เนื้อความของจดหมายแสดงเจตนาของผู้เขียนอย่างชัดเจนว่า

³ ในนวนิยายเรื่อง น้ำเงินแท้ ซึ่งแต่งโดย วินทร์ เลียววาริณ มีการดัดแปลงคำในจดหมายลาตายในนวนิยายเรื่อง “ฝันร้ายของข้าพเจ้า” อยู่บางแห่ง ได้แก่ คำว่า ชื่อสัตย์สุจริต เปลี่ยนเป็น ชื่อสัตย์สุภาพ, คำว่า อาวุธดุจกล่าว เปลี่ยนเป็น อาวุธดังกล่าว, คำว่า อำนาจเป็นธรรม เปลี่ยนเป็น อำนาจไม่เป็นธรรม, คำว่า โดยความมั่งใหญ่ไฝ่สูง เปลี่ยนเป็น โดยมั่งใหญ่ไฝ่สูง, คำว่า คนผู้อยู่เบื้องหลัง เปลี่ยนเป็น คนผู้อยู่หลัง ดูเพิ่มเติมใน วินทร์ เลียววาริณ, *น้ำเงินแท้* (กรุงเทพฯ: บริษัท 113 จำกัด, 2558), 133 – 134.

หมายเหตุ: การแปลคำว่า recall เป็นภาษาไทยว่า เรียกกลับ ปรากฏทั้งในนวนิยายของเลื่อน ศราภยวานิช และ วินทร์ เลียววาริณ ทั้งนี้ผู้เขียนวิทยานิพนธ์เห็นว่าเป็นการแปลผิดความหมาย คำนี้ควรจะแปลเป็นภาษาไทยว่า จดจำ/ระลึกถึง

ต้องการต่อต้านการกระทำของรัฐบาลคณะราษฎรซึ่งมี พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็น นายกรัฐมนตรีที่ตราหน้าเหล่าผู้ก่อการซึ่งมีอุดมการณ์ทางการเมืองต่างจากรัฐบาลว่าเป็นกบฏ ทั้งยัง แสดงเจตนาที่จะปกป้องสหายแม้จะเสียชีวิตแล้วก็ตาม เนื้อความในจดหมายยังชี้ให้เห็นความรุนแรง จากการถูกตัดสินให้รับโทษจำคุกอันเป็นการปิดกั้นเสรีภาพ รวมถึงการเผชิญความรุนแรงทางจิตใจ จากการถูกเยาะเย้ยประชดประชันต่อตัวนักโทษและครอบครัวทั้งจากภายในและนอกคุก ความ ทรมานทางใจจึงเป็นการรับรู้ถึงความรู้สึกสูญเสียเกียรติยศของตนเองและบุคคลในครอบครัวที่อยู่ ภายนอกคุก เช่น ความรู้สึกวิตกกังวลของพระยากำแพงรามภักดีที่เห็นว่าภรรยาเดินทางมาถึงยัง เรือนจำแล้วแต่ไม่เข้าเยี่ยม ทั้งรับรู้ถึงผลกระทบที่เกิดแก่ครอบครัวแต่ก็ไม่สามารถจัดการใดให้ดีขึ้น ได้ เป็นต้น การฆ่าตัวตายนี้จึงดำรงอยู่ในฐานะการกระทำเชิงสัญลักษณ์เพื่อประท้วงการกระทำของ รัฐ/สถาบันของรัฐ และคืนเสรีภาพทั้งทางกายและจิตวิญญาณของพระยากำแพงรามภักดีไปในคราว เดียว

สอง สถานะทางสังคมของพระยากำแพงรามภักดีเคยเป็นข้าราชการที่ได้รับโอกาสและ ก้าวหน้าในหน้าที่จากการให้ข่าวเกี่ยวกับกบฏ ร.ศ. 130⁴ จึงถือได้ว่าเป็นชนชั้นสูงที่มีอุดมการณ์ อนุรักษ์นิยม นัยยะของกรณีนี้ทำให้เห็นว่าชนชั้นสูงที่ถูกจำกัดอิสรภาพให้อยู่ในเรือนจำในฐานะกบฏ ทั้ๆ ที่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นผู้รัก(ษ์)สถาบันพระมหากษัตริย์โดยจิตวิญญาณ ความรู้สึกทั้งการสูญเสีย เกียรติจากการถูกตราหน้าว่าเป็นกบฏจึงเป็นการเปลี่ยนสถานะทางสังคมจากสูงสูต่ำซึ่งส่งผลต่อการ ตัดสินใจฆ่าตัวตายในที่สุด

สาม การทำงานของนวนิยายในทางการเมือง เนื้อหาเกี่ยวกับการฆ่าตัวตายของพระยา กำแพงรามภักดีที่ข้าพเจ้าพบปรากฏในเอกสาร 2 ประเภท คือ (1) นวนิยายของ เลื่อน ศราภย์วานิช⁵ (2512) และวินทร์ เลียววาริณ (2558) รวมถึง (2) วิทยานิพนธ์ของนิคม จารุมณี (2519)⁶ ทำให้เห็น ว่า ความจริงเชิงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2476 นี้ดำรงอยู่ในสังคมมา ยาวนานได้เพราะเป็นเรื่องแต่งแบบนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ แม้การปรากฏตัวของนวนิยายแบบนี้ใน

⁴ “100 ปี กบฏประชาธิปไตย ร.ศ.130 - 80 ปี ปฏิวัติประชาธิปไตย พ.ศ. 2475”.

⁵ “ท่านเจ้าคุณศราภย์ได้เขียนเป็นคำนำในหนังสือ “ฝันร้ายของข้าพเจ้า” ว่า “หนังสือเรื่องนี้ เป็นเหตุการณ์ที่ได้เกิดขึ้นภายหลังจากที่คณะราษฎรได้ทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจาก สมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อ พ.ศ. 2475” ดูเพิ่มเติมใน เลื่อน ศราภย์วา นิช, ฝันร้ายของข้าพเจ้า, คำนิยม.

⁶ นวนิยาย ได้แก่ เรื่อง ฝันร้ายของข้าพเจ้า ของ เลื่อน ศราภย์วานิช (2512) และ เรื่อง น้ำ เงินแท้ ของ วินทร์ เลียววาริณ (2558) ส่วนวิทยานิพนธ์ ได้แก่เรื่อง กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 ของ นิคม จารุมณี (2519).

ต่างยุคสมัยอาจมีความหมายทางการเมืองต่างกัน แต่นวนิยายยังสามารถรักษาและเปิดเผยข้อเท็จจริงภายใต้บริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปและยังสามารถดำรงอยู่ในฐานะเรื่องแต่งได้ในขณะเดียวกัน⁷

ข้อสังเกตทั้ง 3 ประการเกี่ยวข้องอย่างไรกับการฆ่าตัวตายของชานา?

เมื่อพิจารณาเชิงเปรียบเทียบจากเหตุการณ์การฆ่าตัวตายแล้วไม่ว่าสถานะทางสังคมแบบใดการฆ่าตัวตายอาจถูกเลือกใช้เพื่อสื่อสารบางอย่างกับสังคม หากมองการฆ่าตัวตายในเชิงสัญลักษณ์ ความหมายของการฆ่าตัวตายไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงตัวการฆ่ามันเอง หากแต่สัมพันธ์กับบริบทและประวัติศาสตร์ของแต่ละกรณี เป็นไปได้ไหมที่การฆ่าตัวตายอาจไม่ได้มีความหมายถึงการหมดหวังไร้ทางออกหรือมีภาวะความผิดปกติทางจิตแต่เพียงอย่างเดียว หากมีความหมายถึงการสื่อสารและยืนยันข้อเท็จจริงบางประการของตนเอง/กลุ่มอีกด้วย อีกทั้งกรณีการฆ่าตัวตายของพระยากำแพงรามภักดีเกิดขึ้นในคุก เชื่อกันว่าคุณได้จำกัดพื้นที่ทางกายภาพแต่อาจไม่สามารถกักขังจิตวิญญาณความรักต่อสถาบันของพระยากำแพงรามภักดีลงได้ อยากรู้ตามคุณได้ทำหน้าที่ปิดโอกาสและทางเลือกในการแก้ปัญหา รวมถึงกักขังบทบาทผู้นำครอบครัว เป็นไปได้หรือไม่ที่กฎเกณฑ์ของรัฐในปัจจุบันก็เหมือนคุณในอดีตซึ่งทำหน้าที่จำกัดชีวิตของชานา ถ้าเป็นเช่นนั้นการฆ่าตัวตายของชานาภายใต้บริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองเมื่อชานาเผชิญกับกฎเกณฑ์ต่างๆ ยังเป็นเรื่องส่วนตัวอยู่หรือไม่ และในสถานการณ์ความขัดแย้งที่ดำรงอยู่กฎเกณฑ์อะไรทำให้ชานาฆ่าตัวตายทำไมชานาจึงใช้การฆ่าตัวตายซึ่งถือเป็นวิธีการที่รุนแรงจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น และการฆ่าตัวตายของชานาทำงานอย่างไรในสังคมไทย

1.2 วรรณกรรมเกี่ยวกับการฆ่าตัวตายของชานา

การทบทวนวรรณกรรมจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าตัวตายของชานาเพื่อตรวจสอบพื้นที่องค์ความรู้ทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าตัวตาย ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และชานาซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดขอบเขตและประเด็นในการศึกษาครั้งนี้ พบว่า

งานวิจัยเกี่ยวกับการฆ่าตัวตาย งานวิจัยในไทยจำนวนมากมุ่งตั้งคำถามเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องของลักษณะของบุคคลกับการฆ่าตัวตาย ได้แก่ ผู้ที่มีความเครียด ซึมเศร้า และป่วย

⁷ การทำงานของนวนิยาย ดูเพิ่มเติมใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง” : ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551).

เป็นโรคจิตเภท⁸ รวมถึงความเกี่ยวข้องของพฤติกรรม สภาพการดำรงชีวิตกับการฆ่าตัวตาย ได้แก่ ผู้ที่ติดแอลกอฮอล์ ผู้ติดยาเสพติด และผู้ต้องหาก็ก็นกลุ่มสำคัญที่ได้รับความสนใจในการศึกษาการฆ่าตัวตาย⁹ ช่วงวัยที่มีงานวิจัยในประเด็นการฆ่าตัวตายมากกว่าช่วงวัยอื่นๆ ได้แก่ กลุ่มวัยรุ่นและกลุ่มนักเรียนนักศึกษา¹⁰ เนื่องจากมีความเสี่ยงที่จะฆ่าตัวตายสูงกว่ากลุ่มอื่น

⁸ ดูเพิ่มเติมใน วิทยานิพนธ์เรื่อง ความเครียด วิธีการปรับแก้และแรงสนับสนุนทางสังคมของบุคคลที่เคยพยายามฆ่าตัวตาย โดย มธุริน คำวงศ์ปิ่น (2543), การวิเคราะห์สถานการณ์การดูแลผู้ที่เป็นโรคจิตเภทที่พยายามฆ่าตัวตาย โรงพยาบาลสูงเม่น จังหวัดแพร่ โดย จิตรราตรี ชุ่มอาวุธ (2553), ในช่วงของการฆ่าตัวตาย: การศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยาในผู้ที่ผ่านประสบการณ์การพยายามฆ่าตัวตาย โดย ชนิษฐา แสนใจรักษ์ (2552) และงานวิจัยเรื่อง การศึกษาเพื่อหาความชุกของโรคซึมเศร้าที่พบในผู้ป่วยฆ่าตัวตายและทำร้ายตนเองในโรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ โดย วินิทรานวลละออง (2549).

⁹ ดูเพิ่มเติมใน วิทยานิพนธ์เรื่อง ความเสี่ยงในการฆ่าตัวตายของผู้ป่วยติดแอลกอฮอล์ในโรงพยาบาลสวนปรุง จังหวัดเชียงใหม่ โดย ชลัพร แสนไชย (2549), การวิเคราะห์สถานการณ์การดูแลผู้ที่มีพฤติกรรมการดื่มแบบเสี่ยงและพยายามฆ่าตัวตายที่มารับบริการในคลินิกสุขภาพจิตและยาเสพติด โรงพยาบาลดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา โดย รัตดารัตน์ โกจะกัง (2552), การป้องกันการฆ่าตัวตายของผู้ต้องหาลักษณะถูกควบคุมตัวที่สถานีตำรวจภูธรเมือง ร้อยเอ็ด โดย ศิลปคม ชุ่มภูคำ (2553), เหตุการณ์สะเทือนขวัญและการพยายามฆ่าตัวตายในผู้ใช้สารเมทแอมเฟตามีน ณ สถาบันธัญญารักษ์ โดย อังคณา ทองสม (2556).

¹⁰ ดูเพิ่มเติมใน วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาความคิดอยากฆ่าตัวตายของนักเรียนวัยรุ่น โดย กลอยใจ ทองลิ้ม (2544), Situation Analysis of Adolescent Attempted Suicide in Chaiprakarn District Chiang Mai Province Thailand โดย Jakchai Tittabut (2011), Factors Predicting Suicidal Behavior among Senior High School Students in Chainat Province, Thailand โดย Yuwarat Yoocha (2006), Stability of Depressive Symptoms and Suicidal Ideation among Senior High School Students in Tak Province Thailand โดย Arrom Pitaksongkram (2009).

นอกจากนี้งานวิจัยเกี่ยวกับการฆ่าตัวตายจำนวนหนึ่งนำเสนอปัจจัยแวดล้อมที่มีบทบาทต่อการฆ่าตัวตาย เช่น ครอบครัว สื่อมวลชน และปัจจัยทางเศรษฐกิจ¹¹ และหาแนวทางการป้องกันดูแล บำบัด พื้นฟูผู้ที่เป็กลุ่มเสี่ยงและผู้ที่ยพยายามฆ่าตัวตาย เช่น การบำบัดเพื่อเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมเพื่อป้องกันการฆ่าตัวตาย รวมถึงศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการให้คำปรึกษาตามขั้นตอนของทฤษฎีต่างๆ เพื่อป้องกันการฆ่าตัวตายเป็นต้น¹²

อย่างไรก็ตามงานวิจัยเกี่ยวกับการฆ่าตัวตายในไทยไม่ได้ให้ความสำคัญกับการทำงานของปัจจัยเชิงโครงสร้างในเหตุการณ์การฆ่าตัวตายเป็นต้น ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยตามแนวทางของวิทยาศาสตร์สุขภาพมีมุมมองต่อผู้ที่ฆ่าตัวตายและพยายามฆ่าตัวตายเป็นผู้ป่วยซึ่งต้องได้รับการรักษา จากการสืบค้นฐานข้อมูลการวิจัยของสำนักงานการอุดมศึกษา (thailis) ยังไม่พบการวิจัยการฆ่าตัวตายในกลุ่มชาวนา/เกษตรกร ต่างจากงานวิจัยในต่างประเทศจำนวนหนึ่งที่ศึกษาการฆ่าตัวตายในกลุ่มชาวนา/เกษตรกร โดยเฉพาะการศึกษาการฆ่าตัวตายของชาวนาในประเทศอินเดีย เช่น ชุดโครงการวิจัยเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ของเกษตรกรและการฆ่าตัวตายของชาวนาในอินเดียซึ่งให้ความสำคัญกับเงื่อนไขที่ดิน ชุดงานวิจัยนี้ระบุว่า ด้วยบริบทที่ชาวนาไม่สามารถตอบรับกับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจได้ การปฏิรูปที่ดินที่ทำให้ชาวนามีขนาดที่ดินลดลงและมัก

¹¹ ดูเพิ่มเติมใน วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาอิทธิพลของสื่อมวลชนต่อพฤติกรรมฆ่าตัวตาย โดย ศิริวรรณ วิเศษวรรณ (2543), การทำหน้าที่ของครอบครัวตามการรับรู้ของผู้พยายามฆ่าตัวตาย โดย ธาดา เจริญกุล (2545), แบบอย่างการฆ่าตัวตายจากหนังสือพิมพ์ไทยรายวัน โดย พันธุ์วิภา เหมือนเพชร (2554) และบทความเรื่อง วัฏจักรธุรกิจและอัตราการฆ่าตัวตาย โดย อรุณี ปัญญาสวัสดิ์ สุทธิ (2555).

¹² ดูเพิ่มเติมใน วิทยานิพนธ์เรื่อง การดูแลตนเองด้านสุขภาพจิตของผู้ที่ยพยายามฆ่าตัวตาย โดย ดร.ณิ เลิศปรีชา (2545), การให้คำปรึกษาแบบรายบุคคลตามทฤษฎีเผชิญความจริงเพื่อพัฒนาความภาคภูมิใจในตนเองแก่ผู้พยายามฆ่าตัวตาย จังหวัดชัยภูมิ โดย จุไรวรรณ ศรีศักดิ์นอก (2547), ผลการให้คำปรึกษาแบบกลุ่มตามแนวคิดของซาเทียร์เพื่อพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้ที่มีปัญหาภาวะซึมเศร้าและเสี่ยงต่อการฆ่าตัวตาย โดย พัชรภรณ์ นะเวรัมย์ (2552), แบบแผนการดำเนินชีวิตของผู้ที่ไม่พยายามฆ่าตัวตายเป็นซ้ำอีก: กรณีศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดย ศักดา ขำคม (2552), ผลการให้คำปรึกษารายบุคคลตามแนวคิดการปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมในผู้ป่วยที่มีภาวะซึมเศร้าและเสี่ยงต่อการฆ่าตัวตาย โดย ณิชฎิภา ราชบุตร (2553), การบำบัดทางปัญญาสำหรับผู้ป่วยที่ยพยายามฆ่าตัวตายโรงพยาบาลจิตเวชนครราชสีมาราชสิมาราชนครินทร์ โดย ฌภัทร วรากรอมเรตช (2555), Suicidal Attempts in Mood Disorder Patients: Risk Indicators, Prediction, and Reattempts โดย Chidchanok Ruengorn (2012).

ประสบกับปัญหาขาดน้ำจากฝนแล้งในฤดูมรสุม ประกอบกับรัฐบาลไม่มีการแทรกแซงด้วยนโยบายหรือโครงการเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของชาวนาโดยเฉพาะในภูมิภาคที่เผชิญวิกฤตการณ์ดังกล่าว ที่ขยายตัวขึ้นได้ทันเวลาจึงส่งผลให้ในแต่ละปีมีชาวนาในอินเดียฆ่าตัวตายจำนวนมาก ประเด็นที่ชุดงานวิจัยนี้ระบุว่ามี ความเกี่ยวข้องกับการฆ่าตัวตายของชาวนา เช่น การปฏิรูปทางเศรษฐกิจที่นำไปสู่วิกฤติของชาวนารายย่อย อิทธิพลของอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่/โลกาภิวัตน์ และหนี้สิน นอกจากนี้ งานวิจัยชุดนี้ได้เสนอแนวทางการสร้างความเชื่อมั่นด้วยการจัดการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างการเติบโตของภาคเกษตรอย่างยั่งยืน¹³ งานวิจัยบางชิ้นยังคงนำแนวทางการศึกษาการฆ่าตัวตายของ Durkheim มาใช้ทำความเข้าใจการฆ่าตัวตายของชาวนาในประเทศอินเดีย โดยระบุว่า การฆ่าตัวตายเกิดจากความรู้สึกไม่พอใจอันเป็นผลมาจากกระบวนการสร้างความเป็นปัจเจก (individualization) ซึ่งทำให้ชาวนารู้สึกโดดเดี่ยวและฆ่าตัวตาย¹⁴

งานวิจัยเกี่ยวกับความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ให้ความสำคัญกับการศึกษาโครงสร้างของนโยบายที่ไม่ก่อให้เกิดความเป็นธรรมทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสทางสังคม เช่น เด็กและผู้ด้อยโอกาสทางเชื้อชาติในการเข้าถึงบริการสาธารณะของรัฐ พร้อมทั้งงานวิจัยยังได้เสนอแนวทางแก้ไขและลดความไม่ยุติธรรมดังกล่าวด้วยการมอบอำนาจในการบริหารจัดการ (empowerment) ให้แก่กลุ่มที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น¹⁵ โดยพบงานวิจัยที่ศึกษาการฆ่าตัวตายในฐานะความรุนแรงทางกายภาพอันเป็นผลสืบเนื่องจากความรุนแรงเชิงโครงสร้างจากกฎเกณฑ์อันได้แก่นโยบาย/มาตรการของรัฐที่ไม่เป็นธรรม เช่น งานวิจัยของ James Gilligan ซึ่งศึกษาการฆ่าตัวตายในสหรัฐอเมริกาโดยเริ่มจากการเปรียบเทียบสถิติการฆ่าตัวตายและการฆาตกรรม (homicide) ตั้งแต่ ค.ศ. 1900 – 2007 งานวิจัยนี้นอกจากจะตั้งคำถามกับผลของการว่างงาน การเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำกับการฆ่าตัวตายแล้ว ยังชี้ให้เห็นบทบาท

¹³ ดูเนื้อหาบทความเพิ่มเติมใน R.S. Deshpande and Saroj Arora, *Agrarian Crisis and Farmer Suicides: Land Reforms in India* (London: Sage, 2010).

¹⁴ B.B. Mohanty, “‘We are Like the Living Dead’: Farmer Suicides in Maharashtra, Western India,” *The Journal of Peasant Studies* 32, no. 2 (2011): 243-276, DOI: 10.1080/03066150500094485.

¹⁵ ดูเพิ่มเติมใน งานวิจัยเรื่อง Redressing Structural Violence Against Children: Empowerment-Based Interventions and Research โดย Linda Webster and Douglas D. Perkins (2001); เรื่อง Inadequate Access to Healthy Opportunities and Structural Violence: A Case Study of Health Disparities among Hispanics in McLean County โดย Cecilia Montesdeoca (2013).

ของพรรคการเมืองที่ครองอำนาจรัฐบาลซึ่งสามารถดำเนินนโยบายที่ไม่เป็นธรรมต่อไปได้ด้วย กระบวนการสร้างการยอมรับของสังคมต่อนโยบายที่มีบทบาทรักษาเหง้าของความไม่เสมอภาคให้ดำรงอยู่ต่อไป¹⁶

กรณีงานวิจัยเกี่ยวกับชวานา พบว่า งานวิจัยจำนวนหนึ่งให้ความสำคัญกับการตั้งคำถามกับ (1) แนวทางการแก้ปัญหาการผลิตและการพัฒนาเทคนิควิธีในการผลิตโดยมีแนวโน้มเสนอให้ชวานาให้ความสำคัญกับวิธีการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์หรือเทคโนโลยีแบบชีวภาพ¹⁷ (2) ผลกระทบทางเศรษฐกิจสถานะหนี้สินและทางออกเชิงการตลาดของชวานา¹⁸

¹⁶ James Gilligan, *Why Some Politicians are More Dangerous than Others* (Cambridge: Polity Press, 2011).

¹⁷ ดูเพิ่มเติมใน บทความเรื่อง จากวิทยาการพันธุกรรมสู่วิทยาการแผนใหม่ในการทำนาข้าว: บทสะท้อนการปรับตัวของชวานาไทยในที่ราบลุ่มภาคกลาง โดยสันติ ศรีสวนแดง, ประสงค์ ตันพิชัย, และผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล (2545); งานวิจัยเรื่อง ทางเลือกที่เหมาะสมในการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของโรงเรียนชวานาเกษตรอินทรีย์บ้านดอนหมุ่ โดยปริญญา สิงห์เรือง (2548); การศึกษาและการเคลื่อนไหวทำนาแบบชีวภาพของกลุ่มชวานา ตำบลปากพ่องฝั่งตะวันตก อำเภอปากพ่อง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดย ประภาส สุขเย็น (2552); และวิทยานิพนธ์เรื่อง กระบวนการปรับเปลี่ยนการทำนาสู่เกษตรกรรมยั่งยืนของชวานาตำบลท่างาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี โดย มธุรส สิริประภาพรรณ (2550).

¹⁸ ดูเพิ่มเติมใน วิทยานิพนธ์เรื่อง การก่อตัวของ "ความสัมพันธ์เชิงหนี้สิน" ในหมู่ชวานาผู้ผลิตพืชพาณิชย์เขตอำเภอแม่เฒ่า จังหวัดเชียงใหม่ โดย สุเทพ แสนมงคล (2543); บทความเรื่อง การดำรงอยู่ของสังคมชวานา: กรณีศึกษาปัญหาหนี้สินในหมู่บ้านชานเมือง โดย พงษ์ เกาถวิล (2551); งานวิจัย เรื่อง พลวัตความยากจน: กรณีศึกษาครัวเรือนชวานาในพื้นที่เขตชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางของไทย โดย อานันท์ชนก สกนธวัฒน์ (2553); ทางเลือกทางการตลาดของชวานา: ผลกระทบเชิงโครงสร้างต่อความไม่เสมอภาคและการกระจายผลประโยชน์ โดย ศจินทร์ ประชาสันต์ และคณะ (2555).

งานวิจัยที่ตั้งคำถามกับ (3) ผลกระทบเชิงนโยบายและกฎหมาย เช่น ผลกระทบต่อ ชาวนาจากนโยบายการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ที่ดิน¹⁹ (4) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชานาผ่านมุมมองทางสังคมวิทยาที่ชี้ให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงจาก สังคมเกษตรแบบดั้งเดิมสู่การเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและสังคมชานาที่พึ่งพาระบบทุน นิยม²⁰ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มงานวิจัยเกี่ยวกับที่ดินและความขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดินซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญ และสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพชานา งานวิจัยเกี่ยวกับที่ดินมุ่งตั้งคำถามกับ (1) ประวัติศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินในประเทศไทย²¹ (2) ความขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดินโดยให้ ความสำคัญกับบทบาทผู้กระทำซึ่งจำแนกเป็น กรณีประชาชนเป็นฝ่ายกระทำให้เกิดความขัดแย้ง²² กรณีรัฐเป็นฝ่ายกำหนดนโยบายและออกกฎหมายจึงเป็นต้นเหตุของความขัดแย้ง²³ กรณีทั้งรัฐและ ประชาชนต่างเป็นสาเหตุของความขัดแย้ง²⁴ (3) ศึกษาความขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดินด้วยมุมมองเชิง

¹⁹ ดูเพิ่มเติมใน งานวิจัยเรื่อง ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมของชานาชานเมืองอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน โดย สุวัฒน์ ธาดานิติ (2523); วิทยานิพนธ์เรื่อง ผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่อชุมชนชานาไทยอีสาน: กรณีศึกษาหมู่บ้านอีสานแดง จ.สกลนคร โดย พระมหาอัมพร จำปาปลา (2536).

²⁰ ดูเพิ่มเติมใน วิทยานิพนธ์เรื่อง กระบวนการเปลี่ยนผ่านจากชานาสู่กรรมกรในโรงงาน อุตสาหกรรม: กรณีศึกษาแรงงานอพยพจากจังหวัดอุดรธานีสู่จังหวัดสมุทรสาคร โดย ทวนทัศน์ นิลดำ (2544); การเป็นลูกชายชานา: การต่อรองกับความไม่มั่นคงทางอาชีพของคนหนุ่มใน ภาคเหนือของประเทศไทย โดย ชีรวี วังศ์ทองสรณ์ (2551); งานวิจัยเรื่อง พลวัตและความยืดหยุ่น ของสังคมชานา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่ สาม โดย ยศ สันตสมบัติ (2546).

²¹ ดูเพิ่มเติมใน บทความวิจัยเรื่อง กฎหมายการเกษตร: การถือครองที่ดินของเกษตรกรไทย โดย ไฉไล ศักดิ์วีรพงษ์ และปราโมทย์ ประจนปัจจนึก (2539); บทความเรื่อง ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ อีสานว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินในช่วงห้าทศวรรษหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดย สุวิทย์ ชีรสาคัด (2546).

²² ดูเพิ่มเติมใน รายงานการวิจัยเรื่อง มาตรการทางกฎหมายในการบังคับใช้เกี่ยวกับการบุกรุก ที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินในประเทศไทย โดย จีรรัตน์ สร้อยเสริมทรัพย์ (2552).

²³ ดูเพิ่มเติมใน บทความเรื่อง ความขัดแย้งที่ดิน-ป่า: แง่มุมปัญหาด้านโครงสร้างกฎหมาย และนโยบายของรัฐ โดย บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์ (2553).

²⁴ ดูเพิ่มเติมใน วิทยานิพนธ์เรื่อง ความขัดแย้งด้านการใช้ที่ดินในเขตอุทยานแห่งชาติเขาปู่- เขาย่า จังหวัดพัทลุงตรังและนครศรีธรรมราช โดย เดชาวุธ เศรษฐพรพรค์ (2544).

โครงสร้างทางนโยบาย กฎหมาย เศรษฐกิจและสังคม²⁵ (4) ศึกษาการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชน และการเคลื่อนไหวของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดิน²⁶ และ (5) แนวทางแก้ไขความขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดินด้วยการกำหนดยุทธศาสตร์การใช้ที่ดินและการมีส่วนร่วมของประชาชน²⁷

แม้จะมีงานวิจัยที่แสดงให้เห็นความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชน เช่น เรื่องการเมืองของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย โดย ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2540) ซึ่งมีส่วนหนึ่งที่ฉายภาพให้เห็นความรุนแรงทางกายภาพที่เกิดขึ้นกับขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชน เช่น การลอบสังหารแกนนำของขบวนการแรงงานและสหพันธ์ชานาชาวไร่แห่งประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2517 – 2519 แต่งานวิจัยฉบับนี้ไม่ได้มุ่งตั้งคำถามกับความรุนแรงทางกายภาพที่เกิดขึ้นและไม่ได้ตั้งคำถามกับปัจจัยเชิงโครงสร้างในฐานะแหล่งของความรุนแรง

การทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้ง 3 ประเด็น ไม่พบงานวิจัยที่ศึกษากรณีการฆ่าตัวตายในฐานะความรุนแรงทางกายภาพที่ฉายให้เห็นความเกี่ยวข้องกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมแต่อย่างใด ทั้งๆ ที่หากพิจารณาวิถีการทำนาของชาวนาแล้วย่อมเกี่ยวข้องกับปัจจัยที่จำเป็นในการทำนา (ที่ดิน เมล็ดพันธุ์ข้าว แรงงาน เงินทุน) กระบวนการผลิต (ช่วงเวลาในการ

²⁵ ดูเพิ่มเติมใน งานวิจัยเรื่อง โครงการการศึกษาการถือครองและใช้ประโยชน์ที่ดินและมาตรการทางเศรษฐศาสตร์และกฎหมายเพื่อให้การใช้ประโยชน์ที่ดินเกิดประโยชน์สูงสุด โดย วารินทร์ วงศ์หาญเขาว์ (2544); บทความเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมกับการถือครองที่ดิน โดย อนงค์นุช เทียนทอง และประภัสสร เตชะประเสริฐวิทยา (2542); ความขัดแย้งที่ดิน-ป่า: แง่มุมปัญหาด้านโครงสร้างกฎหมายและนโยบายของรัฐ โดย บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์ (2553); งานวิจัยเรื่อง ข้อพิพาทและความขัดแย้ง: ปัญหาที่ดินในประเทศไทย ของ ศยามล ไกรยูรวงศ์ และคณะ (2549).

²⁶ ดูเพิ่มเติมใน วิทยานิพนธ์เรื่อง การเมืองของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย โดย ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2540); บทความเรื่อง พลวัตของยุทธวิธีการต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม: ศึกษาขบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิในที่ดินจังหวัดลำพูน โดย กิ่งกาญจน์ สำนวนเย็น (2549).

²⁷ ดูเพิ่มเติมใน งานวิจัยเรื่อง โครงการจัดทำยุทธศาสตร์การบริหารจัดการที่ดิน: การวางแผนการถือครองที่ดินการสงวนและพัฒนาที่ดินและการสงวนหรือหวงห้ามที่ดินของรัฐ โดย สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2553); วิทยานิพนธ์เรื่อง การบูรณาการระบบภูมิสารสนเทศและตารางเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการจัดการทรัพยากรที่ดินแบบมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลกีดช้างอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โดย หนุ่ม สมบุญลาภ (2552).

ผลิต โรค/แมลง/วัชพืช ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เกือบเกี่ยว) และการจำหน่าย (ตลาด แก้วแกว่งสี นายทุนเงินกู้ ธ.ก.ส.) ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับรัฐ หน่วยงานของรัฐ และกฎเกณฑ์ของรัฐในฐานะผู้มีบทบาทจัดสรรผลประโยชน์ในสังคมทั้งสิ้น การฆ่าตัวตายของชาวนาจึงอาจจะเป็นอาการที่เด่นชัดจากพลวัตความขัดแย้งระหว่างรัฐ ทุน และชาวนาในกระบวนการจัดสรรทรัพยากรที่ดำรงมายาวนานและมีตัวแปรหลากหลายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน การเกิดความรุนแรงทางตรงเช่นการฆ่าตัวตายของชาวนาจึงไม่ใช่วิธีการยุติความขัดแย้ง แต่การฆ่าตัวตายอยู่ในสถานะที่เป็นทั้งผลจากความขัดแย้งที่ดำรงอยู่และเป็นเหตุของความขัดแย้งที่ขมวดเกลียวให้แน่นขึ้น และเมื่อมองการฆ่าตัวตายในฐานะวิธีการที่รุนแรงซึ่งถูกนำมาใช้ในบริบทความขัดแย้งของชาวนาแล้ว การฆ่าตัวตายจึงสะท้อนความล้มเหลวของผู้ที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขความขัดแย้งโดยสันติ

การไม่มีงานวิจัยที่ตั้งคำถามกับความรุนแรงทางตรงเช่นการฆ่าตัวตายเพื่อสืบย้อนหาความรุนแรงเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมที่แฝงตัวอยู่ในสังคม ยังเป็นเสมือนการปล่อยให้กระบวนการของความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความรุนแรงทางวัฒนธรรมทำหน้าที่ให้ความชอบธรรมให้สังคมยอมรับความรุนแรงทางตรงที่เกิดขึ้นต่อไปเรื่อยๆ ดังนั้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงต้องการฉายภาพให้เห็นการฆ่าตัวตายว่าเป็นหนึ่งในรูปแบบของความรุนแรงทางกายภาพอันเป็นผลมาจากความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของชาวนา

1.3 สถานการณ์การฆ่าตัวตายของชาวนาในสังคมไทย พ.ศ. 2539 – 2558

สถิติขององค์การอนามัยโลกระบุว่า แต่ละปีมีผู้ฆ่าตัวตายสำเร็จมากกว่า 800,000 ราย และพบการฆ่าตัวตายทุกช่วงอายุ ในปี ค.ศ. 2012 (พ.ศ. 2555) การฆ่าตัวตายเป็นสาเหตุการตายอันดับที่ 15 ของโลกและเป็นสาเหตุการตายอันดับสองของผู้ที่มีอายุ 15 – 29 ปี²⁸ โดยมีอัตราการฆ่าตัวตาย 11.39 รายต่อประชากรหนึ่งแสนคน²⁹ มีคนพยายามฆ่าตัวตายสูงกว่าคนที่ฆ่าตัวตายสำเร็จ 20 เท่าตัว และคาดว่าจะเพิ่มเป็น 1.5 ล้านคนในปี พ.ศ. 2563³⁰ ในประเทศไทยการเสียชีวิตจากการฆ่าตัวตายมีแนวโน้มสูงขึ้นโดยมีผู้พยายามฆ่าตัวตายเพิ่มขึ้นจาก 21,195 คนในปี พ.ศ. 2555 เป็น

²⁸ “Suicide data,” World Health Organization, http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/suicideprevent/en/ (accessed June 2015).

²⁹ Census Bureau ของสหรัฐฯ ระบุว่า ปี ค.ศ. 2012 โลกมีประชากร 7,022,349,283 คน ดูเพิ่มเติมใน “World Population,” Census Bureau, http://www.census.gov/populations/international/data/worldpop/table_pop.php (accessed January 2016).

³⁰ “สถิติคนไทยฆ่าตัวตายปีละ4พัน-ชายนามากกว่าหญิง,” *ข่าวสด*, 8 มีนาคม 2559.

43,500 คนในปี พ.ศ. 2556 และในจำนวนนี้สามารถฆ่าตัวตายสำเร็จ 3,940 คน เฉลี่ยเดือนละ 328 คน หรือมีผู้ฆ่าตัวตายสำเร็จเฉลี่ย 11 คน/วัน³¹ ซึ่งมีสาเหตุการฆ่าตัวตายส่วนใหญ่มาจากปัญหาเกี่ยวกับการสื่อสารและความสัมพันธ์ในครอบครัว ปัญหาเศรษฐกิจ และปัญหาการเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรัง³² จากการทบทวนสถานการณ์การฆ่าตัวตายของกลุ่มที่ปรึกษา กรมสุขภาพจิต พบว่าสถานการณ์การฆ่าตัวตายของไทยในปี 2557 และ 2558 ไม่ได้เปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้น คือ มีการเสียชีวิตจากการฆ่าตัวตายราว 4,000 รายต่อปี โดยมีแนวโน้มการนำเสนอข่าวและมีจำนวนการฆ่าตัวตายสูงในช่วงเดือนมีนาคม สำหรับสถานการณ์ในปี 2558-2559 มีแนวโน้มในทิศทางเดียวกัน³³ แม้อัตราการฆ่าตัวตายสำเร็จของไทยมีอัตราต่ำกว่าภาพรวมของโลก คือ 6.08 ต่อประชากรหนึ่งแสนคน แต่ไทยมีอัตราการพยายามฆ่าตัวตายสูงถึง 67.14 รายต่อประชากรหนึ่งแสนคน³⁴ การฆ่าตัวตายจึงน่าจะเป็นปัญหาสำคัญทั้งในทางสาธารณสุขและในทางสังคมศาสตร์

สถานการณ์การฆ่าตัวตายของชาวนาในไทยอาจจะเรียกความสนใจจากสังคมเป็นพิเศษในช่วงต้นปี พ.ศ. 2557 จากกรณีชาวนาฆ่าตัวตายอันเนื่องมาจากได้รับเงินจากโครงการรับจำนำข้าวล่าช้า แต่งานวิจัยของ Behere and Bhise ซึ่งศึกษาการฆ่าตัวตายจากข้อมูลของประเทศอินเดีย ศรีลังกา สหรัฐอเมริกา แคนาดา อังกฤษ และออสเตรเลีย ได้ฉายให้เห็นปรากฏการณ์การฆ่าตัวตายในระดับโลกว่า ชาวนาและเกษตรกรรูปแบบฟาร์มเป็นกลุ่มอาชีพที่มีอัตราการฆ่าตัวตายสูงกว่าอาชีพอื่น³⁵ ในออสเตรเลียพบความสัมพันธ์ระหว่างความแห้งแล้งกับอัตราการฆ่าตัวตายของเกษตรกรรูปแบบฟาร์ม

³¹ “อัตราการฆ่าตัวตายต่อประชากรหนึ่งแสนคน ประจำปี 2556,” กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, <http://www.dmh.go.th/report/suicide/download/dl.asp?id=146> (สืบค้นเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2557).

³² “การฆ่าตัวตายสำเร็จของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2556,” กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, <http://www.dmh.go.th/downloadportal/Morbidity/suicide2556.pdf> (สืบค้นเมื่อ 16 พฤษภาคม 2557).

³³ “สถิติคนไทยฆ่าตัวตายปีละ 4 พัน-ชายมากกว่าหญิง”.

³⁴ ในปี 2556 ประเทศไทยมีประชากรทั้งสิ้น 64,785,909 ราย ดูเพิ่มเติมใน “การฆ่าตัวตายสำเร็จของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2556”.

³⁵ Mccurdy S, Carroll DJ, Agricultural Injury, *American Journal of Industrial Medicine*, 38 (2000), 463–80, quoted in P. B. Behere and M. C. Bhise, “Farmers' Suicide: Across Culture,” *Indian Journal of Psychiatry* 51, no. 4 (2009, October-December), 242–243, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2802368/> (accessed May 2016).

ในสหรัฐอเมริกา การฆ่าตัวตายจะสูงขึ้นภายหลังจากเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ในอินเดียผู้ที่ฆ่าตัวตายมีปัจจัยเสี่ยงหลัก คือ หนี้สินและมีสถานะทางเศรษฐกิจลดต่ำลง³⁶ กรณีของอินเดียจากข้อมูลในช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมาพบว่า มีอัตราการฆ่าตัวตายของชาวนาและเกษตรกรในรูปแบบฟาร์มสูงอย่างต่อเนื่อง ในปี ค.ศ. 2012 อินเดียมีชาวนาและเกษตรกรรูปแบบฟาร์ม ฆ่าตัวตายทั้งสิ้น 13,754 คน ปี ค.ศ. 2013 มีจำนวน 11,772 คน และ ปี ค.ศ. 2014 จำนวน 5,650 คน³⁷ รัฐที่มีชาวนาและเกษตรกรรูปแบบฟาร์มฆ่าตัวตายสูงที่สุดคือ รัฐมหาราษฏร์ (Maharashtra) ซึ่งมีผู้ฆ่าตัวตายจำนวน 3,786 คน 3,146 คน และ 2,568 คน ในปี ค.ศ. 2012 – 2015³⁸ ตามลำดับ ในภาพรวมของประเทศสาเหตุหลักที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าตัวตายคือ หนี้สิน และปัญหาในครอบครัว ทั้งนี้กว่า 72.4% ของชาวนาและเกษตรกรในรูปแบบฟาร์มที่ฆ่าตัวตายมีที่ดินน้อยกว่า 10 ไร่³⁹ ข้อมูลดังกล่าวจึงเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาการฆ่าตัวตายในวิทยานิพนธ์นี้ว่า การศึกษาการฆ่าตัวตายของชาวนานั้นนอกจากจะสร้างความเข้าใจถึงเงื่อนไขในการฆ่าตัวตายของชาวนาในสังคมไทยแล้ว ผลการศึกษา ยังสะท้อนและเชื่อมโยงกับบริบทและโครงสร้างที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการฆ่าตัวตายของชาวนาและเกษตรกรในรูปแบบฟาร์มในสังคมที่กว้างออกไปอีกด้วย

³⁶ Ibid.

³⁷ จำนวนการฆ่าตัวตายของชาวนาและเกษตรกรในรูปแบบฟาร์มลดลง เนื่องจาก รัฐบาลให้ National Crime Records Bureau (NCRB) เปลี่ยนเงื่อนไขการนับจำนวนของผู้ฆ่าตัวตายที่เป็นชาวนาและเกษตรกรในรูปแบบฟาร์มจากเดิมที่นับจากผู้ประกอบการอาชีพภาคเกษตรกรรมทั้งหมด เปลี่ยนเป็นการนับโดยแบ่งเป็นผู้ลงทุนทำเกษตรกรรมรูปแบบฟาร์ม และแรงงานในภาคเกษตร โดยแยกกลุ่มชาวนาที่เป็นกำลังพลออก ดูเพิ่มเติมใน “India’s New Farm Suicides Data: Myths and Facts,” *The Hindu*, July 24, 2015, <http://www.thehindu.com/data/indias-new-farm-suicides-data-myths-and-facts/article7461095.ece> (accessed May 2016).

³⁸ “Farmer Suicides Show Over 50% Drop as Data Collection Methodology Changes,” July 18, 2015, <http://timesofindia.indiatimes.com/india/Farmer-suicides-show-over-50-drop-as-data-collection-methodology-changes/articleshow/48120603.cms> (accessed May 2016).

ขณะที่หนังสือพิมพ์อินเดียนไทม์ระบุว่า สถิติการฆ่าตัวตายของชาวนารัฐมหาราษฏร์ จำนวน 3,228 คน ในปี ค.ศ. 2015 เป็นสถิติที่สูงที่สุดในรอบ 14 ปี “Maharashtra had 3,228 Farmer Suicides in 2015, Highest in 14 Yrs,” March 14, 2016, <http://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/maharashtra-had-3228-farmer-suicides-in-2015-highest-in-14-yrs/articleshow/51257303.cms> (access on May 2016).

³⁹ “Farmer Suicides Show Over 50% Drop as Data Collection Methodology ”.

การศึกษาการฆ่าตัวตายโดยปกติแล้วจะให้ความหมายของการฆ่าตัวตาย การพยายามฆ่าตัวตาย และการชู้ว่าจะฆ่าตัวตายแตกต่างกัน คือ การฆ่าตัวตายจะได้รับการอธิบายว่าเป็นการกระทำของบุคคลที่มีเจตนาจะทำลายชีวิตของตนเอง⁴⁰ หรือเป็นความตายซึ่งเกิดจากพฤติกรรมที่เป็นอันตรายต่อร่างกายตนเองและมีเจตนาให้ตายด้วยผลของการกระทำนั้น⁴¹ ส่วนความพยายามฆ่าตัวตายประกอบด้วย 1) พฤติกรรมที่เริ่มทำร้ายร่างกายหรือทำให้ร่างกายของตนเองบาดเจ็บ 2) มีท่าที่ตามเจตนาว่าจะฆ่าตัวตาย และ 3) ไม่เสียชีวิต⁴² ขณะที่ความคิดฆ่าตัวตาย หมายถึง การคิดใคร่ครวญถึงการฆ่าตัวตาย หรือการวางแผนฆ่าตัวตาย⁴³ อย่างไรก็ตามเนื่องจากศึกษาการฆ่าตัวตายครั้งนี้ให้ความสำคัญกับเงื่อนไขที่นำไปสู่การฆ่าตัวตายของชาวนา ดังนั้นจึงไม่ได้นำ 'เจตนา' ของผู้ฆ่าตัวตายมากำหนดเป็นประเด็นในการศึกษาเช่นที่นิยามการฆ่าตัวตายหลายแหล่งให้ความสำคัญ รวมถึงกรณีความคิดฆ่าตัวตายเพราะไม่อาจพิสูจน์ได้ การฆ่าตัวตายในวิทยานิพนธ์นี้จึงเป็นการกระทำที่สามารถสังเกตได้เท่านั้น ทั้งนี้ผู้เขียนไม่ได้มองการฆ่าตัวตายเพียงแค่การใช้ความรุนแรงต่อร่างกายของชาวนา

⁴⁰ Nock MK, Borges G, Bromet EJ, Alonso J, Angermeyer M, Beautrais A, et al. "Cross-National Prevalence and Risk Factors for Suicidal Ideation, Plans and Attempts," *The British Journal of Psychiatry* 192, no. 2 (2008): 98-105.; Edwin S. Shneidman, *The Definition of Suicide*, (New York: John Wiley and Sons: 1985), quoted in Yari Gvion and Alan Apter, "Suicide and Suicidal Behavior," *Public Health Reviews* 34, no. 2 (2012): 2, http://www.publichealthreviews.eu/upload/pdf_files/12/00_Gvion.pdf (accessed May 2016).

⁴¹ Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control, Division of Violence Prevention, "Definitions: Self-Directed Violence," <http://www.cdc.gov/violenceprevention/suicide/definitions.html> (accessed May 2016).

⁴² Alan Apter, "Clinical Aspects of Suicidal Behavior Relevant to Genetics," *European Psychiatry* 25, no.5 (2010, June): 257-9, quoted in Yari Gvion and Alan Apter, "Suicide and Suicidal Behavior," *Public Health Reviews* 34, no.2 (2012): 3, http://www.publichealthreviews.eu/upload/pdf_files/12/00_Gvion.pdf (accessed May 2016).

⁴³ Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control, Division of Violence Prevention, "Definitions: Self-Directed Violence".

เองให้สิ้นชีวิตลงเพียงอย่างเดียว แต่ขยายมุมมองของการฆ่าตัวตายให้รวมถึง การพยายามฆ่าตัวตาย และการขู่ว่าจะฆ่าตัวตายด้วย เพื่อให้เห็นผลในเชิงเปรียบเทียบถึงเงื่อนไขและการทำงานของเงื่อนไขที่ส่งผลให้ชาวนาใช้วิธีการฆ่าตัวตายให้มีผลสำเร็จหรือล้มเหลวได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

จากการรวบรวมข้อมูลจากห้องสมุดมติชน (Matichon E-library) ระหว่างวันที่ 1 มกราคม 2539 – 31 ธันวาคม 2558 โดยใช้คำว่า “ชาวนา” กับ “ฆ่าตัวตาย” และ “ชาวนา” กับ “รัฐ” เพื่อฉายให้เห็นภาพการฆ่าตัวตายของชาวนาในรอบ 20 ปี พบว่า มีเหตุการณ์ชาวนาฆ่าตัวตาย 65 เหตุการณ์จากจำนวนชาวนาทั้งสิ้น 59 คน เนื่องจากมีชาวนาบางคนที่ยพยายามฆ่าตัวตายมากกว่า 1 ครั้ง จำนวน 4 คน และมีชาวนาที่ขู่ว่าจะฆ่าตัวตายหมู่ 1 เหตุการณ์⁴⁴ โดยชาวนาที่ฆ่าตัวตายส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีชาวนาฆ่าตัวตายมากที่สุด รองลงมาคือ ภาคเหนือ ภาคตะวันตก ภาคกลาง ภาคตะวันออก ตามลำดับ โดยกรุงเทพมหานครและปริมณฑลมีจำนวนเหตุการณ์ชาวนาฆ่าตัวตายน้อยที่สุด เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ชาวนาฆ่าตัวตายเป็นจังหวัดพบว่า จังหวัดที่มีชาวนาฆ่าตัวตายมากที่สุดคือ จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 8 คน รองลงมาคือ จังหวัดพิจิตร จำนวน 5 คน จังหวัดอยุธยา จำนวน 4 คน นครราชสีมา สุรินทร์ ศรีสะเกษ กำแพงเพชร จังหวัดละ 3 คน ส่วนจังหวัดนครพนม อำนาจเจริญ อุตรธานี สุโขทัย เชียงใหม่มีชาวนาฆ่าตัวตาย จังหวัดละ 2 คน และจังหวัดมุกดาหาร ร้อยเอ็ด ขอนแก่น สกลนคร บุรีรัมย์ อุบลราชธานี นครสวรรค์

⁴⁴ นายวิเชียร พวงลำเจียก แกนนำชาวนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกาศจะฆ่าตัวตาย หมู่หากรัฐบาลไม่จ่ายค่าเสียหายจากน้ำท่วมตามความเป็นจริง เนื่องจากกรณีน้ำท่วมครั้งนี้เกิดจากการผันน้ำเข้าพื้นที่ทำนาเพื่อป้องกันน้ำท่วมในเขตกรุงเทพฯ ชื่อเรียกร้องคือ กลุ่มชาวนาต้องการให้รัฐจ่ายค่าชดเชยให้ครอบคลุมความเสียหายที่ชาวนาได้รับไม่ใช่จ่ายค่าชดเชยตามหลักเกณฑ์ของรัฐ จำนวน 243 บาท/ไร่ ซึ่งจากเนื้อข้าวระบุว่ารัฐบาลเพิ่มค่าชดเชยเป็น 960 บาท/ไร่ แต่ชาวนายังไม่พอใจและต้องการให้รัฐบาลยกเลิกหนี้สินทั้งหมดหรือพักหนี้เกษตรกรที่ถูกลูกน้ำท่วมแบบปลอดดอกเบี้ย และให้กู้เงินเพิ่มเพื่อนำมาเป็นทุนทำนาต่อไปต่อไป ดูเพิ่มเติมใน “เครือข่ายรัฐจ่ายจีบจ้อยประชดผูกคอตายหมู่,” *โพสต์ทูเดย์*, 28 ตุลาคม 2549.

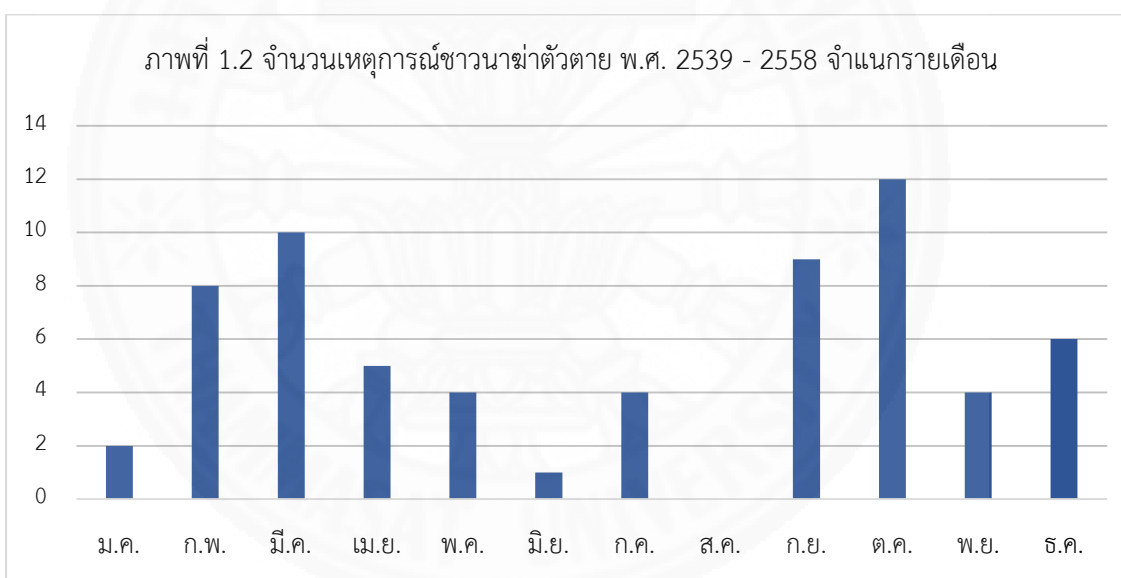
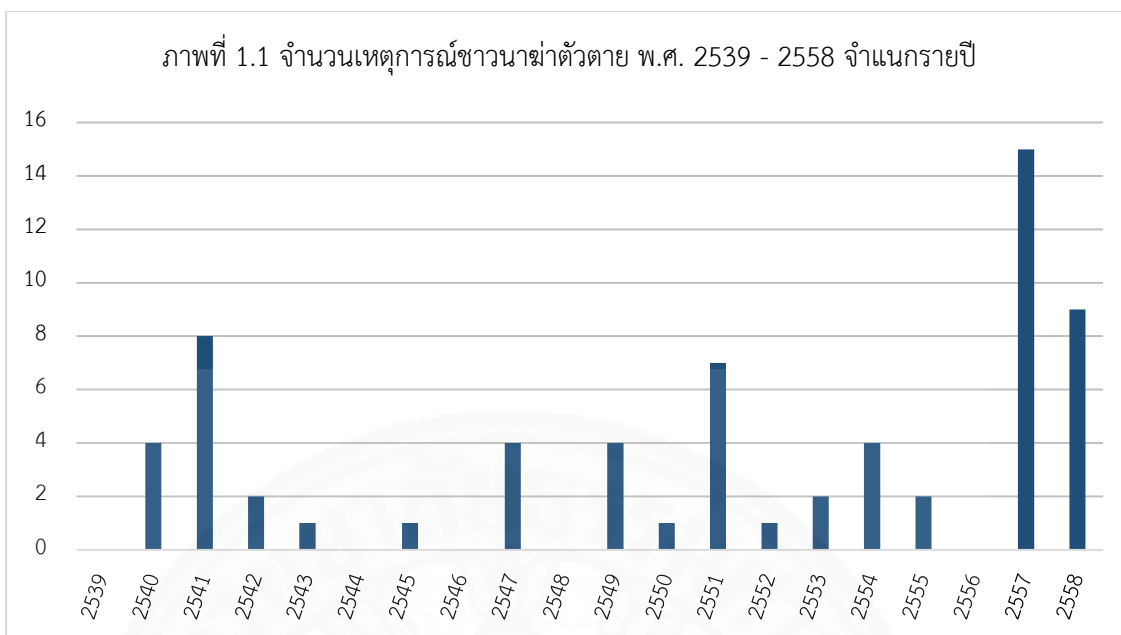
ทั้งนี้ในเหตุการณ์น้ำท่วมที่นาครั้งนี้มีชาวนาฆ่าตัวตายจำนวน 1 คน คือ นายมานพ บุญปกครอง อาศัยอยู่ที่ อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา ข่าวยระบุว่า การฆ่าตัวตายของมานพ เกิดจากน้ำท่วมที่นาจำนวน 50 ไร่จนเสียหายทั้งหมด และไม่มีเงินไปชำระหนี้ ธ.ก.ส. จำนวน 70,000 บาท ภรรยาของมานพบอกว่า “เป็นการฆ่าตัวตายเพื่อประชดชีวิตและเพื่อให้คนทั่วไปรวมทั้งทางราชการรู้ว่าประสบทุกข์” (ข่าวไม่ระบุวันที่ฆ่าตัวตาย) ดูใน “เครือข่ายน้ำท่วม-หนี้บ้าน ชาวนาประชดผูกคอตาย,” *ไทยรัฐ*, 28 ตุลาคม 2549, 1, 11.

เชียงราย พิษณุโลก แพร่ อุตรดิตถ์ กาญจนบุรี ชัยนาท ลพบุรี สิงห์บุรี นนทบุรี และปทุมธานี มี
 ชาวนาฆ่าตัวตายจังหวัดละ 1 คน (ตารางที่ 1.1)

ตารางที่ 1.1 จำนวนและร้อยละของเหตุการณ์การฆ่าตัวตายของชาวนาจำแนกตามข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลทั่วไป		จำนวน	ร้อยละ
เพศ (n=59)	ชาย	46	77.97
	หญิง	13	22.03
ภูมิภาค (n=60)	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	21	35.00
	ภาคเหนือ	17	28.33
	ภาคตะวันตก	9	15.00
	ภาคกลาง	7	11.67
	ภาคตะวันออก	4	6.67
	กรุงเทพมหานครและปริมณฑล	2	3.33
	ภาคใต้	-	-

เมื่อจำแนกเหตุการณ์ชาวนาฆ่าตัวตาย พ.ศ. 2539 – 2558 รายปี พบว่า ปี 2557 มี
 จำนวนชาวนาฆ่าตัวตายมากที่สุด คือ 15 ราย รองลงมาคือ ปี 2558, 2541 และ 2551 ซึ่งมีชาวนาฆ่า
 ตัวตาย 9, 8, และ 7 รายตามลำดับ (รูปที่ 1.1) ขณะที่เมื่อจำแนกข้อมูลเป็นรายเดือนพบว่า ชาวนาฆ่า
 ตัวตายมีสัดส่วนมากในช่วงเดือน กันยายน – ตุลาคม และ กุมภาพันธ์ – มีนาคม (รูปที่ 1.2) ซึ่งหาก
 เชื่อมโยงกับบริบทแวดล้อมที่โดดเด่นในช่วงเวลาดังกล่าว พบว่า กรณีการฆ่าตัวตายของชาวนาในปี
 พ.ศ. 2557 โดยส่วนใหญ่เกี่ยวข้องข้องกับการเกิดภาวะหนี้สินจากการได้รับเงินจากโครงการรับจำนำ
 ข้าวเปลือกล่าช้า ส่วนปี 2558 ชาวนาที่ฆ่าตัวตายส่วนมากประสบภัยแล้งไม่มีน้ำทำนา ขณะที่หาก
 พิจารณาข้อมูลรายเดือนเทียบกับวัฏจักรการทำนา พบว่า ช่วงเดือนกันยายน – ตุลาคม เป็นช่วงฤดู
 ทำนาทุกพื้นที่และต้นข้าวอยู่ในช่วงเจริญเติบโตแต่ก็เป็นช่วงที่หลายพื้นที่มักประสบภัยธรรมชาติ
 โดยเฉพาะน้ำท่วมรวมถึงการแพร่ระบาดของแมลงศัตรูพืช ส่วนการฆ่าตัวตายที่มีสัดส่วนมากในเดือน
 กุมภาพันธ์ – มีนาคม อาจเนื่องมาจากเป็นช่วงเวลาที่ชาวนาจะต้องนำเงินไปชำระหนี้ภายหลังจากที่
 เก็บเกี่ยวและจำหน่ายผลผลิตแล้วเสร็จ ทั้งสองรูปจึงสะท้อนวิถีชีวิตของชาวนาที่ผูกพันกับการ
 เปลี่ยนแปลงของธรรมชาติอันได้แก่ ปริมาณน้ำ และการระบาดของแมลงศัตรูพืช แหล่งเงินทุนและ
 ภาระหนี้สินในการทำนา

จากเหตุการณ์การฆ่าตัวตาย 65 ครั้ง ร้อยละ 86.15 เป็นการฆ่าตัวตายโดยผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์การฆ่าตัวตายมาก่อน ชาวชนวนจำนวนมากมีอายุขณะฆ่าตัวตาย 46 - 55 ปี รองลงมาคือ 56 - 65 ปี และ 36 - 45 ปี ตามลำดับ วิธีที่ใช้ฆ่าตัวตายมากที่สุดคือ การแขวนคอ รองลงมาคือ กินยาฆ่าแมลงเนื่องจากทั้งสองวิธีเป็นสิ่งที่หาได้ง่ายในชีวิตประจำวัน และอันดับสามคือใช้ปืนยิงตัวเอง 2 ใน 3 ของเหตุการณ์ฆ่าตัวตายเกิดขึ้นในบ้านที่อยู่อาศัยของชาวชนวนเอง รองลงมาคือสถานที่ราชการ (หน้าทำเนียบรัฐบาล, ศูนย์บริการประชาชน) ทั้งนี้ชาวชนวนที่ฆ่าตัวตายเกือบร้อยละ 80 ไม่ได้เคลื่อนไหวทางการเมือง ลักษณะการฆ่าตัวตายของชาวชนวนจะฆ่าตัวตายสำเร็จเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาคือ ชู่ว่าจะฆ่าตัวตาย และพยายามฆ่าตัวตาย ตามลำดับ (ตารางที่ 1.2)

ตารางที่ 1.2 จำนวนและร้อยละของชาวนาที่ฆ่าตัวตายจำแนกตามเหตุการณ์การฆ่าตัวตาย

	เหตุการณ์การฆ่าตัวตาย	จำนวน	ร้อยละ
ประสบการณ์การ ฆ่าตัวตาย (n=65)	มีประสบการณ์	9	14.06
	ไม่มีประสบการณ์	56	86.15
อายุ (n=63)	ไม่เกิน 35 ปี	6	9.52
	36 - 45 ปี	12	19.05
	46 - 55 ปี	24	38.10
	56 - 65 ปี	15	23.81
	มากกว่า 65 ปี	6	9.52
อายุการฆ่าตัวตายเฉลี่ย = 50 ปี ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 11.27 ปี อายุน้อยที่สุด 25 ปี อายุมากที่สุด 71 ปี			
วิธีการที่ใช้ฆ่าตัว ตาย (n=65)	แขวนคอ	30	46.15
	ตี/กิน สารพิษ, ยาฆ่าแมลง, เครื่องดื่ม ผสมยาฆ่าแมลง	13	20.00
	ใช้ปืนยิงตัวเอง	12	18.46
	ปีนขึ้นไปสูงเพื่อกระโดดลงมา เช่น แท็งค์น้ำ ต้นไม้ รถไฟ	4	6.15
	ประกาศด้วยวาจา/จดหมาย	3	4.62
	ใช้อาวุธทำร้ายตัวเอง ได้แก่ มีด ระเบิด	2	3.08
	ใช้ความร้อน (จุดไฟเผาตัวเอง)	1	1.54
	สถานที่ฆ่าตัวตาย (n=65)	ภายในบ้าน	43
สถานที่ราชการ (ทำเนียบ, ศูนย์บริการ ประชาชน)		10	15.38
บริเวณทุ่งนา กระท่อม ต้นไม้ที่ทุ่งนา		5	7.70
บริเวณบ้าน (แท็งค์น้ำ, ต้นไม้)		4	6.15
ที่สาธารณะ(รถไฟ)		1	1.54
ไม่ระบุ		2	3.08
รูปแบบการ เคลื่อนไหว (n=65)	เคลื่อนไหวคนเดียว	6	9.23
	เคลื่อนไหวเป็นกลุ่ม	8	12.31
	ไม่พบข้อมูลว่ามีการเคลื่อนไหว	51	78.46
ลักษณะการฆ่าตัว ตาย (n=65)	ชู่ว่าจะฆ่าตัวตาย	9	13.85
	พยายามฆ่าตัวตาย	6	9.23
	ฆ่าตัวตายสำเร็จ	50	76.92

ที่สำคัญพบว่า 4 ใน 5 ของชาวนาที่ฆ่าตัวตายเผชิญกับภาวะหนี้สิน โดยชาวนาที่ฆ่าตัวตายเป็นหนี้สินซึ่งกู้จาก ธ.ก.ส. มากที่สุด รองลงมาคือ นายทุนเงินกู้นอกระบบ นอกจากนี้ชาวนา 1 ใน 5 ประสบปัญหาไม่ได้รับเงินจากโครงการรับจำนำข้าว และปริมาณน้ำไม่เหมาะสมสำหรับทำนา รองลงมาคือ ปัญหาทำนาขาดทุน ที่ดินทับซ้อนที่สาธารณประโยชน์/ป่าสงวน/อุทยาน/กองทัพ/เพื่อนบ้าน ซึ่งจากสภาพปัญหาของชาวนาดังกล่าวอาจสรุปได้ว่า ที่ผ่านมาชาวนาเผชิญกับปัญหาใน 4 กลุ่มหลักๆ คือ (1) ขาดรายได้ในการชำระหนี้ (2) ขาดเงินทุนทำนาและดำรงชีวิต (3) ขาดที่ดินซึ่งเป็นทรัพยากรหลักในการทำนา และ (4) ประสบภัยธรรมชาติรุนแรงเกินกว่าสภาพปกติ เช่น น้ำท่วม น้ำแล้ง โรค/แมลงศัตรูพืชระบาด สำหรับชนวนซึ่งเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน ทันที แล้วกระตุ้นให้ชาวนาฆ่าตัวตายมากที่สุดคือ การไม่มีเงินชำระหนี้ตามกำหนดโดยไม่คาดคิดหรือเตรียมตัวมาก่อน/มีสถาบันการเงินหรือเจ้าหน้าที่หรือเจ้าหน้าที่ติดตามทวงหนี้ รองลงมาคือ ขาดเงินใช้จ่ายในครัวเรือน/ลงทุนทำนารอบใหม่ ติดตามข้อร้องเรียนแล้วทราบบว่ารัฐยังไม่แก้ไขปัญหา เช่น ร้องเรียนแล้วเจ้าหน้าที่ไม่ให้ความสนใจ ติดตามข้อร้องเรียนแล้วพบว่ายังไม่ถูกแก้ไข ผิดหวังจากการเจรจากับเจ้าหน้าที่ (ตารางที่ 1.3)

ตารางที่ 1.3 จำนวนและร้อยละของชาวนาจำแนกตามสภาพปัญหาและชนวนกระตุ้นการฆ่าตัวตาย

สภาพปัญหาและชนวนกระตุ้นการฆ่าตัวตาย		จำนวน	ร้อยละ
สภาพปัญหาของ	หนี้สิน	53	81.54
ชาวนาที่ฆ่าตัว	ไม่ได้รับเงินจากโครงการรับจำนำข้าว	13	20.00
ตาย*	ปริมาณน้ำไม่เหมาะสม (น้ำท่วม ไม่มีน้ำทำนา)	13	20.00
(n=65)	ขาดทุนจากการทำนา (ต้นทุนสูง, ราคาข้าว	12	18.46
	ตกต่ำ, โรงสีกดราคา, ผลผลิตลดลง)		
	ถูกยึดที่ดินจากนายทุน, ธนาคาร	10	15.38
	ที่ดินทับซ้อนที่สาธารณประโยชน์ ป่าสงวน	12	18.46
	อุทยาน กรมป่าไม้ ทหาร เพื่อนบ้าน		
	รายได้ไม่พอใช้	6	9.23
	รัฐแก้ไขปัญหาที่ร้องเรียนล่าช้า	5	7.69
	ภัยธรรมชาติ (โรครระบาด แมลงศัตรูพืช)	2	3.08
	อื่นๆ	2	3.08

ตารางที่ 1.3 (ต่อ)

สภาพปัญหาและชนวนกระตุ้นการฆ่าตัวตาย		จำนวน	ร้อยละ
แหล่งหนี้สินของ	หนี้สิน ๓.ก.ส.	25	53.19
ชานาที่ฆ่าตัว	หนี้สินอื่นๆ ของรัฐ	6	12.77
ตาย*	หนี้สินนอกระบบ	16	34.04
(n =53)	ไม่ระบุ	15	12.77
ชนวนกระตุ้นการ	ถึงกำหนดชำระหนี้/ถูกติดตามทวงหนี้(แต่ไม่มี	20	30.77
ฆ่าตัวตาย*	เงินชำระหนี้)		
(n =65)	ขาดเงินใช้จ่ายในครัวเรือน/ลงทุนทำนาใหม่	16	24.62
	ติดตามข้อร้องเรียนแล้วทราบว่ารรัฐยังไม่แก้ไข	13	20.00
	ปัญหา		
	ตำรวจ/ศาลเรียก	2	3.08
	อื่นๆ (ต้องการข่มขู่เจ้าหน้าที่, ทางการสั่งห้าม	3	4.62
	เคลื่อนไหวต่อต้าน, ถูกยึดที่ดินทำนา)		

* 1 เหตุการณ์เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ

เมื่อนำข้อมูลทั่วไปของชานาจำแนกตามลักษณะของการฆ่าตัวตาย พบว่า ในกรณีการฆ่าตัวตายสำเร็จ ชานาที่อายุไม่เกิน 35 ปี จะฆ่าตัวตายสำเร็จทั้งหมด รองลงมาคือ กลุ่มอายุ 36 – 45 ปี และ 46 – 55 ปี ตามลำดับ วิธีการฆ่าตัวตายที่ชานาใช้ฆ่าตัวตายสำเร็จทั้งหมดคือ การใช้ปืนยิงตัวเอง รองลงมาคือ การแขวนคอ และดื่ม/กินสารพิษ/ยาฆ่าแมลง ตามลำดับ โดยชานาที่ไม่มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องกับรัฐหรือหน่วยงานต่างๆ ฆ่าตัวตายสำเร็จมากที่สุด (ตารางที่ 1.4) แสดงให้เห็นว่า “เวลา” “วิธีการ” และ “พื้นที่” เป็นเงื่อนไขสำคัญของการฆ่าตัวตาย กล่าวคือ หากชานามีพื้นที่ในการต่อรองเพื่อบรรเทาความรุนแรงของสภาพปัญหาเป็นไปได้ว่าการฆ่าตัวตายมีแนวโน้มจะสำเร็จลดลง ทั้งนี้ความเสี่ยงของชานาที่จะฆ่าตัวตายสำเร็จคือ การใช้วิธีการฆ่าที่มีประสิทธิภาพในการทำลายชีวิต

ตารางที่ 1.4 จำนวนและร้อยละของลักษณะประชากร เหตุการณ์ จำแนกตามลักษณะการฆ่าตัวตาย ของชาวนา

		ลักษณะการฆ่าตัวตาย (ร้อยละ)			รวม	
		เชื่อว่าฆ่าตัวตาย	พยายามฆ่าตัวตาย	ฆ่าตัวตายสำเร็จ		
กลุ่มอายุ (n=63)	ไม่เกิน 35 ปี	0 (0.00)	0 (0.00)	6 (100.00)	6 (100.00)	
	36 - 45 ปี	1 (8.33)	0 (0.00)	11 (91.67)	12 (100.00)	
	46 - 55 ปี	2 (8.33)	2 (8.33)	20 (83.33)	24 (100.00)	
	56 - 65 ปี	4 (26.67)	3 (20.00)	8 (53.33)	15 (100.00)	
	มากกว่า 65 ปี	1 (16.67)	1 (16.67)	4 (66.67)	6 (100.00)	
วิธีการ (n=65)	แขวนคอ	1 (3.33)	1 (3.33)	28 (93.33)	30 (100.00)	
	ตี/กินสารพิษ/ ยาฆ่าแมลง	1 (7.69)	4 (30.77)	8 (61.54)	13 (100.00)	
	ใช้ปืนยิงตัวเอง	0 (0.00)	0 (0.00)	12 (100.00)	12 (100.00)	
	ปีนขึ้นไปสูงเพื่อ กระโดด	2 (50.00)	1 (25.00)	1 (25.00)	4 (100.00)	
	ประกาศด้วย วาจา/จดหมาย	3 (100.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	3 (100.00)	
	ใช้อาวุธทำร้าย ตัวเอง ได้แก่ มีด ระเบิด	2 (100.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	2 (100.00)	
	ใช้ความร้อน (ไฟ เผาตัว)	0 (0.00)	0 (0.00)	1 (100.00)	1 (100.00)	
	รูปแบบ การ เคลื่อนไหวน (n=65)	เคลื่อนไหวกคน เดียว	4 (66.67)	0 (0.00)	2 (33.33)	6 (100.00)
		เคลื่อนไหวกเป็น กลุ่ม	3 (37.50)	2 (25.00)	3 (37.50)	8 (100.00)
		ไม่พบข้อมูลว่ามี การเคลื่อนไหวก	2 (3.92)	4 (7.84)	45 (88.24)	51 (100.00)

การวิเคราะห์สภาพปัญหาจำแนกตามประเภทของการฆ่าตัวตาย พบว่า ชาวนาที่ได้รับเงินจากโครงการรับจำนำข้าวล่าช้าและชาวนาที่ถูกติดตามทวงหนี้ฆ่าตัวตายสำเร็จทั้งหมด ขณะที่ 4 ใน 5 ของชาวนาที่มีปัญหาเกี่ยวกับปริมาณน้ำ ทำนาขาดทุน ถูกยึดที่ดิน จะฆ่าตัวตายสำเร็จ จากข้อมูลยังพบว่าชาวนาที่มีหนี้สินอื่นๆ คือ กองทุนหมู่บ้านและสหกรณ์ จะฆ่าตัวตายสำเร็จทั้งหมด

ขณะที่ผู้ที่เป็นหนี้กับ ธ.ก.ส. มีสัดส่วนการฆ่าตัวตายสำเร็จสูงกว่าผู้ที่เป็นหนี้นอกระบบ สำหรับชนวนกระตุ้นการฆ่าตัวตาย พบว่า ชาวนาที่ขาดเงินใช้จ่ายในครัวเรือน/ลงทุนทำนาจะมีร้อยละของการฆ่าตัวตายสำเร็จสูงที่สุด รองลงมาคือชาวนาที่มีปัญหาในครัวเรือน และชาวนาที่ใกล้ถึงกำหนดชำระหนี้/ถูกติดตามทวงหนี้ (ตารางที่ 1.5)

ตารางที่ 1.5 จำนวนและร้อยละของสภาพปัญหาและชนวนกระตุ้นการฆ่าตัวตายของชาวนาจำแนกตามลักษณะของการฆ่า

		ลักษณะของการฆ่าตัวตาย (ร้อยละ)			รวม
		ชู้ว่าจะฆ่าตัวตาย	พยายามฆ่าตัวตาย	ฆ่าตัวตายสำเร็จ	
สภาพ	หนี้สิน	ตาย	ตาย	สำเร็จ	
ปัญหา* (n=65)	ไม่ได้รับเงินโครงการ	6 (11.32)	4 (7.55)	43 (81.13)	53 (100.00)
	รับจำนำข้าว	0 (0.00)	0 (0.00)	13 (100.00)	13 (100.00)
	ปริมาณน้ำไม่เหมาะสม	2 (15.38)	0 (0.00)	11 (84.62)	13 (100.00)
	ขาดทุนจากการทำนา	1 (8.33)	1 (8.33)	10 (83.33)	12 (100.00)
	ที่ดินทับซ้อน	6 (50.00)	4 (33.33)	2 (16.67)	12 (100.00)
	ถูกยึดที่ดิน	2 (20.00)	0 (0.00)	8 (80.00)	10 (100.00)
	รายได้ไม่พอใช้	0 (0.00)	2 (33.33)	4 (66.67)	6 (100.00)
	เรียกร้องกับรัฐแล้ว ไม่ได้รับการแก้ไข	3 (60.00)	1 (20.00)	1 (20.00)	5 (100.00)
	ภัยธรรมชาติ (โรค/ แมลง)	1 (50.00)	0 (0.00)	1 (50.00)	2 (100.00)
	อื่นๆ	0 (0.00)	0 (0.00)	3 (100.00)	3 (100.00)
หนี้สิน* (n=38)	หนี้สิน ธ.ก.ส.	1 (4.00)	1 (4.00)	23 (92.00)	25 (100.00)
	หนี้สินนอกระบบ	3 (18.75)	1 (6.25)	12 (75.00)	16 (100.00)
	หนี้สินอื่นๆ	0 (0.00)	0 (0.00)	6 (100.00)	6 (100.00)

ตารางที่ 1.5 (ต่อ)

		ประเภทของการฆ่าตัวตาย (ร้อยละ)			รวม
		ชู่ว่าจะฆ่าตัว ตาย	พยายามฆ่าตัว ตาย	ฆ่าตัวตาย สำเร็จ	
จำนวน กระตุ้น	ถึงกำหนดชำระหนี้/ ถูกติดตามทวงหนี้	3 (15.00)	1 (5.00)	16 (80.00)	20 (100.00)
การฆ่า ตัว ตาย*	ขาดเงินใช้จ่ายใน ครัวเรือน/ลงทุนทำ นา	0 (0.00)	1 (6.25)	15 (93.75)	16 (100.00)
(n=65)	ติดตามข้อร้องเรียน แล้วทราบว่ารัฐยังไม่ แก้ไขปัญหา	6 (46.15)	3 (23.08)	4 (30.77)	13 (100.00)
	ตำรวจ/ศาลเรียก	0 (0.00)	1 (50.00)	1 (50.00)	2 (100.00)
	อื่นๆ (ต้องการข่มขู่ เจ้าหน้าที่, ทางการ สั่งห้ามเคลื่อนไหว ต่อต้าน, ถูกยึด ที่ดินทำนา)	1 (33.33)	2 (66.67)	0 (0.00)	3 (100.00)

* 1 เหตุการณ์เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ

เมื่อจำแนกข้อมูลชวนาฆ่าตัวตายตามรัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศ พบว่า รัฐบาลที่มีจำนวนชวนาฆ่าตัวตายมากที่สุด คือ รัฐบาลของ พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา จำนวน 12 ราย รองลงมาคือ รัฐบาลรักษาการของ นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร จำนวน 11 ราย รัฐบาลของนายชวน หลีกภัย จำนวน 7 ราย และรัฐบาลของนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ จำนวน 5 ราย ตามลำดับ (ตารางที่ 1.6) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ไม่ว่ารัฐบาลที่มีที่มาแบบใดก็พบเหตุการณ์การฆ่าตัวตายของชวนาได้เช่นกัน

ตารางที่ 1.6 จำนวนการฆ่าตัวตายของชานาจำแนกตามรัฐบาล

รัฐบาล ⁴⁵	จำนวนชานาฆ่าตัวตาย (ราย)		
	ฆ่าตัวตาย	พยายามฆ่าตัวตาย	ฆ่าตัวตายสำเร็จ
นายบรรหาร ศิลปอาชา 13 ก.ค. 2538 - 27 ก.ย. 2539 (ยุบสภา) (สถิติตั้งแต่วันที่ 1 ม.ค. 2539)	-	-	-
นายบรรหาร ศิลปอาชา (รัฐบาลรักษาการ) 27 ก.ย. 2539 - 24 พ.ย. 2539	-	-	-
พลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ 25 พ.ย. 2539 - 8 พ.ย. 2540 (ลาออก)	-	1	2
นายชวน หลีกภัย 9 พ.ย. 2540 - 9 พ.ย. 2543 (ยุบสภา)	3	2	7
นายชวน หลีกภัย (รัฐบาลรักษาการ) 9 พ.ย. 2543 - 8 ก.พ. 2544	-	-	-
พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร 17 ก.พ. 2544 - 5 ม.ค. 2548 (ครบวาระ)	1	2	2
พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร (รัฐบาลรักษาการ) 5 ม.ค. 2548 - 10 มี.ค. 2548	-	-	-
พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร 11 มี.ค. 2548 - 24 ก.พ. 2549 (ยุบสภา)	-	-	-
พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร (รัฐบาลรักษาการ) 24 ก.พ. 2548 - 19 ก.ย. 2549	-	-	1
คณะปฏิรูปการปกครอง (พลเอกสนธิ บุญยรัตกลิน) 19 ก.ย. 2549 - 1 ต.ค. 2549	-	-	1
พลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์ 1 ต.ค. 2549 - 6 ก.พ. 2551	1	1	1

⁴⁵ “ประวัตินายกรัฐมนตรีไทย,” สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, http://www.cabinet.thaigov.go.th/bb_main21.htm (สืบค้นเมื่อวันที่ 12 กันยายน 2557).

ตารางที่ 1.6 (ต่อ)

รัฐบาล	จำนวนชานาฆ่าตัวตาย (ราย)		
	ชู่จะฆ่าตัวตาย	พยายามฆ่าตัวตาย	ฆ่าตัวตายสำเร็จ
นายสมักร สุนทรเวช 6 ก.พ. 2551 - 8 ก.ย. 2551 (คำวินิจฉัยของศาล รัฐธรรมนูญ)	2	-	4
นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ 24 ก.ย. 2551 - 2 ธ.ค. 2551 (คำวินิจฉัยของ ศาลรัฐธรรมนูญ)	-	-	1
นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ 20 ธ.ค. 2551 - 10 พ.ค. 2554 (ยุบสภา)	1	-	5
นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ (รัฐบาลรักษาการ) 10 พ.ค. 2554 - 8 ส.ค. 2554	-	-	-
นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร 8 ส.ค. 2554 - 9 ธ.ค. 2556 (ยุบสภา)	1	-	2
นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร (รัฐบาลรักษาการ) 9 ธ.ค. 2556 - 7 พ.ค. 2557 (คำวินิจฉัยของศาล รัฐธรรมนูญ)	-	-	11
คณะรักษาความสงบแห่งชาติ นำโดย พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา 22 พ.ค. 2557 - 23 ส.ค. 2557	-	-	1
พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา 24 ส.ค. 2557 - (สถิติถึงวันที่ 31 ธ.ค. 2558)	-	-	12

จากสถานการณ์การฆ่าตัวตายของชานาในรอบ 20 ปี มีข้อสังเกตบางประการที่ช่วยสะท้อนภาพวิถีชีวิตของชานา คือ

(1) มิติสภาพปัญหา ปัญหาสำคัญของชานาที่ฆ่าตัวตายคือ (a) ชานามีหนี้สินทั้งกับสถาบันการเงินของรัฐ ได้แก่ ธ.ก.ส. กองทุนหมู่บ้าน(ผ่านธนาคารออมสิน) และหนี้สินจากนายทุนเงินกู้นอกระบบ การประสบปัญหาหนี้สินโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสถาบันการเงินของรัฐเป็นปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าตัวตายสำเร็จของชานา (b) สาเหตุที่ชานาประสบปัญหาไม่สามารถนำเงินไปชำระหนี้ได้ตามกำหนด คือ การไม่ได้รับเงินจากโครงการรับจำนำข้าว ปริมาณน้ำไม่เหมาะสมสำหรับ

ทำนา ต้นทุนการผลิตข้าวสูงกว่ารายได้ที่ได้รับ รวมถึงมีปัญหาที่ดินซึ่งมีผลให้ชาวนาไม่มีความมั่นคงในการทำนา โดยชาวนาที่ฆ่าตัวตายมักมีปัญหาที่ดินทับซ้อนกับพื้นที่ของรัฐ หรืออุทกนาคร/นายทุนยึดที่ดินทำกิน (c) ขบวนการกระตุ้นให้ชาวนาฆ่าตัวตายที่สำคัญคือ การขาดเงินชำระหนี้ตามกำหนด ขาดเงินใช้จ่ายยามจำเป็นในครัวเรือนและลงทุนทำนารอบใหม่ รวมถึงการติดตามข้อร้องเรียนแล้วทราบว่าการหน่วยงานของรัฐยังไม่แก้ไขปัญหา เจ้าหน้าที่ไม่สนใจ หรือผิดหวังจากการเจรจา

(2) มิติสถาบัน เนื่องจากชาวนาดำรงชีวิตอยู่ภายใต้การกำกับ ดูแล ควบคุมจากสถาบันของรัฐเพื่อให้ชาวนาดำเนินตามกติกา ระเบียบขั้นตอน โดยมีกฎหมายรองรับ ตัวแสดงที่ทำหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย ได้แก่

รัฐ มีบทบาทขับเคลื่อนตลาดเสรีผ่านการกำหนดนโยบายสาธารณะ ในบางครั้งรัฐอาจมีนโยบายแทรกแซงตลาดและให้ความช่วยเหลือแก่ชาวนาได้ เช่น โครงการรับจำนำข้าวทุกเมล็ด โครงการประกันราคาข้าว เป็นต้น กลไกที่สำคัญของรัฐคือ กฎเกณฑ์ต่างๆ ได้แก่ นโยบาย มาตรการ และระเบียบปฏิบัติของรัฐ กฎเกณฑ์ของรัฐดังกล่าวในบางกรณีเมื่อนำไปบังคับใช้อาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวนา เช่น การดำเนินนโยบายรับจำนำข้าวเปลือกที่รัฐจ่ายเงินให้ชาวนาล่าช้าจนส่งผลกระทบต่อเงินทุนหมุนเวียนทำนาของชาวนา หรือในกรณีของกฎหมายซึ่งใช้บังคับให้ประชาชนปฏิบัติตามแนวทางที่รัฐกำหนด เช่น การขึ้นทะเบียนที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ, ประกาศแนวเขตที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์, พระราชกฤษฎีกาก่อนสถาปนาที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกันท้องที่ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ. 2533 เป็นต้น

สถาบันการเงิน แหล่งเงินทุนที่สำคัญของชาวนาได้แก่ ธ.ก.ส. กองทุนหมู่บ้าน ทั้งยังหมายถึงนายทุนเงินกู้นอกระบบที่บังคับใช้สัญญาตามกฎหมายและมีเงื่อนไขระยะเวลากำกับ นอกจากนี้สถาบันการเงินยังมีกลไกคอยติดตามการชำระหนี้ในพื้นที่ เช่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายสินเชื่อประจำตำบลของ ธ.ก.ส. ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ติดตามและเร่งรัดชาวนาให้ปฏิบัติตามสัญญา ขั้นตอนดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อชาวนาเนื่องจากเป็นอาชีพที่ต้องพึ่งพาปัจจัยทางธรรมชาติ มีระยะเวลาไม่แน่นอน จึงมีความเสี่ยงที่ชาวนาจะไม่สามารถชำระเงินตามกำหนดได้ อีกทั้งยังมีความยากลำบากในการปรับแก้กำหนดเวลาและอาจต้องแลกกับอัตราดอกเบี้ยที่เพิ่มสูงขึ้น หรือการถูกข่มขู่ทำร้ายเมื่อไม่ชำระเงินกู้ตามกำหนด

จากข้อสังเกตดังกล่าวผู้วิจัยจะนำไปเป็นแนวทางในการเลือกกรณีศึกษาการฆ่าตัวตายของชาวนาเพื่อตอบคำถามว่า ในสถานการณ์ความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ทำไมชาวนาจึงใช้การฆ่าตัวตายซึ่งถือเป็นวิธีการที่รุนแรงจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น เงื่อนไขอะไรผลักดันให้ชาวนาฆ่าตัวตายและเงื่อนไขเหล่านั้นทำงานอย่างไร

1.4 คำถามการวิจัย

การศึกษา “ชานาฆ่าตัวตาย: รัฐ โครงสร้างเศรษฐกิจ และความรุนแรง” คำถามหลักของงานวิจัยฉบับนี้คือ ในสถานการณ์ความขัดแย้งที่ดำรงอยู่เงื่อนไขอะไรทำให้ชานาฆ่าตัวตายนี้อยู่ในวิถีชีวิตทำงานอย่างไร และการฆ่าตัวตายของชานาทำงานอย่างไร โดยมีคำถามย่อยคือ (1) บริบทที่ดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของชานาคืออะไร (2) *ชนวนกระตุ้น (triggers)* อะไรที่ผลักดันให้ชานาฆ่าตัวตาย (3) *ผลลัพธ์* ที่เกิดขึ้นต่อประเด็นความขัดแย้งภายหลังการฆ่าตัวตายเป็นอะไร (4) การฆ่าตัวตายของชานาชี้ให้เห็น *โครงสร้าง* ความขัดแย้งอย่างไร และ (5) การฆ่าตัวตายของชานามี *ความหมาย* ต่อฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างไร

จากการทบทวนวรรณกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการฆ่าตัวตาย ความรุนแรง และชานาในช่วงเวลาอันหลังไปประมาณ 20 ปี ไม่พบงานวิจัยที่ศึกษาการฆ่าตัวตายของกลุ่มชานาในฐานะความรุนแรง วิชานาพนธ์นี้จึงต้องการศึกษาการฆ่าตัวตายของชานาในฐานะความรุนแรงทางกายภาพ โดยมีคำถามย่อยและประเด็นในการวิจัยดังนี้ (1) บริบทที่ดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของชานาคืออะไร มุ่งตอบคำถามว่า สภาพพื้นที่ สภาพครอบครัว และวิถีชีวิตในการทำงานของชานาที่ฆ่าตัวตายเป็นอย่างไร พัฒนาการของความขัดแย้งเป็นอย่างไร (2) *ชนวนกระตุ้นใด* ที่ผลักดันให้ชานาฆ่าตัวตาย โดยมีคำถามที่เกี่ยวข้องคือ ในบริบทความขัดแย้งที่ดำรงอยู่อะไรเป็น *ชนวนกระตุ้น* ให้ชานาฆ่าตัวตาย (3) *ผลลัพธ์* ที่เกิดขึ้นต่อประเด็นความขัดแย้งภายหลังการฆ่าตัวตายเป็นอะไร ข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้รับการแก้ไขหรือไม่ อย่างไร มีการให้ช่วยเหลือภายหลังจากการฆ่าตัวตายหรือไม่ อย่างไร และครอบครัวของชานาที่ฆ่าตัวตายมีความเห็นต่อข้อขัดแย้ง/การแก้ไขข้อขัดแย้งอย่างไร (4) การฆ่าตัวตายของชานาชี้ให้เห็น *โครงสร้าง* ความขัดแย้งอย่างไร ครอบครัว/ชานาที่ฆ่าตัวตายมีความคิดเห็นอย่างไรต่อ *โครงสร้าง* นั้น และ (5) การฆ่าตัวตายของชานามี *ความหมาย* อย่างไร ชานาผู้ที่ฆ่าตัวตายอธิบายการฆ่าตัวตายของตนว่าอย่างไร ญาติและบุคคลที่เกี่ยวข้องอธิบายการฆ่าตัวตายเป็นอย่างไร และรัฐอธิบายการฆ่าตัวตายของชานาว่าอย่างไร

1.5 วัตถุประสงค์การวิจัย

- (1) เพื่อศึกษาเหตุการณ์การฆ่าตัวตายของชานาในประเด็นบริบทความขัดแย้ง *ชนวนกระตุ้น* ที่ผลักดันให้ชานาฆ่าตัวตาย และ *ผลลัพธ์* ที่เกิดขึ้นภายหลังการฆ่าตัวตายของชานา
- (2) เพื่อวิเคราะห์ *โครงสร้าง* ความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของชานาที่ฆ่าตัวตาย
- (3) เพื่อวิเคราะห์ *ความหมาย* การฆ่าตัวตายของชานาตามบริบทและ *โครงสร้าง* ที่มีความแตกต่างกัน

1.6 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่อง ชาวนาฆ่าตัวตาย: รัฐ โครงสร้างเศรษฐกิจ และความรุนแรง ผู้เขียนวิทยานิพนธ์เลือกศึกษาแบบกรณีศึกษา (case study) เนื่องจากเป็นวิธีการศึกษาที่มีประโยชน์ในการเผยให้เห็นบริบท ชนวนกระตุ้น รวมถึงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผลลัพธ์ที่ซับซ้อนของกรณีศึกษาได้ George and Bennett ได้อธิบายการศึกษาแบบกรณีศึกษาซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นลักษณะเด่นที่สำคัญคือ เป็นวิธีการศึกษาที่ให้ความสนใจกับประวัติศาสตร์ของกรณีศึกษา โดยกระบวนการศึกษาจะเผยให้เห็นความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ ผล และผลลัพธ์ซึ่งช่วยฉายภาพให้เห็นสมมติฐานใหม่ๆ ทั้งยังเป็นวิธีการศึกษาที่สามารถใช้กับญาณวิทยา (epistemology) ที่หลากหลายอันจะเป็นประโยชน์ในการเปรียบเทียบกรณีศึกษาทั้งในแง่ของข้อเท็จจริงและแนวคิดซึ่งเอื้อต่อการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ข้อเท็จจริง และแนวคิดที่ซับซ้อนซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนารูปร่างคิดเชิงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องได้⁴⁶

อย่างไรก็ตามการศึกษาแบบกรณีศึกษาอาจเผชิญกับข้อถกเถียงในทางวิชาการอยู่บ้าง เช่น การใช้อคติของผู้วิจัยในการเลือกกรณีศึกษา การอ้างความเป็นตัวแทน รวมถึงความน่าเชื่อถือของการใช้กรณีศึกษาเพียงไม่กี่กรณี แต่ George และ Bennett ให้คำอธิบายต่อข้อถกเถียงของการใช้กรณีศึกษาว่า (1) ผู้วิจัยสามารถเลี่ยงการมีอคติในการเลือกกรณีศึกษาได้โดยการเลือกกรณีศึกษาตามเป้าประสงค์ของการวิจัย คำถามการวิจัย หรือตามตัวแปรสำคัญๆ ซึ่งได้มาจากการทบทวนวรรณกรรม (2) การศึกษาแบบกรณีศึกษาไม่ได้อ้างความเป็นตัวแทนแต่มีจุดเด่นในการอธิบายอย่างเป็นเหตุเป็นผล มีหลักฐานของเหตุการณ์ที่ชัดเจน มีบริบท และมีประวัติศาสตร์ และ (3) การศึกษาแบบกรณีศึกษาแม้เป็นเพียงการศึกษาแบบกรณีเดียวก็สามารถใช้พัฒนาทฤษฎีและใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลจากหลายแหล่งเพื่อป้องกันความผิดพลาดของข้อมูลได้⁴⁷ อีกทั้งการศึกษาแบบกรณีศึกษามีจุดเด่น คือ สามารถเลือกกรณีศึกษาที่มีความตรงกับแนวคิด/ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยได้ ทั้งยังเหมาะที่จะใช้ศึกษากรณีศึกษาที่เบี่ยงเบนหรืออยู่นอกขอบเขตการวิจัยแบบปกติ ส่วนการตั้งคำถามสำหรับการศึกษาแบบกรณีศึกษาต้องการคำตอบแบบเปิดกว้างเอื้อต่อการสร้างตัวบ่งชี้ ตัวแปรหรือสมมติฐานใหม่ผ่านกระบวนการตีความเพื่อให้เห็นความซับซ้อนของกรณีศึกษาทั้งในเชิงบริบท เจาะลึก สาเหตุ และผลลัพธ์ได้⁴⁸

⁴⁶ Alexander L. George and Andrew Bennett, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, (Cambridge: MIT Press, 2005), 8 – 9.

⁴⁷ Ibid., 22-23.

⁴⁸ Ibid., 19-20.

วิทยานิพนธ์นี้จึงต้องการศึกษากรณีการฆ่าตัวตายของชานาซึ่งถือว่าเป็นกรณีศึกษาแบบรุนแรงสุดขีด (extreme case)⁴⁹ ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาที่ช่วยอธิบายปรากฏการณ์ที่ไม่ปกติอย่างชัดเจนในสังคม การศึกษาโดยเลือกกรณีที่ผิดปกติเช่นการฆ่าตัวตายจึงสามารถแสดงความเกี่ยวข้องระหว่างวิถีการดำเนินชีวิตของชานากับการเปลี่ยนแปลงของบริษัทและโครงสร้างความขัดแย้งซึ่งเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่การฆ่าตัวตาย

จากสาเหตุที่ทำให้เกิดการเสียชีวิตของมนุษย์อันได้แก่ เหตุตามธรรมชาติ อุบัติเหตุ การถูกระงับทำให้เสียชีวิต (ฆาตกรรม/ลอบสังหาร) และกระทำให้ตัวเองเสียชีวิต (ฆ่าตัวตาย) การฆ่าตัวตายจึงไม่ใช่กรณีรุนแรงสุดขีดเพียงกรณีเดียวแต่ยังมีกรณีการลอบสังหารซึ่งเป็นการกระทำรุนแรงทางตรงต่อร่างกายเพื่อให้สิ้นชีวิต หากเปรียบเทียบการทำงานของกรณีการสังหารกับการฆ่าตัวตายแล้ว การลอบสังหารเป็นความรุนแรงทางตรงที่ผู้ถูกระงับทำกับผู้กระทำ (ผู้ลงมือ) เป็นคนละคน เป็นการกระทำที่มีการวางแผนเพื่อทำลายชีวิตบุคคลที่มีสถานะทางการเมืองเกี่ยวข้องกับกรณีความขัดแย้งนั้นๆ อย่างโดดเด่น การลอบสังหารจึงเป็นความรุนแรงทางการเมืองซึ่งมีผลกระทบต่อความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง และทำหน้าที่ส่งสัญญาณเพื่อ *ปราบปราม* การเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งนั้นๆ เช่นการศึกษาของจันทรา ธนะวัฒนาวงศ์ ซึ่งพบความเกี่ยวข้องของมาตรการทางกฎหมายในพลวัตของความขัดแย้งที่ทำให้เกิดสภาวะ “หลังติดฝา” ความจำเป็นต้องยื่นหยัดต่อสู้อของชาวบ้านเพื่อปกป้องผืนดินจากการรุกไล่ของทุนที่รองรับด้วยสัญญาสัมปทานและกฎหมายของรัฐ ในหลายกรณีพบว่าเมื่อแนวโน้มการเคลื่อนไหวของชาวบ้านขยายตัวขึ้น จะนำไปสู่การลอบสังหารผู้นำการเคลื่อนไหว⁵⁰

สำหรับการฆ่าตัวตายซึ่งเป็นความตายที่ผู้กระทำลงมือใช้ความรุนแรงต่อร่างกายของตนเองโดยหมายให้สิ้นชีวิตนั้น โดยลักษณะการตายแล้วน่าจะสามรถสะท้อนความเกี่ยวข้องกับบริษัทและโครงสร้างที่ชานาเผชิญกระทั่งตกอยู่ในภาวะ *ไร้ทางออก* ได้ชัดเจนกว่า อย่างไรก็ตามการฆ่าตัวตายส่วนใหญ่กลับถูกทำให้เป็นเรื่องของปัจเจกและถูกอธิบายว่าเป็นผลของอาการป่วยทางจิต คำอธิบายดังกล่าวจึงทำให้การฆ่าตัวตายดำรงอยู่ในความเงียบ และมักไม่นำมาเชื่อมโยงกับโครงสร้างของความขัดแย้งที่ผู้ฆ่าตัวตายเผชิญอยู่เช่นการลอบสังหาร นอกจากนี้การฆ่าตัวตายยังเป็นปรากฏการณ์จากปัจจัยเงื่อนไขที่มีความซับซ้อน การมุ่งอธิบายแต่แง่มุมที่ชี้ให้เห็นเพียงแต่ความบกพร่องทางจิตจึงไม่

⁴⁹ Bent Flyvbjerg, *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*, (New York: Cambridge University Press, 2001), 78-79.

⁵⁰ จันทรา ธนะวัฒนาวงศ์, “การฆ่าผู้นำในความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษาทรัพยากรแร่ธาตุ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557), 61, 172, 184.

เพียงพอ การใช้กรณีศึกษาแบบรุนแรงสุดขั้วนี้จึงน่าจะช่วยสร้างคำอธิบายการฆ่าตัวตายจากมุมมองอื่น เช่น ทฤษฎีความรุนแรง เพื่อชี้ให้เห็นความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างการฆ่าตัวตายกับโครงสร้างที่กำกับชีวิตของชานาให้ชัดเจน สามารถสร้างข้อสรุปที่มีความหนักแน่นต่อการอธิบายการฆ่าตัวตายของชานาจากแง่มุมอื่นซึ่งเป็นภาพที่สังคมไม่คุ้นชินเมื่อเทียบกับการอธิบายการฆ่าตัวตายด้วยมุมมองทางวิทยาศาสตร์ที่ย้ำให้สังคมเข้าใจว่าการฆ่าตัวตายเป็นอาการป่วยทางจิต จิตใจ บุคลิกภาพ และกระบวนการคิดเพียงเท่านั้น การศึกษากรณีศึกษาแบบรุนแรงสุดขั้วจึงเป็นประโยชน์ในการสะท้อนข้อเท็จจริงที่ซับซ้อนในสังคมให้เป็นรูปธรรม และสอดคล้องกับเงื่อนไขการทำความเข้าใจกรณีศึกษาในด้วยมุมมองของทฤษฎีความรุนแรงซึ่งประกอบด้วยความรุนแรงทางกายภาพ ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมซึ่งต้องอาศัยญาณวิทยาหรือการกำหนดตำแหน่งความสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้วิจัยกับสิ่งที่ศึกษาหลายระดับ

เนื่องจากเป็นการศึกษาแบบกรณีศึกษา และมีคำถามการวิจัยหลายระดับ ผู้วิจัยจึงประยุกต์ใช้เทคนิคการวิจัยโดยมีร่องรอยของแนวทางมานุษยวิทยาที่ให้ความสำคัญกับรายละเอียดหลักฐาน เรื่องเล่า และบริบทเพื่อเชื่อมโยงกับโครงสร้างในสังคม เนื่องจากงานเขียนหรืองานวิจัยทางมานุษยวิทยาให้ความสำคัญกับบริบทและการเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ทั้งในระดับมหภาคและระดับท้องถิ่น ผ่านการถ่ายทอดทางภาษาอย่างมีทักษะ มีเป้าหมายในการต่อต้านหรือถอนความเชื่อซึ่งเป็นแบบแผนดั้งเดิมด้วยเป็นงานเขียนที่อาศัยและเชื่อมโยงหลักฐานที่หลากหลาย งานเขียนจึงมีความเป็นสถาบันซึ่งมีอำนาจในการสื่อสารและเปิดเผยบางส่วนของความจริงในช่วงเวลาหนึ่งๆ ที่ซ่อนตัวอยู่ให้สังคมรับรู้⁵¹

⁵¹ James Clifford, "Introduction: Partial Truths," in *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*, James Clifford and George E. Marcus, (London: University of California Press, 1986), 6-7.

อย่างไรก็ตามผู้เขียนตระหนักถึงตัวตนของผู้เขียนเมื่อปะทะกับชุดข้อมูลและอารมณ์ของกรณีศึกษา วิทยานิพนธ์ชิ้นนี้จึงเป็นการเล่าเรื่องผ่านมุมมองของผู้เขียนโดยอาศัยข้อมูล/หลักฐานที่ปรากฏ แล้วนำเสนอผลการศึกษาจากความรู้ ประสบการณ์และความรู้สึกของผู้เขียนที่ต้องการสะท้อนเรื่องราวของชาวนาที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากโครงสร้างของรัฐมาอย่างยาวนาน⁵²

การเลือกกรณีศึกษาเพื่อตอบคำถามงานวิจัยจึงคำนึงถึงประเด็นดังต่อไปนี้

(1) การเข้าถึงข้อมูล โดยเลือกกรณีศึกษาที่มีข้อมูลซึ่งเป็นรายละเอียดและหลักฐานที่ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงได้มากพอควร และมีข้อมูลบริบทแวดล้อมของเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับกรณีศึกษาเพื่อใช้ประกอบการตีความข้อมูลที่ได้ เช่น ประวัติของพื้นที่ บริบททางเศรษฐกิจ บริบทการเมือง ซึ่งค้นคว้าได้จากบทความในวารสาร นิตยสาร หนังสือพิมพ์ เอกสารของทางราชการ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสามารถเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นบุคคลในครอบครัวของกรณีศึกษาได้

(2) วัตถุประสงค์ของการวิจัย เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้ต้องการฉายภาพความรุนแรงซึ่งประกอบด้วยทั้งความรุนแรงเชิงกายภาพ ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และความรุนแรงทางวัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นในวิถีชีวิตของชาวนา ดังนั้นเพื่อฉายให้เห็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความรุนแรงทางวัฒนธรรมให้เด่นชัด การเลือกกรณีศึกษาในงานวิจัยนี้จึงเลือกแบบเจาะจง (purposeful sampling)

⁵² Abu-Lughod เขียนบทความโดยมีเป้าหมายเพื่อต่อต้านมุมมองทางวิชาการซึ่งถูกครอบงำโดยเพศชายและ/หรือคนผิวขาวซึ่งทำให้เพศหญิงหรือชนกลุ่มน้อยถูกกดทับให้มีสถานะเป็น ‘คนอื่น’ ตลอดเวลา และท้าทายมุมมองทางมานุษยวิทยาแบบดั้งเดิม เช่น มุมมองของ Geertz และ James Clifford ที่ปฏิเสธการมีอคติและตัวตนของผู้เขียนในงานทางมานุษยวิทยา โดย Abu-Lughod ชี้ให้เห็นว่า การแบ่ง ‘self’ และ ‘other’ ในทางมานุษยวิทยาแบบดั้งเดิมเท่ากับเป็นการตอกย้ำและรักษาลำดับชั้น (hierarchy) ในสังคมให้คงอยู่ต่อไปเช่นเดิม Abu-Lughod เสนอให้นักมานุษยวิทยา/ผู้วิจัยระบุตำแหน่งของตนเอง (positionality) เพื่อนำไปสู่การยอมรับการมีจุดยืนและตัวตนของผู้วิจัยในงานเขียน ยอมรับที่จะเผชิญหน้ากับผู้อ่านจากคนหลายหลายกลุ่ม (multiple audiences) ซึ่งอาจส่งผลในทางการเมืองและจริยธรรมในการอ้างความเป็นตัวแทน และตระหนักในสถานะอำนาจของผู้วิจัยว่าต้องการจะพูดเพื่อใคร (speaking for) และพูดในฐานะอะไร (speaking from) และเนื่องจากวัฒนธรรมคือ เครื่องมือในการสร้างความเป็นอื่น (other) Abu-Lughod จึงเสนอให้ผู้เขียนสะท้อนตัวตน/ถกย้อนกลับกับตนเองอยู่เสมอว่า กำลังตอกย้ำวงจรการลดคุณค่าและสร้างความเป็นอื่นอยู่หรือไม่ ดูเพิ่มเติมใน Lila Abu-Lughod, “Writing Against Culture,” in *Recapturing Anthropology: Waking in the Present*, ed. Richard G. Fox, (New Mexico: School of America Research Press, 1991), 138 – 143.

โดยใช้ข้อค้นพบจากเหตุการณ์การฆ่าตัวตายของชาวนาที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2539 – 2558 เป็นแนวทาง ซึ่งประเด็นที่ผู้ศึกษาให้ความสำคัญในการเลือกกรณีศึกษา ได้แก่

(a) ชาวนาที่ฆ่าตัวตายเผชิญสภาพปัญหาอย่างไร โดยปัญหาที่จะใช้ประกอบการเลือกกรณีศึกษาคือ ปัญหาหนี้สินและปัญหาที่ดิน

(b) ชาวนาที่ฆ่าตัวตายเกี่ยวข้องกับการทำงานเชิงสถาบันแบบใด ผู้เขียนเลือกกรณีศึกษาโดยคำนึงถึงหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกฎเกณฑ์ที่ชาวนาเผชิญปัญหา ได้แก่ รัฐ/หน่วยงาน/บุคลากรของรัฐที่ทำหน้าที่ดำเนินนโยบายจำนำข้าวและบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับที่ดิน สถาบันการเงิน/บุคลากรของสถาบันการเงินที่ทำหน้าที่บังคับสัญญาการชำระหนี้ นายทุนเงินกู้นอกระบบที่อาศัยกฎหมายบังคับยึดที่ดินจากชาวนา

ผู้เขียนเลือกกรณีศึกษาที่สำคัญได้ 4 กรณีศึกษา⁵³ คือ (1) กรณีศึกษาพรเพชร เหมือนศรี อันเนื่องมาจากกฎหมายเกี่ยวกับที่ดิน (การประกาศแนวเขตที่สาธารณประโยชน์) (2) กรณีศึกษานายสากล ไสกระจำง (นามสมมติ)⁵⁴ อันเนื่องมาจากกฎหมายขายฝาก (3) กรณีศึกษานายวัลลภ อัมพันทอง อันเนื่องมาจากโครงสร้างเศรษฐกิจ(ราคาตลาด) และ (4) กรณีศึกษานายอนันต์ สายประยงค์ อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาล(โครงการรับจำนำข้าวเปลือก)

(1) กรณีศึกษาพรเพชร เหมือนศรี อันเนื่องมาจากกฎหมายเกี่ยวกับการประกาศแนวเขตที่ดินสาธารณประโยชน์ เป็นกรณีของชาวนาที่มีการลงมือกระทำการฆ่าตัวตาย (ไม่นับรวมการข่มขู่ซึ่งระบุในจดหมาย) ถึง 5 ครั้ง ได้แก่ พ.ศ. 2525, 2530, 2542, 2543 และ 2545 โดยทั้ง 5 ครั้งเกิดขึ้นที่บริเวณหน้าสำนักงาน ก.พ./หน้าสำนักงาน ป.ป.ช. ฟังตรงข้ามทำเนียบรัฐบาล กรณีของพรเพชรมีความน่าสนใจคือ เป็นการต่อสู้เพื่อไม่ให้ครอบครัวสูญเสียที่ดินทำกินโดยใช้ระยะเวลายาวนานถึงเกือบ 50 ปี ทั้งยังประท้วงโดยใช้วิธีที่หลากหลาย ได้แก่ การทำหนังสือราชการร้องเรียนหน่วยงานของรัฐในระดับอำเภอ จังหวัด และรัฐบาลเป็นเวลาหลายสิบปี การประท้วงโดยจัดนิทรรศการ การชุมนุมร่วมกับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ การขู่ว่าจะฆ่าตัวตาย และการพยายามฆ่าตัวตาย อีกทั้งกรณีนี้ความขัดแย้งยังมีความยืดเยื้อยาวนานและมีพลวัตซึ่งเคลื่อนที่จากความขัดแย้ง

⁵³ Creswell ได้ให้ข้อเสนอแนะว่าสำหรับการศึกษาแบบกรณีศึกษาไม่ควรเลือกกรณีศึกษาจำนวนมากกว่า 4 ราย ดูเพิ่มเติมใน J. W. Creswell, *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Traditions*, (California: Sage, 1998), อ้างถึงใน ชาย โพธิสิตา, *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2552), 170.

⁵⁴ กรณีศึกษานี้ผู้วิจัยใช้นามสมมติ เนื่องจากภรรยาของผู้เสียชีวิตไม่ต้องการเปิดเผยชื่อจริง แต่ยินดีให้ใช้เรื่องราวที่เกิดขึ้นกับครอบครัวเพื่อประโยชน์ในทางวิชาการ.

ระหว่างรัฐกับประชาชนสู่ความขัดแย้งระหว่างประชาชนด้วยกัน กรณีศึกษาครั้งนี้จึงช่วยสะท้อนภาพการถูกกดขี่จากโครงสร้างของรัฐเป็นระยะเวลายาวนาน ปัญหาจากกระบวนการแก้ไขปัญหาของรัฐ ผลที่เกิดขึ้นกับพรเพชรและครอบครัว รวมถึงความหมายของการฆ่าตัวตาย

(2) กรณีศึกษานายสากล ไส้กระจ่าง (นามสมมติ) อันเนื่องมาจากกฎหมายขายฝาก เป็นกรณีการฆ่าตัวตายของชานาที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2541 โดยนายสากลฆ่าตัวตายบริเวณหน้าสำนักงาน ก.พ. ฟังตรงข้ามทำเนียบรัฐบาล ในจดหมายลาตายระบุสาเหตุว่า การทำสัญญาขายฝากที่ดินแล้วถูกกลุ่มนายทุนโกงสัญญาขายฝากโดยมีหน่วยงานของรัฐซึ่งได้แก่ กรมที่ดินเป็นผู้รับรองความถูกต้องตามกฎหมาย กรณีของนายสากลแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง นายทุน นายหน้า และเจ้าหน้าที่รัฐในกระบวนการขายฝากที่ดิน ขณะที่รัฐบาลซึ่งมีภาพของการเป็นที่พึ่งของประชาชนในการจัดการความขัดแย้งกลับไม่ได้มีบทบาทแก้ไขปัญหานั้นในยามที่นายสากลเดินทางมาร้องเรียนกรณีของนายสากลยังมีจุดเด่นคือ มีลักษณะของสภาพปัญหาที่สอดคล้องกับข่าวการฆ่าตัวตายของชานาในรอบ 20 ปี ซึ่งมีจำนวนหนึ่งตัดสินใจฆ่าตัวตายเมื่อทราบว่าจะต้องสูญเสียที่ดินทำกิน ทั้งยังเป็นกรณีการฆ่าตัวตายของชานาที่สูญเสียที่ดินจากการขายฝากซึ่งถือเป็นวิธีการที่ทำให้ชานามีความเสี่ยงที่จะสูญเสียที่ดินได้ง่ายกว่าเมื่อเทียบกับกรณีการจำนอง อีกทั้งกรณีของสากลยังเป็นกรณีการฆ่าตัวตายในบริเวณสถานที่ราชการ ดังนั้นการฆ่าตัวตายกรณีนี้น่าจะช่วยสะท้อนข้อเท็จจริงและให้ความหมายของการฆ่าตัวตายน่าสนใจ

(3) กรณีศึกษานายวัลลภ อำพันทอง อันเนื่องมาจากโครงสร้างเศรษฐกิจ (ราคาตลาด) เป็นกรณีการฆ่าตัวตายของชานาที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2551 ซึ่งเป็นการฆ่าตัวตายเนื่องจากเผชิญกับภัยธรรมชาติจากเพลิงกระโดดกระทั่งผลผลิตเสียหายเกือบทั้งหมด กรณีนี้มีความน่าสนใจคือ เป็นชานาที่มีที่นารวมกับที่เช่าทำนามากกว่า 40 ไร่ซึ่งมากกว่าปริมาณการถือครองที่ดินโดยเฉลี่ยของชานาไทย (20 ไร่ต่อครัวเรือน)⁵⁵ และวัลลภเป็นชานาที่กำลังปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตการทำงานแบบดั้งเดิมสู่การเป็นผู้ประกอบการ โดยร่วมกู้เงิน 950,000 บาทกับน้องชายเพื่อลงทุนซื้อเครื่องจักรขนาดใหญ่ (รถแทรกเตอร์) ทั้งยังเป็นลูกหนี้ชั้นเยี่ยมของ ธ.ก.ส. จึงยิ่งน่าสนใจว่าเหตุใดชานาที่อยู่ในสถานะลูกหนี้ชั้นเยี่ยมจึงตัดสินใจฆ่าตัวตาย และภายหลังการฆ่าตัวตายหน่วยงานรัฐในระดับจังหวัดและส่วนกลาง

⁵⁵ “ชานาไทยจนสุดในอาเซียน,” *เดลินิวส์*, 25 กุมภาพันธ์ 2557, <http://www.dailynews.co.th/Content/economic/218763/%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0%B8%B2%E0%B9%84%E0%B8%97%E0%B8%A2%E0%B8%88%E0%B8%99%E0%B8%AA%E0%B8%B8%E0%B8%94%E0%B9%83%E0%B8%99%E0%B8%AD%E0%B8%B2%E0%B9%80%E0%B8%8B%E0%B8%B5%E0%B8%A2%E0%B8%99> (สืบค้นเมื่อกรกฎาคม 2557).

รวมถึง ธ.ก.ส. ได้ให้การช่วยเหลืออย่างไร กรณีนี้จึงช่วยฉายภาพปัญหาในกระบวนการปลูกข้าวของชาวนา ความสัมพันธ์ของผู้ตายกับชุมชน และบทบาทของสถาบันการเงินของรัฐในวิธีการผลิตของชาวนา

(4) กรณีศึกษานายอนันต์ สายประยงค์ อนเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาล (โครงการรับจำนำข้าวทุกเมล็ด) เป็นกรณีการฆ่าตัวตายของชาวนาที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2557 และเกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการรับจำนำข้าวเปลือกของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร สอดคล้องกับสถิติการฆ่าตัวตายของชาวนาที่สืบค้นจากห้องสมุดมติชนซึ่งพบว่า ชาวนาที่ฆ่าตัวตายในเดือนกุมภาพันธ์ – มีนาคม พ.ศ. 2557 ทั้งหมดเป็นผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการได้รับเงินจากโครงการรับจำนำข้าวเปลือกล่าช้า สำหรับกรณีของนายอนันต์ก็เป็นชาวนาที่ดำรงสถานะผู้ประกอบการโดยได้เริ่มลงทุนเป็นหัวหน้ากลุ่มผู้ค้าปุ๋ยให้แก่ชาวนาในพื้นที่ด้วยหวังว่าจะช่วยยกฐานะครอบครัวให้ดีขึ้น แต่เมื่อโครงการรับจำนำข้าวเปลือกเกิดปัญหาล่าช้า นายอนันต์จึงกลายเป็นด้านหน้าที่ต้องเผชิญกับการติดตามทวงหนี้จากสถาบันการเงินของรัฐ อนันต์และภรรยายังเป็นหนึ่งในชาวนาที่เข้าร่วมเรียกร้องเงินจากโครงการรับจำนำข้าวที่ผนวกเข้ากับการเคลื่อนไหวของกลุ่ม กปปส.⁵⁶(พ.ศ. 2557) กรณีศึกษานี้จึงมีบทบาทสำคัญในการสะท้อนบทบาทของสื่อมวลชนและขบวนการเคลื่อนไหวนอกระบบรัฐสภา รวมทั้งภาพของอิทธิพลจากนโยบายรัฐและ ธ.ก.ส. ต่อการฆ่าตัวตายของชาวนา

การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับแหล่งข้อมูลและผู้เขียนเลือกศึกษา ได้แก่ แหล่งข้อมูลจากหลักฐานเชิงประจักษ์ซึ่งรวบรวมข้อมูลจาก

(1) เอกสารและสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ บทความ หนังสือร้องเรียน วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และการค้นคว้าอิสระ รวมถึงเอกสารที่บันทึกมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น รัฐและหน่วยงานในกำกับของรัฐต่อการฆ่าตัวตาย เช่น ธ.ก.ส. ตำรวจ ข้าราชการ นายกรัฐมนตรี เป็นต้น

(2) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ญาติของผู้เสียชีวิต เจ้าหน้าที่รัฐที่ทราบความเป็นมาของความขัดแย้งและกรณีศึกษา ผู้ใหญ่บ้าน นักวิชาการที่ติดตามกรณีศึกษา เพื่อสัมภาษณ์ถึงประเด็นความขัดแย้งซึ่งเป็นสาเหตุของการฆ่าตัวตาย สภาพสังคม เศรษฐกิจและนโยบายที่ผู้ฆ่าตัวตายและครอบครัวต้องเผชิญ รวมถึงผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากการฆ่าตัวตาย ซึ่งการสัมภาษณ์จะใช้เทคนิคที่ต่างออกไปตามความเหมาะสม เช่น ในช่วงแรกเมื่อพบผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นญาติผู้เสียชีวิต จะใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเพื่อพูดคุยถึงชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันและสถานการณ์

⁵⁶ กปปส. ย่อมาจาก คณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข.

โดยรวมเพื่อสร้างความไว้วางใจ จากนั้นจึงทำการนัดหมายเพื่อสัมภาษณ์ในรายละเอียดของประเด็นปัญหาซึ่งเป็นข้อขัดแย้งที่พัฒนาความตึงเครียดสู่การใช้วิธีการฆ่าตัวตาย หรือในบางกรณีหากผู้ให้ข้อมูลสำคัญพร้อมให้สัมภาษณ์ผู้เขียนจึงเริ่มการสัมภาษณ์ในครั้งแรกที่พบ ขณะสัมภาษณ์จะมีการจดบันทึกประเด็น ส่วนการบันทึกเสียงและภาพจะกระทำเมื่อได้รับอนุญาตเท่านั้น อย่างไรก็ตามผู้เขียนจะนำเสนอผลการศึกษาด้วยบทสัมภาษณ์โดยใช้นามสมมติเมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่ากรนำเสนอชื่อจริงอาจส่งผลกระทบต่อคติความที่อยู่ระหว่างการพิจารณาของศาล หรือมีความเสี่ยงที่จะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างกรณีศึกษากับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หรือภาพลักษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชน

(3) การสังเกตบริบทแวดล้อมในขณะสัมภาษณ์ ผู้เขียนจะพยายามสังเกตท่าทางการแสดงความรู้สึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญในขณะที่พูดคุยกัน เพื่อประโยชน์ในการทำความเข้าใจเรื่องราวของกรณีศึกษา รวมถึงเพื่อตรวจสอบความหมายของการฆ่าตัวตาย⁵⁷ โดยสังเกตท่าทางเพื่อรับรู้ความรู้สึกของผู้ให้สัมภาษณ์ในขณะที่พูดคุยในประเด็นต่างๆ และสังเกตบริบทแวดล้อมทางกายภาพของกรณีศึกษา เช่น โครงสร้างถนน ลำคลอง สภาพชุมชน สภาพบ้านที่อยู่อาศัยของกรณีศึกษา เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจความเป็นมาของพื้นที่ ความขัดแย้งของกรณีศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างกรณีศึกษากับชุมชนและบริบทแวดล้อม

ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้เขียนจะตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการเปรียบเทียบความสอดคล้องระหว่างแหล่งของข้อมูลจากเอกสารจากหลายๆ ชั้น เปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากเอกสารกับข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รวมถึงความสอดคล้องระหว่างข้อมูลที่ญาติของชานาให้ข้อมูลกับผู้อาศัยในชุมชน รวมทั้งนำประเด็นที่มีข้อมูลไม่เพียงพอหรือมีข้อมูลขัดแย้งกันกลับไปถามผู้ให้ข้อมูลซ้ำ จากนั้นผู้เขียนจะทำความเข้าใจประเด็นความขัดแย้งและเงื่อนไขที่

⁵⁷ David Howes เสนอเทคนิคการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาที่น่าสนใจ คือ ทำความเข้าใจผ่านประสาทสัมผัส/ผัสสะ ซึ่งได้แก่ การรับรู้ผ่าน ตา หู กลิ่น รส สัมผัส เนื่องจากเชื่อว่า ร่างกายเป็นสิ่งที่แสดงถึงสังคมเพราะด้วยปฏิสัมพันธ์ระหว่างร่างกายและสังคม สังคมจึงเป็นผลมาจากร่างกายด้วยเช่นกัน การทำความเข้าใจการรับรู้ของร่างกายผ่านประสาทสัมผัสต่างๆ จึงเป็นวิธีการที่จะสามารถทำความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมได้ จึงสามารถทำความเข้าใจความหมายในสังคมได้จากปฏิสัมพันธ์ของร่างกายกับสิ่งนั้นๆ ดังนั้น การทำความเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการรับรู้จากความรู้สึกซึ่งเกิดจาก ปฏิสัมพันธ์ระหว่างประสาทสัมผัสของร่างกายผู้ศึกษาด้วยเช่นกัน ดูเพิ่มเติมใน David Howes, “Coming to Our Senses: The Sensual Turn in Anthropological Understanding,” in *Sensual Relations: Engaging the Senses in Culture and Social Theory* (Michigan: University of Michigan Press, 2003), 29 – 58.

นำไปสู่การฆ่าตัวตายของกรณีศึกษาด้วยการจำแนกข้อมูลโดยจัดข้อมูลให้เป็นกลุ่มหลัก-รองตามประเด็นการวิจัย จำลองเหตุการณ์บนพื้นฐานของข้อมูลและหลักฐานที่มีอยู่เพื่อตรวจสอบความเชื่อมโยงของข้อเท็จจริงกับบริบทในขณะนั้นๆ ตรวจสอบเชื่อมโยงของข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญกับข้อมูลจากเอกสาร รวมถึงเชื่อมโยงข้อเท็จจริงกับบริบทซึ่งจะช่วยให้ผู้เขียนสามารถตีความและฉายภาพของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ สอดคล้องเหตุการณ์ที่กรณีศึกษาเผชิญให้มากที่สุด

1.7 ข้อถกเถียงในการศึกษา

การวิเคราะห์การฆ่าตัวตายของชาวนาในวิทยานิพนธ์นี้ให้ความสำคัญกับการทำงานของวัฏจักรตามวิถีชีวิตของชาวนาและวัฏจักรตามกฎหมายของรัฐ/ตลาดซึ่งมีเงื่อนไขของเวลาและอำนาจต่างกัน วัฏจักรทั้งสองจะดำรงอยู่ด้วยปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงที่หลากหลายเพื่อต่อรองและบังคับใช้กฎหมายของรัฐให้สนองตอบผลประโยชน์ของตนเอง ลักษณะสำคัญของแต่ละวัฏจักรคือ

1) *วัฏจักรตามกฎหมายของรัฐ/ตลาด* การทำงานของกฎหมายที่ถูกกำหนดหรือให้ความเห็นชอบจากอำนาจรัฐ ซึ่งกฎหมายดังกล่าวจะถูกใช้โดยตัวแสดงต่างๆ ในสังคมการเมือง (รัฐ หน่วยงานของรัฐ ข้าราชการ/เจ้าพนักงานของรัฐ นายทุน ชุมชน และรวมถึงชาวนา เป็นต้น) เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน กฎหมายจะถูกใช้เพื่อทำหน้าที่กำกับ ติดตาม และควบคุมการปฏิบัติให้มีความแน่นอนในการบังคับใช้ และ 2) *วัฏจักรตามวิถีชีวิตของชาวนา* คือ วิธีการดำเนินชีวิตของชาวนาซึ่งเต็มไปด้วยความไม่แน่นอน เนื่องจากต้องพึ่งพาปัจจัยทางธรรมชาติและมีปัจจัยเฉพาะหน้าทั้งจากธรรมชาติและเหตุการณ์ตามความจำเป็นในครอบครัว ขณะที่การดำเนินชีวิตของชาวนาตามปกติแล้วอยู่ในสถานะที่ไม่มีอำนาจในการกำหนด/ต่อรอง ชาวนาที่ฆ่าตัวตายจะเผชิญกับการขัดกันของวัฏจักรตามวิถีชีวิตของชาวนาและวัฏจักรตามกฎหมายของรัฐ/ตลาดซึ่งใช้อำนาจเหนือกว่าบังคับให้ชาวนาปฏิบัติตามกฎหมายในเวลาที่ไม่แน่นอน กระทั่งทำให้ชาวนาตกอยู่ในสภาวะไร้ทางออกและใช้วิธีการฆ่าตัวตายในที่สุด

เนื่องจากการฆ่าตัวตายเป็นปรากฏการณ์ที่มีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับหลากหลายปัจจัย การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการฆ่าตัวตายกับโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองได้แสดงให้เห็นเงื่อนไขที่ชาวนาฆ่าตัวตายเผชิญ คือ *วิถีชีวิตของชาวนา* ขาดอำนาจในการต่อรองกับกฎหมายของรัฐเพื่อจัดการทรัพยากรที่ใช้ในการทำนา ไม่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรที่จำเป็นในการทำนา (เช่น แหล่งน้ำ) และถูกทำให้สูญเสียที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญจากการดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศ (เช่น การส่งเสริมอุตสาหกรรม การเวนคืนที่ดิน การประกาศแนวเขตที่ดินของรัฐ เป็นต้น) การเพิ่มการพึ่งพาสถานการณ์ทำให้ชาวนาจำต้องลงทุนทำนาและธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการทำนามากขึ้น โดยไม่มีความพร้อมในเชิงเทคนิค

ชาวนาที่ฆ่าตัวตายเผชิญกับเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่สำคัญคือ 1) รัฐ รัฐมองเห็นพลเมือง เป็นสิ่งที่รัฐจัดการได้และควบคุมสังคมด้วยกฎเกณฑ์เพื่อกำกับ ติดตาม บังคับ และครอบงำสังคม 2) ตลาดซึ่งให้โอกาสชาวนาเผชิญความเสี่ยงและลงทุนในตลาดเพื่อแลกกับความเติบโตก้าวหน้าทาง เศรษฐกิจโดยไม่มีหลักประกันความเสี่ยง 3) สังคมชาวนาระดับชุมชนมีร่องรอยของความแตกแยกอัน เป็นผลมาจากข้อขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากร อุบัติการณ์ทางการเมือง การอ้างชาวเขียวชาวนาในการ ทำนา อย่างไรก็ตามสมาชิกในชุมชนสามารถรวมตัวเพื่อต่อรองผลประโยชน์เฉพาะหน้าร่วมกันได้เป็น ครั้งคราวจึงไม่ได้เป็นสังคมชาวนาที่ช่วยเหลือพึ่งพากันอย่างแน่นแฟ้น 4) ช่องทางการต่อรองทางการเมืองถูกทำให้จำกัดด้วยเงื่อนไขส่วนบุคคลของชาวนา คือ ขาดความรู้ ขาดเงินทุน และไม่มีเวลามาก พอ ชาวนาที่ฆ่าตัวตายส่วนมากจึงแทบจะไม่มีโอกาสเคลื่อนไหวทางการเมือง เมื่อชาวนาต้องเผชิญกับรัฐ อำนาจนิยม การเข้าสู่ตลาดโดยไม่มีกลไกประกันความเสี่ยง ชุมชนชาวนามีร่องรอยความแตกแยก และการใช้อำนาจเพื่อต่อรองถูกเกณฑ์ถูกจำกัด ในบริบทเช่นนี้เมื่อวัฏจักรตามวิถีชีวิตของชาวนาที่มีความไม่แน่นอนและขาดอำนาจต่อรองถูกเบียดขับจากวัฏจักรตามกฎเกณฑ์ของรัฐซึ่งมีอำนาจบังคับ ให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์จนไร้ทางออก เงื่อนไขเช่นนี้จึงผลักดันให้ชาวนาตัดสินใจฆ่าตัวตาย

การฆ่าตัวตายของชาวนาซึ่งเกิดขึ้นในบริบท เงื่อนไข และกระทำในตำแหน่งแห่งที่ทาง การเมืองต่างกันย่อมให้ความหมายต่างกัน ชาวนาฆ่าตัวตายจึงไม่ได้หมายถึงเพียงแต่ความเหนื่อยล้า สิ้นหวังแต่เพียงเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการหนีจากกฎเกณฑ์ของรัฐ การตัดพ้อต่อรัฐ และการฆ่าตัวตาย ในฐานะการแสดงเพื่อต่อสู้กับรัฐด้วย

1.8 การนำเสนอ

โครงสร้างการนำเสนองานวิจัยเรื่อง ชาวนาฆ่าตัวตาย: รัฐ โครงสร้างเศรษฐกิจ และ ความรุนแรง ประกอบด้วย บทที่ 1 บทนำ นำเสนอวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง สถานการณ์การฆ่าตัวตาย ของชาวนาในสังคมไทย การเลือกกรณีศึกษา และวิธีการวิจัย บทที่ 2 แนวคิดและการทบทวน วรรณกรรม ในบทนี้จะนำเสนอวรรณกรรมเกี่ยวกับความขัดแย้งและความรุนแรง การฆ่าตัวตาย วรรณกรรมเกี่ยวกับสังคมชาวนา รัฐ และพัฒนาการของสังคมชาวนาในประเทศไทย บทที่ 3 ชาวนา กฎหมายเกี่ยวกับที่ดิน และการต่อสู้กับรัฐ นำเสนอการวิเคราะห์การชู้/พยายามฆ่าตัวตายของ กรณีศึกษาพรเพชร เหมือนศรี บทที่ 4 ชาวนา กฎหมายชายฝาก และการตัดพ้อต่อรัฐ อธิบายการฆ่า ตัวตายของกรณีศึกษาสากล ไสกระจ่าง (นามสมมติ) บทที่ 5 ชาวนา ตลาด และความเหนื่อยล้า สิ้น หวัง อธิบายการฆ่าตัวตายของวัลลภ อำพันทอง บทที่ 6 ชาวนา โครงการรับจำนำข้าว และการหนี อธิบายการฆ่าตัวตายของ อนันต์ สายประยงค์ และบทที่ 7 ชีวิตชาวนา: การขัดกันของวัฏจักรและ ความรุนแรง นำเสนอข้อสรุปของการศึกษาในภาพรวม

บทที่ 2

แนวคิดและการทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนแนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่อง ชาวนาฆ่าตัวตาย: รัฐโครงสร้างเศรษฐกิจ และความรุนแรง แบ่งออกเป็น 6 ประเด็น ได้แก่

- (1) แนวคิดและการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับความขัดแย้งและความรุนแรง
- (2) การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการฆ่าตัวตาย
- (3) การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับรัฐและอำนาจของรัฐ
- (4) การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับสังคมชาวนา
- (5) มิติประวัติศาสตร์ของชาวนาไทย: ร่องรอยความขัดแย้งในอดีตสู่ความขัดแย้งยี่สิบเอ็ด
- (6) บทวิเคราะห์จากแนวคิดและการทบทวนวรรณกรรม

2.1 แนวคิดและการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับความขัดแย้งและความรุนแรง

ความขัดแย้งมีลักษณะการเคลื่อนไหวที่เป็นวัฏจักรและมีพลวัต สามารถปรากฏยกระดับ ทั้งในเชิงอารมณ์หรือทำให้เกิดสถานการณ์ที่รุนแรงได้ เมื่อเวลาผ่านไปความขัดแย้งจะสามารถสลายตัว เปลี่ยนผ่าน และปรากฏขึ้นใหม่ได้ ความขัดแย้งในสังคมดำรงอยู่โดยมีองค์ประกอบ 3 ประการคือ การมีเป้าหมายหรือผลประโยชน์ขัดกัน (contradiction) ซึ่งทำให้รู้สึกถึงความไม่แน่นอนจึงสามารถผันแปรสู่ทัศนคติ (attitude) เกลียดชังหรือแสดงออกมาในเชิงพฤติกรรม (behavior) ทั้งในทางวาจาและกายภาพที่แสดงถึงความไม่พึงพอใจซึ่งในบางครั้งอาจแสดงออกโดยใช้ความรุนแรง⁵⁸

⁵⁸ United Nations Disaster Management Training Programme, “Conflict Theory and Practice: a Perspective,” TRANSCEND International, https://www.transcend.org/pctrcluj2004/TRANSCEND_manual.pdf (accessed May 2016).

ความขัดแย้งจึงเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างบริบท สาเหตุของความขัดแย้ง และตัวแสดง การยกระดับสู่การใช้ความรุนแรงหรือผ่อนคลายความตึงเครียดของความขัดแย้งนั้นขึ้นอยู่กับชนวน กระตุ้น (trigger) ซึ่งเป็นเหตุการณ์หรือการกระทำหนึ่งๆ ที่เกิดขึ้นในจังหวะเวลาที่ส่งผลให้ความ ขัดแย้งเคลื่อนที่ในทิศทางที่เปลี่ยนแปลงไป⁵⁹ การใช้ความรุนแรงจึงทำหน้าที่หล่อเลี้ยงขดเกลียวของ ความขัดแย้งและสร้างความชอบธรรมให้กับการใช้วิธีการรุนแรงเพื่อป้องกันหรือแก้แค้นต่อไปเป็น วัฏจักร ในบางเงื่อนไขขดเกลียวของความเกลียดชังและความรุนแรงนี้ยังสามารถพัฒนาให้ความ ขัดแย้งขยายตัวกลายเป็นความขัดแย้งขนาดใหญ่ได้⁶⁰ โดยเฉพาะในสังคมที่เกิดความขัดแย้งอันเป็นผล มาจากบริบทและโครงสร้างที่ไม่ยุติธรรมอันทำให้โอกาสในการเข้าถึงอำนาจ ทรัพยากร และ ผลประโยชน์เป็นไปอย่างไม่เสมอภาค เช่น ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ การเข้าไม่ถึงอำนาจทาง การเมือง การดำรงอยู่ของคุณค่าหรือสถานะที่แตกต่างกัน⁶¹ เป็นต้น เมื่อโครงสร้างดังกล่าวดำรงอยู่ใน สังคมเป็นเวลานานจะพัฒนาไปสู่ความขัดแย้งยึดเยื้อได้

ความขัดแย้งยึดเยื้อ

ความขัดแย้งยึดเยื้อ (intractable conflict) เป็นความขัดแย้งที่พัฒนาขึ้นมาจากความ ขัดแย้งที่มีสาเหตุจากบริบทและโครงสร้างที่ไม่ยุติธรรมที่ดำรงอยู่ในสังคมอย่างยาวนาน ระยะเวลาที่

⁵⁹ Africa Peace Forum, Centre for Conflict Resolution, International Alert, Saferworld and et al. “Conflict-Sensitive Approaches to Development, Humanitarian Assistance and Peace Building: Tools for Peace and Conflict Impact Assessment,” Chapter 2, <http://www.saferworld.org.uk/resources/view-resource/148-conflict-sensitive-approaches-to-development-humanitarian-assistance-and-peacebuilding> (accessed May 2016).

⁶⁰ United Nations Disaster Management Training Programme, “Conflict Theory and Practice: a Perspective”.

⁶¹ Brahm กล่าวถึงกรณีความขัดแย้งแฝง ว่า ในโครงสร้างทางสังคมบางลักษณะอาจสามารถ กดทับความแตกต่างดังกล่าวไม่ให้กลายเป็นความขัดแย้งได้ เช่น วัฒนธรรมในสังคมได้ซ่อนความ แตกต่างด้วยการสนับสนุนความเชื่อและคุณค่าที่ให้ความชอบธรรมกับการรักษาตำแหน่งของกลุ่มที่มี สถานะนำในสังคม เป็นต้น Brahm เสนอว่า การสร้างสถาบันที่มีความเป็นประชาธิปไตย เปิดกว้าง สำหรับอัตลักษณ์ที่หลากหลาย กระตุ้นการถกเถียงเพื่อลดความไม่เข้าใจระหว่างกันจะสามารถ ป้องกันความรุนแรงจากความขัดแย้งได้ ดูเพิ่มเติมใน Eric Brahm, “Latent Conflict Stage,” <http://www.beyondintractability.org/essay/latent-conflict> (accessed January 2016).

ความขัดแย้งดำรงอยู่อย่างยาวนานนี้ทำให้มีผู้เกี่ยวข้องจำนวนมาก จนกลายเป็นความขัดแย้งที่ฝังรากลงไปในระดับวัฒนธรรม ลักษณะของความขัดแย้งยึดเยื้อตามมุมมองของ Coleman ประกอบด้วย บริบท ประเด็นปัญหา ความสัมพันธ์ กระบวนการ และผลลัพธ์⁶²

บริบท ความขัดแย้งยึดเยื้อเกิดขึ้นในบริบทที่ 1) มีการครอบงำและไม่ได้รับความยุติธรรมเป็นระยะเวลานาน โดยในสถานการณ์ที่มีความไม่สมดุลทางอำนาจระหว่างคู่กรณีอย่างรุนแรงจะพบการขูดรีด ควบคุมหรือใช้อำนาจในทางมิชอบกับผู้ด้อยอำนาจ บ่อยครั้งที่มักพบการใช้ความแตกต่างระหว่างกลุ่มที่เด่นชัด เช่น เชื้อชาติ หรือชนชั้น เพื่อรักษาสถานะความแข็งแกร่งทางอำนาจ ความขัดแย้งยึดเยื้อจึงมีประวัติศาสตร์ของการถูกกดขี่ (ถูกครอบงำในเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมขนานใหญ่ มีความรุนแรง ไม่ยุติธรรม และถูกทำให้เป็นเหยื่อ) รวมถึงการปกป้องคุ้มครองชนชั้นนำ 2) ความขัดแย้งยึดเยื้อปรากฏอยู่ในสังคมการเมืองที่ไร้เสถียรภาพและสภาวะอนาธิปไตย เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเป็นส่วนสำคัญของระบบโดยไม่สามารถคาดเดาได้ว่าผลของการเปลี่ยนแปลงจะเป็นเช่นไร การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นยังรวมถึงบรรทัดฐานทางสังคม สถาบัน ความมุ่งหวัง การเพิ่มระดับอำนาจของคู่ขัดแย้งและความคลุมเครือของอำนาจ ซึ่งเมื่ออยู่ในภาวะอนาธิปไตยจึงเป็นบริบทที่ช่วยธำรงความขัดแย้งให้ยึดเยื้อยืนนานขึ้น

ประเด็นปัญหา เกิดจาก 1) การแบ่งขั้วทั้งในระดับบุคคลและสังคมเมื่อประสบปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ นำไปสู่การแบ่งแยกทางความคิด/เหตุผลและตกอยู่ในสภาวะที่ยากลำบากไม่สามารถตัดสินใจได้ ขณะที่ความรู้สึกขัดแย้งก็ไม่ได้รับการแก้ไข 2) สัญลักษณ์และอุดมการณ์ในสังคมถูกใช้เชื่อมต่อสัมพันธ์กับความขัดแย้ง โดยสัญลักษณ์/อุดมการณ์จะทำหน้าที่กักเก็บความหมายอารมณ์ ระหว่างบุคคล/กลุ่มผ่านการเชื่อมต่อสื่อสารระหว่างกันของเรื่องเล่าที่ทำหน้าที่นิยามสิ่งที่ดีศีลธรรม และความถูกต้องในกรณีความขัดแย้งของแต่ละฝ่าย

ความสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ในความขัดแย้งแบบยึดเยื้อมีลักษณะ 1) ไม่สามารถหลบเลี่ยงได้และมีความพิเศษเฉพาะซึ่งพัฒนาขึ้นจากความสัมพันธ์ของกระบวนการจำกัดและแบ่งแยกการติดต่อทั้งระหว่างกลุ่มและข้ามกลุ่ม การขาดการติดต่อจะกระตุ้นการสร้างความคิดเชิงนามธรรมต่อความขัดแย้ง สร้างภาพเฉพาะของความเป็นอื่น สร้างความมุ่งร้ายอย่างผิดปกติ และยอมรับความรุนแรงระหว่างกลุ่ม 2) สร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มตรงข้ามเพื่อหล่อเลี้ยงความขัดแย้ง โดยกลุ่มจะเพิ่มการแบ่งขั้วผ่านวาทกรรมความเป็นพวกเดียวกันและความเป็นคนนอกกลุ่มซึ่งอัตลักษณ์ของฝ่ายตรงข้ามจะถูกสร้างขึ้นจากการวิพากษ์วิจารณ์ในทางลบ และ 3) ความเข้มข้นของพลวัตภายในจะทำให้

⁶² Peter T. Coleman, "Intractable Conflict," in *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, Morton Deutsch, Peter T. Coleman and Eric C. Marcus, 2nd ed. (San Francisco: John Wiley & Sons, 2006), 534-541.

ความขัดแย้งคงทนมากขึ้น เนื่องจากความขัดแย้งยึดเยื้อจะมองเห็นได้ไม่ชัดเจนแต่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องภายในกลุ่ม ประกอบด้วยประเด็นปัญหาทั้งที่สามารถมองเห็นและมองไม่เห็น เป้าหมายที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และกระบวนการทั้งที่ตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ ซึ่งระดับของภัยคุกคาม ความเป็นอันตรายและความวิตกกังวลจะนำไปสู่การเตรียมการป้องกันและเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมต่างๆ จึงทำให้ยากที่จะสัมผัสถึงความขัดแย้ง

กระบวนการ กระบวนการของความขัดแย้งแบบยึดเยื้อจะ 1) ขับเคลื่อนด้วยอารมณ์ที่เข้มข้นซึ่งจะถูกตอกย้ำด้วยการทำให้เสียเกียรติ ความขุ่นเคือง ความโกรธแค้น การคุกคาม และความไม่พอใจระหว่างกลุ่ม ขณะเดียวกันก็สร้างความรู้สึกรังเกียจ ประทับใจ ความมีศักดิ์ศรี และลักษณะเฉพาะที่เด่นชัดของกลุ่ม ซึ่งกระบวนการเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานในการแสดงอารมณ์ของกลุ่มในสภาวะความขัดแย้งทั้งยังมีผลในการยกระดับความขัดแย้งและดำรงความขัดแย้งให้คงอยู่

2) ขับเคลื่อนด้วยกระบวนการทางสังคมที่เป็นอันตราย (malignant social processes) และควบคุมได้ยาก เนื่องจากการประกอบกันของกระบวนการคิด กระบวนการเชิงศีลธรรม และกระบวนการเชิงพฤติกรรมเข้ากับสภาวะความขัดแย้งแบบยึดเยื้อจะยิ่งทำให้ความขัดแย้งดังกล่าวมีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างของกระบวนการคิดดังกล่าว ได้แก่ การเติมเต็มตัวตนด้วยทัศนคติเชิงลบและมุมมองที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของบุคคลอื่น และความเข้มงวดเคร่งครัดทางความคิด กระบวนการเหล่านี้จะสลายความเป็นปัจเจก และลดทอนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของศัตรู นำไปสู่ความแตกแยกทางศีลธรรม และการกีดกันทางศีลธรรมซึ่งเป็นลักษณะการพัฒนาไปสู่การกำหนดอาณาเขตทางศีลธรรมที่เคร่งครัดระหว่างกลุ่ม 3) กระบวนการดำรงความขัดแย้งยึดเยื้อจะดำรงอยู่ในทุกที่ อย่างซับซ้อน และเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง(โดยไร้ทิศทาง) ความขัดแย้งยึดเยื้อได้สร้างผลกระทบต่อมุมมองของบุคคล ชีวิตทางการเมืองและสังคมของชุมชน รวมถึงกระบวนการกำหนดนโยบาย ภาวะผู้นำ การศึกษา ศิลปะ และเงื่อนไขอื่นๆ ซึ่งทำให้สังคมตกอยู่ในภาวะโกลาหล วุ่นวาย และอาจต่อต้านการเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่การแก้ไข⁶³

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นไม่จำเป็นต้องแก้ไขด้วยความรุนแรง แต่ความขัดแย้งอาจพัฒนาให้เกิดความรุนแรงได้ อย่างไรก็ตามการใช้ความรุนแรงเป็นวิธีการเผชิญความขัดแย้งนั้นมีผลคือ ทำให้ศักยภาพของมนุษย์สะดุดหยุดลงโดยยังไม่ถึงเวลาอันสมควร⁶⁴ เนื่องจากความรุนแรงมีสาเหตุมาจากความแตกต่างระหว่างสิ่งที่สามารถเป็นไปได้ (potential) กับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง (actual) ทั้งนี้ความรุนแรงจะเกิดขึ้นเมื่อมีช่องว่างระหว่างสิ่งที่สามารถเป็นไปได้สูงกว่าสิ่งที่เกิดขึ้นจริงทุกๆ ที่สามารถหลีกเลี่ยงได้

⁶³ Ibid., 539-540.

⁶⁴ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ท้าวทายทางเลือก: ความรุนแรงและการไม่ใช้ความรุนแรง* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ของเรา, 2557), 46, 83.

(avoidable)⁶⁵ กล่าวคือ ถ้าสามารถหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดขึ้นได้แต่ยังเกิดเหตุการณ์ที่มีสิ่งที่เป็นจริงต่ำกว่าสิ่งที่สามารถเป็นไปได้จึงจะถือว่าความรุนแรงได้เกิดขึ้นแล้ว เช่นกรณีความขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดินของไทยที่ซึ่งพบว่า มีประชาชนที่มีปัญหาการไร้ที่ดินทำกินประมาณ 4,800,000 ครอบครัว ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองจำนวน 900,000 ครอบครัว⁶⁶ ขณะที่ประเทศไทยมีที่ดินกว่าร้อยละ 70 ที่ใช้ประโยชน์ไม่เต็มที่ ทั้งยังมีที่ดินเกษตรกรรมถูกปล่อยทิ้งรกร้างถึง 30 ล้านไร่⁶⁷ เช่นนี้แล้วจึงน่าจะกล่าวได้ว่าเกิดความรุนแรงขึ้นในกรณีความขัดแย้งยึดเยื้อนี้ และจะยังมีโอกาสเกิดความรุนแรงมากขึ้น เพราะเกิดจากกระบวนการกีดกันให้สูญเสียโอกาสทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ศีลธรรม ที่ต่อเนื่องยาวนาน

ผลลัพธ์ ผลที่เป็นไปได้ของความขัดแย้งแบบยึดเยื้อ คือ 1) ระยะเวลาการบาดเจ็บยาวนานกว่าที่คาดเนื่องจากบุคคลตกอยู่ในสภาวะทนทุกข์ทรมาน การสูญเสียคนรัก การบังคับข่มขืนใจ และการประสบปัญหาสุขภาพอย่างรุนแรง ซึ่งล้วนทำลายจิตวิญญาณและความสามารถที่จะมีชีวิตที่มีสุขภาพดีได้ ทั้งนี้แต่ละบุคคลอาจจะมีอาการที่หลากหลาย เช่น ฝันร้ายซ้ำๆ เจ็บป่วยทางกาย นอนไม่เพียงพอและรู้สึกถูกแบ่งแยกและรู้สึกไร้ความหมาย ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีวิต 2) ความขัดแย้งยึดเยื้อยืมนาน เนื่องจากในสภาพการณ์ที่กระบวนการสร้างความเป็นศัตรูและการใช้ความรุนแรงถูกทำให้เป็นปกติในสังคมด้วยการสรรสร้างของเรื่องเล่าในประวัติศาสตร์ การดำรงอยู่ของวาทกรรมความรุนแรง และการแสดงออกถึงความรู้สึกยอมรับการใช้ความรุนแรงว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา กระบวนการเหล่านี้ทำให้เกิดการกล่อมเกลารักษาความขัดแย้งให้คงทนยืมนานในสังคม⁶⁸

ผลลัพธ์ประการหนึ่งของความขัดแย้งยึดเยื้อก็คือ ทำให้บุคคลรู้สึกสิ้นหวัง กังวล หดหู่ และมีความคิดอยากฆ่าตัวตาย⁶⁹ เพราะเมื่อบุคคลตกเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง และสังคมที่ไม่เสมอภาค บุคคลจะประสบความล้มเหลวและรู้สึกสูญเสียเกียรติยศในชีวิต

⁶⁵ Johan Galtung, "Violence, Peace, and Peace Research," *Journal of Peace Research* 6, 3 (1969): 169.

⁶⁶ ข้อมูลการลงทะเบียนในโครงการขจัดความยากจนภายใน 6 ปี (2547 - 2552) ภายหลังการลงทะเบียนเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2546 มีผู้มาลงทะเบียนมากกว่า 9 ล้านคน ดูเพิ่มเติมใน "ข้อมูลการลงทะเบียนในโครงการขจัดความยากจนภายใน 6 ปี (2547 - 2552)," *ฟ้าเดียวกัน* 3, ฉ. 4 (ตุลาคม - ธันวาคม 2548): ปกใน.

⁶⁷ เกษียร เตชะพีระ, "แนวทางการพัฒนาแบบประชานิยมเพื่อทุนนิยม," *มติชนรายวัน*, 7 พฤศจิกายน 2546, 6.

⁶⁸ Peter T. Coleman, "Intractable Conflict," 540-541.

⁶⁹ Peter T. Coleman, "Intractable Conflict," 541.

และด้วยการทำงานของหลักการเชิงศีลธรรมอันได้แก่ วัฒนธรรมความรู้สึกผิด (guilt culture) และ วัฒนธรรมความอับอาย (shame culture) จะทำให้เมื่อเกิดความรู้สึกล้มเหลวและสูญเสียเกียรติคุณ วันเข้า อารมณ์ดังกล่าวจะผันแปรมาสู่ความก้าวร้าวและหาทางออกด้วยความรุนแรงในที่สุด โดยเฉพาะจะทำให้บุคคลที่มีความรู้สึกอับอายมีแนวโน้มจะฆ่าตัวตายเพื่อหนีจากสภาพดังกล่าว⁷⁰ ทั้งนี้ปัจจัยเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และการเมือง ที่มีความเกี่ยวข้องกับการฆ่าตัวตาย(ในสหรัฐฯ) คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อัตราการว่างงาน การเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทำให้เกิดความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ ซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับปัจจัยทางการเมืองอันได้แก่ นโยบายการบริหารประเทศของพรรคการเมืองที่อยู่ในอำนาจขณะนั้น นโยบายที่เพิ่มความรุนแรงชนิดถึงตาย คือ นโยบายที่สนับสนุนการเพิ่มรายได้แก่ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีมากกว่าเพื่อประโยชน์ของคนชั้นกลางหรือคนชั้นล่าง ละเลยการขยายความมั่นคงทางสังคมและสิทธิประโยชน์สำหรับคนว่างงาน⁷¹

การฆ่าตัวตายอยู่ตำแหน่งใดในทฤษฎีความรุนแรง?

ประเภทของความรุนแรงตามทฤษฎีของ Galtung แบ่งความรุนแรงออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1) ความรุนแรงทางตรง (direct violence) ซึ่งเป็นเหตุการณ์ (event) ที่สามารถมองเห็นได้⁷² เมื่อพิจารณาลักษณะของความรุนแรงทางตรงจำแนกตามความต้องการ (needs) แต่ละชั้นของมนุษย์พบว่า ความรุนแรงทางตรงมีความสัมพันธ์กับการขัดขวาง ยับยั้งไม่ให้นักมนุษยบรรลุความต้องการในด้านต่างๆ กล่าวคือ a) การขัดขวางความต้องการมีชีวิตอยู่รอดด้วยการฆ่า (killing), b) การขัดขวาง/ยับยั้งความต้องการมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีด้วยการทรมาน (siege/ blockade/ sanction) เช่น การให้อาหารเพื่อให้เหยื่อค่อยๆ เสียชีวิตลง, c) การขัดขวางความต้องการเชิงอัตลักษณ์ด้วยการทำให้รู้สึกแปลกแยก (alienation) โดยใช้กระบวนการขัดเกลากองกำลังหรือการแทรกแซงทางวัฒนธรรมซึ่งมักเป็นการกระทำต่อพลเมืองชั้นสองของสังคม เช่น การบังคับให้ทำตามวัฒนธรรมกระแสหลัก โดยพบในกระบวนการของโรงเรียนและครอบครัว, และ d) การขัดขวางความต้องการมีเสรีภาพซึ่งเป็นการกระทำที่มีลักษณะกักขังหรือจำกัดประชาชนให้อยู่ในพื้นที่ที่กำหนด (detention) และการกีดกันให้ประชาชนอยู่ห่างไกลจากพื้นที่ (expulsion) เช่น การผลักให้อยู่ใน

⁷⁰ James Gilligan, *Why Some Politicians are More Dangerous than Others*, (Cambridge: Polity Press, 2011), 100-116.

⁷¹ Ibid., 60-67.

⁷² Johan Galtung, "Cultural Violence," *Journal of Peace Research* 27, no. 3 (August 1990): 294.

พื้นที่ห่างไกลผลักดันให้อยู่ภายนอกประเทศ⁷³ เป็นต้น

2) ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (structural violence) เป็นกระบวนการ (process) ที่เกิดขึ้นจากการขูดรีด (exploitation) เพื่อรักษาสถานะทางอำนาจของผู้ที่ได้ประโยชน์/ผู้ที่อยู่ในสถานะเหนือกว่าให้นานที่สุด เช่น การแทรกแซงด้วยการบังคับหรือกำกับทางความคิดและการกระทำกับผู้ที่ย่อยกว่า (penetration), การปิดกั้น/ขั้บแยก (segmentation) เช่น การให้ข้อมูลกับผู้ที่ย่อยกว่าเพียงบางส่วน, การผลักให้ผู้ที่ย่อยกว่าไปอยู่ชายขอบหรือไม่ได้อยู่ในกระแสหลักของสังคม (marginalization), การกีดกันผู้ที่ย่อยกว่าให้ไม่สามารถรวมตัวกันได้แยกกันห่างไกลออกไป (fragmentation)⁷⁴

(3) ความรุนแรงทางวัฒนธรรม (cultural violence) เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงช้าที่สุดโดยความรุนแรงทางวัฒนธรรมจะมีกระบวนการที่ทำให้มองว่าการขูดรีด (exploitation) การเก็บกด (repression) เป็นสิ่งที่เป็นเรื่องปกติธรรมดาอันเป็นฐานรองรับความชอบธรรมในการกระทำความรุนแรงทางตรงและกระบวนการของความรุนแรงเชิงโครงสร้างในสังคม เช่น การใช้ภาษาเพื่ออธิบายความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ทำให้มีการเสียชีวิตของแรงงานทาสจำนวนมากในอดีตว่าเกิดขึ้นเพราะการเลือกปฏิบัติ (discrimination) และความลำเอียง (prejudice)⁷⁵ เป็นต้น

ทั้งนี้หากทำความเข้าใจลักษณะของความรุนแรงซึ่งจำแนกประเภทของความรุนแรงเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความรุนแรงทางตรงตามความจำเป็นขั้นพื้นฐาน อันได้แก่ ความจำเป็นที่จะมีชีวิตอยู่รอด (survival needs) ความจำเป็นที่จะมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี (well-being needs) ความจำเป็นด้านการมีอัตลักษณ์ (Identity needs) และความจำเป็นด้านเสรีภาพ (freedom needs) สามารถจำแนกลักษณะของความรุนแรงแต่ละแบบได้ดังนี้ (ตารางที่ 2.1)

⁷³ Ibid., 293.

⁷⁴ Ibid., 294.

⁷⁵ Ibid., 295.

ตารางที่ 2.1 ลักษณะของความรุนแรงจำแนกตามความจำเป็นพื้นฐาน⁷⁶

	ความจำเป็นที่จะมีชีวิตอยู่รอด (survival needs)	ความจำเป็นที่จะมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี (well-being needs)	ความจำเป็นด้านกรมีอัตลักษณ์ (Identity needs)	ความจำเป็นด้านเสรีภาพ (freedom needs)
ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง	การได้รับผลกระทบจากการแลกเปลี่ยนที่ไม่เสมอภาคระหว่าง topdogs และ underdogs จนมีผลถึงแก่ความตาย (exploitation A)	การได้รับความทรมานจากภาวะขาดสารอาหาร หรือความเจ็บป่วย (exploitation B)	การแทรกแซงทางความคิดและการกระทำ (penetration), การปิดกั้น/ขับแยก/ตัดออก (segmentation)	การผลักให้ไปอยู่ชายขอบ (marginalization), การกีดกันไม่ให้รวมตัวกัน (fragmentation)
ความรุนแรงทางตรง	การฆ่า (killing)	การทำให้สูญเสียแขนขา (maiming siege), การทำให้ทุกข์ทรมาน (sanctions misery)	กระบวนการแบ่งแยกทางสังคม (desocialization), กระบวนการสร้างสังคมใหม่ (resocialization), พลเมืองชั้นสอง (second class citizen)	การถูกกดขี่ (repression), การทำให้สูญเสียอิสรภาพ (detention), การไล่ออก (expulsion)
ผลของการถูกยับยั้งความจำเป็น	ความตาย (death, mortality)	ความทุกข์ทรมาน (misery, morbidity)	ความแปลกแยก (alienation)	การถูกกดขี่ (repression)

การฆ่าตัวตายเป็นการกระทำความรุนแรงทางกายภาพต่อร่างกายของผู้กระทำการซึ่งมีผลยับยั้งความจำเป็นที่จะมีชีวิตอยู่รอดของบุคคล อย่างไรก็ตามความตายไม่ได้เกิดขึ้นจากการตกอยู่ภายใต้กระบวนการชู้ตริคของชนชั้นผู้มีอำนาจหรือเป็นผู้ได้ประโยชน์ในระบบการแลกเปลี่ยนที่ไม่เสมอภาคเท่านั้น ความตายยังอาจพัฒนาจากการเผชิญความขัดแย้งที่มีการใช้ความรุนแรงเพื่อจำกัด/ปิดกั้นความจำเป็นในด้านอื่นๆ ด้วยวิธีการต่างๆ เป็นระยะเวลานาน เช่น การจำกัดเสรีภาพ การปิดกั้น/ขับแยกพลเมืองชั้นสอง การทำให้เจ็บป่วยทุกข์ทรมาน แล้วทำให้บุคคลต้องใช้ความรุนแรงทางตรงต่อร่างกายให้จบชีวิตได้เช่นกัน การศึกษาการฆ่าตัวตายจากทฤษฎีความรุนแรงจึงน่าจะช่วย

⁷⁶ Ibid., 292-294.

ฉายให้เห็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งของความรุนแรงทางตรง รวมถึงศึกษาการทำงานของความรุนแรงทางวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่ให้ความชอบธรรมต่อการใช้ความรุนแรงทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้าง⁷⁷ที่เกิดขึ้น

2.2 การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการฆ่าตัวตาย

การอธิบายการฆ่าตัวตายมีพัฒนาการของแนวทางการศึกษาการฆ่าตัวตายในช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งแปรผันตามชุดความคิดที่มีบทบาทในสังคมขณะนั้น โดยแบ่งออกเป็น 5 แนวทาง คือ

(1) แนวทางศาสนา เป็นการอธิบายการฆ่าตัวตายบนฐานความเชื่อของมนุษย์ เนื่องจากในอดีตการปกครองอาณาจักรวางอยู่บนพื้นฐานของหลักการทางศาสนาที่กำหนดให้การฆ่าตัวตายเป็นบาปและผิดจารีต เช่น ศาสนายิว (Judaism) ซึ่งถือว่าศาสนามีบทบาททางวัฒนธรรมและกำกับเหนือชีวิตมนุษย์ โดยศาสนาจะชี้ให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์และเน้นย้ำความสำคัญของชีวิต ดังนั้นการเอาชีวิตบุคคลจึงถูกพิจารณาว่าเป็นการกระทำผิดจารีตอย่างรุนแรง เช่นเดียวกับกับคัมภีร์ไบเบิลของศาสนาคริสต์ในภาคพันธสัญญาเดิม และภาคพันธสัญญาใหม่ทั้งสองฉบับต่างฉายให้เห็นภาพว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างมนุษย์และเป็นผู้เดียวที่สามารถตัดสินใจให้มนุษย์เดินทางสู่ความตายได้

ต่อมาในยุคกลางการฆ่าตัวตายเป็นการกระทำที่ไม่น่าให้อภัยทำให้เสียชื่อเสียงวงศ์ตระกูลและจะถูกยึดทรัพย์โดยศาสนจักร อีกทั้งร่างกายของผู้ที่ฆ่าตัวตายยังถูกทุบตีให้เสียหาย ส่วนในยุคเรืองปัญญา (Enlightenment) เริ่มมีการตั้งคำถามกับเหตุผลที่คนต้องการฆ่าตัวตายและค่อยๆ ยอมรับการอธิบายว่าโรคทางจิตเป็นเหตุผลในการแก้ตัวสำหรับผู้ฆ่าตัวตาย ในยุคนี้ได้รับประกันว่ามีอาการป่วยทางจิตจึงมีความสำคัญมากในการปกป้องชื่อเสียงและฐานะทางเศรษฐกิจของวงศ์ตระกูลนำไปสู่การก่อตั้งสถาบันด้านจิตเวชที่เป็นสถาบันทางการแพทย์เพื่อทำการศึกษาและวิจัยในด้านนี้อย่างจริงจัง และประเด็นการฆ่าตัวตายกลายมาเป็นหลักยึดสำคัญอย่างเป็นทางการของวงการ

⁷⁷ Galtung อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความรุนแรงทางตรง ความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความรุนแรงทางวัฒนธรรมด้วยภาพสามเหลี่ยมแห่งความรุนแรงว่า (1) ในกรณีที่สามเหลี่ยมมีความรุนแรงทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้างเป็นมุมซึ่งวางอยู่บนฐาน ความรุนแรงทางวัฒนธรรมซึ่งอยู่ที่มุมตรงส่วนยอดจะทำหน้าที่สร้างความชอบธรรมให้กับความรุนแรงทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (2) ในกรณีที่ความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความรุนแรงทางวัฒนธรรมเป็นมุมซึ่งวางอยู่ตรงฐานโดยมีความรุนแรงทางตรงเป็นมุมตรงส่วนยอด ความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความรุนแรงทางวัฒนธรรมจะเป็นแหล่งของความรุนแรงทางตรง ดูเพิ่มเติมใน Johan Galtung, “Cultural Violence,” 294.

จิตแพทย์⁷⁸

ปัจจุบันหลักการทางศาสนายังคงมีข้อห้ามเกี่ยวกับการฆ่าตัวตายและถือเป็นบาป เช่นเดียวกับในอดีต เช่น ศาสนาพุทธระบุว่า การฆ่าตัวตายหรือการกระทำที่มีเจตนาเพื่อยุติชีวิตหรือทำให้ชีวิตตกลงไปนั้นเป็นอกุศลกรรม (บาป) เนื่องจากผู้กระทำมีอกุศลจิตแม้ผู้กระทำนั้นจะมีเจตนาดีเป็นจุดเริ่มต้นก็ตาม (เช่น กรณีการุณยฆาต)⁷⁹ ส่วนศาสนาอิสลามบัญญัติให้การฆ่าตัวตายเป็นการกระทำต้องห้ามหรือหะรอม โดยถือเป็นบาปใหญ่ ผู้ฝ่าฝืนจะต้องถูกลงโทษให้ตกนรก (ญะฮันนัม) เหมือนกับการฆ่าผู้อื่น⁸⁰

แนวทางการอธิบายการฆ่าตัวตายด้วยศาสนาได้รับการท้าทายจากแนวทางศีลธรรม ซึ่ง David Hume ให้ข้อถกเถียงในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับการฆ่าตัวตายและเสนอว่าการฆ่าตัวตายอาจถือว่าเป็นความคิด การตัดสินใจ และการกระทำที่มีเหตุผลทางศีลธรรมหรือมีสติได้⁸¹ เนื่องจาก Hume เชื่อว่าการฆ่าตัวตายไม่ได้เป็นการกระทำที่ผิดบาปต่อพระเจ้าหรือละเมิดพระประสงค์ของพระเจ้า อีกทั้งมนุษย์ได้รับการไว้วางใจให้มีวิจรรณญาณของตนเอง ดังนั้นการฆ่าตัวตายในมุมมองของ Hume จึงมีสถานะเป็นเครื่องมือแห่งการพันทุกข์เป็นสิทธิของมนุษย์ที่สามารถใช้วิจรรณญาณของตนเองได้ ทั้งยังมองการฆ่าตัวตายเป็นการลดภาระของสังคม รวมถึงเห็นว่าการฆ่าตัวตายเป็นความกล้าหาญที่จะเอาชนะความทุกข์⁸²

(2) แนวทางชีววิทยาหรือจิตเวชศาสตร์ อธิบายการฆ่าตัวตายด้วยมุมมองทางวิทยาศาสตร์โดยมีจุดเน้นที่สารเคมีในร่างกาย กล่าวคือ ปัจจัยทางชีววิทยาของมนุษย์มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการฆ่าตัวตาย โดยมีสาเหตุที่สำคัญ คือ หนึ่ง ความบกพร่องของสารสื่อประสาทในสมอง ซึ่งเป็นสารเคมีที่ทำหน้าที่ส่งสัญญาณและควบคุมระดับฮอร์โมนในร่างกายให้สมดุล อันมีผลต่อกระบวนการคิดการเรียนรู้การจำและความรู้สึก ทั้งนี้เมื่อระบบสัญญาณในสมองผิดปกติสภาพจิตใจ

⁷⁸ Unni Bille-Brahe, "Sociology and Suicidal Behaviour," in *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*, eds. Keith Hawton and Kees van Heeringen, (New York: John Wiley and Sons, 2000), 199.

⁷⁹ พระไพศาล วิสาโล, "การุณยฆาตในมิติของพุทธศาสนา," *นิตยสารอิมเมจ* (กันยายน 2554).

⁸⁰ "เส้นทางสู่นรก...การฆ่าตัวตายในอิสลาม," สำนักข่าวไทยมุสลิม, 8 มีนาคม 2556, <http://www.thaimuslim.com/view.php?c=6&id=21837> (สืบค้นเมื่อ มิถุนายน 2558).

⁸¹ Hume, 1965 quoted in Jerry Jacobs, *The Moral Justification of Suicide* (Illinois: Charles C Thomas, 1982), 17.

⁸² David Hume, *On Suicide* (New York: Penguin Books, 2005).

และความรู้สึกนึกคิดก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย⁸³ สอง ความผิดปกติของฮอร์โมนจากต่อมไร้ท่อ เนื่องจากในคนที่ เป็นโรคต่อมไร้ท่อผิดปกติ มักจะมีความผิดปกติของอารมณ์⁸⁴ โดยเฉพาะในทางที่เพิ่มความรุนแรง ความไม่ยั้งคิดและพฤติกรรมก้าวร้าว⁸⁵ และ สาม การถ่ายทอดทางพันธุกรรมโดยพบว่าโรคซึมเศร้าบางชนิดสามารถถ่ายทอดทางพันธุกรรมได้⁸⁶

(3) แนวทางจิตวิทยา อธิบายการฆ่าตัวตายด้วยมุมมองทางวิทยาศาสตร์โดยมีจุดเน้นที่ตัวแปรภายในจิตใจ ตัวแปรทางบุคลิกภาพ และตัวแปรเกี่ยวกับกระบวนการคิด

ตัวแปรภายในจิตใจ: เป็นมุมมองทางจิตวิทยาที่มีฐานความคิดมาจาก Sigmund Freud ในบทความของ Freud เรื่อง “*Mourning and Melancholia*” ซึ่งศึกษาพลวัตทางจิตของโรคซึมเศร้ากับประสบการณ์การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก โดยระบุว่าบุคคลส่วนใหญ่จะสามารถจัดการกับภาวะการสูญเสียด้วยการแสดงออกทางความรู้สึกเสียใจ แต่มีบุคคลบางกลุ่มที่เผชิญกับภาวะการสูญเสียแล้วกลับรู้สึกเจ็บปวดจนทนไม่ได้กระทั่งนำไปสู่ความโกรธอย่างรุนแรงแต่ก็ไม่สามารถแสดงความรู้สึกนั้นออกมาได้ ดังนั้นมันจึงเปลี่ยนรูปเป็นการตำหนิตนเองอย่างรุนแรงและกลายเป็นความปรารถนาที่จะทำร้ายตนเอง และเมื่อความรู้สึกดังกล่าวเพิ่มสูงขึ้นจนอยู่ในระดับสูงสุดบุคคลนั้น

⁸³ การศึกษาของ Mann et al. พบว่าหน้าที่ของเซโรโทนินมีความสัมพันธ์กับโรคซึมเศร้าชนิดรุนแรง (major depression) โดยการทำหน้าที่บกพร่องของเซโรโทนินในสมองส่วน ventral prefrontal cortex มีความสัมพันธ์ต่อการไม่ยั้งคิดพฤติกรรมก้าวร้าว ทั้งนี้ในคนที่พยายามฆ่าตัวตายจะมีอารมณ์ซึมเศร้าและความไม่ยั้งคิดเพิ่มขึ้น และพบว่าในผู้ที่ฆ่าผู้อื่นฆ่าเด็กหรือลอบวางเพลิง รวมถึงผู้ที่ฆ่าตัวตายและพยายามฆ่าตัวตายจะมีสารเซโรโทนินในสมองอยู่ในระดับต่ำ ดูเพิ่มเติมใน Mann et al. (1995) quoted in Lil Traskman-Bendz and J. John Mann, “Biological Aspects of Suicidal Behavior,” in *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*, eds. Keith Hawton and Kees van Heeringen, (New York: John Wiley&Sons, 2000), 66-67.

⁸⁴ ปุณยภพ สิทธิพรอนันต์, *ฆ่าตัวตายเพราะโรคซึมเศร้า* (กรุงเทพฯ: ไกล่หมอ, 2550), 59.

⁸⁵ Muldoon et al. (1990) และ Kaplan et al. (1994) พบว่า ระดับคอเรสเตอรอลที่ต่ำยังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์โดยเฉพาะในทางที่เพิ่มความรุนแรง ความไม่ยั้งคิดและพฤติกรรมก้าวร้าว ดูเพิ่มเติมใน Lil Traskman-Bendz and J. John Mann, “Biological Aspects of Suicidal Behavior,” 67.

⁸⁶ ปุณยภพ สิทธิพรอนันต์, *ฆ่าตัวตายเพราะโรคซึมเศร้า*, 60.

จะทำร้ายตัวเองในที่สุด⁸⁷ นอกจากนี้ Stillion และ Mcdowell ยังอธิบายความคิดของ Freud เกี่ยวกับการฆ่าตัวตายเพิ่มเติมว่า เนื่องจากปัจเจกบุคคลมีระบบพลังงานทางจิตสองแบบที่ปะทะ ถ่วงดุลกันอยู่ อันได้แก่ พลังแห่งชีวิตหรือแรงขับที่จะมีชีวิตอยู่รอด (Eros) กับพลังอันเป็นสัญญาณแห่งความตายหรือแรงขับที่ไม่ต้องการมีชีวิตอยู่ (Thanatos) เมื่อบุคคลเผชิญกับความคิดหรือประสบการณ์ที่เป็นภัยคุกคามที่กดทับไปที่จิตไร้สำนึก (unconscious) ระบบพลังงานทั้งสองของ บุคคลนั้นก็จะอยู่ในภาวะไม่สมดุลซึ่งเมื่อบุคคลมีพลังงานแห่งชีวิตลดต่ำลงก็เสี่ยงที่บุคคลจะถูก ครอบงำด้วยพลังแห่งความตาย ดังนั้นในแง่นี้การฆ่าตัวตายจึงเป็นผลลัพธ์ของการต่อสู้ทางจิตของ บุคคล (intrapsychic struggle)⁸⁸ ขณะที่ Zilboorg แย้งว่า การฆ่าตัวตายส่วนมากมีปัจจัยภายนอก ที่เป็นสิ่งกระตุ้นระดับจิตใจ (psychological triggers) ให้ฆ่าตัวตาย เช่น การแค้น ความกลัว เจตนาร้าย ความโกรธ เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดการกระทำแบบไม่ยั้งคิด (impulsivity)⁸⁹

ตัวแปรทางบุคลิกภาพ: ให้ความสำคัญกับความไม่ยั้งคิด (impulsivity) โดยงานวิจัยทาง จิตวิทยาชี้ว่าความไม่ยั้งคิดเป็นคุณลักษณะทางบุคลิกภาพอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุของพฤติกรรมฆ่าตัว ตาย ทั้งนี้ปัจจัยประกอบที่ขาดไม่ได้ทำให้คนไม่มีความยั้งคิดจนกระตุ้นพฤติกรรมฆ่าตัวตายคือ ความรู้สึกถึงความพ่ายแพ้ ไม่มีทางเลือกหนี ไร้ความหวังในอนาคต

ตัวแปรเกี่ยวกับกระบวนการคิด: ได้แก่ ภาวะการคิดแบบแบ่งข้างสองขั้ว (dichotomous thinking) โดยงานวิจัยของ Neuringer ชี้ว่า ผู้ที่มีพฤติกรรมฆ่าตัวตายจะมีการคิด แบบแบ่งข้างสองขั้วมากกว่ากลุ่มอื่นๆ โดยเมื่อเผชิญกับความไม่พอใจในชีวิตบุคคลจะมีความ ยากลำบากในการปรับสภาพ/ประนีประนอมความคาดหวังที่มีโอกาสสำเร็จเพียงเล็กน้อยหรือไม่มีเลย

⁸⁷ Sigmund Freud, "Mourning and Melancholia," *International Journal for Medical Psychoanalysis* 4, no.6 (1917): 288-301, quoted in J. Mark G. Williams and Leslie R. Pollock, "The Psychology of Suicidal Behaviour," in *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*, 80.

⁸⁸ Stillion and Mcdowell, (1996) quoted in J. Mark G. Williams and Leslie R. Pollock, "The Psychology of Suicidal Behaviour," in *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*, 80-81.

⁸⁹ Zilboorg, (1937) quoted in J. Mark G. Williams and Leslie R. Pollock, "The Psychology of Suicidal Behaviour," in *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*, 81.

ได้⁹⁰ ขณะที่ปัจจัยด้านความคับแคบทางความคิด (*cognitive constriction*) ซึ่งเป็นกระบวนการคิดที่มีวิธีคิดแบบแข็งตัวไม่ยืดหยุ่นยังมีความสัมพันธ์กับการฆ่าตัวตายด้วย⁹¹ โดยภาวะการบกพร่องทางกระบวนการคิดนี้จะทำให้บุคคลที่อยู่ในภาวะซึมเศร้าจะสามารถแสวงหาทางแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ได้⁹² นอกจากนี้กระบวนการคิดที่เผชิญกับความล้มเหลวในการเรียกแผนภาพความทรงจำ (*over-general autobiographical memory*) ยังมีความเสี่ยงในการฆ่าตัวตายด้วยโดย William et al. ชี้ว่า ความสำเร็จในการแก้ไขปัญหามองบุคคลขึ้นอยู่กับคุณภาพของประเภทความทรงจำที่บุคคลนั้นๆ สามารถฟื้นขึ้นมาได้ ในบุคคลที่มีภาวะซึมเศร้าและผู้ช่วยฆ่าตัวตายจะไม่สามารถเรียกภาพความทรงจำเฉพาะเพื่อใช้เป็นทรัพยากรสำคัญในการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้⁹³ ส่วนกระบวนการคิดแบบไร้ความหวัง (*hopelessness*) จะเกิดขึ้นกับบุคคลที่รู้สึกพ่ายแพ้ อ่อนแอ ไม่มั่นคง ซึมเศร้า เผชิญกับการไม่มีหนทางช่วยเหลือใดๆ กระทั่งรู้สึกหมดหวังที่จะเปลี่ยนแปลงอนาคตและปัญหาที่เผชิญให้ดีขึ้นได้ สถานการณ์ดังกล่าวก็จะผลักดันบุคคลไปสู่ความตั้งใจฆ่าตัวตาย⁹⁴

กล่าวได้ว่ามุมมองต่อการศึกษาการฆ่าตัวตายในแบบชีววิทยาหรือจิตเวชศาสตร์และจิตวิทยาเป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับคุณลักษณะของบุคคล (*subjective feature*) อันได้แก่ตัวบุคคลและความรู้สึกของบุคคลทั้งแรงจูงใจ ความตั้งใจ รวมถึงพฤติกรรมที่มาจากจิตไร้สำนึก ซึ่ง Stengel ชี้ว่าเป็นมุมมองการอธิบายการฆ่าตัวตายที่ไม่ทำให้เกิดความเข้าใจการฆ่าตัวตายมากนัก เพราะมองว่าการฆ่าตัวตายเป็นการกระทำที่มีแรงจูงใจจากจิตไร้สำนึก (*unconscious*) ความไร้

⁹⁰ Neuringer, (1961, 1967, 1968) quoted in J. Mark G. Williams and Leslie R. Pollock, "The Psychology of Suicidal Behaviour," in *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*, 82.

⁹¹ Neuringer, (1964) and Levenson and Neuringer, (1971) quoted in J. Mark G. Williams and Leslie R. Pollock, "The Psychology of Suicidal Behaviour," in *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*, 83.

⁹² Goddard et al. (1996) quoted in J. Mark G. Williams and Leslie R. Pollock, "The Psychology of Suicidal Behaviour," in *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*, 85.

⁹³ William et al. (1996) quoted in J. Mark G. Williams and Leslie R. Pollock, "The Psychology of Suicidal Behaviour," in *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*, 86.

⁹⁴ J. Mark G. Williams and Leslie R. Pollock, "The Psychology of Suicidal Behaviour," in *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*, 86-87.

เหตุผล (irrational) การปรับตัวที่ผิดปกติ (maladaptive) และพฤติกรรมไม่ยั้งคิด (impulsive)⁹⁵ ทั้งๆ ที่ในหลายกรณีพบว่าผู้ที่ฆ่าตัวตายมีเหตุผลและมีสติครบถ้วนสมบูรณ์

(4) แนวทางสังคมศาสตร์ อธิบายการฆ่าตัวตายจากศึกษาบทบาทของการกระทำของสังคม หรือพฤติกรรมทางวัฒนธรรม-สังคมต่อพฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งแตกต่างจากมุมมองทางจิตวิทยาที่ให้ความสำคัญกับอิทธิพลจากแรงขับภายในจิตใจ มุมมองทางสังคมวิทยาเชื่อว่าแรงขับของมนุษย์จะถูกขยาย ก่อรูปใหม่หรือถูกกดทับจากพลังทางสังคมที่มนุษย์ดำรงอยู่⁹⁶ Emile Durkheim (1897) ได้ศึกษาการฆ่าตัวตายโดยมีฐานคิดทางสังคมวิทยาว่า ปัจเจกบุคคลดำรงอยู่ในสังคมได้เพราะการยึดเหนี่ยวและจัดระเบียบจากสังคม โดยสังคมจะกำกับบุคคลด้วย a) การผนวกรวม (integrates) คือ การยึดเหนี่ยวบุคคลเข้ากับคุณค่าและบรรทัดฐานของกลุ่มทางสังคม b) การจัดระเบียบ (regulates) คือ การจำกัดแรงปรารถนาและแรงบันดาลใจของบุคคลด้วยการกำหนดเป้าหมายและวิธีการไปสู่เป้าหมายร่วมกันในสังคม ทั้งนี้หากปัจเจกไม่สามารถผนวกรวมและจัดระเบียบให้สอดคล้องกับสังคมได้บุคคลจะอยู่ในภาวะไร้ความสงบกระทั่งรู้สึกแปลกแยกจากสังคมและนำไปสู่การฆ่าตัวตาย โดย Durkheim จัดประเภทของการฆ่าตัวตายออกเป็น 4 ประเภทได้แก่ i) การฆ่าตัวตายแบบตัวตนโดดเดี่ยว (egoistic suicide) คือการฆ่าตัวตายที่เป็นผลมาจากการที่บุคคลมีภาวะความเป็นปัจเจกสูงมากจนกระทั่งไม่สามารถผนวกเข้ากับกลุ่มทางสังคมได้ บุคคลที่ตกอยู่ในภาวะปัจเจกชนนิยมล้นเกินนี้จะรู้สึกไม่มั่นคงและอยากฆ่าตัวตาย เช่น การไม่มีลูก การไม่แต่งงาน การนับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ เป็นต้น ii) การฆ่าตัวตายแบบพลีชีพเพื่อสิ่งสูงส่ง (altruistic suicide) เป็นการฆ่าตัวตายในกรณีที่บุคคลผนวกรวมเข้ากับสังคมมากเกินไป โดยรับเอาระเบียบสังคมมาใช้กำกับตนเองมากเกินไปซึ่งมักพบในสังคมโบราณ เช่น การฆ่าตัวตายของซามูไร iii) การฆ่าตัวตายแบบสูญเสียสิ่งยึดเหนี่ยว (anomic suicide) เป็นภาวะที่สังคมขาดการจัดระเบียบปัจเจกมากเกินไป สถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทำให้ปัจเจกรู้สึกว่าตนเองไม่สามารถเชื่อมต่อการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วได้ ทั้งนี้การฆ่าตัวตายจะมีอัตราสูงเมื่อบรรทัดฐานและคุณค่าทางสังคมอ่อนแอเกินกว่าที่จะจัดระเบียบแรงปรารถนาหรือความทะเยอทะยานของปัจเจกได้ เช่น เมื่อเกิดเศรษฐกิจตกต่ำหรือเศรษฐกิจเจริญรุ่งเรืองทำให้คนเกิดภาวะไม่มีเสถียรภาพอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงนำมาสู่การฆ่าตัวตาย iv) การฆ่าตัวตายแบบชะตากำหนด (fatalistic suicide) เป็นการฆ่าตัวตายที่เป็นผลมาจากการจัดระเบียบปัจเจกที่มากเกินไป เช่น การฆ่าตัวตายของทหารที่ได้รับการฝึกอย่าง

⁹⁵ Stengle, 1964 quoted in Jerry Jacobs, *The Moral Justification of Suicide* (Illinois: Charles C Thomas, 1982), 20-21.

⁹⁶ Unni Bille-Brahe, "Sociology and Suicidal Behaviour," in *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*, 193.

หนัก ผู้ถูกคุมขังในคุก เป็นต้น⁹⁷

การศึกษาตามทฤษฎีของ Durkheim ในเวลาต่อมาด้วยข้อมูลเกี่ยวกับการฆ่าตัวตายชุดใหม่ๆ กลับพบว่าข้อสรุปของ Durkheim ไม่อาจอธิบายความเป็นจริงทางสังคมได้⁹⁸ Makinen เสนอว่าการฆ่าตัวตายควรถูกอธิบายในลักษณะปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมเป็นหลักมากกว่า เนื่องจากวัฒนธรรมจะถูกสร้างขึ้นและถูกยึดเยียดแก่บุคคลเมื่ออยู่ร่วมกัน โดยวัฒนธรรมประกอบด้วยความคิด อุดมการณ์พฤติกรรม แบบแผนประเพณี บรรทัดฐาน ค่านิยม ที่แสดงออกมาในฐานะรูปแบบทางวัฒนธรรมของกลุ่มที่บุคคลดำรงอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งๆ ทำให้การรับรู้และความเข้าใจต่อพฤติกรรมการฆ่าตัวตายเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย⁹⁹ ขณะที่ Ferenc Moksosy ได้พัฒนามุมมองทางสังคมวิทยาไปสู่การให้ความสำคัญกับระเบียบทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ โดย ได้วิพากษ์การอธิบายการฆ่าตัวตายในพื้นที่ชนบทที่มีการทำทนายกันของสองมุมมอง คือ หนึ่ง การแผ่ขยายของอารยธรรมอุตสาหกรรมสมัยใหม่เข้าไปยังชนบททำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมอ่อนแอลง และการลดลงของความสัมพันธ์ทางสังคมรวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การสูญเสียแบบแผนประเพณีดั้งเดิมทำให้เกิดอัตราการฆ่าตัวตายที่สูงขึ้น สอง การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ของประชากร เนื่องจากในอดีตการดำรงชีวิตถูกจำกัดให้อยู่แต่ในชุมชน มีการแบ่งแยกพื้นที่เชิงกายภาพชัดเจนซึ่งเอื้อต่อการเพิ่มสายสัมพันธ์ภายในกลุ่มหรือท้องถิ่น แต่ในยุคที่มีการแบ่งงานกันอย่างซับซ้อน(เช่นในปัจจุบัน) เกิดการย้ายถิ่นและติดต่อสัมพันธ์ข้ามพรมแดนชุมชนแบบเดิม ซึ่งถือเป็นการพัฒนาที่ขัดขวางความสำเร็จของการรวมกลุ่มและสร้างวัฒนธรรมย่อยของชุมชนจึงนำไปสู่การฆ่าตัวตายที่สูงมากขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่าการยึดติดกับแบบแผนประเพณีในอดีตมีความสัมพันธ์กับการฆ่าตัวตาย จากทั้งสองมุมมองแม้ว่าจะมีจุดสนใจต่างกันแต่ทั้งสองมุมมองต่างให้ความสำคัญกับ องค์ประกอบด้านเสถียรภาพทางสังคม เครือข่ายทางสังคม และความสอดคล้องทางสังคมซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐานในการตอบสนองต่อบริบทการเปลี่ยนแปลงและการจัดสรรทรัพยากรในสังคมซึ่งชี้ว่าแนวโน้มการฆ่าตัวตายของคนในสังคมจะสูงขึ้นหากสังคมขาดเสถียรภาพ ขาดปฏิสัมพันธ์ภายในสังคม และมีความรู้สึกแปลกแยกของคนใน

⁹⁷ ดูเพิ่มเติมใน Steve Taylor, *The Sociology of Suicide* (London: Longman, 1988), 10-14. และ พิชาย รัตนติลลิก ญ ภูเก็ต, “การอธิบายเชิงหน้าที่และโครงสร้างเป็นการอธิบายเชิงสาเหตุหรือไม่,” *วารสารร่วมพฤษ* 33, ฉ.1, (ตุลาคม 2544 – มกราคม 2555): 78-79.

⁹⁸ Unni Bille-Brahe, “Sociology and Suicidal Behaviour,” in *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*, 194-195.

⁹⁹ Makinen, (1997) quoted in Unni Bille-Brahe, “Sociology and Suicidal Behaviour,” in *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*, 198.

สังคมอันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว¹⁰⁰

อย่างไรก็ตามงานวิจัยจำนวนมากไม่ได้ละทิ้งมุมมองของ Durkheim แต่ได้พัฒนาทั้งในแง่ของประเด็นประชากรและวิธีการวิจัย เช่น งานวิจัยของ Easterlin ซึ่งดำเนินการวิจัยด้วยข้อมูลทางประชากรศาสตร์ของสหรัฐอเมริกา ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทางอายุของประชากรในโครงสร้างทางสังคม การศึกษาของ Easterlin (1968, 1978, 1980) พบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอายุกับความถี่ของการฆ่าตัวตาย โดยความถี่ของการฆ่าตัวตายมีความสัมพันธ์กับประชากรกลุ่มวัยรุ่นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือ วัยรุ่นมักได้รับความคาดหวังสูงจากพ่อแม่โดยเฉพาะในครอบครัวที่มีฐานะดี¹⁰¹ หรือในงานของ Steven Stack ซึ่งศึกษาอัตราการฆ่าตัวตายในกลุ่มประชากรอายุ 15-29 ปี ในประเทศออสเตรเลีย ออสเตรีย เบลเยียม แคนาดา อังกฤษ เดนมาร์ค นอร์เวย์ สวีเดน บัลแกเรีย เซคโกสโลวาเกีย ฮังการี และโปแลนด์ ระหว่างปี ค.ศ. 1950 – 1980 พบความแตกต่างของผลกระทบต่ออัตราการฆ่าตัวตายภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมที่แตกต่างกัน โดยจำแนกโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองออกเป็น 3 ประเภทได้แก่ ทุนนิยม ทุนนิยมสวัสดิการ และคอมมิวนิสต์ พบว่า มีความสัมพันธ์อย่างเด่นชัดระหว่างการฆ่าตัวตายของกลุ่มวัยทำงานกับเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เนื่องจากรัฐไม่สามารถแทรกแซงด้านรายได้และความมั่นคงทางสังคมได้ ยากที่จะขยายโอกาสในตลาดแรงงานเพื่อประโยชน์ของวัยทำงาน ทั้งยังมีความปลอดภัยทางสังคมในระดับต่ำ

¹⁰⁰ Ferenc Moksony, “Victim of Change or Victim of Backwardness? Suicide in Rural Hungary,” in *The Small Transformation: Society, Economy and Politics in Hungary and The New European architecture*, eds. Lengyel and Rostovanyi, (Budapest: Akademiai Kiado, 2001), 366-376.; Ferenc Moksony, “Place of Birth and Suicide in Hungary: Is There a Regional Subculture of Self-Destruction?,” *Archives of Suicide Research* 7, no. 4 (2003): 341-352.

¹⁰¹ งานของ Easterlin ได้แก่ Population, Labour Force and Long Swings in Economic Growth (1968), What will 1984 be like? Socioeconomic Implications of the recent twist in age structure (1978), Birth and Fortune: The Impact of Numbers on Personal Welfare (1980). ดูเพิ่มเติมใน Easterlin, 1968, 1978, 1980 quoted in Unni Bille-Brahe, “Sociology and Suicidal Behaviour,” in *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*, 204.

สำหรับผู้ที่ไม่มีงานทำและยากจน¹⁰²

กล่าวได้ว่าการทำความเข้าใจการฆ่าตัวตายของบุคคลนอกจากจะทำความเข้าใจผ่านมุมมองเชิงปัจเจกเช่นในทางจิตเวชศาสตร์และมุมมองทางจิตวิทยาแล้ว ยังสามารถทำความเข้าใจการฆ่าตัวตายของบุคคลผ่านมุมมองเชิงโครงสร้างอันได้แก่ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจการเมืองอีกด้วย ขณะที่มุมมองการฆ่าตัวตายแบบหลังสมัยใหม่ได้อธิบายการฆ่าตัวตายในแบบที่ต่างออกไป

(5) มุมมองหลังสมัยใหม่ โดย Michel Foucault ได้อธิบายการฆ่าตัวตายด้วยมุมมองของอำนาจโดยเริ่มจากการอธิบายลักษณะอำนาจซึ่งมีหน้าที่กำกับชีวิตที่เปลี่ยนหน้าตาไปจากในอดีต กล่าวคือ มีการเปลี่ยนผ่านอำนาจจากอำนาจแบบเก่าคือ อำนาจแบบองค์อธิปัตย์ (sovereign power) สู่อำนาจสมัยใหม่อันได้แก่ อำนาจเชิงระเบียบวินัย (discipline power) และชีวอำนาจ (biopower) โดยคุณลักษณะของอำนาจแบบองค์อธิปัตย์เป็นลักษณะของอำนาจที่เด่นชัดในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งมีลักษณะคือ สิทธิในการมีชีวิตและความตายหรือสิทธิในการให้ชีวิตและเอาชีวิตเป็นขององค์อธิปัตย์แต่เพียงผู้เดียว¹⁰³ โดยองค์อธิปัตย์สามารถใช้สิทธิโดยอ้อมเมื่อตกอยู่ในอันตรายหรือมีความชอบธรรมจากการก่อสงครามกับศัตรูภายนอก ขณะที่องค์อธิปัตย์สามารถใช้สิทธิโดยตรงต่อบุคคลหรือผู้ที่ท้าทายอำนาจ ดังนั้นองค์อธิปัตย์จึงครองอำนาจแต่ฝ่ายเดียวที่จะเอาชีวิตบุคคลหรือปล่อยบุคคลให้มีชีวิตต่อไป¹⁰⁴ ทั้งนี้องค์อธิปัตย์สามารถใช้อำนาจผ่านกระบวนการตามกฎหมายได้¹⁰⁵ เช่น อาชญากรผู้ฝ่าฝืนกฎหมายจะถูกลงโทษถูกเนรเทศหรือถูกปรับ¹⁰⁶

ส่วนอำนาจเชิงระเบียบวินัยเป็นอำนาจที่เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นการใช้อำนาจกับผู้ฝ่าฝืนซึ่งจะต้องรับโทษตามกฎหมาย ทั้งนี้ในกรณีของอาชญากรอำนาจเชิงระเบียบวินัยจะให้ความสนใจกับเงื่อนไขทั้งทางวัตถุและจิตใจว่าทำไมบุคคลจึงตัดสินใจก่ออาชญากรรม โดยข้อมูลดังกล่าวจะถูกทำความเข้าใจเพื่อนำไปสู่การป้องกันและแทรกแซงมิให้บุคคลมีโอกาสก่ออาชญากรรม

¹⁰² Steven Stack, “The Impact of Relative Cohort Size on National Suicide Trends, 1950 – 1980: A Comparative Analysis,” *Archives of Suicide Research* 2, no. 4 (1996).

¹⁰³ Chloe Taylor, “Biopower,” in *Michel Foucault: Key Concepts*, ed. Dianna Taylor, (Durham: Acumen, 2011), 41.

¹⁰⁴ Michel Foucault, *The History of Sexuality: Volume I: An Introduction*, translator. Robert Hurley, (New York: Random House, 1978), 135-136.

¹⁰⁵ Michel Foucault, *The History of Sexuality: Volume I: An Introduction*, 136.; Taylor, “Biopower,” in *Michel Foucault: Key Concepts*, 43.

¹⁰⁶ Taylor, “Biopower,” in *Michel Foucault: Key Concepts*, 44.

ขึ้นอีก นอกจากนี้ผู้ที่ก่ออาชญากรรมจะถูกทดสอบทางจิตวิทยาตรวจตราและฝึกฝนให้กลับคืนสู่สภาพปกติ ดังนั้นภายใต้อำนาจเชิงระเบียบวินัยการลงโทษจึงเป็นเสมือนการควบคุมชีวิตผ่านเทคนิควิธีต่างๆ เช่น การจำคุก การรักษาทางจิต การปล่อยตัวด้วยการทำทัณฑ์บนและการภาคทัณฑ์¹⁰⁷

ขณะที่ชีวอำนาจเกิดขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นเสมือนอำนาจที่ครอบงำชีวิตมนุษย์ทั้งหมด และถือเป็นสิทธิทางอำนาจที่สร้างขึ้นใหม่ให้มีสถานะเป็นสิทธิที่จะสร้างชีวิตและปล่อยให้เสียชีวิต¹⁰⁸ โดยชีวอำนาจสามารถครอบงำร่างกายได้ผ่านการทำงานของบรรทัดฐาน (norms) ซึ่งเป็นกระบวนการรับเอาเข้ามาในความคิดจิตใจด้วยตัวของบุคคลนั้นๆ เองโดยไม่รู้สึกรถึงกระบวนการยึดเยียดให้กระทำหรือใช้ภัยคุกคามอันเป็นความรุนแรงจากเบื้องบน นอกจากนี้ชีวอำนาจยังแพร่กระจายไปทั่วทั้งสังคมโดยทำหน้าที่กระตุ้น สนับสนุน ควบคุม ติดตาม สร้างประโยชน์และจัดการพลังต่างๆ ให้เติบโต แล้วค่อยออกคำสั่งต่อพลังเหล่านั้นอย่างแนบเนียน¹⁰⁹ เช่นกรณีของอาชญากร ชิวอำนาจจะให้ความสนใจกับจำนวนของอาชญากรและผู้ต้องหาก่ที่เกิดขึ้นในประชากร อำนาจดังกล่าวจะใช้ประโยชน์จากอัตราการเกิดอาชญากรรมว่ามีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นหรือลดลง และทำอย่างไรจึงจะสามารถควบคุมและจัดระเบียบอัตราการเกิดอาชญากรรมได้ โดยมักใช้เทคนิค ได้แก่ การจำคุก การรักษาทางจิต การปล่อยตัวด้วยการทำทัณฑ์บน และการภาคทัณฑ์ เช่นเดียวกับ อำนาจแบบองค์อธิปัตย์และอำนาจเชิงระเบียบวินัย และให้ความสำคัญกับภาพรวมของประชากรมากกว่าปัจเจกบุคคล¹¹⁰

หลังจากฉายภาพให้เห็นหน้าตาของอำนาจแบบใหม่แล้ว Foucault อธิบายความตายในยุคต่างๆ ว่า ในยุคอำนาจแบบองค์อธิปัตย์นั้นผู้ครองอำนาจมีสิทธิยึดเยียดความตายให้แก่ประชากรของตน โดยความตายถูกทำให้เป็นพิธีกรรมอันเป็นเสมือนช่วงเวลาของการลาจากอำนาจแบบองค์อธิปัตย์สู่โลกหลังความตาย ความตายจึงเป็นการแสดงอำนาจสูงสุดขององค์อธิปัตย์ต่อสายตาของสาธารณชนเมื่อใดก็ตามที่อำนาจต้องการการรับรอง ดังนั้นการฆ่าตัวตายในยุคของอำนาจแบบองค์อธิปัตย์จึงเป็นอาชญากรรมและเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย เพราะเป็นเสมือนการฉวยใช้อำนาจในการเอาชีวิตที่เป็นขององค์อธิปัตย์เท่านั้น¹¹¹

¹⁰⁷ Ibid., 44.

¹⁰⁸ Ibid., 41.

¹⁰⁹ Ibid., 43.

¹¹⁰ Ibid., 44.

¹¹¹ Ibid., 48-49.

ส่วนในยุคชีวอำนาจมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมและจัดการชีวิต ความตายจึงเป็นเรื่องเสื่อมเสีย/อื้อฉาว¹¹² เช่น ในช่วงเวลาที่กระแสความคิดมนุษยธรรม (humanitarian) แผ่ขยายในสังคม การลงโทษด้วยการประหารชีวิตอาจจะต้องเผชิญกับการวิพากษ์วิจารณ์และเป็นสิ่งที่กระทำได้ยากลำบากยิ่งขึ้น¹¹³ หากเทียบกับยุคอำนาจแบบองค์อธิปัตย์ในช่วงเวลาของชีวอำนาจนี้พิธีกรรมเกี่ยวกับความตายแบบใหญ่โตในที่สาธารณะจะค่อยๆ ลดลงและหายไป¹¹⁴ ดังนั้นการฆ่าตัวตายจึงถูกมองเป็นสิทธิของปัจเจกบุคคลรวมถึงสิทธิส่วนตัวที่ต้องการหลบหนี ณ พื้นที่ชายขอบของอำนาจแบบชีวอำนาจและอำนาจเชิงระเบียบวินัยที่ครอบงำชีวิตอยู่¹¹⁵

จากแนวคิดที่อธิบายการฆ่าตัวตายด้วยมุมมองของอำนาจของ Foucault ทำให้เห็นภาพว่า การฆ่าตัวตายในยุคของการปกครองแบบชีวอำนาจนั้น การฆ่าตัวตายจะถูกทำให้เป็นเรื่องของปัจเจก และถูกทำให้เงียบ เนื่องจากถือว่าการฆ่าตัวตายเป็นเรื่องเสื่อมเสียของรัฐที่ควรทำหน้าที่ครอบงำชีวิตผ่านกระบวนการส่งเสริมและลงทุนให้บุคคลมีสุขภาวะที่ดี การศึกษาการฆ่าตัวตายจากมุมมองหลังสมัยใหม่จึงให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคมภายใต้การกำกับของอำนาจอย่างซับซ้อน

การวิเคราะห์จำแนกการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการฆ่าตัวตายทั้ง 5 แนวทางสามารถสะท้อนวิธีการศึกษาทำความเข้าใจการฆ่าตัวตายในมิติต่างๆ ได้แก่

1) การฆ่าตัวตายสามารถศึกษาได้หลายระดับ ทั้ง i) ในระดับปัจเจก คือ บุคคลฆ่าตัวตายเนื่องจากปัจจัยภายในตัวบุคคลเอง (ปัจจัยทางจิตเวชหรือปัจจัยทางจิตวิทยา) ii) ระดับโครงสร้าง โดยเห็นว่าปัจจัยด้านศาสนารวมถึงโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ทำหน้าที่เป็นทั้งข้อห้ามและกระตุ้นให้บุคคลตัดสินใจฆ่าตัวตาย และ iii) มุมมองเชิงอำนาจซึ่งเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับทั้งระดับปัจเจกและระดับโครงสร้างโดยชี้ให้เห็นว่าบุคคลสามารถหลบหนีจากอำนาจที่ครอบงำอยู่ได้ด้วยการฆ่าตัวตาย

2) การฆ่าตัวตายไม่ได้เป็นเรื่องของเจ้าของร่างกายเท่านั้น ผู้มีอำนาจตัดสินใจฆ่าตัวตายอาจไม่ใช่เจ้าของร่างกายเสมอไป เช่น มุมมองทางจิตเวชหรือจิตวิทยาแม้จะเชื่อว่าผู้มีอำนาจตัดสินใจฆ่าตัวตายคือบุคคลผู้เป็นเจ้าของร่างกาย แต่บุคคลนั้นอยู่ในภาวะผิดปกติทางร่างกาย ความคิดและอารมณ์ ขณะที่มุมมองด้านศีลธรรมเห็นว่าบุคคลสามารถใช้วิจารณญาณของตนเพื่อฆ่าตัวตายได้

¹¹² Taylor, "Biopower," in *Michel Foucault: Key Concepts*, 48-49.

¹¹³ Foucault, *The History of Sexuality: Volume I: An Introduction*, 138.

¹¹⁴ Taylor, "Biopower," in *Michel Foucault: Key Concepts*, 48-49.

¹¹⁵ Foucault, *The History of Sexuality: Volume I: An Introduction*, 138.; Taylor, "Biopower," in *Michel Foucault: Key Concepts*, 49.

อย่างไรก็ตามบางมุมมองเชื่อว่าการฆ่าตัวตายของบุคคลถูกควบคุมจากแหล่งอื่นโดยบุคคลอยู่ในฐานะผู้ถูกกระทำ เช่น มุมมองอำนาจแบบดั้งเดิมเห็นว่าอำนาจในการตัดสินใจฆ่าตัวตายเป็นขององค์อธิปัตย์เท่านั้น หรือมุมมองหลังสมัยใหม่ การฆ่าตัวตายของบุคคลเป็นการหลบหนีจากการครอบงำของอำนาจแต่การหนีของบุคคลไม่ใช่การหนีในฐานะที่ตัวเองเป็นนายของร่างกายหากแต่เป็นการหนีภายใต้การกำกับของการแต่ถูกทำให้ดูเหมือนว่าเป็นปัจเจกอย่างซับซ้อน

3) การฆ่าตัวตายมีแหล่งที่มาของความชอบธรรมหลากหลาย เนื่องจากผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจฆ่าตัวตายอาจไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าของร่างกายเสมอไปดังนั้นคำอธิบายซึ่งเป็นแหล่งของความชอบธรรมในการฆ่าตัวตายจึงหลากหลายด้วย เช่น การตัดสินใจว่าการฆ่าตัวตายมีความชอบธรรมหรือไม่อาจเป็นองค์อธิปัตย์ หรือสถาบันทางการแพทย์ หรือมาจากโครงสร้างทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม หรือถูกทำให้การฆ่าตัวตายเป็นเรื่องเสื่อมเสียเพราะต้องการหลบหนีจากชีวิตอำนาจ เป็นต้น

4) การฆ่าตัวตายสร้างความหมายที่แตกต่างกัน เนื่องจากแหล่งของความชอบธรรมในการฆ่าตัวตายแตกต่างกันดังนั้นการให้คำอธิบายต่อการฆ่าตัวตายจากตัวแสดงต่างๆ จึงต่างกัน ในมุมมองแบบดั้งเดิมการฆ่าตัวตายอาจมีความหมายว่าเป็นการกระทำซึ่งเป็นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์หรืออาจมีความหมายว่าเป็นการกระทำที่ทำให้อำนาจขององค์อธิปัตย์หากไม่ได้รับอนุญาตให้กระทำ หรือหมายถึงสิทธิที่จะใช้วิจารณ์ญาณในการฆ่าตัวตายเพื่อหนีจากความทุกข์ หรือมีความหมายถึงความเจ็บป่วยหรือความผิดปกติของร่างกาย/จิตใจในมุมมองจิตเวชหรือจิตวิทยา ส่วนในมุมมองหลังสมัยใหม่การฆ่าตัวตายยังมีความหมายว่าเป็นการกระทำที่เสื่อมเสียเพราะเป็นการแสดงถึงการหลบหนีจากชีวิตอำนาจ

การศึกษาการฆ่าตัวตายจึงสามารถทำได้หลายมิติ มีตัวแสดงและโครงสร้างที่ทำหน้าที่ผลักดันให้บุคคลฆ่าตัวตายได้หลายระดับ ในบริบทที่ต่างกันซึ่งส่งผลให้การฆ่าตัวตายมีความหมายต่างกันไปด้วยเช่นกัน

การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับความขัดแย้งยึดเยื้อ ความรุนแรง และการฆ่าตัวตายทำให้เห็นพลวัตของความขัดแย้งที่สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างต่อเนื่องยาวนานด้วยปฏิสัมพันธ์และการขับเคลื่อนของตัวแสดงและการทำหน้าที่ของโครงสร้างต่างๆ ความขัดแย้งยังสามารถพัฒนาไปสู่ความรุนแรงได้เมื่อมีชนวนกระตุ้นที่เกิดขึ้นในจังหวะเวลาที่ส่งผลให้ความขัดแย้งเคลื่อนที่เปลี่ยนไป และผลจากการใช้ความรุนแรงเข้าเผชิญปัญหาจึงไม่อาจคาดการณ์ผลลัพธ์ได้อย่างชัดเจนนัก อย่างไรก็ตามการนำเสนอข่าวฆาตกรรมฆ่าตัวตายที่พบบ่อยขึ้นในช่วง พ.ศ. 2557-2558 ที่ผ่านมาน่าจะแสดงให้เห็นร่องรอยการทำงานของโครงสร้างในสังคมไทยที่กำกับการดำเนินวิถีชีวิตของชาวนามายาวนานและเพื่อทำความเข้าใจบริบทของชาวนาในสังคมไทยจึงต้องทำความเข้าใจแนวความคิดที่อธิบายสังคมชาวนาและพัฒนาการของสังคมชาวนาไทยด้วย

2.3 การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับรัฐและอำนาจของรัฐ

รัฐเป็นศูนย์รวมความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับกลุ่มต่างๆ ในสังคม¹¹⁶ แม้รัฐจะใช้ อำนาจในหลายลักษณะ แต่รัฐเป็นผู้ผูกขาดความชอบธรรมในการใช้กำลังทางกายภาพ(ความรุนแรง) ภายในอาณาเขตของรัฐ¹¹⁷ และพัฒนาการใช้อำนาจให้มีความแนบเนียนขึ้นดังที่ Foucault อธิบาย ลักษณะการใช้อำนาจของรัฐในยุคสมัยต่างกันว่า รัฐเปลี่ยนวิธีการใช้อำนาจแบบองค์อธิปัตย์ซึ่งผูกขาด การใช้อำนาจรัฐไว้ที่ผู้ปกครองสู่การใช้อำนาจแบบรัฐสมัยใหม่ที่ซ่อนการผูกขาดอำนาจไว้ในระเบียบ วินัยและบรรทัดฐานของสังคม¹¹⁸ เพื่อให้เข้าใจการใช้อำนาจของรัฐที่นำสังคมสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่ ผู้เขียนใช้งานของ Jame C. Scott เรื่อง *Seeing like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* มาเป็นแนวทางทำความเข้าใจการใช้อำนาจและ การจัดการความสัมพันธ์ของรัฐต่อสังคมในกระบวนการพัฒนาสู่รัฐสมัยใหม่

Scott อธิบายวิธีการสร้างรัฐสมัยใหม่ว่า เป็นความพยายามลดความซับซ้อนของรัฐ (state simplification) เพราะเชื่อว่าจะเป็นหนทางไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของสังคมซึ่งประกอบด้วย ทั้งความเสมอภาค และสวัสดิการของพลเมือง แต่กระบวนการสู่รัฐสมัยใหม่ที่ถูกให้ความชอบธรรม ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์และเทคนิควิธีเชี่ยวชาญเฉพาะทางกลับประสบความล้มเหลว เนื่องจาก เป็นการสร้างความทันสมัยด้วยกระบวนการที่รัฐมองประชาชนแต่เพียงนามธรรมเพื่อให้รัฐสามารถ จัดการและอ่านสังคมได้ (legibility) แต่กระบวนการดังกล่าวของรัฐกลับขาดรายละเอียดของพลเมือง และชุมชนในมิติต่างๆ ซึ่งเป็นทักษะและองค์ความรู้สั่งสมไว้ในชุมชน

การทำให้รัฐสามารถอ่านสังคมได้ (legibility) เป็นกระบวนการสร้างความเป็น มาตรฐาน (standardization) ในการทำความเข้าใจและจัดการสังคมโดยง่าย อย่างไรก็ตามการสร้าง มาตรฐานกลับทำให้รัฐเลือกเข้าใจสังคมตามข้อเท็จจริงเฉพาะที่เกิดประโยชน์สูงสุดกับรัฐ ได้แก่ 1) ข้อเท็จจริงที่น่าสนใจ (interested fact) 2) ข้อเท็จจริงเชิงเอกสาร (documentary fact) 3) ข้อเท็จจริงที่ถูกเก็บและจัดประเภทอย่างไม่ยืดหยุ่น (static fact) 4) ข้อเท็จจริงที่ถูกประมวลภาพรวม

¹¹⁶ อนุสรณ์ ลิ้มมณี, *รัฐ สังคม และการเปลี่ยนแปลง: การพิจารณาในเชิงอำนาจ นโยบาย และเครือข่ายความสัมพันธ์*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, 2558), 13-14.

¹¹⁷ Weber cited in Gerth and Mills, 1948: 78, quoted in Stephen D. Tansey and Nigel Jackson, *Politics: the Basics*, 4th ed. (New York: Routledge, 2008), 27.

¹¹⁸ Foucault ระบุว่ารัฐสมัยใหม่ใช้อำนาจเชิงระเบียบวินัยและชี้อำนาจ ดูเพิ่มเติมใน Foucault, *The History of Sexuality: Volume I: An Introduction* and Taylor, “Biopower,” in *Michel Foucault: Key Concepts*.

(aggregated fact) และ 5) ข้อเท็จจริงที่ถูกทำให้เป็นมาตรฐาน (standardized fact)¹¹⁹ ซึ่งล้วนลดทอนความซับซ้อนของสังคมให้ง่ายต่อการจัดการของรัฐ¹²⁰ ตัวอย่างการสร้างความเป็นมาตรฐานของรัฐ เช่น การกำหนดให้มีหน่วยวัดที่เป็นมาตรฐาน (การวัดความยาว น้ำหนัก และหน่วยเงิน เป็นต้น) การประยุกต์ใช้ภาพเรขาคณิตสำหรับทำแผนที่/ผังเมือง การกำหนดให้มีนามสกุลเพื่อประโยชน์ในการจัดทำเอกสารของทางราชการและรักษากรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน (เช่น บันทึภษาษี ที่อยู่ การเกณฑ์ทหาร การรับบริการจากรัฐ การรับมรดก) กำหนดให้มีภาษาราชการเพื่อให้รัฐสามารถสื่อสาร/ชักจูง/บังคับ/ลงโทษพลเมือง วางเครือข่ายการคมนาคมแบบรวมศูนย์¹²¹ กำหนดกฎหมาย ผังเมืองสำมะโนประชากร¹²² การจัดการธรรมชาติและสังคมแบบรวมศูนย์นี้จะทำให้คนทั่วไปกลายเป็นพลเมืองของรัฐ¹²³

ปัญหาคือ การสร้างความเป็นมาตรฐานได้ละเลยรายละเอียดของสังคม ย่อสภาพจริงให้คงเหลือแต่ประเด็นที่รัฐคิดว่าสำคัญต่อการจัดการให้สังคมเจริญก้าวหน้า เช่น การทำแผนที่ ที่เป็นการย่อความจริงให้ง่ายโดยใช้ระเบียบตามองค์ความรู้ในการจัดทำแผนที่แต่ขาดรายละเอียด ไม่สอดคล้องและไม่สะท้อนข้อเท็จจริงของคนพื้นถิ่น¹²⁴ หรือการจัดทำแผนที่ภษาษีที่รัฐต้องการให้มีความเป็นสากล เป็นนามธรรม สามารถใช้ได้ทั่วประเทศ กลับเป็นแผนที่ที่ไม่รองรับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตามสภาพจริงอย่างเป็นปัจจุบัน จึงไม่เห็นการเคลื่อนเปลี่ยนแปลงที่ดินทั้งจากการขาย ตัดแบ่ง และการปรับสภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติเช่นทิศทางไหลของกระแสน้ำ การตัดถนน ไม่เห็นการปรับเปลี่ยนพืชที่เพาะปลูกตามประสบการณ์ของชาวนาและสภาพอากาศ แผนที่จึงไม่ทันสมัย ส่งผลต่อความถูกต้องในการจัดเก็บภษาษี และการกำหนดแนวเขตที่ดินของรัฐ¹²⁵

กระบวนการที่รัฐใช้อ่านสังคมแม้จะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างสังคมในพื้นที่อันกว้างใหญ่ และมุ่งสู่ให้เกิดความทันสมัยในฐานะความปรารถนาาร่วมกันของพลเมือง แต่กลไกของรัฐในที่สุดแล้วกลับนำไปสู่ความล้มเหลวที่จะสร้างความเป็นอยู่ที่ดีเนื่องจาก 1) การจัดระเบียบการบริหาร การจัดการสังคมและธรรมชาติซึ่งเป็นเป้าหมายของรัฐ(ฝ่ายเดียว) 2) ขับเคลื่อนสังคมด้วยอุดมการณ์ของ

¹¹⁹ James C. Scott, *Seeing like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* (New Haven: Yale University Press, 1998), 80-82.

¹²⁰ Ibid., 30, 77.

¹²¹ Ibid., 72-75.

¹²² Ibid., 1-2.

¹²³ Ibid., 64-71.

¹²⁴ Ibid., 57.

¹²⁵ Ibid., 46-49.

รัฐสมัยใหม่อย่างเข้มข้น สร้างการยอมรับในอุดมการณ์โดยทำให้สังคมเชื่อในความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคนิค และการเติบโตของการผลิตที่สนองตอบความจำเป็นของมนุษย์ รัฐจึงครองอำนาจในการจัดการทั้งธรรมชาติและมนุษย์ สร้างระเบียบทางสังคมที่มีมาตรฐานเดียวกันกับความเข้าใจทางวิทยาศาสตร์/กฎของธรรมชาติ และความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขา (วิทยาศาสตร์ วิศวกรรม สถาปัตยกรรม ช่างเทคนิค เป็นต้น) ซึ่งมักไม่เคารพต่อองค์ความรู้และอาณาเขตทางการเมืองแบบดั้งเดิม

3) รัฐอำนาจนิยม ใช้อำนาจผูกขาดการออกแบบและสร้างรัฐสมัยใหม่ ซึ่งมักเป็นสาเหตุของสงคราม การปฏิวัติ ทุรกันดาร และการต่อสู้เพื่ออิสระของชาติ และ 4) ภาคประชาสังคมถูกทำให้อ่อนแอ สังคมขาดความสามารถในการต่อต้านแผนการของรัฐซึ่งอาจนำไปสู่ภาวะสงคราม การปฏิวัติ ความล้มเหลวทางเศรษฐกิจซึ่งยิ่งทำให้พลเมืองและสังคมอ่อนแอลง¹²⁶

มุมมองของ Scott ซึ่งเน้นการอธิบายกระบวนการสร้างรัฐในช่วงต้นของการสร้างรัฐสมัยใหม่และยุคล่าอาณานิคม ซึ่งรัฐจำเป็นต้องดำเนินกระบวนการด้วยอำนาจที่เข้มงวดเพื่อให้สามารถอ่านสังคมและปกครองสังคมในพื้นที่ขนาดใหญ่ได้ จึงทำให้เกิดผลตามมาก็คือ กระบวนการของรัฐอำนาจนิยมซึ่งอาศัยเฉพาะข้อสรุปที่เป็นทางการ (synoptic fact) ทำให้รัฐไม่เห็นความเฉพาะ/ความแตกต่างที่สำคัญของพื้นที่¹²⁷ ผูกขาดชั้นนำสังคม ละเลยบริบท ไม่ให้ความสำคัญกับข้อมูลเชิงคุณภาพของคนและธรรมชาติ ละเลยทักษะซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงคนในชุมชนและสังคมเข้าด้วยกัน (เช่น การส่งเสริมให้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว) นำไปสู่กระบวนการทำลายทุนมนุษย์ ทำลายแบบแผนการปฏิบัติที่เคยมี(เช่น ชาวนาชาติทักษะ) ลำดับชั้นในสังคมดั้งเดิมถูกทำลาย (ชนชั้น ตระกูล) และทำลายสถาบันที่ยึดโยงคนในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน¹²⁸ สะท้อนการมองคนในฐานะพลเมืองของรัฐว่าพลเมืองที่ถูกทำให้มีมุมมองและหน้าที่ตามมาตรฐานของรัฐได้ด้วยวิธีการของรัฐแบบเดียวกันนี้ คือความเสมอภาคซึ่งจะไม่ทำให้พลเมืองรู้สึกแปลกแยก¹²⁹

งานชิ้นนี้ของ Scott จึงสะท้อนภาพความขัดแย้งระหว่างรัฐกับสังคมตั้งแต่ในอดีตที่เป็นผลจากบทบาทของรัฐที่ต้องจัดการสังคมขนาดใหญ่รวมถึงธรรมชาติซึ่งกินอาณาบริเวณกว้างขวางจึงเป็นข้ออ้างสำคัญของรัฐที่ต้องใช้อำนาจกับสังคมอย่างแข็งตัว ไม่ยืดหยุ่น รวมถึงละเลยรายละเอียดในวิถีชีวิตของคนและธรรมชาติ การใช้อำนาจลักษณะดังกล่าวจึงไม่ได้คำนึงถึงองค์ความรู้ดั้งเดิมของคนในชุมชน ซึ่ง Scott ยกตัวอย่างของผลที่สำคัญต่อชาวนาคือ ชุมชนชาวนาถูกทำลายองค์ความรู้และกระบวนการสั่งสมความรู้ที่จำเป็นต่อการทำนา การใช้อำนาจของรัฐลักษณะดังกล่าวยังสืบเนื่อง

¹²⁶ Ibid., 4-5.

¹²⁷ Ibid., 80-81.

¹²⁸ Ibid., 5-6, 82, 345-349.

¹²⁹ Ibid., 32-33.

ถึงปัจจุบันในรูปของการบังคับใช้ระเบียบกฎหมายและการสร้างบรรทัดฐานทางสังคมเพื่อเป็นแนวทางให้พลเมืองปฏิบัติตาม จึงน่าจะทำให้พอเห็นภาพของรัฐที่ผูกขาดการจัดการสังคมชวานาแต่ฝ่ายเดียว ละเลยเสียงซึ่งสะท้อนผลประโยชน์ของชุมชนชวานา และจัดวางสถานะของชุมชนชวานาในสังคมให้เป็นผู้รอรับการช่วยเหลือและจัดการจากรัฐเป็นระยะเวลาเนิ่นนาน

2.4 การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับสังคมชวานา

แนวคิดในการศึกษาสังคมชวานามีพัฒนาการมาจากแนวคิดในฝั่งตะวันตกและรัสเซีย ตั้งแต่ในศตวรรษที่ 18 โดยงานที่จัดได้ว่าเป็นหมุดหมายสำคัญในการอธิบายสังคมชวานาแบ่งออกเป็น 2 มุมมองหลักๆ ได้แก่ สำนักมาร์กซิสต์ และสำนักองค์กรการผลิต¹³⁰ (the organization and production school) กล่าวคือ

(1) มุมมองของสำนักมาร์กซิสต์ให้ความสนใจกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมของชวานา ในยุโรปและรัสเซีย โดย Marx ศึกษาสังคมชวานาในอังกฤษและเสนอว่าภายใต้การขยายตัวของทุนนิยมจะมีการสะสมทุนเบื้องต้น (primitive accumulation of capital)¹³¹ ซึ่งเป็นกระบวนการแยกผู้ผลิตโดยตรง (ชวานา) ออกจากปัจจัยการผลิต (แรงงานและที่ดิน) ของตนเอง โดยทำหน้าที่เปลี่ยนปัจจัยการผลิตให้กลายเป็นทุนควบคู่กับการเปลี่ยนผู้ผลิตโดยตรงให้เป็นแรงงานรับจ้าง¹³² เช่น ในศตวรรษที่ 15 – 19 ภายหลังจากปฏิวัติอุตสาหกรรมในอังกฤษ การผลิตขนาดเล็กของชวานาค่อยๆ ถูกแทนที่ด้วยการผลิตแบบไร่นาขนาดใหญ่ที่ใช้เทคโนโลยีในการผลิตอันทันสมัยเพื่อให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรจำนวนมากส่งเป็นวัตถุดิบแก่ภาคอุตสาหกรรม การผลิตแบบไร่นาขนาดใหญ่ได้แปลงชวานาที่ผลิตแบบยังชีพให้หันมาใช้ทุนและเทคโนโลยีอย่างเข้มข้นเพื่อความอยู่รอดในระบบ ส่งผลให้ชวานารายย่อยที่ไม่มีปัจจัยการผลิตและทุนเพียงพอรวมถึงผู้ที่ล้มเหลวในการผลิตเพื่อยังชีพตัดสินใจผันตัวมาเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเกษตร พัฒนาการของกระบวนการทุนนิยมจึงทำลายเงื่อนไขการ

¹³⁰ คำว่า สำนักองค์กรการผลิต ใช้คำแปลภาษาไทยตามฉัตรทิพย์ นาถสุภา ดูเพิ่มเติมในฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, *ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชวานา* (กรุงเทพฯ: โครงการวิจัย ทรรศน์, 2541).

¹³¹ คำว่า การสะสมทุนเบื้องต้น ใช้คำแปลภาษาไทยตาม สมศักดิ์ สามัคคีธรรม ดูเพิ่มเติมในสมศักดิ์ สามัคคีธรรม, *แนวคิดมาร์กซิสต์กับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคมชวานาประเทศไทยโลกที่สาม* (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533), 19.

¹³² เรื่องเดียวกัน, 19.

ดำรงอยู่ของชวานาแบบดั้งเดิมมากขึ้นเรื่อยๆ¹³³ ส่วน Lenin อธิบายสังคมชวานารัสเซียในหนังสือเรื่อง *The Development of Capitalism in Russia (1899)* ว่า ภายใต้กระบวนการพัฒนาสู่ระบบทุนนิยม ชนชั้นชวานาแบบยังชีพค่อยๆ สลายตัวพร้อมๆ กับการเกิดขึ้นของการแบ่งงานกันทำ การผลิตเพื่อขาย รวมถึงกระบวนการสะสมทุนทั้งที่ดินและเครื่องมือการผลิต ส่งผลให้เกิดชวานาในชนบทกลุ่มใหม่ที่มีสัมพันธ์กับวิธีการผลิตแบบทุนนิยม กล่าวคือ ชวานารวย ชวานาฐานะปานกลาง และชวานายากจนจะมีโอกาสที่จะเข้าถึงทรัพยากรการผลิตต่างกัน โดยชวานาที่ร่ำรวยหรือกระฎุมพีชนบทจะมีความสามารถในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตได้ดีกว่าทั้งยังเป็นนายทุนผู้ว่าจ้างชวานายากจนในชนบทที่ไม่สามารถเข้าถึงเครื่องมือในการผลิต ประสบภาวะสูญเสียที่ดิน และประสบปัญหาในการผลิตเนื่องจากการทำการผลิตขนาดย่อมด้วยตนเองตกอยู่ในภาวะไร้เสถียรภาพ¹³⁴ ส่วนการผันแปรสถานะทางชนชั้นของชวานาฐานะปานกลางขึ้นอยู่กับปริมาณผลผลิตที่ได้จากการเก็บเกี่ยว โดยหากเก็บเกี่ยวได้ผลผลิตดีจนสามารถชดเชยค่าครองชีพได้ชวานาจึงจะสามารถดำรงสถานะเป็นชวานาฐานะปานกลางได้ต่อไป แต่หากชวานาประสบภาวะผลผลิตตกต่ำ มีรายได้จากการเกษตรไม่พอเลี้ยงชีพชวานาฐานะปานกลางกลุ่มนี้จะถูกเบียดขับออกไปจากปัจจัยการผลิต (โดยเฉพาะที่ดิน) และกลายเป็นแรงงานรับจ้างในที่สุด¹³⁵ ทั้งนี้ทั้ง Marx และ Lenin ต่างเห็นว่าภายใต้การผลิตแบบทุนนิยมการผลิตที่มีประสิทธิภาพคือการผลิตแบบไร้ขนาดใหญ่นี้ใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยและทำการผลิตโดยใช้แรงงานรับจ้าง และภายใต้กระบวนการสะสมทุนเบื้องต้นในที่สุดแล้วครัวเรือนชวานาจะถูกทำให้กลายเป็นคนส่วนน้อยในสังคม

(2) สำนักองค์การการผลิต ที่มีนักคิดสำคัญคือ ชยานอฟ (Chayanov) ในงานชื่อ *Peasant Farm Organization (1966)* Chayanov เชื่อว่า ในขณะที่ทุนนิยมอุตสาหกรรมเติบโตการผลิตของชนบทไม่จำเป็นต้องเดินตามแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยม และเสนอรูปแบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพ ได้แก่ การผลิตขนาดเล็กภายในครัวเรือนและการผลิตในรูปแบบสหกรณ์¹³⁶ ทั้งนี้หากมีการผลิตขนาดเล็กของครัวเรือนชวานาอย่างต่อเนื่องจะก่อให้เกิดผลผลิตต่อหน่วยสูงทั้งยังไม่ทำ

¹³³ เรื่องเดียวกัน, 20-22.

¹³⁴ Deere and Janvry, (1981), 336 ดูเพิ่มเติมใน ยศ สันตสมบัติ, *พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชวานา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนการที่คนว่าด้วยชุมชนในประเทศไทยที่สาม* (เชียงใหม่: วิทอินดีไซน์, 2546), 15.; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, *ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชวานา*, 99.

¹³⁵ สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, *แนวคิดมาร์กซิสต์กับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคมชวานาประเทศไทยที่สาม*, 25.

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน, 39.

ให้เกิดการแตกแยกทางชนชั้นระหว่างชาวนาด้วยตัวเอง โดยชี้ว่าฟาร์มขนาดเล็กที่ใช้แรงงานครอบครัวจะสามารถอยู่รอดได้สูงและไม่ถูกเบียดขับไปเป็นกรรมาชีพ¹³⁷ Chayanov ได้ฉายภาพให้เห็นองค์ประกอบสำคัญของระบบเศรษฐกิจของชาวนาในรัสเซียว่า เป็นสังคมซึ่งไม่มีเงื่อนไขหรือข้อจำกัดด้านที่ดินและไม่มีการว่าจ้างแรงงานในภาคเกษตร แรงงานของครัวเรือนจึงมีบทบาทเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค การใช้แรงงานเพื่อการผลิตจึงขึ้นอยู่กับจำนวนผู้บริโภคซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามวัฏจักรของครอบครัวและใช้แรงงานในการผลิตเพื่อการยังชีพเท่านั้น เช่น ครอบครัวที่ลูกยังเล็กมีกำลังแรงงานน้อยแม้จะมีการบริโภคเกินกำลังแรงงานแต่ชาวมาก็ยอมทำงานหนักขึ้นซึ่งเรียกว่าเป็นการขูดรีดตัวเอง (self-exploitation) เพื่อให้มีผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนโดยชาวนาจะทำกินบนที่ดินขนาดเล็กตามกำลังแรงงาน ต่อมาเมื่อบุตรหลานโตขึ้นความต้องการบริโภคของครอบครัวเพิ่มขึ้น แรงงานก็มีมากขึ้นจึงสามารถขยายที่ดินและการผลิตได้ และขนาดของที่ดินในการผลิตจะลดลงเมื่อมีการแยกครอบครัวออกไปของบุตรหลาน ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างขนาดของครอบครัวและกำลังแรงงานจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตทั้งที่ดิน เครื่องมือการผลิต และทุน ทั้งนี้ชาวนาไม่ได้ดำรงตนเป็นผู้ประกอบการแต่เพาะปลูกเพื่อรับประกันการบริโภคของครอบครัวเท่านั้น¹³⁸

แนวคิดของ Chayanov มีข้อโต้เถียงหลายประการ กล่าวคือ (1) ตามที่ Chayanov เสนอว่าการผลิตแบบครัวเรือนสามารถมีประสิทธิภาพเทียบเท่ากับการผลิตของนายทุนเกษตรกรรมนั้นไม่เป็นความจริง เนื่องจากนายทุนสามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนและมีศักยภาพในการใช้เทคโนโลยีในการผลิตดีกว่าครัวเรือนชาวนา (2) Chayanov ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างปริมาณการผลิตกับปริมาณการบริโภคตามธรรมชาติของครัวเรือน แต่ลืมพิจารณาบทบาทของวัฒนธรรมชุมชนและช่วงเวลาซึ่งจะมีบทบาทกำหนดปริมาณการบริโภคของครัวเรือนด้วย (3) Chayanov ไม่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวากับนายทุนเกษตรกรที่ดินที่อยู่ในสังคมเดียวกันทั้งๆ ที่มีงานวิจัยก่อนหน้านี้ เช่น งานของสำนักมาร์กซิสต์ พบว่า ชาวนาขนาดเล็กจะถูกเบียดขับออกไปจากปัจจัยการผลิต(ที่ดิน)สู่การเป็นแรงงานรับจ้างในไร่นาของนายทุนเกษตรกร¹³⁹ นอกจากนี้ (4) การศึกษาโดยใช้กรอบแนวคิดของ Chayanov ในหลายพื้นที่ตามวิธีการศึกษาแบบประจักษ์นิยมกลับไม่พบความสัมพันธ์

¹³⁷ เรื่องเดียวกัน, 41-42.

¹³⁸ ยศ สันตสมบัติ, *พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม*, 15-16.; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, *ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา*, 24-33, 41-44.

¹³⁹ สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, *แนวคิดมาร์กซิสต์กับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาประเทศโลกที่สาม*, 50-51.

ระหว่างปริมาณแรงงานในครัวเรือนกับผลผลิตทางการเกษตรและปริมาณการบริโภคเช่นที่ Chayanov เสนอ เช่น งานของ Marshall Sahlins (1971) เรื่อง *The Intensity of Domestic Production in Primitive Societies: Social Inflections of the Chayanov Slope* หรือการศึกษาของ Tannenbaum (1984) เรื่อง *The Misuse of Chayanov: Chayanov's Rule and the Empiricist Bias in Anthropology* ขณะที่งานของ Edward J. Hecican ได้ตั้งคำถามกับทฤษฎีของ Chayanov ว่าจะดำรงสถานะเป็นพาราไดม์ในการอธิบายสังคมชาวนาในทางมานุษยวิทยาได้หรือไม่¹⁴⁰ เป็นต้น

การนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจสังคมชาวนามาอธิบายสังคมชาวนาไทยนั้นมีการนำมาประยุกต์ใช้ทั้งสองสำนักคิด กล่าวคือ ในงานของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ อธิบายว่า การศึกษาชาวนาในสังคมไทยมีรากฐานมาจากสำนักองค์การการผลิตที่ให้ความสำคัญกับครัวเรือนผนวกเข้ากับสำนักวัฒนธรรมชุมชนและสำนักสหกรณ์ ซึ่งต่างก็ให้ความสำคัญกับชุมชนของชาวบ้านในฐานะองค์กรที่เป็นหัวใจของสังคมที่ก้าวหน้าโดยมีรัฐเป็นผู้ชี้แนะและช่วยเหลือมากกว่าเป็นผู้บังคับจัดการ ทั้งนี้ได้อธิบายสังคมชาวนาไทยว่าเป็นสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและรวมตัวเพื่อกิจกรรมการผลิต กระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรมของชุมชนที่มีวิถีการใช้แรงงานผูกพันอยู่กับธรรมชาติ เครื่องญาติ และชุมชน¹⁴¹ นักคิดที่นำเอาแนวคิดนี้ไปพัฒนาต่อ ได้แก่ ประเวศ วะสี ที่เสนอให้ประชาชนรวมตัวกันเป็นองค์กรย่อยๆ เพื่อช่วยเหลือและสร้างความเข้มแข็งให้สมาชิก ลดบทบาทของรัฐ และประยุกต์การขับเคลื่อนของชุมชนด้วยหลักการทางศาสนา (มีคุณธรรม จริยธรรม รวมถึงพัฒนาตนเองและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป)¹⁴², ยศ สันตสมบัติ เสนอให้ชุมชนสร้างความเข้มแข็งและขยายเครือข่ายของกิจกรรมและการเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดในกระแสการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีศักยภาพ¹⁴³, อานันท์ กาญจนพันธุ์ เสนอว่าชุมชนควรมีพลังในการจัดการทรัพยากรของตนเอง และรัฐจำเป็นต้องคืนทรัพยากรโดยเฉพาะที่ดินให้อยู่ในอำนาจของชุมชนเพื่อป้องกันการสูญสลายทางวัฒนธรรมของชาวนาผู้อาศัยที่ดินเพื่อเกษตรกรรม¹⁴⁴

¹⁴⁰ Edward J. Hecican, "Ways of Knowing in Anthropology: Alexandre Chayanov and the Perils of "Dutiful Empiricism," *History and Anthropology* 20, no. 4 (December 2009): 419-433.

¹⁴¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, *ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา*, 41-248.

¹⁴² เรื่องเดียวกัน, 249-250.

¹⁴³ เรื่องเดียวกัน, 252.

¹⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, 253.

แม้ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ จะกล่าวว่า สำนักคิดมาร์กซิสต์ ได้รับความนิยมและมีบทบาทในการอธิบายสังคมชาวนา(ไทย)น้อยลง เนื่องจากมีแนวโน้มของการขยายตัวของแนวคิดด้านการวิเคราะห์ในระดับชุมชนมากขึ้น¹⁴⁵ แต่จากการค้นคว้างานวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจสังคมชาวนาพบว่า มีงานวิจัยสายมาร์กซิสต์จำนวนหนึ่งที่อธิบายสังคมชาวนาได้อย่างน่าสนใจ เช่น

งานเรื่อง *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia* ของ James C. Scott (1976) ซึ่งศึกษาสังคมชาวนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากประเทศพม่าและเวียดนามเหนือซึ่งในขณะนั้นถูกปกครองโดยประเทศเจ้าอาณานิคมซึ่งมีบทบาทการเปลี่ยนโครงสร้างการปกครองจากระบบอุปถัมภ์สู่รัฐสมัยใหม่อันมีกระบวนการสำคัญคือ การสำรวจลักษณะทางประชากรเพื่อประโยชน์ในการจัดเก็บภาษีและค่าเช่าที่ดินอันเป็นแหล่งรายได้สำคัญของรัฐ ชาวนาซึ่งเป็นกลุ่มประชากรหลักของประเทศจึงได้รับผลกระทบจากกระบวนการดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ Scott เริ่มจากการอธิบายวิถีชีวิตของชาวนาว่าวางอยู่บนหลักความมีเหตุผลโดยจะแสดงออกทางการเมืองเมื่อไม่ได้รับความยุติธรรมซึ่งวางอยู่บนหลักคิดของเศรษฐกิจศีลธรรม (moral economy) อันเป็นเกณฑ์ประเมินการถูกขูดรีดซึ่งเป็นมาตรฐานขั้นต่ำสุดที่ชาวนาจะอดทนยอมรับได้ การลุกขึ้นมาตอบโต้ของชาวนา/กบฏจึงเป็นการตัดสินใจที่มีเหตุผลโดยมุ่งให้เกิดความมั่นคงในชีวิตหลีกเลี่ยงจากภาวะความเสี่ยง และสร้างความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตอันคำนึงถึงความเพียงพอในการยังชีพ (subsistence ethic)¹⁴⁶

หลังจากการเข้าสู่ยุคอาณานิคม รูปแบบการประกันความปลอดภัยทางสังคมที่เคยดำรงอยู่ในระบบอุปถัมภ์และหลักเศรษฐกิจศีลธรรมของชุมชนชาวนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ถูกทำลายลง เช่น ความพยายามลดความเป็นไปได้ที่จะเกิดผลกระทบจากภัยธรรมชาติให้น้อยที่สุดด้วยการต่อรองกับผู้อุปถัมภ์ แต่การใช้กฎเกณฑ์ของรัฐสมัยใหม่โดยใช้มาตรการทางการคลัง เช่น การเก็บภาษีสรรพสามิตการจัดอาณาเขตพื้นที่ป่าไม้ ทำให้ชาวนารู้สึกถูกรัฐขูดรีดส่วนเกินของผลผลิตไปจนส่งผลกระทบต่อความเพียงพอในการยังชีพและหลักความปลอดภัยในชีวิต¹⁴⁷ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ อธิบายการใช้อำนาจของชนชั้นนำของรัฐกับผู้อยู่ใต้ปกครองดังกล่าวว่า ในอดีตที่ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำกับชาวนาเป็นไปตามระบบอุปถัมภ์นั้นมีเครือข่ายความปลอดภัย (safety net) ที่เปิดโอกาสให้ชาวนาสารท้อรองการจ่ายผลประโยชน์กับชนชั้นนำ/รัฐได้ การปกครองในรัฐดังกล่าวจึงเป็นการกดขี่อย่างแนบเนียน (soft oppression) ต่างจากรัฐสมัยใหม่ที่จัดวางความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับ

¹⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, 253.

¹⁴⁶ James C. Scott, *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*, (London: Yale University Press, 1976), 1-4.

¹⁴⁷ Ibid., 7.

ชนชั้นนำบนฐานของกฎเกณฑ์ (regulations) เช่น เกณฑ์การชำระภาษีที่แน่นอน ซึ่งทำให้ชาวนาไม่สามารถหลีกเลี่ยงไปได้ อันเป็นลักษณะของการกดขี่แบบหยาบกระด้าง (hard oppression)¹⁴⁸ ดังนั้นการเก็บภาษีและค่าเช่า (rents) ของรัฐที่เข้มงวด ไม่ยืดหยุ่น และเพิ่มอัตราสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ผ่านกลไกของระบบราชการจึงส่งผลกระทบต่อความเพียงพอในการดำรงชีพของชาวนา ส่งผลกระทบต่อชาวนารัฐที่โกรธและออกมาประท้วงเพื่อแสดงความไม่พอใจต่อรัฐ¹⁴⁹

แม้งานชิ้นนี้ของ Scott จะมีจุดเด่นคือการให้ความสำคัญกับอัตวิสัยของตัวชาวนาในเมื่อตัดสินใจกระทำใดใดตามหลักเศรษฐกิจธรรม¹⁵⁰ อย่างไรก็ตามงานชิ้นนี้ของ Scotts ถูกวิพากษ์วิจารณ์จาก Samuel L. Popkin ว่างานของ Scott ให้ความสำคัญกับสิทธิที่จะมีความเพียงพอในการยังชีพและสร้างเครือข่ายความปลอดภัยในชุมชนชาวนาจนละเลยความขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวกับส่วนรวม/ชุมชน ทั้งๆ ที่ชาวนาที่สมเหตุสมผลควรที่จะเลือกดำเนินชีวิตโดยคำนึงถึงความมั่นคงและสวัสดิการของตนเองและครอบครัว Popkin เสนอว่า โดยปกติแล้วชาวนาจะเสี่ยงลงทุนทั้งในระยะสั้นและระยะยาวเพื่อยกระดับความพอมีพอกินและเพื่อประโยชน์ของตนเองและครอบครัวเป็นสำคัญ ขณะที่การที่ชาวนาสามารถต่อรองกับผู้อุปถัมภ์ได้นั้นเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ส่วนตัวไม่ใช่การรวมตัวเพื่อเปลี่ยนดุลอำนาจในสังคม¹⁵¹ Popkin แย้งว่าชาวนาไม่ได้ต่อต้านตลาดและระบบอาณานิคมเท่านั้นหากแต่ยังมีกรณีขจัดโอกาสตามสถานการณ์เพื่อสร้างความมั่นคง และการประท้วงต่อต้านรัฐอาณานิคมนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถในการจัดตั้งกลุ่มของชาวนา ความสามารถของผู้นำกลุ่ม และอำนาจการต่อรองที่มากขึ้นของชาวนามากกว่าปัจจัยเรื่องความเพียงพอในการยังชีพ¹⁵²

สำหรับผู้เขียน งานชิ้นนี้ของ Scott มีประเด็นที่น่าสนใจ ได้แก่ การให้ความสำคัญกับอัตวิสัยของชาวนาที่สามารถใช้วิจารณญาณของตนเองและชุมชนในการประเมินการถูกขูดรีดขั้นต่ำ

¹⁴⁸ James C. Scott, *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*, 95 อ้างใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, “เศรษฐกิจแห่งความรุนแรง,” ใน *ปาฐกถา 60 ปี เศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์* (กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์, 2554), 255.

¹⁴⁹ James C. Scott, *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*, 11, 92-96.

¹⁵⁰ ดูเพิ่มเติมใน อนันญา ฤกษ์กุล, “อะไรกำหนดพฤติกรรมของชาวนา?: วิพากษ์หลักเกณฑ์การวิเคราะห์ของเจมส์ สก็อต และแซมมวล พ็อปปิน,” *วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์* 5, ฉ. 1, (มีนาคม 2530), 103-104.

¹⁵¹ เรื่องเดียวกัน, 96-98.

¹⁵² เรื่องเดียวกัน, 99-100.

ที่สุดที่จะอดทนยอมรับได้ และใช้เป็นเหตุผลหนึ่งที่ชาวนา/ชุมชนชาวนาลุกขึ้นมาตอบโต้รัฐ ดังนั้น การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวนาจึงน่าจะจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับประสบการณ์และความรู้สึกของชาวนาต่อข้อขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามการต่อต้านรัฐในลักษณะชุมชนหรือการร่วมกันสร้างเครือข่ายความปลอดภัยในชุมชนเช่นที่ Scott เสนอนี้อาจไม่เหมาะสมที่จะอธิบายสังคมชาวนา(ไทย)ในปัจจุบัน เนื่องจาก โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองที่เปลี่ยนไป และการพัฒนาด้วยแนวทางที่ผลักดันให้ชาวนาพึ่งพาตลาดที่ส่งผลให้ชุมชนชาวนาแบบดั้งเดิมล่มสลาย ดังที่ อภิชาติ สถิตินิรามัย ยุคติ มุกดาวิจิตร และนิติ ภาวครพันธ์ุ (2556) เสนอว่าภาคเกษตรในชนบทของไทยไม่ได้มีวิถีชีวิตที่เป็นการผลิตแบบครอบครัวชาวนาขนาดเล็กหรือสังคมชาวนาอิสระรายย่อยอีก¹⁵³ นอกจากนี้ ผู้เขียนเห็นว่ากฎเกณฑ์ที่สร้างความไม่พึงพอใจให้แก่ชาวนาในปัจจุบันไม่ใช่มาตรการทางภาษีหรือค่าเช่าที่ดินดังเช่นที่ Scott เสนอ เนื่องจากภาษีเกี่ยวกับที่ดินไม่ได้มีความสำคัญต่อรัฐสมัยใหม่¹⁵⁴

บทความเรื่อง *Peasant Cultures of the Twenty-First Century* ของ Partha Chatterjee (2008)¹⁵⁵ อธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาของประเทศในเอเชียรวมถึงประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศโลกที่สามในช่วงหลังทศวรรษ 1960 โดยอธิบายว่าการเติบโตของทุนนิยมอุตสาหกรรมส่งผลให้ชุมชนชาวนาแตกสลายและแปลงเปลี่ยนสังคมชาวนาให้กลายเป็นสังคมแรงงาน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ที่สังคมชาวนาเผชิญกับทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ทำให้มุมมองการอธิบายสังคมชาวนาในแบบเดิม(การผลิตที่พึ่งพาธรรมชาติและเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ)ไม่เหมาะสมอีกต่อไป เนื่องจาก 1) การขยายตัวของเทคโนโลยีที่ใช้ในการปกครองทำให้รัฐสามารถพัฒนาบริการสาธารณะและจัดสวัสดิการอื่นๆ ให้แก่ประชาชนได้มากขึ้น กล่าวคือ รัฐเข้าไปจัดการและแทรกซึมภายในชีวิตและชุมชนของชาวนามากขึ้น 2) ชาวนาไม่ได้เผชิญกับการขูดรีดแบบชนชั้นศักดินาโดยตรงเช่นในอดีตอีกเนื่องจากการปฏิรูปโครงสร้างทรัพย์สินทางการเกษตรใหม่ (ให้สิทธิแก่เกษตรกรในการถือครองที่ดิน) 3) ภาษีเกี่ยวกับที่ดินไม่ได้มีความสำคัญต่อรัฐสมัยใหม่ 4) การเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองและอุตสาหกรรมได้สร้างโอกาสในการยกระดับทางเศรษฐกิจของชาวนาให้ดีขึ้นด้วยการย้ายเข้าสู่เมืองและแสวงโอกาสในการทำงานนอกภาคเกษตรกรรม และ 5) การกระจายของระบบ

¹⁵³ อภิชาติ สถิตินิรามัย, ยุคติ มุกดาวิจิตร และนิติ ภาวครพันธ์ุ, *โครงการวิจัยทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์* (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2556).

¹⁵⁴ Partha Chatterjee, "Peasant Cultures of the Twenty-First Century," *Inter-Asia Cultural Studies* 9, no. 1 (2008): 118.

¹⁵⁵ Ibid.

การศึกษาและสื่อมวลชนสมัยใหม่ (ภาพยนตร์ โทรทัศน์ โฆษณา) ได้สร้างแรงกระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มหนุ่มสาวในครอบครัวชานาต้องการย้ายจากชนบทเข้าสู่เมืองและไม่ต้องการกลับไปทำงานในภาคเกษตรอีก¹⁵⁶

Chatterjee ได้เสนอกระบวนการเปลี่ยนแปลงของชนบทในเอเชียประกอบด้วยขั้นตอนคือ 1) การสะสมทุนขั้นปฐมภูมิ (the primitive accumulation of capital) ซึ่งเป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์สำคัญที่นำสังคมชานาเข้าสู่วิกฤติในช่วงเวลาที่ผลผลิตในกระบวนการทุนนิยมเพิ่มสูงขึ้น โดยการผลิตของทุนนิยมอุตสาหกรรมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกระบวนการที่ทำให้เกิดความสูญเสียปัจจัยการผลิตของชานาภายใต้การครอบงำของวาทกรรมการสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจ¹⁵⁷ เช่น การขูดรีดส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากภาคเกษตรมาเลี้ยงเมืองตามแนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรม หรือการกดราคาสินค้าเกษตร หรือเก็บค่าพรีเมียมสินค้าเกษตรส่งออก¹⁵⁸ ซึ่งเป็นกระบวนการสะสมทุนที่มีบทบาททำให้ชานาสูญเสียที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตไปในกระบวนการพัฒนาของทุนสู่การเป็นอุตสาหกรรม โดยกระบวนการทำให้ที่ดินเปลี่ยนมือจากภาคเกษตรสู่ภาคอุตสาหกรรมรัฐได้กระทำผ่านโครงการพัฒนา, มาตรการทางกฎหมาย และมาตรการทางการคลังของรัฐ โดยภายใต้กระบวนการขูดรีดชานาให้แก่ภาคอุตสาหกรรมนี้รัฐจำเป็นต้องจัดสรรทรัพยากรเพื่อช่วยรองรับหรือบรรเทาผลกระทบหรือชดเชยให้ชานาสามารถดำรงชีพต่อไปได้ เช่น การให้เงินกู้ยืมแก่ชานาและชุมชนโดยไม่ใส่ใจการใช้คืนเงินต้นหรือผลกำไรจากเงินกู้เท่าใดนัก อีกทั้งรัฐในยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์จะจัดหาผลประโยชน์และให้การอุดหนุนแก่ประชาชนที่อยู่ในภาวะยากจนหรือไม่สามารถเข้าถึงความจำเป็นพื้นฐานได้ เช่น การดำเนินโครงการลดความยากจนอันเป็นวิธีการแทรกแซงโดยตรงต่อผู้ได้รับผลกระทบจากการสะสมทุน การใช้มาตรการแทรกแซงทางการตลาดเพื่อส่งเสริมวิสาหกิจภาคการเกษตรให้สามารถเชื่อมต่อเข้ากับระบบตลาดได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นเงื่อนไขทางการเมืองและวัฒนธรรมที่ผลักดันให้ชานาพึ่งพาสถาปัตยกรรมมากกว่าที่จะผลิตแบบยังชีพนอกระบบตลาดเช่นในอดีต¹⁵⁹ 2) เกิดกระบวนการที่ชานาที่อยู่ภายใต้โครงสร้างของระบบตลาดได้รวมตัวกันเพื่อเชื่อมต่อเข้ากับอุตสาหกรรมการผลิต รวมถึงมีปฏิสัมพันธ์ทางการค้าและบริการระหว่างตลาดในชนบท เมืองขนาดเล็ก และเมืองขนาดใหญ่ในลักษณะเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ มีการรวมตัวกัน

¹⁵⁶ Ibid., 118.

¹⁵⁷ Ibid., 119.

¹⁵⁸ เกษียร เตชะพีระ, “ชานาเอเชียในยุคโลกาภิวัตน์: มุมมองใหม่จาก Partha Chatterjee & Andrew Walker,” 14 กรกฎาคม 2556, <http://www.blogazine.in.th/blogs/kasian/post/4251#sthash.ZhPqoXvu.dpuf> (สืบค้นเมื่อ พฤษภาคม 2557).

¹⁵⁹ Partha Chatterjee, “Peasant Cultures of the Twenty-First Century,” 120.

ในรูปแบบของสมาคมเพื่อให้แน่ใจว่าสมาชิกทุกคนสามารถบรรลุความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีพทั้งยังมีลักษณะของการขยายตัวของสมาชิกเพื่อประโยชน์ในการเจรจาต่อรองกับผู้มีอำนาจ แสดงให้เห็นว่าสังคมชานาได้ยกระดับสู่การรวมตัวกันเพื่อการต่อรองผลประโยชน์และตอบสนองความจำเป็นของชีวิตให้แก่สมาชิกด้วยการเคลื่อนไหวแบบสังคมการเมือง (political society)¹⁶⁰

พัฒนาการของสังคมชานาได้เริ่มจากการดำรงชีวิตแบบชานารายย่อยหรือชานาที่ผลิตเพื่อการยังชีพคือ ทำนาเพียงเท่าที่กำลังแรงงานของครอบครัวจะสามารถทำได้สู่วิถีการผลิตแบบทุนนิยม ชานาที่พึ่งพาสตลาดต้องปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตให้เป็นการผลิตเพื่อการพาณิชย์มากขึ้นเรื่อยๆ ในวิถีชีวิตแบบนี้ชานาอาจจะเสี่ยงผลสืบเนื่องจากการสะสมทุน/การขูดรีดส่วนเกินทางเศรษฐกิจของทุนไปได้ยาก ชานาที่ต้องการเติบโตตามแนวทางทุนนิยมจึงต้องเพิ่มการลงทุนซึ่งย่อมมีความเสี่ยงที่จะสูญเสียทรัพยากรการผลิต(ที่ดิน)มากขึ้นและทำให้ต้องออกจากการเป็นชานาในที่สุด ในภาพกว้างทิศทางของสังคมชานาที่ขาดอำนาจการต่อรองจึงมีขนาดเล็กลง ชานาหันตัวเองเข้าสู่เมืองและแสวงหาการทำงานนอกภาคเกษตรมากขึ้นเรื่อยๆ ถ้าเช่นนั้นสังคมชานาไทยมีพัฒนาการเป็นอย่างไร และปัจจุบันสังคมชานาไทยมีหน้าตาอย่างไร

2.5 มิติประวัติศาสตร์ชานาไทย: ร่องรอยความขัดแย้งในอดีตสู่ความขัดแย้งยึดถือ

งานชิ้นสำคัญที่ช่วยฉายภาพมิติทางประวัติศาสตร์การเกิดขึ้นของชานาไทย คือ “เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ” ของ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์ (2539) ซึ่งฉายภาพให้เห็นวิถีชีวิตของชานาที่มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรการผลิต (ที่ดิน, น้ำ) และทุนมายาวนาน โดยงานชิ้นนี้ระบุว่า การเข้าสู่ตลาดและกระบวนการแปรสินทรัพย์เป็นทุนเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้ชานารุ่นบุกเบิกหรือชานารายย่อยเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสู่การทำนาเพื่อการพาณิชย์ที่พึ่งพาทุนและใช้เทคโนโลยีการผลิต ได้แก่ เครื่องจักร ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงอย่างเข้มข้น ขณะที่รัฐมีบทบาทเกี่ยวข้องในการกำกับวิถีการทำงานอย่างสำคัญ

ในอดีตชานาจะปลูกข้าวและขยายพื้นที่ปลูกข้าวโดยค้ำจนถึงปัจจัยที่ดินและแหล่งน้ำเป็นสิ่งสำคัญ ตั้งแต่ช่วงต้นศตวรรษ 2400 ที่ดินในพื้นที่กรุงเทพฯ และบริเวณใกล้เคียงจึงเป็นทรัพยากรสำคัญที่กษัตริย์ ชุนนาง และชานารายย่อยต่างแข่งขันกันควบคุมที่ดินเพื่อปลูกข้าว การวางระบบและขุดคลองในเวลาดังกล่าวจึงช่วยขยายที่ดินปลูกข้าวอย่างรวดเร็ว โดยเปิดโอกาสให้ราชวงศ์สมาชิกราชตระกูล และชุนนางสามารถครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินขนาดใหญ่ตลอดสองฝั่งคลองเพื่อ

¹⁶⁰ Ibid., 121-123.

แก๊งค์ไรและเก็บผลประโยชน์จากชาวนาที่เข้ามาบุกเบิกจับจองที่ดินเพื่อเช่าทำนาได้¹⁶¹ ขณะที่พื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (นอกเขตคลอง) ชาวนาสามารถบุกเบิกจับจองที่ทำนาได้อย่างเสรีตามกำลังของสมาชิกครอบครัว¹⁶² ชาวนาในภาคเหนือได้พัฒนาระบบชลประทานแบบเหมืองฝายจึงสามารถขยายพื้นที่ทำนาออกไปจากบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีชาวนาจับจองที่ดินปลูกข้าวจำนวนมากบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล¹⁶³ ทั้งนี้ชาวนารายย่อยในอดีตทำนาโดยอาศัยความรู้ที่ส่งต่อมาหลายชั่วอายุคน บุกเบิกจับจองที่ดินทำนาตามกำลังโดยใช้แรงงานของตนเองและครอบครัว ใช้เครื่องมือพื้นบ้านช่วยทำนา เช่น คันไถ และมีด เป็นต้น¹⁶⁴

วิธีการผลิตของชาวนาเชื่อมต่อเข้ากับตลาดอย่างมีนัยยะสำคัญเมื่อมีการขยายเส้นทางคมนาคมของรัฐ ตั้งแต่ทศวรรษ 2450 ทางรถไฟเป็นเส้นทางหลักที่ใช้เชื่อมต่อแหล่งผลิตข้าวในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับตลาดในกรุงเทพฯ ซึ่งส่งผลให้ปริมาณการส่งออกข้าวของไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว¹⁶⁵ การขยายพื้นที่ชลประทานและตลาดที่กว้างขึ้น ประกอบกับขณะนั้นไทยมีที่ดินจำนวนมากกระตุ้นให้ชาวนารายย่อยขยายพื้นที่ปลูกข้าว โดยพึ่งพาเงินทุนจากการกู้ยืมพ่อค้าชาวจีนที่เข้ามาขายของตามหมู่บ้านแล้วรับซื้อข้าวจากชาวนาไปขายต่อในเมือง¹⁶⁶ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์ ตั้งข้อสังเกตว่า ในอดีตชาวนารายย่อยที่พึ่งพาเงินกู้ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยสูงจากพ่อค้าชาวจีนแต่ไม่ประสบปัญหาการสูญเสียที่ดินทำกินนั้นเนื่องจากชาวนายังไม่มีเอกสารสิทธิ์ อีกทั้งชาวนารายย่อยผลิตโดยใช้ทุนน้อยแต่ให้ผลตอบแทนต่ำ มีความไม่แน่นอนสูง ดังนั้นเมื่อทำนาแล้วผลผลิตไม่ดี ไม่มีเงินชำระหนี้ ชาวนาจะย้ายไปบุกเบิกที่ทำนาใหม่ต่อไป¹⁶⁷

วิธีการผลิตของชาวนายังได้รับผลจากการเร่งพัฒนาชนบทและสาธารณูปโภคต่างๆ ของรัฐตามคำแนะนำของธนาคารโลกที่ยึดตลาดเป็นพลังขับเคลื่อนหลักตั้งแต่ทศวรรษ 2490¹⁶⁸ เช่น

¹⁶¹ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ* (กรุงเทพฯ: ซิลค์เวอร์ม, 2539), 20-21.

¹⁶² เรื่องเดียวกัน, 24-26.

¹⁶³ เรื่องเดียวกัน, 26-27.

¹⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, 34.

¹⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, 20, 26-27, 35.

¹⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, 37-38.

¹⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, 38-39.

¹⁶⁸ อานันท์ กาญจนพันธ์, “การปรับโครงสร้างชนบทไทยกับปัญหาที่มองไม่เห็น,” ใน *ปาฐกถา 60 ปี เศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์* (กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์, 2554), 207.

ส่งเสริมการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดิน¹⁶⁹ การสร้างถนนไปยังภูมิภาค การขยายระบบชลประทานตามลุ่มน้ำต่างๆ เช่น เขื่อนชัยนาท ประกอบกับการพัฒนาเทคโนโลยีทางการเกษตร (การปฏิวัติเขียว) เพื่อเพิ่มผลผลิตต่อไร่ทำให้พื้นที่ปลูกข้าวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว¹⁷⁰ กลไกสำคัญประการหนึ่งที่รัฐช่วยชวนาให้มีโอกาสเข้าสู่ตลาด คือ การให้สินเชื่อแก่เกษตรกรผ่าน ธ.ก.ส. ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้ชาวนาผันตัวเป็นผู้ประกอบการ แสวงหากำไร และพยายามยกระดับการผลิตข้าวให้มีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ธ.ก.ส. ก็มีปัญหาในการให้สินเชื่อแก่ภาคเกษตร เนื่องจากเกษตรกรที่ยากจนและรายได้ต่ำมักไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเองจึงขาดหลักประกันในการกู้เงิน ขณะเดียวกัน ธ.ก.ส. ส่งเสริมการให้สินเชื่อกระตุ้นการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตร ดังนั้นการปล่อยกู้ของ ธ.ก.ส. จึงเป็นโอกาสของเกษตรกรที่มีฐานะดีและปานกลางที่มีที่ดินเป็นหลัก¹⁷¹ ธ.ก.ส. (รวมถึงธนาคารพาณิชย์อื่น) หลีกเลี่ยงการปล่อยกู้ให้แก่เกษตรกรรายย่อยแม้จะได้รับดอกเบี้ยในอัตราที่สูงกว่าพ่อค้า/นายทุน¹⁷² เนื่องจากเห็นว่าอัตราดอกเบี้ยที่รัฐกำหนดไม่คุ้มความเสี่ยงของธนาคาร ในทางกลับกันธนาคารยินยอมปล่อยกู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าที่รัฐกำหนดเพื่อกระตุ้นให้เกษตรกรที่มีฐานะดี ซึ่งเป็นกลุ่มที่ธนาคารเห็นว่ามีความเสี่ยงต่อธนาคารต่ำให้มากู้เงิน¹⁷³ ดังนั้นโอกาสในการแสวงหากำไรจากการค้าข้าวจึงตกเป็นของเจ้าของที่ดิน/ผู้มีทุน เนื่องจากการมีเงินทุนทำให้สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้นได้ชาวนาจึงผันตัวมาทำนาเอง ชาวนารายย่อยที่เคยเช่าที่ดินจึงค่อยๆ กลายเป็นชาวนาไร้ที่ดินและชาวนารับจ้างเพิ่มขึ้น¹⁷⁴

ทิศทางการพัฒนาของรัฐโดยเฉพะภายหลัง ปี 2500 ที่ส่งเสริมอุตสาหกรรมเกษตรและอุตสาหกรรมผลิตที่ใช้แรงงานเข้มข้นเป็นหลักโดยมุ่งลงทุนขยายถนนสู่ภูมิภาคและสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมขณะที่เมื่อเผชิญกับภาวะเศรษฐกิจชะลอตัว

¹⁶⁹ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*, 42.

¹⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, 44.

¹⁷¹ อัมมาร สยามวาลา และ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, “ภาพของเศรษฐกิจการเกษตรไทยในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต,” ใน เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี เรื่อง ก้าวต่อไปของการพัฒนา วันที่ 14 – 15 ธันวาคม 2528, สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2528, 49-50.

¹⁷² เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, “ความเสี่ยงภัยจากนโยบายส่งเสริมชวนาสร้างยุ่งฉางโดยฝีมือของรัฐ,” *มติชน*, 4 พฤศจิกายน 2529, 7.

¹⁷³ อัมมาร สยามวาลา และ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, “ภาพของเศรษฐกิจการเกษตรไทยในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต,” 48.

¹⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, 44.

รัฐเลือกดำเนินมาตรการคุ้มครองภาคอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ¹⁷⁵ เช่น ลดค่าเงินบาทเพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมส่งออกโดยละเลยผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชาวนาที่ต้องเผชิญกับภาวะต้นทุนการผลิตสูง รวมถึงได้รับผลกระทบจากมาตรการทางภาษี¹⁷⁶ เพื่ออุดหนุนปริมาณผลผลิตข้าวในชนบทเข้าสู่เมืองโดยมีเป้าหมายเพื่อให้ข้าวมีราคาต่ำ เป็นต้น มาตรการเหล่านี้ล้วนมีผลชะลอการเติบโตทางเศรษฐกิจของชาวนา และเมื่อชาวนาเผชิญกับราคาผลผลิตข้าวตกต่ำยาวนานจึงต้องเป็นฝ่ายรอคอยการพยุงราคาข้าวจากรัฐเป็นประจำทุกฤดูกาลผลิต¹⁷⁷

สำหรับที่ดินซึ่งถือเป็นทรัพยากรการผลิตที่จำเป็นในการทำนา แต่ปัจจุบันชาวนาจำนวนมากกลับมีข้อจำกัดในการสร้างความมั่นคงด้านที่ดิน เช่น มีประชาชนที่มีปัญหาไร้ที่ดินทำกินประมาณ 4,800,000 ครอบครัว และไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ดินกว่า 800,000 ครอบครัว¹⁷⁸ มีที่ดินปริมาณน้อยเกินกว่าที่จะยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและยกระดับคุณภาพชีวิต¹⁷⁹ ไม่มีที่ดินในการทำนา สูญเสียที่ดินให้กับนายทุนโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการทำสัญญาขายฝากที่ดิน¹⁸⁰ เป็นต้น

การมองย้อนดูพัฒนาการของวิถีชีวิตชาวนาตั้งแต่ในอดีตจึงทำให้เห็นว่าชาวนาตกอยู่ภายใต้การกำกับของรัฐ โดยรัฐมีบทบาททั้งส่งเสริมให้ชาวนาเข้าสู่ตลาด (ให้กรรมสิทธิ์ที่ดิน, ขยายเขต

¹⁷⁵ อัมมาร สยามวาลา และ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, “ภาพของเศรษฐกิจการเกษตรไทยในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต,” 72-73.

¹⁷⁶ รัฐบาลหันมาเก็บภาษีข้าวอีกครั้งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยฝ่ายสัมพันธมิตรขอให้ไทยจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามจากกรณีเข้าร่วมสงครามกับญี่ปุ่น รัฐบาลจึงเก็บภาษีส่งออกข้าว (พรีเมียมข้าว) ซึ่งมีผลให้พ่อค้าคนกลางสามารถถดราคาข้าวที่ซื้อจากชาวนาได้ และทำให้ราคาข้าวในเมืองอยู่ในระดับต่ำ ดูเพิ่มเติมใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*, 40-41.; อัมมาร สยามวาลา และ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, “ภาพของเศรษฐกิจการเกษตรไทยในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต,” 57, 60.

¹⁷⁷ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*, 49.

¹⁷⁸ ข้อมูลการลงทะเบียนในโครงการจัดความยากจนภายใน 6 ปี (2547 - 2552) เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2546 ดูเพิ่มเติมใน “ข้อมูลการลงทะเบียนในโครงการจัดความยากจนภายใน 6 ปี (2547 - 2552),” ปกใน.

¹⁷⁹ ชลิตา บัณฑุงศ์, “ข้าวและชาวนาไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง,” การสัมมนาเรื่อง คนข้าว นา ควาย ในวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, ห้องประกอบหุตะสิงห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 10 กันยายน 2556. <http://prachatai.com/journal/2013/09/48683> (สืบค้นเมื่อ มีนาคม 2557).

¹⁸⁰ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*, 43.

ชลประทาน) สร้างโอกาสโดยให้เงินทุนสำหรับชาวนาให้พัฒนากระบวนการทำนา ขณะเดียวกันรัฐก็เลือกแนวทางส่งเสริมภาคอุตสาหกรรมเป็นหลักซึ่งมีผลชะลอการเติบโตของชาวนา (นโยบายลดค่าเงินบาท การเก็บภาษีส่งออกข้าว) ทำให้ตลอดระยะเวลาการพัฒนาที่ผ่านมาชาวนาที่ต่างต้องการยกระดับความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัว ตกเป็นฝ่ายเผชิญความเสี่ยงในกระบวนการทำนาและขายสู่ตลาด หลายรายเผชิญกับราคาข้าวตกต่ำยาวนานทำให้มีหนี้สินหลายแหล่ง บ้างก็มีที่ดินขนาดเล็กจึงเข้าไม่ถึงแหล่งเงินทุนของรัฐ ขณะที่การพึ่งพาเงินกู้จากนายทุนเอกชนเพื่อสร้างโอกาสในการยกระดับการผลิตกลับเร่งโอกาสการสูญเสียที่ดิน การเผชิญภาวะความเสี่ยงดังกล่าวทำให้ชาวนาเป็นฝ่ายต้องพึ่งพาการอุดหนุนจากรัฐตลอดมากระทั่งปัจจุบัน

การขาดอำนาจการต่อรองทางเศรษฐกิจอย่างยาวนาน และการตกเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาสู่ประเทศอุตสาหกรรมทำให้สังคมชาวนาไทยปัจจุบันมีลักษณะเปลี่ยนไปจากอดีต การศึกษาของ Andrew Walker (2012) เรื่อง *Thailand's Political Peasants* และการศึกษาของ อภิชาติ สถิตนิรามัย, ยุกติ มุกตาวิจิตรและนิติ ภาวครพันธ์ุ (2556) เรื่อง *โครงการวิจัย ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์* ได้ฉายให้เห็นภาพการปรับตัวของชาวนาไทยเข้าสู่สังคมการเมืองมากยิ่งขึ้น

งานของ Andrew Walker ชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมในชนบทของไทยว่า ประชาชนในชนบทที่เคยยากจนเมื่อกว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมาได้รับอิทธิพลจากการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้สังคมชนบทกลายเป็นสังคมเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่ปราศจากความกลัวความล้มเหลวในการดำรงชีพกระทั่งกลายเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญของการเคลื่อนไหวทางการเมืองในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามอัตราการรายได้ของประชาชนในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือยังคงต่ำกว่าภาคกลางและภาคใต้ เนื่องจากเหตุผลสำคัญคือ ความไม่เสมอภาคของการเป็นแรงงานในภาคเกษตรที่ถูกทำให้มีผลิตภาพ(รวมถึงรายได้)ต่ำกว่าแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและที่ผ่านมารัฐบาลทำได้แค่เพียงการใช้มาตรการทางภาษีเพื่ออุดหนุนภาคเกษตร อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงยุทธวิธีการสนับสนุนภาคเกษตรด้วยการใช้มาตรการทางการคลัง (เช่น ในกรณีนโยบายรับจำนำข้าว) ได้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดภาวะความตึงเครียดทางการเมืองต่างๆ ที่แท้จริงแล้วนับว่าเป็นการลงทุนในเศรษฐกิจภาคชนบทขนาดใหญ่ ทั้งยังกระตุ้นการพัฒนา ส่งเสริมผลิตภาพในการผลิตและช่วยกระตุ้นการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างสำคัญอีกด้วย¹⁸¹

ส่วนโครงการวิจัยทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ของ อภิชาติ

¹⁸¹ Andrew Walker, "Thailand's Political Peasants," August 29, 2012, <http://www.eastasiaforum.org/2012/08/29/thailands-political-peasants/> (accessed May 2014).

สถิตินิรามัย และคณะ ชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในรอบยี่สิบปีที่ผ่านมาที่การพัฒนาของรัฐได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางอุตสาหกรรมเป็นหลักจึงส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมของภาคเกษตร คือ ภาคเกษตรในชนบทไม่ได้มีวิถีชีวิตที่เป็นการผลิตแบบครอบครัวชานาขนาดเล็กหรือสังคมชานาอิสระรายย่อยอีก โดยมีการแตกตัวจากครอบครัวชานาที่ทำการเกษตรแบบดั้งเดิมออกเป็นแรงงานประเภทต่างๆ คือ 1) แรงงานในเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ ซึ่งเป็นทั้งผู้ผลิตอิสระและเกษตรพันธะสัญญา มีการใช้เทคโนโลยีและเครื่องจักรช่วยในการผลิต ใช้แรงงานลดลง ชานากลุ่มนี้เป็นผู้ผลิตภาคเกษตรที่สามารถผันตัวเข้าสู่ระบบตลาดได้ 2) แรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตรเป็นกลุ่มชานาที่ผันตัวไปประกอบอาชีพรับจ้างทั้งในภาคอุตสาหกรรม ภาคการผลิตรวมถึงภาคอุตสาหกรรมและไม่ได้มีรายได้หลักมาจากภาคเกษตรกรรมอีก ทั้งนี้ส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานนอกระบบที่มีราคาถูกในภาคอุตสาหกรรม 3) แรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตรซึ่งเป็นแรงงานกลุ่มที่มีทักษะในการประกอบอาชีพ เป็นแรงงานในระบบการผลิตสมัยใหม่เนื่องจากได้รับโอกาสทางการศึกษาในระบบซึ่งกลุ่มนี้จะไม่กลับไปทำงานในภาคเกษตรอีก 4) แรงงานภาคเกษตรที่ไม่สามารถเชื่อมโยงการผลิตเข้ากับตลาดได้มักเป็นเกษตรกรที่มีอายุมากอาศัยเงินเลี้ยงชีพจากบุตรหลานที่เป็นแรงงานนอกภาคเกษตร ขณะที่ครอบครัวในชนบททำการเกษตรแบบไม่เต็มเวลาและมีแนวโน้มลดความสำคัญในระบบเศรษฐกิจลง คนในชนบทโดยมากจึงมีวิถีชีวิตในแบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ เป็นผู้ประกอบการรายย่อยแต่ยังมีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่าภาคอื่นโดยเปรียบเทียบ¹⁸² ทั้งนี้จากการสำรวจพบว่า ภาคเกษตรยังรองรับแรงงานเป็นสัดส่วนถึง 38% ซึ่งส่งผลให้ความเป็นอยู่ของเกษตรกรโดยเฉลี่ยต่ำกว่าภาคอื่นๆ และยังพบครัวเรือนภาคการเกษตรในชนบทประมาณ 1 ใน 10 เป็นคนจน¹⁸³ (สอดคล้องกับงานวิจัยของชลิตา บัณทุงศ์ (2556) ได้ชี้ให้เห็นว่าในชนบทยังมีแรงงานอีกประเภทคือ แรงงานยากจน ซึ่งเป็นกลุ่มที่ถูกทุนรุกไล่/เปียดขับออกไปจากที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติที่เคยแสวงหาผลประโยชน์ และขาดโอกาสในการประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร)¹⁸⁴

¹⁸² อภิชาติ สถิตินิรามัย, ยุกติ มุกดาวิจิตร และนิติ ภาวีครพันธ์, *โครงการวิจัยทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์*, 17.

¹⁸³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁸⁴ ชลิตา บัณทุงศ์, “ข้าวและชานาไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง,” การสัมมนาเรื่อง คนข้าว นา ควาย ในวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, ห้องประกอบหุตะสิงห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 10 กันยายน 2556, <http://prachatai.com/journal/2013/09/48683> (สืบค้นเมื่อ มีนาคม 2557).

ทั้งนี้ อภิชาติ สถิตนิรามัย และคณะ เสนอว่า สังคมชาวนาที่เปลี่ยนแปลงไปนี้เป็นรากฐานการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ในรูปแบบที่เป็นแนวนอนมากยิ่งขึ้น คือเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะของเครือข่ายของผู้มีความตื่นตัวทางการเมืองต่อสู้ทางการเมืองเพื่อสิทธิประโยชน์ของตนโดยมีเป้าหมายในการรวมตัวในฐานะพลเมืองเพื่อแสดงให้เห็นสิทธิและโอกาสในการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรม¹⁸⁵

งานวิจัยข้างต้นจึงฉายภาพให้เห็นผลกระทบจากการเติบโตทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมและการพัฒนาของเทคโนโลยีการสื่อสารอันเป็นสาเหตุสำคัญให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาไทยในชนบทจากที่เคยทำการเกษตรเพื่อยังชีพ ผู้เป็นฝ่ายเสียสละทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาของภาคอุตสาหกรรมรวมถึงชุมชนเมือง และรอคอยการอุดหนุนจากรัฐ มาเป็นสังคมชนบทที่ผสมผสานเข้ากับระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ แปรรูปแบบการผลิตสู่การผลิตเพื่อการพาณิชย์ เป็นสังคมชาวนาที่แสวงหาโอกาสในการยกระดับสถานะโดยเฉพาะทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น ทั้งยังมีความตื่นตัวทางการเมือง สังคมชาวนาจึงเป็นสังคมที่แสวงหาโอกาสในการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวพร้อมๆ กับมีความตระหนักในสิทธิทางการเมืองเพื่อรักษาสิทธิและประโยชน์ของตน

ทิศทางการพัฒนาที่วางอยู่บนแนวทางที่ผลักดันให้ชาวนาเข้าสู่ตลาดนั้นจึงวางอยู่บนฐานความขัดแย้งที่มีการเผชิญหน้าระหว่างรัฐ ชาวนา และนายทุน ที่ต่างต้องการได้รับการจัดสรรผลประโยชน์จากทรัพยากรของสังคมมาอย่างยาวนาน ลักษณะของการปะทะ ต่อรองระหว่าง ชาวนา ทุน และรัฐ นี้คล้ายกับลักษณะของ ‘ความขัดแย้งยืดเยื้อ’ ของ Peter T. Coleman คือ ชาวนาประสบกับโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมเป็นระยะเวลายาวนาน ชาวนาตกอยู่ภายใต้การกำกับของตลาด ทุน และฟังกการอุดหนุนจากรัฐ โดยที่ชาวนาส่วนใหญ่ที่มีอำนาจต่อรองเพียงเล็กน้อยหรือแทบจะไม่มีเลยไม่ได้รับการจัดสรรผลประโยชน์ในสังคมอย่างเป็นธรรม การไม่ได้รับโอกาสในการพัฒนา รวมถึงความโดดเดี่ยวเมื่อต้องเผชิญปัญหาล้นพ้นเป็นปัจจัยที่ช่วยธำรงความไม่พึงพอใจของชาวนาให้ดำรงอยู่ ทั้งส่งผลให้ชาวนาที่ล้มเหลวในการทำนามีหนี้สินล้นพ้นตัว ขาดโอกาสในการยกระดับคุณภาพชีวิตอย่างยาวนาน ได้รับความทรมานทางจิตใจ เจ็บป่วย เหนื่อยล้า กระทั่งอาจสิ้นหวังและคิดอยากฆ่าตัวตายในที่สุด

¹⁸⁵ อภิชาติ สถิตนิรามัย, ยุกติ มุกตาวิจิตร และนิติ ภาวีครพันธ์, *โครงการวิจัยบทบาทชนบทภูมิทัศน์การเมืองไทย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์*.

2.6 บทวิเคราะห์จากแนวคิดและการทบทวนวรรณกรรม

ในวิทยานิพนธ์นี้เลือกศึกษากรณีชานนาในฐานะตัวแสดงผู้ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งที่ก่อรูปขึ้นมาพร้อมๆ กับพัฒนาการของประเทศไทยสมัยใหม่ เนื่องจากชานนาจะเป็นกลุ่มคนจำนวนมากที่ได้รับผลจากความขัดแย้งในการพัฒนาและการจัดสรรทรัพยากรของไทยซึ่งเกิดขึ้นอย่างสัมพันธ์กับลักษณะโครงสร้างรัฐและปัจจัยแวดล้อมซึ่งตกอยู่ภายใต้การกำกับของโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองโลกอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ (เช่น การปฏิรูปที่ดินและจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจตามคำแนะนำของธนาคารโลก การปฏิรูปกฎหมาย 11 ฉบับตามเงื่อนไขการกู้เงินของ IMF เป็นต้น) ทั้งยังเป็นการพัฒนาที่เลือกเฉพาะภาคการผลิตที่ตอบสนองประโยชน์ทางชนชั้นแก่ผู้มีอำนาจ และภาคอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ทำให้ชานนาเผชิญความเสี่ยงในการก้าวสู่เศรษฐกิจแบบตลาด

พัฒนาการของประเทศไทยยังเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งในการจัดสรรทรัพยากรอันสะท้อนความสัมพันธ์ของรัฐ ประชาชน และทุน¹⁸⁶ ดังนี้

- รัฐในยุคสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ (ร.5-ประมาณ พ.ศ. 2500) รัฐรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง เริ่มควบคุมการเข้าใช้ทรัพยากรของประชาชน ลดบทบาทหัวหน้าชุมชน กำหนดกฎเกณฑ์ที่เอื้อประโยชน์แก่นายทุนค้าไม้ชาวตะวันตก ขณะที่ชานนาในประเทศขาดกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ไม่มีระบบชลประทานที่มีประสิทธิภาพจึงไม่มีความมั่นคงในอาชีพทำให้ประสบภาวะหนี้สินจากความพยายามเชื่อมโยงการผลิตเข้าสู่ระบบตลาด
- รัฐในยุคต่อต้านอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ (ประมาณ พ.ศ. 2500 – 2524) อยู่ภายใต้การผลักดันของแนวทางทุนนิยมขององค์การเศรษฐกิจระหว่างประเทศ เป็นรัฐอำนาจนิยมทหารที่ส่งเสริมให้ประชาชนบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่าเพื่อเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ ส่งเสริมอุตสาหกรรมเกษตรและอุตสาหกรรมการผลิต แต่กลับส่งผลให้สังคมเกษตรเปลี่ยนแปลง ประชาชนบางส่วนเริ่มผันตัวเป็นแรงงานรับจ้างเนื่องจากไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการทำการเกษตร โดยประชาชนที่สามารถอยู่รอดในระบบการผลิตที่เชื่อมโยงระบบตลาดคือ ผู้ที่มีที่ดินขนาดใหญ่ และสามารถลงทุนในเทคโนโลยีรวมถึงเครื่องจักรเพื่อใช้ในการผลิต
- รัฐในยุคหลังสงครามเย็น (พ.ศ. 2525 – วิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540) รัฐในระบบ

¹⁸⁶ ดูเพิ่มเติมใน เสน่ห์ จามริก, ยศ สันตสมบัติ, บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, เจริญ คัมภีรภาพ และไพสิฐ พาณิชย์กุล, “พัฒนาการของกฎหมาย “ป่าไม้” ไทย: จาก “บุกเบิก” ที่ได้รับการส่งเสริม มาเป็น “บุกรุก” ที่ต้องจับกุม,” ใน *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536), 67 - 122.

ประชาธิปไตยครึ่งใบซึ่งอยู่ภายใต้ความร่วมมือกับองค์การเศรษฐกิจระหว่างประเทศ อัมชอ อุตสาหกรรมเกษตรร่วมกับขยายพื้นที่อุตสาหกรรมการผลิต ส่งผลให้ภาคเกษตรสูญเสียที่ดินให้แก่ภาคอุตสาหกรรมและธุรกิจอสังหาริมทรัพย์อย่างรวดเร็ว

- รัฐในระบอบประชาธิปไตยเกือบเต็มใบและเสรีนิยมใหม่ (พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน) ส่งเสริมแนวเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ตามองค์การเศรษฐกิจระหว่างประเทศ รัฐเสรีนิยมใหม่สร้างโอกาสให้ประชาชนในการเข้าถึงตลาดโดยส่งเสริมการเข้าถึงแหล่งทุนให้ง่ายขึ้น (เช่นดำเนินนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน) ขณะเดียวกันเอื้อประโยชน์แก่นายทุนในการยึดทรัพยากรของประชาชน ประชาชนในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมแตกตัวกลายเป็นแรงงานในหลายระดับตามทรัพยากร โดยประชาชนที่ขาดทรัพยากรที่ดินจะขาดโอกาสในการสร้างรายได้และความสามารถในการแข่งขันในภาคเกษตร

พัฒนาการดังกล่าวจึงทำให้พอจะเห็นภาพความสำคัญของรัฐในฐานะผู้มีบทบาทช่วยทุน สะสมความมั่งคั่งและดำเนินการพัฒนาอย่างไม่เสมอภาค Wolfgang Streeck ซึ่งชี้ให้เห็นว่ารัฐซึ่งเป็นพื้นที่ในการต่อรองระหว่างอุดมการณ์ประชาธิปไตยและเสรีนิยมซึ่งสะท้อนชัดผ่านการปะทะต่อรองระหว่าง 1) ผู้ออกเสียงเลือกตั้ง(เสียงส่วนใหญ่ในการเลือกตั้ง ชนชั้นแรงงาน ฝ่ายซ้ายทางการเมือง)ซึ่งเรียกร้องการกระจายความมั่งคั่ง ความเป็นธรรมในสังคม การจ้างงานเต็มที่ สวัสดิการที่ดี และมีรายได้สูง กับ 2) ตลาด(ชนชั้นนายทุน ชนชั้นกลาง นักธุรกิจ ฝ่ายขวาทางการเมือง)ที่ต้องการผลิตภาพและกำไรสูงสุด ความเป็นธรรมของตลาด สามารถใช้อำนาจตามกลไกระเบียบเชิงสถาบันโดยไม่ถูกยับยั้งจากเสียงส่วนใหญ่ ผลจากการต่อรองระหว่างผู้ออกเสียงเลือกตั้งกับตลาดรัฐจึงต้องตอบสนองทั้งผู้ออกเสียงเลือกตั้งโดยสร้างการกระจายรายได้ ปกป้องสิทธิของเสียงส่วนใหญ่ รวมถึงชดเชยแก่ตลาดเพื่อให้เกิดผลิตภาพและกำไรสูงสุด แต่ในระบบเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ในปัจจุบันรัฐไม่สามารถใช้มาตรการทางการคลังเพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคมได้มากเช่นในอดีตเพราะนำไปสู่ภาวะด้านงบประมาณและการก่อหนี้สาธารณะ ขณะที่รัฐมีแนวโน้มลดการอุดหนุนสังคมลง การขยายตัวของทุนในตลาดที่คาดหวังว่าจะสามารถกระจายความมั่งคั่งคืนสู่ผู้ออกเสียงเลือกตั้ง/สังคมกลับล้มเหลว ปัญหาความไม่เสมอภาคในสังคมสูงขึ้น หนี้เสียของเอกชนขยายตัวสูงขึ้นจนรัฐต้องเข้าช่วยเหลือแตกต่างจากบทบาทของรัฐที่กระทำกับประชาชน การขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจจึงนำไปสู่ภาวะความขัดแย้งตึงเครียดระหว่างรัฐ ผู้ออกเสียงเลือกตั้ง และตลาด/นายทุน¹⁸⁷

Jonathan Di John อภิปรายปัญหาทำนองนี้ว่า ทุนนิยมเต็มไปด้วยความโหดร้าย เพราะการเปลี่ยนผ่านประเทศเป็นทุนนิยมนั้นต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐ โดยรัฐจงใจส่งเสริมให้เกิดนายทุนโดยเฉพาะอย่างยิ่งนายทุนภาคอุตสาหกรรมผ่านกระบวนการแบ่งแยกการพัฒนา

¹⁸⁷ Wolfgang Streeck, "The Crises of Democratic Capitalism," *New Left Review* 71, (2011): 5-30.

สนับสนุนการเติบโตของทุนโดยเปิดโอกาสให้ทุนสามารถขูดรีดส่วนเกินทางเศรษฐกิจและสะสมความมั่งคั่งจากภาคส่วนอื่นๆ ได้ สะท้อนการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียม¹⁸⁸ ยังผลให้ประเทศไทยเผชิญกับความขัดแย้งในการจัดสรรทรัพยากรมายาวนานกระทั่งปัจจุบัน และ “ชาวนา” จึงเป็นตัวละครสำคัญที่สามารถสะท้อนภาพความขัดแย้งและผลกระทบต่อผู้ด้อยอำนาจจากกระบวนการพัฒนาที่ส่งเสริมโดยรัฐได้ ซึ่ง ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ได้ฉายภาพสถานการณ์ของความขัดแย้งในปัจจุบันว่ามีลักษณะเป็นไตรลักษณ์แห่งความขัดแย้ง¹⁸⁹ คือ 1) เป็นความขัดแย้งระหว่างประชาชนด้วยกันเองในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีแนวโน้มขยายตัวมากขึ้นเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นและขยายความต้องการของมนุษย์เอง รวมถึงการถูกรุกด้วยทิศทางการพัฒนาที่บังคับไปสู่การเป็นสังคมอุตสาหกรรม (forced industrialization) ยังผลให้การจัดสรรทรัพยากรระหว่างประชาชน ชุมชน รัฐ และทุนขัดแย้งกันรุนแรงขึ้น¹⁹⁰ 2) ความขัดแย้งทางเศรษฐกิจอันเป็นผลมาจากช่องว่างระหว่างคนมั่งมีกับคนที่ยากจนที่ค่อยๆ กว้างขึ้นผู้ที่ยากจนยังคงขาดโอกาสในการเข้าถึงความจำเป็นในการดำรงชีพ ขณะที่ผู้ที่ร่ำรวยยังสามารถดำรงชีวิตอย่างฟุ่มเฟือย¹⁹¹ และ 3) ความขัดแย้งระหว่างการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยระบอบรัฐสภากับการรวมกลุ่มของประชาชน เนื่องจากระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อตัวแทนไม่สามารถสะท้อนความทุกข์ยากได้อย่างเพียงพอการเรียกร้องให้แก้ไขปัญหาด้วยประชาชนเองโดยตรงจึงเป็นการทำลายความชอบธรรมของระบบตัวแทนไปในตัว โดยไตรลักษณ์แห่งความขัดแย้งเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมไทยอย่างน้อยสามชั้นอันได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบชุมชน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบอุปถัมภ์และความสัมพันธ์เชิงสัญญากำลังเปลี่ยนแปลง¹⁹² ความขัดแย้งภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าวจึงค่อนข้างซับซ้อน ยืดเยื้อ โดยชัยวัฒน์ สถาอานันท์ได้ยกตัวอย่างของความขัดแย้งที่เกี่ยวกับที่ดินภายใต้ความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบอุปถัมภ์ในยุคสงครามอุดมการณ์(ประชาธิปไตย-คอมมิวนิสต์)ในอดีตได้ผลักดันให้ชาวบ้านได้เข้าไปครอบครองพื้นที่ป่า แต่เมื่อสงครามอุดมการณ์สิ้นสุดลงชาวบ้าน

¹⁸⁸ Jonathan Di John, *Conceptualising the Causes and Consequences of Failed State: A Critical Review of Literature* (London: Crisis Research Centre, 2008), 26-27.

¹⁸⁹ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, “คำสั่ง 66/43?: รัฐ, ปัญหาวัฒนธรรมของรัฐกับการจัดการความขัดแย้ง,” ใน *อาวุธมีชีวิต? แนวคิดเชิงวิพากษ์ว่าด้วยความรุนแรง*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2549).

¹⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, 124-125.

¹⁹¹ เรื่องเดียวกัน, 125-126.

¹⁹² เรื่องเดียวกัน, 127-128.

กลับกลายเป็นผู้บุกรุกป่าเนื่องด้วยอำนาจเชิงสัญญาจากการบังคับใช้กฎหมาย สุดท้ายเมื่อชาวบ้านไม่มีหนทางต่อสู้ชาวบ้านจึงหันไปใช้อำนาจแบบชุมชนเพื่อเรียกร้องสิทธิของตน ความขัดแย้งภายใต้โครงสร้างอำนาจดังกล่าวจึงมีการปะทะ ต่อรองเพื่อแสวงหาหนทางในการดำรงอยู่ร่วมกันของคู่ขัดแย้ง¹⁹³

พัฒนาการของสังคมชานนาไทยก็ประสบปัญหาจากกระบวนการพัฒนาไม่ต่างกัน ชานนาได้รับการส่งเสริมให้ปรับตัวเข้าสู่การทำนาเพื่อการพาณิชย์ที่ต้องพึ่งพาตลาดโดยมีรัฐเป็นผู้สร้างโอกาสให้ชานนาสามารถเข้าสู่ตลาดได้เร็วขึ้น เช่น การสร้างระบบชลประทาน การให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน รวมถึงการให้โอกาสในการลงทุนผ่านสถาบันการเงินของรัฐ (ธ.ก.ส.) ชานนาที่ต้องการสร้างผลกำไรในตลาดจึงต้องลงทุนทั้งขยายพื้นที่เพาะปลูก ซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวจำนวนมากขึ้น ใช้สารเคมีและเทคโนโลยีในการผลิตเพิ่มขึ้น แต่แนวทางดังกล่าวเสี่ยงไม่ได้ที่จะต้องกู้ยืมเงินจำนวนมากด้วยความจำเป็นต้องพึ่งพาเงินลงทุนปริมาณมากขึ้นนี้ชานนาจึงเผชิญกับภาวะต้นทุนสูง หนี้สิน และการสูญเสียที่ดิน ขณะที่นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 รัฐมุ่งส่งเสริมการขยายตัวของอุตสาหกรรมเป็นสำคัญและดำเนินนโยบายที่เอื้อต่อการพัฒนาของชุมชนเมือง การดำรงชีพในสังคมที่ใช้อำนาจแบบอุปถัมภ์ทำให้ชานนาขาดอำนาจการต่อรองและกลายมาเป็นฝ่ายต้องเสียสละทรัพยากรในการผลิตให้แก่กระบวนการพัฒนาสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรม นอกจากนี้ชานนาบางส่วนที่พึ่งพาสถาบันการเงินรวมถึงเงินทุนนอกระบบต้องตกอยู่ภายใต้การบังคับของสัญญาที่ทำให้ชานนามีความเสี่ยงในการสูญเสียที่ดินทำกินสูงขึ้น

ปัจจุบันชานนารวมถึงประชาชนในชนบทจึงไม่ได้สัมพันธ์กับรัฐแบบพึ่งพาการอุปถัมภ์และเป็นฝ่ายถูกขูดรีดจากทุนข้างเดียว แต่ชานนาและคนชนบทมีบทบาทในสังคมการเมืองมากขึ้นเพื่อตั้งอำนาจรัฐและอำนาจภายนอกเข้าต่อรองและตั้งจุดทรัพยากร (งบประมาณ ทุน เทคโนโลยี ฯลฯ) ให้ไหลกลับจากเมืองสู่ชนบทผ่านมาตรการทางการคลังมากขึ้น อย่างไรก็ตามความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นระหว่างเมืองกับชนบท เมืองกับภูมิภาค หรือระหว่างภาคส่วนเศรษฐกิจกลับมากขึ้น¹⁹⁴ หากการประท้วงรวมถึงการใช้ความรุนแรงต่อชานนาในรูปแบบต่างๆ เช่น การลอบสังหาร และการฆ่าตัวตายเป็นสิ่งสะท้อนการตกอยู่ในสภาวะด้อยอำนาจและสูญเสียผลประโยชน์จากกระบวนการพัฒนาที่ไม่เสมอภาคของรัฐแล้ว จากข้อมูลตั้งแต่ พ.ศ. 2516 พบว่า ชานนามีการเคลื่อนไหวประท้วงรัฐบาลถูกลอบสังหาร และฆ่าตัวตายจากปัญหาในการทำนามานับครั้งไม่ถ้วน เช่น การประท้วงของสหพันธ์

¹⁹³ เรื่องเดียวกัน, 128-130.

¹⁹⁴ เกษียร เตชะพีระ, “เกษียร เตชะพีระ: โจทย์การเมืองไทย จากพฤษภา 35 ถึงปัจจุบัน,” ประชาไท, 27 กรกฎาคม 2556, <http://prachatai.org/journal/2013/06/47427> (สืบค้นเมื่อ พฤษภาคม 2557).

ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยทั้งในลักษณะกลุ่มย่อย และชุมนุมที่สนามหลวง เพื่อเรียกร้องให้รัฐกระจายทรัพยากรของสังคม แก้ไขปัญหาหนี้สิน และแก้ปัญหาการไม่มีที่ดินทำกิน(พ.ศ. 2517-2519)¹⁹⁵ การลอบสังหารผู้นำชาวนา(พ.ศ. 2517-2519 รวม 32 คน)¹⁹⁶ กลุ่มชาวนา จ.ฉะเชิงเทรา เรียกร้องให้มีการประกันราคาข้าว(พ.ศ. 2521) การชุมนุมประท้วงเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลกำหนดราคาขั้นต่ำของข้าวให้สูงกว่า 3,000 บาท/ตัน(พ.ศ. 2525-2527)¹⁹⁷ ชาวนา 40 จังหวัดรวมตัวตั้งสหพันธ์ชาวนาแห่งประเทศไทย(พ.ศ. 2528)¹⁹⁸ การประท้วงเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาราคาข้าวตกต่ำ(บางพื้นที่ขายได้เพียง 2,200-2,500 บาท/เกวียน)¹⁹⁹ การชูปัญญาฆ่าตัวตายหน้าทำเนียบรัฐบาลของชาวนาจากจังหวัดนครสวรรค์(พ.ศ. 2525, 2530, 2542, 2543, 2545)²⁰⁰ ชาวนานัดชุมนุมเพื่อเรียกร้องให้ ธ.ก.ส.ชะลอการเรียกเก็บเงินเพื่อชำระหนี้ตั้งแต่ต้นฤดูการผลิต(พ.ศ. 2531)²⁰¹ การประท้วงเกี่ยวกับที่ดินทำกิน/ที่ดินทับซ้อนพื้นที่ของรัฐ(พ.ศ. 2537-2538)²⁰² ชาวนาฆ่าตัวตายถูกโกงที่ดิน(พ.ศ. 2541)²⁰³ การยิงชาวนาที่ชุมนุมประท้วงยืนยันสิทธิในที่ดิน(พ.ศ. 2542)²⁰⁴ ชาวนา

¹⁹⁵ ประภาส ปิ่นตบแต่ง, “การเมืองของขบวนการชาวนาบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, สาขารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), 49.

¹⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, 50.

¹⁹⁷ “‘เปรม’สั่งสกัดด่วน! ‘มรสุม’ลูกใหม่คลื่นทัพชาวนามุ่งเข้าทำเนียบ,” *ไทยรัฐ*, 25 พฤศจิกายน 2525, 1.; “ยื่นหนังสือให้ซื้อข้าวราคา 3,000,” *ไทยรัฐ*, 26 ธันวาคม 2527, 1, 2.

¹⁹⁸ “ตั้งสหพันธ์ชาวนา 40 จ. สันหวัง‘อยากเลิกทำนา’,” *มติชน*, 24 ธันวาคม 2528, 1, 16.

¹⁹⁹ “มาแล้ว‘ชาวนาร่วมหมื่น’แทรกซึมเข้ากรุง‘เที่ยงตรงวันนี้’นัด‘รวมตัว’ใหญ่,” *ไทยรัฐ*, 6 มกราคม 2529, 1, 2.

²⁰⁰ “เผาตัวเองประท้วงรัฐหน้าทำเนียบ ตร.ช่วยทันเจอดังหลายข้อหา,” *มติชน*, 10 มิถุนายน 2530, 12.; “สาวชาวนายุติแวนคอค,” *ไทยรัฐ*, 29 ธันวาคม 2525, 1, 2. และ “จุดไฟเผาตัวอีก สาวใหญ่พรพิศ ตำรวจขัดขวางทันจับยึดห้องข้างสงบใจ,” *ไทยรัฐ*, 10 มิถุนายน 2530, 1, 18, 20.

²⁰¹ “นัดชุมนุมใหญ่วอนธ.ก.ส.ชะลอ‘หนี้’,” *มติชน*, 15 มกราคม 2531, 1, 2.

²⁰² ประภาส ปิ่นตบแต่ง, “การเมืองของขบวนการชาวนาบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย,” 57.

²⁰³ “ฆ่าตัวตายอีก1ชาวนาแพร์ ทั้งจ.ม.ระบายถูกโกงที่ดิน ธ.ก.ส.ทวงหนี้,” *มติชน*, 9 พฤศจิกายน 2541, 1, 21.; “ชวนมา...ชาวนาตาย,” *ไทยโพสต์*, 15 พฤศจิกายน 2541, 3-5.; “ชวนผวาเหยื่อชายฝากโตดชนรถ 57 ชาวนาอีสานเข้าซื้อผูกคอตหินนี้,” 29 ตุลาคม 2541, 1, 24.

²⁰⁴ “เร่รังคดียิ่งมีอบชาวนา,” *มติชน*, 10 พฤษภาคม 2542, 19.

ประกาศจะฆ่าตัวตายหมู่หากรัฐบาลไม่จ่ายค่าเสียหายจากน้ำท่วม(พ.ศ. 2549)²⁰⁵ เครือข่ายชาวนารวมตัวกันประท้วงเรียกร้องให้รัฐบาลเพิ่มราคารับจำนำข้าวและเพิ่มโควตาการจำนำข้าว(พ.ศ. 2554)²⁰⁶ ชาวนารวมตัวกันในหลายพื้นที่รวมถึงในกทม.ประท้วงให้รัฐบาลจ่ายเงินโครงการรับจำนำข้าว(พฤศจิกายน พ.ศ. 2556-ไตรมาสที่ 2 พ.ศ. 2557)²⁰⁷ เป็นต้น ทั้งนี้การรวมตัวประท้วงของชาวนาสวนใหญ่เป็นการเรียกร้องให้รัฐช่วยเหลือเรื่องหนี้สิน และราคาผลผลิตเป็นหลัก²⁰⁸ หลายเหตุการณ์พบว่าชาวนาบางคนใช้วิธีรุนแรงเช่นการฆ่าตัวตายเผชิญข้อขัดแย้งในการจัดสรรทรัพยากรและการทำนาซึ่งมีร่องรอยความรุนแรงมายาวนานจนกลายเป็นความขัดแย้งยืดเยื้อ การศึกษาการฆ่าตัวตายซึ่งมีความรุนแรงสุดขีดเช่นในกรณีชาวนาในบริบทความขัดแย้งยืดเยื้อนี้จึงน่าจะสะท้อนข้อเท็จจริงที่ซับซ้อนของสังคมทั้งในแง่ของบริบท ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างปัจจัยต่างๆ อันเป็นเงื่อนไขและชนวนกระตุ้นให้ชาวนาฆ่าตัวตาย การรับมือและการให้คำอธิบายจากผู้ที่เกี่ยวข้องและจากรัฐ เพื่อฉายภาพให้เห็นความเป็นจริงที่ไม่ปกติซึ่งเกิดขึ้นในกระบวนการพัฒนาของประเทศ

²⁰⁵ “เครือข่ายรัฐจ่ายจิปจายประชตผูกคอตายหมู่”.

²⁰⁶ “เร่รังคดียิ่งมีอบชาวนา”.

²⁰⁷ “รัฐบาล‘ดินสุดชอย’หาเงินจ่ายชาวนา,” 28 มกราคม 2557, <http://thaipublica.org/2014/01/financing-the-rice-pledging-scheme-3-2/> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

²⁰⁸ “มีอบชาวนายึดศาลากลางกรุงเก่าประท้วง,” *โพสต์ทูเดย์*, 4 มีนาคม 2554, <http://www.posttoday.com/local/central/77527> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

บทที่ 3

ชานา กฎหมายเกี่ยวกับที่ดิน และการต่อสู้กับรัฐ

พื้นที่พิพาทกรณีที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ เป็นที่ดินที่ประชาชนหลายหมู่บ้านใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์ร่วมกันเป็นนานกว่า 50 ปี ก่อนที่จะมีการจดทะเบียนเป็นที่สาธารณประโยชน์ของทางราชการ เมื่อปี พ.ศ. 2492²⁰⁹ แต่การสำรวจรังวัดเมื่อ พ.ศ. 2511 เพื่อออกเอกสารหนังสือสำคัญกำหนดอาณาเขตที่สาธารณประโยชน์ทำให้ประชาชนทราบว่ามีอาณาเขตที่สาธารณประโยชน์ซ้อนทับเข้ามาในที่ทำกินของตนและกลายเป็นข้อพิพาทระหว่างประชาชนกับรัฐ การแก้ไขปัญหามาจากรัฐด้วยการตั้งคณะกรรมการเพื่อการสำรวจรังวัดแนวเขตฯ เมื่อ พ.ศ. 2523 กลับได้แนวเขตที่เปลี่ยนแปลงไปจาก เมื่อ พ.ศ. 2492 และ 2511 ซึ่งส่งผลกระทบต่อประชาชนในบริเวณกว้างมากขึ้น แม้โอกาสที่จะได้ถือครองกรรมสิทธิ์บนผืนดินของประชาชนดูจะมีความเป็นไปได้มากขึ้นภายหลังจากมีมติคณะรัฐมนตรีในวันที่ 29 มีนาคม 2531 ที่ให้เพิกถอนที่สาธารณประโยชน์บางส่วนเพื่อนำมาจัดสรรที่ดินให้ประชาชนที่ถือครองที่ดินอยู่เดิมหรือประชาชนที่เดือนร้อนเรื่องที่ดินทำกินซื้อจากรัฐในราคาเหมาะสมนั้น กลับทำให้ความขัดแย้งในพื้นที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น และขยายคูกรณีของความขัดแย้งจากรัฐกับประชาชนสู่ความขัดแย้งระหว่างประชาชนด้วยกันเอง ความขัดแย้งกรณีทุ่งเขาพระระหว่างประชาชนกับรัฐนี้จึงเป็นตัวแทนของความขัดแย้งระหว่าง

²⁰⁹ ขณะนี้ สุวิทย์ หงส์ธนนันท์ เขียนรายงานการค้นคว้าแบบอิสระเล่มนี้เสร็จในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2535 นั้น ดำรงตำแหน่ง นายอำเภอหนองบัว โดยระบุว่าจากการตรวจสอบหลักฐานของอำเภอหนองบัว ไม่พบหลักฐานฉบับเดิมเกี่ยวกับที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระที่ขึ้นทะเบียนเมื่อ 10 ตุลาคม 2492 พบแต่สำเนาที่คัดลอกและรับรองสำเนาถูกต้องโดยนายอำเภอหนองบัว และฉบับที่จดแจ้งสำรวจลงทะเบียนเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2515 เท่านั้น ซึ่งผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่า การไม่พบหลักฐานอาจเป็นผลมาจากรอยต่อของการยกฐานะตำบลหนองบัวขึ้นเป็นกิ่งอำเภอหนองบัว อำเภอชุมแสง เขตที่ดินทุ่งเขาพระจึงอยู่กับเขตปกครองของอำเภอชุมแสง ทั้งนี้ได้ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอ (สุขาภิบาล)หนองบัว ในพ.ศ. 2499 ที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระจึงมาอยู่ในเขตปกครองอำเภอหนองบัวนับแต่นั้น ทั้งนี้ที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ ขึ้นทะเบียนโดยมีอาณาเขต คือ ทิศเหนือ จดหนองบัว, ทิศใต้ จดคลองเสมา, ทิศตะวันออก จดเขาสูง, ทิศตะวันตก จดหนองคอก หนองแขวน ปลอก ระยะกว้าง 100 เส้น ยาว 200 เส้น เนื้อที่ประมาณ 20,000 ไร่ ดูใน สุวิทย์ หงส์ธนนันท์, “การจัดสรรที่ดินสาธารณประโยชน์เพื่อประชาชน: กรณีศึกษา โครงการทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์,” (การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535), 2, 13.

ประชาชนกับโครงสร้างกฎหมายของรัฐที่มีระยะเวลายาวนานหลายสิบปี ดังเช่นการต่อสู้ของครอบครัวเหมือนศรีจนกระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2559) คดีพิพาทเกี่ยวกับที่ดินของครอบครัวก็ยังไม่สิ้นสุดแม้จะผ่านไปเกือบ 50 ปี

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับพรเพชร เหมือนศรี และกรณีทุ่งเขาพระ พบว่ามีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับ พรเพชร เหมือนศรี จำนวน 2 ชิ้น *ชิ้นแรก* ได้แก่ การค้นคว้าอิสระของ สุวิทย์ หงส์ธนันท์²¹⁰ ซึ่งฉายให้เห็นสภาพปัญหาและอุปสรรคของรัฐในการดำเนินการตามโครงการจัดสรรที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ โดยนำเสนอประวัติศาสตร์ของข้อพิพาท การเคลื่อนไหวของประชาชน แนวทางแก้ไขปัญหาของรัฐ รวมถึงอุปสรรคในการแก้ไขข้อพิพาทภายหลังจากมีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อ พ.ศ. 2531 *งานชิ้นที่ 2* ได้แก่ ดุษฎีนิพนธ์ของ Sinith Sittirak²¹¹ ตั้งคำถามกับงานเขียนของผู้ที่มีสถานะทางสังคมต่ำกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานเขียนของผู้หญิงซึ่งเป็นเพศที่ถูกกดทับทางสังคมในฐานะคิดแบบอาณานิคม (colonialism) งานชิ้นนี้ฉายให้เห็นภาพการทำงานของตัวบทในการเก็บรักษาความจริงและยืนยันสิทธิบนผืนดินของครอบครัวด้วยภาษาที่ไม่เป็นทางการในไดอารี่ของพรเพชร เหมือนศรี นอกจากนี้ยังมีบทความของทวีลักษณ์ พลราชม²¹² ซึ่งได้จัดจำแนกเอกสารที่พรเพชรเขียนขึ้นเป็นหมวดหมู่ และสะท้อนข้อเท็จจริงของเหตุการณ์และการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องการแก้ไขข้อพิพาทที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อย่างไรก็ตามงานทั้ง 3 ชิ้นไม่ได้ให้ความสำคัญกับการฆ่าตัวตายในฐานะวิธีการที่พรเพชรใช้ต่อรองกับรัฐในการจัดการกับข้อขัดแย้งเช่นที่พบนี้ต้องการนำเสนอ

²¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

²¹¹ Sinith Sittirak, "My 'W/ri[gh]t/E' and My Land": A Postcolonial Feminist Study on Grassroots' Archives and Autobiography (1937-2004)," (PhD diss., Human Geography Program, School of Geography, Environment and Earth Sciences, Victoria University of Wellington, 2013).

²¹² ทวีลักษณ์ พลราชม, "ไดอารี่ จดหมายร้องเรียน แลกเปลี่ยน ฯลฯ: แกะรอย 'ความรู้' จากเอกสารของพรเพชร เหมือนศรี หญิงชานาจังหวัดนครสวรรค์," *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, ฉบับที่ 10 (มิถุนายน 2549 – พฤษภาคม 2550).

3.1 บริบทครอบครัว/เหตุการณ์

โสพิศ หรือ พรพิศ หรือ พรเพชร เหมือนศรี²¹³ (เกิด 22 กรกฎาคม 2480) เป็นตัวแทนกลุ่มประชาชนกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการประกาศที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ พรเพชรต้องต่อสู้กับกฎหมายของรัฐยาวนานถึง 36 ปี (พ.ศ. 2511 – 2547) ด้วยวิธีการต่อสู้ที่หลากหลายทั้งการยื่นจดหมายร้องเรียน (477 ฉบับ²¹⁴) แกลงการณ การจัดนิทรรศการ การประท้วงบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาล การปิ่นต้นมะขามหน้าทำเนียบฯ การกรีดเลือดตัวเอง และพยายามฆ่าตัวตายหลายครั้ง การต่อสู้เรื่องที่ดินทำกินเป็นเวลายาวนานทำให้พรเพชรปลอบใจตัวเองว่าคงเป็น ‘กรรม’ คือเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดไว้แล้วซึ่งพรเพชรเองทำได้เพียงต้องยอมรับ²¹⁵ และเชื่อว่าวันหนึ่งกฎหมายแห่งกรรมจะลงโทษผู้ที่สร้างปัญหาให้กับครอบครัว²¹⁶

²¹³ พรเพชร เดิมชื่อ โสพิศ ในเอกสารขณะประท้วงในปี พ.ศ. 2511 ยังใช้ชื่อ โสพิศ และเปลี่ยนเป็นพรพิศ ในจดหมายร้องเรียน เมื่อ เมษายน 2514 ดูเพิ่มเติมใน พรพิศ (โสพิศ) เหมือนศรี, จดหมายถึงท่านที่ดินจังหวัดนครสวรรค์, ขอความกรุณาเมตตา เรื่องประกาศที่ดินทำกินสาธารณะ เลี้ยงสัตว์, 20 เมษายน 2514. ทั้งนี้เปลี่ยนชื่อเป็น พรเพชร ในช่วง เดือน มีนาคม – เมษายน ปี พ.ศ. 2530 จดหมายที่ใช้ชื่อ พรพิศ ฉบับสุดท้ายคือ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย, ขอระงับการจับกุม และให้ราษฎรเข้าทำกินในที่พิพาท, 13 มีนาคม 2530. จดหมายที่ใช้ชื่อ พรเพชร ฉบับแรกคือ พรเพชร (พรพิศ) เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ประกาศเผาตัว, 24 เมษายน 2530.

²¹⁴ ทวีลักษณ์ ระบุว่า มีจดหมายตอบกลับพรเพชร เพียง 97 ฉบับ ดูเพิ่มเติมใน ทวีลักษณ์ พลราชม, “ไดอารี่ จดหมายร้องเรียน แกลงการณ ฯลฯ: แกะรอย ‘ความรู้’ จากเอกสารของพรเพชร เหมือนศรี หญิงชานาจังหวัดนครสวรรค์,” 76.

²¹⁵ “ฉันฝันว่าได้กราบพระพุทธรูป กราบภาวนาเสร็จฉันก็นั่งเศร้าเสียใจ ปรากฏว่าพระพุทธรูปในฝันพูดได้ พระพุทธรูปบอกว่า นิด(ชื่อเล่นของพรพิศ)นะมีกรรมมาก ฉันก็ได้สติ...สาธุ ถ้าลูกมีกรรมขอให้กรรมนี้จงสิ้นไปหมดไปกับความทุกข์ความเสียใจนี้ด้วยเถิด เหมือนปาฏิหาริย์จริงๆ หลังจากนั้นมาความทุกข์มันไม่ได้เกาะกินหัวใจอีกเลย ไม่ว่ามีปัญหาอะไรเกิดขึ้น...ใจว่าแล้วยอมรับปัญหา” ดูเพิ่มเติมใน กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” *สารคดี* 4, ฉ. 43 (กันยายน 2531): 83.

²¹⁶ “ญาติพี่น้องทุกคนไม่มีใครเห็นด้วย โดยอ้างความเป็นผู้หญิง และความเชื่อในกฎหมายแห่งกรรมให้ลงโทษเอง” ใน “สาวนครสวรรค์ปักหลักประท้วง เสนอรัฐปรับ-รื้อระบบราชการ,” *ผู้จัดการรายวัน*, 18 พฤศจิกายน 2537, 14.

ครอบครัวเหมือนศรี ประกอบด้วย นายพิม (บิดา), นางหนู (มารดา), นางสาวสุภา หรือ อาภา (พี่สาว เสียชีวิตเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2546), นายเจริญ (เสียชีวิตตอนอายุ 19 ปี), นางสาวโสพิศ หรือ พรเพชร, นายจรรยา (เสียชีวิตตอนอายุ 57 ปี), เด็กหญิงกุหลาบ (เสียชีวิตตอนอายุ 9 ปี), นาย สัมฤทธิ์ (เสียชีวิตตอนอายุ 69 ปี), นายสาโรจน์ (ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่)²¹⁷ ครอบครัวเหมือนศรีย้ายไป ตั้งรกรากที่ทุ่งเขาพระ อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2500²¹⁸ โดยขายที่นาผืนเดิมที่ ตำบลทับกฤช²¹⁹ (อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์) ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 200 ไร่²²⁰ เพื่อนำเงินทั้งหมดไปซื้อ ที่ดินซึ่งเป็น ส.ค.1²²¹ จากผู้ครอบครองที่ดินเดิม เดิมทีพ่อของพรเพชรซื้อที่ดินประมาณ 50 ไร่ หลังจากนั้นจึงค่อยๆ ทะยอยซื้อเพิ่มให้ตัวเอง นางหนูและลูกๆ อีกคนละ 50 ไร่ รวมแล้วประมาณ 350 ไร่ พรเพชรเขียนในไดอารี่ว่าการซื้อขายที่ดินของครอบครัวเหมือนศรีระหว่าง พ.ศ. 2501 –

²¹⁷ สาโรจน์ เหมือนศรี ปัจจุบันเป็นผู้ยื่นขอรับสิทธิในที่ดินที่อยู่ระหว่างการพิจารณาคดีของ ศาลในฐานะผู้รับมรดกจากพรเพชร สาโรจน์เดินทางไปเรียนไฮสคูลในสหรัฐอเมริกาตั้งแต่อายุ 20 ปี (พ.ศ. 2511) ด้วยความช่วยเหลือของญาติฝ่ายแม่ซึ่งมีฐานะดีอยู่ในกรุงเทพฯ เมื่อเรียนจบปริญญาตรี ด้านบริหารธุรกิจจึงทำงานในสหรัฐฯ สาโรจน์จึงเป็นแหล่งเงินทุนสำคัญที่พรเพชรใช้จ่ายในการ ประท้วงรัฐเป็นระยะเวลายาวนาน ปัจจุบันสาโรจน์ยังใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในสหรัฐฯ จะเดินทางกลับมา เมืองไทยตามที่ศาลนัดหรือในช่วงเดือนธันวาคม-กุมภาพันธ์ของทุกปี และวางแผนจะกลับมาใช้ชีวิตใน เมืองไทยหลังจากที่คดีความเรื่องที่ดินของพรเพชรจบลง.

²¹⁸ หนู เหมือนศรี, จดหมายถึงนายอำเภอหนองบัว, 14 พฤษภาคม 2511. อ้างถึงใน ทวีลักษณ์ พลราชม, “ไดอารี่ จดหมายร้องเรียน แถลงการณ์ ฯลฯ: แกะรอย ‘ความรู้’ จากเอกสาร ของพรเพชร เหมือนศรี หญิงชานาจังหวัดนครสวรรค์,” 77.

²¹⁹ สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (1),” *สตรีสาร* 41, ฉ. 31 (23 ตุลาคม 2531): 36. และเอกสารประกอบการมอบสิทธิชีวิตส่วนตัวให้แก่บริษัท อะคาเดมี โปรดักชั่น จำกัด ซึ่งทำสัญญาเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2537 ดูเพิ่มเติมใน พรเพชร เหมือนศรี, “ชีวิตจริงหญิงยอด นักสู้ (เรื่องสั้นแนวตลก),” (ม.ป.ป.).

²²⁰ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอมี กรรมสิทธิ์ที่ดินทำกิน น.ส.3ก. (เพิ่มเติม), 24 สิงหาคม 2525.

²²¹ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 76.

2502 นั้นนายหนูได้ปรึกษาเจ้าหน้าที่ที่ดินอำเภอก่อนทุกแปลง²²² โดยที่ดินผืนใหญ่ของครอบครัวเหมือนศรีที่ผู้วิจัยพบหลักฐานการเสียภาษีมีเนื้อที่ประมาณ 230 ไร่²²³ สำหรับการใช้จ่ายประโยชน์ที่ดินนั้นครอบครัวเหมือนศรีทำทั้งไร่นาและนา พรเพชรเคยกล่าวกับสุกัญญา หาญตระกูล ผู้สัมภาษณ์จากนิตยสารสตรีสารว่า สาเหตุที่ครอบครัวต้องทำทั้งไร่นาและนานั้นเป็นเพราะ “ทำนาอย่างเดียวไม่พอกินหรอกค่ะ เราต้องทำไร่นาด้วย พ่อเขาถือคติว่า สีมูมไรไม่เท่าสีมูมนา สีสินค้าไม่เท่าสีนามมเดียว คือต้องทำทั้งนาทั้งไร่ และถึงค้าขายก็อาจหมดตัว ไม่เหมือนทำนา ถึงยังงี้ก็ได้กิน”²²⁴ การทำนาทำไร่ของครอบครัวเหมือนศรีเจริญก้าวหน้าส่วนหนึ่งเป็นเพราะได้รับการส่งเสริมจากเกษตรอำเภอจนได้รับยกย่องเป็นไร่นาดูอย่างในปี พ.ศ. 2501²²⁵

เดิมที่ครอบครัวของพรเพชรเป็นครอบครัวเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม สมาชิกในครอบครัวคือแรงงานที่บุกเบิกทำนาทำไร่เพื่อยังชีพแต่เพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามเมื่อครอบครัวมีเงินทุน (จากการขายที่ดินที่ อ. ชุมแสง) จึงขยายเข้าสู่การผลิตเพื่อการพาณิชย์ และค่อยๆ ปรับตัวสู่การเป็นผู้ประกอบการ โดยพรเพชรเล่าถึงเหตุการณ์ในความทรงจำในไดอารี่ว่า เมื่อตอนเป็นเด็กอายุ 5

²²² พรเพชรเล่าถึงการซื้อขายที่ดินของครอบครัวในไดอารี่ ดูเพิ่มเติมใน Sinith Sittirak, “My ‘W/ri[gh]t/E’ and My Land: A Postcolonial Feminist Study on Grassroots’ Archives and Autobiography (1937-2004),” 21 – 22.

²²³ พรเพชรอ้างในจดหมายถึงนายกรัฐมนตรีเมื่อปี พ.ศ. 2525 ว่า ครอบครัวซื้อที่ดินที่ทุ่งเขาพระมากกว่า 230 ไร่ คือ ซื้อจากนายเล็ก-นางจันทร์ 70 ไร่, นางमित 70 ไร่, นายละออง 70 ไร่, และนายวัน-นางพวง 60 ไร่ ดูเพิ่มเติมใน พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอมิกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกิน นส.3ก. (เพิ่มเติม), 24 สิงหาคม 2525.

อย่างไรก็ตามครอบครัวเหมือนศรีมีหลักฐานการชำระภาษีบำรุงท้องที่ (ภ.บ.ท. 6) เนื้อที่ 230 ไร่ ภาษี จำนวน 115 บาท โดยมีหลักฐานการชำระภาษีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502. ดูเพิ่มเติมใน กรมสรรพากร, ใบเสร็จรับเงินภาษีบำรุงท้องที่, เล่มที่ 9 เลขที่ 889, (2502).; กรมสรรพากร, ใบเสร็จรับเงินภาษีบำรุงท้องที่, เล่มที่ 9 เลขที่ 889, (30 เมษายน 2506).; กรมสรรพากร, ใบเสร็จรับเงินภาษีบำรุงท้องที่, เล่มที่ 5 เลขที่ 25, (26 เมษายน 2509).; กรมสรรพากร, ใบเสร็จรับเงินภาษีบำรุงท้องที่, เล่มที่ 2 เลขที่ 9, (3 ตุลาคม 2510).; กรมสรรพากร, ใบเสร็จรับเงินภาษีบำรุงท้องที่ ประจำปี พ.ศ. 2511, เล่มที่ 1 เลขที่ 8, (7 มิถุนายน 2511).

²²⁴ บทสัมภาษณ์พรเพชร เหมือนศรี ดูเพิ่มเติมใน สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประจักษ์ มารารอน (1),” 36.

²²⁵ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึงท่านประธาน และกรรมการที่นับถือ, ข้อแกลง, 23 ธันวาคม 2520.

ขวบ เกิดน้ำท่วมใหญ่ที่ อ.ชุมแสง และเมื่อเข้าชั้นประถมเป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ใกล้ๆ บ้านของพรเพชรเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ทางทหารจึงเป็นที่ตั้งของค่ายทหารญี่ปุ่น แต่ค่ายทหารโดนโจมตีด้วยระเบิดทำให้พรเพชรต้องหยุดเรียนไประยะหนึ่ง จนสงครามสงบจึงได้โอกาสกลับไปเรียนอีกครั้ง²²⁶ เมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จึงออกมาช่วยครอบครัวทำนาทำไร่เพราะที่บ้านมีที่ดินมาก ต้องการคนช่วยพ่อแม่ทำงาน “พ่อกับแม่ก็ว่าอย่าเรียนเลย มาช่วยทางบ้าน ตอนนั้นที่บ้านยังมีที่ดินอยู่เยอะ พ่อกับแม่แบ่งๆ ที่ให้ลูกทุกคน ฉันทก็ต้องออกมาดูแลบ้าน หุงหาข้าวให้พี่น้อง แล้วก็ช่วยอะไรๆ พ่อแม่”²²⁷ เมื่อโตขึ้นพ่อและแม่อนุญาตให้พรเพชรไปเรียนตัดเย็บเสื้อผ้าในกรุงเทพฯ โดยมาอาศัยอยู่บ้านญาติเป็นเวลา 3 เดือน²²⁸ ทำให้พรเพชรมีอาชีพตัดเย็บเสื้อผ้าเป็นอาชีพเสริมนอกเหนือจากการทำนาทำไร่ เพราะความมีฝีมือร้านของพรเพชรจึงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางโดยได้เปิดสอนการตัดเย็บเสื้อผ้าให้แก่ผู้ที่สนใจด้วย²²⁹ นอกจากเปิดร้านตัดเย็บเสื้อผ้าแล้วพรเพชรยังขายอุปกรณ์ตัดเย็บเสื้อผ้า เช่น ฝ่าฝ้าย ฝ่าลินิน ฝ่าขนสัตว์ ฝ่าใยสังเคราะห์ เข็ม ด้าย รีบบิ้น/ลูกไม้ รวมถึงเครื่องประดับจำพวกสร้อยคอไข่มุก และสร้อยข้อมือ นอกจากนี้ในร้านยังขายของชำ เช่น ไข่เป็ด ข้าว แดงกวา บุหรี แซมพู เป็นต้น ร้านของพรเพชรจึงได้รับความนิยมเพราะอาจจะเป็นร้านเดียวในอำเภอหนองบัวที่ช่างตัดเย็บได้รับประกาศนียบัตรจากโรงเรียนในเมืองกรุง ทั้งยังมีข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นจำหน่าย²³⁰

เค้าวางความขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดินของครอบครัวเหมือนศรีเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2506 เมื่อนายพิม ถูกจับในข้อหาแผ้วถางป่าและถูกจำคุก แม้นายพิมและพรเพชรจะอธิบายมาโดยตลอดว่าถูกกลั่นแกล้งเพราะเป็นการเข้าไปในที่ดินของเพื่อนบ้านซึ่งไม่ใช่ที่ป่าสงวนและบริเวณใกล้เคียงก็ไม่มีใคร

²²⁶ พรเพชรเล่าถึงความทรงจำในวัยเด็กในไดอารี่ ดูเพิ่มเติมใน Sinith Sittirak, “My ‘W/ri[gh]t/E’ and My Land: A Postcolonial Feminist Study on Grassroots’ Archives and Autobiography (1937-2004),” 21 – 22.

²²⁷ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 82.

²²⁸ พรพิศระบุในเอกสารที่คาดว่าจะมอบให้กับบริษัทเพื่อเปิดเผยชีวิตส่วนตัวว่า “มาอาศัยอยู่บ้านญาติเพื่อเรียนตัดเย็บและเสริมสวยประมาณปี พ.ศ. 2502” ดูเพิ่มเติมใน “ชีวิตจริงของหญิงนักสู้ (เรื่องสั้นแนวตลก)”.

²²⁹ สัมภาษณ์ สาโรจน์ เหมือนศรี, 14 กุมภาพันธ์ 2558 เวลา 12.00 – 14.00 น.

²³⁰ Sinith Sittirak, “My ‘W/ri[gh]t/E’ and My Land: A Postcolonial Feminist Study on Grassroots’ Archives and Autobiography (1937-2004),” 90 – 94.

โดนจับไปดำเนินคดีแต่ก็ไม่เป็นผล²³¹ ดังนั้น เหตุการณ์ที่นายพิมเคยถูกจับดำเนินคดีจึงถูกใช้เป็นหลักฐานสำคัญของฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อใช้อ้างว่าครอบครัวเหมือนศรีบุกรุกที่สาธารณประโยชน์²³² เมื่อพ่อโดนจับพรเพชรจำต้องปิดร้านบ่อขึ้นเพื่อเดินทางมาปรึกษาญาติๆ ในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะเรื่องคดีและทนายความ²³³

“การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่น ลูกค้ามีมากมาย ชื่อเสียงโด่งดัง จนมีฉายาว่าแม่พระใจดี และดอกไม้หอมทวนลมไม่ได้แต่คนหอมทวนลมได้ กระแสได้แพร่ลพรีตไปทั่วทั้งอำเภอ โดยความขยันขันแข็งก็ได้หาเงินมีรายได้ไปลงทุนทางไร่ เพราะต้องทำอะไรไปด้วย ต่อมาพ่อก็ได้ขายนา ซื้รถไถยี่ห้อมแม็กซีเฟอร์ันซ์โดยได้ซื้อเงินวางดาวเพียง 10,000 บาท ให้น้องชายขับไถไร่ แต่ต้องถูกกลั่นแกล้งเพราะอิทธิพลในพื้นที่เห็นว่าทำกินหน้าเกินตาเกินไปเพราะรถไถเป็นรถไถนาคันแรกของอำเภอหนองบัว ออกใหม่ที่ส่งตรงมาจากต่างประเทศ ตอนนี้ได้เริ่มมีผู้มีอิทธิพลเคลื่อนไหวที่จะกลั่นแกล้งและแย่งชิงที่ดินทำกิน จึงส่งคนเข้ามาบุกรุกครุฑครามและหาทางกลั่นแกล้ง ประกอบกับที่ดินอำเภอได้มีปัญหาเป็นส่วนตัวร่วมมือกันยุยงบุกปั่นนายอำเภอให้ไปจับกุมพ่อแล้วยึดรถไถ ได้กล่าวหาว่าบุกรุกที่ดินอันเป็นที่สาธารณประโยชน์ เหตุเกิดเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน 2506 นาที่แรกที่เราเห็นพ่อถูกจับกุมและพ่อพูดว่า ‘พ่อถูกจับเขาหาว่าพ่อบุกรุก’ เหมือนสายฟ้าฟาดลงตรง

²³¹ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี, ขอความเป็นธรรมที่ดินทำกิน, 29 มกราคม 2516.; สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (1),” 36.

²³² หลวงอรรถวาทประวิธ, หนังสือราชการถึง นายพิม เหมือนศรี กับพวก, แจ้งคำวินิจฉัยเรื่องราร้องทุกข์, ที่ สร.0515/96, 15 มกราคม 2516.

²³³ พรเพชรเดินทางมาปรึกษาญาติในกรุงเทพฯ ไม่ได้ผลดังหวัง แม้ครอบครัวแรกสามีมของญาติผู้ซึ่งเป็นทนายความจะให้การช่วยเหลือเรื่องคดีความ แต่สำหรับครอบครัวที่สองสถานการณ์ไม่เป็นไปตามคาด พรเพชรเขียนในไดอารี่ ว่า พรเพชรไม่ได้พบลูกพี่ลูกน้องซึ่งเป็นข้าราชการระดับสูงในกรมที่ดินโดยตรงพบแต่พี่สะใภ้ พี่สะใภ้จึงพาไปพบหัวหน้าที่ดินจังหวัดที่บ้านซึ่งทำให้ทราบว่ทางเจ้าหน้าที่ที่ดินที่นครสวรรค์มีแผนว่าจะจับกุมนายพิมมานานแล้วแคร่รอว่าจะสั่งให้จับเมื่อไหร่ เหตุเพราะความขัดแย้งระหว่างเด็กผู้ชายของทั้งสองครอบครัว เมื่อทราบดังนั้นพี่สะใภ้จึงเดินทางมาที่นครสวรรค์เพื่อช่วยเหลือ แต่เมื่อเดินทางมาถึงนครสวรรค์และพบกับเจ้าหน้าที่ที่ดินที่หนองบัว พรเพชรบอกว่าไม่แน่ใจว่าพี่สะใภ้ได้อะไรตอบแทนจึงทำให้เปลี่ยนความคิดที่จะช่วยเหลือ ดูเพิ่มเติมใน Sinith Sittirak, “My ‘W/ri[gh]t/E’ and My Land: A Postcolonial Feminist Study on Grassroots’ Archives and Autobiography (1937-2004),” 100, 112-113.

กลางใจเป็นภาพประทับใจอย่างไม่ลืมเลือนที่เห็นพ่ออ่อนระโหยโรยแรง เหมือนผู้บริสุทธิ์
อยู่ในมือมาร...”²³⁴

ข้อพิพาทที่ดินระหว่างครอบครัวเหมือนศรีและเพื่อนบ้านฝ่ายหนึ่ง กับอีกฝ่ายคือ รัฐ
ชัดเจนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2511 เนื่องจากเจ้าหน้าที่ของกรมที่ดินรังวัดที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระทับ
ที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของครอบครัวและเพื่อนบ้าน²³⁵ แม้ที่ดินที่ครอบครัวเหมือนศรีอาศัยทำกินนี้ได้
ชำระภาษีบำรุงท้องที่เป็นประจำก็ตาม²³⁶ พรเพชรและครอบครัวเชื่อว่าข้อพิพาทครั้งนี้เป็นผลมาจาก
(1) กระทรวงมหาดไทยขึ้นทะเบียนทุ่งเขาพระเป็นที่สาธารณประโยชน์เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2492 ซึ่ง
มีแนวเขตไม่ชัดเจน ดังนั้นการจัดทำแผนที่กรมที่ดินเมื่อ พ.ศ. 2497 จึงไม่ได้กำหนดอาณาเขตชัดเจน
ว่าเขตที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระครอบคลุมถึงที่ดินของครอบครัวเหมือนศรีและเพื่อนบ้านเข้าไป
ด้วย²³⁷ (2) ครอบครัวเหมือนศรีถูกกลั่นแกล้งจากผู้มีอำนาจและมีฐานะร่ำรวยในอำเภอ เนื่องจาก
ฐานะของครอบครัวเหมือนศรีดูเกินหน้าเกินตาคนในพื้นที่ มีที่ดินผืนใหญ่และสามารถซื้อรถและรถไถ
ได้เป็นครอบครัวแรกของอำเภอ²³⁸ ดังที่ สาโรจน์ เหมือนศรี ลูกชายคนสุดท้ายของครอบครัวและยังมี
ชีวิตอยู่ กล่าวว่า “คิดดูเรื่องเล็กๆ น้อยๆ จากการที่โดนที่ดินในอำเภอนองบัวกลั่นแกล้ง เพราะเห็น
เราดังในหนองบัว มีรถ วิ่งเข้าวังอะไรไป ... อีกอย่าง มีที่ดินมากคนก็อิจฉาด้วย”²³⁹ ทั้ง “น้องชาย
(นายสัมฤทธิ์) มีเรื่องทะเลาะกับลูกชายของที่ดินอำเภอเรื่องจึงบานปลายมาถึงทุกวันนี้”²⁴⁰

²³⁴ ส่วนหนึ่งจากบันทึกของพรพิศ ดูเพิ่มเติมใน ทวีลักษณ์ พลราชม, “โตอารี จดหมาย
ร้องเรียน แลกการณ์ ฯลฯ: แกะรอย ‘ความรู้’ จากเอกสารของพรเพชร เหมือนศรี หญิงชานา
จังหวัดนครสวรรค์,” 85.

²³⁵ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,”
76.; “สาวนครสวรรค์ปักหลักประท้วง เสนอรัฐปรับ-รื้อระบบราชการ,” 14.

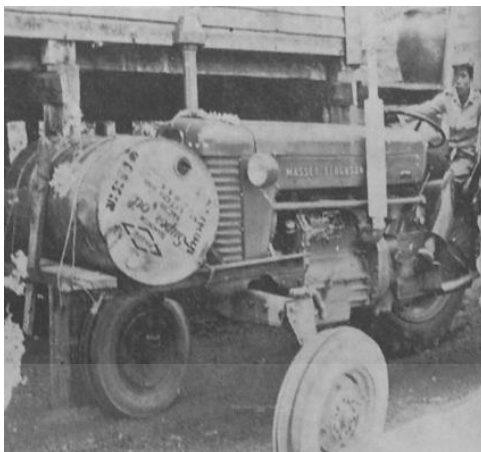
²³⁶ ครอบครัวเหมือนศรีมีหลักฐานการชำระภาษีบำรุงท้องที่ เนื้อที่ 230 ไร่ ภาษี จำนวน
115 บาท โดยมีหลักฐานการชำระภาษีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2506 – 2508 ดูเพิ่มเติมใน กรมสรรพากร,
ใบเสร็จรับเงินภาษีบำรุงท้องที่, เล่มที่ 9 เลขที่ 889, 30 เมษายน 2506.

²³⁷ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 74
– 76.

²³⁸ สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมารารอน (ตอนจบ),” *สตรีสาร* 41, ฉ. 33 (6
พฤศจิกายน 2531): 36.

²³⁹ สัมภาษณ์ สาโรจน์ เหมือนศรี, 14 กุมภาพันธ์ 2558 เวลา 17.00 - 18.20 น.

²⁴⁰ สัมภาษณ์ สาโรจน์ เหมือนศรี, 28 พฤศจิกายน 2558 เวลา 12.00 - 14.00 น.

ภาพที่ 3.1 น้องชายของพรเพชรกับรถแทรกเตอร์คันแรกในอำเภอหนองบัว²⁴¹

การต่อสู้ด้วยการยื่นจดหมายร้องเรียนของครอบครัวเหมือนศรีและเพื่อนบ้านจึงเริ่มต้นขึ้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้ง อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ กรมที่ดิน และกระทรวงมหาดไทย ต่างเป็นช่องทางที่ครอบครัวเหมือนศรีและชาวบ้านพยายามต่อสู้ทุกวิถีทางเพื่อให้ได้ที่ทำกินคืน

3.2 วัฏจักรความขัดแย้งในที่ดินสาธารณะประโยชน์: จุดเริ่มต้นและพัฒนาการของความขัดแย้ง

การต่อสู้ของพรเพชรกับรัฐเพื่อให้ได้ที่ดินของครอบครัวคือนั้นใช้เวลายาวนานถึง 36 ปี ตลอดระยะเวลาของความขัดแย้งพรเพชรใช้วิธีการรุนแรงหลายครั้ง เช่น การกรีดข้อมือ การพยายามฆ่าตัวตายด้วยวิธีต่างๆ ที่บริเวณฝั่งตรงข้ามทำเนียบรัฐบาลถึง 5 ครั้ง เพื่อทำความเข้าใจพลวัตความขัดแย้งที่พัฒนาไปสู่ความรุนแรงในกรณีนี้ ผู้เขียนแบ่งการนำเสนอเป็น 4 ช่วงเวลา คือ (1) การฆ่าตัวตายครั้งแรก (พ.ศ. 2511 – 2525): จดหมายของแม่ – ทำเนียบรัฐบาล (2) การฆ่าตัวตายครั้งที่สอง (พ.ศ. 2526 – 2530): มีชัย – เจ้าชาย – นิติจิตเวช (3) การฆ่าตัวตายครั้งที่สาม (พ.ศ. 2531 – 2542): มติคณะรัฐมนตรี – การเผารอ – การแปลงเปลี่ยนคูกรณี และ (4) ฆ่าตัวตายครั้งที่สี่และห้า (พ.ศ. 2543 – 2547): รัฐลอยตัว – คูกรณีเปลี่ยนหน้า – การฆาตกรรม

(1) การฆ่าตัวตายครั้งแรก (พ.ศ. 2511 – 2525): จดหมายของแม่ – ทำเนียบรัฐบาล

การต่อสู้ของประชาชนที่ได้รับความเดือนร้อนจากการประกาศที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระทับที่ทำกินและที่อยู่อาศัย เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2511 เนื่องจากเจ้าหน้าที่ของกรมที่ดินอำเภอเริ่ม

²⁴¹ สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (ตอนจบ),” 36.

เดินรังกวัดอาณาเขตที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการรังกวัดดังกล่าว จึงเริ่มร้องเรียนกับหน่วยงานที่รับผิดชอบ วิธีการที่เลือกใช้คือ เขียนจดหมายร้องเรียนหน่วยงานต่างๆ เป็นลำดับ จากระดับอำเภอ จังหวัด สู่หน่วยงานระดับประเทศ

14 พฤษภาคม 2511 นางหนู เหมือนศรีเขียนจดหมายฉบับแรก²⁴²ขึ้นเพื่อร้องขอความเป็นธรรมกับนายอำเภอหนองบัวอันเนื่องมาจากการดำเนินการของเจ้าหน้าที่กรมที่ดินที่รังกวัดแนวเขตที่สาธารณประโยชน์ทับที่ทำกิน²⁴³ ต่อมาในเดือนเดียวกันผู้เดือดร้อนจำนวน 15 คนรวมทั้งครอบครัวเหมือนศรีจึงยื่นจดหมายถึงนายอำเภอหนองบัวอีกครั้งเพื่อขอให้เมตตาตายวันที่สาธารณประโยชน์ที่ครอบคลุมมายังที่ทำกิน และเห็นแก่กำลังกาย กำลังทรัพย์ที่ประชาชนได้ลงทุนทำกินไปเป็นจำนวนมาก²⁴⁴ เมื่อไม่เป็นผล 13 มิถุนายน 2511 ครอบครัวเหมือนศรีจึงตัดสินใจยื่นจดหมายถึงผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อร้องขอความเป็นธรรม²⁴⁵

ผ่านไปหลายเดือนสิ่งที่ได้รับจากการร้องเรียนกับผู้ว่าราชการจังหวัดคือ ความเงียบวันที่ 30 ธันวาคม 2511 เพื่อนบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนอีกจำนวน 12 ราย จึงร่วมร้องเรียนโดยลงนามในจดหมายร่วมกับครอบครัวเหมือนศรี (นายพิม, นางสาวโสพิศ, และนางสาวสุภา) ยื่นจดหมายถึงประธานคณะกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์ (กระทรวงมหาดไทย) เพื่อยืนยันว่าการกำหนดแนวเขตที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระนั้นเป็นการ “กำหนดกันตามใจชอบ มิได้คำนึงถึงชีวิตตาต่างๆ ของ

²⁴² ภาพถ่ายจดหมายฉบับแรก เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2511 ปรากฏในบทความของ ทวีลักษณ์ พลราชม ดูเพิ่มเติมใน ทวีลักษณ์ พลราชม, “ไดอารี่ จดหมายร้องเรียน แดงการณ ๗๗: แกะรอย ‘ความรู้’ จากเอกสารของพรเพชร เหมือนศรี หญิงชานาจังหวัดนครสวรรค์,” 77.

²⁴³ Sinith Sittirak กล่าวว่า นางหนูน่าจะไม่ได้เขียนจดหมายขึ้นเองและอาจจะเป็นลายมือของพรเพชร เนื่องจาก Sinith Sittirak พบลายมือของนางหนูจากเอกสารฉบับอื่นแล้วพบว่าลายมือไม่ตรงกัน ดูเพิ่มเติมใน Sinith Sittirak, “My ‘W/ri[gh]t/E’ and My Land: A Postcolonial Feminist Study on Grassroots’ Archives and Autobiography (1937-2004).” 21.

²⁴⁴ จดหมายฉบับนี้เขียนขึ้นเพื่อร่วมร้องเรียนต่อนายอำเภอหนองบัว ซึ่งมีผู้ร่วมร้องเรียน ได้แก่ (1) นายหวาด สุวรรณวัง (2) นายดอน เชื้อนุ่น (3) นายทุเรียน แสงเพชร (4) นายเลื่อน พวงสันเทียะ (5) นายท่า ครองชน (6) นายณร พงษ์นุ่น (7) นายบุญ พงษ์นุ่น (8) นายสาโรจน์ เหมือนศรี (9) นายสัมฤทธิ์ เหมือนศรี (10) นายจรูญ เหมือนศรี (11) นายชิต พุดดี (12) นายสุรินทร์ พูลสวัสดิ์ (13) นายหมู่สงกรานต์ แหยมแก้ว (14) นายใส ดุ่มพลอย (15) นายโปรง โปธิศรี ดูเพิ่มเติมใน หวาด สุวรรณวัง และคณะ, จดหมายถึง นายอำเภอหนองบัว, 29 พฤษภาคม 2511.

²⁴⁵ หนู เหมือนศรี และครอบครัว, จดหมายถึง ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์, ขอความกรุณาและความเป็นธรรมเรื่องที่ดินทำกิน, 13 มิถุนายน 2511.

พวกข้าพเจ้า” ทั้ง “การชี้หน้าเขตให้ช่างรังวัดปักหลักเขตที่ดินซึ่งที่ดินอำเภอเป็นคนนำก็ไม่น่าเชื่อว่าเป็นการถูกต้อง ถ้าผู้ใดเป็นพรรคพวกหรือรู้จักชอบพอกันก็นำปักหลักหลบเลี่ยงไป ส่วนผู้ที่ไม่ชอบหน้าหรือไม่เป็นพรรคพวกด้วยกันนำโอบอ้อมซี้คลุมเข้าไป”²⁴⁶

การต่อสู้ร้องเรียนของประชาชนตามระบบของราชการต้องเผชิญกับความล่าช้าของกระบวนการรับมือและแก้ไขปัญหาของรัฐ ประกอบกับมีลำดับชั้นการบังคับบัญชาตามลำดับของหน่วยงานทำให้การเรียกร้องของประชาชนต่อคณะกรรมการรับเรื่องราวร้องทุกข์เมื่อปลายปี 2511 กว่าที่จะเริ่มกระบวนการสอบสวนพิจารณาข้อเท็จจริง ก็ผ่านไปปีกว่า กระทั่ง 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2513 นายอำเภอหนองบัวจึงเริ่มเรียกประชาชนผู้ยื่นจดหมายร้องเรียนเข้าพบเพื่อสืบสวนข้อเท็จจริง²⁴⁷

มกราคม 2516 ผลการพิจารณาของคณะกรรมการ แจ้งว่า เนื่องจากกระทรวงมหาดไทยได้ขึ้นทะเบียนเป็นที่สาธารณประโยชน์เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2492 โดยไม่มีผู้ใดคัดค้าน เพราะก่อนหน้านั้นไม่มีราษฎรคนใดเข้าครอบครองทำกิน ดังนั้นกรรมการรับเรื่องราวร้องทุกข์พิจารณาแล้วยืนยันว่าผู้ที่ร้องเรียนเป็นผู้บุกรุกเข้าไปภายหลังการใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497²⁴⁸ ทั้งสิ้นแม้จะอ้างว่าซื้อต่อจากคนอื่นหรือมีคนยกให้ก็ตาม ส่วนการชำระภาษีบำรุงท้องที่ หรือ มี ส.ค.1 ก็ไม่ใช่หนังสือสำคัญสำหรับแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นแค่เพียงการแจ้งการครอบครอง

²⁴⁶ พิม เหมือนศรี และคณะ, จดหมายถึง ประธานคณะกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์, ขอความเป็นธรรมในเรื่องที่ดินทำกิน, 30 ธันวาคม 2511.

²⁴⁷ อำนาจ ศศิธร, จดหมายถึง นายพิม เหมือนศรีกับพวก, ร้องเรียนความเป็นธรรมเกี่ยวกับที่ดิน, 18 กุมภาพันธ์ 2513.

²⁴⁸ พระราชบัญญัติ ให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ระบุในมาตรา 6 และ 7 ว่า ผู้ที่ครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินอยู่โดยชอบด้วยกฎหมายก่อนวันที่พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2479 ใช้บังคับ และผู้รับโอน ที่ดินดังกล่าว ให้มีสิทธิขอรับโฉนดที่ดินตามบทแห่งประมวลกฎหมายที่ดินได้ ทั้งนี้ที่ดินที่ได้รับอนุญาตให้จับจองไว้แล้วตามพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน (ฉบับที่ 6) พุทธศักราช 2479 และยังมีได้รับคำรับรองว่าได้ทำประโยชน์แล้วก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้ถือว่าผู้ได้รับอนุญาตยังมีสิทธิที่จะมาขอคำรับรองจากนายอำเภอ ได้จนกว่าจะครบกำหนดหนึ่งร้อยแปดสิบวัน นับจากวันสิ้นสุดเวลาแห่งการจับจองตามพระราชบัญญัติดังกล่าว ดูเพิ่มเติมใน พระราชบัญญัติ ให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497, มาตรา 6-7, ราชกิจจานุเบกษา (30 พฤศจิกายน 2497), <http://dmcr2014.dmcr.go.th/Resolution/wp-content/uploads/2012/02/36.k1.pdf> (สืบค้นเมื่อ พฤศจิกายน 2558).

เท่านั้น²⁴⁹ กุมภาพันธ์ 2516 ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ทำหนังสือแจ้งพรเพชรและเพื่อนบ้านว่า “คณะอนุกรรมการสอบสวนสิทธิ์อำเภอหนองบัวมีมติว่า การอ้างสิทธิ์ของราษฎรทั้ง 14 ราย ซึ่งเป็นเนื้อที่ประมาณ 650 ไร่ 2 งาน 74 ตารางวา นั้น ไม่ชอบด้วยกฎหมาย และขอให้ผู้ร้องทั้ง 14 รายออกจากที่เลี้ยงสัตว์สาธารณะประโยชน์”²⁵⁰

จดหมายสองฉบับดังกล่าวจึงแสดงการยืนยันจากรัฐว่า ประชาชนเป็นผู้บุกรุกที่สาธารณะประโยชน์ทุ่งเขาพระ เนื่องจากอาศัยอยู่ภายหลังจากขึ้นทะเบียนที่สาธารณะประโยชน์ทุ่งเขาพระ พ.ศ. 2492 การครอบครองเป็นการซื้อขายกันเองโดยไม่ผ่านอำเภอ ทั้งยังขาดหลักฐานหนังสือสำคัญสำหรับที่ดิน ดังนั้นจึงขอให้ชาวบ้านรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกไปจากที่ดินสาธารณะประโยชน์ แต่ผลการพิจารณาของคณะกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์ไม่ตรงกับความต้องการของประชาชน โดยเชื่อว่าสาเหตุที่ผลการพิจารณาไม่เป็นไปตามข้อเท็จจริงของประชาชนเพราะเห็นว่ากระบวนการสอบสวนของเจ้าหน้าที่ไม่ถูกต้อง “เจ้าหน้าที่ไม่ยอมลงบันทึกความจริงทั้งหมด และบังคับให้ผู้ร้องทั้งหมดลงนามในบันทึกข้อความไปก่อน ถ้าผู้ใดไม่ยอมเซ็นตั้งถือว่าสละสิทธิ์”²⁵¹ การทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐจึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับสภาพปัญหาของประชาชนนัก เนื่องจากมีลักษณะของการไม่รับฟังข้อเท็จจริง บังคับ ช่มชู้ และมีแนวโน้มสร้างหลักฐานการสำรวจเท็จ

การไม่รับฟังพยานบุคคลที่แตกต่างจากมุมมองของรัฐในกระบวนการสอบสวนข้อเท็จจริงได้สะท้อนความพยายามปกป้องการดำเนินงานของทางราชการว่า กระบวนการของรัฐตั้งแต่ พ.ศ. 2492 ทั้งการรังวัดและการตรวจสอบแนวเขตของคณะกรรมการทุกคณะว่าเป็นการพิจารณาอย่างถูกต้องชอบธรรม ทั้งนี้สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะถ้าเพียงแต่ยอมรับว่าคณะกรรมการชุดใดหรือเจ้าหน้าที่รัฐทำไม่ถูกต้องในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็เท่ากับเป็นการยอมรับว่ามีการประพฤติมิชอบในกระบวนการของรัฐเกิดขึ้น

เมื่อประชาชนเห็นว่ากระบวนการสอบสวนข้อเท็จจริงที่ดำเนินการไปแล้วไม่ถูกต้องและนำมาซึ่งผลการพิจารณาที่ผิดพลาด อีกทั้งยังรู้สึกถึงการไม่ได้รับความยุติธรรมจากการดำเนินการของรัฐเนื่องจากกระหว่างที่มีประเด็นพิพาทอำเภอหนองบัวได้ดำเนินการออกเอกสารสิทธิ์ให้แก่ประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง “เจ้าหน้าที่ได้ออก น.ส.3 ที่ดินแปลงเดียวกันให้กับข้าราชการ นายแพทย์ พ่อค้า คน

²⁴⁹ หลวงอรรถวาทประวิธ, หนังสือราชการถึง นายพิม เหมือนศรี กับพวก, แจ้งคำวินิจฉัยเรื่องราวร้องทุกข์, ที่ สร.0515/96. 15 มกราคม 2516.

²⁵⁰ วิทยา เกสรเสาวภาค, หนังสือราชการถึง พรเพชร เหมือนศรี, การสำรวจพิสูจน์สิทธิ์หรือประโยชน์ในเขตที่ดินหวงห้าม, กุมภาพันธ์ 2516.

²⁵¹ พรพิศ เหมือนศรี และพวก, หนังสือราชการถึง พันโทณรงค์ กิติขจร และ ฯพณฯ คณะปฏิวัติ, ขอความเป็นธรรมที่ดินทำกิน, 15 ตุลาคม 2515.

มีเงิน แปลงละ 4 รายบ้าง 2 รายบ้าง 33 รายบ้าง กลางทุ่งเลี้ยงสัตว์ 26,000 ไร่จึงมีที่ดินที่มี น.ส.3 อยู่ตรงกลางเป็นหย่อมๆ”²⁵² พรเพชรและเพื่อนบ้านจึงดำเนินการร้องเรียนเพื่อเรียกร้องความยุติธรรม สิทธิในที่ดินทำกิน และขอหนังสือเอกสารสำคัญในที่ดินซึ่งครอบครองอยู่ต่อไป

การต่อสู้กับรัฐเกือบสิบปีนำมาซึ่งความเหนื่อยล้าและเกิดความเครียดทั้งจากความคิดว่า จะต้องสูญเสียที่ดินทำกินไปอย่างแน่นอน การหาเงินเพื่อใช้จ่ายในการเดินทางร้องเรียนกับหน่วยงานต่างๆ ขณะที่จิตใจก็ไม่มีอันจะทำนาทำไร่ให้เติบโตงอกงามอีก การป่วยไข้ของผู้ที่ต่อสู้จึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก ปลายปี พ.ศ. 2519 แม่ของพรเพชรเริ่มป่วยด้วยโรคหัวใจแล้วเสียชีวิตลงในปี พ.ศ. 2520²⁵³ อย่างไรก็ตามพรเพชรเชื่อว่าแม่เสียชีวิตเพราะถูกกลั่นแกล้ง

“...แม่ล้มป่วยด้วยโรคหัวใจ สาเหตุที่น้องคนเกได้ตีรถจากเชียงใหม่เรียก หมอวิชัยอยู่นครสวรรค์เอารถส่ง ร.พ.สวรรค์ประชารักษ์ เอาประวัติจาก ร.พ.คิสเดียนหนองบัว บอกว่าหมอไม่ได้ให้ยาตามโรค หมอส่งแม่เข้าห้องไอซียูอยู่ 5 วัน พอจะดีขึ้น หมอจึงอนุญาตให้ลูกๆ เข้าเยี่ยม แม่ก็ดีขึ้น บอกอยากกินแกงซี่เหล็ก ดูแม่บ่นที่เห็นลูกๆ แม่พูดมาประโยคหนึ่งว่า หมอเขาแกล้งแม่ ลูกๆ มองหน้ากันแต่ไม่ได้พูดอะไร เยี่ยมเสร็จก็ออกจากที่พัก ตอนรุ่งทางโรงพยาบาลโทรมาบอกว่าแม่ได้เสียชีวิตลงแล้ว ความรู้สึกตอนนั้นก็พูดขึ้นมาทันทีว่าแม่ต้องถูกแกล้ง มันเป็นความรู้สึกที่จारीอยู่ไม่รู้ลืมว่าทำไมชีวิตจะต้องทรมานกรรมถึงชีวิต หลังจากที่แม่เสียชีวิตลงแล้ว ชีวิตเริ่มได้อิสระ ... แรงแบนดาลใจที่ต้องสู้เพราะความกดดันที่สะท้อนภาพชีวิตครอบครัวที่เป็นผู้บริสุทธิ์ต้องตกอยู่ในมือมาร ได้รับคำสบประมาทจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองฝ่ายปกครองอีกว่า ‘ความยุติธรรมไม่มีในโลก’ นี่เป็นเสียงสะท้อนที่ต้องสู้...”²⁵⁴

ความเสียใจจากการสูญเสียแม่ถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการต่อสู้ของพรเพชรที่เดิมต่อสู้ด้วยวิธีทำหนังสือร้องเรียนโต้ตอบไปมากับหน่วยงานราชการระดับอำเภอ จังหวัด และกระทรวงมาเป็นการเดินทางเข้ามาร้องเรียนที่ทำเนียบรัฐบาล แม้ยังมีข้อพิพาทที่ดินในพื้นที่แต่ในปี พ.ศ. 2520 กรมที่ดินดำเนินการใช้แนวเขตที่สาธารณประโยชน์ที่รังวัดไว้ในปี พ.ศ. 2511 เป็นหลักฐาน

²⁵² “พรพิศ เหมือนศรี นักประทัวงมาราธอน,” *สทนา* 15, ฉ. 54 (25 กันยายน 2531): 24.

²⁵³ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 77.

²⁵⁴ ส่วนหนึ่งของบันทึกของพรพิศ ดูเพิ่มเติมใน ทวีลักษณ์ พลราชม, “โตอาวี จดหมายร้องเรียน แลกการณ์ ฯลฯ: แกะรอย ‘ความรู้’ จากเอกสารของพรเพชร เหมือนศรี หญิงชานาจังหวัดนครสวรรค์.” 86.

ประกอบการออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์โดยใช้รูปถ่ายทางอากาศให้แก่ประชาชน²⁵⁵ จะเห็นว่า ฝ่ายรัฐเองก็ไม่ได้ชะลอการดำเนินการที่เกี่ยวข้องแม้การร้องเรียนของประชาชนที่เดือดร้อนดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ทั้งการสอบสวนข้อเท็จจริงเรื่องแนวเขตที่ดินก็ยังไม่แล้วเสร็จ

พรเพชรเริ่มเข้ามาร้องทุกข์กับรัฐบาลโดยชักชวนเพื่อนบ้านที่ประสบชะตากรรมเดียวกันอีกประมาณ 28 ครอบครัวเข้ามาด้วย โดยคิดกันว่า “ความเดือดร้อนนี้ถ้าทางอำเภอทำไม่ได้ ทางจังหวัดทำไม่ได้ กระทรวงทำไม่ได้แล้ว เราต้องเดินทางไปหารัฐบาล”²⁵⁶ เมื่อพรเพชรและเพื่อนบ้านตัดสินใจร่วมกันแบบนี้ จึงเหมารถสองแถวเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อยื่นจดหมายร้องเรียนที่ทำเนียบรัฐบาล โดยยื่นในสมัยรัฐบาลเกรียงศักดิ์เป็นครั้งแรก (ประมาณปี พ.ศ. 2521)

การได้รับจดหมายตอบรับว่าทราบเรื่องที่ประชาชนร้องทุกข์ของนาย มีชัย ฤชุพันธุ์ รองเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เมื่อ 28 สิงหาคม 2521²⁵⁷ ไม่ได้ทำให้พรเพชรและเพื่อนบ้านคลายกังวลเนื่องจากพรเพชรและเพื่อนบ้านต่างประสบปัญหาเดียวกันคือ มีเจ้าหน้าที่เข้าไปทำลายต้นไม้ในสวน เพราะเห็นว่าประชาชนเป็นผู้บุกรุก อีกทั้งการร้องเรียนตลอด 10 ปีที่ผ่านมาต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมาก ไม่ได้ทำกิน ต้องกู้หนี้ยืมสิน เอาทรัพย์สินไปจำนำ จำนอง²⁵⁸

²⁵⁵ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอความยุติธรรม สิทธิเสรีภาพ กรรมสิทธิ์ที่ดิน, 7 ธันวาคม 2525.; สุวิทย์ หงษ์ธนนันท์, “การจัดสรรที่ดินสาธารณประโยชน์เพื่อประชาชน: กรณีศึกษา โครงการทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์,” 15.

²⁵⁶ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 77.

²⁵⁷ มีชัย ฤชุพันธุ์, หนังสือราชการถึง พรพิศ เหมือนศรี กับพวก, ขอความเป็นธรรมในการออก น.ส.3, 28 สิงหาคม 2521.

²⁵⁸ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง นายกรัฐมนตรี, ขอความเป็นธรรมเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน, 5 เมษายน 2522.

ดังนั้นการต่อสู้ร่วมกันครั้งนี้จึงต้องดำเนินต่อไป แต่ต้องเปลี่ยนยุทธวิธีจากเดิมที่ร้องเรียนโดยการทำหนังสือร้องเรียนซึ่งวนเวียนอยู่กับประเด็นขอความเป็นธรรมจากรัฐ เจ้าหน้าที่ไม่สอบสวนข้อเท็จจริงและไม่บันทึกรายงานตามคำบอกเล่าของชาวบ้าน, การรังวัดแนวเขตไม่ถูกต้องขอให้มีการรังวัดแนวเขตใหม่, การรังวัดผิดพลาดทำให้พรเพชรและเพื่อนบ้านบางส่วนไม่ได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน, ขอนหนังสือสำคัญสำหรับที่ดิน (น.ส.3) เช่นเดียวกับเพื่อนบ้าน (ซึ่งเคยคัดค้านแนวเขตฯ พ.ศ. 2511 มาด้วยกัน)²⁵⁹ ประมาณปี พ.ศ. 2523 พรเพชรและเพื่อนบ้านตั้งใจว่าจะไปยื่นจดหมายให้ถึงมือนายกรัฐมนตรี แต่ก็ไม่สำเร็จเนื่องจากไม่ได้รับอนุญาต และถูกหลอกให้ไปพบผู้อำนวยการกองบริการประชาชนแทน พรเพชรกับพวกจึงเดินขบวนไปรพบนายกฯ ที่บ้านสี่เสาเทเวศร์แต่ยังก็ไม่ได้พบชาวบ้านส่วนใหญ่จึงเดินทางกลับ”²⁶⁰

“ตอนนั้นเราไปนั่งอยู่ตามหน้าประตู ไปเรียกร้องขอพบนายกฯ ครั้งแรกยังไม่พบใคร เขารับหนังสือไว้แล้วบอกว่าจะดำเนินการให้ ไปครั้งหลังก็ไปนั่งรออยู่หน้าประตู ขอพบนายกฯ อีก เขาก็บอกเอาไว้...ไปพบนายกฯ เขาก็พาเดินดิ่งเข้าไปในทำเนียบ พาไปพบใครก็ไม่รู้แต่เขาบอกว่านี่ละนายกฯ ฉันก็บอกเฮ้คนนี่ไม่ใช่ นายกฯ ที่ฉันเห็นรูปไม่ใช่คนนี่ (หัวเราะ) เขาบอกว่าใช่ ก็ไม่ยอม ฉันก็กลับออกมานั่งรอที่ประตูอีก ไม่ยอมกลับบ้าน ถ้าไม่ได้พบก็ไม่กลับ เสร็จแล้วเจ้าหน้าที่กองบริการประชาชนก็มาไกล่เกลี่ย มาขอเรื่องบอกจะจัดการให้ พุดรรับรองจนเราเชื่อก็กลับ กลับมาก็ไม่ได้ผลอีกแล้ว ต้องไปอีกหลายเที่ยว”²⁶¹

การร้องขอใดใดของพรเพชรและเพื่อนบ้านไม่เคยได้รับการตอบสนอง แม้กระทั่งการขอให้คณะกรรมการร่วมกำหนดเขตรังวัด²⁶² หรือตัวแทนสื่อมวลชนร่วมตรวจสอบ²⁶³ แน่แน่นอนว่าการปักหลักประท้วงของพรเพชรกับเพื่อนบ้านอีก 2 คน บริเวณต้นมะขามหน้าทำเนียบรัฐบาลตรงข้าม

²⁵⁹ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์, ขอความเป็นธรรม การรังวัดชี้เขตที่ดิน เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในการขออนุญาต น.ส.3, 17 สิงหาคม 2523.; พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย, ขอความเป็นธรรมเกี่ยวกับที่ดินทำกิน, 5 ตุลาคม 2527.

²⁶⁰ “สาวนครสวรรค์ปักหลักประท้วง เสนอรัฐปรับ-รื้อระบบราชการ,” 14.

²⁶¹ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 77.

²⁶² พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ ท่านนายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอความเป็นธรรมเจ้าหน้าที่รังวัดที่ดินทุจริต, 2 กุมภาพันธ์ 2524.

²⁶³ เรื่องเดียวกัน.

วิทยาลัยพาณิชย์พระนครเป็นระยะเวลาประมาณ 1 ปี (ในช่วงปี พ.ศ. 2524) ก็ไม่ได้รับความสนใจเช่นกัน²⁶⁴

ความตึงเครียดของข้อพิพาทเข้มข้นขึ้นเมื่อ พฤษภาคม 2525 โดยกระทรวงมหาดไทย และกรมที่ดินมีหนังสือตอบพรเพชร โดยย้ำว่า ที่ดินที่ร้องเรียนเป็นที่สาธารณประโยชน์ซึ่งประชาชนไม่มีสิทธิ์ในที่ดิน โดยเสนอว่า “หากเห็นว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมให้ใช้สิทธิ์เรียกร้องทางศาลยุติธรรมต่อไป”²⁶⁵ แต่พรเพชรปฏิเสธกลไกทางศาลเนื่องจากเห็นว่าเป็นการกระทำมิชอบของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองก็ควรให้ฝ่ายปกครองแก้ไข อีกทั้งคิดว่าตัวเองเป็นประชาชนตัวเล็กๆ ยากจะดำเนินการทางศาลได้²⁶⁶ “เพราะศาลนั้นฟังไม่ไหว และตัวเองก็เป็นคนยากจน”²⁶⁷

การแจ้งให้ประชาชนที่มีข้อพิพาทกับรัฐไปใช้กระบวนการทางศาลยุติธรรมแทนนั้นมีนัยยะ คือ เป็นการยืนยันว่ากระบวนการสอบสวนที่ข้าราชการในหน่วยงานระดับต่างๆ ทั้งกระทรวงมหาดไทย กรมที่ดิน จังหวัด หรือ อำเภอดำเนินการจนได้ผลการพิจารณามานั้นถูกต้องอยู่แล้ว ไม่มีข้อผิดพลาดในกระบวนการขั้นตอนใด และจะไม่เปลี่ยนแนวทางการพิจารณา ทั้งเป็นการโยนภาระให้ประชาชนไปดำเนินการทางศาลซึ่งมีเงื่อนไขสำคัญคือ ผู้ที่เลือกใช้วิธีนี้ต้องทราบระเบียบวิธีปฏิบัติทางศาล มีความรู้ทางกฎหมาย อาจต้องจ้างทนาย ใช้เงินจำนวนมาก ที่สำคัญคือใช้เวลานาน ดังนั้นหากมีช่องทางอื่นๆ ในการเจรจาแก้ไขความขัดแย้งประชาชนจะไม่เลือกใช้การฟ้องร้องต่อศาล

เมื่อพรเพชรยืนยันที่จะใช้กระบวนการของฝ่ายปกครองเพื่อแสดงว่าปัญหาจากความบกพร่องของกระบวนการสอบสวนของรัฐ จึงตัดสินใจเขียนจดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เมื่อ 7 ธันวาคม 2525 โดยบรรยายการทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐว่า

“...จัดทำรายงานเท็จเป็นทอดๆ ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนเสียหาย ... ไม่ได้พิจารณาตามเหตุผลข้อเท็จจริง กล่าวหาว่าราษฎรเป็นผู้บุกรุก คณะกรรมการสอบสวนไม่ได้พิจารณาหลักฐานโดยละเอียด แต่ขอหลักฐานจากประชาชนไปทั้งหมด และหลอก

²⁶⁴ “สวนครสวรรค์ปักหลักประท้วง เสนอรัฐปรับ-รื้อระบบราชการ,” 14.

²⁶⁵ ยูทธกิจ เจนปรมกิจ, หนังสือราชการถึง พรพิศ เหมือนศรี, แจ้งผลการพิจารณาร้องเรียน, 27 พฤษภาคม 2525.; เลขานุการกรมที่ดิน, หนังสือราชการถึง พรพิศ เหมือนศรี, ร้องเรียนขอความเป็นธรรม, 21 มิถุนายน 2525.

²⁶⁶ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, เจ้าหน้าที่ร่วมขบวนการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวงฯ, 27 กรกฎาคม 2525.

²⁶⁷ “สาวผู้ถูกคอตายที่หน้าทำเนียบ ทุกข์สุดกลั้นที่ดินทำกิน ร้อง 20 หนแล้วไม่มีผล,” ไทยรัฐ, 28 ธันวาคม 2525, 7.

ให้เข็นต๋อโดยยังไม่เห็นรายงาน ... การสอบสวนข้อเท็จจริงน่าจะสร้างความเดือดร้อน
ให้แก่ราษฎร”²⁶⁸

แม้พระเพชรยืนยันที่จะใช้กระบวนการของฝ่ายปกครองเพื่อแสดงว่าปัญหาจากความบกพร่องของกระบวนการสอบสวนของรัฐ แต่คำสั่งของฝ่ายรัฐเมื่อ 20 ธันวาคม 2525 ยืนยันอย่างชัดเจนว่า พระเพชรกับพวก “เข้าไปครอบครองทำประโยชน์ในที่ดินพิพาทภายหลังการประกาศสงวนหวงห้ามที่ดินไว้เป็นที่สาธารณประโยชน์” และอ้างบันทึกปากคำของพระเพชรเองว่า “พรพิศยอมรับว่าทางราชการไม่สามารถออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินให้เพราะติดขัดเรื่องเป็นที่สงวนหวงห้ามของทางราชการ ... เท่ากับท่านยอมรับว่าได้เข้าไปอาศัยอยู่ในที่สาธารณะ ตามกฎหมายยอมออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินอันเป็นที่สาธารณะไม่ได้” ท้ายจดหมายนายอำเภอหนองบัวยังสั่งให้พระเพชรกับพวก “ออกไปให้พื้นที่ดินอันเป็นที่สาธารณะทุ่งเขาพระ รวมทั้งรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกไปภายใน 30 วัน”²⁶⁹ คำสั่งของทางราชการซึ่งมีผลบังคับในทางกฎหมายให้พระเพชรและครอบครัวต้องย้ายออกไปจากพื้นที่ทำกินของตนเอง นั้นหมายถึงว่าพระเพชรถูกทำให้มีทางเลือกในการต่อสู้คดีลง พระเพชรจึงยื่นจดหมายร้องเรียนถึงนายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ อีกครั้งเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2525 พร้อมทั้งระบุเงื่อนไขว่าจะยอม ‘ฆ่าตัวตาย’

ความพยายาม ‘ฆ่าตัวตายครั้งแรก’ ของพระเพชร เกิดขึ้นบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาลในช่วงเช้าของวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2525 แต่การฆ่าตัวตายครั้งนี้ล้มเหลวเนื่องจากเจ้าหน้าที่ตำรวจสามารถพูดหวานล้อมแล้วแย่งผ้าดิบแขวนคอไปได้²⁷⁰ แต่การฆ่าตัวตายของพระเพชรครั้งนี้สร้างผลการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญแก่กระบวนการพิจารณาแก้ไขปัญหา เนื่องจากในตอนเย็นวันเดียวกันนั้น นายมีชัย ฤชุพันธุ์ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ได้ออกมาพบและรับปากว่าจะดำเนินการตั้งคณะกรรมการจากส่วนกลางไปตรวจสอบและลงไปดูพื้นที่ด้วยตัวเองภายในสองสัปดาห์ พระเพชรจึงเดินทางกลับบ้าน²⁷¹

²⁶⁸ สรุปลความจากจดหมายที่พรพิศ เหมือนศรี เขียนถึงฯพณฯนายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ดูเพิ่มเติมใน พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอความยุติธรรม สิทธิ เสรีภาพ กรรมสิทธิ์ที่ดิน, 7 ธันวาคม 2525.

²⁶⁹ สมหมาย ฉัตรทอง, หนังสือราชการถึงนางสาวพรพิศ เหมือนศรี กับพวก, ให้ออกไปจากที่สาธารณะ, 20 ธันวาคม 2525.

²⁷⁰ รายละเอียดของการฆ่าตัวตายแต่ละครั้งจะนำเสนอในหัวข้อ “3.4 การฆ่าตัวตายในฐานะความรุนแรง” ในลำดับถัดไป

²⁷¹ “สาวชวานายุติแขวนคอ,” ไทยรัฐ, 29 ธันวาคม 2525, 1, 2.

(2) การฆ่าตัวตายครั้งที่สอง (พ.ศ. 2526 – 2530): มีชัย – เจ้าชาย – นิติจิตเวช

นายมีชัย ฤชุพันธุ์ และคณะได้เดินทางไปตรวจสอบข้อเท็จจริงตามข้อเรียกร้องของ พรเพชร เมื่อ 17 มกราคม พ.ศ. 2526²⁷² แต่ความไม่แน่นอนจากการยุบสภาในวันที่ 19 มกราคม พ.ศ. 2526 มีผลให้รัฐบาลมีระยะเวลาการดำรงตำแหน่งถึง 19 มีนาคม พ.ศ. 2526²⁷³ พรเพชรจึงกังวลว่าการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลจะส่งผลให้การแก้ไขข้อพิพาทล่าช้าออกไป อีกทั้งคณะกรรมการที่แต่งตั้งขึ้นใหม่มีแนวโน้มที่จะใช้แนวเขตเดิมโดยทั้งๆ ที่ยังไม่มีการบวนการสำรวจแนวเขตด้วยตัวแทนร่วมระหว่างฝ่ายรัฐและฝ่ายประชาชนในพื้นที่ พรเพชรจึงประกาศขอเอาชีวิตเป็นประกันเพื่อร้องขอความยุติธรรมในกระบวนการสอบสวนของรัฐ²⁷⁴ และประกาศเผาหุ่นนายกรัฐมนตรี (มีนาคม 2526)

“หากมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล เรื่องจะคาราคาซังอีกเลยเร่งทางรัฐบาลให้ช่วยดำเนินการ ก็ประกาศเผาหุ่นนายก ตอนนี้ชักเริ่มรู้แล้วว่ารัฐบาลพยายามทุกวิถีทางที่จะระงับปัญหาเรื่องนี้ ระหว่างเผาหุ่นมีรองผู้บัญชาการตำรวจนครบาลมาร่วมด้วย ... ไม่รู้ว่าเขาสรุปหรืออ้างกฎหมายอะไรที่จะใช้ตำรวจให้รวบรัดไล่ฉันออกจากที่ประท้วง ฉันก็เห็นว่า อ้าว...ถ้าอย่างนี้ทางการคือรัฐบาลก็เล่นไม่ซื่อกับเรา ฉันตัดสินใจกระโดดขึ้นยอดมะขาม ตอนนี้อยู่ถูกคุกคาม ทางฝ่ายเทคนิคก็มาร่วมกันเลย มาถ่ายรูป ทำแผนอะไรทุกอย่าง ให้ความรุนแรงกะฉัน ฉันมานึกเสียใจว่า เอ..เราไม่มีความผิด ทำไมมาใช้ความรุนแรงกับเราอย่างนี้ ก็เกิดทิวทัศน์ขึ้นมา เราก็ใช้มาตรการเลย เรียกร้องที่จะเผาหุ่นนายกฯ ตอนนั้นทำหุ่นนายกฯ เตรียมไว้แล้วแต่ยังรอโอกาสเขา พอรู้ว่าเขาเล่นไม่ซื่อก็กระโดดขึ้นต้นมะขาม เรียกร้องเลย ประกาศเผาหุ่น (หัวเราะ) บังเอิญคืนนั้นฝนตกหุ่น

²⁷² บำรุง ศิริมงคล, หนังสือราชการถึงพรพิศ เหมือนศรี, ขอความเป็นธรรมเกี่ยวกับที่ดินทำกิน, ที่ กปช.(ฝนน.) 3/2526, 1 กุมภาพันธ์ 2526.

²⁷³ รัฐบาลไทย, “นายกรัฐมนตรีคนที่ 16 พลเอก เปรม ติณสูลานนท์,” 20 พฤศจิกายน 2558, <http://www.thaigov.go.th/index.php/th/primeminster/item/78222-%E0%B8%99%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%90%E0%B8%A1%E0%B8%99%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B8%B5%E0%B8%84%E0%B8%99%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%8816%E0%B8%9E%E0%B8%A5%E0%B9%80%E0%B8%AD%E0%B8%81%E0%B9%80%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%A1%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%93%E0%B8%AA%E0%B8%B9%E0%B8%A5%E0%B8%B2%E0%B8%99%E0%B8%99%E0%B8%97%E0%B9%8C.html> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

²⁷⁴ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอคัดค้านการชี้เขตที่ดินสาธารณะทุ่งเขาพระ, 12 มีนาคม 2526.

นายกฯ ก็เปี้ยก ... เลยเผาหุ่นไม่ได้ เสร็จแล้วก็ใช้วิธีประกาศเรียกร้อยอยู่บนยอดมะขาม
ยอดสุดเลย ... ฉันทนอนบนต้นมะขาม 9 วัน 9 คืน”²⁷⁵

จากนั้นพรเพชรยังคงเขียนจดหมายร้องเรียนอย่างต่อเนื่องเพื่อชี้แจงว่ากระบวนการ
สอบสวนข้อเท็จจริงของคณะกรรมการอามีข้อผิดพลาด โดยจดหมายร้องเรียนในช่วงนี้เป็นประเด็น
เกี่ยวกับ แนวเขตที่ประกาศใช้จากการรังวัดเมื่อ 11 มีนาคม พ.ศ. 2511 และ เมื่อปี พ.ศ. 2523 ไม่
ถูกต้อง²⁷⁶ ขอให้เร่งแก้ไขปัญหาของประชาชนเพราะต่อสู้อย่างยาวนาน²⁷⁷ ขอให้ประชาชนมีส่วนร่วม
ร่วมตรวจสอบหรือพิสูจน์หลักฐาน²⁷⁸ ขอมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน²⁷⁹ กระบวนการสอบข้อเท็จจริงมี
ชอบเนื่องจากเจ้าหน้าที่สรุปข้อเท็จจริงเองและขับไล่ประชาชนออกจากห้องประชุม²⁸⁰ ขอให้เชิญอดีต
กำนันเข้าร่วมการชี้แนวเขต²⁸¹ การบุกรุกที่ทำกินโดยเจ้าหน้าที่รัฐที่นำรถแทรกเตอร์เข้าไปทำลาย

²⁷⁵ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 78
– 80

²⁷⁶ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอ
คัดค้านการชี้เขตที่ดินสาธารณะทุ่งเขาพระ, 12 มีนาคม 2526.

²⁷⁷ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์,
เรียกร้องความยุติธรรม, 18 มีนาคม 2526.; พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี
พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอความเป็นธรรมกรรมสิทธิ์ที่ดิน น.ส.3ก, 29 มกราคม 2527.

²⁷⁸ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์,
ขอคัดค้านการชี้เขตที่ดินสาธารณะทุ่งเขาพระ, 12 มีนาคม 2526.; พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง
ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, เรียกร้องความยุติธรรม, 18 มีนาคม 2526.

²⁷⁹ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์,
ขออนุมัติคำขอมีกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกิน, 25 มีนาคม 2526.; พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ
นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอมีกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกินในสิทธิเสรีภาพของเอกชน, 15
พฤษภาคม 2526.; พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ผู้ตรวจ สุนันท์ นวลจันทร์กุล ประธานกรรมการ,
ขอมีกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกินในสิทธิเสรีภาพของเอกชน, 15 พฤษภาคม 2526.

²⁸⁰ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ รัฐมนตรีมีชัย ฤชุพันธุ์, ขอความเป็นธรรม, 22
เมษายน 2526.

²⁸¹ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ท่านผู้ว่าราชการจังหวัด, การชี้แนวเขตที่ดินสาธารณะฯ
ทุ่งเขาพระ อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์ ในกรณีพิพาท, 17 สิงหาคม 2526.; พรพิศ เหมือนศรี,
จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี, การพิสูจน์หลักฐานการมีกรรมสิทธิ์ น.ส.3ก, 5 มกราคม 2527.

ต้นไม้ในที่สาธารณประโยชน์ที่คลุมเข้ามาอย่างที่ทำกินของพรเพชร²⁸² รวมถึงถูกบุกรุกจากประชาชนที่อ้างว่ามีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินของพรเพชร²⁸³ เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า การทำงานของระบบของรัฐที่มีความต่อเนื่องของการบังคับใช้โดยยึดถือผลการพิจารณาเดิมต่อประเด็นนั้นๆ มาเป็นแนวทางปฏิบัติต่อมาเรื่อยๆ ได้สร้างผลผูกพันต่อประชาชนให้มีสถานะเป็นผู้บุกรุกอย่างยาวนาน กล่าวคือ ในขณะที่พรเพชรและผู้ได้รับผลกระทบร้องเรียนว่าการรังวัดที่สาธารณประโยชน์ดำเนินไปโดยมิชอบเนื่องจากการรังวัดแต่ละครั้ง (พ.ศ. 2492, 2511, 2523) มีอาณาเขตเปลี่ยนแปลงไปทุกครั้ง แต่กระบวนการบังคับใช้กฎหมายของรัฐยังคงดำเนินต่อไป เช่น ณ ขณะที่พรเพชรยื่นร้องเรียนให้มีการรังวัดที่สาธารณประโยชน์ใหม่ในปี พ.ศ. 2527 และคณะกรรมการกำลังตรวจสอบหลักฐานต่างๆ รัฐจึงยังคงทำหน้าที่รักษาตึกตามที่ดินที่กำหนดอย่างเคร่งครัด เช่น เจ้าหน้าที่ในระดับอำเภอก็นำรถแทรกเตอร์เข้าทำลายต้นไม้มันในที่ทำกินของพรเพชรโดยอ้างว่าเป็นผู้บุกรุกที่สาธารณประโยชน์²⁸⁴ กรณีการยื่นหนังสือร้องทุกข์ต่อผู้บังคับการกองปราบปรามว่ามีผู้บุกรุกที่ดินก็ได้รับคำตอบโดยอ้างมาจากคณะกรรมการนำขึ้นแนวเขตที่ดิน ว่า “ที่ดินตาม ส.ค.1 ดังกล่าวเป็นที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ ดังนั้น ... จึงเป็นที่ของทางราชการ ท่านจึงไม่มีสิทธิ์ที่จะร้องทุกข์ดำเนินคดีตามกฎหมายได้ เพราะท่านไม่ใช่ผู้เสียหาย”²⁸⁵ เป็นต้น

นั่นหมายความว่าหากคำสั่ง/ผลการพิจารณาดับแรกหรือฉบับที่ยึดเป็นแนวทางเป็นสิ่งที่ได้มาจากกระบวนการที่ไม่ชอบธรรม/ไม่ยุติธรรม การดำเนินการต่อจากนั้นก็ไม่นำมาซึ่งความยุติธรรมไปด้วยเช่นกัน และเป็นไปได้ว่าหากยังดำเนินการในส่วนที่เป็นปัญหาขัดแย้งสืบต่อไปจะผูกเงื่อนให้ซับซ้อนและแก้ไขปัญหายากลำบากยิ่งขึ้น เช่น การนำที่ดินบริเวณที่มีข้อพิพาทไปออกเอกสาร

²⁸² พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอความยุติธรรม, 12 มีนาคม 2527.; พรพิศ เหมือนศรี, หนังสือร้องทุกข์ เรียน ท่านผู้บังคับการกองปราบปราม สามยอด, ร้องทุกข์ให้ดำเนินคดี, 10 มีนาคม 2527.

²⁸³ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอให้ออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3ก.) ตามโครงการระวางภาพถ่ายทางอากาศ, 28 มีนาคม 2528.

²⁸⁴ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอความยุติธรรม, 12 มีนาคม 2527.; พรพิศ เหมือนศรี, เขียนหนังสือร้องทุกข์ ถึง ท่านผู้บังคับการกองปราบปราม สามยอด, ร้องทุกข์ให้ดำเนินคดี, 10 มีนาคม 2527.

²⁸⁵ บุญยครอง มุสิกบุญเลิศ, หนังสือราชการถึง นางสาวพรพิศ เหมือนศรี, แจ้งผลดำเนินการ, 18 พฤษภาคม 2527.

สิทธิ์ให้ผู้อื่นตามโครงการภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2519 – 2520 เพื่อออก น.ส.3ก²⁸⁶ ทำให้เกิดปัญหาคือ ผู้ที่ได้ น.ส.3ก ไม่สามารถเข้าไปปลูกสร้างและทำกินในที่ดินตัวเองได้ เพราะผู้ที่ครอบครองที่ดินเดิมยังไม่ยอมย้ายออกเพื่อรักษาสิทธิครอบครองของตนเช่นกัน

การขยายการบังคับใช้กฎหมายของหน่วยงานรัฐในพื้นที่เพื่อขับไล่ผู้บุกรุกออกจากอาณาเขตของที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ ทำให้พรเพชรกับพวกปรับวิธีการเคลื่อนไหว โดยวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2527²⁸⁷ พรเพชรกับพวกตัดสินใจเข้ามาประท้วงบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาลโดยใช้การจัดนิทรรศการและวางป้ายโปสเตอร์ซึ่งมีข้อความ เช่น “เจ้าจะยึดอำนาจเผด็จการกับราษฎรหรือ?” “ฯลฯ ประกอบให้ข่าวแหกตาประชาชน” “ฯพณฯ มีชัยไม่จริงใจกับราษฎร” “สันติสุขจะมีได้ถ้าใช้ความยุติธรรม” “เจ้านิ่งดูตายเหมือนสีขอให้ควายฟัง” “ร้องมารารอน นานเกินรอ”²⁸⁸ พร้อมทั้งนำ ‘เจ้าเขย’ ควายคู่ใจมาประท้วงด้วย โดย สาโรจน์ เหมือนศรี น้องชายของพรเพชรเล่าเหตุผลที่พรเพชรพาเจ้าเขยไปประท้วงที่หน้าทำเนียบว่า “ไม่เคยคิดเลยว่าจะต้องประท้วงยาวนานขนาดนี้ พรเพชรก็ไม่เคยคิด เค้มาถึงเอาควายไปไ้ เอาควายไปความคิดของเค้ก็คือ ไปประท้วงพวกรัฐบาล พวกควายทั้งนั้น เรามาประท้วงกันมันไม่มีความรู้สึกเลย เหมือนควาย ไม่มีความรู้สึกเลยว่าคุณทุกข์ยากของประชาชนมีแค่นี้ นี่คือความคิดของพี่สาว ก็บอกน้องๆ ไว้แบบนี้”²⁸⁹

การประท้วงที่ยาวนานเกือบ 2 ปี ของพรเพชรและประชาชนที่เดือดร้อน พร้อมทั้งมีการจัดนิทรรศการ ป้ายโปสเตอร์ และเจ้าเขย กลับมีการนำเสนอข่าวของสื่อมวลชนเพียงเล็กน้อย โดยจากการค้นข่าวหนังสือพิมพ์ตลอดปี 2527-2529 จากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐและหนังสือพิมพ์มติชน ผู้วิจัยพบภาพข่าวเกี่ยวกับการประท้วงของพรเพชรในหนังสือพิมพ์มติชน เพียง 1 ฉบับ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2529²⁹⁰ แม้ในช่วงเวลาดังกล่าวจะมีการนำเสนอข่าวการประท้วงของกลุ่มชานา

²⁸⁶ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี หัวหน้ารัฐบาล, มีกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกิน น.ส.3ก, 24 ตุลาคม 2527.; พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอให้ออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3ก.) ตามโครงการระวางภาพถ่ายทางอากาศ, 28 มีนาคม 2528.

²⁸⁷ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 79.

²⁸⁸ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ประธานศูนย์นักศึกษา, ขอความเป็นธรรม, 19 กันยายน 2527.

²⁸⁹ สัมภาษณ์ สาโรจน์ เหมือนศรี, 14 กุมภาพันธ์ 2558 เวลา 17.00 - 18.20.

²⁹⁰ หนังสือพิมพ์มติชนนำเสนอภาพในหน้าแรกโดยในฉบับไม่มีเนื้อหาข่าว ดูเพิ่มเติมใน “มารารอน,” มติชน, 18 สิงหาคม 2529, 1.

ชาวไร่เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือเพราะราคาผลผลิตตกอยู่ต่ำบ่อยครั้งก็ตาม ทั้งนี้พบข้อมูลว่า รัฐบาลในขณะนั้นมีคำสั่งถึงสถานีโทรทัศน์และสถานีวิทยุให้งดนำเสนอข่าวเกี่ยวกับการประท้วงของ ชาวนาเพื่อป้องกันไม่ให้ประชาชนเกิดความรู้สึกไม่ดีต่อรัฐบาล²⁹¹ เนื่องจากการปรากฏข่าวใน หนังสือพิมพ์จำนวนไม่มากนัก พรเพชรจึงเขียนจดหมายไปยังประธานศูนย์นักศึกษาฯ เพื่อขอให้ช่วย ติดตามดูการประท้วงไม่ให้ต้องถูกขัดขวางโดยเจ้าหน้าที่รัฐ “...เรื่องนี้ทางสื่อมวลชนมิได้แถลงข่าว เพียงแต่แพร่ภาพ ...เกรงว่าจะเป็นการอับอายของเจ้าหน้าที่รัฐบาลให้ไขว่ไขว ...ขอวิงวอนนักศึกษาฯ ช่วย คัดกรอง สังเกตการณ์พวกข้าพเจ้า ขออย่าให้เจ้าหน้าที่รัฐบาลและเจ้าหน้าที่ตำรวจก่อแค้นและ ขัดขวางในการเรียกร้อง...เพื่อความยุติธรรมกับพวกข้าพเจ้าด้วยก็จักเป็นพระคุณยิ่ง”²⁹²

ในบทความของทวีลักษณ์ พลราชมี ภาพหนังสือพิมพ์ที่ลงข่าวเกี่ยวกับการประท้วงของ พรเพชร ได้แก่ (1) หนังสือพิมพ์แนวหน้า วันที่ 18 กันยายน 2527 ลงภาพพรเพชรนั่งเจ้าเขยในหน้า 1 ในชื่อภาพว่า “ขาประจำ” (2) หนังสือพิมพ์ *The Nation* วันที่ 23 กันยายน 2527 วาดภาพ การ์ตูนพรเพชรนั่งเจ้าเขยถือกระดาษรูปทำเนียบรัฐบาล (3) หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ วันที่ 7 กันยายน 2529 ชัยราชวัตร วาดภาพพรเพชรจูงควายด้วยข้อความกำกับว่า “ประท้วงมาราธอนที่สุด” ซึ่งเป็น ตัวละครหนึ่งในการ์ตูนชื่อเรื่องว่า “สถิติใหม่ในรอบเดือน” (4) หนังสือพิมพ์ *The Nation* วันที่ 9 มกราคม 2529 ลงภาพการประท้วงของพรเพชรในหัวข้อข่าวว่า “Lone Protester Bent on Suicide” ดูเพิ่มเติมใน ทวีลักษณ์ พลราช, “ไดอารี่ จดหมายร้องเรียน แฉการฉ้อโกง ฯลฯ: แกะรอย ‘ความรู้’ จากเอกสารของพรเพชร เหมือนศรี หญิงชาวนาจังหวัดนครสวรรค์”.

²⁹¹ “ชาวนาเสธ.พล’ยึดทำเนียบ เปรมไม่ยอมแฉมีเบื้องหลัง,” *มติชน*, 7 มกราคม 2529, 16.

²⁹² พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ประธานศูนย์นักศึกษาฯ, ขอความเป็นธรรม, 19 กันยายน 2527.

ภาพที่ 3.2 พรเพชร เหมือนศรี กับเจ้าเขย
บริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาล พ.ศ. 2528²⁹³

ภาพที่ 3.3 กระต๊อบที่พรเพชรใช้อาศัยขณะอยู่
บนต้นมะขามเพื่อประท้วงรัฐบาล พ.ศ. 2529²⁹⁴

การถูกโดดเดี่ยวจากรัฐและสื่อมวลชนระหว่างประท้วงที่หน้าทำเนียบรัฐบาลไม่ได้บั่นทอนกำลังใจในการต่อสู้ของพรเพชร พรเพชรยังคงเขียนจดหมายร้องเรียนเพื่อชี้แจงกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกว่า 54 ฉบับ ในระยะเวลา 3 ปี (พ.ศ. 2527-2529)²⁹⁵ แต่ระหว่างประท้วงอยู่ในกรุงเทพฯ

²⁹³ สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (1),” 34.

²⁹⁴ หนังสือพิมพ์มติชนนำเสนอแต่ภาพในหน้าแรก และบรรยายว่า “มาราธอน-ต้นมะขามข้างทำเนียบรัฐบาล ได้ถูกนางพรพิศ เหมือนศรีชาวมาจากจังหวัดนครสวรรค์ยึดเป็นแหล่งร้องเรียนรัฐบาลมานานหลายปีจนเปลี่ยนแปลงรัฐบาลไปแล้ว แต่ถึงวันนี้บนต้นมะขามยังมีร่างของนางพรพิศอยู่ ภาพที่เห็นเป็นจุดที่นางพรพิศพำนักบนต้นมะขาม” ดูเพิ่มเติมใน “มาราธอน,” *มติชน*, 18 สิงหาคม 2529, 1.

สุกัญญา หาญตระกูล เขียนถึงการประท้วงบนต้นมะขามตามคำบอกเล่าของอาภา (พี่สาวของพรพิศ) ว่า เป็นการประท้วง 9 วัน 9 คืน โดยพี่สาวคอยชักรอกข้าวปลาอาหารส่งขึ้นไปให้ ดูเพิ่มเติมใน สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (2),” *สตรีสาร* 41, ฉ. 32 (30 ตุลาคม 2531): 37.

²⁹⁵ ผู้เขียนนับจำนวนเอกสารจากแฟ้มจดหมายร้องเรียนที่ได้รับมอบจากอาจารย์ผู้เก็บรักษาเอกสารของพรเพชร เหมือนศรี เอกสารที่นับนี้เป็นจดหมายที่พรพิศเขียนถึงหน่วยงานต่างๆ ทั้งนายอำเภอหนองบัว ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ นายกรัฐมนตรี ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ผู้กำกับกองปราบ เจ้าพนักงานรังวัดที่ดิน รวมถึงประธานศูนย์นักศึกษา ตั้งแต่ มกราคม พ.ศ. 2527 – ธันวาคม พ.ศ. 2529.

พรเพชรต้องเผชิญกับการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักอีกครั้ง วันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2528 พ่อของพรเพชรป่วยและเสียชีวิตลง “คิดมากจนเส้นโลหิตในสมองแตก ก็พาไปโรงพยาบาล ตอนนั้นฉันก็ประหลาดอยู่กรุงเทพฯ ก็มีคนตามกลับ แต่ไม่ทันดูใจพ่อ เขาพาพ่อไปวัดแล้ว ...ก็เสียใจ (เสียงสั่น) ทำบุญเก็บศพไว้แล้วก็มาประท้วงต่อ”²⁹⁶ พรเพชรระลึกอยู่เสมอว่าจะต้องสู้เพื่อให้ได้ที่ดินของครอบครัวคืนมาตามเจตนาของพ่อและแม่ “พ่อและแม่ฝากความหวังไว้กับลูกๆ ว่าจะต้องสู้จนได้แผ่นดินคืนมา”²⁹⁷ การต่อสู้เพื่อให้ได้สิทธิในที่ดินของพรเพชรจึงไม่ใช่เพียงแค่เรียกร้องความยุติธรรม แต่ยังหมายถึงวิถีชีวิต เป็นแผ่นดินมรดกที่พ่อแม่มอบให้ และเป็นเสมือนคำสัญญาแก่พ่อแม่อีกด้วย

หลังจากจัดการงานศพของพ่อเสร็จพรเพชรก็เดินทางกลับมาประท้วงที่หน้าทำเนียบรัฐบาลอีกครั้งเพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินมรดกของครอบครัว²⁹⁸ การสูญเสียพ่ออาจเป็นชนวนกระตุ้นสำคัญให้พรเพชรประกาศแขวนคออีกครั้ง อย่างไรก็ตามการแขวนคอถูกเลื่อนออกไปเนื่องจากพรเพชรไม่สบายแล้วแทนที่ด้วยการเผาหุ่นนายกรัฐมนตรี การเผาหุ่นนายกฯ ที่หน้าทำเนียบฯ ทำให้เจ้าหน้าที่ตำรวจต้องเข้าระงับเหตุการณ์พร้อมทั้งพยายามจับกุมพรเพชร พรเพชรจึงป็นหนีขึ้นไปอยู่บนต้นไม้แล้วเชื่อว่าจะฆ่าตัวตาย การจับกุมจึงยุติลง²⁹⁹

ในที่สุดผลการพิจารณาของคณะกรรมการชุดที่แต่งตั้งโดยนายมีชัย ฤชุพันธุ์ ได้มีคำสั่งให้มีการรังวัดที่ดินใหม่ “กรมที่ดินไปดำเนินการรังวัดที่ดินที่มีกรณีพิพาทดังกล่าวนี้ เพื่อจะออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง”³⁰⁰ โดยเปิดโอกาสให้ผู้คัดค้านการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงไปสู้กันในชั้นศาล ตามกฎกระทรวง ฉบับที่ 26 (พ.ศ. 2516)³⁰¹ ซึ่งพรเพชรเห็นว่า การให้ประชาชนไปใช้

²⁹⁶ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 79.

²⁹⁷ สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (1),” 37.

²⁹⁸ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 76.

²⁹⁹ “Lone Protester Bent on Suicide,” *The Nation*, 9 January 2529, อ้างถึงใน ทวีลักษณ์ พลราชม, “ไดอารี่ จดหมายร้องเรียน แลกกลางกรณี ฯลฯ: แกะรอย ‘ความรู้’ จากเอกสารของพรเพชร เหมือนศรี หญิงชานาจังหวัดนครสวรรค์,” 80.

³⁰⁰ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง มีชัย ฤชุพันธุ์ ร.ม.ต. ประจำสำนักนายกรัฐมนตรี, คัดค้านการรังวัดที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ, 9 กรกฎาคม 2529.

³⁰¹ กฎกระทรวง ฉบับที่ 26 (พ.ศ. 2516) ออกตามความในพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 (กำหนดแบบ หลักเกณฑ์และวิธีการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง), ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 90 ตอนที่ 106 (21 สิงหาคม 2516): 352-355.

กระบวนการทางศาลเป็นการเพิ่มปัญหาให้แก่ประชาชน “...จะให้ราษฎรไปสู้กันทางศาลเท่ากับเป็นการสร้างปัญหา โดยมีได้แก่ปัญหา”³⁰² นั่นคือ รัฐบาลไม่ได้แก้ปัญหามาแต่ยังทำให้กระบวนการพิจารณาออกหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินล่าช้าออกไป อีกทั้งพรเพชรคิดว่า การรังวัดใหม่ของคณะกรรมการที่ได้รับมอบหมายจากนายมีชัย ฤชุพันธุ์ จะขยายอาณาเขตที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระอย่างแน่นอน จึงพยายามคัดค้านการขยายแนวเขตที่สาธารณประโยชน์และเสนอให้รัฐบาลยุติข้อพิพาทโดยเร็ว พร้อมกับแนบรายชื่อผู้ที่ได้รับผลกระทบจำนวน 37 รายชื่อ³⁰³ และต้องการให้ดำเนินการสอบสวนการทำงานของคณะกรรมการชุดนี้ พร้อมกับเขียนตอนท้ายของจดหมายในทำนอง ‘ขู่ว่าจะฆ่าตัวตาย’ “... ถ้าเจ้าหน้าที่ไม่ดำเนินการให้แล้วเสร็จตามข้อตกลง ... ข้าพเจ้าก็จะจักประท้วงเรียกร้องวินาศกรรมตัวเองให้รุนแรงขึ้น..”³⁰⁴

การเคลื่อนไหวของพรเพชรและประชาชนที่เดือดร้อนยังคงยืนยันการคัดค้านการประกาศเขตที่สาธารณประโยชน์ การดำเนินการโดยไม่มีหลักฐานของเจ้าหน้าที่ และขอให้ประกาศยกเลิกและเพิกถอนที่สาธารณประโยชน์ อีกทั้งคาดว่า การรังวัดใหม่จะส่งผลกระทบต่อประชาชนมากขึ้น ดังนั้นการยื่นจดหมายประท้วงต่อผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์เมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2530 จึงมีผู้ลงชื่อร้องเรียนร่วมกับพรเพชรถึง 491 คน³⁰⁵ ซึ่งสะท้อนว่าความล่าช้าในการจัดการกับข้อพิพาทของรัฐยิ่งทำให้ปัญหาขยายวงส่งผลกระทบต่อประชาชนเพิ่มมากขึ้น สำหรับมุมมองของฝ่ายรัฐนั้นแน่นอนว่ายิ่งประชาชนสามารถรวมตัวกันเรียกร้องได้มากเท่าไรความกังวลต่อการรับมือของรัฐจะยิ่งสูงขึ้น ดังนั้น ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์จึงเสนอให้พรเพชรกับพวกไปยื่นหนังสือคัดค้านระเบียบ

³⁰² พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, เรียกร้องสิทธิที่ดิน, 3 กรกฎาคม 2529.

³⁰³ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, เพิ่มเติม-คัดค้าน เขตที่ดินสาธารณะฯ ทุ่งเขาพระ, 15 ธันวาคม 2529.

³⁰⁴ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอให้ดำเนินการตามข้อตกลงในการประท้วงเรียกร้อง, 11 พฤศจิกายน 2529.; พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, แลกการณ, 25 ธันวาคม 2529.

³⁰⁵ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์, คัดค้านประกาศสำนักงานที่ดินจังหวัดนครสวรรค์เรื่องแจกหนังสือสำคัญที่หลวง, 15 มกราคม 2530.; พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, เจ้าหน้าที่ใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบข่มขู่บังคับหลอกให้ชาวบ้านหลงเชื่อ, 24 กุมภาพันธ์ 2530.

เป็น‘รายบุคคล’ที่สำนักงานที่ดินอำเภอหนองบัว³⁰⁶ เพื่อลดทอนอำนาจการต่อรองของกลุ่ม อย่างไรก็ตามพรเพชรไม่ได้ไปยื่นหนังสือคัดค้านตามแบบฟอร์มที่สำนักงานที่ดินจัดทำขึ้นและยืนยันว่าปัญหาของพรเพชร คือ รัฐกำหนดแนวเขตที่สาธารณประโยชน์ทับที่ทำกินของพรเพชรและครอบครัว

“ฉันอ่านกฎหมายที่ดินอยู่เขาบอกว่าไอ้ที่ดินที่จะประกาศออกหนังสือสำคัญที่หลวง ถ้ามีราษฎรซึ่งมีส่วนได้เสียคัดค้านอยู่ ให้ระงับการออกหนังสือสำคัญที่หลวงไว้ก่อนจนศาลสั่งถึงที่สุดจึงจะออกได้ เขาก็ใช้วิธีที่จะออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงโดยร่วมกับกรมที่ดินทำแบบฟอร์มออกมา ราษฎร 700 กว่าคนที่เดือดร้อนเรื่องที่ดินนี้ถ้าจะค้านให้ ค้านตามแบบฟอร์มของกรมที่ดิน ฉันก็อ้าว...ก็ชี้แจงให้ราษฎรทราบว่าถ้าทำตามแบบฟอร์มของเขาก็เท่ากับไปยอมรับว่าเราทำกินในที่สาธารณะ แต่ที่ฉันค้านนี่เพราะที่ สาธารณะมาวัดทับที่ดินราษฎร นี่มันแย้งกฎหมาย”³⁰⁷

การประกาศห้ามประชาชนเข้าทำกินในพื้นที่สาธารณประโยชน์ซึ่งเป็นพื้นที่พิพาทพร้อม ทั้งจับกุมผู้ฝ่าฝืนทำให้ประชาชนเดือดร้อนมากยิ่งขึ้น มีผู้แสดงตนว่าได้รับผลกระทบจำนวนเพิ่มมากขึ้นและรวมตัวไปประท้วงที่หน้าทำเนียบเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2530 จำนวนประมาณ 100 คน³⁰⁸ เพื่อเรียกร้องให้ระงับการจับกุมประชาชนในพื้นที่พิพาท ขอให้ราษฎรได้ทำกินในพื้นที่พิพาทจนกว่าจะได้ข้อยุติ และคัดค้านการประกาศเขตที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระโดยไม่มีหลักฐานยืนยัน³⁰⁹ แต่หนึ่งเดือนให้หลัง ไม่มีความก้าวหน้าใดใดจากฝ่ายรัฐเช่นเคย พรเพชรตัดสินใจเขียนจดหมายถึงนายก ฯ เปรมให้เร่งดำเนินการแก้ไขให้แล้วเสร็จ และยื่นเงื่อนไขว่าจะฆ่าตัวตายอีกครั้ง “..ถ้ารัฐฯ ไม่

³⁰⁶ เจ้าพนักงานที่ดินจังหวัด ทำการแทนผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์, หนังสือราชการถึง นางสาวพรพิศ เหมือนศรี, การคัดค้านการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง ทุ่งเขาพระ, 5 กุมภาพันธ์ 2530.; พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึงผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์, คัดค้านการออกหนังสือสำคัญ สำหรับที่หลวง ทุ่งเขาพระ, 9 กุมภาพันธ์ 2530.

³⁰⁷ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 80-81.

³⁰⁸ เอกสารแถลงการณ์ระบุนันท์ของเอกสารไม่ชัดเจนว่าเป็น 8 มิถุนายน 2530 หรือ 5 ตุลาคม 2530 ดูเพิ่มเติมใน พรเพชร เหมือนศรี, แถลงการณ์ เรื่อง บ้านเมืองไม่มีชื่อมีแป, 2530.

³⁰⁹ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย, ขอร้องการ จับกุม และให้ราษฎรเข้าทำกินในที่พิพาท, 13 มีนาคม 2530.

พิจารณาให้แล้วเสร็จลงในกำหนดเวลาดังกล่าว ข้าพเจ้าก็จะทำพิธีจุดพลุและประกาศเรียกร้องเผ่าตัว เพื่อประท้วงรัฐบาลให้มีความรับผิดชอบในปัญหาประชาชนอย่างจริงจัง”³¹⁰

เกือบสองเดือนผ่านไปแต่รัฐบาลไม่ได้แจ้งความคืบหน้าในการดำเนินการแก้ไขปัญหาให้พรเพชรทราบ วันที่ 8 มิถุนายน 2530 พรเพชร จึงยืนยันการฆ่าตัวตายด้วยจดหมายอีกครั้ง “ถ้าฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ไม่มีคำสั่งอย่างหนึ่งอย่างใดให้เรื่องยุติลง ข้าพเจ้านางสาวพรเพชร เหมือนศรี ก็จักเผาตัวเองประท้วงรัฐบาลตามที่ได้ประกาศไว้แล้ว”³¹¹ หนึ่งวันให้หลังพรเพชรเริ่มปราศรัยอยู่บนรถตู้ สวมชุดสีดำและมีผ้าสีดำคลุมรอบตัว จนเวลาใกล้เที่ยงพรเพชรเอาน้ำมันรดทั่วตัวแล้วนำไม้ขีดขึ้นมาจุดไฟเผาตัวเอง แต่เจ้าหน้าที่ตำรวจ สน.ดุสิตซึ่งเตรียมรถดับเพลิงพร้อมรออยู่ได้สาดน้ำใส่ไฟที่กำลังลุกขึ้นจนดับ และควบคุมตัวพรเพชรไปยังสถานีตำรวจ³¹² พรเพชรถูกดำเนินคดีในข้อหาวางเพลิง ต่อสู้ขัดขวางการจับกุมของเจ้าพนักงาน และถูกควบคุมตัวไว้ดำเนินคดี³¹³ วันรุ่งขึ้นตำรวจจึงพาพรเพชรไปส่งที่โรงพยาบาลนิติจิตเวช จ.นครปฐม³¹⁴ โดยบอกพรเพชรให้แก้มเป็นบ้าจะได้ไม่มีความผิด “ถ้าคุณไม่ยอมกตัญญูจะให้คุณรับ ให้คุณแก้มบ้าไปเลย เขาจะได้ปล่อยไป”³¹⁵ แต่พรเพชรไม่ยอมรับว่าตัวเองบ้าในที่สุดพรเพชรจึงถูกนำตัวไปฝากขังที่ทัณฑสถานหญิงโดยเป็นจำเลยคดีอาญาข้อหาทำให้เกิดเพลิงไหม้แก้ววัตถุของตนเองจนอาจเป็นอันตรายต่อทรัพย์สินของผู้อื่น และต่อสู้ขัดขวางเจ้าพนักงานในการปฏิบัติหน้าที่โดยใช้กำลังประทุษร้าย อันเนื่องมาจากการประกาศเผาตนเองหน้าทำเนียบ โขขัยคดีที่พรเพชรได้รับความช่วยเหลือเรื่องการ

³¹⁰ พรเพชร (พรพิศ) เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ประกาศเผาตัว, 24 เมษายน 2530.

³¹¹ พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, เรียกร้องสิทธิที่ดินทำกินในสิทธิและเสรีภาพของประชาชน, 8 มิถุนายน 2530.

³¹² “เผาตัวเองประท้วงรัฐบาลหน้าทำเนียบ ตร.ช่วยทันเจอตึงหลายข้อหา,” *มติชน*, 10 มิถุนายน 2530, 12.

³¹³ “จุดไฟเผาตัวอีก สาวใหญ่พรพิศ ตำรวจขัดขวางทันจับยึดห้องขังสงบใจ,” *ไทยรัฐ*, 10 มิถุนายน 2530, 1, 18, 20.

³¹⁴ สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (2),” 38.

³¹⁵ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 81.

ประกันตัวและทนายความจากสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน³¹⁶ และสำนักงานทนายความทองใบทองเปาต์ โดยศาลได้ยกฟ้องทั้งสองข้อหาในวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2531³¹⁷

(3) การฆ่าตัวตายครั้งที่สาม (พ.ศ. 2531 – 2542): มติคณะรัฐมนตรี – การเฝ้ารอ – การแปลงเปลี่ยนคู่อริ

การถูกส่งเข้าไปอยู่ในโรงพยาบาลนิติจิตเวชและถูกฝากขังในทัณฑสถานหญิงไม่ได้บันทึกทอนกำลังใจของพรเพชรแม้แต่น้อย หลังจากได้รับการประกันตัวพรเพชรไม่ละความพยายามโดยออกมาเคลื่อนไหวด้วยการยื่นจดหมายร้องเรียนและออกแถลงการณ์เช่นที่เคยทำ เช่น ขอให้หมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการกลางดำเนินการสอบสวนข้อเท็จจริงโดยที่มีตัวแทนผู้ร้องทุกข์ร่วมด้วยอย่างน้อย 3 คน³¹⁸ ขอปฏิเสศการพิจารณาเพื่อหาข้อยุติตามนโยบายของรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (มีชัย ฤชุพันธุ์) ที่ไม่ได้คำนึงถึงผลเสียของประชาชน³¹⁹ เป็นต้น แต่ระหว่างการต่อสู้ของกลุ่มประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนและการสอบสวนข้อเท็จจริงของคณะกรรมการ อำเภอนองบัวได้ประกาศ “..ห้ามบุคคลเข้าไปทำกินในที่ดินสาธารณะประโยชน์ทุ่งเขาพระหลังฤดูกาลเพาะปลูก พ.ศ. 2530 หากผู้ใดฝ่าฝืนจะดำเนินการตามกฎหมาย..”³²⁰ ทำให้พรเพชรตอบโต้โดยการประกาศทำร้ายตัวเองอีกครั้ง “กรีดเลือด-เฉียดเนื้อเพื่อประท้วงรัฐบาล”³²¹ ต่อมาเมื่อรัฐยืนยันว่าจะประกาศใช้แนวเขตที่ดินสาธารณะประโยชน์ใหม่เป็นพื้นที่ประมาณ 25,000 ไร่ ซึ่งขยายพื้นที่ออกไปทับที่ดินของราษฎรที่มีหลักฐานโดยชอบด้วยกฎหมายประมาณ 700 ราย พรเพชรเห็นว่าการดำเนินการของรัฐแต่ฝ่ายเดียว

³¹⁶ สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนขอให้นายบุญชู โรจนเสถียร ส.ส. จังหวัดนครสวรรค์ ยื่นประกันตัวพรเพชร ดูเพิ่มเติมใน กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 82.

³¹⁷ สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (2),” 38.

³¹⁸ พรเพชร เหมือนศรี, จดหมาย ถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี, ขอตรวจสอบข้อเท็จจริงฉ้อราษฎ์, 28 กันยายน 2530.

³¹⁹ พรเพชร เหมือนศรี, เรียง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี, การแจ้งการพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดิน, 27 ตุลาคม 2530.

³²⁰ นายอำเภอนองบัว, ประกาศอำเภอนองบัว เรื่อง ห้ามทำกินในที่ดินสาธารณะประโยชน์ทุ่งเขาพระ, 30 พฤศจิกายน 2530.

³²¹ พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง ปลัดประจำสำนักนายกรัฐมนตรี นายสุธี อากาศฤกษ์, คัดค้านประกาศอำเภอนองบัว และเร่งขอให้ดำเนินการปัญหาพิพาทให้แล้วเสร็จลง, 15 ธันวาคม 2530.

ได้สร้างความเดือดร้อนทั้งทางกายภาพและทางจิตใจแก่ประชาชนเพิ่มขึ้น (จากเดิม 28 ครอบครัว) จึงประกาศกรีดเลือดอีกครั้ง “การได้รับความกระทบกระเทือนปีบคั้นทางจิตใจในปัญหานี้มานานไม่สามารถจะทนต่อภาวะเศรษฐกิจและสังคมต่อไปได้ จึงขอให้ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีมีคำสั่งเด็ดขาดตามข้อเสนอเรียกร้องให้เรื่องยุติลง มีฉะนั้นผู้ร้องจะกรีดเลือดประท้วงรัฐบาลในที่สุด”³²²

23 กุมภาพันธ์ 2531³²³ เมื่อพรเพชรทราบว่ กระทบวงมหาดไทยจะนำปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระให้ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติ พรเพชรเกรงว่าจะเป็นการใช้มติคณะรัฐมนตรีบังคับประชาชนให้ปฏิบัติตามแนวทางที่เสียประโยชน์จึงคัดค้านโดยยืนยันการกรีดเลือดประท้วง รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยจึงถอนเรื่องจากพิจารณา³²⁴

“คณะกรรมการสรุปเรื่องเพื่อที่จะเสนอเรื่องเข้า ครม. พอรู้ว่าเขาจะเสนอเรื่องเข้า ครม. ฉันก็รู้ถึงแผนการของเขาทันที ถ้าหากว่าจะเอาเรื่องเข้า ครม. นี้ เขาจะต้องเอาอำนาจของ ครม. มีมติโดยไม่หาข้อยุติก่อน ทำให้เกิดความระแวงว่า คณะกรรมการอาจจะเล่นไม่ซื่อ แทนที่จะมาหาข้อตกลงกับผู้ร้องทุกข้กับคู่กรณีให้ได้เสียก่อนแล้วจึงสรุปไปเสนอ ครม. แต่เนี่ยยังหาข้อตกลงไม่ได้ กลับเอาเรื่องเสนอ ครม. อาศัยอำนาจหน้าที่ของ ครม. ปิดปากไม่ให้ค้านหรือประท้วงอีก”³²⁵

³²² พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯนายกรัฐมนตรี, คัดค้านมติคณะกรรมการ และขอให้มีคำสั่งสอบข้อพิพาท, 2 กุมภาพันธ์ 2531.; พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง นายกรัฐมนตรี, คัดค้านมติคณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาท และขอให้ทบทวนปัญหาพิพาทใหม่, 22 กุมภาพันธ์ 2531.

³²³ พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง ประธานกรรมการการปกครอง, คัดค้านมติคณะรัฐมนตรี, 28 เมษายน 2531.

³²⁴ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, มติคณะรัฐมนตรี, การพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์, 23 กุมภาพันธ์ 2531.

³²⁵ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 84.

ภาพที่ 3.4 พรเพชรขณะประท้วงบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาลเมื่อ พ.ศ. 2531³²⁶

อย่างไรก็ตาม คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการตามข้อเสนอของคณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระตามแนวทางที่ 2 คือ “ถอนสภาพที่สาธารณประโยชน์นอกแนวเขตซึ่งคงไว้ให้เป็นที่สาธารณประโยชน์ แล้วจัดให้ราษฎรผู้ถือครองที่ดินซื้อหรือเช่าซื้อในราคาถูกต้องตามความเหมาะสม และให้กระทรวงมหาดไทยรับไปดำเนินการตามข้อเสนอที่ได้เสนอไว้ ... สำหรับความบกพร่องของเจ้าหน้าที่ในการรับจดทะเบียนจำนองโดยรู้ว่าเป็นที่สาธารณประโยชน์ให้กระทรวงมหาดไทยรับไปดำเนินการตามความเหมาะสมกับพฤติกรรมต่อไป”³²⁷

กล่าวคือ กระทรวงมหาดไทยให้กรมที่ดินรับผิดชอบดำเนินการตามขั้นตอน³²⁸ คือ

(1) คงสภาพที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ เนื้อที่ประมาณ 15,215 - 0 - 20 ไร่ และที่เหลืออีกประมาณ 10,491 - 2 - 81 ไร่ ให้ถอนสภาพจากการเป็นที่สาธารณประโยชน์

(2) เพิกถอนหนังสือสำคัญสำหรับที่ดิน (น.ส.3 และใบจอง) ที่ออกตั้งแต่ พ.ศ. 2519-2530 ซึ่งอยู่ในพื้นที่สาธารณประโยชน์ 15,215 - 0 - 20 ไร่ จำนวนประมาณ 42 แปลง

³²⁶ สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (1),” 37.

³²⁷ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, มติคณะรัฐมนตรี เรื่อง การพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์, 29 มีนาคม 2531.

³²⁸ สุวิทย์ หงส์ธนนันท์, “การจัดสรรที่ดินสาธารณประโยชน์เพื่อประชาชน: กรณีศึกษาโครงการทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์,” 3-4.; กรมที่ดิน กองสำรวจและควบคุมที่ดินของรัฐ, หนังสือราชการถึง ปลัดกระทรวงมหาดไทย, การพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์, ที่ 0712/5344, 14 มีนาคม 2531.; สำนักงานที่ดินจังหวัดนครสวรรค์สาขาหนองบัว, “ปัญหาที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์,” 17 ธันวาคม 2539.

(3) เพิกถอนหนังสือสำคัญสำหรับที่ดิน (น.ส.3ก. น.ส.3 ใบจอง ส.ค.1) ที่อยู่ในเนื้อที่เนื้อที่ประมาณ 10,491 - 2 - 81 ไร่ จำนวนทั้งสิ้น 307 แปลง

(4) นำที่ดินที่ต้องการถอนสภาพจากการเป็นที่สาธารณประโยชน์ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 3,000 ไร่ มาเตรียมการให้ราษฎรซื้อ โดยจะเป็นราษฎรที่ถูกเพิกถอนสิทธิตาม (2 และ 3), ผู้มีความเดือดร้อนเกี่ยวกับที่ดินทำกิน, และ นางสาวพรเพชร เหมือนศรีซึ่งครอบครองที่ดินอยู่ในบริเวณที่จะนำมาจัดนี้ โดยแบ่งแปลงละ 15 ไร่ให้ราษฎรจัดซื้อ โดยจัดให้ราษฎรผู้ถือครองที่ดินอยู่ซื้อในราคาถูกต้องตามความเหมาะสม

(5) กำหนดราคาที่ดิน โดยราษฎรที่จะได้รับจัดสรรที่ดินให้ซื้อจะต้องยินยอมให้เพิกถอนหนังสือแสดงสิทธิ์และไม่ฟ้องร้องหรือประท้วงใดต่อทางราชการ

(6) ออกหนังสือแสดงสิทธิ์ใหม่ และโอนขายให้ผู้ครอบครองเดิม/ราษฎรที่ซื้อในนามกรมที่ดิน (7,000 ไร่)

แม้พรเพชร จะไม่เห็นด้วยกับแนวทางดังกล่าว เพราะ (1) เป็นแนวทางที่สร้างปัญหาให้ยุ่งยากมากขึ้น (2) รัฐจะต้องสิ้นเปลืองงบประมาณโดยไม่จำเป็น (3) การถอนสภาพที่ดินตามแนวเขตเป็นการทำลายกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ประชาชนถือครองอยู่ให้หมดไป “จากผู้มีเป็นผู้ไม่มี ... และเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน”³²⁹ (4) สร้างความแตกแยกในหมู่ประชาชนจากการคัดเลือกว่า ‘ใคร’ เป็นผู้เดือดร้อน (5) มีเงื่อนไขที่เลือกปฏิบัติ เนื่องจากระบุว่า ‘ประชาชนผู้ที่ถูกคัดเลือกจะต้องไม่เป็นผู้ที่ฟ้องร้องหรือประท้วงต่อทางราชการ’³³⁰ (6) วิธีการนี้เป็นการแสวงหาผลประโยชน์จากประชาชนเนื่องจากรัฐนำที่ดินที่ประชาชนทำกินอยู่แล้วมาจัดสรรให้ประชาชนเช่า/ซื้อ (7) มีข้อลึกลับในหมู่ประชาชนว่าที่ดินบางส่วนที่ใกล้ถนนจะถูกกันไว้เพื่อประโยชน์ของอภิสิทธิ์ชนบางกลุ่มซึ่งไม่ใช่ประชาชนที่เดือดร้อน³³¹ อย่างไรก็ตามพรเพชรต้องยอมรับมติดังกล่าวในที่สุดเนื่องจากไม่มีเงินทุนในการเคลื่อนไหวประท้วงแล้ว ที่ดินที่ต้องซื้อคืนจากรัฐเป็นการซื้อในราคาโอนซึ่งเหมาะสม และยังการ

³²⁹ พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, การแก้ไขปัญหาพิพาทที่ดินทุ่งเขาพระ, 19 เมษายน 2531.

³³⁰ ประเด็นใน (5) ที่พรเพชรเข้าใจว่า รัฐเลือกปฏิบัติ เพราะมีเงื่อนไขว่าผู้ที่จะถูกคัดเลือกให้ได้รับการจัดสรรที่ดินต้องไม่เป็นผู้ฟ้องร้องหรือประท้วงต่อทางราชการนั้นเป็นการเข้าใจผิด การฟ้องร้องหรือประท้วงไม่ใช่เงื่อนไขที่ได้รับการจัดสรรที่ดินจากรัฐ แต่เป็นการสร้างข้อตกลงเบื้องต้นระหว่างรัฐกับประชาชนว่าผู้ที่ได้รับการจัดสรรที่ดินจะยินยอมให้ยกเลิกหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์เดิมและไม่ฟ้องร้องหรือประท้วงเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินที่ได้รับการจัดสรรกับรัฐอีก.

³³¹ พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, การแก้ไขปัญหาพิพาทที่ดินทุ่งเขาพระ, 19 เมษายน 2531.

ต่อสู้อยาวนานออกไปนายทุนอาจจะเข้าแทรกแซงกระบวนการถือครองที่ดินได้ง่ายขึ้น พรเพชรจึงยอมรับว่าผลที่ออกมา ก็เรียกได้ว่าเรา ‘ชนะ’

“ก็ตามที่เป็นข่าว คณะกรรมการประชุมกันใหม่ เอาเครื่องบินมาวนดูที่แล้วทำสัญญาปักเขตใหม่เลย ครม.มีมติให้ถอนสภาพที่สาธารณะประโยชน์นอกแนวเขตซึ่งคงไว้ให้เป็นที่สาธารณะประโยชน์แล้วดำเนินการจัดการผลประโยชน์โดยจัดให้ราษฎรที่ดินอยู่เดิมซื้อหรือเช่าในราคาถูกต้องตามความเหมาะสม...ก็เรียกว่าเราชนะ”³³²

“ที่จริง ฉันยังอยากจะสู้ต่อไปอีก ไม่อยากจะยกย่องเขาหรอกที่มีมติดังนี้ แต่ว่าคราวนี้ฉันจำเป็นต้องยอมเพราะว่า หนึ่ง ทุนหมดแล้ว สอง ที่ดินที่เคยเป็นป่าสงวนมาก่อน การซื้อที่ดินตนเองคืนจากรัฐก็ซื้อในราคาโอนที่ดินถือว่าเป็นการสานประโยชน์ระหว่างรัฐกับราษฎรที่ยอมรับกันได้ และอีกอย่างหนึ่ง ... (พรเพชรลดเสียงเบาลง) ยิ่งยึดเยื้อยาวนานไป นายทุนก็ยังมีโอกาสเข้าแทรกแซงมากขึ้น”³³³

“ฉันไม่ได้เรียนมาสูงๆ นี้ ไม่มีวิชาการจะไปประกอบอาชีพอื่น นอกจากมีไร่ นา จะต้องทำ ... ใจมันร้อน พลุ่พล่าน อยากจะทำเร็วๆ รออยู่เฉยๆ เบื่อหน่ายเต็มที”³³⁴

ความรู้สึกชนะของประชาชนจากกระบวนการรังวัดที่สาธารณประโยชน์ผิดพลาดในอดีต จึงเป็นความรู้สึกชนะแบบกล้ากลืนและมีอุปสรรคเนื่องจากพรเพชรและชาวบ้านต้องออกแรงประท้วงอีกหลายครั้งในระหว่างการดำเนินการของรัฐ แน่ใจว่าผลกระทบจากการดำเนินแนวทางตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อ 29 มีนาคม 2531 เป็นไปตามที่หลายฝ่ายคาดการณ์ไว้ คือ ประชาชนที่มี น.ส.3ก และ น.ส.3 อยู่เดิม จำนวน 430 ราย³³⁵ไม่พอใจ โดยได้รวมตัวกันยื่นหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดเมื่อวันที่ 11 เมษายน 2531 และยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีที่ทำเนียบรัฐบาล เมื่อ 18 – 20 เมษายน

³³² กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,”

84.

³³³ สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (ตอนจบ),” 35.

³³⁴ เรื่องเดียวกัน.

³³⁵ ในจดหมายถึงผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ระบุตัวเลขผู้ได้รับความเดือนร้อนร่วมกับพรเพชรจำนวน “430 คน” ส่วนจดหมายถึงประธานกรรมการปกครอง ระบุว่า “จำนวนกว่า 400 คน” ดูเพิ่มเติมใน พรเพชร เหมือนศรี และอาภา เหมือนศรี, จดหมายถึงผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์, คัดค้าน, 11 เมษายน 2531.; พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง ประธานคณะกรรมการปกครอง, คัดค้านมติคณะรัฐมนตรี, 28 เมษายน 2531.

2531 เพื่อขอให้ระงับการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรี³³⁶ โดยมีข้อเรียกร้อง ดังนี้ (1) การรังวัดของรัฐไม่ตรงตามความเป็นจริง น่าจะมีการดำเนินการโดยมิชอบ โดยจะเห็นได้จาก การรังวัดที่สาธารณประโยชน์เมื่อปี พ.ศ. 2511 มีเนื้อที่ 16,754 – 3 – 40 ไร่ แต่ในปี พ.ศ. 2531 คณะกรรมการฯ กลับประกาศที่สาธารณประโยชน์เป็นเนื้อที่ถึง 25,706 – 3 – 1 ไร่³³⁷ (2) พื้นที่ 3,000 ไร่ที่จะนำมาจัดสรรให้ประชาชนซื้อในราคาโอนนั้น มีราษฎรซึ่งเป็นผู้ครอบครองที่ดินอยู่เดิมไม่ยอมย้ายออก โดยอ้างว่าทำประโยชน์มานานแล้วและไม่มีที่ทำกินที่อื่นอีก³³⁸ (3) การอพยพประชาชนจากที่ทำกินเป็นการทำลายสิทธิครอบครองของประชาชนบนที่ดินผืนนั้นซึ่งเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน ทั้งกระบวนการคัดเลือกผู้ที่มีสิทธิ์ได้รับการจัดสรรที่ดินยังเป็นการเลือกปฏิบัตินำมาซึ่งความแตกแยกในหมู่ประชาชน³³⁹ เช่น กรณีการประท้วงของประชาชนที่สร้างหมู่บ้านจำลองอยู่ที่หน้าอำเภอหนองบัวของผู้ใหญ่ธีรพันธ์เพื่อเรียกร้องที่ดินให้กับประชาชนผู้ยากจนและทำกินในพื้นที่มานาน³⁴⁰ อย่างไรก็ตามอธิบดีกรมที่ดินก็ยืนยันที่จะดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีโดยส่งย้ายประชาชนทั้งหมดออกจากที่ดินสาธารณประโยชน์ ตรวจสอบหลักฐานการครอบครองที่ดินของประชาชน พิจารณาผู้เหมาะสมที่จะได้รับการจัดสรรที่ดิน และวางแผนที่ดิน³⁴¹

³³⁶ พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, การแก้ไขปัญหาพิพาทที่ดินทุ่งเขาพระ, 19 เมษายน 2531.; พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง ประธานคณะกรรมการการปกครอง, คัดค้านมติคณะรัฐมนตรี, 28 เมษายน 2531.

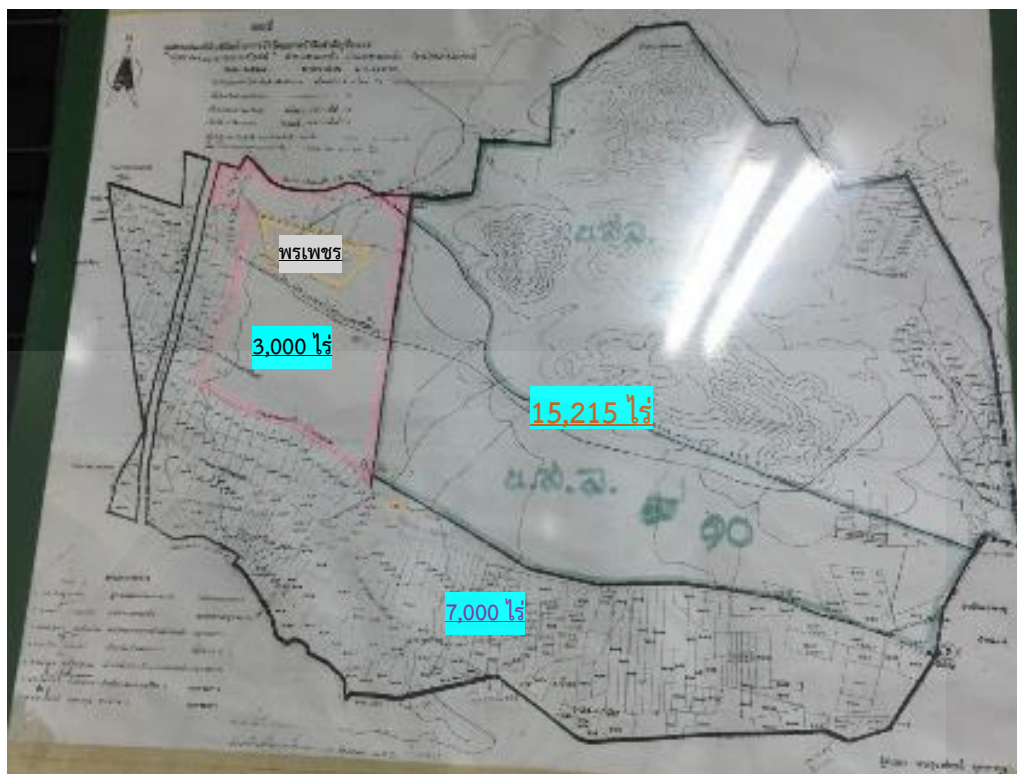
³³⁷ พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง ประธานกรรมการการปกครอง, คัดค้านมติคณะรัฐมนตรี, 28 เมษายน 2531.

³³⁸ สุวิทย์ หงส์ธนนันท์, “การจัดสรรที่ดินสาธารณประโยชน์เพื่อประชาชน: กรณีศึกษาโครงการทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์,” 4.

³³⁹ พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, การแก้ไขปัญหาพิพาทที่ดินทุ่งเขาพระ, 19 เมษายน 2531.

³⁴⁰ สัมภาษณ์อดีตผู้ใหญ่บ้าน, 12 พฤษภาคม 2558 เวลา 10.00 – 11.30.; ธีรพันธ์ บุญบาง, *กรรมลิขิต ตอน ทองเนื้อแท้*, 11 ธันวาคม 2555, <https://www.youtube.com/watch?v=N1sBTO3K9As> (สืบค้นเมื่อ พฤษภาคม 2558).

³⁴¹ พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, การแก้ไขปัญหาพิพาทที่ดินทุ่งเขาพระ, 19 เมษายน 2531.; คณะกรรมการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ”, คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ”, คำสั่งที่ 1/2531 (10 มิถุนายน 2531).

ภาพที่ 3.5 แผนที่ที่ดินบริเวณทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์³⁴²

การต่อสู้เพื่อทวงสิทธิ์ในที่ดินของครอบครัวของพรเพชร ในช่วง 20 ปีแรก พรเพชรต้องใช้เงินจำนวนมากจากการขาย/จ้างนอทรพย์สินเพื่อใช้เป็นทุนในการต่อสู้โดยที่ไม่รู้ว่าผลลัพธ์จะเป็นอย่างไรเนื่องจากการต่อสู้กับรัฐผู้กำหนดกติกา ทั้งพรเพชรยังเผชิญกับความคลั่งใจของคนในสังคมจากข่าวลือที่ตราหน้าว่า บ้า สติไม่ดี เพราะคิดว่าคงไม่มีใครจะต่อสู้อย่างยาวนาน ลงทุนมหาศาล ใช้วิธีทำร้ายตัวเองทั้งพยายามฆ่าตัวตายและกรีดเลือดเช่นที่พรเพชรทำ อย่างไรก็ตามที่สาวของพรเพชรยืนยันในความถูกต้องของครอบครัวและสติสัมปชัญญะของพรเพชรว่า “เราไม่เคยท้อแท้ เพราะเรารู้ว่าเราถูกต้อง เราบริสุทธิ์ใจ เราไม่ได้ไปเอาของใคร เราเพียงแต่ร้องขอที่ดินทำกินของเราคืนมา พรเพชรเขาใจแข็ง เขาไม่เคยให้ใครเห็นน้ำตา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเรื่องนี้ เขาจะไม่ยอมเสียน้ำตาอย่างเด็ดขาด”³⁴³ พรเพชรเองก็ยืนยันว่า “จะคืนรนไปจนกว่าจะตาย”³⁴⁴

³⁴² ภาพแผนที่ ถ่ายจากสำนักงานที่ดินจังหวัดสาขาอำเภอหนองบัว, 12 พฤษภาคม 2558.

³⁴³ พี่สาวของพรเพชรให้สัมภาษณ์กับนิตยสารลลนา ดูเพิ่มเติมใน “พรพิศ เหมือนศรี นักประท้วงมาราธอน,” 26.

“ตั้งแต่มีเรื่องพิพาทที่ดิน ครอบครัวต้องขายที่ดินหน้าโรงเรียนหนองบัว เป็นเงินแสนกว่าเพื่อเป็นทุนในการประท้วง และเงินนั้นหมดไปนานแล้ว ตอนขายก็ขาย ไม่ได้ราคา เพราะรีบอยากใช้เงิน ... ล่าสุดต้องเอาบ้านไปจำนองธนาคารเพื่อเอาเงินมาสู้ ต่อ ... พอมีข่าวว่าพรพิศติไม่ดีก็มีคนอยากได้บ้านที่จำนองเอาไว้ ทำให้ธนาคารมาเร่ง ขอเงินต้นคืนเป็นบางส่วนเพื่อรักษาสภาพหนี้ไว้... แต่ไม่มีเงินก็ต้องให้น้องที่ทำงาน ต่างจังหวัดมาใช้หนี้ให้ ... ของในบ้านก็ไม่มีอะไรเหลือแล้ว เก็บขายหมด”³⁴⁵

วิธีการการต่อสู้ของพรเพชรที่เคยถูกเพ่งเล็งจากรัฐเริ่มถูกโดดเดี่ยวจากประชาชนในพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความขัดแย้งในพื้นที่เริ่มขยายตัวและเปลี่ยนซ้ำ จากเดิมที่พรเพชรกับเพื่อนบ้านต่างก็ขัดแย้งกับรัฐ สู่การขัดแย้งระหว่างบ้านใกล้เรือนเคียงซึ่งพรเพชรเชื่อว่าเป็นผลเกี่ยวเนื่องจากการประพฤตินิยมชอบของเจ้าหน้าที่ในการออกเอกสารสิทธิ์ตั้งแต่ในอดีต³⁴⁶ เช่น ออก น.ส.3 บนพื้นที่ป่าสงวน/ที่สาธารณประโยชน์ การนำพื้นที่ที่มีข้อพิพาทไปออกเอกสารสิทธิ์ให้ประชาชนคนอื่น เป็นต้น พรเพชรเล่าถึงกรณีที่ถูกคนบุกรุกที่ดินระหว่างที่เดินทางไปประท้วงรัฐว่า “เขารู้ว่าที่ดินของเรา กำลังอยู่ในระหว่างกรณีพิพาท บางคนก็เคยเป็นคนที่เคยขายที่ดินให้เราแล้วกลับมาอยู่ใหม่ เราก็ได้แต่แฉใจความไว้”³⁴⁷ และเมื่อข้อพิพาทที่ดินกลายเป็นข้อพิพาทระหว่างประชาชนรัฐจึงสั่งให้คู่กรณีไปดำเนินการทางศาลจนกว่าศาลจะมีคำสั่งถึงที่สุดจึงจะออกเอกสารสิทธิ์ให้ซึ่งพรเพชรเห็นว่าวิธีการดังกล่าวไม่เป็นการชอบธรรม³⁴⁸ จึงดำเนินการร้องเรียนกับตำรวจและอธิบดีกรมที่ดินหลายครั้งแต่ไม่ได้ผล ในที่สุดที่ดินที่มีข้อพิพาทกับเพื่อนบ้านหลายแปลงต้องเข้าสู่กระบวนการศาลยุติธรรมยาวนานนับสิบปี

³⁴⁴ พรเพชร กล่าวกับนิตยสารลลนาในปี พ.ศ. 2531, ดูเพิ่มเติมใน “พรพิศ เหมือนศรี นักประท้วงมาราธอน,” 26.

³⁴⁵ พี่สาวของพรเพชรให้สัมภาษณ์กับนิตยสารลลนา ใน “พรพิศ เหมือนศรี นักประท้วงมาราธอน,” 26.

³⁴⁶ พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง ท่านอธิบดีกรมที่ดิน, ขอให้ดำเนินการปัญหาพิพาทที่ดินให้แล้วเสร็จ, 20 ตุลาคม 2531.; พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง ผู้กำกับตำรวจภูธรจังหวัดนครสวรรค์, ร้องเรียนขอความเป็นธรรม, 31 ตุลาคม 2531.; พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง พ.ต.ท. สัมฤทธิ์ ผ่องhirัญ, ขอความเป็นธรรม, 8 พฤศจิกายน 2531.; พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง ท่านอธิบดีกรมที่ดิน, ขอความเป็นธรรม, 31 ธันวาคม 2531.

³⁴⁷ “พรพิศ เหมือนศรี นักประท้วงมาราธอน,” 26.

³⁴⁸ พรเพชร เหมือนศรี, แลกเปลี่ยน ต่อกรณีพิพาทที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ, 2535.

2 ปีหลังจากมีมติคณะรัฐมนตรีให้ถอนสภาพที่สาธารณประโยชน์นอกแนวเขตเพื่อจัดให้ประชาชนผู้ถือครองที่ดินซื้อหรือเช่าซื้อในราคาถูก วันที่ 27 มีนาคม 2533 คณะรัฐมนตรีจึงมีมติอนุมัติหลักการร่างพระราชกฤษฎีกาถอนสภาพที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน “ทุ่งเขาพระ” ตามที่กระทรวงมหาดไทยเสนอเพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกของประชาชน รวมถึงเพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการปกครอง³⁴⁹ โดยประกาศพระราชกฤษฎีกาถอนสภาพที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน ในท้องที่ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ. 2533 เมื่อ 9 กันยายน 2533³⁵⁰ การประกาศพระราชกฤษฎีกานับว่าเป็นความก้าวหน้าที่สำคัญ สร้างความหวังให้กับประชาชนในพื้นที่ว่าการมีเอกสารสิทธิ์ครอบครองที่ดินอย่างถูกต้องกำลังใกล้เข้ามาเต็มที แต่หลังจากประกาศพระราชกฤษฎีกาเกือบ 5 ปี พรเพชรและเพื่อนบ้านที่เดือนร้อนบางส่วนก็ยังไม่ได้รับเอกสารสิทธิ์บนผืนดินดังที่ตั้งตารอคอย

³⁴⁹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ร่างพระราชกฤษฎีกาถอนสภาพที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกันในท้องที่ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ., 27 มีนาคม 2533.

³⁵⁰ พระราชกฤษฎีกาถอนสภาพที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน ในท้องที่ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ. 2533, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 107 ตอนที่ 175 (17 กันยายน 2533).

กระบวนการจัดสรรที่ดินให้แก่ประชาชนผู้มีสิทธิโดยคณะกรรมการระดับจังหวัดที่ได้รับมอบหมายให้จัดที่ดินให้แก่ประชาชนที่บุกรุกที่ดินสาธารณะประโยชน์ตามมติคณะรัฐมนตรี พบปัญหาในการดำเนินการที่สำคัญคือ ประชาชนร้องขอที่ทำกินในที่ดินที่ทางราชการได้ออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงไว้แล้ว มีกรณีพิพาทระหว่างผู้ที่ได้รับจัดสรรกับผู้ที่ไม่ได้รับจัดสรรทำให้ไม่สามารถเข้าทำประโยชน์ได้ มีคดีความฟ้องร้องหลายแปลง มีการข่มขู่ไม่ให้เจ้าของที่ดินเข้าทำประโยชน์ การดำเนินการทางคดีต้องไปดำเนินการผ่านศาล มีที่ดินบางส่วนประมาณ 36 แปลงที่ไม่สามารถจัดขายแก่ผู้มีสิทธิได้เนื่องจากกรมป่าไม้ยังไม่ได้ถอนสภาพที่ดินจากเขตป่าสงวนแห่งชาติทุ่งเขาพระ เป็นต้น³⁵¹

ความซับซ้อนของปัญหา ประกอบกับการใช้ระเบียบข้อบังคับของทางราชการหลายฉบับเข้ามาดำเนินการ การใช้รูปแบบการดำเนินการแบบคณะกรรมการจากรัฐแต่ฝ่ายเดียว รวมถึงเป็นแนวนโยบายที่มีผู้ได้รับผลกระทบจำนวนมากส่งผลให้ต้องใช้ระยะเวลาดำเนินการยาวนาน ขณะที่พรเพชรเองก็มีกรณีพิพาทที่ดินเนื่องจากถูกบุกรุกที่ดินตั้งแต่เมื่อครั้งไปประท้วงหน้าทำเนียบฯ และซื้อที่ดินที่ได้รับจัดสรรจากรัฐแล้วเจ้าของที่ดินเดิมไม่ยอมย้ายออกทำให้พรเพชรมีข้อพิพาทที่ดินกับเพื่อนบ้านหลายแปลงซึ่งต้องใช้เวลาหลายปีเพื่อดำเนินการฟ้องร้องทางศาล

ความล่าช้าของรัฐในการแก้ไขปัญหาทำให้พรเพชรเดินทางเข้ามาประท้วงบริเวณหน้าทำเนียบอีกครั้งโดยประกาศวางพวงพริตไว้อาลัยแก่รัฐบาลและประกาศเผาหุ่นนักการเมือง ในเดือนพฤศจิกายน 2537³⁵² เหตุการณ์เป็นไปตามคาด คือ พรเพชรได้รับความสนใจจากสื่อเพียงไม่กี่ฉบับและไม่ได้รับความสนใจจากรัฐบาล เพื่อนบ้านที่มาประท้วงและจัดนิทรรศการด้วยกันในที่สุดก็

³⁵¹ สรุปสภาพปัญหาจากเอกสารของสำนักงานที่ดินจังหวัดนครสวรรค์ และตัวอย่างกรณีพิพาทที่ดินที่เอกสารของสำนักงานที่ดินจังหวัดนครสวรรค์ ระบุคือ (1) กรณีพิพาทที่ดินระหว่างพรเพชร กับนางพวง ขำชื่น (2) กรณีพิพาทที่ดินระหว่าง พรเพชร กับนายเฟื่อง พึ่งธรรม ซึ่งทั้งสองกรณีกรมที่ดินมีมติให้คู่กรณีไปดำเนินการฟ้องร้องที่ศาล (3) กรณีพิพาทที่ดินระหว่าง พรเพชร กับนางฉวีเรียง กอบอรรถกิจ (ศาลฎีกามีคำพิพากษาให้นายฉวีเรียง กอบอรรถกิจ แพ้คดีต่อทางราชการ ตามคำพิพากษาที่ 2311/2536 ลงวันที่ 12 กรกฎาคม 2536) (4) กรณีพิพาทที่ดินกับนายโพธิ์ คำสิงห์ พิพาทกับ นายมะลิ ชื่นจันทร์ (ศาลจังหวัดพิพากษาให้นายโพธิ์ คำสิงห์ แพ้คดี) ดูเพิ่มเติมในสำนักงานที่ดินจังหวัดนครสวรรค์สาขาหนองบัว, ปัญหาที่ดินสาธารณะประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ (รายงาน), 17 ธันวาคม 2539, 4 – 6.

³⁵² พรเพชร เหมือนศรี, แกล้งการณ์ ประกาศเรียกร้องปัญหาพิพาทที่ดินสาธารณะประโยชน์, 10 พฤศจิกายน 2537.

เดินทางกลับตามคำชักชวนของนักการเมืองในพื้นที่ทำให้ขาดพลังมวลชนในการร้องเรียนกับรัฐบาล การยื่นคำอุทธรณ์กับรัฐบาลว่าขอยอมตายเช่นในอดีตจึงไม่ได้รับการเหลียวแล

“เหตุผลที่ต้องออกมาเรียกร้องเพราะ เกิดจากแรงกดดันอย่างหนึ่งว่า เราไม่ได้รับความเป็นธรรมและถูกกลั่นแกล้งมาตลอด พ่อกับแม่นี้เป็นคนซื่อ ทำมาหากิน แต่ทำไมจะต้องมาถูกกลั่นแกล้งอย่างนี้ ก็นึกเสียใจมาเรื่อย เป็นความกดดัน เป็นแรงบันดาลใจมาเรื่อยๆ จะต้องสู้ๆๆ เพื่อความถูกต้อง ชอบธรรม ... ระหว่างการต่อสู้นี้มันก็มีแต่ความกดดัน เพราะมันไม่มีความหวังดีต่อกันเลย มีแต่ความหวังร้ายมาเรื่อย เจ้าหน้าที่ก็พูดอย่างขาดความรับผิดชอบเลย ฉันไปติดต่อเท่าไรเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองบอกว่า ความยุติธรรมไม่มีในโลกนี้ ฉันก็มาคิดว่าจะเป็นไปได้อย่างไรฉันก็หัวโบราณก็ถือความเป็นธรรมเป็นที่ตั้งเลย เขาพูดอย่างนี้ก็ยิ่งทำให้เราคิดมากกว่าถ้าเราไม่ต่อสู้ก็จะไม่มีความจริงปรากฏออกมาเลย ก็เลยเป็นผลให้ทุ่มเทจิตใจมาช่วย ... นักการเมืองพอจะหาเสียงก็บอกว่าทำเพื่อราษฎร พอได้เข้ามาแล้วก็เพื่อตนเองกับหน่วยราชการ ระยะหลังฉันเอาชาวบ้านมาประท้วงเขาก็ระงับหมด เลี้ยงดูปู่เสื่อให้คาร์รถกลับกันหมด แล้วฉันก็ต้องอยู่โดดเดี่ยว เขาไม่ได้แก้ปัญหาค่ะ”³⁵³

“... แต่จนบัดนี้ข้อพิพาทยังไม่ยุติ หากการประท้วงครั้งนี้ไม่ได้ผลขอยอมตาย”³⁵⁴

ภาพที่ 3.6 พรเพชรกับรถป้ายแดงที่ขายที่นาซื้อและใช้เดินทางมาประท้วงรัฐ³⁵⁵

³⁵³ “สาวนครสวรรค์ปักหลักประท้วง เสนอรัฐปรับ-รื้อระบบราชการ,” 14.

³⁵⁴ “เลิกซื้อควายซื้อป้ายแดงบุกรัฐสภาประท้วง,” มติชน, 12 พฤศจิกายน 2537, 12.

³⁵⁵ “พรเพชรมาแล้ว,” มติชน, 12 พฤศจิกายน 2537, 1.

เกือบ 8 ปีนับจากวันที่มีมติคณะรัฐมนตรี (พ.ศ. 2531) วันที่พรเพชรออกมายังมาถึง คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบกฎกระทรวง ฉบับที่ 1,239 (พ.ศ. 2538) 28 พคจิกายน 2538 เพื่อ กำหนดเขตป่าเขาสูงและป่าเขาพระ จังหวัดนครสวรรค์เป็นป่าสงวนแห่งชาติใหม่ให้ถูกต้องตามที่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เสนอ³⁵⁶ ส่งผลให้ที่ดินที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 63 แปลง สามารถนำมาจัดสรรให้แก่ประชาชนที่ยื่นขอที่ดินทำกินได้

กระบวนการออกเอกสารสิทธิ์ของคณะอนุกรรมการฯ เป็นไปในลักษณะตั้งรับ เน้นการ ป้องกันความผิดพลาดของตนเองและดำเนินการตามขั้นตอนอย่างเคร่งครัดจึงทำให้การจัดสรรที่ดิน เป็นไปอย่างล่าช้า คือ *กรณีการจัดสรรที่ดินและออกเอกสารสิทธิ์ให้ประชาชนที่มีข้อพิพาทหรือที่ดิน ทับซ้อน* คณะอนุกรรมการฯ ให้คู่กรณีดำเนินการฟ้องร้องตรวจสอบสิทธิ์ที่ถูกต้องผ่านการพิจารณา ของศาลให้คดีถึงที่สุดเสียก่อนจึงจะออกเอกสารสิทธิ์ให้ *กรณีที่ดินบางแปลงที่มีผู้ยื่นขอจัดสรรหลาย ราย* คณะอนุกรรมการฯ มีมติให้ใช้วิธีจับฉลากหรือซื้อที่ดินร่วมกัน³⁵⁷ กรณีการจับฉลากนี้ คณะอนุกรรมการฯ ยังใช้ในการจัดสรรที่ดินให้แก่ประชาชนในแปลงอื่นๆ ด้วย ซึ่งทำให้ประชาชน บางส่วนที่จับฉลากได้สิทธิ์ในที่ดินซึ่งมีผู้อื่นทำกินอยู่ก่อนแล้ว จึงทำให้เกิดปัญหาฟ้องร้องเพื่อยืนยัน สิทธิ์ในที่ดินทำกินในชั้นศาลอีกหลายคดี³⁵⁸ กระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2559) เจ้าพนักงานที่ดินยังไม่ สามารถเข้าไปรังวัดที่ดินในหมู่บ้านสามพันไร่ที่มีกรณีพิพาทกันได้แม้จะมีคำสั่งศาลก็ตาม³⁵⁹

ความหวังของพรเพชรที่จะได้รับการจัดสรรที่ดินทำกินอย่างถูกต้องจากการเพิกถอน แนวเขตที่ดินสาธารณประโยชน์ตามพระราชกฤษฎีกาก่อนสถาปนาที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของ

³⁵⁶ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, *กฎกระทรวงฉบับที่ 1,239 (พ.ศ. 2538) ออกตามความ ในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 (ยกเลิกกฎกระทรวงฉบับที่ 1,102 (พ.ศ. 2526) และ กำหนดให้ป่าเขาสูงและป่าเขาพระ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นป่าสงวนแห่งชาติใหม่ให้ถูกต้อง, ราชกิจจานุเบกษา* (28 พฤศจิกายน 2538), <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2538/A/048/10.PDF> (สืบค้นเมื่อ พฤศจิกายน 2558).

³⁵⁷ เอกสารไม่ปรากฏแหล่งที่มา (แผ่นที่ 32) และ “รายงานการดำเนินการประชุม คณะอนุกรรมการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ครั้งที่ 4/2539,” 19 พฤศจิกายน 2539, ดูเพิ่มเติมใน สำนักงานที่ดินจังหวัด นครสวรรค์สาขาหนองบัว, *ปัญหาที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ (รายงาน)*, 17 ธันวาคม 2539.

³⁵⁸ พรเพชร เหมือนศรี, *แถลงการณ์ ฉบับที่ 4/2545*, 18 กุมภาพันธ์ 2545.

³⁵⁹ สัมภาษณ์ข้าราชการกรมที่ดิน อำเภอหนองบัว, 13 พฤษภาคม 2558 เวลา 13.00 น. – 14.30 น.

แผ่นดิน (9 กันยายน 2533) และการกำหนดเขตป่าเขาสูงและป่าเขาพระ จังหวัดนครสวรรค์เป็นป่าสงวนแห่งชาติใหม่ เมื่อ 28 พฤศจิกายน 2538 ไม่ได้ทำให้ข้อพิพาทที่ดินที่พรเพชรมีอยู่ดีขึ้นและยังคงต้องดำเนินการฟ้องร้องต่อศาลให้คดีถึงที่สุด เช่น ในปี 2538 พรเพชร มีคดีความกรณีพิพาทที่ดิน น.ส.3ก เลขที่ 4140 (บางส่วน) จำนวน 126-3-28 ไร่ กับนายเฟื่อง³⁶⁰ และ น.ส.3ก เลขที่ 4141 (เต็มแปลง) ซึ่งพิพาทกับนางพวง จำนวน 73-3-16 ไร่³⁶¹

กลไกรัฐที่ผลักดันให้พรเพชรต้องต่อสู้ด้วยตัวเองกับเพื่อนบ้านในกระบวนการศาลยุติธรรมซึ่งพรเพชรเห็นว่าไม่ถูกต้อง ส่งผลให้ความขัดแย้งในพื้นที่ยาวนาน ยืดเยื้อ พรเพชรจึงต้องหาวิธีการใหม่เพื่อคืนความเป็นธรรม โดยพรเพชรฝากความหวังไว้กับการทูลเกล้าถวายฎีกาขอพระราชทานความเป็นธรรมจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ในกรณีที่ฟ้องร้องคดีกับ นายเฟื่อง และนางพวง³⁶² แม้จะมีการลงมาสำรวจพื้นที่ของตัวแทนจากสำนักราชเลขาธิการ³⁶³ แต่พรเพชรยังคงต้องต่อสู้ตามกระบวนการศาลยุติธรรมจนคดีถึงที่สุด การต้องเดินทางขึ้นศาลบ่อยๆ ทำให้การเคลื่อนไหวเรียกร้องของพรเพชรไม่ปรากฏตามหน้าหนังสือพิมพ์อยู่หลายปี ระหว่างกระบวนการต่อสู้ทางศาลยุติธรรมพรเพชรตัดสินใจว่าความให้ตัวเองเนื่องจากศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับที่ดินด้วยตัวเอง ตั้งแต่เมื่อครั้งประท้วงที่หน้าทำเนียบและเกรงว่าทนายความที่ดูแลจะว่าความให้พรเพชรเสียประโยชน์³⁶⁴ การมีข้อพิพาทกับคนในชุมชนทำให้พรเพชรขาดพยานยืนยันแนวเขตในชั้นศาลเนื่องจากพรเพชรไม่ได้รับความเชื่อใจจากคนในชุมชนบางส่วน เทคนิคหนึ่งที่พรเพชรนำมาใช้เพื่อสร้างพยาน

³⁶⁰ นายเฟื่อง เป็นชาวบ้านที่เคยยื่นร้องเรียนกับรัฐร่วมกับพรเพชร เหมือนศรี ดูเพิ่มเติมในพรพิศ เหมือนศรี, เฟื่อง พิงธรรม และชาญศักดิ์ พานิช, จดหมายถึง นายกรัฐมนตรีพลเอก เปรม ติณสูลานนท์, คัดค้านการรังวัดที่ดิน, 28 พฤษภาคม 2527.

³⁶¹ “รายงานการดำเนินการประชุม คณะอนุกรรมการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในที่ดินสาธารณะประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ครั้งที่ 4/2539,” 19 พฤศจิกายน 2539, อ้างถึงใน สำนักงานที่ดินจังหวัดนครสวรรค์สาขาหนองบัว, *ปัญหาที่ดินสาธารณะประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ (รายงาน)*, 17 ธันวาคม 2539.

³⁶² “รายงานการประชุม คณะอนุกรรมการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในที่ดินสาธารณะประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ครั้งที่ 1/2539,” ณ ห้องประชุมที่ว่าการอำเภอหนองบัว, 11 กันยายน 2539, ดูเพิ่มเติมใน สำนักงานที่ดินจังหวัดนครสวรรค์สาขาหนองบัว, *ปัญหาที่ดินสาธารณะประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ (รายงาน)*, 17 ธันวาคม 2539.

³⁶³ สัมภาษณ์อดีตผู้ใหญ่บ้าน, 12 พฤษภาคม 2558 เวลา 10.00 – 11.30.

³⁶⁴ สัมภาษณ์ สาโรจน์ เหมือนศรี, 14 กุมภาพันธ์ 2558 เวลา 12.00 – 14.00 น.

บุคคลเมื่อต้องขึ้นศาลคือ การร้องขอให้มาเป็นพยานบุคคลโดยมีที่ดินเป็นข้อแลกเปลี่ยน³⁶⁵ แต่เนื่องจากพื้นเพเดิมของครอบครัวเหมือนศรีไม่ใช้คนหนองบัว³⁶⁶ แต่ผลจากการต่อสู้อันยาวนานทำให้พรเพชรกลายเป็นชวานาที่มีสิทธิ์ที่จะได้รับจัดสรรที่ดินขนาดใหญ่ที่สุดเมื่อเทียบกับประชาชนคนอื่นในพื้นที่ ประกอบกับสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พรเพชรสามารถต่อสู้กับรัฐได้อย่างยาวนานนี้เป็นเพราะมีแหล่งเงินทุนสำคัญคือ น้องชายที่ทำงานและอาศัยอยู่ในสหรัฐอเมริกา จึงยิ่งทำให้สถานะของพรเพชรขยับห่างออกจากคนในชุมชนได้โดยง่าย³⁶⁷

กว่าสิบปีนับจากที่มีมติคณะรัฐมนตรีให้ถอนสภาพที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระเมื่อ 29 มีนาคม 2531 พรเพชรยังไม่ได้รับเอกสารสิทธิ์ในที่ดินตามที่เรียกร้องเนื่องจากยังมีข้อพิพาทกับคนในชุมชนหลายแปลง แน่แน่นอนว่าการต่อสู้ที่ผ่านมานอกจากจะใช้เวลาแล้ว ยังต้องใช้เงินจำนวนมากถึงขนาดที่พรเพชรต้องเอาที่ดินที่คาดว่าจะได้มาภายหลังจากการตัดสินเมื่อคดีถึงที่สุดแล้วเป็นหลักทรัพย์แลกเปลี่ยนหรือค้ำประกัน เช่น สัญญากับเจ้าหน้าที่ว่าหากได้ที่ดินมาจะแบ่งที่ดินให้กี่ไร่ หรือนำที่ดินที่ได้มาไปขายแล้วคืนเงินให้³⁶⁸ เป็นต้น

เนื่องจากการต่อสู้กับเพื่อนบ้านในศาลรวมถึงเรียกร้องสิทธิ์ในที่ดินทำกินกับรัฐบาลหลายปียังคงไม่มีความคืบหน้า รวมถึงภาวะหนี้สินจากการกู้ยืมเงินมาต่อสู้เรียกร้องสิทธิ์ในที่ดินทำกิน พ.ศ. 2542 พรเพชรจึงกลับมาประท้วงที่หน้าทำเนียบรัฐบาลอีกครั้งเพื่อทวงสิทธิ์ในที่ดินของครอบครัว การประท้วงครั้งนี้ของพรเพชรเต็มไปด้วยป้ายประท้วงต่างๆ แต่ไม่มีเจ้าหน้าที่ให้ความสนใจช่วยเหลือแก้ไขปัญหาของพรเพชร อีกทั้งไม่มีสื่อมวลชนนำเสนอข่าวให้สังคมและรัฐบาลรับทราบปัญหา³⁶⁹ ช่วงสายของวันที่ 15 ตุลาคม 2542 พรเพชรจึงป็นขึ้นไปบนต้นมะขามพร้อมประกาศว่าต้องการให้รัฐบาลช่วยเหลือเรื่องที่ดินทำกินและหนี้สินและขู่ว่าจะฆ่าตัวตายอีกครั้ง “ถ้ารัฐ

³⁶⁵ สัมภาษณ์ข้าราชการกรมที่ดิน อำเภอหนองบัว, 13 พฤษภาคม 2558 เวลา 13.00 น. – 14.30 น.

³⁶⁶ พ่อของพรเพชรเกิดและเติบโตที่ อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์ ญาติฝ่ายแม่มีฐานะดีอยู่ในกรุงเทพฯ.

³⁶⁷ ข้อมูลเกี่ยวกับน้องชายของพรเพชรคนนี้ ดูเชิงอรรถที่ 217 หน้า 85.

³⁶⁸ สัมภาษณ์ข้าราชการกรมที่ดิน อำเภอหนองบัว, 13 พฤษภาคม 2558 เวลา 13.00 น. – 14.30 น.

³⁶⁹ หนังสือพิมพ์ผู้จัดการระบุในเนื้อข่าวว่า “มาเรียกร้องขอความเป็นธรรมจากนายกฯ ชวนหลายเดือนแล้ว” อย่างไรก็ตามพรเพชรเพิ่งปรากฏเป็นข่าวเมื่อมีเหตุการณ์ ‘ชวานาคอจะฆ่าตัวตาย’ เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2542 ดูเพิ่มเติมใน “สาวนครสวรรค์ผูกคอต่อน้ำทำเนียบ หวิดเป็นศพที่สองเช่น ‘รัฐบาลชวน’,” ผู้จัดการรายวัน, 16 ตุลาคม 2542, 15, 16.

ไม่ดำเนินการก็จะยอมตาย”³⁷⁰ แต่ก็ไม่ได้รับความสนใจ พรเพชรซึ่งผูกเชือกไว้ที่คอเสร็จแล้วจึงกระโดดลงมาจากต้นมะขามเพื่อแขวนคอ แต่เนื่องจากเชือกยาวเกินไปขณะที่ร่างของพรเพชรแกว่งไปมาเจ้าหน้าที่ตำรวจจึงสามารถช่วยเหลือและนำพรเพชรส่งโรงพยาบาลได้ทัน³⁷¹ เมื่อออกจากโรงพยาบาลพรเพชรก็กลับมาประท้วงบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาลอีกเพราะคิดว่าการต่อสู้ครั้งนี้เป็นการต่อสู้เพื่อคนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมทั้งประเทศ “เมื่อก่อนฉันต่อสู้เพื่อสิทธิของตัวเอง แต่วันนี้ฉันต่อสู้เพื่อคนทั้งแผ่นดิน”³⁷²

(4) ฆ่าตัวตายครั้งที่สี่และห้า (พ.ศ. 2543 – 2547): รัฐบาลยัดยอ – คู่กรณีเปลี่ยนหน้า – การฆาตกรรม

ท่ามกลางบริบทความขัดแย้งในพื้นที่และการมีข้อพิพาทที่ดินหลายคดี ทำให้พรเพชรยังคงต้องเดินทางไปมาระหว่างศาล-บ้าน-ทำเนียบรัฐบาลอย่างต่อเนื่อง การมีข้อพิพาทกับรัฐมายาวนานทำให้พรเพชรเผชิญกับทั้งการถูกเพ่งเล็งจากรัฐ และเกิดความสงสัยจากคนชุมชนเนื่องจากมีข่าวลือว่าพรเพชรเป็นบ้า กล่าวหาว่าพรเพชรเป็นนายทุนมีที่ดินนับพันไร่ ขณะที่ความล่าช้าของศาลในการพิจารณาคดี ทำให้พรเพชรมีความเสี่ยงที่จะสูญเสียที่ดินจากการขายฝาก³⁷³เพิ่มขึ้น พรเพชรจึงกลับมาใช้วิธีการฆ่าตัวตายที่หน้าทำเนียบอีกครั้ง

28 เมษายน 2543 พรเพชรพยายามฆ่าตัวตายบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาล โดยครั้งนี้พรเพชรเริ่มประกาศแถลงการณ์ต่อรัฐบาลและเล่าถึงปัญหาเรื่องที่ดินตั้งแต่ช่วงบ่าย ตกเย็นจึงป็นขึ้นไปยืนบนตู้โทรศัพท์สาธารณะหน้าสำนักงาน ก.พ. ฝั่งตรงข้ามทำเนียบรัฐบาล แล้วชูงะกิบยาฆ่าหญ้าฆ่าตัวตาย แต่เจ้าหน้าที่ตำรวจสามารถช่วยพรเพชรลงมาจากตู้โทรศัพท์ได้อย่างปลอดภัย³⁷⁴

³⁷⁰ “‘ป่าพรเพชร’ บุกทำเนียบ-ผูกคอประท้วง,” *ข่าวสด*, 16 ตุลาคม 2542, 3.

³⁷¹ “สาวนครสวรรค์ผูกคอหน้าทำเนียบ หวิดเป็นศพที่สองเช่น ‘รัฐบาลชวน’,” 16.

³⁷² เนื้อหาข่าวเล่าถึงชีวิตนักต่อสู้ที่มาประท้วงหน้าทำเนียบรัฐบาลในขณะนั้น ได้แก่ พรเพชร เหมือนศรี, สุรินทร์ สุรินทร์ก้อน(อุทยานแห่งชาติเขาแหลมทับที่ดินทำกิน), สวัสดิ์ สอนสุวรรณ(มือบเขื่อนราษีไศล), บุญพา ทับทิม (มือบเขื่อนราษีไศล) และศรีเวียง คำจันทร์ (มือบเขื่อนราษีไศล) อย่างไรก็ตามกรณีของพรเพชรผู้เขียนวิทยานิพนธ์ไม่คิดว่าเป็นผู้ประท้วงที่เหมาะสมกับคำว่าเสื้อผืนหมอนใบตามหัวข้อข่าว ดูเพิ่มเติมใน อนิรุทธิ์ ทองปาน, “ผ่าชีวิตมือบคนจน เสื้อผืนหมอนใบ..กลางป่าคอนกรีตชนบทถูกกลืนยุคไร้พรมแดน,” *เดลินิวส์*, 30 มกราคม 2543, 7.

³⁷³ “สาวใหญ่บุกทำเนียบฯ ชูผูกคอตาย,” *ข่าวสด*, 1 มีนาคม 2545, 10.

³⁷⁴ “เสริมกรงหน้าทำเนียบป้องกันมือบ,” *ข่าวสด*, 29 เมษายน 2543, 11.

การฆ่าตัวตายของพรเพชรในช่วงสองสามครั้งหลังไม่มีผลเปลี่ยนแปลงหรือเร่งกระบวนการพิจารณาของศาลหรือกระตุ้นให้รัฐเข้ามาช่วยเหลือเช่นในอดีต เพราะปัญหาข้อพิพาทที่เดิมมีรัฐเป็นคู่กรณีได้กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างเพื่อนบ้านที่ต้องพิสูจน์สิทธิการครอบครองทางศาล ขณะที่การใช้กระบวนการทางศาลยุติธรรมเพื่อแก้ไขข้อพิพาทซึ่งจำเป็นต้องหาพยานแวดล้อมไปชี้แจงในศาลยิ่งทำให้คนในชุมชนแบ่งข้างเลือกพวก

บ้านา(นามสมมติ) ผู้เคยประท้วงร่วมกับพรเพชรแล้วกลายเป็นคู่กรณีในชั้นศาล เนื่องจากอ้างสิทธิครอบครองบนที่ดินผืนเดียวกัน ได้เล่าถึงเหตุการณ์เมื่อพรเพชรมาชวนไปเป็นพยานว่า “เคยคุยกันนะตอนเขา(พรเพชร) ฟ้องป่าพวงที่ว่าแลกที่กับนายอำเภอเนี่ยนะ ก็ไม่มีใครเนอะมีอยู่ 3-4 หลัง ก็ส่งเอาป่าเนี่ย (บ้านา) ไปเป็นพยาน ป่าก็บอกจะไปเป็นได้ยังไงทางนี้ก็อา ทางนี้ก็พวกกัน ภูไม่ไปเป็นให้ใครหรอก เขา (พรเพชร) ก็บอกเออ พอเวลาที่แกโดนมันแกจะรู้สึก ไอ้ซิบหายไม่รู้มันจะมาโกงเราอะ นี่มันเป็นอย่างนี้ลูกเรื่องจริง (พูดเสียงสูง)”³⁷⁵

ในที่สุดพรเพชรก็ถูกโดดเดี่ยวจากคนในพื้นที่ เพื่อนที่เคยร่วมต่อสู้เปลี่ยนเป็นหมางเมิน และมีแนวโน้มเข้มข้นมากขึ้น ส่วนหนึ่งเนื่องจากมีใบปลิวโจมตีพรเพชรหลายฉบับซึ่งพรเพชรเชื่อว่าใบปลิวดังกล่าวเป็นสิ่งที่ฝ่ายรัฐเป็นผู้จัดทำขึ้น เพราะข้อมูลที่ปรากฏในใบปลิวเป็นข้อมูลของทางราชการ อีกทั้งผู้แจกจ่ายใบปลิวในพื้นที่ก็คืออำเภอหนองบัว³⁷⁶

“พรเพชรถูกโจมตีว่าเป็นปีศาจ เพราะเป็นคนฉลาดแกมโกง ตลบตะแลง เป็นนักฉวยโอกาส ดังนั้นการต่อสู้ที่ผ่านมาของพรเพชรจึงน่าจะไม่ใช้การต่อสู้เพื่ออุดมการณ์ โดยขณะนี้ (พ.ศ. 2543) พรเพชรมีที่ดินซึ่งรวมกับแปลงที่ยังคงมีข้อพิพาทที่ดินจำนวน 4 แปลง คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ 460 ไร่ เช่นนี้แล้วพรเพชรคือชวานายากจนจริงหรือ พรเพชรประกอบอาชีพอะไรทำไมจึงมีเงินและเวลามากพอสำหรับร้องเรียนเรื่องต่างๆ ทั้งนี้ยากให้ทางราชการเลิกสนใจข้อร้องเรียนของพรเพชรแล้วเอาเวลาไปทำประโยชน์ให้คนอื่นบ้าง”³⁷⁷

³⁷⁵ สัมภาษณ์บ้านา, 12 พฤษภาคม 2558 เวลา 14.00 น. – 15.00 น.

³⁷⁶ พรเพชร เหมือนศรี, แลกสการณ ฉบับที่ 5/2545, 27 กุมภาพันธ์ 2545.

³⁷⁷ สรุปความจากใบปลิว ทั้งนี้ที่ดินที่มีข้อพิพาทซึ่งใบปลิวฉบับนี้ระบุไว้คือ (1) น.ส.3ก เลขที่ 4139 = 69 ไร่เศษ ได้แล้วเมื่อ 22 ตุลาคม 2534 (2) น.ส.3ก เลขที่ 4140 = 140 ไร่เศษ พิพาท กับ นายเฟื่อง (3) น.ส.3ก เลขที่ 4141 = 73 ไร่เศษ พิพาทกับนางพวง (4) น.ส.3ก เลขที่ 4867 = 176 ไร่เศษพิพาทกับนายฉเวียงกับพวก โดยพรเพชรเขียนคำชี้แจงตอบโต้ใบปลิวนี้ เมื่อ 5 กรกฎาคม 2543 ใน “การต่อสู้ของพรเพชร เหมือนศรี: เพื่ออุดมการณ์จริงหรือ?”, (ใบปลิว), ม.ป.ป.

สถานการณ์การต่อสู้ของพรเพชรนอกจากจะเป็นการต่อสู้กับทั้งฝ่ายรัฐ และเพื่อนบ้านแล้ว พรเพชรยังต้องต่อสู้กับนายทุนด้วย เพราะการต่อสู้ที่ยาวนานพรเพชรจำเป็นต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก ประกอบกับพรเพชรยังไม่ได้สิทธิ์ในที่ดินตามที่เรียกร้องอีกหลายแปลง การลงทุนทำการเกษตรของพรเพชรจึงไม่สามารถกู้เงินในโครงการปลดปล่อยหนี้สินแก่เกษตรกรหรือผู้ยากจนของรัฐได้³⁷⁸ พรเพชรจึงนำที่ดินไปทำสัญญาขายฝากกับนายทุนเพื่อเป็นแหล่งทุนสำคัญสำหรับทั้งลงทุนทำไร่และต่อสู้เรียกร้องสิทธิ์ในที่ดินทำกิน แต่เมื่อพรเพชรยังไม่ได้รับสิทธิ์ในที่ดินตามที่เรียกร้องจึงไม่สามารถหาเงินไปชำระหนี้กับนายทุนได้ตามกำหนด ดังนั้นในช่วงปีพ.ศ. 2544 พรเพชรจึงเริ่มถูกนายทุนตามยึดที่ดินทำกินอันเป็นมรดกสืบทอดมาจากพ่อแม่ (จำนวน 76 ไร่)³⁷⁹ ซึ่งทำสัญญาขายฝากไว้เป็นเงินจำนวน 1,500,000 บาท³⁸⁰ เดือนกุมภาพันธ์ 2545 พรเพชรจึงมาประท้วงที่หน้าทำเนียบและออกแถลงการณ์จำนวน 5 ฉบับ เพื่อชี้แจงเรื่องราวที่เกิดขึ้นพร้อมทั้งเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือเนื่องจากใกล้ถึงกำหนดเวลาที่ต้องไถ่ถอนที่ดินคืน(ภายในเดือนกุมภาพันธ์ 2545)ตามที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายการเมืองได้เจรจาขอผ่อนผันจากเจ้าหน้าที่ให้ หลังจากแถลงการณ์ ฉบับที่ 5 ในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2545 แล้วพรเพชรพบแต่ความเงียบจากรัฐ พรเพชรจึงตัดสินใจฆ่าตัวตายอีกครั้ง

28 กุมภาพันธ์ 2545 พรเพชรป็นขึ้นต้นโพธิ์บริเวณด้านข้างสำนักงานป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ฝั่งตรงข้ามทำเนียบรัฐบาลเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยแก้ปัญหาการขายฝากที่ดิน 76 ไร่ แล้วถูกนายทุนยึด โดยขู่ว่าหากไม่ได้รับความสนใจจะฆ่าตัวตายด้วยการแขวนคอผ่านราวไป 3 ชั่วโมง พรเพชรจึงยอมลงจากต้นโพธิ์เพื่อเจรจากับเจ้าหน้าที่³⁸¹ การประท้วงครั้งนี้ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้าใจว่า ‘การฆ่าตัวตาย’ ของพรเพชรเป็นการเรียกร้องความสนใจเท่านั้น

“...รัฐบาลก็พยายามให้ความช่วยเหลือมาตลอด แต่พอเงินที่ให้ไปหมดก็จะกลับมาเรียกร้องอีก ...ซึ่งเมื่อวันที่ 27 ก.พ. ก็มีการพูดคุยกันและทางเราก็กำลังติดต่อกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ความช่วยเหลือ โดยนัดคุยอีกครั้งในวันนี้ซึ่งไม่คิดว่าจะมีมาก่อนเหตุเรียกร้องความสนใจอย่างนี้”³⁸²

³⁷⁸ พรเพชร เหมือนศรี, แถลงการณ์ ฉบับที่ 5/2545”.

³⁷⁹ “สาวใหญ่บุกทำเนียบฯ ขู่ผูกคอตาย,” *ข่าวสด*, 1 มีนาคม 2545, 10.

³⁸⁰ พรเพชรได้รับเงินจากนายทุนในการทำสัญญาขายฝาก จำนวน 1,000,000 บาท โดยเมื่อครบกำหนดต้องนำเงินไปไถ่ถอน 1,500,000 บาท ดูเพิ่มเติมใน พรเพชร เหมือนศรี, แถลงการณ์ ฉบับที่ 3/2545, 13 กุมภาพันธ์ 2545.; พรเพชร เหมือนศรี, แถลงการณ์ ฉบับที่ 5/2545,” 27 กุมภาพันธ์ 2545.

³⁸¹ “สาวใหญ่บุกทำเนียบฯ ขู่ผูกคอตาย,” 10.

³⁸² เรื่องเดียวกัน.

เมื่อเห็นว่าการต่อสู้เรียกร้องกับรัฐใช้เวลายาวนานกว่าที่คาดไว้ ขณะที่ครอบครัวของพรเพชรบางส่วน ได้แก่ แม่ พ่อ พี่สาว ก็เสียชีวิตไปก่อนที่จะได้สิทธิในที่ดินทำกินคืนมา³⁸³ ทั้งเห็นว่าการชู้ว่าจะฆ่าตัวตายเริ่มไม่มีผลในการเร่งกระบวนการพิจารณาของศาลหรือกระตุ้นความช่วยเหลือจากภาครัฐ เดือนมีนาคม – พฤษภาคม 2547 พรเพชรจึงเดินหน้าสู้กับรัฐอีกครั้งโดยยื่นจดหมายขอความช่วยเหลือจากสหภาพนายความเพื่อให้ช่วยนำเรื่องให้ศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาตีความ³⁸⁴ ซึ่งนั่นเป็นวิธีการต่อสู้ในวาระสุดท้ายก่อนที่พรเพชรจะถูกฆาตกรรมจนเสียชีวิตในไร่ของตนเองเมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2547³⁸⁵ ปิดฉากชีวิตที่ต่อสู้มายาวนาน 36 ปี คงเหลือเพียงความภูมิใจจากญาติๆ ว่าพรเพชรมีความมุ่งมั่นในการต่อสู้เพื่อให้ได้สิทธิในที่ดินของตนเองกลับคืนมา แต่ญาติๆ ก็รู้สึกเสียใจไม่น้อยที่แม้ในวาระสุดท้ายของชีวิตพรเพชรความยุติธรรมก็ยังไม่ปรากฏ³⁸⁶ สำหรับพิธีศพของพรเพชรญาติจัดวางโลงศพของพรเพชรเคียงคู่กับรางวัลนักสิทธิมนุษยชนดีเด่นซึ่งได้รับจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2531 ขณะที่บรรยากาศในงานเป็นไปอย่างเงียบเหงา มีเพียงญาติและผู้ร่วมงานอีกไม่กี่คน³⁸⁷ ส่วนหนึ่งที่ไม่ค่อยมีคนมาร่วมงานศพของพรเพชรเนื่องจากพรเพชรถูกลอบฆ่าในไร่ของตนเอง คนในหมู่บ้านจึงเกรงว่าการมาร่วมงานจะติดร่างแหไปด้วย ขณะที่มีบางกลุ่มก็ไม่มาร่วมงานเช่นกันเพราะรู้สึกยินดีต่อการตายของพรเพชร

“...นั่นแหละถึงไปโดนเค้าทุบตายหะ ทุบตายในไร่เลย เลอะหมดเลย มีกระบอง มีเสาปูน มีอะไรไม่รู้ จับคนร้ายไม่ได้หรือ รถถล่มรถไล่อะไรก็ไม่รู้ ป่านี้อย่างไปโดนสอกกับเค้าเลย ก็ตำรวจเค้าก็ถามว่า

³⁸³ อากา เหมือนศรี พี่สาวของพรเพชร ผู้ต่อสู้เคียงบ่าเคียงไหล่กับพรเพชรมาตลอด เสียชีวิตลงในเดือน มิถุนายน 2546 ดูเพิ่มเติมใน Sinith Sittirak, “My ‘W/ri[gh]t/E’ and My Land: A Postcolonial Feminist Study on Grassroots’ Archives and Autobiography (1937-2004),” 16.

³⁸⁴ พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง ท่านนายกสหภาพนายความ, ส่งเอกสารเพิ่มเติม, 12 พฤษภาคม 2547.

³⁸⁵ “ฆ่าสุดอำมหิตจอมประทุรัง,” *ไทยรัฐ*, 2 มิถุนายน 2547, 1, 19.

³⁸⁶ สัมฤทธิ์ เหมือนศรี กล่าวกับผู้สื่อข่าวว่า “รู้สึกภูมิใจในตัวพรเพชรมากที่มีความมุ่งมั่นในการต่อสู้ ซึ่งพรเพชรย้ำเสมอว่าพวกเราไม่ได้รับความยุติธรรม” แปลจาก “Die-hard protester killed,” *Bangkok Post*, June 3, 2004, 4.

³⁸⁷ “Die-hard protester killed,” 4.

ตำรวจ: บ้านาตอบตรงๆ นะ บ้านารู้มัยว่าัยพรพิศเนี่ยตายเมื่อไหร่

บ้านา: รู้เมื่อเช้าเนี่ย แล้วเค้าตายเมื่อไหร่

ตำรวจ: ตายเมื่อวานนี้ แล้วก็บ้านาดีใจมัยที่พรพิศตาย

บ้านา: เอาก็ดีใจขิมันโกงที่ฉันทนะ...

ตำรวจหัวร่อกันหมด แล้วก็หมดคำถาม แล้วก็เลยจบกันตรงนั้นเค้าไม่ถามอะไรแล้ว เรา ก็ตอบตรงๆ นี่แหละ ความจริงมันก็เป็นความจริง ดีใจที่คนโกงที่ป้ามันตายหนะ”³⁸⁸

แม้การฆาตกรรมพรเพชรจะมีผู้ต้องสงสัยหลายรายทั้งนายทุนชายฝาก และเพื่อนบ้าน หลายคนที่มีคดีพิพาทกรณีการพิสูจน์สิทธิ์ที่ดินในศาล แต่หลังจากการเรียกผู้ที่เกี่ยวข้องมาสอบสวนไป พุดคุยสอบถามตำรวจก็ไม่ได้สืบสวนเพื่อจับผู้กระทำผิดต่อแต่อย่างใดจึงยังไม่มีใครถูกดำเนินคดี³⁸⁹ หลังจากการฆาตกรรมไม่มีใครเดินทางมาร้องเรียนที่ทำเนียบฯ หรือหน่วยรัฐดังเช่นที่พรเพชรเคยทำ ข้อขัดแย้งของพรเพชรที่อยู่ระหว่างการพิจารณาคดีของศาลยังคงถูกดำเนินคดีต่อไปโดยมีสัมฤทธิ์ เหมือนศรี(น้องชาย)เป็นผู้ได้รับมอบหมายจากญาติให้รับช่วงดำเนินคดีที่อยู่ระหว่างการพิจารณาของ ศาล แต่ด้วยปัญหาเรื่องการถูกติดตามยึดที่ดินจากนายทุนชายฝาก บ้านที่อยู่อาศัยติดจวนองกับ ธนาคารจากการนำเงินไปใช้จ่ายในการประท้วงและดำเนินคดีในศาลเมื่อพรเพชรยังมีชีวิต ประกอบ กับในยามที่พรเพชรต่อสู้เรียกร้องสิทธิในที่ดินของครอบครัวสัมฤทธิ์อาศัยอยู่ในต่างจังหวัดจึงไม่เคย ทราบรายละเอียดที่พรเพชรต่อสู้เรียกร้องมาก่อน การรับช่วงดูแลบ้านและคดีที่ค้างในศาลเพื่อพิสูจน์ สิทธิ์ในที่ดินกับเพื่อนบ้านแทนพรเพชรทำให้สัมฤทธิ์ซึ่งขาดรายได้มีอาการเครียด ส่งผลให้สัมฤทธิ์ที่ดื่ม สุราบ่อยอยู่แล้วหันไปดื่มสุรานักขึ้น หลังจากที่พรเพชรเสียชีวิต 7 เดือนสัมฤทธิ์ก็กลายเป็นผู้ป่วยโรค พิษสุราเรื้อรังและต้องให้ภรรยาเป็นผู้รับช่วงดำเนินคดีในศาลแทน³⁹⁰ เมื่อบ้านถูกยึดทรัพย์จาก

³⁸⁸ สัมภาษณ์บ้านา, 12 พฤษภาคม 2558 เวลา 14.00 น. – 15.00 น.

³⁸⁹ สัมภาษณ์ สาโรจน์ เหมือนศรี, 14 กุมภาพันธ์ 2558 เวลา 12.00 – 14.00 น.

³⁹⁰ สรุปลงความจากคำบอกเล่าของ ชนิดา ชิตบัณฑิตย์ ขณะเดินทางกับผู้เขียนเพื่อไปพบ สาโรจน์ เหมือนศรี ที่บ้านพักในจังหวัดนครราชสีมา, 28 พฤศจิกายน 2558 เวลา 9.00 – 12.00 น.

สำหรับกรณีการถูกติดตามยึดที่ดินจากนายทุนตามสัญญาขายฝากที่ดิน ชนิดาเล่าว่าการต่อสู้ เพื่อยืนยันสิทธิ์ในที่ดินของสาโรจน์ เหมือนศรีนั้นในที่สุดแล้วที่ดินดังกล่าวน่าจะตกเป็นของนายทุน ชายฝากตามสัญญาที่เคยทำไว้ ทั้งนี้อาจารย์ไม่แน่ใจว่าได้มีการตกลงเพื่อขอชดใช้หนี้เป็นเงินหลังจาก ขายที่ดินแปลงดังกล่าวได้หรือแบ่งที่ดินบางส่วนให้นายทุน ขณะที่สาโรจน์ เหมือนศรีเล่าให้ผู้เขียนฟัง และยืนยันว่าที่ดินที่กำลังพิสูจน์สิทธิ์ในศาลนั้นไม่ได้ติดหนี้กับใคร และเป็นมรดกที่ตนจะได้รับจาก พรเพชร ทั้งนี้รายละเอียดต่างๆ สาโรจน์ไม่ขอเปิดเผยเพราะยังอยู่ในขั้นตอนการพิจารณาคดีของศาล. สัมภาษณ์ สาโรจน์ เหมือนศรี, 14 กุมภาพันธ์ 2558 เวลา 12.00 – 14.00 น.

ธนาการ สัมฤทธิ์และภรรยาได้ย้ายไปอยู่บ้านที่สาโรจน์ซื้อไว้ในจังหวัดนครราชสีมาและเดินทางไปจังหวัดนครสวรรค์ตามวันเวลาที่ศาลนัด³⁹¹

การเสียชีวิตของพรเพชรไม่ได้ทำให้ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายครอบครัวของพรเพชรกับเพื่อนบ้านในพื้นที่ที่มีทิพิท้าวว่าจะผ่อนคลายความตึงเครียดลง คนบางส่วนในชุมชนมองครอบครัวของพรเพชรว่าเป็นคนนอกชุมชน “พรเพชรเป็นคนต่างถิ่น พรเพชรก็บุกรุกที่ดินด้วย เพราะที่ตรงนั้นเป็นที่สาธารณประโยชน์”³⁹² “แล้วไม่ใช่คนที่นี่ด้วยนะ อยู่โคราชโน่นหนะ...น้องชายเค้าก็อ้างว่าจะมารับมรดกจากพี่สาว ก็มาเอาที่ป่า ว่าป่าบุกรุกที่ว่ามาต้นต้นไม้ป่าเนี่ย น้องชายอยู่ประเทศนอกโน่นนะที่ว่ามาอยู่โคราชเนี่ยหนะ”³⁹³ ขณะที่ฝ่ายครอบครัวของพรเพชรเองก็รู้สึกว่าเป็นคนนอกพื้นที่ รู้สึกระแวงและไม่ปลอดภัยแม้จะอยู่ในพื้นที่ที่เรียกว่า ‘ผืนดินมรดกของครอบครัว’ ส่วนคดีความในศาลยังคงดำเนินการต่อไปโดยไม่มีการเจรจาอมชอมกันแต่อย่างใด

“ไม่แน่นอน...ที่ฟ้องศาลกันอยู่เนี่ยจะมีส่วนร่วมที่จะฆ่าเอาที่ดินรีไปเล่า เพราะเห็นว่าถ้าหมดคนนี้แล้วคงไม่มีใครมาเรียกร้องอีก ... ทุกวันนี้ผมไปที่นั่นก็ต้องระวัง คนที่นั่นป่าเถื่อนเยอะ คนเราเห็นเงินก็ทำทุกอย่างเพื่อเงิน อย่างเรื่องคดีนี้ เห็นพี่สาวได้ที่แล้ว ชื่อที่มาก็ยังคาราคาซังจ่ายเงินแล้ว กำลังจะไปโอนก็มาตายซะก่อน”³⁹⁴

ปัจจุบันคดีข้อพิพาทที่ดินระหว่างพรเพชรกับเพื่อนบ้านบางส่วนยังคงต้องต่อสู้กันในศาลโดยมีสาโรจน์ เหมือนศรี น้องชายคนสุดท้องของครอบครัวเป็นผู้รับช่วงการสู้คดีในศาลด้วยความหวังว่าอีกไม่นานทุกอย่างจะเสร็จเรียบร้อย ต่างจากมุมมองของอดีตผู้ใหญ่บ้านที่คิดว่าข้อพิพาทที่ดินที่ทุ่งเขาพระคงจะจบลงเพราะกาลเวลาและการเสียชีวิตลงของคู่กรณี “เรื่องที่ดินมันจะค่อยๆ หายไปตามเวลา คนที่สู้ๆ กันก็แก่หมดแรงต่อสู้ไป บ้างก็คนที่สู้กันอยู่ก็ตายกันไป ก็จบไป”³⁹⁵

3.3 การฆ่าตัวตายจุดจบของความขัดแย้ง?

แม้ทางราชการจะขึ้นทะเบียนพื้นที่บริเวณทุ่งเขาพระเป็นที่สาธารณประโยชน์ ตั้งแต่วันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2492 แต่เนื่องจากการประกาศอาณาเขตที่สาธารณประโยชน์ไม่ชัดเจน

³⁹¹ สัมภาษณ์ สาโรจน์ เหมือนศรี, 14 กุมภาพันธ์ 2558 เวลา 12.00 – 14.00 น.

³⁹² สัมภาษณ์ อดีตผู้ใหญ่บ้าน, 12 พฤษภาคม 2558 เวลา 10.00 – 11.30 น.

³⁹³ สัมภาษณ์ ปานา, 12 พฤษภาคม 2558 เวลา 14.00 น. – 15.00 น.

³⁹⁴ สัมภาษณ์ สาโรจน์ เหมือนศรี, 14 กุมภาพันธ์ 2558 เวลา 17.00 – 18.20 น.

³⁹⁵ สัมภาษณ์ อดีตผู้ใหญ่บ้าน, 12 พฤษภาคม 2558 เวลา 10.00 – 11.30 น.

ประชาชนที่บุกเบิกพื้นที่มานานหลายสิบปี³⁹⁶ จึงยังคงสามารถอาศัยทำกินอยู่ในพื้นที่มาได้อย่างต่อเนื่องโดยไม่ถูกรัฐขับไล่ออกจากพื้นที่แต่อย่างใด ความขัดแย้งระหว่างพรเพชร เหมือนศรีและครอบครัว รวมถึงเพื่อนบ้านฝ่ายหนึ่งกับรัฐอีกฝ่ายหนึ่งนั้นเริ่มขัดแย้งกับรัฐอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2511 เนื่องจากมีเจ้าพนักงานที่ดินรังวัดแนวเขตที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระทับที่ทำกินของประชาชน โดยฝ่ายรัฐอ้างว่าที่ดินผืนดังกล่าวเป็นที่ดินที่ประชาชนเข้าไปใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์อยู่แล้ว ดังนั้น ทางอำเภอจึงแนะนำให้สาธารณประโยชน์ที่ประชาชนใช้ร่วมกันอยู่แล้วไปลงทะเบียนตามที่ทางราชการกำหนดเพื่อให้เป็นที่ดินที่ประชาชนสามารถนำสัตว์ (วัว ควาย) เข้าไปเลี้ยงได้อย่างเสรี

“ทุ่งเขาพระเมื่อก่อนมันก็เป็นป่าแล้ง ชาวบ้านที่เค้ามายู่นี่ตั้งแต่แรกเริ่มเดิมทีเค้าเป็นคนที่ทำนากัน ตรงนั้นมันเป็นป่าละเมาะ เวลาทำนากันแล้วมันจะไม่ที่เลี้ยงวัวควาย ทีนี้เค้าก็เลยกลายเป็นที่เลี้ยงวัวเลี้ยงควายกัน ทีนี้เค้าก็เลี้ยงวัวควายกันทุกบ้านเพราะเค้าใช้วัวควายทำการเกษตร ประมาณปี 2492 ทางราชการเขาก็เปิดให้มีการลงทะเบียนที่สาธารณะ อำเภอก็แจ้งลงทะเบียนไว้ในปีนั้น ตอนจะประกาศเค้าก็พิจารณาจากว่าชาวบ้านก็เอาวัวควายไปเลี้ยงตรงนั้นมาตั้งนานละ ก็เอาที่ที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกันมาลงทะเบียนเฉยๆ มันไม่ใช่เอาที่ของชาวบ้านมาลงทะเบียนอย่างที่เค้าพูดไปเรื่อย ซึ่งเวลาที่ดินประกาศก็จะประกาศว่าทิศเหนือติดอะไร ทิศใต้ติดอะไรอย่างเนี่ย มันก็มีทะเบียนอยู่ ถ้าถามว่าการลงทะเบียนที่สาธารณะเนี่ย เดิมถ้าไม่มีการใช้ประโยชน์สาธารณะเราก็ไม่ลง แต่เนื่องจากที่ตรงเนี่ยเค้าใช้ประโยชน์จากการเลี้ยงสัตว์ มันก็เป็นของมันอยู่แล้ว เพียงแต่มาลงเฉยๆ ชาวบ้านก็หาว่า เอ๊ะมาลงทะเบียนที่สาธารณะเมื่อปี 2492 ก็เป็นที่สาธารณะเมื่อ ปี 92 ซึ่งจริงๆ ไม่ใช่ มันเป็นมาตั้งนานแล้ว”³⁹⁷

บทสรุปการที่ดินผืนเดียวกันเมื่อฝ่ายรัฐต้องการให้เป็นที่ดินที่ประชาชนสามารถนำสัตว์ (วัว ควาย) เข้าไปเลี้ยงได้อย่างเสรีตามกฎหมาย ขณะที่แนวเขตที่สาธารณประโยชน์ได้คลุมเข้ามาในที่ดินที่ประชาชนกลุ่มหนึ่งครอบครองอยู่ การต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินของครอบครัวเหมือนศรีและผู้ที่มีความเดือดร้อนจึงเริ่มขึ้น แรกเริ่มพรเพชรและเพื่อนบ้านบางส่วนในพื้นที่ได้ร้องเรียนด้วยการเขียนจดหมายร้องเรียนให้หน่วยงานต่างๆ ตั้งแต่หน่วยงานในระดับภูมิภาค และส่วนกลาง เมื่อหน่วยงานที่เรียกร้องไม่ได้ใช้กระบวนการตรวจสอบข้อเท็จจริงอย่างรอบด้านการแก้ไขความขัดแย้งจึงไม่เป็นไปในทิศทางที่พรเพชรและผู้ที่มีความเดือดร้อนต้องการ พรเพชรในฐานะตัวแทนผู้

³⁹⁶ สัมภาษณ์ปากานา, 12 พฤษภาคม 2558 เวลา 14.00 น. – 15.00 น.

³⁹⁷ สัมภาษณ์ข้าราชการกรมที่ดิน อำเภอหนองบัว, 13 พฤษภาคม 2558 เวลา 13.00 น. – 14.30 น.

ร้องเรียนจำนวนหนึ่งจึงเริ่มปรับเป้าหมายหน่วยงานที่จะประท้วงสู่การเขียนจดหมายร้องเรียนไปยังรัฐบาล และเพิ่มรูปแบบการร้องเรียน เช่น การออกแถลงการณ์ การจัดนิทรรศการและการปักหลักประท้วงอย่างต่อเนื่องยาวนานบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาล การเผาหุ่นนักการเมือง การปิ่นต้นมะขามประท้วง การกรีดเลือด และการพยายามฆ่าตัวตายด้วยการแขวนคอ จุดไฟเผาตัวเอง พยายามตีเมียฆ่าแมลง เป็นต้น ซึ่งกระบวนการร้องเรียนดังกล่าวใช้เวลายาวนานหลายสิบปี จึงเป็นคำถามที่น่าสนใจว่า การที่พรเพชรต้องทุ่มเทต่อสู้ด้วยหลายเทคนิควิธีในระยะเวลาที่ต่อเนื่องยาวนานนั้นเป็นการต่อสู้กับอะไร? สิ่งที่พรเพชรต่อสู้ด้วยนั้นทำงานอย่างไร? การต่อสู้ส่งผลกระทบต่อความขัดแย้งและตัวผู้ที่ลุกขึ้นมาต่อสู้บ้าง? อะไรเป็นชนวนกระตุ้นให้พรเพชรถูกฆาตกรรมและความขัดแย้งในปัจจุบันดำรงอยู่อย่างไร

(1) การต่อสู้เพื่อทวงคืนวิถีชีวิตชาวนาชาวไร่ของครอบครัว

การต่อสู้ของพรเพชรเพื่อยืนยันสิทธิในที่ดินของตนเองนอกจากจะเป็นการต่อสู้เพื่อผืนดินอันเป็นมรดกจากพ่อแม่ที่สัญญาว่าจะนำกลับคืนมาให้ได้แล้ว พรเพชรยังมีความหวังว่าการได้ที่ดินกลับคืนมายังอาจช่วยฟื้นคืนวิถีชีวิตชาวนาชาวไร่ของครอบครัวที่เคยทำมาในอดีต แต่การต่อสู้อันยาวนานหลายสิบปีได้ทำลายชีวิตรวมถึงวิถีชีวิตชาวนาของพรเพชรและครอบครัวให้ไม่สามารถกลับไปใช้ชีวิตแบบเดิมอีก การบังคับขับไล่ประชาชนให้ออกจากพื้นที่จากการประกาศที่สาธารณประโยชน์ทับที่ดินทำกินของประชาชนและบังคับใช้กฎหมายให้ประชาชนออกจากพื้นที่ โดยใช้เครื่องจักรเข้าทำลายพืชผลในไร่นาเพื่อยึดคืนที่สาธารณประโยชน์จนทำให้ต้นไม้ที่กำลังมีผลผลิตหรือใกล้จะออกผลผลิตได้รับความเสียหายและไม่ได้ผลผลิตตามความคาดหวัง ทำให้เกิดปัญหาส่วนอื่นๆ ตามมา คือ ประชาชนผู้ครอบครองที่ดินขาดทุนในภาคเกษตร และต้องกู้เงินเพิ่มขึ้นเพื่อมาใช้จ่ายในครัวเรือน ลงทุนทำไร่นาใหม่ รวมถึงใช้จ่ายในการติดตามการแก้ไขปัญหาพิพาทที่ดินของรัฐ

“ที่ดินที่พวกข้าพเจ้าที่ได้ร้องเรียนมานี้เป็นที่ทำนาทำไร่และสวน เช่น มะม่วง ขนุน น้อยหน่า มะพร้าว กล้าย อ้อย เป็นส่วนมาก พวกข้าพเจ้าได้ลงทุนลงแรงไว้เป็นจำนวนมาก และต้องได้มารับการเสียหายเป็นส่วนใหญ่ และที่เหลืออยู่ในขณะนี้ อาทิ มะม่วง น้อยหน่า มะขามหวานอีกเป็นจำนวนมากซึ่งกำลังจะถึงฤดูผลิติดอกออกผล ก็เห็นว่าจะต้องถูกทำลายอีก และในขณะนี้ก็ได้เข้าฤดูกาลทำการเกษตรมาถึงอีก ถ้าหากจะล่าช้าต่อไปอีกจะเป็นผลกระทบกระเทือนและเสียหายยิ่งขึ้นไปอีก เรื่องนี้เป็นปัญหาเดือดร้อน เสียหายกับประชาชนเป็นเวลานาน และข้าพเจ้ากับพวกได้เคยร้องเรียนคัดค้านติดต่อกันเสมอมา ตามหลักฐานหนังสือที่อ้างอิงมาทุกฉบับ และข้าพเจ้ากับพวกต้องใช้จ่ายเงินทองติดตามไปมาอยู่เสมอเป็นจำนวนมาก ต้องขาดการทำมาหากิน ทำให้เสียเศรษฐกิจ ต้องกู้หนี้ยืมสิน จำนำจำนองทรัพย์สินจนหมดสิ้นประดาตัว และอาจจะ

ต้องถูกยึดทรัพย์สิน และเป็นบุคคลล้มละลายทำให้เกิดการเสียหายแก่พวกข้าพเจ้าขึ้นได้หลายประการด้วยกัน” (พ.ศ. 2522)³⁹⁸

“พวกข้าพเจ้าเป็นราษฎรชาวบ้านตำบลหนองกลับและหนองบัว อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์ ได้รับความเดือดร้อนอย่างแสนสาหัสมาเป็นเวลาช้านาน เพราะถูกเจ้าหน้าที่บ้านเมืองร่วมมือกันกลั่นแกล้ง กดขี่ข่มเหงอย่างไม่เป็นธรรม ... ใช้อิทธิพลเล่นพรรคเล่นพวกบีบบังคับต่างๆ นานา ... เจ้าหน้าที่ที่กลั่นแกล้งทารุณโหดเหี้ยมอย่างไร้มนุษยธรรมที่สุด พวกข้าพเจ้า ต้องยากจนหมดเนื้อหมดตัว บางรายทุกข์ทรมานต่อความกดดันไม่ไหวถึงตายไปในที่สุดก็มี และบัดนี้กำลังจะอดตายไปตามๆ กัน” (พ.ศ. 2525)³⁹⁹

ด้วยเพราะการต่อสู้เพื่อเรียกร้องกรรมสิทธิ์ในที่ดินกับรัฐและประชาชนในพื้นที่นั้นใช้เวลานาน พรเพชรซึ่งเป็นแกนนำหลักในการต่อสู้ร้องเรียนกับรัฐจึงต้องเดินทางไปมากรุงเทพฯ – หนองบัวบ่อยครั้ง หรือบางช่วงต้องไปร้องเรียนบริเวณหน้าทำเนียบเป็นเวลานาน วิถีชีวิตแบบดังกล่าว นอกจากจะทำให้พรเพชรต้องยุติร้านค้าตัดเย็บเสื้อผ้าและร้านขายของชำของครอบครัวแล้วพรเพชรยังห่างหายจากการทำนาทำไร่โดยเฉพาะตั้งแต่หลังจากนายพิมเสียชีวิตเมื่อปลายปี พ.ศ. 2528 การทำงานในไร่นาของครอบครัวจึงเป็นการจ้างประชาชนละแวกนั้นแทบทั้งหมดเพราะยี่งนานวันความแข็งแรงของร่างกายและความสามารถในการทำนาทำไร่ย่อมลดลง ดังนั้น การประกาศมติคณะรัฐมนตรีเมื่อปี พ.ศ. 2531 จึงเป็นเหมือนน้ำฝนขลิบใจพรเพชรว่า ความไฝฝืนที่จะได้กลับไปใช้ชีวิตทำไร่ไถนาเช่นในอดีตใกล้เข้ามาแล้ว

“ฉันอยากทำนาทำไร่เต็มที ฉันไม่ได้เรียนมาสูงๆ นี้ ไม่มีวิชาการจะไปประกอบอาชีพอื่น นอกจากมีไร่นาจะต้องทำ...ไม่อยากขายที่ดิน แค่อางบางส่วนไปจ้างเองเอาทุนมาทำไร่ จ้างเขาด้วย เราทำด้วย บริหารด้วย ก็ควรจะไปโปรด ให้เราสองคนพี่น้องทำกันเอง ไม่ไหวแน่ๆ สมัยก่อนเราทำกันทั้งครอบครัวตั้งหกเจ็ดคน...ที่จริงตอนนี้ถ้ามีทุนก็จ้างเขาไถก็ได้แล้ว ไร่ละ 50 บาท วันหนึ่งไถได้เป็นร้อยไร่ มีเงินแค่ครึ่งนี้ ร้อยไร่มี 2,500 บาท เขาก็ไถให้แล้ว..ใจมันร้อน พลุ่พลุ่ อยากจะทำเร็วๆ รออยู่เฉยๆ เปื่อหน้ายเต็มที”⁴⁰⁰

“ทุกวันนี้รออยู่อย่างอดทน อึดอัดเต็มที่ ปากท้องก็เดือดร้อน ก็จะทนๆๆๆ จนกว่าจะถึงวันนั้น ฉันรู้ตัวว่าฉันอายุมาก ต้องบำรุงตัวให้สมบูรณ์เพราะจะต้องทำงาน

³⁹⁸ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึงท่านนายกรัฐมนตรี, ขอความเป็นธรรมเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน, 5 เมษายน 2522.

³⁹⁹ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ประชาชนที่เคารพ, ขอความยุติธรรม, 5 ตุลาคม 2525.

⁴⁰⁰ สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (ตอนจบ),” 35.

หนักมาก อยากจะเข้าไปอยู่ในไร่ อยากจะทำอย่างคิดไว้ ตั้งใจไว้...ใจรักละทุ่งนี้คะ...
เหมือนพ่อ”⁴⁰¹

“ต้องทำได้ซิคะ ชาวนาสมัยนี้ไม่ใช่ว่าจะต้องทำเองหมดทุกอย่าง ทำไม่คนถึงคิดว่า
ชาวนาจะต้องเป็น...(พรเพชรหยุดหาถ้อยคำ แล้วพูดต่อ)...กรรมกรกันหมด เดียวนี้ไม่ใช่
ทุกคนจะต้องเป็นอย่างนั้น มีเครื่องทุ่นแรงให้ใช้ แล้วอีกอย่างหนึ่งก็ต้องรู้จักบริหาร
อย่างชาวนาญี่ปุ่นหรือเมืองฝรั่งนั้นไง เขาพัฒนากันไปแค่นั้น ... ชาวนาสมัยนี้ไม่ใช่ว่า
จะต้องทำเองหมดทุกอย่าง ทำไม่คนถึงคิดว่าชาวนาจะต้องเป็น...กรรมกรกันหมด...เป็น
ชาวนาไม่มีสิทธิรวยหรืออย่างไร”⁴⁰²

อย่างไรก็ตามพรเพชรไม่ได้กลับไปใช้ชีวิตทำนาทำไร่อีกเพราะหลังจากพ.ศ. 2531
พรเพชรยังคงต้องเดินทางไปร้องเรียนยังหน่วยงานต่างๆ รวมถึงขึ้นศาลเพื่อยืนยันสิทธิในที่ดินทำกิน
จนกระทั่งเสียชีวิต อาจจะถูกกล่าวได้ว่า วิถีชีวิตความเป็นชาวนาชาวไร่ในสายเลือดของพรเพชรและ
อาจจะรวมถึงผู้คนที่ร่วมต่อสู้คงลดน้อยถอยลงเรื่อยๆ ผกผันกับระยะเวลาการต่อสู้เรียกร้องสิทธิใน
ที่ดินที่เพิ่มมากขึ้น ดังเช่นที่อาภา (พี่สาวของพรเพชร) กล่าวว่า “นี่กว่าจะลงเอยกันได้ก็ยี่สิบกว่าปี
แล้วยังจะยึดเยื้อเรื่องได้คืนที่ดินกันอีก คอยแต่นี่กว่าตัวเองจะอยู่ถึงริเปล่า ทำไม่ต้องรอกันนานขนาด
นี้ นี่กว่าเรื่องได้คืนที่ดินจะเสร็จ คนก็จะแก่ ทำไม่ไหวกันแล้วกรรมัง”⁴⁰³ ใกล้เคียงกับที่สุกัญญา
หาญตระกูลเล่าถึงสภาพสังคมชาวนาเมื่อครั้งไปสัมภาษณ์พรเพชรเมื่อ พ.ศ. 2531 ว่า “แม้พรเพชรจะ
ยืนหยัดต่อสู้ แต่ชาวบ้านในพื้นที่ค่อยๆ ผละการต่อสู้ ผละที่ทำกิน ผละบ้านช่องเรือกสวนไร่นาไปที่ละ
คนสองคนจนหมด”⁴⁰⁴

ด้วยเพราะการเดินทางประท้วงเป็นระยะเวลายาวนานด้วยรูปแบบที่หลากหลาย ทั้ง
ประท้วงและจัดนิทรรศการบริเวณหน้าทำเนียบต่อเนื่องหลายปี ในช่วง พ.ศ. 2527 – 2529 การ
เดินทางไปกลับระหว่างหนองบัว และทำเนียบรัฐบาลหลายครั้ง ขณะที่พรเพชรและอาภาห่างหายจาก
การดำรงวิถีชีวิตทางการเกษตร ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรไม่ได้ผลผลิตอย่างเต็มที่เนื่องจากไม่
สามารถทำกินบนที่ดินของตนเองได้เต็มพื้นที่และถูกรัฐไล่รื้อต้นไม้ในไร่ให้เสียหายเพื่อขับไล่ผู้ที่บุกรุก
ให้ออกไปจากพื้นที่หลายครั้ง ดังนั้นพรเพชรจึงต้องหารายได้เข้ามาเพื่อยังชีพและต่อสู้เรียนต่อไป

นอกจากการกู้ยืม และได้รับการจุนเจือจากน้องชายที่อยู่ต่างประเทศแล้ว พรเพชรยัง
ขายอัตรชีวิตประวัติให้บริษัทด้านสื่อสารมวลชนเพื่อนำไปสร้างเป็นภาพยนตร์จำนวน 2 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1

⁴⁰¹ สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (2),” 37.

⁴⁰² สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (ตอนจบ),” 36, 37.

⁴⁰³ สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (2),” 34-37.

⁴⁰⁴ สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (1),” 110.

พรเพชรมอบลิขสิทธิ์เรื่องราวประวัติชีวิตส่วนตัวให้กับ บริษัท อัครเศรษฐี โปรดักชั่น เพื่อนำไปสร้างเป็นภาพยนตร์ จัดฉาย พร้อมทั้งนำออกอากาศทางวิทยุ และทีวี ตั้งแต่ 27 กันยายน 2529⁴⁰⁵ ครั้งที่ 2 พรเพชรมอบลิขสิทธิ์ประวัติชีวิตส่วนตัวให้กับ บริษัทอะคาเดเมีย โปรดักชั่น จำกัด วันที่ 17 สิงหาคม 2537 โดยพรเพชรทำสัญญากู้เงินจากบริษัท อะคาเดเมีย โปรดักชั่น จำกัด เมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2538 จำนวน 200,000 บาท โดยไม่คิดดอกเบี้ย และสัญญาว่าจะใช้เงินคืนภายใน 6 เดือน⁴⁰⁶ อย่างไรก็ตามพรเพชรไม่ได้คืนเงิน เหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนความจำเป็นในการใช้เงินเพื่อต่อสู้และดำรงชีวิตของพรเพชรและครอบครัว

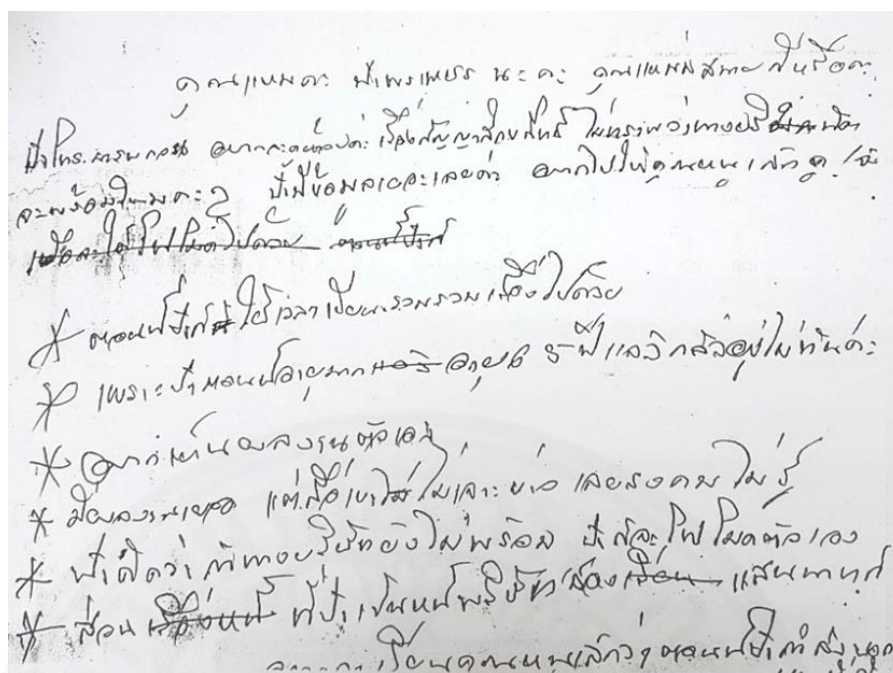
หลายปีต่อมาพรเพชรได้เขียนจดหมายขอยืมเงินจาก บริษัท อะคาเดเมีย โปรดักชั่น จำกัด อีกครั้งเมื่อ วันที่ 5 กันยายน 2545 เพื่อใช้ในการรักษาตัวเอง⁴⁰⁷ เหตุการณ์เหล่านี้สะท้อนความยากลำบากในชีวิตของพรเพชรที่ต่อสู้กับรัฐมามากกว่า 30 ปี ว่าไม่มีแม้แต่เงินจะรักษาตัวเอง⁴⁰⁸ นอกจากจดหมายที่พรเพชรส่งให้บริษัท อะคาเดเมีย โปรดักชั่น จำกัด แล้ว พรเพชรยังโทรติดตามเรื่องไปยังบริษัทดังกล่าว ซึ่งจากภาพลายมือร่างข้อความก่อนใช้โทรศัพท์เพื่อขอยืมเงินจากบริษัท อะคาเดเมีย โปรดักชั่น จำกัด (ภาพที่ 3.7) จึงยิ่งสะท้อนความจำเป็นในการใช้เงินและความทุกข์ยากของพรเพชรในช่วงท้ายของชีวิตเป็นอย่างดี

⁴⁰⁵ “หนังสือสัญญามอบลิขสิทธิ์,” ระหว่าง พรพิศ เหมือนศรี กับ บริษัท อัครเศรษฐี โปรดักชั่น, (ม.ป.ป.).

⁴⁰⁶ “สัญญากู้เงิน,” ระหว่าง บริษัท อะคาเดเมีย โปรดักชั่นจำกัด กับ พรเพชร เหมือนศรี, 20 กุมภาพันธ์ 2538.

⁴⁰⁷ ผู้เขียนไม่มีหลักฐานว่าได้รับเงินหรือไม่ และไม่มีหลักฐานว่าไปรักษาหรือไม่

⁴⁰⁸ พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง คุณเล็ก ที่นับถือ, 5 กันยายน 2545.

ภาพที่ 3.7 พรเพชรร่างข้อความเพื่อใช้พูดคุยกับผู้ที่ขอยืมเงิน

เนื่องจากในรอบ 20 ปีที่ผ่านมาบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เกื้อหนุนชีวิตของชาวนาได้เปลี่ยนไป โดยเฉพาะตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 การพัฒนาของรัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลักจึงส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมของภาคเกษตร⁴⁰⁹ ในกระบวนการพัฒนาของทุนสู่การเป็นอุตสาหกรรมยังมีโครงการพัฒนา มาตรการทางกฎหมาย และมาตรการทางการคลังของรัฐเพื่อส่งเสริมภาคการเกษตรให้สามารถเชื่อมต่อเข้ากับระบบตลาดได้ เงื่อนไขทางการเมืองเหล่านี้จึงผลักดันให้ชาวนาพึ่งพาตลาดมากกว่าที่จะผลิตแบบยังชีพนอกระบบตลาดเช่นในอดีต⁴¹⁰ การเข้าสู่ตลาดของสังคมชาวนาไทยจึงหมายถึงการปรับเปลี่ยนสู่การทำนาแบบพาณิชย์ซึ่งต้องพึ่งพาเงินทุนจำนวนมากเพื่อลงทุนซื้อเทคโนโลยีในการทำนาเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก ขณะที่พรเพชรและครอบครัวคงไม่ได้คาดว่าการต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินอันยาวนานนี้จะทำให้พรเพชรและครอบครัวเดินทางออกจากการใช้ชีวิตชาวนาและยากที่จะกลับไปดำเนินชีวิตชาวนาเช่นที่ครอบครัวเคยทำในอดีต การต่อสู้อันยาวนานนี้จึงต้องแลกกับการ

⁴⁰⁹ อภิชาติ สถิตินิรามัย, ยุกติ มุกดาวิจิตร และนิติ ภาวิครพันธุ์, *โครงการวิจัยทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์*.

⁴¹⁰ Partha Chatterjee, "Peasant Cultures of the Twenty-First Century," 120.

สูญเสียรายได้ ความถดถอยของกำลังร่างกาย การไม่ได้ดำเนินวิถีชีวิตชาวนาชาวไร่ และพบกับสภาพครอบครัวที่ล่มสลาย

ผู้เขียนได้รับฟังคำบอกเล่าจากอาจารย์ท่านหนึ่งผู้เก็บรักษาเอกสารบางส่วนเพื่อรอส่งมอบให้กับหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่า ในวันที่อาจารย์เดินทางไปขอนำเอกสารของพรเพชรมาเก็บรักษาไว้เพื่อประโยชน์ในทางวิชาการนั้น ผู้ที่อาศัยอยู่ที่บ้านของพรเพชรหลังจากที่พรเพชรเสียชีวิต คือ สัมฤทธิ์ที่เป็นน้องชายของพรเพชรซึ่งอาศัยอยู่ที่บ้านกับภรรยา ขณะนั้นบ้านถูกติดป้ายประกาศยึดทรัพย์จากธนาคาร ทรัพย์สิ้นในบ้านรวมทั้ง เอกสาร จดหมาย แลกเปลี่ยน บันทึกรประจำวันที่เกี่ยวข้องการต่อสู้ของพรเพชรกำลังถูกซังกิโยตซ์ น้องชายผู้ต้องรับมรดกดำเนินคดีในศาลต่อจากพรเพชรตกอยู่ในสภาพติดสุราพูดจาแทบไม่รู้เรื่องจนต้องให้ภรรยาเป็นผู้ว่าความดำเนินคดีที่ค้างอยู่ในศาลแทน นอกจากนี้ไม่มีความแน่นอนว่าการเดินทางไปศาลแต่ละครั้ง การพิจารณาคดีจะคืบหน้าทุกครั้ง เช่น เมื่อภรรยาของสัมฤทธิ์ต้องการยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อขอสิทธิเป็นผู้ดำเนินคดีแทนเนื่องจากสัมฤทธิ์ไม่สามารถครองสติได้ดีพอเพราะติดสุราเรื้อรังนั้น ศาลรับไว้พิจารณาและยุติการพิจารณาคดีครั้งนั้นในเวลาไม่กี่นาทีซึ่งเป็นเวลาที่สั้นมากเมื่อเทียบกับความยากลำบากและระยะเวลาการเดินทางมาศาลกว่าครึ่งวัน⁴¹¹ หลังจากที่สัมฤทธิ์เสียชีวิตด้วยโรคพิษสุราเรื้อรัง น้องชายของพรเพชรอีกคน คือ สาโรจน์ เหมือนศรี จึงเดินทางกลับจากอเมริกาเป็นครั้งแรกเพื่อดำเนินคดีของพรเพชรต่อในฐานะผู้รับมรดก กระทั่งปัจจุบันครอบครัวของพรเพชรไม่ได้กลับไปทำนา ทำไร่ เช่นในอดีตอีก ที่ดินของครอบครัวที่ได้รับสิทธิมาแล้วบางส่วนถูกนำมาแบ่งขาย และที่ดินส่วนที่มีคดีพิพาทในศาลก็ปล่อยให้ขายในพื้นที่ยุติการเกษตร⁴¹²

(2) การต่อสู้อันยาวนานของพรเพชรนำไปสู่ความแปลกแยกในที่สุด

เพื่อให้เห็นภาพของความรู้สึกต่อพรเพชรที่แปรเปลี่ยนไปจึงแบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ช่วงกว้างๆ คือ (2.1) ตั้งแต่เริ่มมีข้อพิพาทจนกระทั่งมีมติ ครม. พ.ศ. 2531 และ (2.2) การต่อสู้ภายหลังจากมีมติ ครม. – พรเพชรเสียชีวิต – ปัจจุบัน พบว่า ภาพที่ผู้ใกล้ชิดหรือเกี่ยวข้องกับพรเพชรเปลี่ยนไปจากความรู้สึกขอบคุณที่ต่อสู้และยินดีต่อผลของการต่อสู้ แปรเป็นภาพพรเพชรซึ่งเป็น ‘ปีศาจ’ หรือเป็นการต่อสู้เพื่อเรียกร้องความสนใจเพียงเท่านั้น และความรู้สึกของคนในตำบลเดียวกับ

⁴¹¹ สรุปลงความจากคำบอกเล่าของ ชนิดา ชิตบัณชิตย์ ขณะเดินทางไปพบคุณ สาโรจน์ เหมือนศรี ที่บ้านพักในจังหวัดนครราชสีมา, 28 พฤศจิกายน 2558 เวลา 9.00 – 12.00 น. และ Sinith Sittirak, “My ‘W/ri[gh]t/E’ and My Land: A Postcolonial Feminist Study on Grassroots’ Archives and Autobiography (1937-2004),” 42.

⁴¹² สัมภาษณ์ สาโรจน์ เหมือนศรี, 14 กุมภาพันธ์ 2558 เวลา 12.00 – 14.00 น.

พรเพชรแสดงความรู้สึกแปลกแยกภายในได้ดีที่สุดคือ คนในชุมชนบางส่วนรู้สึกยินดีที่พรเพชรถูกฆาตกรรม

(2.1) ตั้งแต่เริ่มมีข้อพิพาทจนกระทั่งมีมติ ครม. พ.ศ. 2531

การต่อสู้ของพรเพชรในช่วงก่อนมี มติครม. พ.ศ. 2531 นั้น เป็นการต่อสู้ที่มีประชาชนซึ่งได้รับความเดือดร้อนจากการรังวัดที่สาธารณประโยชน์ทับที่ทำกินจำนวนมาก โดยเฉพาะในการรังวัดในปี พ.ศ. 2526 – 2529 ได้มีการขยายแนวเขตที่สาธารณประโยชน์ออกไปเป็น 25,000 ไร่ ซึ่งส่งผลให้แนวเขตที่สาธารณประโยชน์ทับที่ดินทำกินของประชาชนที่มี น.ส.3ก มากกว่า 300 ราย การต่อสู้ของพรเพชรครั้งนั้นจึงเป็นการคืนสิทธิการครอบครองในที่ทำกินให้กับประชาชนในพื้นที่ ดังเช่นชาวบ้านที่ใกล้ชิดซึ่งทำกินอยู่ในที่ดินของพรเพชรรู้สึกขอบคุณพรเพชรที่ต่อสู้จนทำให้ชาวบ้านมีที่ดินเป็นของตัวเอง เช่น นางห่วง ซายาภา ซึ่งไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ดินแต่ทำกินแถบนี้มานาน จะได้รับสิทธิ์ซื้อที่ดินจำนวน 15 ไร่ ในราคาธรรมเนียมโอนที่ดิน จึงรู้สึกว่ “เกิดมาเป็นชีวิต ได้ที่ดินวันนี้นั้นวันแรก ดีใจเหลือเกิน”⁴¹³ นอกจากนี้พรเพชรยังได้รับการขอบคุณจากรัฐ เนื่องจากการร้องเรียนของพรเพชรช่วยให้รัฐจากส่วนกลางสามารถเข้าแทรกแซงกระบวนการแก้ไขปัญหาพิพาทที่ดินของอำเภอหนองบัวซึ่งเป็นความบกพร่องของเจ้าหน้าที่รัฐได้

“เรื่องนี้เป็นไปตามที่พรเพชร เหมือนศรี ราษฎร อ.หนองบัวได้มาร้องเรียนต่อรัฐบาลหลายครั้ง กรณีการวัดแนวเขตที่สาธารณะ ปรากฏว่า ได้มีการพิสูจน์แน่ชัดแล้วว่า กรณีดังกล่าวเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้บกพร่อง ทั้งเจ้าหน้าที่ที่ดินและเจ้าหน้าที่อำเภอ โดยไปออกเอกสารสิทธิ์ให้แก่ราษฎรที่ไม่มีสิทธิ ... ในที่ประชุมรัฐมนตรีมีชัยยังกล่าว “ขอบคุณพรเพชรที่ทำให้เรื่องนี้ได้พิสูจน์แน่ชัดลงไป””⁴¹⁴

(2.2) การต่อสู้ภายหลังจากมีมติ ครม. – พรเพชรเสียชีวิต – ปัจจุบัน

หลังจากที่เริ่มมีการจัดสรรที่ดินทำกิน ความรู้สึกของคนในพื้นที่ที่มีต่อพรเพชรเริ่มแปรเปลี่ยนไป ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากพรเพชรอาจจะเป็นคนเดียวที่ได้รับการจัดสรรที่ดินผืนใหญ่ที่สุด คือประมาณ 370 ไร่ โดยเจ้าพนักงานที่ดินให้คำอธิบายต่อกรณีที่ดินแปลงใหญ่กว่าคนอื่น ๆ และไม่ได้จัดสรรตามเงื่อนไขการจัดสรรที่ดินให้ราษฎรของคณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ฯ ซึ่งจัดสรรให้เกษตรกรครอบครัวละ 15 ไร่ และให้ประชาชนซื้อในราคาถูกลงกว่า จะได้ไม่ไปร้องเรียนอีก

“... คือชาวบ้านพวกนี้เนี่ย เค้าคิดว่าเค้าทำกินในที่ดินของรัฐแล้วเค้าจะได้ ที่จริงกฎหมายมันไม่ให้ ... แต่เค้าไม่สนใจตรงนี้ ... วิธีการจัดสรรให้ให้พรเพชรนี่ก็คือ พรเพชร

⁴¹³ สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประท้วงมาราธอน (ตอนจบ),” 38.

⁴¹⁴ “รัฐยกธงขาว “พรพิศ” ให้สิทธิ์ซื้อที่ดินตามขอ,” มติชน, 30 มีนาคม 2531, 1, 2.

เนี่ยเค้าอ้างว่าเค้าทำกินอยู่เท่านั้น ถ้าถามว่าถ้าเราไม่ให้เค้าเค้าก็จะฟ้องกันไม่จบไม่สิ้นอยู่ดี ไม่งั้นก็ไม่เป็นการแก้ไขปัญหานี้ ก็ไปจูงควายประทุ้งกันไปนั่นก็ไม่จบหนะ ขนาดเราให้สามร้อยไร่ แล้วก็ส่วนที่ไม่มีปัญหาก็จัดสรรให้แกไปคือ ให้แกซื้อ ส่วนที่มีปัญหากับคนอื่นให้ไปร้องเรียนกับศาล แกยังร้องเรียนเลยว่าทำไมต้องให้แกไปฟ้องร้องกับคนอื่น ยังร้องเรียนคณะกรรมการตั้งหลายรอบ”⁴¹⁵

การได้รับการจัดสรรที่ดินจำนวนมากของพรเพชรทำให้ประชาชนในพื้นที่มืองพรเพชรเปลี่ยนแปลงไป เกิดความสงสัยว่าการที่พรเพชรได้รับจัดสรรที่ดินจำนวนมากอาจเป็นการเล่นพรรคเล่นพวก มีเส้นสายในอำเภอ และเป็นนายทุนที่ดิน เป็นต้น ทั้งในช่วงหลังที่ต้องมีการยืนยันสิทธิครอบครองที่ดินตามกระบวนการของศาลยุติธรรมยังมีเรื่องเล่าว่า เป็นไปได้ว่าพรเพชรได้รับปากเพื่อนบ้านที่มีที่ดินติดกันว่าจะฟ้องร้องดำเนินคดีให้ แต่เมื่อได้ที่ดินมาก็ไม่ได้แบ่งคืนให้ผู้ครอบครองเดิม พรเพชรจึงมีข้อพิพาทที่ดินกับเพื่อนบ้านต่อไปอีกหลายคดี

“... ไม่แน่ใจว่าทำไม พรเพชรจึงเป็นคนเดียวที่ได้รับการจัดสรรที่ดินมากถึงสองสามร้อยไร่ใน ชื่อของตัวเองคนเดียวได้ อาจจะเป็นผลมาจากการยื่นฎีกา หรือมีเส้นสายกับเจ้าหน้าที่ที่ดิน/ อำเภอ ... มีผลประโยชน์ร่วมกันกับเจ้าหน้าที่ที่ดิน นายทุน เพราะพรเพชรมีพรรคพวกอยู่ในที่ดินเยอะ พอที่ดินออกแนวเขตมาก็ทับซ้อนกับเพื่อนบ้าน จึงมีความคิดความกับเพื่อนบ้านจำนวนมาก โดยเฉพาะ หลัง 2533 มีการให้สินบนเจ้าหน้าที่ เพื่อให้ช่วยเหลือเรื่องการออกโฉนดที่ดินของตัวเอง เช่น บอกว่าถ้าช่วยจะให้เงิน, ช่วยแล้วจะแบ่งที่ดินให้ แต่ก็จะมีกรณีพิพาทเกิดขึ้นภายหลังหลายคดีที่ได้บอกขายที่ดินไปแล้วแต่ไม่สามารถโอนได้เพราะที่ดินมีคนอื่นอาศัยอยู่ เจ้าพนักงานที่ดินก็ให้ไปฟ้องร้องที่ศาลให้แล้วเสร็จจึงจะออกโฉนดให้ ... พรเพชร ต่อสู้เรื่องที่ดินในนามของนายทุน โดยที่ดินที่พรเพชรจับจองมาก็ขายต่อให้นายทุนไป พวกข้าราชการที่ดินก็รู้เรื่องกันทั้งนั้น เพราะต่างก็ได้ที่ดินจากการต่อสู้ของพรเพชร ... พรเพชรไม่ใช่คนจน มีมรดก บุกรุกที่ดิน ขยายที่ดิน มีการให้สินบนเจ้าหน้าที่ สนิทกับกำนัน ตอนหลังที่มีการจัดสรรที่ดินให้ประชาชน พรเพชรก็ไปบุกรุกที่คนอื่นในชุมชนด้วย ... พรเพชร ไปประท้วงคนเดียวทั้งนั้น ข้อเรียกร้องต่างๆ ก็ทำเพื่อตัวคนเดียว ไม่ใช่ทำเพื่อชาวบ้านในภาพรวม เช่น การเรียกร้องจะเอาที่ดินจำนวนมาก ก็เรียกร้องเฉพาะตนเอง ตาม ส.ค.1 ของตัวเอง”⁴¹⁶

⁴¹⁵ สัมภาษณ์ข้าราชการกรมที่ดิน อำเภอหนองบัว, 13 พฤษภาคม 2558 เวลา 13.00 น. – 14.30 น.

⁴¹⁶ สัมภาษณ์อดีตผู้ใหญ่บ้าน, 12 พฤษภาคม 2558 เวลา 10.00 – 11.30 น.

“พรเพชรหนะมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องสะตงสะตัง คือนางพรเพชรหนะไปติดเป็นล้านไม่รู้
นะ ก็มีคนไปอ้างกันว่า พรเพชรลัญญาว่าถ้าเกิดฉันท้องที่ได้จะแบ่งให้ ก็คือสมมติผมยก
คุณพรเพชรเป็นตัวแทนผมไปเจ๊ยย แต่พอไปแล้ว ได้มา ทำท่าจะไม่ให้นะ เอาคนเดียวเจ๊ยย
ก็เกิดไม่ให้อีกก็เลยฟ้องร้องกันต่ออีก ... ผมว่าแก(พรเพชร)ไม่ได้มีแกคนเดียวหรือ
ต้องมีแบ๊คมีอะไรให้แก กลุ่มอื่นก็ไม่ร้องแบบแกลนะ ... ที่ดินกับตำรวจนี่ประจำ ไม่ใช่มีแต่
ที่ดินอย่างเดียวนะ แกเป็นนักร้องทุกหน่วยงานแหละ (หัวเราะเบาๆ) แกก็คงมีโจทย์
เยอะหะถึงตายแบบนั้น”⁴¹⁷

เนื่องจากลักษณะพิเศษของที่ดินคือ มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้นตามกาลเวลาและทำเลที่ตั้ง
ดังนั้นยิ่งใกล้เวลาที่จะได้รับเอกสารสิทธิ์ในที่ดินอย่างถูกต้อง ความขัดแย้งระหว่างประชาชนในพื้นที่
กลับขยายตัว ข้อพิพาทระหว่างพรเพชรกับผู้ที่อ้างสิทธิทำกินบนผืนดินเดียวกันรวมถึงประชาชนใน
พื้นที่รายอื่นๆ เข้มแข็งแน่วแน่เข้า เมื่อพรเพชรร้องเรียนหน่วยงานของรัฐได้ผล ประชาชนคนอื่นๆ จึง
เริ่มร้องเรียนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการออกเอกสารสิทธิ์เช่นกัน เช่น ผู้พิพากษาที่ดินรายหนึ่งร้องเรียน
ว่าถูกพรเพชรอ้างอำนาจความเป็นนักสิทธิมนุษยชนตีเด่นข่มขู่เอาที่ดินทำกิน ทั้งๆ ที่ที่แปลงดังกล่าวนี้
ตัวผู้ร้องเรียนเคยถูกพรเพชรฟ้องร้องตั้งแต่ พ.ศ. 2532 แต่ศาลยกฟ้อง และเมื่อไปติดต่อสำนักงาน
ที่ดินที่แปลงดังกล่าวกลับถูกออกเอกสารสิทธิ์เป็นชื่อผู้อื่นแล้วตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2530 ทั้งๆ ที่ เดิมที
ที่ดินบริเวณดังกล่าวเป็นที่ป่าสงวนซึ่งสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร (สปก.) อนุญาตให้
เกษตรกรเข้าทำกินโดยไม่ต้องมีเอกสารสิทธิ์ ขณะที่พรเพชรเองเมื่ออยากได้ที่ดินตรงไหนก็ไปแจ้ง
ตำรวจและฟ้องศาล หากตำรวจไม่ดำเนินการก็ร้องเรียนหน่วยงานระดับสูงขึ้นไปจนเจ้าหน้าที่ยำเกรง
ต้องดำเนินการ⁴¹⁸ เป็นต้น ข้อพิพาทระหว่างประชาชนในพื้นที่จึงตึงเครียด มีความหวาดระแวงกัน
ด้วยเพราะเกรงว่าจะสูญเสียที่ดินไป กระทั่งส่งผลให้เจ้าหน้าที่จากกรมที่ดินจึงไม่สามารถเข้าไป
ดำเนินการสอบสวนหรือรังวัดที่ดินตามที่ศาลสั่งได้

“ไอ้ที่ 3,000 ไร่เนี่ย ผมจะเข้าสู่กระบวนการ(ออกโฉนด) เค้าไม่ให้ผมเข้าหนะ ไป
รังวัดก็ไม่ได้ เข้าไปยังไม่ได้ ขนาดรถที่ดินไปจอดตรงข้างทางยังไม่ได้เลย เค้าก็บอกอย่า
เข้ามาที่มีเจ้าของ ... ตั้งแต่มาทำตำแหน่งนี้ใหม่ๆ จนปัจจุบันจะเข้าไปที่สาย 225 ไป
ชัยภูมิเนี่ย มันเห็นรถกรมที่ดินจอดตรงถนน มันก็บอก อย่าเข้ามาในที่ผมนะ ก็จะไป

⁴¹⁷ สัมภาษณ์ข้าราชการกรมที่ดิน อำเภอหนองบัว, 13 พฤษภาคม 2558 เวลา 13.00 น. –
14.30 น.

⁴¹⁸ สรุปความจากจดหมายร้องเรียนของนายเฟื่อง พึ่งธรรม ซึ่งเป็นผู้ที่มีคดีพิพาทกับพรเพชร
ในศาล ดูเพิ่มเติมใน เฟื่อง พึ่งธรรม, จดหมายถึงนายกรัฐมนตรี, ร้องเรียนขอความเป็นธรรมเกี่ยวกับ
ที่ดินทุ่งเขาพระ, 15 ตุลาคม 2536.

รังวัดอะไรเนี่ยก็เอากล่องลงไม่ได้ ผมก็เลยไม่ทำงานเพราะมันเป็นปัญหาของมวลชนในพื้นที่ตั้งกัก ตั้งแก๊งหนะ ก็คือเนี่ยผมก็บอกว่าคุณก็ยอมให้ผมวัดสิ คุณครอบครองอะไร คุณก็ไปสู้กันในศาลสิ ค่าก็ไม่ยอม ทุกวันนี้ก็วัดได้แค่บางที่...ที่บางที่ยังเป็นของกรมที่ดินอยู่เลย เพราะออกเอกสารสิทธิ์ไม่ได้ (หัวเราะ)⁴¹⁹

(3) การต่อสู้กับโครงสร้างกฎหมายของรัฐ

การพิพาทที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระระหว่างพรเพชรและประชาชนในอำเภอหนองบัวกับรัฐอาจกล่าวได้ว่าเป็นการต่อสู้ระหว่าง ‘ผลประโยชน์ส่วนบุคคล’ กับ ‘ผลประโยชน์ของรัฐ’ อีกนัยหนึ่งของความขัดแย้ง พรเพชรกำลังต่อสู้กับโครงสร้างกฎหมายซึ่งทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้แก่การใช้อำนาจของรัฐในการดำเนินภารกิจทางปกครองรวมถึงแก้ไขปัญหาสาธารณะ ซึ่งลักษณะที่สำคัญของกฎหมายปกครอง คือ มีความชอบด้วยกฎหมาย มีลำดับของกฎหมายซึ่งกฎหมายในลำดับต่ำกว่าจะขัดหรือแย้งกับกฎหมายลำดับสูงกว่าไม่ได้ โดยจะกำกับการดำเนินงานของฝ่ายปกครองรวมถึงสิทธิและหน้าที่ของผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง⁴²⁰ ดังนั้นสิ่งที่พรเพชรเผชิญจึงเป็นโครงสร้างกฎหมายขนาดใหญ่ที่บังคับใช้ตามลำดับทางกฎหมายตั้งแต่พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง ระเบียบ ประกาศ ข้อบังคับ และคำสั่ง ซึ่งมีความซับซ้อน เกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน ได้แก่ หน่วยงานราชการส่วนภูมิภาค ส่วนกลาง และฝ่ายบริหาร เริ่มตั้งแต่ รัฐบาล กระทรวงมหาดไทย กรมที่ดิน จังหวัด อำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงกรมตำรวจทั้งในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ กองปราบปราม เป็นต้น (ภาพที่ 3.8) จึงทำให้การแก้ไขปัญหาพิพาทที่ดินสาธารณประโยชน์ฯ ของหน่วยงานต้องพิจารณาตามลำดับกฎหมายและดำเนินการตามระบบราชการมีขั้นตอนในการดำเนินงานมากและใช้เวลานาน เช่น พรเพชรใช้เวลากว่า 20 ปี (พ.ศ. 2511 – 2531) ในการต่อสู้กับรัฐจนกระทั่งมีมติคณะรัฐมนตรีให้ “ถอนสภาพที่สาธารณประโยชน์นอกแนวเขตซึ่งคงไว้ให้เป็นที่สาธารณประโยชน์ แล้วจัดให้ราษฎรผู้ถือครองที่ดินซื้อหรือเช่าซื้อในราคาถูกต้องตามความเหมาะสม” พรเพชรต้องใช้เวลาอีก 7 ปี (พ.ศ. 2531 – 2538) เพื่อรอที่ดินแปลงสุดท้ายที่ครอบครัวครอบครองสามารถนำเข้าสู่กระบวนการพิจารณาเพื่อแสดงสิทธิ์ที่แท้จริงในศาลยุติธรรมได้ แต่พรเพชรต้องรอจนสิ้นชีวิตก็ยังไม่ได้รับการจัดสรรที่ดินจากรัฐทั้งหมดตามที่ครอบครัวเคยมี ทั้งนี้

⁴¹⁹ สัมภาษณ์ข้าราชการกรมที่ดิน อำเภอหนองบัว, 13 พฤษภาคม 2558 เวลา 13.00 น. – 14.30 น.

⁴²⁰ นันทวัฒน์ บรมานันท์, *กฎหมายปกครอง*, พิมพ์ครั้งที่ 4 แก้ไขเพิ่มเติม, (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2557), 292-293.

กฎหมายของรัฐที่เกี่ยวข้องซึ่งพรเพชรต้องทำความเข้าใจเพื่อให้สามารถคิด วางแผน กำหนดกลวิธีในการต่อสู้กับรัฐได้ อาจแบ่งเป็น 3 กลุ่มหลักๆ คือ

กรณีการประกาศยืนยันอาณาเขตที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระของรัฐ ได้แก่

- คำสั่งกระทรวงมหาดไทยให้จังหวัดนำที่ดินสาธารณประโยชน์มาขึ้นทะเบียน (พ.ศ. 2492)⁴²¹
- พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497⁴²²

⁴²¹ คำสั่งกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2492 ให้จังหวัดนำที่ดินสาธารณประโยชน์ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานหวงห้าม หรือทางการมิได้หวงห้ามแต่ได้กลายเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินตามกฎหมายแล้วขึ้นทะเบียนเอาไว้เป็นหลักฐาน ยกเว้นที่ดินสาธารณประโยชน์ที่เกิดโดยสภาพ เช่น แม่น้ำ ลำคลอง ห้วย บึง พร้อมทั้งให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการปักเขตไว้เป็นหลักฐาน และทำป้ายปักไว้ ณ ที่ดินนั้น ให้ราษฎรทราบว่าเป็นที่สาธารณประโยชน์ ดูเพิ่มเติมใน *คำสั่งกระทรวงมหาดไทยให้จังหวัดนำที่ดินสาธารณประโยชน์มาขึ้นทะเบียน (พ.ศ. 2492)*, *คำสั่งกระทรวงมหาดไทยที่ 353/2492*, 2 กันยายน 2492, อ้างถึงใน จรีรัตน์ สร้อยเสริมทรัพย์, *มาตรการทางกฎหมายในการบังคับใช้เกี่ยวกับการบุกรุกที่ดินสาธารณสมบัติของแผ่นดินในประเทศไทย: รายงานการวิจัย* (กรุงเทพฯ: วิทยาลัยราชพฤกษ์, 2552), 84.

⁴²² พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 มาตรา 5 ได้กำหนดให้ผู้ที่ได้ครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินอยู่ก่อนวันที่ประมวลกฎหมายที่ดินใช้บังคับ โดยไม่มีหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดิน แจ้งการครอบครองที่ดินต่อนายอำเภอท้องที่ภายในหนึ่งร้อยแปดสิบวัน นับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ... ถ้าไม่แจ้งภายในระยะเวลาตามที่กำหนดให้ถือว่าบุคคลนั้นเจตนาสละสิทธิครอบครองที่ดิน

มาตรา 59 ทวิ “ผู้ซึ่งครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินอยู่ก่อนวันที่ประมวลกฎหมายนี้ใช้บังคับ โดยไม่มีหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินและมีได้แจ้งการครอบครองตาม มาตรา 5 แห่งพรบ. ให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 แต่ไม่รวมถึงผู้ซึ่งมิได้ปฏิบัติตาม มาตรา 27 ตรี ถ้ามีความจำเป็นจะขอลอกโฉนดที่ดินหรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์เป็นการเฉพาะราย เมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่พิจารณาเห็นสมควรให้ดำเนินการออกโฉนดที่ดินหรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์แล้วแต่กรณีได้ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่ประมวลกฎหมายนี้กำหนด แต่ต้องไม่เกินห้าสิบไร่ ถ้าเกินห้าสิบไร่จะต้องได้รับอนุมัติจากผู้ว่าราชการจังหวัด ทั้งนี้ ตามระเบียบ ที่คณะกรรมการกำหนด ...” ดูเพิ่มเติมใน สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, *พระราชบัญญัติ ให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497*.

- ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497⁴²³
- คำสั่งของกระทรวงมหาดไทยเพื่อทำหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง พ.ศ. 2511⁴²⁴,
- ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 334 (พ.ศ. 2515) แก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายที่ดิน⁴²⁵
- กฎกระทรวง ฉบับที่ 26 (พ.ศ. 2516)⁴²⁶ เป็นต้น

⁴²³ ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 วางหลักการการสำรวจและเปลี่ยนแปลงแก้ไขบัญชีและทะเบียนเพื่อให้ระบบการขึ้นทะเบียนที่สาธารณประโยชน์มีความรัดกุม เพื่อให้ทราบว่าจังหวัด/อำเภอ/ตำบลนั้นๆ มีที่ดินสาธารณประโยชน์จำนวนเท่าใด อยู่ที่ใด ใช้ประโยชน์อย่างไร โดยทะเบียนที่สาธารณประโยชน์จะระบุ (1) ที่ตั้งของที่ดิน (2) อาณาเขตทั้ง 4 ทิศจุดสถานที่หรือที่ดินของใคร (3) ผู้มีหน้าที่หวงห้าม (4) เป้าประสงค์ที่ขึ้นทะเบียน เช่น เป็นที่เลี้ยงสัตว์ (5) วัน เดือน ปี ที่หวงห้าม (6) เจ้าหน้าที่ผู้คัดลอกทะเบียน คูใน จรีรัตน์ สร้อยเสริมทรัพย์, *มาตรการทางกฎหมายในการบังคับใช้เกี่ยวกับการบุกรุกที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินในประเทศไทย: รายงานการวิจัย*, 84.

⁴²⁴ การสำรวจรังวัดที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระเป็นครั้งแรกในปี 2511 นำไปสู่การสรุปเป็นมติของ คณะรัฐมนตรี ว่า อาณาเขตที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ มีเนื้อที่ประมาณ 16,754 ไร่ 3 งาน 40 ตารางวา โดยยืนยันว่าเป็นอาณาเขตที่ถูกต้องจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ สุวิทย์ หงส์ธนันท์, “การจัดสรรที่ดินสาธารณประโยชน์เพื่อประชาชน: กรณีศึกษา โครงการทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์,” 2.

⁴²⁵ ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 334 (พ.ศ. 2515) มาตรา 8 ตรี กำหนดให้ ที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกันหรือใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ อธิบดีอาจจัดให้มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงเพื่อแสดงเขตไว้เป็นหลักฐานแบบหลักเกณฑ์และวิธีการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง ที่ดินตามวรรคหนึ่งแปลงใด ยังไม่มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงเขตของที่ดินดังกล่าวให้เป็นไปตามหลักฐานของทางราชการ ใน *ประกาศของคณะปฏิวัติ*, มาตรา 8 ตรี, ฉบับที่ 334 (2515).

⁴²⁶ ให้ผู้คัดค้านการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงไปสู่กั้นในชั้นศาล ดูเพิ่มเติมใน *กฎกระทรวง ฉบับที่ 26 (พ.ศ. 2516) ออกตามความในพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 (กำหนดแบบ หลักเกณฑ์และวิธีการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง)*, 352-5.

กรณีกระบวนการพิจารณาสอบสวนปัญหาพิพาทที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ
ได้แก่

- ประกาศจังหวัดนครสวรรค์ เรื่อง การสำรวจพิสูจน์สิทธิ์หรือประโยชน์ในเขตที่ดิน
หวงห้าม (พ.ศ. 2514)⁴²⁷
- คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาทใน
ที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ (พ.ศ.
2526)⁴²⁸
- คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาทที่ดิน
สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ (พ.ศ. 2529)⁴²⁹

⁴²⁷ ประกาศจังหวัดนครสวรรค์ฉบับนี้ได้แต่งตั้ง “คณะอนุกรรมการสำรวจพิสูจน์สิทธิ์ในที่ดิน
ของราษฎร” เพื่อสำรวจพิสูจน์สิทธิ์ในที่ดินในพื้นที่ ที่เลี้ยงสัตว์ทุ่งเขาพระ, ที่เลี้ยงสัตว์ทุ่งเขาพระ 1, ที่
เลี้ยงสัตว์ทุ่งเขาพระ 2 ในตำบลหนองบัว ดูเพิ่มเติมใน จังหวัดนครสวรรค์, ประกาศจังหวัดนครสวรรค์
เรื่อง การสำรวจพิสูจน์สิทธิ์หรือประโยชน์ในเขตที่ดินหวงห้าม (21 ธันวาคม 2514).

⁴²⁸ สำนักนายกรัฐมนตรี, คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดิน
สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์, คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่
105/2526 (10 มิถุนายน 2526).

⁴²⁹ ให้คณะกรรมการมีหน้าที่สำรวจแนวเขตที่แน่นอนของที่ดินสาธารณประโยชน์ และทำการ
รังวัดออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงให้เสร็จสิ้นโดยเร็ว ถ้าปรากฏว่าราษฎรได้เข้ามาอยู่อาศัยก่อน
หรือได้เข้ามาอยู่อาศัยโดยสืบนี้อย่างมากก่อนปี พ.ศ. 2492 ก็ให้กันที่ดินส่วนนั้นออกไปจากเขตที่ดิน
สาธารณะ ทั้งนี้เพื่อระงับข้อพิพาท ดูเพิ่มเติมใน สำนักนายกรัฐมนตรี, คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการ
พิจารณาปัญหาพิพาทที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์, คำสั่ง
สำนักนายกรัฐมนตรีที่ 198/2529 (18 พฤศจิกายน 2529).

- คำสั่งคณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ที่ 2/2530 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์⁴³⁰ เป็นต้น

กรณีการแก้ปัญหาพิพาทที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ ได้แก่

- ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 (มาตรา 10)⁴³¹
- กฎกระทรวง ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2500) ออกตามความในพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497⁴³²
- มติคณะรัฐมนตรี เรื่อง การพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ (29 มีนาคม 2531) คำสั่งคณะกรรมการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในที่ดินสาธารณประโยชน์

⁴³⁰ ให้คณะกรรมการมีหน้าที่ ตรวจสอบสวนผู้คัดค้านการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงที่มีใบจอง ส.ค.1 และ น.ส.3 รวมทั้งผู้ที่ไม่ได้คัดค้านแต่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินสาธารณประโยชน์ดังกล่าว ทำบัญชีรายชื่อ พร้อมทั้งลงที่หมายในแผนที่ และดำเนินการให้เสร็จโดยเร็ว ทั้งนี้พิจารณาผ่อนผันให้ราษฎรที่บุกรุกเข้าทำกินในที่ดินแปลงที่เคยบุกรุกเข้าไปทำกินอยู่ก่อนแล้วได้ทำกินต่อไปเป็นการชั่วคราว เฉพาะฤดูกาลเพาะปลูก 2530 ดูเพิ่มเติมใน คณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์, คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์, คำสั่งที่ 2/2530 (6 พฤศจิกายน 2530).

⁴³¹ ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 มาตรา 10 วรรคแรก ระบุว่า “ที่ดินของรัฐซึ่งมิได้มีบุคคลใดมีสิทธิครอบครองและมีใช้สาธารณสมบัติของแผ่นดินอันราษฎรใช้ร่วมกันนั้น ให้อธิบดีมีอำนาจจัดหาประโยชน์ในการจัดหาผลประโยชน์ให้ รวมถึงจัดทำให้ที่ดินใช้ประโยชน์ได้ ซ้ำขาย แลกเปลี่ยน ให้เช่า และให้เช่าซื้อ ...” ดูเพิ่มเติมใน *ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497*, มาตรา 10, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 71 ตอนที่ 78 (30 พฤศจิกายน 2497), <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2497/A/078/10.PDF> (สืบค้นเมื่อ พฤศจิกายน 2558).

⁴³² กำหนดเงื่อนไขการจัดหาผลประโยชน์ในที่ดินของรัฐ ในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ วิธีการขายทอดตลาด แลกเปลี่ยนที่ดิน การให้เช่าที่ดิน การให้เช่าซื้อที่ดิน ดูเพิ่มเติมใน *กฎกระทรวง ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2500)*, (6 ธันวาคม 2500).

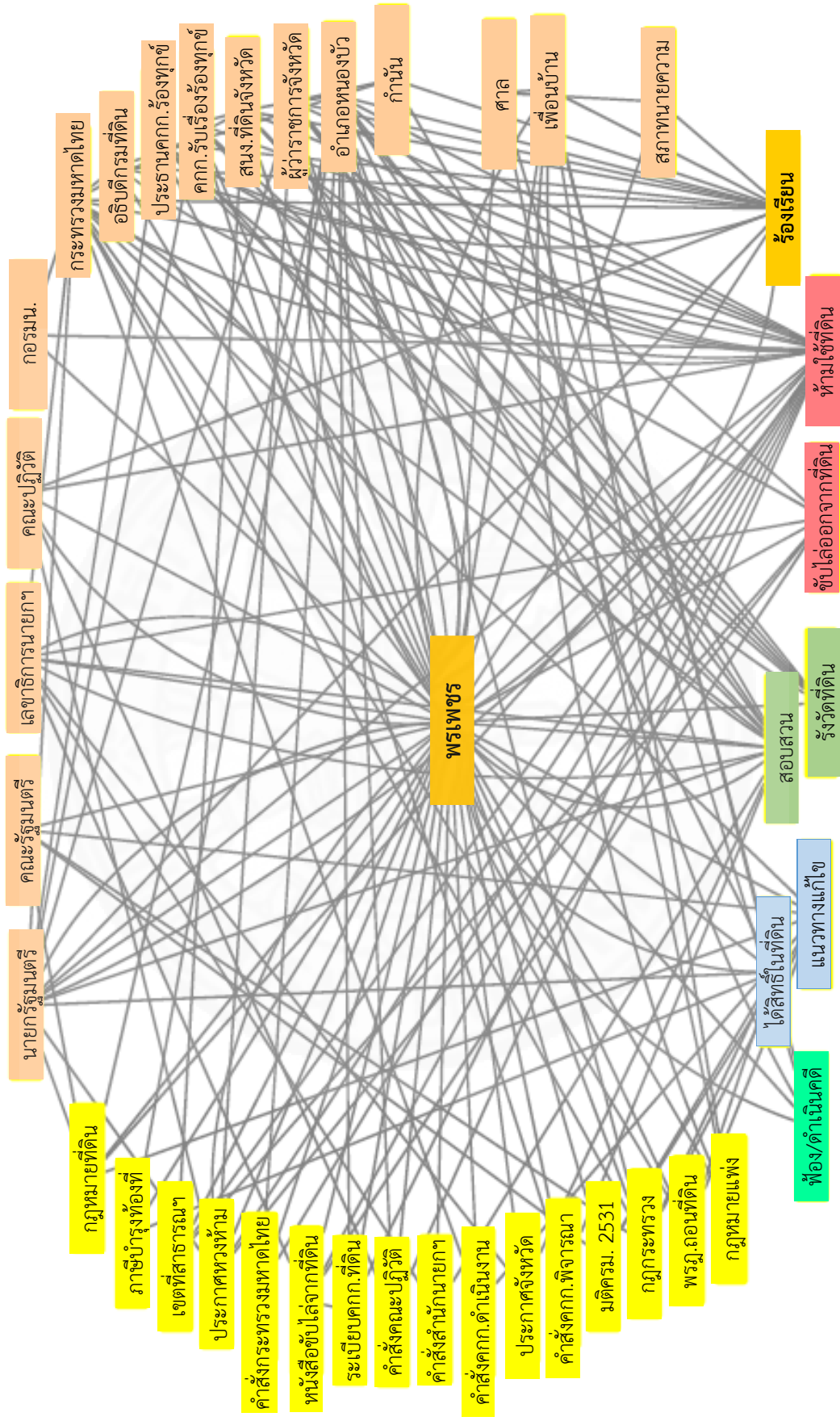
“ทุ่งเขาพระ” เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรี เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ”⁴³³

- คำสั่งกระทรวงมหาดไทย เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการตามมติ คณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ⁴³⁴
- พระราชกฤษฎีกาก่อนสถาปนาที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมือง ใช้ร่วมกัน ในท้องที่ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ. 2533 (9 กันยายน 2533) กฎกระทรวง ฉบับที่ 1,239 (พ.ศ. 2538) ออกตามความใน พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507⁴³⁵ เป็นต้น

⁴³³ ระบุให้ประชาชนทั้งหมดออกจากที่ดินสาธารณประโยชน์ ดูเพิ่มเติมใน คณะกรรมการ ดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ”, คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในที่ดิน สาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ”, คำสั่งที่ 1/2531 (10 มิถุนายน 2531).

⁴³⁴ กระทรวงมหาดไทย, แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการ แก้ไขปัญหาที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ, คำสั่งที่ 308/2531, 17 พฤษภาคม 2531.

⁴³⁵ มีเนื่อหากำหนดเขตป่าเขาสูงและป่าเขาพระ จังหวัดนครสวรรค์เป็นป่าสงวนแห่งชาติใหม่ ใน สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, กฎกระทรวงฉบับที่ 1,239 (พ.ศ. 2538) ออกตามความใน พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 (ยกเลิกกฎกระทรวงฉบับที่ 1,102 (พ.ศ. 2526) และ กำหนดให้ป่าเขาสูงและป่าเขาพระ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นป่าสงวนแห่งชาติใหม่ให้ถูกต้อง, (28 พฤศจิกายน 2538), <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2538/A/048/10.PDF> (สืบค้นเมื่อ พฤศจิกายน 2558).

ภาพที่ 3.8 การต่อสู้ของพรเพชรกับโครงสร้างกฎหมายของรัฐ

(4) การต่อสู้กับขั้นตอนการรังวัดที่ดินเพื่อออกหนังสือสำคัญเกี่ยวกับที่ดินและสภาพบังคับของกฎหมาย

ปัญหาหนึ่งของการรังวัดแนวเขตที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระคือ การมีแนวเขตรังวัดและเนื้อที่ของที่ดินสาธารณประโยชน์เปลี่ยนแปลงทุกครั้งที่รังวัดใหม่ทำให้ประชาชนสงสัยในความถูกต้องของแนวเขตเพราะส่งผลกระทบต่อประชาชนจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ขณะที่แนวเขตที่รังวัดแต่ละครั้งมีสภาพบังคับตามกฎหมายจึงสร้างความเสียหายให้กับประชาชนในวงกว้างขึ้น และซับซ้อนยิ่งขึ้นซึ่งส่งผลกระทบต่อประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จำนวนมากขึ้นไปด้วย กล่าวคือ

พ.ศ. 2492 จังหวัดนครสวรรค์ขึ้นทะเบียนที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ โดยมีอาณาเขต คือ ทิศเหนือ จดหนองบัว ทิศใต้ จดคลองเสมา ทิศตะวันออก จดเขาสูง ทิศตะวันตก จดหนองคอก หนองแขวนปลอก ระยะกว้าง 100 เส้น ยาว 200 เส้น เนื้อที่ประมาณ 20,000 ไร่⁴³⁶

พ.ศ. 2511 ทางราชการรังวัดที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ โดยสรุปเป็นมติของคณะรัฐมนตรี มีเนื้อที่ประมาณ 16,754 ไร่ 3 งาน 40 ตารางวา โดยทางราชการยืนยันว่าเป็นอาณาเขตที่ถูกต้องจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้⁴³⁷ (ผู้ได้รับผลกระทบ ประมาณ 28 ครอบครัว)

พ.ศ. 2523 กระทรวงมหาดไทยดำเนินการรังวัดที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ ระหว่าง เดือน กรกฎาคม - สิงหาคม ขยายเขตจากเดิมเป็น 22,748 ไร่ 3 งาน 77 ตารางวา (ตามบันทึกของคณะกรรมการแผนที่ระวางวัดปี 2523 และมีการออก น.ส. 3 ไปแล้ว 33 ราย)

พ.ศ. 2525-2526 นายกรัฐมนตรีมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการ อนุกรรมการ โดยมี นายสุนันท์ นวลจันทร์กุลเป็นประธานคณะกรรมการ ได้พิจารณารังวัดที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 - 2529 ได้ขยายแนวเขตออกไปเป็น 25,000 ไร่ ทับพื้นที่ราษฎรที่ออก น.ส. 3 จำนวนมากกว่า 300 ราย

การรังวัดแนวเขตที่ดินของรัฐที่มีการเปลี่ยนแปลงไปทุกครั้งที่ทำการรังวัดครั้งใหม่ นอกจากจะส่งผลกระทบต่อประชาชนมากขึ้นแล้วยังทำให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบสงสัยในความถูกต้องของการรังวัด ดังที่พรเพชรตั้งข้อสังเกตถึงการรังวัด พ.ศ. 2511 และ พ.ศ. 2523 ว่า

⁴³⁶ สุวิทย์ หงส์ธนันท์. “การจัดสรรที่ดินสาธารณประโยชน์เพื่อประชาชน: กรณีศึกษาโครงการทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์.” 2.

⁴³⁷ เรื่องเดียวกัน.

“เจ้าหน้าที่รัฐวัดทำการรังวัดอย่างไม่เป็นธรรม เพราะจากเส้นเขตรังวัดจะเห็นว่าคดเคี้ยวไปมาดูแล้วเป็นการจงใจกำหนดเขตให้ที่ของบางแปลงอยู่นอกเขตและบางแปลงควรอยู่นอกเขตกลับไปอยู่ในเขต ... ขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้รังวัด”⁴³⁸ ผลจากการเปลี่ยนแปลงแนวเขตที่สาธารณประโยชน์จึงทำให้กินพื้นที่ซึ่งส่งผลกระทบต่อประชาชนจำนวนมากขึ้น คือ จากประมาณ 650 ไร่ ในปี พ.ศ. 2511 เป็นประมาณ 10,000 ไร่ ในปีพ.ศ. 2531 ซึ่งในกรณีนี้พรเพชรเชื่อว่า หากการรังวัดที่สาธารณประโยชน์ในปี พ.ศ. 2511 ถูกต้องตามการรับรู้ของประชาชนพรเพชรจะเป็นหนึ่งในกลุ่มประชาชนที่ได้รับ น.ส. 3ก จากโครงการภาพถ่ายทางอากาศ เมื่อ พ.ศ. 2519 – 2520 ด้วยเช่นกัน⁴³⁹

นอกจากนี้การรังวัดที่ดินแต่ละครั้งแม้ว่าแนวเขตจะมีข้อผิดพลาด ไม่ตรงกับแนวเขตที่ดินที่ประชาชนในพื้นที่รับรู้ แต่การรังวัดแต่ละครั้งกลับมีสภาพบังคับตามกฎหมาย คือ กรณีแนวเขตที่สาธารณประโยชน์ ซึ่งรังวัดในปี พ.ศ. 2511 รัฐได้นำมาเป็นแนวเขตสำหรับการออกเอกสารสิทธิ์ให้ผู้ยื่นตามโครงการภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2519 – 2520 เพื่อออก น.ส.3ก⁴⁴⁰ ทำให้รัฐนำเอาที่ดินที่มีข้อพิพาทบางส่วนมาดำเนินการออกเอกสารสิทธิ์ (น.ส.3ก) ให้แก่ประชาชน ซึ่งทำให้เกิดปัญหาที่ซับซ้อนตามมาคือ การนำที่ดินที่มีข้อพิพาทมาออกเอกสารสิทธิ์ทำให้ผู้ที่ได้รับสิทธิ์ไม่สามารถเข้าไปปลูกสร้างและทำกินในที่ดินตัวเองได้ เพราะผู้ที่ครอบครองที่ดินเดิมไม่ยอมย้ายออกเพื่อรักษาสิทธิครอบครองของตน

เนื่องจากการดำเนินการของรัฐตามกระบวนการที่กฎหมายให้อำนาจมีความต่อเนื่องหน่วยงานที่รับผิดชอบลำดับรองลงมาจึงต้องดำเนินการตามแนวทางที่กำหนด จึงไม่ยุติการออกเอกสารสิทธิ์ในพื้นที่ที่ซับซ้อนแม้จะได้รับการทักท้วงให้แก้ปัญหาให้แล้วเสร็จเสียก่อนจากผู้ได้รับผลกระทบ การดำเนินการของรัฐจึงสร้างผลเสียหายต่อรัฐทั้งในแง่ของมูลค่าความเสียหายและความซับซ้อนของกระบวนการแก้ไขปัญหา เช่น กรณีที่ประชาชนได้รับหนังสือเอกสารสิทธิ์ น.ส. 3ก ตาม

⁴³⁸ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, เจ้าหน้าที่ร่วมขบวนการทุจริตช่อราชบังหลวงออก น.ส.3, 14 มิถุนายน 2525. (พิมพ์สะกดตัวอักษรตามต้นฉบับ)

⁴³⁹ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ผ.ต. สุนันท์ นวลจันทร์กุล ประธานกรรมการรังวัดที่ดินทุ่งเข้าพระ, ใครเป็นผู้กำหนดเขตที่ดินสาธารณะฯ ทุ่งเขาพระ, 25 เมษายน 2528.; พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ประธาน-คณะกรรมการ, ขอมี่ น.ส.3ก เพิ่มเติม, 25 มิถุนายน 2528.

⁴⁴⁰ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี หัวหน้ารัฐบาล, มีกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกิน น.ส.3ก, 24 ตุลาคม 2527.; พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอให้ออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3ก.) ตามโครงการระวางภาพถ่ายทางอากาศ, 28 มีนาคม 2528.

โครงการภาพถ่ายทางอากาศเมื่อปี พ.ศ. 2520 ซึ่งอ้างอิงจากแนวเขตที่สาธารณประโยชน์ซึ่งรังวัดคลาดเคลื่อนจากความบกพร่องของเจ้าหน้าที่ เมื่อ ปี พ.ศ. 2511 นั้น ทำให้รัฐจัดการข้อพิพาทที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระได้ยากลำบากขึ้น เนื่องจากประชาชนที่ได้รับ น.ส.3ก บางส่วนนำที่ดินไปจำนองกับธนาคารและเอกชน จำนวน 82 ราย (เป็นธนาคารพาณิชย์ 64 ราย) คิดเป็นมูลค่าจำนองทั้งสิ้น 3,386,000 บาท อีกทั้งทำให้ประชาชนบุกรุกเข้าถือครองที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติที่ต้องใช้ประโยชน์ร่วมกันจำนวนถึง 347 ฉบับ ด้วยข้อเท็จจริงดังกล่าวการแก้ไขปัญหาโดยให้ประชาชนออกจากพื้นที่ทำกินเดิมที่มีเอกสารสิทธิ์(ไม่ถูกต้อง) ย่อมเป็นไปได้ยากในทางปฏิบัติ⁴⁴¹ การแก้ไขปัญหาโดยบังคับใช้กฎหมายของรัฐจึงเป็นการละเลยความสำคัญของวิถีชีวิตและความผูกพันกับผืนดินของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบที่ทำกินมาอย่างยาวนาน

(5) การต่อสู้กับการแทรกแซงของทุน

ที่ดินเป็นหนึ่งในปัจจัยการผลิตที่สำคัญของภาคเกษตร แต่เนื่องจากที่ดินมีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ เป็นทุนที่มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ ตามทำเล การตัดถนนผ่านที่ดิน และลักษณะของเอกสารสิทธิ์ ดังนั้นเมื่อที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระมีแนวโน้มที่จะได้รับเอกสารสิทธิ์จากกระบวนการต่อสู้ที่พรเพชรและชาวบ้านร่วมลงแรงเรียกร้องมาเป็นเวลานานนับสิบปี นายทุนจึงเริ่มแทรกแซงเข้าไปซื้อที่ดินทำกินจากชาวบ้าน โดยสาเหตุที่ที่ดินบริเวณทุ่งเขาพระเป็นที่สนใจของนายทุนที่ดิน นอกจากจะเป็นพื้นที่ที่จะได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดิน (น.ส.3 และโฉนด) อย่างถูกต้องแล้ว ที่ดินบริเวณทุ่งเขาพระนี้อยู่ติดกับถนนหมายเลข 225 (นครสวรรค์-ชัยภูมิ-ขอนแก่น) และถนนหมายเลข 11 (จ.พิษณุโลก - ต.เขาทราย อ.ทับคล้อ จ.พิจิตร - อ.อินทร์บุรี จ.สิงห์บุรี) ซึ่งเป็นเส้นทางที่สามารถเดินทางขึ้นไปยังภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และลงมากรุงเทพฯ ค่อนข้างสะดวก

การสูญเสียที่ดินให้กับนายทุนจึงถูกเร่งด้วย 2 ปัจจัย คือ (1) เนื่องจากอาชีพของประชาชนเป็นภาคเกษตรอีกทั้งที่ดินมีความหมายเป็นทุน ดังนั้นประชาชนที่ได้เอกสารสิทธิ์ในพื้นที่จึงนำที่ดินไปจำนองกับสถาบันการเงิน หรือทำสัญญาขายฝากกับนายทุน ซึ่งวิธีนี้ความเสี่ยงในการสูญเสียที่ดินจึงขึ้นอยู่กับผลกำไรจากการประกอบอาชีพ (2) เนื่องจากการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการให้เอกสารสิทธิ์ในที่ดินสาธารณประโยชน์ของรัฐนั้นทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ที่มีสิทธิ์ในที่ดินตามกฎหมาย กับผู้ที่มีสิทธิครอบครองทำกินมาก่อน (ทั้งจาก น.ส.3ก ที่จัดสรรให้ในปี 2519 และผู้ที่ทำกิน

⁴⁴¹ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี กองตรวจและสืบสวน, บันทึกข้อความเรียน รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (มีชัย ฤชุพันธุ์), รายงานผลการดำเนินการของคณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาทที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์, 11 มกราคม 2531.

ในพื้นที่มานานแต่ไม่มีเอกสารสิทธิ์) ซึ่งรัฐมีแนวทางปฏิบัติว่าให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายไปดำเนินคดีทางศาล ให้คดีถึงที่สุดเสียก่อน การพิพาทระหว่างคู่กรณีทั้งสองฝ่ายจึงเป็นอีกช่องทางให้นายทุนที่ดินสามารถแทรกตัวเข้าไปซื้อที่ดินทำกินจากชาวบ้านโดยมีเงื่อนไขต่อรองคือ ชาวบ้านคู่กรณีต่างก็ไม่สามารถเข้าทำกินในที่ดินที่พิพาทได้ เป็นช่องทางให้นายทุนสามารถขอซื้อที่ดินได้ในราคาถูก⁴⁴² ทั้งยังปล่อยให้ชาวบ้านไปฟ้องร้องกันเองในศาลจนกว่าคดีจะถึงที่สุดแล้วจึงค่อยโอนเป็นชื่อของนายทุน⁴⁴³ ที่สุดแล้วประชาชนในพื้นที่จึงถูกแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ ผู้ที่มีชื่อในโฉนดที่ดิน (นายทุน) ผู้ที่ทำกินในที่ดินตามสิทธิครอบครอง และผู้ที่ได้สิทธิ์ตามการจัดสรรของคณะกรรมการ พ.ศ. 2531 ดังที่อดีตผู้ใหญ่บ้านเล่าให้ฟังว่า “การจัดสรรที่ดินตามมติ ครม. ทำให้เกิดคน 3 กลุ่ม ในพื้นที่คือ 1) คนรวย – นอนกอดโฉนด, 2) คนจน – ใต้ที่ ไม่ได้โฉนด, 3) คนที่ซื้อที่ดิน – เข้าไปในที่ดินตัวเองไม่ได้ คนที่มีโฉนดก็ถือครองทับที่ทำกินของประชาชนอื่น”⁴⁴⁴

ในสถานการณ์เช่นนี้การต่อสู้ของพรเพชรในระยะหลังจึงเป็นการต่อสู้กับโครงสร้างของรัฐและทุนด้วยตัวเองคนเดียว ทั้งการถูกโดดเดี่ยวจากเพื่อนบ้านจึงไม่เหลือชาวบ้านร่วมอุดมการณ์เช่นในอดีต อีกทั้งจากสถานการณ์ในพื้นที่ก็ยังคงมีความขัดแย้งดำรงอยู่กระทั่งในปัจจุบัน อาจจะกล่าวได้ว่าข้อพิพาทที่ดินในพื้นที่ระหว่างผู้ได้สิทธิ์จากการจัดสรรของรัฐและผู้ที่ยืนยันสิทธิ์ว่าเข้าใช้ประโยชน์ในที่ดินมาก่อนนั้นไม่เคยสงบลงมีแต่จะรุนแรงมากขึ้น และมีแนวโน้มจะสูญเสียที่ดินอย่างรวดเร็วขึ้น

3.4 การฆ่าตัวตายในฐานะความรุนแรง

การต่อสู้ของพรเพชรในความขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดินสาธารณะประโยชน์ทุ่งเขาพระนั้น พรเพชรใช้วิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การเขียนจดหมายร้องเรียนให้หน่วยงานต่างๆ ทั้งในส่วนภูมิภาค ส่วนกลาง รวมถึงรัฐบาล การออกแถลงการณ์ การจัดนิทรรศการและประท้วงอย่างต่อเนื่อง ยาวนานบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาล การเผาหุ่นนักการเมือง การปิ่นต้นมะขามประท้วง การกรีดเลือด และการพยายามฆ่าตัวตายด้วยการแขวนคอ จุดไฟเผาตัวเอง พยายามตีฆ่าแมลง เป็นต้น

เนื่องจากการศึกษานี้เป็นการศึกษากรณีศึกษาแบบสุดขั้ว (extreme case) ซึ่งผู้วิจัยเลือกศึกษาการฆ่าตัวตาย โดยเชื่อว่า การเลือก extreme case จะนำไปสู่ความเข้าใจกรณีศึกษาซึ่งสะท้อนภาพปรากฏการณ์ทางสังคมได้ จึงต้องการตอบคำถามด้วยว่า ทำไมพรเพชรจึงต้องเลือกใช้วิธี

⁴⁴² พรเพชร เหมือนศรี, แถลงการณ์ ฉบับที่ 4/2545, 18 กุมภาพันธ์ 2545.

⁴⁴³ สัมภาษณ์ข้าราชการกรมที่ดิน อำเภอหนองบัว, 13 พฤษภาคม 2558 เวลา 13.00 น. – 14.30 น.

⁴⁴⁴ สัมภาษณ์อดีตผู้ใหญ่บ้าน, 12 พฤษภาคม 2558 เวลา 10.00 – 11.30 น.

“ฆ่าตัวตาย” เข้ามาจัดการกับปัญหาความขัดแย้งกับรัฐ เงื่อนไขแบบใดที่พรเพชรจะใช้วิธีการฆ่าตัวตาย ผลที่เกิดขึ้นต่อความขัดแย้งภายหลังจากการฆ่าตัวตายเป็นอย่างไร

ตั้งแต่ พ.ศ. 2511 พรเพชรพยายามฆ่าตัวตายมาแล้ว 5 ครั้งและทุกครั้งเป็นการฆ่าตัวตายที่บริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาล เมื่อพิจารณาวันเวลาที่เกิดเหตุการณ์ฆ่าตัวตายน่าสนใจว่าการฆ่าตัวตาย 3 ครั้งหลังเกิดขึ้นภายในช่วงเวลาไม่ถึง 3 ปี ซึ่งสะท้อนความเข้มข้นของสภาพปัญหาที่พรเพชรเผชิญอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าว (ดังตารางที่ 3.1)

ตารางที่ 3.1 สรุปเหตุการณ์การฆ่าตัวตายของพรเพชร เหมือนศรี

ครั้งที่/วัน เดือน ปี	สถานที่	วิธีที่ใช้ฆ่าตัวตาย	ผลของการฆ่าตัวตาย
1/ 28 ธันวาคม 2525	ต้นมะขามหน้า ทำเนียบรัฐบาล	แขวนคอด้วยผ้าดิบ	ตำรวจที่ดูแลพื้นที่เข้าเกลี้ยกล่อม และมีตำรวจอีกนายหลอกว่าจะช่วย ผูกผ้าให้จึงแยงผ้าดิบไปได้
2/ 9 มิถุนายน 2530	บนหลังคารถตู้สีขา วหน้าทำเนียบรัฐบาล	จุดไฟเผาตัวเอง	ตำรวจที่เตรียมน้ำรอพร้อมอยู่แล้ว สาดน้ำใส่จนไฟดับแล้วพาไป สน.ดุสิต และส่งไป ร.พ. นิติจิตเวช จ.นครปฐม
3/ 15 ตุลาคม 2542	ต้นมะขามฝั่งรั้ว สำนักงาน ก.พ. ตรง ข้ามทำเนียบรัฐบาล	ปีนต้นมะขามแล้วใช้ ผ้าขาวม้าผูกปมที่คอ แล้วกระโดดลงมา เพื่อแขวนคอตาย	เนื่องจากผ้าที่ผูกคอยาวเกินไป ตำรวจนอกเครื่องแบบจึงเข้าช่วยได้ ทัน
4/ 28 เมษายน 2543	ปีนขึ้นไปบนตู้ โทรศัพท์สาธารณะ หน้าสำนักงาน ก.พ.	จะกินยาฆ่าหญ้าฆ่า ตัวตาย	ตำรวจบอกพรเพชรหยุดเคาะพง ชาติก่อน พรเพชรเชื่อ ตำรวจจึงแยง ยาฆ่าหญ้าไปได้
5/ 28 กุมภาพันธ์ 2545	ปีนต้นโพธิ์ด้านข้าง สำนักงาน ป.ป.ช. ฝั่ง ตรงข้ามทำเนียบ รัฐบาล	นำเชือกสีเขียวมีผูก ปมที่คอเตรียมแขวน คอ	เจ้าหน้าที่เกลี้ยกล่อมในช่วงแรก แล้วทำที่ไม่สนใจอีก ผ่านไปสักพัก พรเพชรจึงยอมลงมาเจรจากับ เจ้าหน้าที่ที่ห้องรับเรื่องราวร้องทุกข์

เมื่อพิจารณารายละเอียดการฆ่าตัวตายแต่ละครั้งของพรเพชรจะทำให้เข้าใจบริบทและเงื่อนไขของความขัดแย้งที่ผลักดันให้พรเพชรเลือกใช้วิธีการดังกล่าว กล่าวคือ

การฆ่าตัวตายครั้งที่ 1 เกิดขึ้นภายหลังจากที่พรเพชรเขียนจดหมายร้องเรียนต่ออำเภอ
จังหวัด กระทั่งรวมถึงรัฐบาลเพื่อให้ช่วยเหลือกรณีพิพาทที่สาธารณประโยชน์ที่เขาพระมาแล้วถึง

14 ปี ระยะเวลาการเดินทางร้องเรียนที่ยาวนานซึ่งต้องเดินทางไปกลับระหว่างกระทรวง-ทำเนียบ-อำเภอหนองบัวบ่อยครั้ง รวมถึงการประท้วงอยู่ที่บริเวณหน้าทำเนียบเป็นเวลาประมาณ 1 ปี ทำให้พรเพชรต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมาก แต่การให้ความช่วยเหลือจากรัฐก็ไม่คืบหน้ามีหน้าซ้ำยังเป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม คือ กระทรวงมหาดไทยและกรมที่ดินสั่งการอย่างชัดเจนว่าพรเพชรและเพื่อนบ้านไม่มีสิทธิ์ในที่ดินสาธารณประโยชน์และเสนอให้ไปใช้สิทธิ์ร้องเรียนด้วยกระบวนการศาลยุติธรรม⁴⁴⁵ โดยก่อนหน้าที่พรเพชรจะฆ่าตัวตายไม่กี่วันนายอำเภอหนองบัวสั่งให้พรเพชรกับพวก “ออกไปให้พื้นที่ดินอันเป็นที่สาธารณะทุ่งเขาพระ รวมทั้งรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกไปภายใน 30 วัน”⁴⁴⁶ พรเพชรจึงยื่นจดหมายร้องเรียนถึงนายกเปรมฯ ในวันที่ 27 ธันวาคม 2525 เพื่อขอให้ช่วยเหลือและระบุเงื่อนไขว่าหากไม่ช่วยจะยอม ‘ฆ่าตัวตาย’

ภาพที่ 3.9 พรเพชร เหมือนศรี ขณะประท้วงเพื่อยื่นข้อร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรี พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ โดยมีหุ่นขาวนคออยู่ใต้ต้นไม้ และเปิดเพลงพญาโคก⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ ยุทธกิจ เจนปรมกิจ, หนังสือถึง พรพิศ เหมือนศรี, แจ้งผลการพิจารณาร้องเรียน, 27 พฤษภาคม 2525.; เลขาธิการกรมที่ดิน, หนังสือถึง พรพิศ เหมือนศรี, ร้องเรียนขอความเป็นธรรม, 21 มิถุนายน 2525.

⁴⁴⁶ สมหมาย ฉัตรทอง, จดหมายถึงนางสาวพรพิศ เหมือนศรี กับพวก, ให้ออกไปจากที่สาธารณะ, 20 ธันวาคม 2525.

⁴⁴⁷ ภาพขณะให้สัมภาษณ์กับสื่อในวันที่ 27 ธันวาคม 2525 ดูเพิ่มเติมใน “วัดใจรัฐบาล,” *ไทยรัฐ*, 28 ธันวาคม 2525, 1.

“ตั้งใจว่าวันพรุ่งนี้ (28 ธันวาคม พ.ศ. 2525) จะอ่านแถลงการณ์ที่ได้ร่างเอาไว้ให้บรรดาคณะรัฐมนตรีฟัง นอกจากนี้ก็ได้เตรียมผ้าดิบเอาไว้เตรียมสำหรับแขวนคอให้เหมือนหุ่นที่แขวนอยู่เวลานี้ ... ฉันอยากดูใจรัฐบาลพรุ่งนี้ฉันตัดสินใจเด็ดเดี่ยว เด็ดขาดแน่นอนที่จะแขวนคอ เป็นความบีบคั้นตลอดชีวิตที่เกิดขึ้นมา เป็นเรื่องเศร้าที่สุดที่ต้องมาต่อสู้อย่างโดดเดี่ยว พรุ่งนี้จะตายก็ไม่เสียดายชีวิตแล้ว ก่อนมาก็บอกแม่ บอกพี่ บอกน้อง ก็ไม่รู้เขาจะมาทันหรือไม่”⁴⁴⁸

“...เจ้าหน้าที่รับผิดชอบหลายฝ่ายได้พยายามกดขี่ ข่มเหง ทำรายงานฉ้อฉลปลักปลำราษฎรโดยไร้เหตุผลข้อเท็จจริงแล้วก็ใช้อำนาจมีคำสั่งดำเนินการโดยไม่มีคุณธรรมกับราษฎร ซึ่งพวกข้าฯ ได้ร้องเรียนคัดค้านมาตลอดก็มิได้รับการพิจารณาตามควรแก่กรณี ... ซึ่งพวกข้าฯ ไม่สามารถจะทนต่อความทารุณโหดร้ายของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองโดยที่ไม่ยอมรับนโยบายของรัฐบาลต่อไปได้ พวกข้าฯ จึงขอวิงวอน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีได้โปรดวิเคราะห์พิจารณาคำสั่งดำเนินการเพื่อยุติธรรมด้วยเถิด ... หากแม้รัฐบาลไม่ทรงไว้ด้วยความยุติธรรม ข้าฯ ขอพลีชีพโดยวิธีการแขวนคอทรมานตัวเองเพื่อให้เป็นตัวอย่างกับนักปกครองต่อไป”⁴⁴⁹

7.40 น. ของวันที่ 28 ธันวาคม 2525 พรเพชรปิ่นขึ้นไปบนต้นมะขามพร้อมด้วยผ้าดิบเพื่อเตรียมแขวนคอ จากนั้นจึงอ่านแถลงการณ์ถึงรัฐบาลโดยมีเนื้อความส่วนหนึ่งว่า

“... เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลไม่รับผิดชอบเหลียวแลใจใส่ถึงเหตุข้อเท็จจริงของราษฎรมิได้ปฏิบัติการคลี่คลายเพื่อประชาชนกลับปฏิบัติการผูกมัดประชาชน สั่งการหาความผิดเพื่อผูกมัดโดยมิชอบ ขับไล่ประชาชนอย่างไม่มีคุณธรรมซึ่งข้าเจ้าสุดแสนจะทนทาน

เจ้าหน้าที่รับผิดชอบทุกระดับรวมพลังใช้อำนาจหน้าที่บีบคั้นทั้งทางตรงและทางอ้อมกับราษฎรพวกข้าฯ อย่างไร้มนุษยธรรมที่สุด ซึ่งข้าฯ เป็นผู้หญิงตัวเล็กๆ ที่นุงลื่น ต้องเผชิญต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ชายระดับชาติเอกสามศอกอย่างไร้มนุษยชาติที่สุด ข้ากับพวกหมดที่พึ่ง จึงขอวิงวอน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ช่วยคลี่คลายปัญหา...ให้พ้นจากความกดดัน อดอยาก เดือดร้อน เป็นอย่างที่สุดเช่น บางรายก็ชราภาพ กำลังจะตายด้วยโรคขาดอาหาร บางรายต้องกัญหี้ยี่มลิน เพราะไม่มีจะกิน บางรายก็ต้องหนีระเบิดเปิดเปิงไปตายเอาดาบหน้า และบางรายก็ต้องเป็นโรคหัวใจตาย

⁴⁴⁸ “สาวขู่ผูกคอตายที่หน้าทำเนียบ ทุกข์สุดกลั้นที่คืนทำกิน ร้อง 20 วันแล้วไม่มีผล”.

⁴⁴⁹ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, ขอคำสั่งพิจารณาเพื่อยุติธรรม, 21 ธันวาคม 2525.

เพราะทนต่อความกดดันของเจ้าหน้าที่ไม่ได้ ซึ่งมันเป็นการทรมานจิตใจพวกข้าฯ เป็นอย่างยิ่ง พวกข้าฯ จึงวิ่งวอน ๆ ผน ๆ นายกรัฐมนตรี ด้วยชีวิตข้าพเจ้าเป็นประกัน...”⁴⁵⁰

หลังจากอ่านแถลงการณ์พรเพชรจึงกล่าวว่า ถ้าร้องเพลง 2 เพลงจบจะแขวนคอ คือ เพลงรางวัลชีวิตและเพลงเทพเจ้าแห่งความระทมซึ่งเป็นเพลงที่แสดงความรู้สึกก่อนตาย⁴⁵¹ เมื่อพรเพชรเตรียมจะแขวนคอตำรวจที่ดูแลพื้นที่จึงเข้าเกลี้ยกล่อม และตำรวจอีกนายหลอกว่าจะช่วยผูกผ้าให้จึงสามารถฉวยเอาผ้าดิบจากพรเพชรได้ ตำรวจที่เข้าเกลี้ยกล่อมเล่าถึงเหตุการณ์ในอดีตว่า “เค้าจูงควายมาร้องเรียนหน้าทำเนียบ แต่ไม่เป็นผล เลยป็นต้นมะขามหน้าทำเนียบจะแขวนคอตาย ตอนนั้นเป็นหัวหน้าสายตรวจ สน.นางเลิ้ง เลยเกลี้ยกล่อมให้ความหวังแกเลยยอมลงมาไม่ผูกคอตาย...แกยังบอกว่าถ้าแกได้ที่ดินคืนจะยกให้ส่วนหนึ่ง ก็บอกแกว่าไม่ต้องขอให้แกสมหวังก็พอ”⁴⁵²

ในวันเดียวกันนั้นเองนายพิมพ่อของพรเพชรก็เดินทางมาถึงหน้าทำเนียบได้ปลอมให้พรเพชรประท้วงด้วยวิธีอื่นเพราะการฆ่าตัวตายเป็นบาป และขอให้พรเพชรประท้วงอย่างมีสติ “ประท้วงด้วยวิธีอื่นเพราะฆ่าตัวตายก็ไม่มีประโยชน์ และทางศาสนาถือว่าเป็นบาปแม้จะฆ่าตัวเองก็เถอะ ... หากอยู่บ้านนี้เมืองนี้ไม่ได้ก็ให้ไปอยู่ที่อื่น”⁴⁵³ ทั้งกล่าวว่า “ตั้งสติดีดี เดี่ยวจะตายจริงๆ เมื่อไม่ได้ก็อย่าเอาเลย (พร้อมกับร่ำไห้ น้ำตาไหลพราก)”⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึงรัฐบาล, รัฐบาลที่เคราพ, 28 ธันวาคม 2525.

⁴⁵¹ ระบุในเอกสารประกอบการมอบสิทธิชีวิตส่วนตัวให้แก่บริษัท อคาเดมีเมย์ โปรดักชั่น จำกัด ซึ่งทำสัญญาเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2537 ดูเพิ่มเติมใน พรเพชร เหมือนศรี, “ชีวิตจริงหญิงยอดนักสู้ (เรื่องสั้นแนวตลก),” ม.ป.ป.

⁴⁵² ตำรวจที่เข้าระงับเหตุการณ์เล่าถึงเหตุการณ์ขณะการเข้าห้ามการแขวนคอของพรเพชรบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาล เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2525. สัมภาษณ์อดีตหัวหน้าสายตรวจ, 30 พฤศจิกายน 2558. (ปัจจุบันเป็นข้าราชการเกษียณ)

⁴⁵³ “สาวชวานายุติแขวนคอ,” 2.

⁴⁵⁴ ““มีชัย” ร่ายมนต์กล่อมสาวหน้าทำเนียบ สาวเลิกล้มแขวนคอ ตายไม่ได้สมใจนี่,” มติชน, 29 ธันวาคม 2525, 1, 12.

ภาพที่ 3.10 นายมีชัย ฤชุพันธุ์ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี รับเรื่องร้องเรียนจาก
พรเพชร เหมือนศรี วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2525 เวลาประมาณ 17.30 น.⁴⁵⁵

ในที่สุดพรเพชรจึงยอมไปยื่นเรื่องร้องทุกข์กับกองรับเรื่องราวร้องทุกข์ ทำเนียบรัฐบาล และนายมีชัย ฤชุพันธุ์ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีได้นำเรื่องไปพิจารณาแล้วลงมาพบพรเพชรในเวลาประมาณ 17.00 น. พร้อมให้คำมั่นว่าจะให้ความเป็นธรรมโดยตั้งคณะกรรมการจากส่วนกลางเข้าไปตรวจสอบพร้อมทั้งจะลงไปในพื้นที่ด้วยตนเองภายในสองสัปดาห์ พรเพชรจึงเก็บของกลับจังหวัดนครสวรรค์⁴⁵⁶

การฆ่าตัวตายครั้งที่ 2 เกิดขึ้นหลังจากที่คณะกรรมการชุดที่นายมีชัย ฤชุพันธุ์เข้าไปดำเนินการในพื้นที่แล้ว โดยฝ่ายรัฐยังคงยืนยันให้ผู้ที่คัดค้านการออกหนังสือสำคัญที่ดินให้ไปฟ้องร้องกันที่ศาล ขณะที่พรเพชรและประชาชนในพื้นที่พยายามคัดค้านด้วยการประท้วงที่หน้าทำเนียบรัฐบาลอย่างต่อเนื่องถึงเกือบ 3 ปี (พ.ศ. 2527-2529) ก็ไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงว่าจะได้สิทธิในที่ดินทำกินคืนมาแต่อย่างใด สาเหตุกระตุ้นการประท้วงที่สำคัญคือ การรังวัดแนวเขตที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระระหว่างปี 2527-2529 ที่มีผลให้อาณาเขตที่สาธารณประโยชน์เพิ่มขึ้นกว่าครั้งก่อนๆ ส่งผลให้จำนวนประชาชนผู้ร่วมร้องเรียนกับพรเพชรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจาก จำนวน 37 รายชื่อในจดหมาย

⁴⁵⁵ “อย่าด่วนตาย,” *มติชน*, 29 ธันวาคม 2525, 1.

⁴⁵⁶ “สาวชวานายติแวนคอค,” 2.; “มีชัย” ร่ายมนต์กล่อมสาวหน้าทำเนียบ สาวเล็กล้มแวนคอค ตายไม่ได้สมใจนึก,” 12.; กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” 74 – 84.

ร้องเรียนถึงนายฯ ลงวันที่ 15 ธันวาคม 2529⁴⁵⁷ เพิ่มขึ้นเป็น 491 รายชื่อในจดหมายร้องเรียนถึง ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ ลงวันที่ 15 มกราคม 2530⁴⁵⁸ ทั้งยังมีประชาชนที่เดือดร้อนร่วม เดินทางไปประท้วงที่หน้าทำเนียบรัฐบาล เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2530 กว่า 100 คน⁴⁵⁹ เพื่อเรียกร้อง ให้ระงับการจับกุมประชาชนที่ทำกินในพื้นที่พิพาท ขณะที่พรเพชรเองก็ยื่นจดหมายร้องเรียนหลาย ฉบับโดยระบุว่า หากไม่ดำเนินการตามข้อตกลงจะวินาศกรรมตัวเองให้รุนแรงขึ้นเพื่อประท้วงรัฐบาล ให้รับผิดชอบต่อปัญหาของประชาชน

ก่อนหน้าการฆ่าตัวตาย 1 วัน พรเพชรพร้อมเพื่อนบ้านประมาณ 10 คน เดินทางไปที่ ทำเนียบรัฐบาลเพื่อยื่นจดหมายร้องเรียนถึงนายฯ อันเป็นการแสดงเจตนาว่า หากนายฯ ไม่ แก้ปัญหาพรเพชรจะเผาตัวเองประท้วงรัฐบาลตามที่ได้ประกาศไว้⁴⁶⁰ เข้าวันที่ 9 มิถุนายน 2530 พรเพชรอ่านแถลงการณ์อยู่บนหลังคารถตู้สีขาวโดยไม่มีคนในคณะรัฐบาลให้ความสนใจ⁴⁶¹ จนถึงเวลาเที่ยงพรเพชรจึงใช้โทรโข่งประกาศ “ขออย่าให้เจ้าหน้าที่ตำรวจและช่างภาพล้อมขังขวางการ เผาตัวครั้งนี้ แล้วก็เอาไม้ขีดจุดเสื้อผ้าที่ราดน้ำมันไว้แล้วนั้น แต่เนื่องจากลมแรงมาก น.ส. พรเพชร ต้องจุดไม้ขีดถึง 10 ก้านไฟจึงติด เมื่อไฟลุกขึ้นที่เสื้อผ้า เจ้าหน้าที่ตำรวจ(ที่รออยู่แล้ว)ก็เอาน้ำสาตไฟ จนดับ”⁴⁶² และควบคุมตัวพรเพชรไป สน.ดุสิตแล้วส่งพรเพชรไปโรงพยาบาลนิติจิตเวช จ.นครปฐม⁴⁶³

⁴⁵⁷ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, เพิ่มเติม-คัดค้าน เขตที่ดินสาธารณะฯ พุ่งเขาพระ, 15 ธันวาคม 2529.

⁴⁵⁸ พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์, คัดค้านประกาศ สำนักงานที่ดินจังหวัดนครสวรรค์เรื่องแจกหนังสือสำคัญที่หลวง, 15 มกราคม 2530.; พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, เจ้าหน้าที่ใช้อำนาจหน้าที่ โดยมีขอบเขตบังคับหลอกให้ชาวบ้านหลงเชื่อ, 24 กุมภาพันธ์ 2530.

⁴⁵⁹ เอกสารแถลงการณ์ระบุนวันที่ของเอกสารไม่ชัดเจนว่าเป็น 8 มิถุนายน 2530 หรือ 5 ตุลาคม 2530 ดูใน พรเพชร เหมือนศรี, แถลงการณ์, บ้านเมืองไม่มีชื่อมีแป, 2530.

⁴⁶⁰ พรเพชร เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์, เรียกร้องสิทธิที่ดินทำกินในสิทธิและเสรีภาพของประชาชน, 8 มิถุนายน 2530.

⁴⁶¹ “จุดไฟเผาตัวอีก สาวใหญ่พรพิศ ตำรวจขัดขวางทันจับยึดห้องขังสงบใจ” 18, 20.

⁴⁶² เรื่องเดียวกัน, 20.

⁴⁶³ “ตร.ช่วยทันเจอตั่งหลายข้อหา,” *มติชน*, 10 มิถุนายน 2530, 12.; “จุดไฟเผาตัวอีก สาวใหญ่พรพิศ ตำรวจขัดขวางทันจับยึดห้องขังสงบใจ” 18, 20.

ภายหลังจากได้รับการปล่อยตัวพรเพชรเล่าถึงการตัดสินใจฆ่าตัวตายที่ผ่านมาว่า “... เฆาตัวเองเพราะทำมาหลายรูปแบบแล้วก็ยังไม่ได้รับความสนใจจากรัฐบาล ยังไม่ดำเนินการเพื่อให้ ความยุติธรรมเป็นที่ยุติ ... ในเมื่อฉันเอาชีวิตเข้าเสี่ยงแล้วก็ถึงที่สุดแล้ว เสร็จไม่เสร็จก็แค่ชีวิต”⁴⁶⁴

ภาพที่ 3.11 พรเพชร เหมือนศรี กำลังรดน้ำมันบนตัวเพื่อพยายามเฆาตัวเองประท้วง (วันที่ 9 มิถุนายน 2530 เวลาประมาณ 12.00น.)⁴⁶⁵

ผลจากการฆ่าตัวตายของพรเพชรครั้งนี้ ไม่ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงต่อแนวทางแก้ไข ปัญหาในทันที การทำงานของคณะกรรมการฯ ยังคงเปิดโอกาสให้หน่วยงานในพื้นที่ปฏิบัติหน้าที่ ตามปกติ เช่น อำเภอนองบัวประกาศห้ามประชาชนเข้าไปทำกินในพื้นที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขา พระหลังฤดูกาลเพาะปลูก พ.ศ. 2530⁴⁶⁶ อย่างไรก็ตามคณะกรรมการฯ สามารถส่งเรื่องให้ กระทรวงมหาดไทยเสนอให้คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการให้ถอนสภาพที่สาธารณประโยชน์ นอกแนวเขตซึ่งคงไว้ให้เป็นที่สาธารณประโยชน์ แล้วจัดให้ราษฎรผู้ถือครองที่ดินซื้อในราคาถูกต้องตาม ความเหมาะสม ในวันที่ 29 มีนาคม 2531 ซึ่งถือเป็นความก้าวหน้าครั้งสำคัญในการแก้ไขปัญหาคือ พรเพชรก็ยอมรับแนวทางการแก้ไขปัญหาคครั้งนี้ ทั้งยังคิดว่าผลที่ออกมา “ก็เรียกว่าเราชนะ”⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ “พรพิศ เหมือนศรี นักประท้วงมาราธอน,” *สทนา* 15, ฉ. 54 (25 กันยายน 2531): 26.

⁴⁶⁵ “เฆาตัวเอง,” *มติชน*, 9 มิถุนายน 2530, 1.

⁴⁶⁶ นายอำเภอนองบัว, ประกาศอำเภอนองบัว เรื่อง ห้ามทำกินในที่ดินสาธารณประโยชน์ ทุ่งเขาพระ, 30 พฤศจิกายน 2530.

⁴⁶⁷ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,”

ผ่านไปถึง 12 ปี การฆ่าตัวตายครั้งที่ 3 ของพรเพชรเกิดขึ้นอีกครั้ง เมื่อ 15 ตุลาคม 2542 โดยสถานการณ์การแก้ไขปัญหาที่ผ่านมารัฐลูกค้ากรณ์ซึ่งเป็นประชาชนที่อาศัยทำกินในชุมชนเดียวกันให้ไปดำเนินการฟ้องร้องในศาลให้คดีถึงที่สุดก่อนสำนักงานที่ดินจึงจะออกเอกสารสิทธิ์ได้ ส่งผลให้พรเพชรยังไม่ได้เอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกินครบทุกแปลง การไม่ได้สิทธิ์ในที่ดินทำกินทำให้พรเพชรเสียโอกาสในการประกอบอาชีพเพื่อสร้างรายได้ ขาดโอกาสที่จะได้เงินใช้แหล่งเงินกู้ของรัฐ ขณะที่แหล่งเงินทุนที่พรเพชรพอจะหาได้คือการขายฝากที่ดินเพื่อหาเงินมาลงทุนทำนาทำไร่ การเดินทางมาประท้วงของพรเพชรครั้งนี้กินเวลาหลายเดือน โดยพรเพชรเตรียมป้ายประท้วงต่างๆ เช่น บริเวณกระท่อมที่พรเพชรอาศัยหลับนอนจะมีป้ายข้อความเขียนบริเวณด้านหน้ากระท่อมว่า “ราษฎร อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์” “ชาวนากู้ชาติ แก้วชีวิตด้วยชีวิต” ส่วนที่ไม้กระดานที่ใช้สำหรับนอนมีข้อความเขียนว่า “ความมักใหญ่ของนายชนทำชาติฉิบหาย” ด้านข้างเตียงนอนมีโลงศพสีขาววางอยู่ โดยเขียนข้อความสีดำว่า “สุสานชาวนา ยุติปัญหา 3 ทศวรรษ ใครรับผิดชอบ”⁴⁶⁸

อย่างไรก็ตามพรเพชรไม่ได้รับความสนใจจากทั้งรัฐบาล เจ้าหน้าที่ และสื่อมวลชน⁴⁶⁹ พรเพชรจึงตัดสินใจฆ่าตัวตายอีกครั้ง เมื่อ 15 ตุลาคม 2542 โดยพรเพชรป็นต้นมะขามฝั่งรั้วสำนักงาน ก.พ. ตรงข้ามทำเนียบรัฐบาลในช่วงสาย แล้วใช้โทรโข่งประกาศเข้ามาในทำเนียบรัฐบาลว่าต้องการให้รัฐบาลช่วยเหลือเรื่อง (1) ข้อพิพาทเรื่องที่ดินทำกิน (2) ช่วยปลดเปลื้องหนี้สิน และขู่ว่า (3) “ถ้ารัฐไม่ดำเนินการก็จะยอมตายและรัฐบาลจะต้องรับผิดชอบในชีวิตและทรัพย์สิน”⁴⁷⁰ แต่ก็ไม่มีเจ้าหน้าที่ออกมาพูดคุยใดใดกับพรเพชร พรเพชรจึงกระโดดลงมาจากต้นมะขามเพื่อแขวนคอแต่เนื่องจากเชือกยาวเกินไป ในขณะที่ร่างของพรเพชรแกว่งไปมาเจ้าหน้าที่ตำรวจนอกเครื่องแบบจึงสามารถช่วยเหลือและนำพรเพชรส่งโรงพยาบาลได้ทัน⁴⁷¹ และการฆ่าตัวตายครั้งนี้ไม่มีผลเปลี่ยนแปลงความขัดแย้งในพื้นที่แต่อย่างใด

อีก 6 เดือนต่อมา พรเพชรประกาศฆ่าตัวตายครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2543 ด้วยปัญหาเรื่องเรียนแบบเดิม โดยภายหลังจากที่พรเพชรประกาศแถลงการณ์ต่อรัฐบาลและต่อว่ารัฐบาลว่า “ร้องเรียนมาหลายครั้งแล้ว ไม่มีใครเหลียวแลแก้ไขปัญหาให้ฉันเลย” พร้อมประกาศว่า “ถ้าอย่าง

⁴⁶⁸ “สาวนครสวรรค์ผูกคอต้มหน้าทำเนียบ หวิดเป็นศพที่สองเช่น ‘รัฐบาลชวน’”.

⁴⁶⁹ หนังสือพิมพ์ผู้จัดการระบุในเนื้อข่าวว่า “มาเรียกร้องขอความเป็นธรรมจากนายเกษมหลายเดือนแล้ว” อย่างไรก็ตามพรเพชรเพิ่งปรากฏเป็นข่าวเมื่อมีเหตุการณ์ ‘แขวนคอจะฆ่าตัวตาย’ เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2542 ดูเพิ่มเติมใน “สาวนครสวรรค์ผูกคอต้มหน้าทำเนียบ หวิดเป็นศพที่สองเช่น ‘รัฐบาลชวน’,” 15, 16

⁴⁷⁰ “‘ป่าพรเพชร’ บุกทำเนียบ-ผูกคอต้มประท้วง”.

⁴⁷¹ “สาวนครสวรรค์ผูกคอต้มหน้าทำเนียบ หวิดเป็นศพที่สองเช่น ‘รัฐบาลชวน’,” 15, 16.

นั้นฉันจะฆ่าตัวตาย”⁴⁷² จากนั้นจึงป็นตู้โทรศัพท์สาธารณะบริเวณหน้าสำนักงาน ก.พ. ฝั่งตรงข้าม ทำเนียบรัฐบาล แล้วจะกินยาฆ่าแมลงฆ่าตัวตาย แต่เมื่อถึงเวลาเคารพธงชาติตำรวจจึงบอกให้ พรเพชรยื่นเคารพธงชาติก่อน จึงสามารถจับตัวพรเพชรลงมาจากตู้โทรศัพท์ได้อย่างปลอดภัย⁴⁷³ การประท้วงฆ่าตัวตายครั้งนี้ของพรเพชรยืนยงถึงความเพิกเฉยจากรัฐในฐานะผู้แก้ปัญหา เนื่องจากได้ ผลักให้ข้อพิพาทต่างๆ ให้ไปดำเนินการทางศาล รวมทั้งความเพิกเฉยของสื่อมวลชนต่อความทุกข์ร้อน ของประชาชนผู้เอาชีวิตเข้าแก้ปัญหาความขัดแย้ง โดยมีเพียงหนังสือพิมพ์ข่าวสดเพียงฉบับเดียวที่ลง ข่าวการฆ่าตัวตายของพรเพชรในเช้าวันต่อมา อย่างไรก็ตามก็เป็นการลงข่าวซึ่งเป็นการลงข่าวเล็กๆ ใน หน้า 11 ของหนังสือพิมพ์เท่านั้น

การฆ่าตัวตายครั้งที่ 5 ของพรเพชรเกิดขึ้นอีกครั้ง ด้วยปัญหาแบบเดิมเนื่องจากลักษณะ การต่อสู้ของพรเพชรเป็นการต่อสู้ที่ไม่รู้ว่าเมื่อไหร่จะได้รับสิทธิในที่ดินตามขั้นตอนทางกฎหมายของ รัฐซึ่งทำให้พรเพชรต้องเดินทางไปศาลบ่อยครั้ง ในปี 2545 พรเพชรมีคดีในศาลถึง 12 คดี ได้แก่ การ พ้องร้องกรณีพิพาทที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ กับนายเฟื่อง นางพวง⁴⁷⁴ นางไว นายสมพงษ์ นางเงิน นายเพิ่ม รวมแล้ว 6 คดี และพรเพชรได้แจ้งความดำเนินคดีกลับฐานเบิกความเป็นเท็จ อีก 6 คดี⁴⁷⁵ และการฆ่าตัวตายครั้งนี้พรเพชรยังเผชิญกับปัญหาสำคัญคือ การถูกเร่งรัดจะยึดที่ดินจาก นายทุนชายฝาก ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดปัญหาขึ้นเพราะพรเพชรไม่สามารถนำที่ดินเข้าโครงการเงินช่วยเหลือ ปลอดเปลื้องหนี้สินเกษตรกรหรือผู้ยากจนได้ เนื่องจาก (1) กองทุนกำหนดวงเงินกู้เกิน 500,000 บาท (2) กรณีที่ต้องการกู้ยืมเกิน 500,000 ต้องพิจารณาเป็นรายบุคคล แต่คณะกรรมการโครงการไม่ได้ ดำเนินการให้พรเพชร ดังนั้นเมื่อไม่มีแหล่งเงินกู้ พรเพชรจึงต้องอาศัยการขายฝากที่ดินกับนายทุนเพื่อ นำเงินมาใช้จ่าย แต่เมื่อถึงกำหนดไถ่ถอนที่ดินเป็นจำนวนเงิน 1,500,000 บาท พรเพชรก็ไม่สามารถ หาเงินมาชำระได้ แม้จะขอลดหย่อนเงินไถ่ถอนที่ดินเหลือ 1,100,000 บาทก็ตาม พรเพชรจึงขอความ ช่วยเหลือจากโครงการฯ อีกครั้ง แต่คณะกรรมการฯ ระบุว่าหลักเกณฑ์การกู้ยืมเงินของโครงการมี วงเงินต่ำกว่าวงเงินที่พรเพชรต้องการจึงไม่สามารถให้ความช่วยเหลือได้ เมื่อตกอยู่ในสถานการณ์ เช่นนี้รวมถึงถูกข่มขู่จะยึดที่ดินทำให้พรเพชรต้องใช้ ‘การฆ่าตัวตาย’ เพื่อเรียกร้องให้รัฐช่วยเหลืออีก ครั้ง

⁴⁷² “เสริมกรงหน้าทำเนียบป้องกันมือบ”.

⁴⁷³ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁷⁴ นายเฟื่อง และนางพวง เป็นคนเดียวกับที่กล่าวถึงในอ้างอิงที่ 351, 360, 361, 362, 377, 418.

⁴⁷⁵ พรเพชร เหมือนศรี, แกลงการณ์ ฉบับที่ 3/2545, 13 กุมภาพันธ์ 2545.; พรเพชร เหมือนศรี, แกลงการณ์ ฉบับที่ 5/2545, 27 กุมภาพันธ์ 2545.

หลังจากประท้วงที่หน้าทำเนียบมาเป็นเวลานานนับเดือน พรเพชรออกแถลงการณ์จำนวน 5 ฉบับในระยะเวลาไม่ถึง 30 วัน (ฉบับที่ 1: 31 มกราคม 2545, ฉบับที่ 2: 7 กุมภาพันธ์ 2545, ฉบับที่ 3: 13 กุมภาพันธ์ 2545, ฉบับที่ 4: 18 กุมภาพันธ์ 2545 และฉบับที่ 5: 27 กุมภาพันธ์ 2545) เพื่อเล่าเรื่องราวความเป็นมาที่ต้องมาประท้วงในครั้งนี้ให้สาธารณชนรับทราบ ภายหลังจากแถลงการณ์ฉบับที่ 5 ซึ่งประกาศในวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2545 พรเพชรจึงตัดสินใจฆ่าตัวตายอีกครั้ง

เช้าวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2545 พรเพชรป็นขึ้นต้นโพธิ์บริเวณด้านข้างสำนักงานป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ผั่งตรงข้ามทำเนียบรัฐบาลเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยแก้ปัญหาการขายฝากที่ดิน 76 ไร่ แล้วถูกนายทุนยึด โดยชู้ว่าหากไม่ได้รับความสนใจจะฆ่าตัวตายด้วยการแขวนคอ แต่เจ้าหน้าที่ได้ขอร้องสื่อมวลชนและชาวบ้านที่มาปักหลักดูกว่า 50 คน ว่าอย่าให้ความสนใจโดยปล่อยให้พรเพชรพูดผ่านโทรโข่งเพียงลำพัง ผ่านราวไป 3 ชั่วโมง จนกระทั่ง 12.00 น. พรเพชรจึงยอมลงจากต้นโพธิ์เพื่อเจรจากับเจ้าหน้าที่⁴⁷⁶

ความขัดแย้งกรณีที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระนี้ชัดเจนว่า เป็นความขัดแย้งที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายมีแหล่งความชอบธรรมต่างกัน คือ รัฐ มีความชอบธรรมตามกฎหมายจึงเป็นทั้งผู้ออกกฎหมายและบังคับใช้กฎหมาย ส่วนประชาชนมีความชอบธรรมคือ สิทธิในที่ดินทำกินซึ่งเป็นทั้งที่อยู่อาศัย เป็นมรดกจากรุ่นพ่อแม่และเป็นวิถีชีวิตเชิงวัฒนธรรมซึ่งได้ไม่ได้ถูกรับรองตามกฎหมาย

ในบริบทความขัดแย้งบนฐานของกฎหมายฝ่ายรัฐจึงมีอำนาจเหนือกว่าประชาชนมาก เมื่อประชาชนผู้มีอำนาจน้อยกว่าเรียกร้องสิทธิของตนด้วยวิธีปกติไม่ได้ผล เช่น การยื่นจดหมายร้องเรียนไปยังหน่วยงานระดับต่างๆ หลายร้อยฉบับ การประท้วงอย่างต่อเนื่องยาวนาน ณ ศูนย์กลางอำนาจการบริหารประเทศ (ทำเนียบรัฐบาล) หรือแม้กระทั่งข่มขู่ว่าจะเอาชีวิตตัวเองหลายครั้งแล้วก็ไม่เป็นผล ย่อมบีบทางเลือกให้ประชาชนเลือกไม่หยุดเพียงแค่การข่มขู่ว่าจะเอาชีวิต หากต้องพยายามเอาชีวิตตัวเองจริงๆ สิ่งทีฟังตระหนักเมื่อเอา ‘ชีวิต’ เข้ามาแก้ไขความขัดแย้งก็คือ เมื่อต้องสู้อยู่กับรัฐ/ระบบกลไกรัฐ ผลจากการเอา ‘ชีวิต’ ไม่ได้รับประกันว่าการตอบสนองจากรัฐจะเป็นไปตามความต้องการ หรือจะสามารถควบคุมระยะเวลาที่รัฐจะตอบสนองได้ดังเช่นการฆ่าตัวตายของพรเพชร

เหตุการณ์การฆ่าตัวตายของพรเพชรอาจจะจัดประเภทได้ว่าเป็นการขู่ว่าจะฆ่าตัวตาย และการพยายามฆ่าตัวตาย เนื่องจากหลายครั้งเป็นการฆ่าตัวตายที่มีการเตรียมการ อีกทั้งไม่มีการฆ่าตัวตายครั้งใดที่ทำให้พรเพชรประสบเหตุให้บาดเจ็บรุนแรง เช่น การฆ่าครั้งที่ 1 และ 2 เพื่อนร่วมการประท้วงกับพรเพชรยืนยันว่ามีการเตรียมการเพื่อจะ ‘แสดงการฆ่าตัวตาย’ ที่หน้าทำเนียบ หรือครั้งที่ 3 ที่พรเพชรใช้อุปกรณ์ที่ไม่มีประสิทธิภาพในการเอาชีวิต ในทำนองเดียวกันกับครั้งที่ 4 และ 5 ซึ่ง

⁴⁷⁶ “สาวใหญ่บุกทำเนียบฯ ชูผูกคอตาย,” 10.

พรเพชรแสดงถึงการเตรียมการว่าจะแสดงการฆ่าตัวตายเท่านั้น (เช่น ยื่นเคารพธงชาติตามคำชักชวนของตำรวจ หรือยอมลงจากต้นโพธิ์ด้วยตัวเอง) ดังนั้น วิธีการฆ่าตัวตายของพรเพชรจึงสำคัญต่อการทำความเข้าใจการฆ่าตัวตายในฐานะวิธีการต่อสู้กับรัฐด้วย

การชู้และพยายามฆ่าตัวตายทั้ง 5 ครั้งของพรเพชรนอกจากจะเกิดขึ้นต่างช่วงเวลาแล้วยังเกิดขึ้นในบริบทที่แตกต่างกัน คือ การ(ชู้)ฆ่าตัวตายครั้งที่ 1 และ การ(พยายาม)ฆ่าตัวตายครั้งที่ 2 มีลักษณะคือ (1) เป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างชัดเจน คือ เป็นการฆ่าตัวตายซึ่งเกิดขึ้นในบริบทที่พรเพชรและเพื่อนบ้านฝ่ายหนึ่งขัดแย้งกับอีกฝ่ายหนึ่งคือรัฐ เรียกร้องที่ทำกินคืนจากกรณีที่เจ้าหน้าที่รัฐรังวัดอาณาเขตที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระทับที่ดินทำกินของประชาชนตั้งแต่ พ.ศ. 2511 โดยพรเพชรและเพื่อนบ้านตกอยู่ในสถานะมีที่ดินทำกินแต่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน (มีแต่ ส.ค.1) ถูกรัฐบังคับ รื้อถอน ขับไล่ออกจากที่ดินทำกินของตนเอง (2) ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นไปในลักษณะที่เพื่อนบ้านในชุมชนต่างเข้าใจและให้ความร่วมมือในการร้องเรียนรัฐด้วยเพราะต่างเผชิญความเดือดร้อนเหมือนกัน โดย (3) เจ็อนไขที่พรเพชรต้องใช้วิธีการฆ่าตัวตาย คือ การถูกรัฐบังคับตามกฎหมายเพื่อไล่ผู้ใช้สิทธิ์ครอบครองออกจากที่ดินที่ทำกินมายาวนาน การมีเพื่อนบ้านเริ่มถูกจับกุมดำเนินคดีฐานบุกรุกที่ป่าสงวน ซึ่งหมายถึงการสูญเสียที่ดินทำกินอย่างถาวรแม้มีเงื่อนไขว่ารัฐจะจัดสรรคืนตามเงื่อนไขภายหลังก็ตาม รวมถึง (4) พรเพชรได้ใช้วิธีการร้องเรียนและประท้วงรัฐในทุกระดับทั้งส่วนภูมิภาค ส่วนกลาง และรัฐบาล มาอย่างต่อเนื่อง แต่ไม่มีผลเปลี่ยนแปลงขั้นตอนการดำเนินการใดใดของรัฐ (5) ผลจากการชู้และพยายามฆ่าตัวตายของพรเพชรได้ช่วยเร่งขั้นตอนการแก้ไขความขัดแย้งจากรัฐ คือ การ(ชู้)ฆ่าตัวตายในปี พ.ศ. 2525 ทำให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการจากส่วนกลางเข้าไปแก้ไขปัญหาในพื้นที่ และการ(พยายาม)ฆ่าตัวตายในปี 2530 ซึ่งน่าจะมีผลให้หน่วยงานดำเนินการให้มีมติคณะรัฐมนตรีภายหลังจากเหตุการณ์พยายามฆ่าตัวตายในเวลาไม่ถึง 1 ปี ดังนั้น (6) พรเพชรซึ่งอยู่ในฐานะตัวแทนของเพื่อนบ้านในการร้องเรียนต่อรัฐ และตัดสินใจใช้วิธีการฆ่าตัวตายเพื่อเรียกร้องโดยหวังว่าจะสามารถเร่งการดำเนินการแก้ไขปัญหาของรัฐนั้น การชู้และพยายามฆ่าตัวตายของพรเพชรจึงอาจจะนับได้ว่าเป็นการ ‘ฆ่าตัวตายในนามชุมชน’ เป็น ‘การต่อสู้’ เพื่อเป้าหมายร่วมกันของชุมชน

ขณะที่การ(พยายาม)ฆ่าตัวตายครั้งที่ 3, การ(ชู้)ฆ่าตัวตายครั้งที่ 4 และ 5 มีลักษณะคือ (1) เกิดขึ้นในบริบทปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากกระบวนการจัดสรรที่ดินคืนให้ประชาชน รัฐได้ผลึกให้ความขัดแย้งกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างปัจเจก คือ ประชาชนผู้ได้สิทธิ์ในที่ดินตามที่รัฐจัดสรรขัดแย้งกับประชาชนผู้อาศัยทำกินอยู่เดิมซึ่งทั้งสองฝ่ายต้องดำเนินคดีในศาลยุติธรรมให้ถึงที่สุดเสียก่อน (2) ความสัมพันธ์ของประชาชนในพื้นที่ซึ่งมีข้อพิพาทกันเองจึงตกอยู่ในสภาวะหมกมุ่นแบ่งข้างแบ่งฝ่าย ไม่ไว้วางใจกัน ขณะที่พรเพชรเองก็มีใบปลิวโจมตีในพื้นที่หลายครั้ง (3) มีตัวแสดงที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในพื้นที่ภายหลังจากเริ่มมีการจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่ประชาชนคือ นายทุน ที่

เล็งเห็นโอกาสในการทำกำไรในที่ดิน จึงกว้านซื้อที่ดินในพื้นที่แล้วปล่อยให้ประชาชนในพื้นที่ไปต่อสู้ดำเนินคดีกันในศาลเองแล้วรับโอนที่ดินภายหลัง รวมถึงให้เงินกู้จากการขายฝากที่ดิน (4) เงื่อนไขหลักของการมาประท้วงที่หน้าทำเนียบของพรเพชรจึงถูกทำให้กลายเป็นการประท้วงร้องเรียนในเรื่องของตนเอง คือ เพื่อให้รัฐแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นของตน ซึ่งได้แก่ ปัญหาพิพาทที่ดินทำกินกับเพื่อนบ้าน และปัญหาหนี้สินจากการขายฝากซึ่งพรเพชรกำลังจะถูกนายทุนยึดที่ดินทำกิน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความล่าช้าในการจัดสรรที่ดินและการพิจารณาคดีในศาล ดังนั้นการพยายามและฆ่าตัวตายครั้งที่ 3, 4 และ 5 ของพรเพชรจึงเป็นวิธีการประท้วงขั้นตอนการดำเนินการของรัฐซึ่งทำให้ประชาชนเสียโอกาสจากการหาเลี้ยงชีพบนที่ดินทำกินของตัวเอง และมีความเสี่ยงที่จะสูญเสียที่ดินให้กับนายทุน (5) อย่างไรก็ตามการฆ่าตัวตาย 3 ครั้งหลังของพรเพชรไม่มีผลเปลี่ยนแปลงใดต่อความขัดแย้งในพื้นที่เนื่องจากรัฐได้ผลักดันให้กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างผู้มีข้อพิพาทที่ดินโดยมีศาลในฐานะกลไกของรัฐเป็นผู้ตัดสิน ขณะที่การฆ่าตัวตายที่พรเพชรพยายามใช้เป็นวิธีเรียกร้องความเป็นธรรมและเห็นว่า เป็นวิธีที่ตนเอง ‘ต่อสู้เพื่อคนทั้งแผ่นดิน’ ก็ตาม แต่การฆ่าตัวตายทั้งสามครั้งดังกล่าวมีความเป็นไปได้ที่จะถูกสังคมเข้าใจว่าเป็นการฆ่าตัวตายเพื่อประโยชน์ของพรเพชรเท่านั้น

3.5 การฆ่าตัวตาย มุมมองจากคนอื่น และความหมายที่ซ่อนอยู่

วัฒนธรรม ประกอบด้วยโครงสร้างของความหมายที่จัดสร้างขึ้นในสังคมที่ทำให้คนในสังคมประชาชนมีพฤติกรรมเสมือนเป็นการตกลงร่วมกันเชิงสัญลักษณ์เพื่อติดต่อ รับรู้และได้ตอบกัน⁴⁷⁷ ความหมายดังกล่าวจึงรองรับ ให้ความชอบธรรม หรือให้คำอธิบายการกระทำที่เกิดขึ้น ดังนั้น การทำความเข้าใจความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจความหมายของ ‘การฆ่าตัวตาย’ อย่างไรก็ตามความหมายของการฆ่าตัวตายอาจแตกต่างกันตามประสบการณ์และการรับรู้ โดยผู้ศึกษาจะหาความหมายจากอารมณ์ ความรู้สึก หรือความคิดเห็น ของแต่ละกลุ่ม และจะนำเสนอโดยแบ่งออกเป็น (1) ความหมายของ ‘การฆ่าตัวตาย’ ที่พรเพชรสร้าง และ (2) การรับรู้ ‘การฆ่าตัวตาย’ ของสังคม

(1) ความหมายของ ‘การฆ่าตัวตาย’ ที่พรเพชรสร้าง

การฆ่าตัวตายของพรเพชรทั้ง 5 ครั้งมีลักษณะเป็นแบบแผนซ้ำๆ คือ 1) เหตุการณ์การฆ่าตัวตายทั้ง 5 ครั้ง เกิดขึ้นบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาล 2) ทุกครั้งที่พรเพชรจะฆ่าตัวตาย พรเพชรจะ

⁴⁷⁷ Clifford Geertz, “Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture,” in *The Interpretation of Cultures* (New York: Basic Books, 1973), 12.

ชู่/แสดงเจตนาล่วงหน้าว่าจะทำ โดยอยู่ในรูปของจดหมายร้องเรียนหรือแถลงการณ์ 3) ในวันที่จะฆ่าตัวตายพรเพชระจะป่าวประกาศเล่าเรื่องราวความทุกข์ยากให้คนในทำเนียบรัฐบาลหรือผู้คนที่โดยรอบรับรู้ก่อนทุกครั้ง 4) พรเพชระเลือกช่วงเวลาที่จะเผา/แขวนคอ/กินยา ในช่วงเวลาที่มีคนในบริเวณนั้นจำนวนมาก โดยสี่ในห้าครั้งพรเพชระฆ่าตัวตายในช่วงเวลาใกล้เคียง และอีก 1 ครั้ง พรเพชระพยายามฆ่าตัวตายในช่วงเย็นที่มีคนสัญจรผ่านไปมาบริเวณนั้นมากเช่นกัน 5) อุปกรณ์ที่พรเพชระเลือกใช้เพื่อฆ่าตัวตายเป็นสิ่งที่ไม่ได้ง่ายแต่ขาดประสิทธิภาพในการเอาชีวิต จึงเป็นโอกาสให้เจ้าหน้าที่ตำรวจสามารถให้ความช่วยเหลือได้ทันการณ์ ถ้าเป็นเช่นนั้น เป็นไปได้ไหมว่าการฆ่าตัวตายของพรเพชระเป็นวิธีแสดงเล่าเรื่องราว เพื่อสร้างความเห็นใจจากสังคม และสร้างแรงกดดันต่อรัฐให้เร่งให้ความช่วยเหลือ ถ้าเป็นเช่นนั้น การฆ่าตัวตายของพรเพชระยังมีความหมายว่าเป็นการ ‘สิ้นหวัง’ ‘ไร้ทางออก’ เพียงอย่างเดียวหรือไม่ แล้วการฆ่าตัวตายของพรเพชระมีความหมายอย่างไรบ้าง?

คงปฏิเสธไม่ได้ว่าการฆ่าตัวตายในที่สาธารณะ ในเวลากลางวันและมีคนพลุกพล่านพร้อมทั้งยังประกาศให้ทราบทั้งล่วงหน้าและขณะกำลังจะพยายามฆ่าตัวตายนั้นไม่ใช่การฆ่าที่เตรียมการมาก่อน ดังนั้นถ้าหากพรเพชระเตรียมการมาฆ่าตัวตาย การฆ่าตัวตายของพรเพชระหมายถึงอะไร ถ้าการฆ่าตัวตายของพรเพชระเป็นการแสดงทางการเมืองผู้เขียนเห็นอะไร

Erving Goffman อธิบาย การนำเสนอตัวตนของมนุษย์ในชีวิตประจำวันด้วยหลักของการแสดงว่ามนุษย์มีตัวตนซึ่งแสดงออกแตกต่างกันระหว่างหน้าฉาก (front) กับหลังฉาก (back) กรณีนหน้าฉาก การแสดงต่อหน้าผู้ชมของมนุษย์จะเลือกฉาก (setting) ได้แก่ การจัดวางองค์ประกอบทางกายภาพและสิ่งตกแต่งในฉาก, การแสดง (performance) ได้แก่ ลักษณะของบุคคลหน้าฉาก เช่น เสื้อผ้า ลักษณะทางเชื้อชาติ บุคลิก และลำดับท่ากับการแสดง (manner) เพื่อสื่อสารข้อความให้ผู้ชมรับรู้ การนำทฤษฎีการแสดงไปวางทาบเพื่ออธิบายความสัมพันธ์ในสังคมทำให้เห็นว่าการแสดงที่หน้าฉากมักจะถูกกำกับในเชิงสถาบันตามมโนทัศน์ที่คาดหวัง และการแสดงหน้าฉากจึงเป็นการเลือกนำเสนอเพื่อสื่อความหมายให้ผู้ชมรับรู้⁴⁷⁸

การมองการฆ่าตัวตายในฐานะการแสดงจึงทำให้เห็นข้อความที่พรเพชระต้องการนำเสนอ การแสดงของพรเพชระจึงประกอบด้วย

การเตรียมฉาก เช่น การจัดนิทรรศการ การเตรียมพื้นที่ การเลือกสถานที่ การข่มขู่หรือแจ้งเจตนาว่าจะฆ่าตัวตายกับรัฐบาลผ่านจดหมายร้องเรียนและแถลงการณ์ล่วงหน้าก่อนที่จะฆ่าตัวตาย รวมถึงการสร้างบรรยากาศ เช่น การเปิดเพลงซบถ่มเพื่อแสดงความรู้สึก และสร้างอารมณ์ร่วมของพรเพชระก่อนที่จะฆ่าตัวตาย เพลงที่พรเพชระใช้เปิดฟังสร้างบรรยากาศขณะประท้วง ได้แก่

⁴⁷⁸ Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life* (Edinburgh: University of Edinburgh, 1956), 13-17.

เพลงพญาโศก⁴⁷⁹ สำหรับเพลงที่เปิดก่อนจะพยายามฆ่าตัวตายในวันที่ 28 ธันวาคม 2525 ได้แก่ เพลง รางวัลชีวิต⁴⁸⁰ และเพลง เทพเจ้าแห่งความระทม⁴⁸¹ ซึ่งทั้งสองเพลงมีเนื้อหาในทำนองตัดพ้อว่าข้อพิพาทที่พรเพชรเผชิญอยู่ว่าเป็นเพราะเวรกรรม พรเพชรจึงตั้งใจที่จะตาย โดยขอให้ชาติหน้าเกิดมาหมดเวรหมดกรรมเช่นที่พบเจอในชาตินี้

การแสดงและลำดับการแสดงของพรเพชร การแสดงของพรเพชรมีการจัดลำดับฉากเพื่อรอกอยผู้ชม ในวันที่พรเพชรจะฆ่าตัวตาย ก่อนจะฆ่าตัวตายพรเพชรจะป่าวประกาศที่มาของความขัดแย้งเรื่อยมากระทั่งเรื่องราวที่พรเพชรเผชิญอยู่ในขณะนั้นๆ เพื่อให้ผู้ชมร่วมรับรู้ ในขั้นตอนนี้จะใช้

⁴⁷⁹ พรเพชรเปิดเพลงพญาโศกขณะประท้วง ดูเพิ่มเติมใน “รัฐยกธงขาว “พรพิศ” ให้สิทธิ์ซื้อที่ดินตามขอ,” 2.

⁴⁸⁰ เพลง รางวัลชีวิต คำร้อง-ทำนองโดย ครูพร พิรุณ เนื้อร้องคือ “พระพุทธองค์ ท่านทรงสอนเรื่องเวรกรรม คนไหนใครทำ กรรมเคยก่อเอาไว้อย่างไร ก่อนนั้น เคยทำกรรมไว้ชาติใด ชาตินี้จึงได้ รับกรรมที่ทำก่อนนั้น ตัวฉันคงทำ แต่กรรมชั่วอยู่เสมอ ชาตินี้จึงเจอ เวรกรรมเก่าเข้าย่อนผูกพันปวดร้าว ตรอมตรมสิ้นขมอนันต์ ทำดีสารพัน รางวัลที่ได้ก็คือเคราะห์กรรม โธ่เอ๊ย พระเจ้าไม่เคยปราณี ในชาตินี้ ทำดีไม่เคยก่อกรรมหวังให้ ผลบุญช่วยน้อมนำ ล้างเวรที่เคยทำ แต่ชาติปางก่อน สิบนิ้วประนม สวดมนต์พร่ำบ่นบูชา กุศลทำมา จงนำข้าสิ้นเวรตั้งวรณ์ หากแมน் ซีวีสิ้นลับดับมรณ เวรกรรมทุกชาติก่อน บรรเทาผันผอนอย่าตามซ้ำเลย” ซึ่งเป็นเพลงที่พรเพชรระบุใน “ประวัติและภูมิหลัง...นางสาวพรเพชร เหมือนศรี...” เพื่อมอบลิขสิทธิ์ประวัติชีวิตส่วนตัวให้กับ บริษัท อะคาเดเมียโปรดักชั่น จำกัด เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2537. ดูเพิ่มเติมใน พรเพชร เหมือนศรี, “ประวัติและภูมิหลัง...นางสาวพรเพชร เหมือนศรี...,” ม.ป.ป.

⁴⁸¹ เพลงเทพเจ้าแห่งความระทม ขับร้องโดย คุณสุเทพ วงศ์กำแหง คำร้อง/ทำนอง จงรักจันทร์คณา มีเนื้อเพลงว่า “นี่หรือคน..ที่ชนยกย่องประเสริฐ แต่สิ่งประเสริฐ ไม่เคยเข้าข้างตัวฉัน มีแต่ความทุกข์ คุณคามหยามเหยียดชีวิต เศษสิ่งสุขสันต์ จะฝันถึงมันยังยากเต็มทน เจ้าระทม ทับถมฉันจนรำไป พระเจ้าองค์ไหน ไม่มีทางช่วยฉุดพ้น ในโลกคนหวัง ฉันมีแต่ความมืดมน ในโลกคนจน ฉันก็จนกว่าทุกชีวิ อ่อนใจ..หมดอาลัยในชีวิต ไม่อยากจะคิด ไม่อยากจะหวัง ไม่อยากจะมี ฉันอยากจะตาย อยากจะตาย ไปเสียที อยากตั้งฤดี จุดธูปอธิษฐาน เมื่อฉันตาย..ขอให้วิญญาณศักดิ์สิทธิ์ มีอิทธิฤทธิ์จนคนสร้างขึ้นเป็นศาล เป็นที่เปลื้องทุกข์ ไหว้กราบของคนทรมาน มีชื่อขนานว่า “ศาลเจ้าแห่งความระทม”” โดยพรเพชรระบุในเอกสารประกอบการมอบลิขสิทธิ์ชีวิตส่วนตัวให้แก่บริษัท อะคาเดเมียโปรดักชั่น จำกัด ซึ่งทำสัญญาเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2537 ดูเพิ่มเติมใน พรเพชร เหมือนศรี, “ชีวิตจริงหญิงยอดนักสู้ (เรื่องสั้นแนวตลก),” ม.ป.ป.

เวลานานหลายชั่วโมงเพื่อรอให้ถึงจังหวะเวลาที่มีบริเวณนั้นมีสื่อมวลชนและผู้คนมามุงดูจำนวนมาก ขึ้น เช่น เวลาเที่ยงวัน (ครั้งที่ 1-3 และ 5) เวลาหกโมงเย็น (ครั้งที่ 4) จึงแสดงการฆ่าตัวตาย

การแสดงบทฆ่าตัวตายของพรเพชรนั้นจบลงด้วยการได้รับการช่วยเหลือทุกครั้ง เนื่องจาก การฆ่าตัวตายของพรเพชรเกิดขึ้นในขณะที่มีเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ดูแลมาเตรียมพร้อมอยู่แล้ว ทั้งอุปกรณ์ที่ใช้ฆ่าตัวตายไม่มีประสิทธิภาพในการเอาชีวิต สามารถถูกแย่งหรือหยิบฉวยไปได้โดยง่าย พรเพชรจึงไม่เสียชีวิตจากการฆ่าตัวตายที่หน้าทำเนียบรัฐบาล เมื่อการฆ่าตัวตายเป็นการแสดง การฆ่าตัวตายของพรเพชรจึงไม่ใช่การกระทำของคนไร้สติ อีกทั้งการฆ่าตัวตายของพรเพชรอาจไม่ได้มีเจตนา จะให้ตัวเองตายจริงๆ แต่เป็นการฆ่าที่มีความหมายในทางการเมืองบางประการ คือ

1) แสดงการต่อสู้กับโครงสร้างกฎหมายที่รัฐใช้เป็นเครื่องมือยึดเอาที่ดินไปจากพรเพชร ตัวแสดงที่สำคัญคือ รัฐ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในวัฏจักรความขัดแย้งโดยมีกฎหมายให้ความชอบธรรมกับการกระทำ ดังนั้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาพรเพชรต้องต่อสู้กับโครงสร้างกฎหมายของรัฐที่ทำหน้าที่ บังคับ กำกับ ควบคุม และเมื่อใดก็ตามที่รัฐมีแนวโน้มที่จะบังคับใช้กฎหมายโดยไม่มีทางออกอื่น พรเพชรจะเลือกใช้การฆ่าตัวตายมาต่อสู้กับรัฐ

“ป่าพรพิศเค้าเป็นคนฆ่าตัวตายหนะ เพราะเค้าเป็นหัวหน้า เค้าก็จะจัดเองว่าจะ ออกแบบไหน เรายังเป็นลูกไล่เขาอะไรร้อย่างเนี่ย...เราก็ไปเป็นเพื่อนกัน ไปประท้วงให้ คนเยอะๆ อะไรร้อย่างเนี่ย”⁴⁸²

และตัวแสดงอีกตัวที่มีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในระยะหลัง เนื่องจากเริ่มมีการจัดสรรที่ดิน ให้ประชาชนซื้อตามมติ ครม. พ.ศ. 2531 คือ นายทุนชายฝากที่ดิน/นายทุนเงินกู้ ซึ่งใช้สัญญาที่มีผล บังคับตามกฎหมายในการยึดเอาที่ดินไปจากพรเพชรเช่นกัน

การต่อสู้ด้วยการฆ่าตัวตายจึงเป็นการแสดงออกถึงการต้องการให้รัฐแก้ไขปัญหา สถานการณ์ที่กำลังปิดทางเลือกของประชาชนให้แคบลง ดังจะเห็นได้จากหลายครั้งที่พรเพชรเลือกฆ่าตัวตายพรเพชรเผชิญกับสภาพบังคับของกฎหมายขับไล่ให้ออกจากที่ดิน เช่น กรณีการฆ่าตัวตายสอง ครั้งแรกพรเพชรและเพื่อนบ้านถูกบังคับขับไล่ให้ออกไปเสียจากที่ดินที่เคยครอบครอง ดังที่ นายอำเภอหนองบัวสั่งให้พรเพชรกับพวก “ออกไปให้พ้นที่ดินอันเป็นที่สาธารณะทุ่งเขาพระ รวมทั้ง รื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกไปภายใน 30 วัน”⁴⁸³ เป็นต้น ส่วนกรณีการฆ่าตัวตายสามครั้งหลังพรเพชรเผชิญกับการขับไล่โดยอ้อมจากนายทุนเพราะไม่มีเงินไปชำระหนี้ตามสัญญาอันเป็นผลสืบเนื่องมาจาก ความล่าช้าของรัฐ จึงเดินทางมาฆ่าตัวตายที่หน้าทำเนียบรัฐบาลโดยหวังให้รัฐยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ

⁴⁸² สัมภาษณ์บ้านา, 12 พฤษภาคม 2558 เวลา 14.00 น. – 15.00 น.

⁴⁸³ สมหมาย ฉัตรทอง, จดหมายถึงนางสาวพรพิศ เหมือนศรี กับพวก, ให้ออกไปจากที่ สาธารณะ, 20 ธันวาคม 2525.

ปัญหาที่รัฐมีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นต้น การต่อสู้ของพรเพชรจึงเป็นการสู้ที่พรเพชรตระหนักว่าถึงที่สุดก็แค่สิ้นชีวิต ดังนั้นจึงต่อสู้ให้ถึงที่สุด “ในเมื่อฉันเอาชีวิตเข้าเสี่ยงแล้ว ก็ถึงที่สุดแล้ว เสรีก็ไม่เสรีก็แค่ชีวิต”⁴⁸⁴ “...เราอาจจะมีกรรม ก็ต้องทนต่อสู้ไป แต่ที่จะยอมแพ้เราทำไม่ได้เพราะเราต้องการความจริง ตามปกติน่าจะแค่น แต่แค่นแล้วจะทำยังไง ก็ต้องหาข้อวิจารณ์ญาติว่าเราจะทำอะไรที่ดีที่สุด”⁴⁸⁵

2) ต่อสู้กับรัฐเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับตัวเองและสังคม เพื่อให้คนอื่น ๆ ไม่ต้องมาเผชิญปัญหาเช่นเดียวกับที่พรเพชรเผชิญ

“นักข่าว: ทำไมถึงคิดใช้มาตรการแบบนี้ในเมื่อพุทธศาสนาบอกว่าการ
อหิงสาเป็นบาป

พรเพชร: มันมีความเสียใจว่า เอ๊ะ..บ้านเมืองนี้จะยึดความยุติธรรมได้จากไหน เราเป็นคนรักความสงบ ทำไร ทำนา ก็ถือว่าอยู่ในมุมที่เจ็บที่สุดแล้ว แล้วทำไมรัฐบาลหรือคนของรัฐบาลต้องมาตามรังแกเรา (เสียงครีอ) ทีนี้ถ้าหากว่าเราเจอปัญหานี้แล้ว คนอื่นเขาจะต้องมาเผชิญปัญหาอย่างนี้อีก รัฐบาลคงไม่มีความคิดจะรับผิดชอบเลย เลยคิดว่า มันเป็นการต่อสู้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมให้แก่บ้านเมือง ตัวฉันจะตายไม่ว่าขอเป็นอนุสรณ์แก่คนรุ่นหลัง”⁴⁸⁶

(2) การรับรู้ ‘การฆ่าตัวตาย’ ของสังคม

การแสดงความคิดเห็นถึงการฆ่าตัวตายของพรเพชรเป็นภาพสะท้อนความเข้าใจของสังคมต่อปัญหาที่พรเพชรเผชิญ ซึ่งจากความคิดเห็นและความรู้สึกของผู้ที่เห็นหรือรับรู้เหตุการณ์มีแนวโน้มที่จะรับรู้การฆ่าตัวตายของพรเพชรในลักษณะดังนี้

1) ทราบว่าพรเพชรใช้การฆ่าตัวตายเป็นวิธีการต่อสู้ แต่เตือนว่าการฆ่าตัวตายเป็นบาป

นายพิม บิดากล่าวเตือนสติพรเพชรหลังจากที่พรเพชรพยายามฆ่าตัวตายที่หน้าทำเนียบรัฐบาล เมื่อปลายปี 2525 และเตือนพรเพชรว่า อย่าเอาชีวิตของตัวเองมาเสี่ยงฆ่าตัวตายแลกกับการได้ที่ดิน เพราะการฆ่าตัวตายเป็นบาป และเกรงว่าพรเพชรจะพลาดฆ่าตัวเองแล้วตายไปจริงๆ “ให้ประท้วงด้วยวิธีอื่นเพราะฆ่าตัวตายก็ไม่มีประโยชน์ และทางศาสนาถือว่าเป็นบาปแม้จะฆ่าตัวเอง

⁴⁸⁴ “พรพิศ เหมือนศรี นักประท้วงมาราธอน,” 26.

⁴⁸⁵ กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความ เป็นธรรม,” 79.

⁴⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, 81.

ก็เถอะ ... หากอยู่บ้านนี้เมืองนี้ไม่ได้ก็ให้ไปอยู่ที่อื่น”⁴⁸⁷ ... “ตั้งสติดีดี เดี่ยวจะตายจริงๆ เมื่อไม่ได้ก็อย่าเอาเลย พร้อมกับร่ำไห้ น้ำตาไหลพราก”⁴⁸⁸

2) คิดว่าพรเพชรใช้การฆ่าตัวตายเป็นวิธีการต่อสู้เนื่องจากสถานที่ฆ่าตัวตายคือบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาล

อดีตผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นแกนนำชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งในการรประท้วงร้องเรียนรัฐ แสดงความคิดเห็นต่อการฆ่าตัวตายของพรเพชรว่า “การฆ่าตัวตายของพรเพชร เป็นการเรียกร้องความสนใจ เป็นเหมือน ยุทธวิธี ในการต่อสู้เพื่อให้ได้ที่ดินคืนมา เพราะถ้าอยากฆ่าตัวตายจริง อยู่บ้านทำไมไม่ฆ่าตัวตาย ทำไมต้องไปฆ่าที่ทำเนียบ”⁴⁸⁹

3) การฆ่าตัวตายเป็นการกระทำที่พรเพชรเลือกทำให้รัฐแก้ปัญหาให้อย่างผิดกฎหมาย เจ้าหน้าที่ตำรวจแสดงความคิดเห็นว่า “เรื่องนี้เป็นเรื่องเก่า พวกเราทุกคนก็รู้... จะให้รัฐบาลทำอย่างไร จะให้นายกรัฐมนตรีไประงับทางจังหวัดก็เท่ากับว่าท่านทำอย่างผิดกฎหมาย ไม่มีทางอื่น นอกจากทำให้เขาเข้าใจตามทางออก 2 ทางที่ได้บอกไป (ฟ้องร้องต่อศาลว่าใครถูก กับให้ยื่นคำขอต่อทางจังหวัดขออาศัยในพื้นที่ดังกล่าวเพื่อทำกินต่อไป เป็นการชั่วคราว) แต่ถ้าเขายังยืนยันอย่างเดิมก็ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร”⁴⁹⁰

4) การฆ่าตัวตายเป็นการกระทำของคนบ้า ปฏิบัติการหนึ่งของรัฐต่อการฆ่าตัวตายของพรเพชร คือ รัฐต้องการสร้างให้สังคมรับรู้ว่าการฆ่าตัวตายของพรเพชรที่หน้าทำเนียบรัฐบาลนั้นเป็นการกระทำของ ‘คนบ้า’ เพื่อลดความน่าเชื่อถือของข้อเรียกร้องของพรเพชร จึงพยายามกล่อมให้พรเพชรรับว่าเป็นบ้าเพื่อไม่ต้องรับโทษตามกฎหมาย อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่ของรัฐจับกุมและส่งพรเพชรเข้าโรงพยาบาลนิติจิตเวช แม้พรเพชรไม่รับว่าตัวเองบ้าแต่ก็ถูกขังอยู่ที่โรงพยาบาลเป็นเวลาเกือบเดือน เมื่อยืนยันว่าตนเองไม่ได้บ้าพรเพชรจึงถูกส่งไปขังที่ทัณฑสถานหญิงบางเขนอีกสี่สัปดาห์⁴⁹¹ “เขา(ตำรวจ)บอกถ้าคุณไม่ยอมติดคุกนะให้คุณรับ ให้คุณแกล้งบ้าไปเลย เขาจะได้ปล่อยไป

⁴⁸⁷ พ่อของพรเพชรพูดปลอบลูกสาวให้ล้มเลิกการแวนคอ ดูเพิ่มเติมใน “สาวชานายยุติ แวนคอ,” 2.

⁴⁸⁸ “‘มีชัย’ ร่ายมนต์กล่อมสาวหน้าทำเนียบ สาวเลิกล้มแวนคอ ตายไม่ได้สมใจนึก,” 12.

⁴⁸⁹ สัมภาษณ์ อดีตผู้ใหญ่บ้าน, 12 พฤษภาคม 2558 เวลา 10.00-11.30 น.

⁴⁹⁰ ความเห็นของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ดูแลพื้นที่ ดูเพิ่มเติมใน “สาวชู้ผูกคอตายที่หน้าทำเนียบ ทุกข์สุดกลืนที่ดินทำกิน ร้อง 20 หนแล้วไม่มีผล”.

⁴⁹¹ ทวีลักษณ์ พลราช, “ไดอารี่ จดหมายร้องเรียน แลกการณ์ ฯลฯ: แกะรอย ‘ความรู้’ จากเอกสารของพรเพชร เหมือนศรี หญิงชานาจังหวัดนครสวรรค์,” 71.

ฉันบอกเรื่องอะไรฉันจะไปแก่งบัลละ ฉันนึกว่าเขาเช็คเสร็จแล้วจะส่งกลับเข้าห้องซัง ที่ไหนได้พอไปถึงโรงพยาบาลเขาเขียนประวัติเสร็จก็ส่งเข้าไปรวมกับคนบ้าเลย”⁴⁹²

แม้พรเพชรจะไม่ยอมรับว่าตัวเองบ้า แต่สังคมที่ทราบข่าวของพรเพชรไม่มากนักน้อยคนรับรู้ว่าพรเพชรอาจจะเป็นบ้าไปจริงๆ อย่างไรก็ตามเพื่อนบ้านที่ต่อสู้ร่วมกันกับพรเพชรให้ความมั่นใจว่าพรเพชรไม่ได้เป็นบ้าแต่อย่างใด “พรพิศไม่ใช่คนบ้า แต่เป็นที่พึ่งของเพื่อนบ้านโดยเฉพาะพวกที่ถูกไล่ที่เหมือนกัน โดยเฉพาะพ่อของพรเพชรที่ได้ชื่อว่าเป็นพระเวสสันดรนั้นเพราะได้บริจาคที่ดินให้แก่เพื่อนบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกินให้คนละ 3 ไร่ 5 ไร่ ตามที่บริจาคได้”⁴⁹³ เช่นเดียวกับพี่สาวของพรเพชรกล่าวถึงกรณีที่มีคนคิดว่าพรเพชรเป็นบ้าว่า “นิด(พรเพชร)เป็นคนเข้มแข็ง ใจคอเด็ดเดี่ยว เป็นไปไม่ได้หรอกที่เขาจะเป็นโรคจิตอย่างที่คนกล่าวหา”⁴⁹⁴

5) การฆ่าตัวตายของพรเพชรเป็นวิธีการต่อสู้ แต่เป็นวิธีการที่ทำตามแพชั่นหรือเลียนแบบระหว่างผู้ประท้วงในขณะนั้น โดยเชื่อว่าการฆ่าตัวตายจะสามารถบังคับให้รัฐตอบสนองข้อเรียกร้องได้ดีกว่าวิธีอื่น

คอลัมน์นิสต์ในหนังสือพิมพ์มติชน มีมุมมองต่อการฆ่าตัวตายว่า “การฆ่าตัวตาย เป็นวิวัฒนาการที่ดีของการต่อสู้ จากเดิมที่ประท้วงนัดหยุดงาน พุดโจมตีฝ่ายตรงข้าม แต่จำกัดอยู่ในขอบเขตที่ภาครัฐจะสามารถเข้าไปควบคุมเหตุการณ์ได้ สู้อารอดข้าวประท้วงกรณีการปรับขึ้นค่ารถโดยสาร ซึ่งเป็นการใช้ความตายมาบีบบังคับรัฐบาล สู้อการประกาศเผาตัวตายหากรัฐบาลขึ้นราคาค่าโดยสาร นศ. มข. ประท้วงให้เปลี่ยนวิธีการสรรหาอธิการบดีด้วยการอดข้าว ส่วน พรพิศ ซึ่งประกาศจะแขวนคอตายที่ต้นมะขามหน้าทำเนียบรัฐบาล หากรัฐบาลไม่ให้ความช่วยเหลือตามที่เรียกร้อง”⁴⁹⁵

“แพชั่นเผาตัวฮิต สาวนักประท้วงมาราธอนจากนครสวรรค์ พรพิศ เหมือนศรี กลับสู่น้ำเนียบอีกครั้ง แล้วใช้น้ำมันราดเสื้อผ้าจะจุดไฟเผาตัว”⁴⁹⁶

6) คิดว่าพรเพชรใช้การฆ่าตัวตายเป็นการเรียกร้องความสนใจ หรือพรเพชรจะมาฆ่าตัวตายที่หน้าทำเนียบเมื่อไม่มีเงินใช้จ่าย

⁴⁹² กองบรรณาธิการ, “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,”

81.

⁴⁹³ “พรพิศ เหมือนศรี นักประท้วงมาราธอน,” 26.

⁴⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, 25-26.

⁴⁹⁵ ปิยะชาติ มงคลไชยสิทธิ์, “แขวนคอตาย มิติใหม่ของการประท้วง,” มติชน, 28 ธันวาคม 2525, 3.

⁴⁹⁶ “จุดไฟเผาตัวอีก สาวใหญ่พรพิศ ตำรวจขัดขวางทันจับยึดห้องซังสงบใจ,” 1.

เจ้าหน้าที่ที่ทำเนียบรัฐบาล กล่าวว่า “พรเพชร มาเรียกร้องเรื่องนี้ในทุกรัฐบาล ตั้งแต่สมัย พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์แล้ว และรัฐบาลก็พยายามให้ความช่วยเหลือมาตลอด แต่พอเงินที่ให้ไปหมดก็จะกลับมาเรียกร้องอีก ... เมื่อวันที่ 27 ก.พ. ก็มีการพูดคุยกัน และทางเราก็กำลังติดต่อกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ความช่วยเหลือ โดยนัดคุยอีกครั้งวันนี้ ซึ่งไม่คิดว่าจะมาก่อเหตุเรียกร้องความสนใจอย่างนี้อีก”⁴⁹⁷

เจ้าหน้าที่ที่ทำเนียบรัฐบาลขอร้องสื่อมวลชนและชาวบ้านที่มาปักหลักดูกว่า 50 คน ขณะที่พรเพชรป็นขึ้นต้นโพธิ์ว่า “อย่าให้ความสนใจ” แล้วปล่อยให้พรเพชรพูดผ่านโทรโข่งเพียงลำพัง กระทั่งเวลา 12.00 น. พรเพชรจึงยอมลงมาเจรจากับเจ้าหน้าที่ห้องรับเรื่องราวร้องทุกข์”⁴⁹⁸

เมื่อทำความเข้าใจความหมายการฆ่าตัวตายจากมุมมองทั้งของพรเพชร ครอบครัวเพื่อนบ้าน รัฐ และสังคมแล้ว จะเห็นว่าการฆ่าตัวตายของพรเพชรมีข้อความที่สื่อสารให้แก่รัฐและสังคมรับรู้ค่อนข้างใกล้เคียงกันว่าพรเพชรต้องการใช้การฆ่าตัวตายเป็นวิธีการต่อสู้กับรัฐเพื่อเรียกร้องให้ได้สิทธิในที่ดินทำกินของครอบครัว การฆ่าตัวตายจึงเป็นวิธีหนึ่งที่ส่งเสียงเรียกความสนใจจากสังคมได้วิธีหนึ่ง ยิ่งในช่วงปี พ.ศ. 2529 มีประชาชนได้รับผลกระทบจากการรังวัดที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระเพิ่มขึ้นจึงยิ่งเป็นการสนับสนุนการต่อสู้ของพรเพชร รัฐจึงต้องรับมือกับการร้องเรียนของพรเพชรและประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน วิธีหนึ่งที่รัฐใช้คือ การทำลายความน่าเชื่อถือข้อเรียกร้องของพรเพชร เช่น อธิบายว่าพรเพชรต้องการให้รัฐแก้ไขปัญหาอย่างผิดกฎหมาย ดำเนินการจับกุมและส่งพรเพชรเข้ารักษาที่โรงพยาบาลนิติจิตเวช รวมทั้งอธิบายว่า การฆ่าตัวตายของพรเพชรเป็นการเรียกร้องความสนใจหรือมาเรียกร้องเมื่อไม่มีเงินใช้ เป็นต้น

ความขัดแย้งยืดเยื้อยาวนานโดยฝ่ายหนึ่งคือรัฐซึ่งผูกขาดอำนาจในการกำหนดและบังคับใช้กฎหมายตามระบบราชการเช่นในกรณีของพรเพชร ทำให้ข้อเรียกร้องจากฝ่ายของพรเพชร รวมถึงผู้ที่ได้รับผลกระทบยากที่จะได้รับการแก้ไข การร้องเรียนจากพรเพชรและประชาชนในพื้นที่ไม่ต่างจากช่องทางใดจะได้รับการยืนยันว่าสิ่งที่รัฐดำเนินการถูกต้องตามกฎหมาย หรือแม้กระทั่งหลังจกมติ ครม. พ.ศ. 2531 การดำเนินการจัดสรรที่ดินให้แก่ประชาชนในพื้นที่ก็ยังคงมีความล่าช้า อีกทั้งเพื่อให้รัฐสามารถดำเนินการให้ถูกต้องตามกฎหมายประชาชนในพื้นที่บางส่วนที่มีข้อพิพาทที่ดินทับซ้อนกับเพื่อนบ้านยังต้องเป็นฝ่ายยื่นต่อศาลเพื่อพิสูจน์สิทธิการครอบครองในที่ดินที่ถูกต้องซึ่งต้องใช้

⁴⁹⁷ ความคิดเห็นของ เจ้าหน้าที่ที่ทำเนียบรัฐบาล ดูเพิ่มเติมใน “สาวใหญ่บุกทำเนียบฯ ชูผูกคอตาย,” 10.

⁴⁹⁸ เรื่องเดียวกัน.

เวลานานหลายปี การดำเนินการของฝ่ายรัฐที่วางอยู่บนฐานกฎหมายแต่มีผลกระทบกับวิถีการดำเนินชีวิตตามปกติของคนในพื้นที่จนทำให้ขาดปัจจัยในการทำนา/ทำการเกษตรเพื่อยังชีพนั้น ทำให้ผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนไม่มีวิธีการเพื่อต่อสู้กับรัฐ และถูกผลักดันให้ต้องต่อสู้กับรัฐโดยใช้วิธีการที่รุนแรง

ภายหลังจากการใช้ความรุนแรงเพื่อแก้ไขความขัดแย้ง ดังเช่นการพยายามฆ่าตัวตายของพรเพชร ความขัดแย้งยืดเยื้อในพื้นที่ยังคงดำเนินต่อไป มีการเปลี่ยนคู่อภิพาทและสามารถพัฒนาเป็นเงื่อนไขให้เกิดความรุนแรงครั้งใหม่ได้อีก ดังที่เหตุการณ์การชู้/พยายามฆ่าตัวตายของพรเพชรเกิดขึ้นหลายครั้ง และต้องจบชีวิตจากการถูกฆาตกรรมในไร่ของตนเอง หากเปรียบเทียบการชู้/พยายามฆ่าตัวตายแต่ละครั้งของพรเพชรกับการถูกฆาตกรรม โดยพิจารณาจากตัวแสดงที่เกี่ยวข้อง ระยะเวลาที่ความขัดแย้งพัฒนาสู่ความรุนแรง และผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากการใช้ความรุนแรง มีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ

กรณีการชู้/พยายามฆ่าตัวตาย ตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับพรเพชรอย่างสำคัญคือรัฐ รัฐยึดถือกฎหมายและบังคับใช้กฎหมายตามระบบราชการ ซึ่งตรวจสอบ ยืนยันความถูกต้อง กำกับบังคับใช้ตามระบบราชการตามลำดับขั้นของหน่วยงาน ฝ่ายพรเพชรมีช่องทางเรียกร้องเรียนตามกฎหมายหลายช่องทางแต่ต้องใช้ระยะเวลาต่อสู้ยาวนานหลายสิบปี และเมื่อรัฐดำเนินการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง เช่น ประกาศให้ประชาชนย้ายออกจากพื้นที่ หรือนำรถแทรกเตอร์เข้าถอนทำลายต้นไม้ในไร่ พรเพชรจะใช้การชู้/พยายามฆ่าตัวตายต่อรองกับรัฐ เพื่อชะลอการดำเนินการและเร่งรัดกระบวนการให้เป็นไปตามข้อเรียกร้อง ข้อขัดแย้งที่มีจึงค่อยๆ คลี่คลายหรือถูกแปลงสู่ข้อขัดแย้งในลักษณะอื่นต่อไป

กรณีการฆาตกรรม ตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับพรเพชรคือเพื่อนบ้าน นายทุนชายฝากที่ดินศาล และรัฐ ระยะเวลาที่คู่กรณีขัดแย้งกันไม่ยาวนานนักหากเทียบกับการฆ่าตัวตายที่มีคู่กรณีฝ่ายหนึ่งคือรัฐ เมื่อมีตัวแสดงที่เกี่ยวข้องมากขึ้นย่อมสะท้อนว่ามีประเด็นข้อขัดแย้งที่ซับซ้อนและอาจมีแนวโน้มตึงเครียดได้ง่ายขึ้น และมีแนวโน้มที่จะใช้วิธีการที่รุนแรงถี่ขึ้น ดังที่มีการชู้/พยายามฆ่าตัวตายของพรเพชรถึง 3 ครั้งในระหว่างปี พ.ศ. 2542 – 2545 จากประเด็นการจะสูญเสียที่ดินจากการทำสัญญาขายฝากกับนายทุน เมื่อตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับข้อขัดแย้งไม่ได้มีเพียงรัฐแต่มีเพื่อนบ้าน และนายทุนชายฝากที่ดินซึ่งมีมูลค่าของผลประโยชน์ในที่ดินจำนวนมากเป็นเงื่อนไข ระยะเวลาที่ความขัดแย้งจะพัฒนาเป็นความรุนแรงถึงตายเช่นการฆาตกรรมจึงใช้เวลาสั้นลง (ประมาณ 4 ปี)

ผลของการฆาตกรรมต่อข้อขัดแย้งแตกต่างจากการใช้วิธีการการชู้/พยายามฆ่าตัวตาย การชู้/พยายามฆ่าตัวตายที่หน้าทำเนียบรัฐบาลทำหน้าที่ส่งเสียงให้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการบังคับใช้ รวมถึงผ่อนคลายนโยบายที่มีผลกระทบต่อการดำเนินวิถีชีวิตของพรเพชร ในบางครั้งการชู้/พยายามฆ่าตัวตายยังสามารถทำหน้าที่เร่งรัดกระบวนการแก้ไขปัญหจากรัฐได้ แต่การฆาตกรรมกลับเป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม และสะท้อนความเป็นไปได้ต่อความขัดแย้งในพื้นที่บางประการคือ เป็นไปได้ว่า

พรเพชรมีแนวโน้มที่จะมีอำนาจการต่อรองในประเด็นความขัดแย้งมากขึ้นกว่าคู่กรณี เนื่องจาก 1) อาจจะมีแนวโน้มที่จะได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ต่อสู้นานาน ดังที่น้องชายของพรเพชรเปรยว่า “ซื้อที่มาก็ยังคาราคาซัง จ่ายเงินแล้ว กำลังจะไปโอนก็มาตายซะก่อน”⁴⁹⁹ หรือ 2) พรเพชรกำลังเริ่มการต่อสู้ร้องเรียนครั้งสำคัญอีกครั้ง การฆาตกรรมผู้มิชฌาตบพาศักดิ์ในการต่อสู้เช่นพรเพชรจึงทำหน้าที่

1) *ปฏิเสธรการใช้อำนาจการต่อสู้* ที่กำลังจะเริ่มขึ้นให้เหลือแต่การใช้สิทธิ์การพิสูจน์กรรมสิทธิ์ในที่ดินด้วยกระบวนการของศาลเท่านั้น 2) เป็นการ *เตือน/ปราม* ไม่ให้บุคคลอื่นใช้สิทธิ์ร้องเรียนต่อหน่วยงานใดใดเช่นที่พรเพชรกำลังดำเนินการ และ 3) ทำให้กรณีพิพาทในพื้นที่ *เจียบ* และใช้วิธีการแก้ไขข้อขัดแย้งเพื่อพิจารณาคดีในกระบวนการศาลตามเดิม ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าการใช้ความรุนแรงด้วยวิธีการฆาตกรรมในกรณีนี้ไม่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิธีการบังคับใช้กฎหมายของรัฐแต่อย่างใด ข้อพิพาทเกี่ยวกับที่ดินในพื้นที่ระหว่างคนที่ครอบครองที่ดิน-คนที่ได้รับสิทธิ์จากการจัดสรรที่ดินของรัฐ-คนที่ซื้อที่ดินยังคงดำเนินต่อไปและรอฟังคำตัดสินจากศาล ขณะที่ฝ่ายรัฐยังคงมีปัญหาในการเข้าพื้นที่พิพาทกระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2558)

การชู้/พยายามฆ่าตัวตายในกรณีนี้จึงเป็นวิธีการที่ใช้ “ต่อสู้” กับรัฐอย่างได้ผลต่างจากกรณีอื่นๆ ความน่าสนใจอย่างยิ่งประการหนึ่งของกรณีของพรเพชรคือ การใช้การชู้/พยายามฆ่าตัวตายในฐานะ “การแสดง” เพื่อส่งสาร(ส่งเสียง)ถึงผู้ชมทั้งรัฐและสังคมของพรเพชรนั้น เป็นวิธีการ ‘ต่อสู้’ กับรัฐโดยที่ตัวผู้กระทำไม่ได้รับบาดเจ็บหรือบาดเจ็บรุนแรงถึงแก่ชีวิต แต่ยังสามารถกระตุกการรับรู้ของสังคมและรัฐถึงความเดือดร้อนของตนได้ และมีผลให้รัฐเร่งดำเนินการตามข้อเรียกร้อง อีกทั้งฝ่ายรัฐยังรับมือกับการประท้วงของพรเพชรโดยไม่ใช้ความรุนแรงทางตรงด้วยเช่นกัน (เช่น หลอกแย่งผ้าผูกคอ, สาตน้ำดับไฟได้ทัน, เตรียมตำรวจนอกเครื่องแบบเข้าช่วยเหลือได้ทัน เป็นต้น) เงื่อนไขสำคัญที่พรเพชรสามารถต่อสู้กับรัฐได้เป็นระยะเวลาอันยาวนานคือ การมีเงินทุน สละเวลา และพยายามพัฒนาความรู้ทางกฎหมาย รวมถึงมีการวางแผนเพื่อแสดงการฆ่าตัวตาย ข้อสังเกตนี้จึงน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงเพื่อต่อสู้กับรัฐในกรณีความขัดแย้งอื่นๆ ต่อไป

กรณีของพรเพชรเป็นเพียงหนึ่งในกรณีความขัดแย้งระหว่างประชาชนซึ่งมีพื้นที่ทับซ้อนกับที่ดินของรัฐในหลายพื้นที่และประชาชนที่มีข้อพิพาทที่ดินกับรัฐถูกทำให้อยู่ในสถานะผู้ *บุกรุก* ที่ดิน แม้ในบางพื้นที่จะมีหลักฐานหรือมีความพยายามอ้างสิทธิการครอบครองและทำกินมายาวนานก็ตาม การสำรวจข้อมูลของกระทรวงมหาดไทยในปี 2551 ระบุว่า มีผู้บุกรุกที่ดินของรัฐทั่วประเทศรวม 370,000 ราย คิดเป็นเนื้อที่กว่า 6 ล้านไร่ โดยเป็นการบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ 58,000 ราย เนื้อที่ 1.5 ล้านไร่ บุกรุกพื้นที่อุทยานแห่งชาติ 37,000 ราย เนื้อที่กว่า 6 แสนไร่ บุกรุกที่ดินราชพัสดุ 190,000 ราย เนื้อที่ 2.1 ล้านไร่ บุกรุกที่ดินสาธารณประโยชน์ 55,000 ราย เนื้อที่ 1.1 ล้านไร่ และบุกรุกที่ดิน

⁴⁹⁹ สัมภาษณ์ สาโรจน์ เหมือนศรี, วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2558 เวลา 17.00 – 18.20 น.

รัฐประเภทอื่นๆ เช่น ที่ดิน ส.ป.ก. 25,000 ราย เนื้อที่ 490,000 ไร่⁵⁰⁰ ปัจจุบันประชาชนผู้“บุกรุก” ที่ดินของรัฐยังถูกรัฐบังคับใช้กฎหมายขับไล่ออกจากพื้นที่ของรัฐตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 64/2557 เรื่อง การปราบปรามและการหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งให้อำนาจเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องสามารถดำเนินการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุกอย่างจริงจังใน ทุกพื้นที่หากพบการยึดถือ ครอบครอง ทำลาย หรือกระทำใดๆ ที่ทำให้เสื่อมเสียแก่สภาพป่า⁵⁰¹

ผลจากคำสั่งดังกล่าวทำให้ในปลายปี 2557 มีประชาชนที่อาศัยอยู่ในที่ดินของรัฐถูก ดำเนินคดีมากกว่า 500 คดี มีเกษตรกรรายย่อยซึ่งมีฐานะยากจนถูกดำเนินคดีโดยคดีที่ขึ้นการ พิจารณาของศาลแล้วอย่างน้อย 103 ครอบครัว และมีครอบครัวที่ถูกเรียกรายงานตัวเพื่อยึดคืนพื้นที่ มากกว่า 1,700 ครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในภาคอีสานและภาคเหนือ⁵⁰² ทำให้มีการร้องเรียนและ เรียกร้องสิทธิในที่ดินทำกินให้มีความเป็นธรรมในหลายพื้นที่ อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า ประชาชนหรือเกษตรกรรายย่อยและมีฐานะยากจนกลายเป็นกลุ่มใหญ่ที่ได้รับผลกระทบจากคำสั่ง

⁵⁰⁰ “ยุทธการทวงคืนผืนป่า’ปัญหาไต่กับไข ชาวบ้านรุกที่รัฐหรือที่รัฐทับที่ชาวบ้าน,” 29 ตุลาคม 2557, <http://www.landactionthai.org/land/index.php/content/696-%E0%B8%A2%E0%B8%B8%E0%B8%97%E0%B8%98%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%97%E0%B8%A7%E0%B8%87%E0%B8%84%E0%B8%B7%E0%B8%99%E0%B8%9C%E0%B8%B7%E0%B8%99%E0%B8%9B%E0%B9%88%E0%B8%B2-%E0%B8%9B%E0%B8%B1%E0%B8%8D%E0%B8%AB%E0%B8%B2%E0%B9%84%E0%B8%81%E0%B9%88%E0%B8%81%E0%B8%B1%E0%B8%9A%E0%B9%84%E0%B8%82%E0%B9%88-%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%A7%E0%B8%9A%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%99%E0%B8%A3%E0%B8%B8%E0%B8%81%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%90%E0%B8%AB%E0%B8%A3%E0%B8%B7%E0%B8%AD%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%90%E0%B8%97%E0%B8%B1%E0%B8%9A%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%A7%E0%B8%9A%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%99.html> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

⁵⁰¹ “คำสั่ง คสช. 64/2557 ปราบปราม-หยุดยั้งการทำลายป่าไม้,” 15 มิถุนายน 2557, <http://prachatai.com/journal/2014/06/54015> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

⁵⁰² “คำสั่ง คสช.64, 66 กระทบหนัก ฟ้องชาวบ้าน 500 คดี อีสานอ่วม-น้ดถก ‘ดาวพงษ์’ พรุ่งนี้,” 17 ธันวาคม 2557, <http://prachatai.com/journal/2014/12/57041> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

ดังกล่าว ขณะที่รัฐกลับออกมาตรการในทิศทางตรงกันข้ามเมื่อเป็นนายทุน เช่น การเพิกถอนที่ดินป่าสงวนแห่งชาติใน ต.ท่าสายลวด อ.แม่สอด จ.ตาก พื้นที่ ต.ป่าไร่ อ.อรัญประเทศ จ.สระแก้ว เพิกถอนเขตป่าไม้ถาวรในพื้นที่ ต.คำอาฮวน อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร เพิกถอนเขตปฏิรูปที่ดินในพื้นที่ ต.คำป่าหลาย อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร เป็นต้น เพื่อนำที่ดินมาใช้เป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษตามแนวทางของรัฐ⁵⁰³

สถานการณ์ที่รัฐสามารถใช้อำนาจบังคับให้เกษตรกร/ชาวนาเป็นฝ่ายปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ด้วยมุมมองว่าประชาชนเป็นผู้บุกรุกที่ดินของรัฐ และรัฐกำหนดกฎระเบียบที่เอื้อประโยชน์ต่อความต้องการของทุนมากกว่าชาวนา จึงสะท้อนภาพความร่วมมือของรัฐและทุนที่ร่วมกันขับไล่ให้ชาวนาออกจากที่ดินทำกินและน่าจะยิ่งทำให้ความขัดแย้งระหว่างประชาชนผู้ได้รับผลกระทบกับรัฐและนายทุนขมวดเกลียวตึงเครียดมากขึ้นด้วย แน่แน่นอนว่าการให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่ในการบังคับใช้กฎระเบียบอย่างไม่ยืดหยุ่นนั้นเปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ใช้ความรุนแรงเข้าจัดการข้อพิพาทได้ เช่น การตัดต้นไม้ที่อยู่ในเขตที่ดินของรัฐทั้งหมด⁵⁰⁴ และอาจเป็นเงื่อนไขให้เกิดการใช้วิธีการที่รุนแรงตามมาได้ด้วยเช่นกัน

⁵⁰³ คณะรักษาความสงบแห่งชาติ คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 17/2558 เรื่อง การจัดหาที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 132 พิเศษ 112ง, 15 พฤษภาคม 2558, หน้า 3-5.

⁵⁰⁴ “เปิดรายงาน Land Watch ผลกระทบคำสั่งคสช. 64/57, 66/57 และแผนแม่บทป่าไม้ฯ,” 22 กันยายน 2557, https://tlhr2014.wordpress.com/2015/09/22/landwatch_report/ (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

บทที่ 4

ชานา กฎหมายขายฝาก และการตัดพ้อต่อรัฐ

การจำนองและการขายฝากที่ดินเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกษตรกรและชานาสูญเสียที่ดิน จากสถิติการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรตั้งแต่ปี 2502 – 2518 พบว่า มีเกษตรกรสูญเสียกรรมสิทธิ์ในที่ดินเนื่องจากการจำนองกว่า 260,000 ไร่ หรือเฉลี่ยปีละ 16,250 ไร่ โดยระหว่างปี 2510 – 2516 ชานาสูญเสียที่ดินจำนวนประมาณ 92,410 ไร่ หรือเฉลี่ยปีละ 13,200 ไร่ โดยในปี 2557 มีที่ดินที่กำลังติดจำนองหรือขายฝาก 30 ล้านไร่จากจำนวนที่ดินของเกษตรกรรายย่อยทั้งหมดประมาณ 71.59 ล้านไร่ กล่าวได้ว่า ในปี 2557 เกือบครึ่งหนึ่งของที่ดินของเกษตรกรรายย่อยมีความเสี่ยงที่จะหลุดมือจากเกษตรกรไปเป็นของเจ้าหนี้หรือระบบหรือสถาบันการเงินหากไม่สามารถชำระหนี้ได้ตามกำหนด⁵⁰⁵

เนื่องจากการหาแหล่งเงินทุนจากการกู้เงินด้วยการขายฝากที่ดินมีเงื่อนไขพิเศษต่างจากการจำนอง คือ สัญญาขายฝากเป็นสัญญาประกันหนี้เงินกู้ที่มีเงื่อนไขบังคับ คือ เมื่อผู้กู้ไถคืนทรัพย์สินภายในระยะเวลาที่กำหนดแล้วให้ถือว่ากรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นตกเป็นของผู้กู้ทันที ในทางกลับกันหากผู้กู้ไม่ชำระเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยตามสัญญา ที่ดินดังกล่าวจะตกเป็นของผู้ให้กู้ทันทีเช่นกัน ขณะที่กรณีการจำนองหากผู้กู้ผิดนัดชำระหนี้ ผู้ให้กู้ต้องไปดำเนินคดีทางศาลให้มีคำสั่งถึงที่สุดเสียก่อนที่ดินจึงจะตกเป็นของผู้ให้กู้⁵⁰⁶ การขายฝากที่ดินของเกษตรกรจึงมีโอกาสที่จะสูญเสียที่ดินได้มากกว่าการจำนองดังเช่นในกรณีของนายสากล และนางผิง ไสกระจ่าง (นามสมมติ) ที่สูญเสียที่ดินมรดกให้แก่นายทุนเงินกู้จากการขายฝากที่ดินที่แม้ขั้นตอนการจดทะเบียนขายฝากจะกระทำต่อหน้าเจ้าพนักงานก็ไม่อาจป้องกันการฉ้อโกงที่ดินซึ่งนอกจากจะเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญสำหรับชานาแล้ว ยังสูญเสียโอกาสในการแปรที่ดินเป็นเงินเพื่อลงทุนทางการเกษตรและใช้จ่ายในครอบครัวยามฉุกเฉิน

⁵⁰⁵ สถิติจากรายงานการวิจัยของกลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร่พรมแดน ดูเพิ่มเติมใน “ที่ดินจำนอง” 30ล.ไร่เสี่ยงหลุดมือชานา หนี้ท่วม-ราคาพีชรวง-นายทุนแห่กว้านซื้อรับเมกะโปรเจกต์,” *ประชาชาติธุรกิจ*, 28 เมษายน 2558, http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1430112495 (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).

⁵⁰⁶ ณีฐิมา แก้วศิริ, “ปัญหาข้อกฎหมายของสัญญาขายฝากอสังหาริมทรัพย์ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), 24.

4.1 บริบทความเป็นมา

นายสากล และนางผิง เริ่มมาบุกเบิกที่ทำกินในตำบลเขาฉกรรจ์ อำเภอสระแก้ว⁵⁰⁷ จังหวัดปราจีนบุรี ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2523 โดยซื้อที่ดินที่มีเอกสารการเสียภาษีบำรุงท้องที่ ประมาณ 40 ไร่ สากลและผิงต่างช่วยกันทำมาหากิน โดยฤดูทำนาก็กลับไปทำนาที่บ้านพ่อแม่ที่ อ.ประจันตคาม พอหมดหน้านาจาก็กลับมาปลูกมันสำปะหลัง ปอ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ที่ อ.สระแก้ว อย่างไรก็ตามสากลและผิงทำไร่บนพื้นที่หลายสิบไร่ได้ไม่นานเพราะบริเวณพื้นที่ราบเชิงเขาบรรทัดแถบนี้ทางราชการสงสัยว่าเป็นที่หลบซ่อนของ ‘ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์’⁵⁰⁸ ประมาณปี พ.ศ. 2525 จึงเริ่มมีโครงการพระราชดำริเข้ามาพัฒนาพื้นที่เขาสามสิบ ต.เขาฉกรรจ์ อ.สระแก้ว จ.ปราจีนบุรี โดยให้ผู้ว่าราชการจังหวัดปราจีนบุรี กรมที่ดิน กรมชลประทาน กรมป่าไม้ และกองทัพภาคที่ 1 ดำเนินการจัดสรรที่ดินให้ประชาชนอยู่อาศัยและเป็นที่ทำกิน โดยวางผังให้สอดคล้องกับระบบส่งน้ำของโครงการอ่างเก็บน้ำเขาสามสิบ และพัฒนาเศรษฐกิจของหมู่บ้านให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้⁵⁰⁹

“ย้ายมาอยู่ที่สระแก้วนี้ตั้งแต่อายุประมาณ 30 กว่าแล้ว ที่เลือกมาอยู่สระแก้ว รู้ว่าที่นี่เค้าจับจองได้ พี่น้องเค้ามาอยู่ที่นี่กันก่อน เรามาเที่ยวหาพี่หาน้องเลยรู้ว่ามันมีที่อีก แล้วก็เห็นว่าหนานี้เค้าได้มัน(สำปะหลัง) ได้ข้าวโพดกัน ไอ้เราแล้วนาแล้วก็อยู่เฉยๆ เลยมาหาที่ไต้ที่โคกที่ป่า เลยมาปลูกมัน ปลูกข้าวโพด เราทำนาที่โน่นแล้วก็มาเฝ้า มาดูแล มาหัก มาถางที่นี่ เลยมาหาซื้อที่เค้าได้ 40 ไร่ แต่ก่อนไร่ละพัน เป็นที่จับจองมี ใบ บท. เฉยๆ นี่แหละ ไม่มีโฉนด”⁵¹⁰

“ชาวบ้านที่มาอยู่ที่นี้มาจากหลายที่ จันทบุรีบ้าง ปราจีนบุรีบ้าง ต่างมาจับจองหาที่ดินทำกินกันมานาน ปี 2522 ชาวบ้านอยู่เป็นกลุ่ม เป็นแก๊งค์ เรียกว่าดงบ้าน สมัยนั้น

⁵⁰⁷ อำเภอสระแก้วถูกยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัดในวันที่ 1 ธันวาคม 2536 ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งจังหวัดสระแก้วขึ้น ดูเพิ่มเติมใน พระราชบัญญัติตั้งจังหวัดสระแก้ว พ.ศ. 2536, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 110 ตอนที่ 125 ก (2 กันยายน 2536).

⁵⁰⁸ “โครงการพัฒนาพื้นที่ราบเชิงเขาจังหวัดสระแก้วตามพระราชดำริ,” <https://web.ku.ac.th/king72/2526/sakeaw.htm> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2557).

⁵⁰⁹ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, “จัดสรรที่ดินทำกิน,” <http://www.rdpb.go.th/rdpb/Front/Projects/ProjectDetail.aspx?projectid=1927> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2557).

⁵¹⁰ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 13 มกราคม 2558 เวลา 10.00 น. – 11.00 น.

เรียกว่าบ้านเมืองจะลุกเป็นไฟก็ว่าได้ ร้อนไปหมด ชาวบ้านบุกรุกเผาป่าแย่งเอาที่ดินมาเพาะปลูก แล้วยังเป็นพื้นที่หลบซ่อนของคอมมิวนิสต์เลยเผากันใหญ่ ปี 2525 หรือ 2526 เริ่มมีโครงการพระราชดำริเขาสามสืบและอ่างเก็บน้ำเขาสามสืบ โดยจัดสรรที่ดินให้ชาวบ้านครอบครัวละ 11 ไร่ คนที่ไม่มีที่ทำกินก็ดีใจ จะได้มีที่ทำกิน ส่วนคนที่มีที่ดินอยู่มากๆ ก็ไม่ได้ค่าเวนคืนที่ดินเลย ชาวบ้านเค้าทำมาเลี้ยงชีพกัน บ้านก็ต้องรื้อต้องย้าย แต่ต้องมาเจอโครงการที่บังคับให้ลดพื้นที่ทำกินลง เริ่มมีการจัดสรรพื้นที่ในโครงการพระราชดำริ ประมาณช่วงปี 2525-2527 นั้นแหละ พื้นที่โครงการประมาณ 6,000 ไร่ จัดสรรให้เกษตรกรครอบครัวละ 11 ไร่ เป็นที่ทำกิน 10 ไร่ ที่อยู่อาศัย 1 ไร่”

511

จากประชาชนที่บุกเบิกที่ทำกินได้ตามกำลังแรงงานในครอบครัว แต่ภายหลังจากมีโครงการฯ ไม่ว่าจะใคร เคยมีที่ดินก็รื้อไร่ เมื่ออยู่ในพื้นที่โครงการจะถูกจัดสรรให้เหลือครอบครัวละ 11 ไร่ ซึ่งแบ่งเป็นที่ทำกิน 10 ไร่ และที่อยู่อาศัยอีก 1 ไร่ เท่าๆ กัน “ที่ที่เราอยู่นี้เค้ามาแบ่งให้ ชดเชยให้เราที่เอาที่เราไปทำสวนป่า ปลูกโรงเรียน ทำอนามัย เป็นอบต.ไปโน่น เค้ามาจัดให้เราแค่นี้ ไร่ ตอนเค้ามาแบ่งก็ไปขอว่าแบ่งให้ลูกสักหน่อย เรามีตั้งสี่สิบไร่ ขอแบ่งอะไรให้ลูกมั่ง เค้าก็ไม่ให้ เค้าว่าลูกไม่มีครอบครัว ถ้ามีครอบครัวถึงจะแบ่งได้”⁵¹² ความหวังของนางผิงที่คิดจะมีเงินตั้งตัวได้เพราะความขยันทำมาหากินจึงพังลงไปด้วย “เมื่อก่อนก็ทำทั้งนาทั้งปลูกข้าวโพดเวียนกันไป สมัยมาทำกินที่เขาสามสืบใหม่ๆ มีที่ 40 ไร่ ทำนาได้ไร่ละ 1,000 ยายเลยพอตั้งตัวได้”⁵¹³

ภาพที่ 4.1 ท่อส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำเขาสามสืบและประตูเปิดน้ำเข้าพื้นที่เกษตร

(รูปถ่ายเมื่อ 6 พ.ค. 2557)

⁵¹¹ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่นบ้านหมู่ ก, วันที่ 13 มกราคม 2558 เวลา 13.30 น. – 16.00 น.

⁵¹² สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

⁵¹³ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

ข้อดีอย่างหนึ่งของการมาอยู่ในที่จัดสรรก็คือ มีคลองส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำเขาสามลิบ ไหลผ่านหน้าบ้านจึงสามารถทำการเกษตรได้ตลอดปีซึ่งเป็นจุดเด่นของที่ดินในพื้นที่และทำให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้นหลายเท่าตัว “น้ำท่าดีเยี่ยมนี้ดี คนเลยมาหาซื้อที่ดินกันหลาย มาขอซื้อกันสิบไร่ก็เจ็ดแปดแสน เขาก็ขายกัน คนมาซื้อก็ซื้อปลูกต้นไม้ต้นไม้ไม่ต้นไม้ไร่ ไม่นานมานี้ยังไร่ละหกหมื่น นี่ขึ้นมาจะเป็นแสนอยู่แล้ว”⁵¹⁴

ภาพที่ 4.2 บ้านและบริเวณบ้านของยายผิงและครอบครัวของลูกสาว รวมทั้งสิ้น 5 คน
(รูปถ่ายเมื่อ 6 พฤษภาคม 2557)

⁵¹⁴ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

บนพื้นที่ 11 ไร่ของยายผิงในปัจจุบัน แบ่งเป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยซึ่งเป็นที่ดินด้านหน้าและติดถนนบนเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ โดยด้านหน้าสุดของบ้านเป็นโรงรถซึ่งเป็นที่นั่งเล่นของยายผิงและหลานๆ ในตอนกลางวัน ในโรงรถมีแคร่และไม้กระดานยกพื้นสูงเพื่อเป็นที่นอนดูโทรทัศน์ และมีที่ทำอาหารอยู่ริมฝาผนัง ถัดเข้าไปเป็นลานใต้ต้นไม้ม่วงใช้สำหรับวางถังเผาถ่าน เลี้ยงไก่ เลี้ยงเป็ด และมีกรงกระต่าย 1 กรง ให้หลานสาวเลี้ยงกระต่ายไว้ดูเล่น ลึกเข้าไปเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวซึ่งแบ่งออกเป็นห้องยกพื้นสูงสำหรับอยู่อาศัยและโถงใต้ชายคากว้างสำหรับแขวนเสื้อผ้า

ปัจจุบันรายได้ของครอบครัวมาจากลูกสาวและลูกเขยซึ่งมีอาชีพหลักคือ รับจ้างทำงานก่อสร้างและทำเฟอร์นิเจอร์ไม้ตามที่มีผู้ว่าจ้าง ควบคู่กับการปลูกพืชผลทางการเกษตรตามฤดูกาล คือ ช่วงปลายมกราคม – มีนาคมปลูกผักสวนครัว เช่น ผักกาด ผักกวางตุ้ง, เมษายน-มิถุนายน ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์, กรกฎาคม-พฤศจิกายนปลูกข้าว เก็บเกี่ยวเสร็จแล้วถ้าราคาดีก็จะมีปลูกถั่ว โดยการปลูกข้าวจะเป็นการปลูกเพื่อรับประทานในครัวเรือนเป็นหลัก ยายผิงเล่าว่า ข้าวที่ปลูกเป็นข้าวแข็งทนแมลงจึงไม่ต้องใช้ยาฆ่าแมลง ส่วนปุ๋ยใช้แค่หนึ่งถึงสองถุงเท่านั้นต่อการปลูกข้าวหนึ่งรอบ ด้วยเพราะเป็นการปลูกเพื่อกินเองในครอบครัวจึงไม่นำข้าวเข้าโครงการรับจำนำข้าวซึ่งก็โชคดีเพราะไม่ต้องไปรอเงินโครงการที่ล่าช้า อีกทั้งเมื่อไม่มีเงินเราก็นำข้าวไปขายเองในตลาดซึ่งได้เงินเยอะกว่าเข้าโครงการ

“ขายนอกตลาดถังละ 100 ขายไปขายโดยตรงเลย ถังละ 100 ข้าวมะลิถังละ 120 บาท ปลูกข้าวหอมมะลิก็ได้ราคาหน่อย อีกอย่างตอนขายต้นฤดูมันได้ราคามากกว่าปกติ ซัก 500 ต่อเกวียนเงี้ย รวมๆ ทำนาที่ก็ได้ประมาณ 30 - 40 ถัง ลิบไร่ก็ได้อยู่หรือ 3-400 ถัง ข้าวขายก็เก็บไว้กินร้อยละ 40 นอกนั้นต้องเตรียมไว้ให้พอกิน ...รัฐบาลที่จะให้ซื้อข้าวจากชาวนาราคาแพงๆ เราก็เคยได้ยินนะแต่เราก็ไม่ได้เอาไปขายหรอก เงินราคาประกันอะไรนั้นกว่าจะได้เงิน โอयरอกันไปเถอะ เรายืนขายอยู่กับบ้านนะลูกสบาย”⁵¹⁵

เมื่อถามว่ายายผิงจำเป็นต้องกู้เงินทำนาอีกหรือไม่ ยายผิงบอกว่ายายไม่กู้เงินแล้ว ครั้งสุดท้ายที่กู้ก็กู้แบบกลุ่มจาก ธ.ก.ส. ได้มา 50,000 บาท แต่มันกินนานแล้ว ใช้นี่ ธ.ก.ส. หหมดแล้วก็ไม่กู้ต่อ ส่วนที่อยู่อาศัยและที่ทำกินทั้ง 11 ไร่ซึ่งเป็นที่ สป.ก. ก็นำไปค้ำประกันเงินกู้ที่ ธ.ก.ส. ได้ แต่สำหรับยายผิงและครอบครัวไม่อยากกู้เงินอีกแล้วแม้กระทั่งกู้มาเพื่อสร้างบ้านใหม่เนื่องจากดอกเบี้ยธนาคารแพง “ที่ตรงที่บ้านเนี่ยเป็นที่ สป.ก. ยาวไปลิบไร่ เค้าก็เอาไปค้ำประกันเอาไปกู้ได้อยู่นะ ... เพื่อนบ้านเค้าก็ทำบ้าน เรายังไม่ไหวหรอก ดอกเบี้ยร้อยละ 7 บาทต่อเดือนโน่นนะ บ้างก็ร้อยละ 7 ร้อยละ 5 ร้อยละ 6 ต่อเดือนแล้วแต่ โอ้ยยยยแพง”⁵¹⁶

⁵¹⁵ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 6 พฤษภาคม 2558 เวลา 14.00 น. – 15.00 น.

⁵¹⁶ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 6 พฤษภาคม 2558 เวลา 14.00 น. – 15.00 น.

แต่เมื่อถามย้อนถึงเรื่องราวการกู้เงินด้วยการขายฝากในอดีตที่ทำให้สูญเสียด้านไป ยายผิงไม่ค่อยอยากเล่ามากนัก จนกระทั่งผู้วิจัยบอกว่า “เล่ามาเถอะยายเอาไว้อ่านคนอื่นให้เค้ารู้ จะได้ระวังตัวตอนไปทำสัญญา” และให้สัญญากับยายผิงว่า “จะไม่เปิดเผยว่าใครเป็นคนเล่าให้ฟัง” ยายผิงจึงยอมเล่าเรื่องราวในอดีตบางส่วนให้ฟัง

4.2 แปรที่ดินเป็นเงิน

ที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตที่สามารถแปรเป็นเงินทุนสำหรับใช้จ่ายได้ ดังนั้นเมื่อมีความต้องการใช้เงินยามฉุกเฉินเจ้าของที่ดินจึงมักนำที่ดินไปจำนองหรือขายฝากกับสถาบันการเงินหรือบุคคลเพื่อนำเงินมาหมุนเวียนใช้จ่าย ยิ่งที่ดินหมุนเวียนเปลี่ยนมือบ่อยเท่าใดนั้นยิ่งแสดงให้เห็นถึงความร้อนใจต้องการใช้เงินของผู้เป็นเจ้าของที่ดินได้เป็นอย่างดี

จุดเริ่มต้นของการแปรที่ดินเป็นทุนของสากลและผิง เริ่มเมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2539 โดยนายสากลและผิงตัดสินใจนำที่ดินที่ได้รับมรดกมาจากพ่อของนางผิงซึ่งเป็นที่ดินที่ อ.ประจันตคาม จ.ปราจีนบุรี จำนวนประมาณ 22 ไร่ 2 งาน ไปจำนองกับ ธ.ก.ส. ในวงเงิน 370,000 บาท เพื่อนำเงินมาช่วยเหลือบุตรชายที่ถูกตำรวจจับตั้งแต่ปลายปี 2538⁵¹⁷ แต่ระยะเวลาเพียงไม่ถึง 2 เดือนสากลและผิงก็มาถ่ถอนจำนองจาก ธ.ก.ส. อีก 8 เดือนต่อมาสากลและผิงนำที่ดินผืนดังกล่าวไปจดทะเบียนขายฝากที่ดินกับนางพร(เจ้าหนี้)ด้วยการแนะนำของนางนงค์(นายหน้า) โดยนางนงค์บอกกับสากลและผิงว่านางพรไม่รับจำนองแต่รับขายฝากที่ดิน⁵¹⁸ ผิงและสากลจำได้เพียงว่าได้ตกลงกันด้วยวาจากับนางนงค์ว่า เมื่อครบสัญญา 1 ปีในวันที่ 11 ตุลาคม 2540 จะนำเงินต้นจำนวน 200,000 บาท มาคืนพร้อมดอกเบี้ย จำนวน 70,000 บาท โดยได้ทำสัญญาขายฝากต่อหน้าเจ้าหน้าที่สำนักงานที่ดินอำเภอประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งในวันทำสัญญานั้นนางนงค์พาสากลและผิงไปปรับเงินที่ธนาคาร

⁵¹⁷ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และตำรวจที่รับผิดชอบพื้นที่ในขณะนั้นยืนยันว่า ลูกชายนายสากลโดนตำรวจจับเมื่อ ปลายปี 2538 โดยนายสากลพยายามใช้เงินวิ่งเต้นคดีแต่ก็ถูกศาลตัดสินจำคุกมามาก บ้างน้อยบ้างตามความผิด ดูเพิ่มเติมใน “เมีย’(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ผวาอีกถูกขู่ฆ่าตั้ง กก.สอบ-15วันรู้ผล,” *มติชน*, 22 ตุลาคม 2541, 1, 19.; “เปิดทำเนียบล้างภาพใจดำ ‘ชวน’เสียใจ! ปลอบเมียชวานาแขวนคอ,” *มติชน*, 21 ตุลาคม 2541, 1, 19.

⁵¹⁸ “‘เมีย’(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ลั่นพลีชีพขอให้ได้ที่ดินคืน,” *กรุงเทพธุรกิจ*, 23 ตุลาคม 2541, 3.

จำนวน 162,000 บาท โดยอ้างว่าเงินส่วนที่หักไปคือ ภาษีซึ่งจ่ายให้แก่สำนักงานที่ดิน จำนวน 35,000 บาท⁵¹⁹ และค่านายหน้าของนางนงค์จำนวน 3,000 บาท⁵²⁰

“สองโมง นางพร(นายหน้า)ถึงได้มาเซ็น พอพวกผมขึ้นไปเขาก็บอกให้ไปรับเงินที่ธนาคาร นางนงค์(นายหน้า)เอาถือไว้ก่อนแล้ว พอไปถึงธนาคาร นางนงค์ไปรับเงินมาให้ 165,000 บาท หนึ่งแสนหกหมื่นห้าพันบาทถ้วน จ่ายให้ค่านายหน้าสามพันบาท แต่หนังสือสัญญา นางนงค์ยังไม่ให้ อ้างว่ายังไม่เสร็จ”⁵²¹

เนื่องจากวันที่ 11 ตุลาคม 2540 เป็นวันเสาร์ นางนงค์จึงนัดนางผิงไปชำระเงินกู้ก่อนครบกำหนด 1 วัน แต่เมื่อตอนครบกำหนดไถ่ถอนที่ดินนางผิงมีเงินเพียง 70,000 บาท จึงไปขอให้นางเจียดซึ่งเป็นน้องสะใภ้ของผิงร่วมกันไถ่ถอนที่ดินออกมาก่อน นางเจียดจึงเตรียมเงินไป 200,000 บาท แต่เมื่อไปถึงสำนักงานที่ดินนางนงค์ซึ่งเป็นนายหน้ากลับบอกว่าตามสัญญาแล้วเงินต้นที่กู้เงินไป คือ 270,000 บาท ดังนั้นต้องชำระดอกเบี้ยอีก 100,000 บาท นางผิงยังถูกนางนงค์ข่มขู่ว่าถ้าไม่นำเงินมาคืนทั้งต้นและดอกเบี้ยในวันนี้ที่ดินที่นำมาขายฝากไว้จะถูกยึดทันที นางผิงตกใจและสับสนมาก ว่าทำไมในวันทำสัญญาจึงได้เงินไปเพียง 165,000 บาท แต่ในสัญญากลับเขียนว่าได้เงินไป 270,000 บาท เดินไปปรึกษาเจ้าหน้าที่ในสำนักงานที่ดินคนไหนก็เงียบไม่มีใครอธิบายอะไรให้ฟัง ทั้งนางผิงก็ยังคิดไม่ออกว่าจะหาเงินแสนจากที่ไหนให้ทันภายในวันนี้ เมื่อนางผิงไม่มีเงินจึงตกลงขายที่ดินให้แก่ นางเจียด นางเจียดจึงกลายเป็นฝ่ายต้องเร่งหาเงินเพื่อนำมาไถ่ถอนที่ดินคืนจากเจ้าหน้าที่ นางนงค์จึงชวนให้

⁵¹⁹ การจดทะเบียนขายฝาก จะต้องชำระค่าธรรมเนียมเป็นค่าจดทะเบียนขายฝากในอัตรา ร้อยละ 2 ของราคาประเมินทุนทรัพย์, อากรแสดมภ์ (คิดจากราคาประเมินทุนทรัพย์หรือราคาซื้อขายแล้วแต่ว่าราคาไหนสูงกว่า โดยทุก 200 บาท เสีย 1 บาท) ทั้งนี้หากถือครองที่ดินไม่ถึง 5 ปีและผู้ขายฝากไม่มาชำระเงินภายในระยะเวลาที่ตกลงกันจะต้องเสียภาษีธุรกิจเฉพาะ 0 - 3.3% และชำระภาษีเงินได้หัก ณ ที่จ่าย ทั้งนี้ผู้รับซื้อฝากอาจเรียกเก็บค่าปากถูง 3-5% ขึ้นกับลักษณะหลักทรัพย์ ราคาซื้อขาย ทำเลที่ตั้ง ดูเพิ่มเติมใน กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย, “การจดทะเบียนขายฝาก,” <http://www.dol.go.th/dol/images/medias/dol/example/lo/smt/handbook/march/news14.htm> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).

⁵²⁰ “คนจนแค้นรัฐฆ่าตัวหน้าทำเนียบ ผูกคอ-ทิ้งจดหมายถึง ‘ชวน’! ถูกอุบที่ร้องเรียนไร้ผล,” *ข่าวสด*, 20 ตุลาคม 2541, 1, 13.; “ชวนรีบเปิดทำเนียบคุยม็เมีย(ไม่เปิดเผยชื่อ) ช่วยได้แค่งานศพ,” *ข่าวสด*, 21 ตุลาคม 2541, 1, 10-11. และ “เผยจม.ลาตาย(ไม่เปิดเผยชื่อ)คนจนตัดพ้อนายกฯ,” *ไทยรัฐ*, 21 ตุลาคม 2541, 12.

⁵²¹ จดหมายถึงนายกรัฐมนตรี นายชวน หลีกภัย ใน “เผยจม.ลาตาย(ไม่เปิดเผยชื่อ)คนจนตัดพ้อนายกฯ,” 3, 12.

นางเจียดไปกู้เงินจากนายสิทธิ์(สามีของนางนงค์)เพิ่มอีก 120,000 บาท เพื่อจ่ายค่าดอกเบี้ยยจำนวน 100,000 บาทให้แก่นางพร และค่าภาษีธุรกิจเฉพาะอีก 20,000 บาท

เมื่อได้เงินมานางผิงจึงนำเงินไปไถ่ถอนที่ดินจากนางพรแล้วนำที่ดินแปลงดังกล่าวขายให้กับนางเจียดตามที่ตกลงในวันเดียวกันนั้นเองเพื่อให้นางเจียดนำที่ดินไปจำนองกับนายสิทธิ์เป็นระยะเวลา 6 เดือน นางผิงไม่รู้เลยว่าในสัญญาขายที่ดินให้กับนางเจียดที่ทำไว้กับกรมที่ดินระบุว่า นางผิงขายที่ดินแปลงดังกล่าวไปในราคา 670,000 บาท จนกระทั่งมีหนังสือจากกรมสรรพากรให้ไปชำระภาษีเงินได้จากการขายที่ดินที่ถือครองไม่ถึง 3 ปีจำนวนสามหมื่นกว่าบาท

“ทางเจ้าหน้าที่ไม่บอกให้เจ้าของเงินรู้ว่าหักดอกพร้อม นางพร(เจ้าหน้าที่)เลยจ่ายให้นางนงค์(นายหน้า)มาเต็มสองแสนเจ็ดหมื่น โดยทางผม(นายสากล)เข้าใจว่าสองแสนเจ็ดหมื่นเป็นดอก⁵²² ผมจึงรับเหลือจากหักภาษีแล้ว แสนหกหมื่นห้าพัน ตั้งปีหนึ่งแล้วทางผมยังไม่รู้ว่าโดนโกง จนวันถ่ายถึงได้รู้...นางผิงถูกนางนงค์ขูดตลอดเวลา เข้าไปหาเจ้าหน้าที่ที่ดินสามโต๊ะด้วยกัน ไม่มีใครพูดสักคน ปลอบยให้เข้าไปข่มขูดตลอดเวลา จะให้เอาเงินมาอีกหนึ่งแสนบาท รวมเป็นสามแสนเจ็ดหมื่นบาท ชู่จะยึดที่ลูกเดียว...นางผิงหมดถ้ำ... นางผิงถือครองที่ดินยังไม่ถึงสามปีต้องเสียภาษีเป็นเงินสามหมื่นกว่าบาท จนกรมล้มการปราจิมอบให้ทางสระแก้วไปทวงถามจนถึงบ้าน ผมกับนางผิงก็เไม่รู้เรื่อง จึงได้ออกมาถามที่สระแก้วดูว่าเงินอะไรตั้งสามหมื่นกว่าบาท เขาบอกว่านางผิงขายที่ได้ตั้งหกแสนหกหมื่นกว่าบาท เขาจึงมาทวงภาษีรายได้”⁵²³

นางเจียด(น้องสะใภ้ของผิง)ซึ่งเป็นผู้ซื้อที่ดินต่อจากนางผิงในวันนัดชำระหนี้เล่าให้นักข่าวฟังว่า “ในช่วงแรกที่นายสากลกับภรรยาพาที่ดินไปขายฝากนั้นตนเองไม่ทราบรายละเอียด มาทราบและเข้าไปเกี่ยวข้องในช่วงที่ที่ดินแปลงนี้จำนวน 22 ไร่ 2 งาน 28 ตารางวา กำลังจะหลุดมือไป ภรรยา นายสากลจึงมาขอร้องให้ตนไปไถ่ถอนจากการขายฝากกับนางพร แต่ตนมีเงินไม่พอจึงได้ตกลงกับภรรยา นายสากลว่าตนเองจะไถ่ถอนได้ ต้องให้ภรรยา นายสากลช่วยเหลือเงินในช่วงต้นก่อนจำนวน 70,000 บาท ส่วนตนจะออก 200,000 บาท หลังจากนั้นได้เงินครบตามสัญญาแล้วจึงไปหานางนงค์ ซึ่งเป็นนายหน้าให้ไปไถ่ถอนกับนางพร เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2540 แต่ปรากฏว่า เมื่อทุกฝ่ายพบหน้ากันแล้วนางนงค์ได้บอกว่าเงินจำนวน 270,000 บาทนั้นไม่สามารถจะไถ่ถอน

⁵²² เนื้อความในจดหมายของสากลว่า “สองแสนเจ็ดหมื่นเป็นดอก” สากลหมายถึง สองแสนเจ็ดหมื่นเป็นเงินต้นและดอกเบี้ย.

⁵²³ จดหมายถึงนายกรัฐมนตรีนายชวน หลีกภัย ดูเพิ่มเติมใน “เผยจม.ลาตาย(ไม่เปิดเผยชื่อ)คนจนตัดพ้อนายกฯ,” 3, 12.

ที่ดินจากการขายฝากได้ เนื่องจากจะต้องเสียค่าดอกเป็นเงิน 100,000 บาท และอีก 20,000 บาท เป็นค่าภาษีธุรกิจเฉพาะ ทำให้ตน นายสากลและนางผิงไม่สามารถหาเงินได้ทัน นางนงคจึงกล่าวว่าถ้าหาเงินไม่ทันวันนี้ที่ดินแปลงดังกล่าวจะตกเป็นของนางพร ทำให้ตนสามคนต้องดิ้นรนหาเงินโดยมีนางนงคแนะนำให้ไปกู้มาจากสามีคือ นายสิทธิ์ ซึ่งในที่สุดก็ได้ทำสัญญาเงินกู้กับนายสิทธิ์เป็นเงิน 120,000 บาท”⁵²⁴

“ยายผิงเล่าว่า มีที่ที่ อ.ประจันตคามอยู่ 20 ไร่ เป็นที่นาที่ตาสากลและยายผิงช่วยกันทำนา ตอนนั้นเอาไปจำนอง ได้เงินมา 200,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 3 เราไปกู้มาผ่านนายหน้าเลยได้เงินมาแค่แสนเดียว โดยตกลงกันว่าตอนใช้คืนต้องเอาไปคืนทั้งทุนและดอกเบี้ยรวม 270,000 บาท แต่พอถึงเวลาหาเงิน 270,000 ไปไถ่ถอนที่ดินได้ กลับถูกเจ้าหนี้บอกว่าต้องคืน 370,000 บาท เลยต้องไปหาผู้มาเพิ่มอีก จึงไปปรึกษาน้องสาว(นางเจียด) จึงทำเรื่องโอนที่ดินให้น้องโดยตกลงขายที่ดินเพื่อเอาเงินไปไถ่ถอนที่ดินจากนายหน้า แต่ก็ได้เงินในส่วนต่างที่เหลือคืนมาและไม่ได้ที่ดินจึงเริ่มไปร้องเรียน”⁵²⁵

ตารางที่ 4.1 ส่วนหนึ่งของประวัติที่ดิน โฉนดเลขที่ 88XX อ.ประจันตคาม จ.ปราจีนบุรี⁵²⁶

พ.ศ.	ประกาศการจดทะเบียน	ผู้ให้สัญญา	ผู้รับสัญญา
8 มิถุนายน 2538	โอนมรดก	นายเอียง	นางผิง ไสกระจ่าง
2 กุมภาพันธ์ 2539	จำนองเป็นประกัน	นางผิง ไสกระจ่าง	ช.ก.ส. (ผู้รับจำนอง)
15 มีนาคม 2539	ไถ่ถอนจากจำนอง	ช.ก.ส.	นางผิง ไสกระจ่าง (ผู้ไถ่ถอน)
11 ตุลาคม 2539	ขายฝากมีกำหนด 1 ปี	นางผิง ไสกระจ่าง	นางพร (ผู้รับซื้อฝาก)
10 ตุลาคม 2540	ไถ่ถอนจากขายฝาก	นางพร	นางผิง ไสกระจ่าง (ผู้ไถ่ถอน)
10 ตุลาคม 2540	ขาย	นางผิง ไสกระจ่าง	นางเจียด
10 ตุลาคม 2540	จำนองเป็นประกัน	นางเจียด	นายสิทธิ์ (ผู้รับจำนอง)

⁵²⁴ “ตั้งกก.สอบให้รัฐใน 15 วัน ‘ไม่เปิดเผยชื่อ’ ผูกคอตาย,” *ไทยรัฐ*, 22 ตุลาคม 2541, 1, 10, 19.

⁵²⁵ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

⁵²⁶ สำนักงานที่ดินอำเภอประจันตคาม จ.ปราจีนบุรี, “สารบัญจดทะเบียน (หลังโฉนดที่ดิน),” โฉนดเลขที่ 88XX).

ท่ามกลางความรู้สึกสับสนว่า ทำไมเงินต้นและดอกเบี้ยที่ระบุในสัญญาไม่เป็นไปตามที่ตกลง ทำไมไม่ได้รับสัญญาขายฝากจากเจ้าหน้าที่ในวันที่ทำสัญญา ทำไมไม่มีเจ้าหน้าที่ในสำนักงานที่ดินช่วยให้คำปรึกษาหรือช่วยเหลือเลย ทำไมสัญญาซื้อขายที่ดิน ณ สำนักงานที่ดินจึงระบุว่าขายที่ดินไปแล้วในราคา 670,000 บาท แต่สากลกลับผิดกลับไม่ได้รับเงินส่วนต่าง และทำไมต้องมาเสียที่ดินไปด้วยความผิดพลาดในการทำสัญญาของเจ้าหน้าที่รัฐเช่นนี้ “น้อง(นางเจียด น้องสะใภ้ของผิง)จะโกงที่ก็ให้มันรู้ไป” “เค้าไม่ให้เงินมาจะทำยังไง” “เจ้าหน้าที่เราไปโอนให้เค้าแล้ว เอาคืนก็ไม่ได้ ถามใครก็ช่วยไม่ได้เลยไม่รู้จะทำไง”⁵²⁷ สากลและผิงรู้สึกว่าการร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของสำนักงานที่ดินนั้นๆ เพราะเอกสารทุกอย่างทำไว้อย่างถูกต้อง กระทั่งปัจจุบันผิงยังจำเหตุการณ์ในวันนั้นได้เป็นอย่างดี “คนที่เราไปจำนองที่ซื้อนางงคนนั้นร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ที่กรมที่ดิน คนที่จะซื้อที่ดินเราก็คงมาให้เราเซ็นเอกสาร หลักฐานมันก็มีหมด ทำให้เราไม่มีทางออก ปรึกษาใครๆ แล้วก็ไม่มีผลดีขึ้น หลักฐานมันชัด แก่ไขไม่ได้ หลวงเค้าก็บอกต้องเป็นตามนั้นแหละ”⁵²⁸

กระบวนการต่อสู้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมจากกรณีขายฝากที่ดินของสากลจำเป็นต้องเดินทางไปร้องเรียนกับหลายหน่วยงาน แม้ระยะทางจากบ้านที่สระแก้วไปหน่วยงานในอำเภอประจันตคาม และในจังหวัดปราจีนบุรีจะมีระยะทางเกือบ 100 กิโลเมตร สากลก็ไม่ย่อท้อความรู้สึกว่าการโกงที่ดินขายฝากอย่างถูกต้องตามระเบียบของทางราชการนี้เจ้าหน้าที่ของสำนักงานที่ดินจะต้องร่วมมือกับนายทุนผู้รับขายฝากยังเป็นข้อสงสัยที่ค้างคาใจ ทั้งสากลยังรู้สึกถึง “ความป่าเถื่อน” ของเจ้าหน้าที่เนื่องจากในวันที่ไปยื่นขอโฉนดที่ดินนั้นเมื่อมีปัญหาในการหาเงินมาชำระในวันดังกล่าวทั้งทีในทางกฎหมายถือว่ายังไม่ครบกำหนดก็ไม่มีเจ้าหน้าที่ที่ดินคนใดอธิบายหรือให้ความช่วยเหลือ กลับปล่อยให้นางผิงถูกข่มขู่จากนางงซึ่งเป็นนายหน้าว่าถ้าหาเงินมาคืนให้ครบไม่ได้ภายในวันนี้จะถูกยึดที่ดิน “...ป่าเถื่อนแซ่ไหนเจ้าหน้าที่ที่ดินเต็มล้นงานเหมือนไม่มีคน”⁵²⁹

เมื่อรู้สึกเช่นนี้นายสากลจึงเริ่มร้องเรียนเพื่อขอให้มีการสอบสวนเจ้าหน้าที่ที่ดินอำเภอเนื่องจาก “ร่วมมือกับนายทุนผู้รับขายฝาก และมีพฤติกรรมข่มขู่”⁵³⁰ โดยเริ่มตั้งแต่สำนักงานที่ดินอำเภอประจันตคาม ที่ว่าการอำเภอประจันตคาม ศาลากลางจังหวัดปราจีนบุรี นายสากลก็ดำเนินการร้องเรียนด้วยตัวเองแม้จะใช้เวลาเดินทางไปร้องเรียนแต่ละครั้งเกือบ 2 ชั่วโมงด้วยรถเช่าเหมาจากคน

⁵²⁷ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

⁵²⁸ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

⁵²⁹ จดหมายถึงนายกรัฐมนตรี นายชวน หลีกภัย ใน “เผยจม.ลาตาย(ไม่เปิดเผยชื่อ)คนจนตัดพ้อนายกฯ,” 3, 12.

⁵³⁰ “คนจนแค้นรัฐฆ่าตัวหน้าทำเนียบ ผูกคอ-ทิ้งจดหมายถึง ‘ชวน’! ถูกจับที่ร้องเรียนไร้ผล,”

ในหมู่บ้าน หรือใช้เวลาเดินทางกว่า 3 ชั่วโมงด้วยรถรับจ้างประจำทาง เมื่อการร้องเรียนระดับอำเภอ จังหวัดไม่ได้ผลนายสากรจึงตัดสินใจจะต้องไปทำเนียบรัฐบาลเพื่อร้องเรียนกับนายกรัฐมนตรี ชวน หลีกภัย ให้ได้ “ตาสากลแก่ไปร้องเรียนของแแก่เอง ไม่มีใครมาช่วยรื้อก ไปที่ดิน ไปอำเภอ ไปจังหวัด ไปแถวนนี้ท่วมดแล้วกก็ช่วยไม่ได้ เลยคืดว่ต้องไปพบนายกชวน ไปร้องเรียนที่ทำเนียบเอง ... สมัชชวา อะไรไม่รู้จัก สากลเค้าไปเอง ไม่มีใครช่วย แแก่ตั้งใจไปของแแก่เองว่ต้องไปพบนายกชวนให้ได้”⁵³¹

นายสากรออกเดินทางอีกครั้ง แม้ระยะทางจากบ้านถึงทำเนียบรัฐบาลกว่า 216 กิโลเมตรจะต้องใช้เวลาเดินทางด้วยรถประจำทางราวๆ 4 – 5 ชั่วโมง สากลก็มีความหวังว่า นายกรัฐมนตรีจะต้องช่วยได้ วันที่ 22 มกราคม 2541 นายสากรจึงเดินทางไปยังทำเนียบรัฐบาลเพื่อขอพบนายกฯ ชวน แต่เจ้าหน้าที่ให้นายสากรเขียนจดหมายร้องเรียนที่ฝ่ายประสานมวลชน ศูนย์บริการประชาชน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เมื่อเขียนเสร็จทางสำนักนายกฯ จึงทำเรื่องส่งให้กรมที่ดินตรวจสอบ⁵³² แล้วให้นายสากรกลับไปรอการสอบสวนของทางราชการอยู่ที่บ้าน ต่อมาในเดือนพฤษภาคม 2541 กรมที่ดินจึงทำหนังสือแจ้งไปยังนายสากรผ่านทางสำนักงานเลขาธิการ นายกรัฐมนตรีว่า “นิตกรรมกรขายฝากดังกล่าวสมบูรณ์และเป็นไปอย่างถูกต้อง อีกทั้งเจ้าหน้าที่ที่ดินอำเภอไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้อง”⁵³³

ในฐานะหัวหน้าครอบครัวนายสากรผู้รับผิดชอบดูแลทุกอย่างในบ้านจึงรู้สึกกลุ่มใจมากที่ครอบครัวต้องสูญเสียที่ดินและเงินไป นอกจากจะเดินทางไปร้องเรียนตามสถานที่ราชการแล้ว นายสากรยังไปหาญาติๆ เพื่อปรึกษาและขอความช่วยเหลือ เช่น เดินทางไปหาน้องชายซึ่งเป็นตำรวจ แต่น้องชายของนายสากรก็ทำได้เพียงปลอบใจเพราะเรื่องเกิดขึ้นไปแล้ว มีหลักฐานถูกต้อง คงแก้ไขอะไรไม่ได้ “เมื่อประมาณ 3 – 4 เดือนที่ผ่านมาได้พบกับนายสากร ซึ่งนายสากรได้มาปรึกษาโดยบอกว่า เสียใจกับเรื่องที่เกิดขึ้น พุดไปน้ำตาไหลไปเพราะเรื่องสายไปแล้ว นายสากรยังได้บอกอีกว่ เสียตายนั้งเงินและที่ดิน แต่ตอนมาปรึกษานั้นได้เกิดเรื่องขึ้นแล้วไม่สามารถแก้ไขอะไรได้”⁵³⁴ และผลจากการยื่นจดหมายร้องเรียนก็ได้รับคำตอบเช่นที่เคยสอบถามจากหน่วยงานระดับอำเภอและจังหวัด

⁵³¹ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

⁵³² “ผูกคอตายหน้าทำเนียบประจาน ‘ชวน’ ‘ชีวิตบัดซบ’ ชวนนา,” *มติชน*, 20 ตุลาคม 2541, 1, 19.

⁵³³ “คนจนแค้นรัฐฆ่าตัวหน้าทำเนียบ ผูกคอ-ทิ้งจดหมายถึง ‘ชวน’! ถูกสุขที่ร้องเรียนไร้ผล,” 13.; “ผูกคอตายหน้าทำเนียบประจาน ‘ชวน’ ‘ชีวิตบัดซบ’ ชวนนา,” 19.

⁵³⁴ นายประสิทธิ์ น้องชายของนายสากรเล่าให้นักข่าวฟัง หลังจากพบนายกรัฐมนตรีที่ ทำเนียบรัฐบาล ดูเพิ่มเติมใน “เปิดทำเนียบล้างภาพใจดำ ‘ชวน’ เสียใจ! ปลอบเมียชวนนาแชวนคอ,” 19.

เหมือนเดิม “ไปเจอเจ้าหน้าที่ที่ประตูทำเนียบ เค้าวช่วยเขียนจดหมายถึงนายกฯ ให้ กลับมารอที่บ้านหลายเดือนก็ช่วยไม่ได้”⁵³⁵

การได้รับการยืนยันจากสำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เมื่อเดือน พฤษภาคม 2541 ว่า นิติกรรมการขายฝากของนางผิงกับนางพรมีความสมบูรณ์ ถูกต้อง และเจ้าหน้าที่ที่ดินไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำสัญญาผิดพลาดเอื้อประโยชน์แก่นายทุนแต่อย่างใด⁵³⁶ ทำให้นายสากลเริ่มตระหนักว่าอาจจะต้องใช้วิธีอื่นในการต่อสู้เพื่อให้ได้ที่ดินคืนมา นายสากลจึงใช้ชีวิตอยู่ที่บ้านที่สระแก้วด้วยความร้อร่น กลุ้มใจไม่รู้จะทำอย่างไรถึงจะได้ที่ดินและเงินคืนมา

ศาลยุติธรรมเป็นเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สากลนึกถึง การพูดคุยกับทนายเพื่อดำเนินการทางศาลทำให้สากลรับรู้ว่าการกระบวนการศาลนั้นมีค่าใช้จ่ายจำนวนมากนอกเหนือจากค่าเดินทาง เช่น ค่าฟ้อง (ร้อยละ 2 - 2.5 ของทุนทรัพย์ แต่ไม่เกิน 200,000 บาท) ค่าธรรมเนียมศาล รวมถึงค่าใช้จ่ายอื่นๆ เช่น ค่าส่งหมาย ค่าทำแผนที่พิพาท ค่าป่วยการและค่าพาหนะพยาน ค่าตรวจเอกสาร โดยผู้เชี่ยวชาญ⁵³⁷ เป็นต้น ซึ่งยายผิงเล่าถึงสาเหตุที่ไม่ไปฟ้องศาลว่าจะไปขอความช่วยเหลือด้วยการฟ้องศาลก็กลัวจักใคร ไม่รู้ขั้นตอนและกระบวนการทางศาล “อ๋อ! เราไม่ได้รู้จักใคร ทำยังไง ทำไม่เป็น น้องชายของตาสากลก็มีที่เป็นตำรวจก็ยังไม่บอกอะไร ไม่รู้จะฟ้องยังไง ฟ้องตรงไหน ไม่รู้จัก เราคนโง่จะไปฟ้องทำยังไงเราก็มารู้ (เคঁนเสียงหัวเราะ)”⁵³⁸

เมื่อคิดอะไรไม่ออกสากลจึงหันไปพึ่งโชคชะตา การตรวจโชคชะตากับตำรา 12 ราศีทำให้นายสากลทราบว่าวันเดือนปีเกิดของตนเองห้ามมีคดีความ “วันเดือนปีเกิดของฉันในตำราสิบสองราศีเขาห้ามเป็นความ ถ้าแกไม่เชื่อก็ลองเอาดูก็ได้ ปีชวด เดือน 5 วันศุกร์ขึ้น 5 ค่ำ พ.ศ. 2479 ตรงกับวันที่ 13 เมษายน”⁵³⁹ ดังนั้นการดำเนินการฟ้องศาลเพื่อขอความเป็นธรรมจึงเป็นทางเลือกที่ถูกตัดออกไป นอกจากดูตำรา 12 ราศีแล้ว นายสากลยังไปให้พระที่นับถือดูดวงให้ เมื่อพระทักว่า “ที่(ดิน)

⁵³⁵ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

⁵³⁶ “คนจนแค้นรัฐฆ่าตัวหน้าทำเนียบ ผูกคอ-หิ้งจดหมายถึง ‘ชวน’! ถูกอุบที่ร้องเรียนไร้ผล,” 13.; “ผูกคอตายหน้าทำเนียบประจักษ์ ‘ชวน’ ‘ชีวิตบัดซบ’ ชวนา,” 19.

⁵³⁷ “ตารางที่ 1 ค่าธรรมเนียมศาล (ค่าขึ้นศาล),” <http://law.cru.ac.th/attachments/article/101/Fee.pdf> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).; “ค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีแพ่ง” <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:uB9q8x28WLYJ:www.library.coj.go.th/money.php+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=th> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).

⁵³⁸ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 6 พฤษภาคม 2558 เวลา 14.00 น. – 15.00 น.

⁵³⁹ เนื้อความบางส่วนจากจดหมายที่สากลเขียนถึงนางผิง ดูเพิ่มเติมใน “เปิดจดหมายลาตาย ‘ลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ เที้ย์หลักการ,” *ข่าวสด*, 22 ตุลาคม 2541, 1, 10.

อันนี้มันจะกลับมาหาเจ้าของเหมือนเดิม”⁵⁴⁰ สากลจึงเชื่อคำพระและมีกำลังใจสู้ให้ได้ที่ดินคืนมาต่อไป เพียงแต่ไม่รู้ว่าจะหลังจากร้องเรียนหน่วยงานราชการตั้งแต่ระดับอำเภอจนถึงจังหวัด และมาร้องเรียนที่ ทำเนียบรัฐบาลแล้ว เมื่อไม่เลือกฟังศาลยุติธรรมนายสากลจะเลือกวิธีใดในการต่อสู้เพื่อให้ได้ที่ดินคืน มาตามคำที่พระท่านายไว้ นายสากลทิ้งไว้เพียงคำพูดกับผิงว่า “เดี๋ยวถ้ากูตาย คนหมูนี้อันนี้(คนบ้านนี้)จะดี กันหมด”⁵⁴¹ ยายผิงจำได้เพียงได้ตอบไปว่า “เอ๊ย พูดไม่ดี ที่มันไม่ใช่ของเราแล้ว มันก็ไม่ใช่ ช่าง มันแก้อ”⁵⁴²

4.3 ขบวนการกระตุ้น

กว่า 1 ปี หลังจากที่สากลพยายามร้องขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ ตั้งแต่ระดับอำเภอ จังหวัด รัฐบาล หรือแม้กระทั่งร้องเรียนกับหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ แต่ทุกวิธีก็ยังไม่ สามารถแก้ไขปัญหาให้แก่สากลได้ การต่อสู้แต่ละวิธีล้วนมีต้นทุนที่สากลต้องสูญเสียทั้งเวลา ค่าใช้จ่าย รวมถึงวิถีชีวิต ความรู้สึกกลุ่มใจและความต้องการได้ที่ดินหรือเงินคืนมาทำให้สากลตัดสินใจเดินทาง ออกจากบ้านที่สระแก้วเพื่อไปร้องเรียนกับนายกฯ ชวนที่ทำเนียบรัฐบาลอีกครั้ง

9 ตุลาคม 2541 นายสากลเดินทางออกจากบ้านพร้อมเงิน 4,000 บาท เพื่อไปจ่ายค่า เช่าที่ดิน และจ่ายเบี้ยประกันชีวิต⁵⁴³

... ตุลาคม 2541 นายสากลไปค้างที่บ้านน้องสาวที่ อ.ประจันตคาม 3 วัน ระหว่างอยู่ที่ บ้านน้องสาวได้ขอกินปลาตุ้มเค็มเนื่องจากอยู่ที่สระแก้วไม่ได้กินมานานแล้ว ตลอดเวลาที่อยู่ที่บ้าน น้องสาวของสากลไม่รู้สึกรังเกียจหรือหงุดหงิดของสากลแต่อย่างใด⁵⁴⁴

... ตุลาคม 2541 สากลไปปรึกษาทนายความที่ประจันตคาม และได้รับคำแนะนำให้ไป ปรึกษาและขอความช่วยเหลือจากสภาทนายความในกรุงเทพฯ แต่สากลไม่ทราบว่าจะอยู่ที่ไหน⁵⁴⁵

... ตุลาคม 2541 นางผิงโทรไปตามหานายสากลที่บ้านน้องสาวแต่ไม่พบ และได้รับการ ตอบกลับมาว่านายสากลเดินทางกลับบ้านที่สระแก้วแล้ว⁵⁴⁶

⁵⁴⁰ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

⁵⁴¹ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

⁵⁴² สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

⁵⁴³ “ผูกคอตายหน้าทำเนียบประจัน ‘ชวน’ ‘ชีวิตบัดซบ’ ชวนนา,” 19.

⁵⁴⁴ “เปิดทำเนียบล้างภาพใจดำ ‘ชวน’ เสียใจ! ปลอบเมียชวนนาชวนคอ,” 19.

⁵⁴⁵ “เปิดจดหมายลาตาย ‘ลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ เหี่ยวหลักการ,” 10.

⁵⁴⁶ “เปิดทำเนียบล้างภาพใจดำ ‘ชวน’ เสียใจ! ปลอบเมียชวนนาชวนคอ,” 19.

12 ตุลาคม 2541 นายสากรเขียนจดหมายถึงนายกา ขวน และผู้จัดการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ (คาดว่าจดหมายถึงผู้จัดการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐได้เขียนในวันเดียวกัน เนื่องจากมีข้อความแต่ละย่อหน้าสอดคล้องกัน และย่อหน้าสุดท้ายของจดหมายทั้ง 2 ฉบับถูกเขียนสลับกัน)⁵⁴⁷

... ตุลาคม 2541 สากรเดินทางไปวัดเพื่ออาศัยพระเป็นที่พึ่งให้จิตใจสงบแต่ก็กลุ้มใจจนนอนไม่หลับ⁵⁴⁸ ซึ่งตรงกับคำบอกเล่าแก่นักข่าวของนางผิง ว่า “นายสากรออกจากบ้านไปโดยไม่บอกว่าจะไปไหน คิดว่านายสากรน่าจะหนีไปบวช เพราะเคยบ่นกับตนเสมอว่าเสียใจที่เคยไปขอความเป็นธรรมจากนายกรัฐมนตรีแล้วไม่ได้รับการเหลียวแล”⁵⁴⁹

16 ตุลาคม 2541 นายสากร เดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ และเขียนจดหมายถึงนางผิง⁵⁵⁰

17 - 18 ตุลาคม 2541 นายสากรเดินทางไปหาลูกสาวซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯ และพักอยู่กับลูกสาว 1 คืน แล้วบอกลูกสาวว่าจะเดินทางกลับบ้าน⁵⁵¹

... ตุลาคม 2541 สากรเดินทางไปปรึกษาหนังสือพิมพ์ไทยรัฐแต่ไม่มีความคืบหน้า “ถามเขา(เจ้าหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ)ก็บอกว่า ทางเลขาฯ นายกา ขวน หลีกภัย ยังไม่ได้ผลตลอดทั้งอธิบดีกรมที่ดินก็เหมือนกัน”⁵⁵²

18 ตุลาคม 2541 นายสากรเดินทางมาทำเนียบรัฐบาลเพื่อตั้งใจจะพบนายกรัฐมนตรีในตอนเช้า ระหว่างเดินทางมายังทำเนียบรัฐบาลสากรยังมีการเป็นลมเนื่องจากกลุ้มใจเรื่องที่ดิน

18 ตุลาคม 2541 เวลาประมาณ 18.00 น. สากรเขียนจดหมายถึงเจ้าหน้าที่ที่พบศพ⁵⁵³

⁵⁴⁷ “เผยจม.ลาตาย(ไม่เปิดเผยชื่อ)คนจนตัดพ้อนายกา,” 3, 12, 19.

⁵⁴⁸ จดหมายถึงภรรยา ลงวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2541 ระบุว่า “ออกจากบ้านมาอยู่ตามวัดจะให้สงบ อาศัยพระเป็นที่พึ่งก็สงบได้พักเดียว” ดูเพิ่มเติมใน “เปิดจดหมายลาตาย‘ลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ เทียบหลักการ,” 10.

⁵⁴⁹ “คนจนแค้นรัฐฆ่าตัวหน้าทำเนียบ ผูกคอ-ทิ้งจดหมายถึง ‘ชวน’! ถูกอุบที่ร้องเรียนไร้ผล,” 13.

⁵⁵⁰ “เปิดจดหมายลาตาย‘ลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ เทียบหลักการ,” 10.

⁵⁵¹ “ชวนรีบเปิดทำเนียบคุยเมีย(ไม่เปิดเผยชื่อ) ช่วยได้แค่งานศพ,” 10, 11.

⁵⁵² สากรเขียนจดหมายถึงเจ้าหน้าที่ที่พบศพ เนื้อความในจดหมายทำให้ทราบว่าสากรน่าจะเคยยื่นข้อร้องเรียนให้แก่สื่อ คือ หนังสือพิมพ์ไทยรัฐแต่ผู้เขียนไม่มีหลักฐานว่าสากรได้ยื่นเรื่องร้องเรียนต่อหนังสือพิมพ์ไทยรัฐเมื่อใด และไม่มีหลักฐานว่าก่อนฆ่าตัวตายได้ไปพบเจ้าหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐที่รับผิดชอบเรื่องให้ในวันใด ดูเพิ่มเติมใน “เปิดจดหมายลาตาย‘ลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ เทียบหลักการ,” 10.

19 ตุลาคม 2541 สากลปรากฏตัวที่หน้าทำเนียบรัฐบาล ก่อนเวลา 1.00 น.⁵⁵⁴

19 ตุลาคม 2541 เวลาประมาณ 1.00 น. สากลเขียนจดหมายฉบับสุดท้ายถึงนางผิง⁵⁵⁵

19 ตุลาคม 2541 เวลาประมาณ 03.00 น. พบนายสากลผูกคอตายกับรั้วเหล็กข้างสำนักงาน ก.พ. ในทำนองลงกับพื้นให้ตำรวจ “นายสากลใช้ผ้าขาวม้าผูกคอ โดยอีกด้านผูกติดกับรั้วเหล็กของ สำนักงาน ก.พ. ซึ่งสูงประมาณเมตรครึ่ง จากนั้นนั่งลงกับพื้นเพื่อให้ตำรวจ โดยหันหน้าไปทางทำเนียบรัฐบาล”⁵⁵⁶ ทิ้งไว้เพียงจดหมาย ถึง นายกรัฐมนตรี ภรรยาน้องชาย(ประสิทธิ์) ผู้จัดการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ และจดหมายถึงเจ้าหน้าที่ที่พบศพ⁵⁵⁷ ความว่า

18 ตุลาคม 2541

เรียน เจ้าหน้าที่ที่พบศพ

ขณะที่ผมเขียนหนังสืออยู่นี้ ผมไม่ได้บ้าและสติเลอะเลือนแต่ประการใด ผมมากรุงเทพฯ ครั้งนี้ตั้งใจมาปรึกษาหนังสือพิมพ์ไทยรัฐเป็นครั้งสุดท้าย ถามเขาก็บอกว่าทางเลขานายกฯ ชวนหลีกเลี่ยง ยังไม่ได้ผล ตลอดทั้งอธิบดีกรมที่ดินก็เหมือนกัน

ผมหมดปัญญาไม่รู้ว่าจะพึ่งใคร จะพึ่งศาลหรือเงินวาก็ไม่มี อีกทั้งนายความคนในกรุงเทพฯ ที่ผมถามเขา แนะนำให้ไปหาสภาพนายความ ผมก็ไม่รู้อยู่ที่ไหน ตลอดเวลาที่นั่งรถมาก็เป็นลม นั่งมาทำเนียบรัฐบาล เลยตัดสินใจทำร้ายตัวเอง เพราะทำหนังสือสัญญาขายฝาก ดูใบสัญญามันก็ถูกตามกฎหมาย แต่สัญญาในนี้หลอกลวงสองทาง ทางผมคิดดอกเบี้ยเพิ่ม กู้สองแสนเป็นสองแสน เจ็ดหมื่นบาท ทางผมทำคนละหนกับเจ้าของเงิน ที่มาทีหลังเจ้าหน้าที่ที่ดิน นางเยาว์กับนางนงค์ บอกเขาเป็นสองแสนเจ็ดหมื่นเลย โดยอาศัยการได้เปรียบทางกฎหมาย โกงดูรายละเอียดในสัญญาที่แล้วก็แล้วกัน

ที่ผมเขียนขณะนี้ตอนหกโมงเย็นแล้วไม่สามารถจะเล่ารายละเอียดให้ฟังได้ ดูในที่เขียนให้กับทำเนียบรัฐบาล กรุณาส่งจดหมายนี้ให้ผมตั้งที่จำหน้าของด้วย จะขอบพระคุณยิ่ง

สากล ไสกระจ่าง

⁵⁵³ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁵⁴ “คนจนแค้นรัฐฆ่าตัวหน้าทำเนียบ ผูกคอ-ทิ้งจดหมายถึง ‘ชวน’! ถูกจับที่ร้องเรียนไร้ผล,”

13.

⁵⁵⁵ “เผยจม.ลาตาย(ไม่เปิดเผยชื่อ)คนจนตัดพ้อนายกฯ,” 12, 19.

⁵⁵⁶ “ผูกคอตายหน้าทำเนียบประจัน ‘ชวน’ ‘ชีวิตบัดซบ’ ชวนา,” 19.

⁵⁵⁷ “เปิดจดหมายลาตาย‘ลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ เหยื่อหลักการ,” 10.

สากลเขียนจดหมายเพื่อบอกนางผิงภรรยาคู่ชีวิต เป็นฉบับสุดท้าย ความว่า⁵⁵⁸

ผิงบอกเป็นครั้งสุดท้าย ขณะนี้เวลาตี 1 ถ้าผิงมาขายของก็จะถึงบ้านฟิ่งนอน ที่
ใกล้จะจากผิงเต็มที่แล้ว แต่จิตใจที่ดีเหลือเกินเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น ฟิ่งกินขนมที่ลูกสาวซื้อให้
เป็นครั้งสุดท้าย ฟิ่งตายอิม ฟิ่งจะนึกถึงวันที่บวชวันชัยให้สมเด็จย่า เพราะสามวันนั้นที่มีความสุข
เหลือเกิน อีนางอยู่ห่างประตูน้ำข้างตึกล้างนึ่งผิง

ลาก่อนเป็นครั้งสุดท้าย

สากล ไสกระจ่าง

4.4 ผลที่เกิดขึ้นหลังจากฆ่าตัวตาย

การเสียชีวิตของนายสากล ไสกระจ่างที่ผูกคอตายบริเวณรั้วเหล็กหน้าสำนักงาน ก.พ. ได้สร้างความสะเทือนใจให้แก่ผู้ได้รับทราบข่าว เนื่องจากเป็นการผูกคอตายที่มีการเตรียมการ โดยเขียนจดหมายชี้แจงรายละเอียดความเป็นมาของเหตุการณ์จนกระทั่งมาจบชีวิตอย่างถาวร สำหรับประเด็นที่ได้รับความสนใจจากสังคม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของสำนักงานที่ดินร่วมมือกับนายหน้า/นายทุน และการเดินมาร้องเรียนกับนายกรัฐมนตรีที่ทำเนียบรัฐบาลหลายครั้งแต่ไม่ได้เข้าพบ จากการรวบรวมข้อมูลที่เกิดขึ้นภายหลังจากการฆ่าตัวตายของนายสากล จึงแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ มุมมองต่อข้อขัดแย้ง และการให้ความช่วยเหลือจากรัฐและผลจากการไกล่เกลี่ยของรัฐบาล

(1) มุมมองต่อข้อขัดแย้ง

เนื่องจากนายสากลได้ระบุสาเหตุที่นำมาสู่การเสียชีวิตอย่างชัดเจนว่าเกี่ยวข้องกับการร่วมมือของเจ้าหน้าที่สำนักงานที่ดินกับนายหน้า/นายทุนโก่งสัญญาขายฝาก และเดินทางมาร้องเรียนแล้วระบบการสอบสวนการร้องทุกข์ไม่รอบคอบรัดกุม รวมถึงท่าทางการฆ่าตัวตายที่ดูเหมือนว่าต้องการฟ้องถึงรัฐบาลจึงทำให้รัฐบาลในขณะนั้นต้องรับมือกับการวิพากษ์วิจารณ์จากผู้ที่เกี่ยวข้อง และฝ่ายค้านในประเด็นดังกล่าว ทั้งยังเป็นข่าวที่ถูกนำเสนอบนหน้าหนังสือพิมพ์นานหลายวัน บริบทดังกล่าวจึงเป็นการต่อสู้อันตรายระหว่างสิ่งที่นายสากลร้องเรียน กับสิ่งที่รัฐบาลพยายามสร้างให้สังคมรับรู้ กล่าวคือ

⁵⁵⁸ “เผยจม.ลาตาย(ไม่เปิดเผยชื่อ)คนจนตัดพ้อนายกฯ,” 12, 19.

นายสากล ได้กล่าวหาว่าฝ่ายรัฐบกพร่องต่อหน้าที่ในหลายหน่วยงาน คือ

- 1) เจ้าหน้าที่สำนักงานที่ดินจังหวัดปราจีนบุรีร่วมมือกับนายหน้า/นายทุนโกงสัญญาขายฝาก ทำให้สัญญาซื้อขายผิดพลาด ในประเด็นนี้มีสิ่งที่นายสากลสงสัยหลายประการ⁵⁵⁹ ได้แก่
 - ผู้กู้ไม่ได้รับหนังสือสัญญาขายฝากจากเจ้าหน้าที่ในวันที่ทำสัญญา
 - การตกลงว่าจะทำสัญญาขายฝากกับนายหน้าและเจ้าหน้าที่ที่ดินเป็นเงินสด 200,000 บาท และ ดอกเบี้ยอีก 70,000 บาท รวมเป็น 270,000 บาท แต่สัญญาขายฝากกลับไม่ระบุให้ชัดเจนว่าจำนวนเงิน 270,000 บาท เป็นวงเงินรวมทั้งต้นและดอก
 - เจ้าหน้าที่บนสำนักงานที่ดินไม่มีใครให้คำปรึกษาเมื่อผู้กู้ทราบข้อเท็จจริงว่าสัญญาผิดพลาด
 - การไถ่ถอนที่ดินที่ขายฝากถูกเร่งรัดให้ทำในวันศุกร์ที่ 10 ตุลาคม 2540 ทำให้ต้องเร่งหาเงินมาไถ่คืน ทั้งๆ ที่ตามกฎหมายแล้วหากสัญญาสิ้นสุดในวันเสาร์ ผู้กู้จึงสามารถไถ่ถอนในวันจันทร์ได้⁵⁶⁰

นายสากลยืนยันความผิดพลาดของเจ้าหน้าที่รัฐโดยเขียนในย่อหน้าสุดท้ายของจดหมายถึงผู้จัดการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐว่า “ผมเขียนมาขอความกรุณาจากท่าน ใครเขาพูดกันทั่วประเทศว่า นายชวน หลีกภัยเป็นคนซื่อมือสะอาด ผมหวังว่าจะได้รับความกรุณาจากท่านไม่มากก็น้อย เพราะผมจน จะเป็นความไม่มีเงิน แขนงเงินถ้ายืดหมิ่นก็ยังไม่เป็นหนี้เขาห้าหมื่น ดอกเขากินมาตั้งปีแล้ว ทุกวันนี้ผมเสียทั้งเงิน ทั้งที่ ต้นเหตุอยู่ที่นางเยาว์(เจ้าหน้าที่ของสำนักงานที่ดิน)ทำใบหนังสือสัญญาพลาด”⁵⁶¹

⁵⁵⁹ ระบุใน จดหมายถึงนายกรัฐมนตรี นายชวน หลีกภัย ดูเพิ่มเติมใน “เผยจม.ลาตาย(ไม่เปิดเผยชื่อ)คนจนตัดพ้อนายกฯ,” 3, 12.

⁵⁶⁰ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อธิบายหลักเกณฑ์การนับระยะเวลาตามกฎหมาย ในมาตรา 193 ส่วนการนับวันสิ้นสุดของสัญญาระบุไว้ในมาตรา 193/8 ว่า “ถ้าวันสุดท้ายของระยะเวลาเป็นวันหยุดทำการตามประกาศเป็นทางการหรือตามประเพณี ให้นับวันที่เริ่มทำการใหม่ต่อจากวันที่หยุดทำการนั้นเป็นวันสุดท้ายของระยะเวลา” ดูเพิ่มเติมใน “ระยะเวลา,” *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์*, บรรพที่ 1 หลักทั่วไป ลักษณะ 5 มาตรา 193/1-193/8, <http://kodmhai.com/m2/m2-4/m4-193-1-193-8.html> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

⁵⁶¹ ย่อหน้าสุดท้ายเป็นข้อความที่เขียนถึงนายกรัฐมนตรี ชวน หลีกภัย แต่ไปปรากฏในจดหมายถึงผู้จัดการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ดูเพิ่มเติมใน “เผยจม.ลาตาย(ไม่เปิดเผยชื่อ)คนจนตัดพ้อนายกฯ,” 3, 12, 19.

2) การยื่นจดหมายร้องทุกข์ของนายสากลที่ศูนย์บริการประชาชนเมื่อวันที่ 22 มกราคม 2541⁵⁶² ต่อสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ไม่ได้ทำให้เกิดกระบวนการสอบสวนผู้เกี่ยวข้องให้ครบถ้วนโดยเฉพาะเจ้าทุกข์ซึ่งได้เตรียมหลักฐานและพยานบุคคลไว้รอการสอบสวน ซึ่งต่อมานายสากลได้รับการยืนยันจากสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีเป็นลายลักษณ์อักษรว่า นิติกรรมที่ทำนั้นถูกต้องสมบูรณ์ ไม่มีเจ้าหน้าที่ของสำนักงานที่ดินเกี่ยวข้องในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยเจ้าหน้าที่ดำเนินการตามขั้นตอนทุกประการ⁵⁶³

3) นอกจากนี้ยังมีกลุ่มขบวนการทางสังคม เช่น สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย นักรณรงค์กรรม ได้ออกมาแสดงจุดยืนว่า การฆ่าตัวตายของนายสากลเป็นผลมาจากข้อบกพร่องของหน่วยงานรัฐ กฎหมาย และรัฐบาล เช่น การติดป้ายประท้วงขณะเดินขบวนเพื่ออ่านแถลงการณ์หน้าทำเนียบรัฐบาลว่า “นายชวนใจร้าย ฆ่าลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)”⁵⁶⁴ ทั้งนี้การรณรงค์ยังแต่งกลอนให้นายสากลเพื่อยืนยันจุดยืนว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นข้อบกพร่องของรัฐบาล ความว่า

“ก็ศพอีกก็ศพ จิงตาสูจะสบตา ก็โหยก็ไหหา จิงทูนหัวจะรู้ฟัง
ว่าเนื่อนานี้คือเนื่อ นีคือเลือดอันเดือดประดัง ยังอยู่และคงยัง ลำเค็ญแค้นท้าวแผ่นดิน
เขาคือผู้นำชน คนปลูกข้าวให้เรากิน เสียงเขามีไครยิน แลทุกข์เขามีไครยล
ร้อยวันถาพันปี ก็กัปกัลป์ที่ทานทน ก็คนเล่าก็คน ที่เจ้าเล่ห์และนรคุณ
ความตายของพ่อ(ไม่เปิดเผยชื่อ) จักชุ่มเหงื่อเนื่อบุญ
ชุ่มหน้าน้ำตาหุนุน นองชุ่มเลือดท่วมเดือดแดง
นี่คือแผ่นดินไทย ที่คนไทยยังทิมแทง เหยียบบ่าขึ้นตะแบง ตะบับดกคี่กัน
พลีชีพนี้เพื่อชาติ ประกาศลัทธิธรรมมัน เลือดเนื่อกูทั้งนั้น ที่สุเทพเสวยรมย์
ผีพ่อจักอยู่เฝ้า ทำเนียบเต่าอันเตอะตม ขานปลูกและไซปม ปลดนาทาสเป็นนาไท”⁵⁶⁵

ขณะที่ทางฝ่ายรัฐบาลรับมือต่อประเด็นการฆ่าตัวตายของนายสากลโดยคำนึงถึงภาพลักษณ์ของรัฐบาลเป็นสำคัญ โดยที่ท่าของรัฐบาลเปลี่ยนไปจากการยินดีเปิดโอกาสให้ครอบครัวของนายสากลเข้าพบเพื่อพูดคุยถึงปัญหาที่เกิดขึ้นเมื่อทราบข่าวในวันแรก สู่การเบี่ยงเบนประเด็นว่า

⁵⁶² “ผูกคอตายหน้าทำเนียบประจาน ‘ชวน’ ‘ชีวิตบัดซบ’ ชาวานา,” 19.

⁵⁶³ “เผยจม.ลาตาย(ไม่เปิดเผยชื่อ)คนจนตัดพ้อนายกฯ,” 3, 12, 19. และ “คนจนแค้นรัฐฆ่าตัวหน้าทำเนียบ ผูกคอ-ทิ้งจดหมายถึง ‘ชวน’! ถูกอุบที่ร้องเรียนไร้ผล,” 13.

⁵⁶⁴ “เมีย(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ผวาอีกถูกขู่ฆ่าตั้งกก.สอบ-15วันรู้ผล,” 19.

⁵⁶⁵ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ แต่งบทกวี ชื่อว่า “ผีพ่อ(ไม่เปิดเผยชื่อ)” ที่ จ.กาญจนบุรี ในวันที่ 22 ตุลาคม 2541 ดูเพิ่มเติมใน เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, “ข้างคลองคันทายาว,” *เดลินิวส์*, 25 ตุลาคม 2541, อ้างถึงใน “คำสั่งเสียจากชานา,” *กรุงเทพธุรกิจ*, 28 ตุลาคม 2541, 1, 2.

ครอบครัวของนายสากลเป็นครอบครัวที่มีปัญหาและเดือดร้อนเรื่องเงินจึงไม่แปลกหากจะต้องเจอเหตุการณ์การถูกนายหน้าและนายทุนโกงเงินและที่ดินเช่นนี้ ทั้งนายกฯ ชวนยังปฏิเสธความผิดพลาดของหน่วยงานรัฐแล้วระบุว่ากรณีการร้องเรียนของนายสากลก็เป็นการมาร้องเรียนที่ศูนย์บริการประชาชนตามปกติเช่นเดียวกับประชาชนคนอื่นๆ⁵⁶⁶ ภายหลังเกิดปัญหาเกี่ยวกับการร้องเรียนนายกฯ กรณีนายสากล นายกฯ ชวนจึงเสนอให้ปรับปรุงกระบวนการรับเรื่องของศูนย์บริการประชาชน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

19 ตุลาคม 2541 นายกฯ แสดงความเป็นห่วง และเคร่งเครียดอย่างมากต่อเหตุการณ์ดังกล่าว ทั้งได้กำชับว่าหากญาติของนายสากลเดินทางมารับศพ ให้พาตัวมาพบด้วย เพราะถือเป็นเหตุการณ์สำคัญ และเกรงว่าจะกระทบต่อภาพพจน์ของรัฐบาล⁵⁶⁷

20 ตุลาคม 2541 หลังจากพบครอบครัวของนายสากล นายกฯ ชวน ให้สัมภาษณ์ว่า “เป็นครอบครัวที่มีปัญหาเพราะมีลูกชายติดยาเสพติด แต่จะให้ผู้ว่าราชการจังหวัดและน้องชายของนายสากลช่วยเจรจาเพราะเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นญาติกันทั้งนั้น”⁵⁶⁸

⁵⁶⁶ “ชวนรีบเปิดทำเนียบคุยเมีย(ไม่เปิดเผยชื่อ) ช่วยได้แค่งานศพ,” 10-11.; “นายกฯ ซ้ำปมครอบครัว คนจนฆ่าตัวไม่เกี่ยวรัฐ,” *กรุงเทพธุรกิจ*, 21 ตุลาคม 2541, 14, 16.; “เปิดทำเนียบล้างภาพใจดำ ‘ชวน’ เสียใจ! ปลอบเมียชวานาแวนคอค,” 19.

⁵⁶⁷ “คนจนแค้นรัฐฆ่าตัวหน้าทำเนียบ ผูกคอ-ทิ้งจดหมายถึง ‘ชวน’! ถูกอุบที่ร้องเรียนไร้ผล,” 13.

⁵⁶⁸ “ชวนรีบเปิดทำเนียบคุยเมีย(ไม่เปิดเผยชื่อ) ช่วยได้แค่งานศพ,” 10-11.; “นายกฯ ซ้ำปมครอบครัว คนจนฆ่าตัวไม่เกี่ยวรัฐ,” 14, 16.; “เปิดทำเนียบล้างภาพใจดำ ‘ชวน’ เสียใจ! ปลอบเมียชวานาแวนคอค,” 19.

มติคณะรัฐมนตรี “รับทราบเหตุการณ์กรณีนายสากล ราษฎร์ตำบลเขาสามลิบ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสระแก้ว ได้ฆ่าตัวตายโดยการผูกคอตาย บริเวณหน้าสำนักงาน ก.พ. ตรงข้ามทำเนียบรัฐบาล เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2541 ... ซึ่งเรื่องทำนองนี้ก็มี การร้องเรียนมาเป็นจำนวนมาก และโดยขั้นตอนการดำเนินงานจะมีเจ้าหน้าที่ดูแลเรื่อง เหล่านี้โดยเฉพาะ ... แต่อย่างไรก็ตามเรื่องเหล่านี้ถ้าได้รับการดูแลและแก้ไข ปัญหาในระดับจังหวัดอย่างจริงจังก็จะสามารถแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นได้เป็นอย่างดี”⁵⁶⁹

แม้ภายหลังจากการเข้าพบนายกฯ นางผิงจะรู้สึกยินดีที่นายกฯ ให้ความสนใจ และเชื่อว่ารัฐบาลจะเข้ามาให้การช่วยเหลือ แต่ผู้ใหญ่บ้านที่ติดตามไปดูแล้วด้วยกลับเห็นว่าเป็นการจัดฉากให้ เข้าพบนายกรัฐมนตรีเพื่อรักษาภาพพจน์ของรัฐบาล “พวกที่จัดการเขาบอกว่า ให้อยู่เฉยๆ นะบ้าน อย่าย่าเพ็งพูดหรือตอบอะไร แล้วพามาพบป่าเดินไปที่ตึกไทยคู่ฟ้า ทีแรกก็ไม่ให้นักข่าวเข้าไป มีการ ชักซ้อมว่าเดี๋ยวนายกฯ มาแล้ว มีการรายงานตัวกันแล้วก็มอบให้เลย และพอมอบจริงถึงปล่อยให้นักข่าวเข้ามาได้ มอบให้เสร็จแล้วก็พูดกันไม่ถึง 10 นาทีนะ แล้วก็ลุกขึ้นหนีหายกันไปทางไหนทางนั้น เลย ผมว่ามันเป็นการจัดฉากมากกว่า”⁵⁷⁰ สอดคล้องกับมุมมองของผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งที่รู้จักกับ ครอบครัวของนายสากลมานานซึ่งเห็นว่า เมื่อมองย้อนกลับไปให้การช่วยเหลือครอบครัวของนายสากลก็ ไม่มีใครช่วยอะไรได้จริงๆ เป็นการช่วยเหลือแบบสร้างภาพมากกว่า “ที่จำได้ ครอบครัวลุงสากลเป็น ตัวอย่างที่ดีของชุมชน มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี หลังลุงสากลเสียชีวิตก็ไม่มีใครเข้ามาช่วย ใครก็ช่วยไม่ได้ หนี้สินยังคงมีเหมือนเดิม ส่วนราชการก็ช่วยกันสร้างภาพ เพื่อตัวเอง เพื่อรัฐบาล แต่ก็ได้ช่วยจริง สร้างภาพตัวเองกันทั้งนั้น”⁵⁷¹

(2) การให้ความช่วยเหลือจากรัฐและผลจากการใกล้ชิดของรัฐบาล

ครอบครัวในสระจ่างได้รับการช่วยเหลือเบื้องต้นทั้งในรูปตัวเงินและการช่วยเหลือเพื่อขอ ซื้อที่ดินคืนจากผู้ครอบครองคนล่าสุด โดยการได้รับความช่วยเหลือเป็นตัวเงินนางผิงได้รับเงินบริจาค ประมาณ 40,000 – 50,000 บาท ซึ่งได้รับจาก นายกฯ ชวน 15,000 บาท พรรคความหวังใหม่

⁵⁶⁹ สำนักนายกรัฐมนตรี, “มติคณะรัฐมนตรี กรณีนาย(ไม่เปิดเผยชื่อ) สากล (ไม่แจ้งยืนยัน),” สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 20 ตุลาคม 2541, http://www.cabinet.soc.go.th/soc/Program2-3.jsp?top_serl=130476&key_word=%AA%D8%E8%C1%20%CA%D2%A1%C5&owner_dep=&meet_date_dd=&meet_date_mm=&meet_date_yyyy=&doc_id1=&doc_id2=&meet_date_dd2=&meet_date_mm2=&meet_date_yyyy2= (สืบค้นเมื่อ มิถุนายน 2558).

⁵⁷⁰ “ชวนมา...ชวานาตาย,” *ไทยโพสต์*, 15 พฤศจิกายน 2541, 3, 4, 5.

⁵⁷¹ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ก, วันที่ 13 มกราคม 2558 เวลา 13.30 น. – 16.00 น.

10,000 บาท ข้าราชการจากกองบริการประชาชน ทำเนียบรัฐบาล 15,000 บาท กรมประชาสงเคราะห์ 1,000 บาท ชาวบ้านเขาฉกรรจ์ 5,000 บาท เงินทำบุญศพ อีกประมาณ 10,000 บาท⁵⁷² นอกจากนี้ยังมีเงินช่วยเหลือจากกรมประชาสงเคราะห์ จ.สระแก้วเพื่อช่วยเหลือครอบครัวของนายสากล โดยให้เงินช่วยเหลือเฉพาะภรรยาและบุตร ปีละ 3 ครั้ง ครั้งละ 2,000 บาท⁵⁷³ ส่วนผู้จัดการ อ.เขาฉกรรจ์ มอบเงินจากกองทุนสมาชิกฌาปนกิจสงเคราะห์เบื้องต้นก่อน 40,000 บาท โดยจะจ่ายส่วนที่เหลือเมื่อนำหลักฐานมาขอรับตามระเบียบธนาคาร⁵⁷⁴ โดยนางผิงได้นำเงินที่ได้ไปใช้ในการจัดงานศพและชำระหนี้สิน

หลังจากนายสากลเสียชีวิต 2 – 3 วัน รัฐบาลก็ยังมีแต่ความเงียบ ไม่เห็นวี่แววว่าจะเข้ามาจัดการเรื่องร้องเรียนอย่างไร นางผิงจึงเอ่ยออกมาว่าจะผูกคอตายที่เดียวกับที่นายสากลเสียชีวิตถ้า นายกรัฐมนตรีไม่ให้ความเป็นธรรม “หลังจากเสร็จงานศพนายสากลแล้ว จะเดินทางเข้าพบ นายกรัฐมนตรี เพื่อเรียกร้องขอความเป็นธรรมอีกครั้ง หากยังไม่เป็นผลก็พร้อมที่จะผูกคอตายตรงที่ นายสากลผูกคอตาย เพราะอยู่ไปก็ไม่เกิดประโยชน์อะไรกับชีวิต ขอตายตามนายสากลไปจะดีกว่า”⁵⁷⁵ เย็นวันเดียวกันรัฐบาลจึงส่งเลขาธิการนายกรัฐมนตรีเข้ามาเป็นเจ้าภาพงานศพและช่วยไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งให้นางผิง

⁵⁷² “เปิดทำเนียบล้างภาพใจดำ ‘ชวน’ เสียใจ! ปลอบเมียชานาแชนคอค,” 19.; “เผยจม.ลาตาย(ไม่เปิดเผยชื่อ)คนจนตัดพ้อนายกฯ,” 3, 12, 19.; “ชวนมา...ชานาตาย,” 4, 5.

⁵⁷³ “ผูกคอตายหน้าทำเนียบประจัน ‘ชวน’ ‘ชีวิตบัดซบ’ ชานา,” 19.

⁵⁷⁴ “เมีย(ไม่เปิดเผยชื่อ)ผวาอีกถูกขู่ฆ่าตั้งกก.สอบ-15วันรู้ผล,” 19.

⁵⁷⁵ “‘ป้า(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ขอเข้าพบ‘ชวน’อีกรอบ ไม่ช่วยผูกคอตายตาม‘ลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)’,” มติชน, 23 ตุลาคม 2541, 19.

สำหรับกรณีการช่วยเหลือเพื่อให้ได้ที่ดินคืนมา ในวันที่ 22 ตุลาคม 2541 ภายหลังจากเสร็จสิ้นพิธีสวดศพฝ่ายรัฐบาลได้ส่งตัวแทนเข้าร่วมเจรจาระหว่างนางผิง นายสิทธิ์(น้องชายนายสากล) และนางเจียด(น้องสะใภ้ของนางผิง) เดิมทีเดิยวนางเจียดตั้งใจจะขายคืนให้นางผิงในราคาไร่ละ 80,000 บาท แต่ภายหลังการไกล่เกลี่ยนางเจียดตกลงให้นางผิงไถ่ถอนที่ดินคืนเป็นเงินสดและดอกเบี้ย ในราคา 400,000 บาท แม้นางผิงจะดีใจที่เห็นลู่ทางที่จะได้ที่ดินคืนมาแต่นางผิงไม่มีเงิน ดังนั้นตัวแทนฝ่ายรัฐบาลจึงเสนอว่าจะทำเรื่องขอเงินกองทุนปลดเปลื้องหนี้สินเกษตรกรมาให้นางผิง⁵⁷⁶

หลังจากนั้นอีกประมาณ 1 สัปดาห์ (28 ตุลาคม) รัฐบาลจึงมอบเช็คเงินสดจากกองทุนช่วยเหลือเกษตรกร (กชก.) จำนวน 400,000 บาท เพื่อไถ่ถอนที่ดินให้แก่นางผิง และโอนหนี้สินทั้งหมดเข้า ธ.ก.ส. โดยคิดดอกเบี้ย 8% ต่อปี และชำระคืนภายใน 12 ปี⁵⁷⁷ ซึ่งกระบวนการจำนองที่ดินกับ ธ.ก.ส. แล้วเสร็จในวันที่ 5 พฤศจิกายน 2541

ตารางที่ 4.2 ประวัติที่ดิน โฉนดเลขที่ 88XX อ.ประจันตคาม จ.ปราจีนบุรี (วันที่ 11 ตุลาคม 2539 – 5 พฤศจิกายน 2541)

พ.ศ.	ประกาศการจดทะเบียน	ผู้ให้สัญญา	ผู้รับสัญญา
11 ตุลาคม 2539	ขายฝากมีกำหนด 1 ปี	นางผิง ไสกระจ่าง	นางพร (ผู้รับซื้อฝาก)
10 ตุลาคม 2540	ไถ่ถอนจากขายฝาก	นางพร	นางผิง ไสกระจ่าง (ผู้ไถ่ถอน)
10 ตุลาคม 2540	ขาย	นางผิง ไสกระจ่าง	นางเจียด
10 ตุลาคม 2540	จำนองเป็นประกัน	นางเจียด	นายสิทธิ์ (ผู้รับจำนอง)
7 เมษายน 2541	ไถ่ถอนจากจำนอง	นายสิทธิ์	นางเจียด (ผู้ไถ่ถอน)
7 เมษายน 2541	จำนอง	นางเจียด	นายอำ (ผู้รับจำนอง)
5 พฤศจิกายน 2541	ไถ่ถอนจากจำนอง	นายอำ	นางเจียด (ผู้ไถ่ถอน)
5 พฤศจิกายน 2541	ขาย	นางเจียด	นางผิง ไสกระจ่าง
5 พฤศจิกายน 2541	จำนองเป็นประกัน	นางผิง ไสกระจ่าง	สำนักงานปลัดสำนัก นายกรัฐมนตรี (ผู้รับจำนอง)

⁵⁷⁶ “รัฐไม่แลขอตายตามผัว เมียลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)ประกาศลุยต่อไถ่หนี้-ช่วยได้แค่3แสน,” *ไทยรัฐ*, 23 ตุลาคม 2541, 17.; “ผูกคอกอีกรายพิชหนี้ ธกส. ขาวนาโผล่งานศพลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ) ร้อง ‘เหนาะ’ ถูกลงที่ดิน,” *ข่าวสด*, 24 ตุลาคม 2541, 13.; “ชาวบ้านนับพันแห่เผา ลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ),” *ข่าวสด*, 25 ตุลาคม 2541, 12.; “‘เมีย(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ ชู บุกพบชนผูกคอตตาม,” *ข่าวสด*, 23 ตุลาคม 2541, 13.

⁵⁷⁷ “คนจนอัด ‘ชวน’ ยับ! จี้แก้กม.ขายฝากที่,” *ข่าวสด*, 29 ตุลาคม 2541, 16.

ภายหลังจากได้รับเงินนางผิงยังต้องแปลกใจไม่หายและไม่เข้าใจว่าทำไมกระบวนการช่วยเหลือนั้นแท้จริงแล้วเป็นการโอนหนี้จำนวน 400,000 บาท ให้นางผิงเป็นหนี้กับ ธ.ก.ส. “เขาช่วยฉันอยู่หรือ ช่วยให้เป็นหนี้”⁵⁷⁸ “ช่วยให้กู้เงินนี้ช่วยยั้งยั้ง ช่วยให้เป็นหนี้มากกว่า ... ตอนนั้นก็ทำไรทำนาจะไม่ไหวแล้วจะหาเงินส่งธนาคารยังงี้”⁵⁷⁹

“เงินที่ช่วยเหลือมาเนี่ย สี่แสนบาท มันเป็นเงินกู๊ ยายก็ไม่เข้าใจ เขาให้มารับเช็คก็มา ไม่รู้หรือมากกว่าเงินที่ได้มันจะเพิ่มหนี้ให้แบบนี้ เฉพาะปีๆ นึงแค่ส่งดอกก็แยแล้ว ปีละ 32,000 บาท โอ้ย...ไม่รู้เหมือนกันว่าจะมาจากไหน ฉันยังว่าเรื่องตาสากลไปตายแล้วเดี๋ยวฉันก็ไปตายตามข้าอีกหรือ ... หนักยิ่งกว่าตาสากลเสียอีก สี่แสน ดอกอีก หากินก็คนเดียว กับลูกสาวก็ไม่ค่อยสบายเป็นลมบ่อย ฉันก็อายุ 67 แล้ว ... ทำมาหากินวันนึ่งก็ได้ไม่กี่บาททำยังไง ปีนึ่งก็ไม่ได้ถึง 3 หมื่นพอไปให้ดอกเขาอีกฉันจะทำยังไง ฉันยังว่าอยู่ก็ไม่ว่าจะทำยังไง คิดไม่ออก ... ปีนี้ยังไม่ได้ทำอะไรทำนาอะไรเลย ไม่รู้จะเอาที่ไหนไปส่งดอก ... ออย่าว่าแต่เดือนๆ นึงเลย ตอนนีวันนึ่งก็ยังไม่ได้สักบาท เก็บผัก เก็บแตง เก็บมะนาวขายไม่ได้สักบาทเลย ไรนาก็ไม่มีอะไร ถ้าจะปลูกจะไถก็ต้องไปกู้ยืมเขา ... ฉันยังว่า ฉันจะไปร้องเรียนนายกฯ อีก ฉันจะทำยังไงน้อจะไปอีก ถึงจะไม่ได้ช่วยให้เงินเรามาใช้หนี้ ยังไงก็ขอให้ช่วยลดดอก หรือไม่ให้มีดอก ให้เราจ่ายแต่ทุนจะได้ไหม ถ้าเป็นอย่างนี้ค่อยยังชั่ว ... โอ้ย ถ้าไปกรุงเทพฯ ถูก จะไปหานายกฯ อีก ไปร้องเรียนว่า ช่วยยั้งยั้ง ถึงช่วยให้ฉันเป็นหนี้เพิ่มไปอีก ดอกปีนึ่งตั้ง 3 หมื่นกว่า ทำยังไงถึงจะใช้หมด”⁵⁸⁰

4.5 เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง

ข้อมูลของนายสากลสะท้อนกระบวนการเชิงโครงสร้างที่ทำให้ชาวนาได้สูญเสียที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญซึ่งสามารถแปรเป็นเงินเพื่อใช้ในการลงทุนหรือใช้จ่ายยามฉุกเฉินได้ กระบวนการดังกล่าวได้แก่

(1) ชาวนาถูกยึดที่ดินผ่านโครงการการพัฒนาของรัฐ เนื่องจากที่ดินบริเวณอำเภอสระแก้วเป็นพื้นที่แนวชายแดนไทย-กัมพูชา ประกอบกับในช่วงสงครามเย็นรัฐมีนโยบายส่งเสริมให้เกษตรกรบุกเบิกป่าเพื่อประโยชน์ในการขับไล่กลุ่มคอมมิวนิสต์ นายสากลและนางผิงก็เป็นหนึ่งในเกษตรกรที่ต้องการเข้ามาบุกเบิกที่ทำกินในพื้นที่เขาฉกรรจ์จำนวนประมาณ 40 ไร่ เพื่อหวังจะสร้าง

⁵⁷⁸ “ชวนมา...ชวนาตาย,” 4-5.

⁵⁷⁹ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

⁵⁸⁰ “ชวนมา...ชวนาตาย,” 4-5.

ฐานะของครอบครัวให้ดียิ่งขึ้น แต่เมื่อรัฐต้องการปราบปรามกลุ่มคอมมิวนิสต์จึงเริ่มมีโครงการพัฒนาพื้นที่อำเภอสระแก้ว

โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์เริ่มเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรพื้นที่เพื่อส่งเสริมการพัฒนาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2521 และเสด็จติดตามความคืบหน้าของโครงการเป็นประจำทุกปี⁵⁸¹ และในปี 2525 จึงเริ่มมีโครงการพระราชดำริเพื่อพัฒนาพื้นที่เขาสามสิบ ต.เขาฉกรรจ์ อ.สระแก้ว จ.ปราจีนบุรี ซึ่งมีหน่วยงานผู้รับผิดชอบ คือ ผู้ว่าราชการจังหวัดปราจีนบุรี กรมที่ดิน กรมชลประทาน กรมป่าไม้ และกองทัพภาคที่ 1 ซึ่งมีหน้าที่ดำเนินการจัดสรรที่ดินให้ประชาชนอยู่อาศัยและเป็นที่ทำกิน โดยวางผังที่ดินให้สอดคล้องกับระบบส่งน้ำของโครงการอ่างเก็บน้ำเขาสามสิบ และพัฒนาเศรษฐกิจของหมู่บ้านให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้⁵⁸²

อย่างไรก็ตามการดำเนินงานของโครงการดังกล่าวมีการยกเลิกที่ดินทำกินเดิมของประชาชน แล้วจัดสรรที่ดินทำกินให้ใหม่ โดยให้แต่ละครอบครัวมีที่ทำกิน 11 ไร่ โดยเป็นที่อยู่อาศัย 1 ไร่ และเป็นที่ทำกิน 10 ไร่ การดำเนินการดังกล่าวทำให้ประชาชนที่ครอบครัวมีความสามารถในการบุกเบิกที่ดินเพื่อทำไร่หลายสิบถึงหลายร้อยไร่ได้รับผลกระทบ เช่น ครอบครัวของนายสากลซึ่งเดิมมีที่ดินอยู่ประมาณ 40 ไร่ ก็ได้รับที่ดินจัดสรรจำนวน 11 ไร่ หรือครอบครัวของภรรยาผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่งมีที่ดินหลายร้อยไร่ก็ได้รับจัดสรรจำนวน 11 ไร่ โดยไม่ได้ค่าเวนคืนแต่อย่างใด

“ครอบครัวของพี่ชาย(นายสากล)ยากจนมาก ที่ดินก็มีเพียงเล็กน้อยเท่าที่ทำกินอยู่เวลานี้ แต่เดิมนั้นนายสากลไปซื้อที่ดิน 40 ไร่ ที่ ต.เขาสามสิบ แต่หลังจากนั้นทางราชการเข้าไปจัดสรรที่ดินทำกินให้พื้นที่บริเวณดังกล่าวเข้าไปในโครงการพระราชดำริเขาสามสิบ แล้วจัดสรรที่ทำกินให้เกษตรกรใหม่ พร้อมทั้งจัดระบบชลประทานต่างๆ ให้นายสากลจึงมีที่ดินเหลือเป็นที่อยู่อาศัย 1 ไร่ และอีก 15 ไร่สำหรับการเกษตรกรรม”⁵⁸³

แม้การจัดสรรที่ดินจะทำให้ชาวบ้านที่ไม่มีที่ทำกินได้มีโอกาสที่ทำกินเป็นของตัวเอง และที่ดินที่จัดสรรมีน้ำใช้เพื่อทำการเกษตรตลอดทั้งปี แต่ผู้ใหญ่บ้านที่อยู่ในหมู่บ้านมานานแล้วว่า

⁵⁸¹ โครงการพระราชดำริ จังหวัดสระแก้ว, “จารีกรอยพระบาท,” <http://www.sakaeo.go.th/projecttheking/index.html> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2557).

⁵⁸² สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, “จัดสรรที่ดินทำกิน,” (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2557).

⁵⁸³ น้องสาวนายสากลเล่าถึงครอบครัวของนายสากล ดูเพิ่มเติมใน “เปิดทำเนียบล้างภาพใจ คำ ‘ชวน’ เสียใจ! ปลอบเมียชวานาแฉวนคอ,” 19.

เนื่องจากในกระบวนการจัดสรรที่ดินส่งผลกระทบต่อเกษตรกรหลายรายที่มีที่ดินจำนวนมากไม่พอใจทางฝ่ายราชการจึงต้องใช้การข่มขู่ทั้งด้วยวาจาและอาวุธให้ชาวบ้านกลัวและยอมออกจากที่ทำกินเดิมซึ่งผู้ใหญ่บ้านมองว่าโครงการนี้จึงเป็นโครงการที่อ้างชื่อในหลวงมารังแกประชาชนเสียมากกว่า เพราะในที่สุดแล้วโครงการนี้ทำให้เกษตรกรถูกรีดรอนสิทธิทำกิน ถูกตัดโอกาสในการพัฒนาทางเศรษฐกิจของครอบครัว และลูกหลานที่เติบโตมาบนที่ทำกินขนาดเล็กนี้ก็ต้องเข้าไปหางานทำในกรุงเทพฯ เพราะไม่มีที่ทำกินพอเลี้ยงชีพ ครอบครัวแตกแยกกันไปหมด

“จริงๆ แล้วก็โกรธพวกข้าราชการนะ เอาชื่อในหลวงมาอ้างว่าโครงการพระราชดำริ แต่มา กตชชี่ บังคับชาวบ้าน ตอนนั้นต้องยอมเจ้าหน้าที่เค้าแหละ ชาวบ้านก็กลัวเจ้าหน้าที่กัน เจ้าหน้าที่ที่มาจัดแบ่งที่ดินขู่ เช่น พูดว่า “ถ้าใครไม่ยอมก็จะเป็นปุย” ข่มขู่ต่าง ๆ นานา มาใช้อิทธิพลในพื้นที่ สมัยนั้นสังคมอ่อนแอ ไม่มีหรือจะรวมตัวกันสู้จะ ก็ยอมให้เค้าแบ่งที่ให้ จำได้ว่าพวกหัวหน้าส่วนราชการมีทั้งกำลัง ทั้งอาวุธ คือมีทั้งบารมี เครื่องจักรอุปกรณ์ อาวุธจริงๆ ชาวบ้านเลยถูกบังคับทางจิตใจ ชาวบ้านเลยจำยอม มันเป็นการอ้างโครงการพระราชดำริมาข่มเหงรังแกประชาชน มาปล้นชาวบ้าน ทำไมไม่มีค่ารถถอนหรือค่าเวนคืนเหมือนโครงการอื่นๆ บ้าง นี่ไม่มีเลย ถูกทอดทิ้งมาโดยตลอด มันเหมือนเป็นการถูกลิดรอนสิทธิโดยไม่ชอบ ลูกหลานพลอยไม่มีที่ทำกิน เผลอเข้าไปหางานทำใน กทม. บ้างก็พากันขายที่ ระบบครอบครัวสังคมแตกแยกกันไปหมด แม้จะเป็นโครงการที่ทำให้เกิดความเสมอภาคจากการจัดสรรที่ดิน แต่น่าจะมีค่าเวนคืน ค่าตอบแทนบ้าง สมัยนั้นถ้าจำไม่ผิดมันก็ร่วมมือกันหลายหน่วยงาน ทั้งกรมพัฒนาที่ดิน กรมป่าไม้ กรมชลประทาน ทหารพัฒนา”⁵⁸⁴

(2) กฎหมายขายฝากเป็นช่องทางและโอกาสให้นายทุนยึดที่ดินจากชาวนา/เกษตรกรประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2467 ได้ระบุถึงการขายฝากไว้ใน มาตรา 491 – 502 โดยมีการปรับแก้ข้อความและประกาศใช้ใหม่เมื่อ 1 เมษายน 2472 ซึ่งใจความสำคัญของการขายฝาก คือ ขายฝากเป็นสัญญาสัญญาซื้อขายกรรมสิทธิ์ โดยจะทำให้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเป็นของผู้ซื้อ (ผู้ให้กู้) โดยผู้ขายอาจไถ่ถอนทรัพย์สินคืนได้ภายในเวลาที่กำหนดตามแต่ตกลงกัน แต่สำหรับการขายฝากที่ดิน ระยะเวลาที่กำหนดให้ไถ่รวมการขอขยายเวลาไถ่ต้องไม่เกิน 10 ปี สำหรับสินไถ่ (ราคาขายฝากและดอกเบี้ย) ถ้าไม่มีการกำหนดไว้ให้ชำระสินไถ่ตามราคาซื้อขายฝาก โดยแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 12) พ.ศ. 2541 ระบุเพิ่มเติมว่า นอกจากผู้ขายจะไถ่ถอนทรัพย์สินกับผู้ซื้อต่อหน้าเจ้าพนักงานแล้ว ยังสามารถวางทรัพย์สินซึ่งเป็นสินไถ่

⁵⁸⁴ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ก, วันที่ 13 มกราคม 2558 เวลา 13.30 น. – 16.00 น.

ที่สำนักงานวางทรัพย์สินภายในระยะเวลาที่กำหนดได้⁵⁸⁵ อีกทั้งสินไถ่ต้องไม่สูงกว่าราคาขายฝากจริงเกินร้อยละ 15 ต่อปี⁵⁸⁶ ความเสี่ยงของการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรที่ทำสัญญาขายฝากเมื่อเทียบกับการทำสัญญาเงินกู้แบบอื่น เช่น การจำนอง คือ การขายฝากเป็นสัญญาที่ผู้ซื้อได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นทันทีที่ผู้ขายไม่มาชำระหนี้ตามกำหนดเวลาโดยไม่ต้องใช้กระบวนการทางศาลอีก⁵⁸⁷

สำหรับกรณีของนายสากล เงื่อนไขในการทำสัญญาขายฝากยังคงใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. 2467 แน่นนอนว่าความไม่รู้กฎหมายและความต้องการใช้เงินอย่างเร่งด่วนของสากลและผิง ทำให้สากลและผิงเร่งตกลงขายฝากที่ดินโดยไม่มีโอกาสตรวจสอบข้อความในสัญญา จึงเป็นโอกาสให้นายทุน/นายหน้าปรับเปลี่ยนใจความสำคัญของสัญญา และเมื่อถึงวันกำหนดไถ่ถอนสากลและผิงจึงเผชิญกับการถูกเรียกเก็บดอกเบี้ยจากนายหน้า/นายทุนในอัตราสูง ประกอบกับสากลและผิงไม่ทราบเงื่อนไขเกี่ยวกับการนับเวลาทางกฎหมาย ดังนั้นนายสากลและนางผิงที่อยากได้ที่ดินคืนมาจากนายทุนจึงต้องเร่งหาเงินกู้ก่อนใหม่มาจ่ายเพิ่มเติมให้ครบถ้วนตามสัญญาขายฝาก

ตารางที่ 4.3 ราคาซื้อขายที่ดินและอัตราดอกเบี้ยของที่ดิน เลขที่ 88XX อ.ประจันตคาม จ.ปราจีนบุรี

พ.ศ.	ประกาศการจดทะเบียน	ผู้ให้สัญญา	ผู้รับสัญญา	ราคาซื้อ/ขาย	ดอกเบี้ยต่อปี
8 มิ.ย. 2538	โอนมรดก	นายเอียง	นางผิง ไส กระจำง	-	-
2 ก.พ. 2539	จำนองเป็นประกัน	นางผิง ไส กระจำง	ธ.ก.ส. (ผู้รับจำนอง)	370,000 บาท	8%
15 มี.ค. 2539	ไถ่ถอนจากจำนอง	ธ.ก.ส.	นางผิง ไส กระจำง (ผู้ไถ่ถอน)	เงินต้น 370,000 บาท ด/บ ประมาณ 3,000 บาท รวม 373,000 บาท	8%

⁵⁸⁵ “ขายฝาก,” *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 12) พ.ศ. 2541*, บรรพ 3 หมวด 4 ส่วนที่ 1 มาตรา 491-502. <http://kodmhai.com/m2/m2-4/m4-491-502.html> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

⁵⁸⁶ สรุปรจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 499. ดูเพิ่มเติมใน “ขายฝาก,” *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 12) พ.ศ. 2541*, มาตรา 499.

⁵⁸⁷ “โฉนดอีกรัฐขีมีมอบคนจนตีสาว-แท้งลูก,” *ข่าวสด*, 22 ตุลาคม 2541, 11.

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

พ.ศ.	ประกาศการ จดทะเบียน	ผู้ให้สัญญา	ผู้รับสัญญา	ราคาซื้อ/ขาย	ดอกเบีย ต่อปี
11 ต.ค. 2539	ขายฝากมี กำหนด 1 ปี	นางผิง ไส กระจำง	นางพร (ผู้รับซื้อฝาก)	ราคาขายฝาก 200,000 บาท	35%
				ด/บ ตามตกลง 70,000 บาท	
				ราคาขายฝาก 270,000 บาท	38.89%
				รับเงินจริง 165,000 บาท	
10 ต.ค. 2540	ไถ่ถอนจาก <u>ขายฝาก</u>	นางพร	นางผิง ไส กระจำง (ผู้ไถ่ถอน)	ราคาขายฝากรวมดอกเบียที่	37.04%
				สากลรับรู้ 270,000 บาท	
				ด/บ ตามสัญญาขายฝาก	
				100,000 บาท	
				ราคาขายฝาก 370,000 บาท	124.24%
				รับเงินจริง 165,000 บาท	
10 ต.ค. 2540	ขาย	นางผิง ไส กระจำง	นางเจียด	นางผิงขายที่ดินโดยได้เงินจาก นางเจียด: เดิม 200,000 บาท, นางเจียดยืมนายสิทธิ์เพิ่ม 120,000 บาท รวม 320,000 บาท การจดทะเบียนซื้อขายของ สำนักงานที่ดินระบุว่านางเจียด ซื้อที่ดินจากนางผิงในราคา 670,000 บาท (แต่นางผิงไม่ได้ รับเงิน)	
10 ต.ค. 2540	จำนองเป็น ประกัน	นางเจียด	นายสิทธิ์ (ผู้รับจำนอง)	ราคาจำนอง 120,000 บาท	46.46%
				ด/บ 28,000 บาท (6 เดือน)	
7 เม.ย. 2541	ไถ่ถอนจาก จำนอง	นายสิทธิ์	นางเจียด (ผู้ไถ่ถอน)	148,000 บาท	
7 เม.ย. 2541	จำนอง	นางเจียด	นายอำ (ผู้รับจำนอง)	59,000 บาท ไม่คิด ด/บ	
				ระยะเวลา 1 ปี	
5 พ.ย. 2541	ไถ่ถอนจาก จำนอง	นายอำ	นางเจียด (ผู้ไถ่ถอน)		

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

พ.ศ.	ประกาศการจดทะเบียน	ผู้ให้สัญญา	ผู้รับสัญญา	ราคาซื้อ/ขาย	ดอกเบียต่อปี
5 พ.ย. 2541	ขาย	นางเจียด	นางผิง ไส กระจำง	400,000 บาท	8.0%
5 พ.ย. 2541	จำนองเป็นประกัน	นางผิง ไส กระจำง	สำนักงาน ปลัดสำนัก นายกรัฐมนตรี (ผู้รับจำนอง)	400,000 บาท	
22 พ.ค. 2555	ไถ่ถอนจากจำนอง	สำนักงาน ปลัดสำนัก นายกรัฐมนตรี ธ.ก.ส.	นางผิง ไส กระจำง (ผู้ไถ่ถอน)		
22 พ.ค. 2555	ขาย	นางผิง ไส กระจำง	นางณี		

จะเห็นว่า การกำหนดอัตราดอกเบี้ยขายฝาก/จำนองที่ดินมีอัตราสูงมากกว่าร้อยละ 35 ต่อปี โดยเฉพาะในกรณีของนางผิงกับนายสากลเมื่อครั้งต้องไปไถ่ถอนที่ดินจากนางพร เมื่อเทียบจำนวนเงินสินไถ่ที่ต้องชำระจริงกับเงินที่นายสากลและนางผิงได้รับจริง เท่ากับว่ามีอัตราดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 124.24 ต่อปี (ตารางที่ 4.3) การกำหนดอัตราดอกเบี้ยสูงจึงเท่ากับเป็นการลดโอกาสที่ผู้ขายจะมาไถ่ถอนทรัพย์สินคืนจากผู้ซื้อภายในระยะเวลาที่กำหนด และทำให้ที่ดินของเกษตรกรยังคงอยู่ในระบบจำนอง/ขายฝากเพื่อหมุนเวียนนำเงินมาปิดสัญญาก่อนหน้าเป็นวัฏจักรต่อไปเรื่อยๆ เช่นกรณีของนางผิงและนายสากลที่จำเป็นต้องขายที่ดินให้แก่นางเจียดเมื่อทราบว่าต้องจ่ายดอกเบี้ยเพิ่มในวันที่ไปไถ่ถอนอีกจำนวน 100,000 บาท ขณะที่นางเจียดก็ต้องนำที่ดินแปลงดังกล่าวไปจำนองทันทีในวันเดียวกันนั้นเพื่อนำเงินมาจ่ายปิดบัญชีขายฝากให้นางผิง ต่อมาเมื่อครบสัญญาจำนอง 6 เดือน นางเจียดยังต้องไปขอยืมเงินมาจากคนอื่นเพื่อให้สามารถปิดสัญญาจำนองให้ได้ตามกำหนด เป็นต้น

ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า สากลได้รับเงินจากการขายฝากน้อยกว่าราคาประเมินที่ดินในขณะนั้นพอสมควร สากลได้รับเงิน 165,000 บาท ขณะที่ราคาประเมินที่ดินตามราคาประเมิน พ.ศ. 2541 คือ 338,000 บาท⁵⁸⁸ อีกทั้งกรณีที่ราคาขายฝาก/ราคาจำนองมีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ เมื่อที่ดินถูกเปลี่ยนมือสู่นายทุนแต่ละครั้ง นั้นหมายความว่านายทุนสามารถซื้อที่ดินได้ในราคาถูกลงเรื่อยๆ ซึ่งสะท้อนอำนาจการต่อรองที่ลดลงของผู้ขายซึ่งแปรผันตามความต้องการเงิน

แม้การสูญเสียที่ดินจากการขายฝากของนางผิงจะได้รับที่ดินคืนมาเพราะเงินจากกองทุนช่วยเหลือเกษตรกร (กชก.) จำนวน 400,000 บาท แต่การโอนเงินช่วยเหลือให้เป็นหนี้กับ ธ.ก.ส. ด้วยเงื่อนไขดอกเบี้ย 8% ต่อปี และชำระคืนภายใน 12 ปี⁵⁸⁹ ได้สร้างความยากลำบากให้กับนางผิงและครอบครัวที่ยังมีชีวิตอยู่ เนื่องจากครอบครัวไม่มีความสามารถในการชำระหนี้ดังกล่าว และครอบครัวของนางผิงก็มีปัญหาการชำระเงินกู้กับ ธ.ก.ส. อย่างที่นางผิงคาดการณ์ จนต้องไปขอลดเงินต้นและดอกเบี้ยจนเหลือประมาณ 550,000 บาท นางผิงเห็นท่าไม่ดีและน่าจะไม่สามารถส่งเงินกู้ต่อไปได้จึงหาหยิบยืมเงินเพื่อนำมาใช้หนี้ ธ.ก.ส. ครอบครัวของนางผิงจึงกลายเป็นครอบครัวที่มีหนี้หลายแหล่งอีกครั้ง ในที่สุดจึงตัดสินใจขายที่ดินที่ อ.ประจันตคาม เพื่อนำเงินมาใช้หนี้ที่มีอยู่

“ตอนนั้นเป็นหนี้ ธกส. ตั้ง 750,000 บาท (ทั้งต้นทั้งดอก) ถ้าเป็นคนอื่นที่คงโดนยึดไปอีกแล้ว แต่นี่เป็นเรา เคยเป็นข่าวนมาแล้ว ก็ไปขอลดหนี้กับธนาคารลดเหลือประมาณ 550,000 บาท เราก็ไปหาทางหาเงินมาไถ่ เลยขายที่ที่มีใช้หนี้ ขายที่ได้ 300,000 ก็ไม่พอใช้หนี้เค้า ก็ไปหาเงินได้มาจากกองทุนมาไถ่ที่ได้ เลยได้ที่คืนมา ครั้งนั้นเราก็เป็นหนี้อยู่เยอะ เลยขายที่ที่ประจันตคามซะ เอาเงินมาใช้หนี้”⁵⁹⁰

18 ปีภายหลังจากที่นายสากลเสียชีวิตสถานภาพของครอบครัวไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก ยังคงประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยมีลูกสาวและลูกเขยเป็นเรี่ยวแรงหลักของครอบครัว อย่างไรก็ตามเมื่อสอบถามคนที่บุกเบิกที่ดินแถบนี้มาด้วยกันและรู้จักกันมายาวนานถึง

⁵⁸⁸ ราคาประเมินที่ดิน พ.ศ. 2541 ที่ดินแปลงดังกล่าวมีราคาประเมินดังนี้ หากเป็นที่ติดที่สาธารณะ ราคาไร่ละ 40,000 บาท ส่วนที่ไม่ติดที่สาธารณะไร่ละ 15,000 บาท ซึ่งเจ้าหน้าที่สำนักงานที่ดินจังหวัดระบุว่าที่โฉนดที่ดินแปลงดังกล่าวไม่ได้ติดที่สาธารณะ และคิดราคาประเมินให้คือ 338,000 บาท อย่างไรก็ตามผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าหากดูที่ดินแปลงดังกล่าวติดถนนเลียบบคลองส่งน้ำสำหรับการเกษตรซึ่งคนในพื้นที่ใช้เส้นทางร่วมกัน หากประเมินว่าที่ดินที่ติดถนนเลียบบคลองนั้นมีพื้นที่ประมาณ 2 ไร่ ที่ดินแปลงดังกล่าวจะมีราคาประเมิน 388,550 บาท ดูเพิ่มเติมใน “นายกซุ้มครอบครัว คนจนฆ่าตัวไม่เกี่ยวรัฐ,” 14.

⁵⁸⁹ “คนจนอัด‘ชวน’ยับ! จี้แก้กม.ขายฝากที่,” 16.

⁵⁹⁰ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

สภาพครอบครัว ที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน และฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวในปัจจุบัณ จะได้รับการบอกเล่าว่า หลังจากนายสากลเสียชีวิต ครอบครัวก็ล้มลุกคลุกคลานมาตลอด ตอนนั้ก็ยังไม่ดีขึ้น หนี้สินก็ยังมีเหมือนเดิม ขณะที่เล่าถึงครอบครัวนายสากลในอดีตว่าเป็นครอบครัวที่เป็นตัวอย่าง ขยันทำมาหากิน ปลูกผักหลากหลาย ทำการเกษตรก้าวหน้าและเป็นตัวอย่างที่ดีของชุมชน

“ที่จำได้ ครอบครัวลุงสากลเป็นตัวอย่างที่ดีของชุมชน มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี จำได้ว่าที่บ้านแกปลูกพืชผักสวนครัวหลายอย่าง ถือว่าเป็นเกษตรกรตัวอย่างของชุมชนเลย แกเป็นคนขยัน หลังลุงสากลเสียชีวิตก็ไม่มีใครเข้ามาช่วย ใครก็ช่วยไม่ได้ หนี้สินยังคงมีเหมือนเดิม ส่วนราชการก็ช่วยกันสร้างภาพ เพื่อตัวเอง เพื่อรัฐบาล แต่ก็ไม่ได้ช่วยจริง สร้างภาพตัวเองกันทั้งนั้น”⁵⁹¹ สอดคล้องกับคำบอกเล่าของเพื่อนบ้านใกล้เคียงซึ่งย้ายมาจากอำเภอประจันตคามเหมือนกันว่า “หลังจากลุงสากลเสียชีวิต ครอบครัวแกก็ล้ม ไม้ฟื้นอีก ตอนนั้ก็ยังไม่ดีขึ้น”

(3) โครงสร้างของระบบราชการช่วยป้องกันความผิดเป็นเครือข่าย

ข้อเท็จจริงจากการขายฝากที่ดินของสากลสะท้อนข้อขัดแย้งระหว่างระเบียบวิธีปฏิบัติ โครงสร้างกฎหมาย กับผลประโยชน์ของประชาชน เนื่องจากการปฏิบัติตามระเบียบขั้นตอนที่ถูกต้องของทางราชการไม่ได้รับประกันว่าสัญญาที่กระทำขึ้นตรงกับข้อตกลง/เจตนาของประชาชน ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้ขายฝาก ในทางกลับกันการอ้างว่าปฏิบัติตามระเบียบขั้นตอนนั้นกลับเป็นการรับรองเงื่อนไขการขายฝากที่ไม่เป็นธรรมและลดอำนาจการต่อรองของผู้ขายฝาก กล่าวคือ

ระเบียบวิธีปฏิบัติของรัฐให้ความสำคัญกับขั้นตอนและหลักฐานเชิงเอกสารในการทำสัญญาต่อหน้าเจ้าพนักงานของรัฐ⁵⁹²ซึ่งถูกกำกับด้วยแนวปฏิบัติตามระเบียบกฎหมาย ดังนั้นเมื่อทำตามขั้นตอนครบถ้วนแม้จะมีการตรวจสอบจากหน่วยงานภายนอกก็ครั้งยอมไม่มีข้อผิดพลาด

“การทำสัญญาขายฝากของนายสากลกับนายทุนเป็นการดำเนินการที่ถูกต้อง สัญญาไม่มีการขูดขีด หลักฐานครบถ้วน ส่วนกรณีที่มีข่าวว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐมี

⁵⁹¹ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๓, วันที่ 13 มกราคม 2558 เวลา 13.30 น. – 16.00 น.

⁵⁹² ณีฎฐิมา แก้วศิริ, “ปัญหาข้อกฎหมายของสัญญาขายฝากอสังหาริมทรัพย์ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547), 24.

ผลประโยชน์กับนายทุนในการดำเนินการเรื่องซื้อขายที่ดินนั้น ดูไม่ออกว่าจะเข้าไป เกี่ยวข้องอย่างไร ... เราควบคุมอย่างใกล้ชิด ไม่ยอมให้ผ่านไป”⁵⁹³

“ผู้ตายเคยร้องเรียนเรื่องนี้เมื่อวันที่ 22 มกราคมที่ผ่านมา (2541) หลังจากนั้น สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรีส่งเรื่องให้กรมที่ดินตรวจสอบ จากนั้นได้แจ้งผลให้ผู้ ร้องทราบแล้ว ส่วนกรณีที่ผู้ตายอ้างว่า มีเจ้าหน้าที่กรมที่ดินเกี่ยวข้องนั้นไม่เป็นความ จริง”⁵⁹⁴

ดังนั้นในแง่ของขั้นตอนการปฏิบัติจึงยากจะเอาผิดการดำเนินการของรัฐเนื่องจาก โครงสร้างของระบบราชการนั้นมีสายการบังคับบัญชาเป็นลำดับชั้น การกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐใน ระดับตำแหน่งต่ำกว่าย่อมจะต้องอยู่ในความรับผิดชอบของผู้บังคับบัญชาในระดับสูงขึ้นไปเป็นทอดๆ และยังเป็นระบบที่ถูกออกแบบมาให้มีการตรวจสอบและรับรองความถูกต้องตามลำดับชั้นเพื่อป้องกัน ความผิดพลาด เช่น การเซ็นรับรองเอกสารต้องผ่านการจัดทำสัญญาของเจ้าพนักงานที่ดิน และเซ็น รับรองความถูกต้องของเอกสารและใจความสำคัญตามสัญญาโดยผู้บังคับบัญชา เป็นต้น ดังนั้นการ ปฏิบัติงานบกพร่องของเจ้าหน้าที่จึงยากที่จะได้รับการยอมรับโดยง่าย ทั้งยังมีช่องทางอื่นของรัฐ เข้ามาช่วยแก้ไข เช่น มีแนวปฏิบัติของกรมที่ดินว่า ในกรณีที่ผู้ขายได้รับเงินจากการขายฝากไม่ครบ ตามสัญญาไม่สามารถฟ้องให้สัญญาเป็นโมฆะได้ แต่สามารถฟ้องศาลเพื่อเรียกเงินส่วนที่ขาดได้⁵⁹⁵ เป็นต้น

ฝ่ายรัฐจึงมีมาตรการป้องกันความผิดพลาดของรัฐ คือ (1) ระบุข้อความในทำสัญญาว่า “ข้าพเจ้าได้ทราบหลักเกณฑ์การขายฝากแล้วว่า การขายฝาก กรรมสิทธิ์ตกเป็นของผู้รับซื้อฝากทันที ที่จดทะเบียน ถ้าข้าพเจ้าต้องการจะได้กรรมสิทธิ์คืนต้องขอไถ่ถอนเสียภายในกำหนดเวลาสัญญาขาย

⁵⁹³ เจ้าพนักงานจังหวัดปราจีนบุรียืนยันว่าขั้นตอนการขายฝากถูกต้อง ดูเพิ่มเติมใน “น้องสะใภ้ยอมลดราคาที่ดินขายคืน ‘เมียลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)’,” *กรุงเทพธุรกิจ*, 24 ตุลาคม 2541, 3.

⁵⁹⁴ รองเลขาธิการนายกรัฐมนตรี กล่าวถึงกรณีที่นายสาทกลมาร้องเรียนให้ตรวจสอบการขาย ฝาก ดูเพิ่มเติมใน “ผูกคอตายหน้าทำเนียบประจານ ‘ชวน’ ‘ชีวิตบัดซบ’ ขาวนา,” 19.

⁵⁹⁵ กรณีขายฝากที่ดิน การที่ผู้รับซื้อฝากไม่ชำระราคาที่ดินที่ขายฝากมิใช่สาระสำคัญที่จะทำ ให้สัญญาขายฝากไม่สมบูรณ์ เจ้าพนักงานที่ดินจึงไม่อาจสั่งยกเลิกคำขอจดทะเบียนขายฝากที่ดินได้ ซึ่งผู้ขายฝากสามารถไปใช้สิทธิทางศาลเพื่อฟ้องให้ผู้รับซื้อฝากชำระราคาที่ดินได้กรมที่ดิน ดูเพิ่มเติม ใน “การจดทะเบียนขายฝาก,” *กรมที่ดิน*, <http://www.dol.go.th/dol/images/medias/dol/example/lo/smt/handbook/march/news14.htm> (สืบค้นเมื่อ พฤศจิกายน 2558).

ฝาก”⁵⁹⁶ (2) การมีเอกสาร “คำแนะนำเกี่ยวกับการขายฝากสำหรับผู้ขายฝาก” ให้ผู้ขายฝากได้อ่านทำความเข้าใจพร้อมลงนามรับทราบในวันที่ทำสัญญา ทั้งนี้เพื่อป้องกันความผิดของเจ้าหน้าที่

อย่างไรก็ตาม มาตรการดังกล่าวเป็นแนวทางการป้องกันความผิดพลาดในเชิงกระบวนการของรัฐ แต่ไม่ได้แก้ไขในเชิงโครงสร้างทางกฎหมายเพื่อให้ผู้ขายมีอำนาจในการต่อรองเพิ่มขึ้น เนื่องจากในบริบทที่ผู้ขายอยากได้เงินมาใช้จ่ายจึงมีแนวโน้มว่าจะยอมตกลงตามเงื่อนไขที่ผู้ซื้อกำหนดอยู่แล้วแต่รัฐยังกำหนดข้อกำหนดที่เอื้อประโยชน์ให้ผู้ซื้อสามารถเอาเปรียบผู้ขายได้โดยง่าย ดังเช่นกรณีที่กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่นำมาขายฝากตกเป็นของผู้ซื้อเมื่อทำสัญญาหรือเมื่อผู้ขายไม่มาชำระเงินตามกำหนดเวลาที่ ซึ่งหากย้อนดูสถิติการขายฝากเมื่อปี 2541 พบว่า มีการร้องเรียนที่ฝ่ายประสานมวลชนศูนย์บริการประชาชน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีประมาณวันละ 10 ราย และมีจดหมายส่งเข้ามาเนื่องจากกรณีกฎหมายขายฝากอีกจำนวนมาก ซึ่งมักเป็นปัญหาจากกรณีการคิดดอกเบี้ยในอัตราสูง แต่รัฐบาลก็ไม่สามารถช่วยอะไรได้⁵⁹⁷ ขณะที่มุมมองของรัฐบาลเห็นว่าการขายฝากเป็นการก้ำกัมนอกระบบจึงทำให้นายทุนสามารถเอาเปรียบประชาชนได้ ดังที่รองเลขาธิการนายกรัฐมนตรีในสมัยรัฐบาลชวน หลีกภัยมีความเห็นว่า “ระบบขายฝากที่ดินเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นบ่อยกับชาวบ้านต่างจังหวัด ระบบนี้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่เกษตรกรมากที่สุด เพราะเป็นการก้ำกัมนอกระบบ”⁵⁹⁸ ทั้งๆ ที่การขายฝากเป็นการก้ำกัมนอกกฎหมายรองรับและโดยเฉพาะกรณีสังหาริมทรัพย์ต้องทำสัญญาต่อหน้าเจ้าพนักงานของรัฐ เมื่อมีความเกี่ยวข้องกับรัฐทั้งในแง่ของการเป็นผู้กำหนดกติกาและดำเนินการ รัฐจึงไม่สามารถปฏิเสธความเกี่ยวข้องกับการควบคุมให้การกู้เงินนอกระบบดังกล่าวมีความเป็นธรรม และลดการกล่าวโทษผู้ขายแต่เพียงฝ่ายเดียวว่า “ผู้ขายฝากอาจไม่สามารถนำเงินไปไถ่ถอนภายในกำหนด หรือไม่มีปัญหาไถ่คืน”⁵⁹⁹

⁵⁹⁶ หนังสือกระทรวงมหาดไทย ส่วนมาก ที่ มท 0612/1/ว1193 ลงวันที่ 1 ตุลาคม 2524, หนังสือกรมที่ดิน ที่ มท 0708/ว29068 ลงวันที่ 21 ธันวาคม 2532, หนังสือกรมที่ดิน ที่ มท 0610/ว/0610/ว 39214 ลงวันที่ 7 ธันวาคม 2535 ดูเพิ่มเติมใน “การจดทะเบียนขายฝาก”.

⁵⁹⁷ “คนจนแค้นรัฐฆ่าตัวหน้าทำเนียบ ผูกคอ-ทิ้งจดหมายถึง ‘ชวน’! ลูกซุบที่ร้องเรียนไร้ผล,” 13.

⁵⁹⁸ “ชวนรีบเปิดทำเนียบคุยเมีย(ไม่เปิดเผยชื่อ) ช่วยได้แค่งานศพ,” 10, 11.

⁵⁹⁹ ความเห็นของเจ้าพนักงานที่ดินซึ่งปฏิบัติหน้าที่ในขณะที่นายสากลและภรรยาฆ่าทำสัญญาขายฝาก ดูเพิ่มเติมใน “ตั้งกก.สอบให้รู้ใน 15 วัน ‘ไม่เปิดเผยชื่อ’ ผูกคอตาย,” 10,19.

4.6 การพยายามสร้างความหมายการฆ่าตัวตายโดยรัฐ การรับรู้ของครอบครัว และความหมายการฆ่าตัวตายของสากล

การฆ่าตัวตายของนายสากลในวันที่ 19 ตุลาคม 2541 บริเวณรั้วของสำนักงาน ก.พ. ฟังตรงข้ามท่าเนียบรัฐบาลได้สร้างความสะเทือนใจแก่บุคคลใกล้ชิด ทั้งยังทำให้เกิดการตั้งคำถามต่อส่วนราชการรวมถึงรัฐบาลถึงการดูแลแก้ไขปัญหาให้แก่ประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน เพื่อทำความเข้าใจการฆ่าตัวตายในฐานะความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม ในส่วนนี้จึงศึกษาจากความรู้สึก ความคิดเห็นของบุคคลแวดล้อม เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ใหญ่บ้าน ภรรยา เปรียบเทียบกับความรู้สึกและสารที่นายสากลต้องการสื่อกับสังคม ผ่านจดหมายลาตาย 5 ฉบับ คือ จดหมายถึงนายกรัฐมนตรีชวน หลีกภัย จดหมายถึงผู้จัดการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ จดหมายถึงนางผิง ไสกระจ่าง จำนวน 2 ฉบับ และจดหมายถึงเจ้าหน้าที่ที่พบศพ โดยความคิดเห็นต่อการฆ่าตัวตายของนายสากลแบ่งเป็น ความหมายการฆ่าตัวตายของสากล ความหมายการฆ่าตัวตายในมุมมองครอบครัว และการสร้างความหมายโดยรัฐ

ความหมายของการฆ่าตัวตายของสากล ไสกระจ่าง

ความหมายการฆ่าตัวตายของนายสากลมีความน่าสนใจ คือ เป็นการฆ่าตัวตายโดยเขียนจดหมายลาตายอย่างละเอียดถี่ถ้วนทำให้ผู้เขียนวิทยานิพนธ์เข้าใจการพยายามสร้างความหมายของสากลที่ทรงพลังเป็นอย่างยิ่งว่า การฆ่าตัวตายครั้งนี้ คือ การตัดพ้อต่อรัฐ และหวังว่าจะทำให้ครอบครัวได้ที่ดินกลับคืนมาด้วยในขณะเดียวกัน ดังที่นายสากลเคยเปรียบกับภรรยาว่า “*เดี๋ยวถ้าญาติตายคนหมู่นี้(คนบ้านนี้)จะตีกันหมด*”⁶⁰⁰ เนื้อหาในจดหมายถึงนายกรัฐมนตรี ชวน หลีกภัย จดหมายถึงผู้จัดการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ และจดหมายถึงนางผิง⁶⁰¹มีเนื้อความดังนี้

⁶⁰⁰ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

⁶⁰¹ สำหรับจดหมายถึงเจ้าหน้าที่ที่พบศพและจดหมายถึงนางผิงอีกฉบับดูในหัวข้อ 4.3 ขนวนกระตุ้น.

จดหมายถึงนายกรัฐมนตรี นายชวน หลีกภัย⁶⁰²

12 ตุลาคม 2541

เรียนนายชวน หลีกภัย

กระผม นายสากล ไสกระจ่าง อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ 298 หมู่ 4 ต.เขาสามลือ อ.เขาฉกรรจ์ จ.สระแก้ว ที่กระผมร้องเรียนผ่านเลขาฯท่านมาครั้งหนึ่งแล้วนั้น สั่งให้ทางจังหวัดสอบไม่พบหลักฐาน ผมรู้สึกเสียใจมาก ผมร้องทุกข์โดยเปิดเผยชื่อจริงและที่อยู่จริง ผมไม่เขียนบัตรสนั้ มาเมื่อไหร่ จะได้สอบกันแต่พวกตัวฝ่ายเดียว ผมเป็นเจ้าของทุกขโมไม่เรียกไปถามบ้าง วันผมไปร้องที่ทำเนียบรัฐบาลนั้น เจ้าหน้าที่รับเรื่องเขาบอกให้เตรียมพยานส่วนบุคคลเอาไว้ ผมรออยู่ ก็ได้รับจดหมายตอบว่าเรื่องเกมกันแล้ว อันที่จริงสัญญาขายฝากใบนี้ ทำตามกฎหมายจริง แต่สอบสวนปากคำมันคนละอย่างกัน คือผมกับนางผิง ไสกระจ่าง ให้นางนงค์พาไปหาเงินนางพรได้แล้ว นางนงค์ก็พาไปทำสัญญาขายฝากที่สำนักงานที่ดินปราจีนบุรี โดยเจ้าของเงินยังไม่ไป นางเยาว์เป็นเจ้าหน้าที่ที่ดิน ทางผมบอกว่า ขอคู่สองแสน ทางนางนงค์ หักดอกเบี้ยพร้อมหนึ่งปีร้อยละสามต่อเดือน ทางเจ้าหน้าที่ที่ดินก็กดเครื่องคิดเลขออกมาเจ็ดหมื่น รวมทั้งต้นทุนเป็นเงิน 270,000 บาทถ้วน เจ็ดหมื่นบาทถ้วน ทางผมได้ย้อนถามอีกว่า ถ้าได้เงินมาถ่าถอนก่อนจะคิดยังไง ทางนางนงค์กับทางเยาว์ คิดไปตามเดือนแล้วจะคืนเงินที่เหลือได้ จึงลงมือเขียนสัญญากัน มันจึงเป็นแบบนี้ วันเข้าไปทำสัญญากันนั้นทางฝ่ายผมมี 4 คน นายสากล นางผิง นายชัย(ลูกชาย) นายหวนเพื่อนนายชัย เป็นคนขับรถไปส่งด้วย จะว่าผมเขียนเท็ดแล้วก็ให้นางผิงไปชี้ให้ดูก็ได้ ที่เล่ามานี้เป็นเรื่องจริง

พอนางผิงจะเดินเลยนายนิคมไป นางนงค์ก็ตะโกนร้องเรียกให้กลับมาก่อน ถ้าไม่มายึดแน่กัน คืออย่างนี้ผมขออธิบายหน่อย วันที่มาถ่าถอนเป็นวันศุกร์ที่ 10 ตุลาคม 2540 วันที่ 11 ตุลาคม 2540 เป็นสัญญาตรงกับวันเสาร์พอดี ไม่มีใครบอกว่าวันจันทร์ก็มาถ่าถอนได้ จนเจ้าหน้าที่รับเรื่องร้องทุกข์เขาบอกผมถึงรู้ นางนงค์ก็พานางผิง นายออม นางเจียด ขึ้นรถมาประจันตคามอีก ว่านางผิงหัวหมอต้องเอาให้อยู่ พามาหาเงินที่บ้านนางนงค์เอง ทั้งที่ไม่มีใครขอร้อง แต่เปลี่ยนเป็นชื่อของสามีของนางนงค์ เป็นเงินหนึ่งแสนสองหมื่นบาท 120000 บาทถ้วน คิดดอกเบี้ยเพิ่มอีก 28800 บาท สองหมื่นแปดพันแปดร้อยบาทถ้วน

เงินที่มาถ่าถอนวันนั้น ของนางผิง 70000 บาท เจ็ดหมื่นบาท นายออม นางเจียด บ้านสองแสนเอาเงินที่กู้เขามาอีกหนึ่งแสนบาท รวมทั้งหมดเป็นเงินสามแสนเจ็ดหมื่นบาท

ส่วนผม นายสากล ไสกระจ่าง ตามมาทีหลัง มาถึงที่ดินปราจีนบุรีเที่ยงพอดี มาตามหานางผิงไม่เจอ พอตีเขาจับกลุ่มคุยอยู่ที่ดิน เขาพูดกันเรื่องเงิน สองแสนได้รับแสนหกหมื่นห้าพัน ทำให้ตรงตรงกับเรื่องของผม ผมจึงเข้าไปถามและบอกเขาว่าผมเป็นสามีนางผิง ผมก็เล่าเรื่องให้เขาฟังว่ากู้เงินสองแสน คิดดอกเบี้ยเพิ่มอีกเจ็ดหมื่นเป็นสองแสนเจ็ด ได้รับเงินจริงๆ แสนหกหมื่นห้าพันทำกันก่อนเที่ยง จนบ่ายสองโมง นางพรถึงได้มาเซ็น พอพวกผมขึ้นไปเขาก็บอกให้ไปรับเงินธนาคาร นางนงค์เอาถือไว้ก่อนแล้ว พอไปถึงธนาคาร นางนงค์ไปปรับเงินมาให้ 165000 บาท หนึ่งแสนหกหมื่นห้าพันบาทถ้วน จ่ายให้ค่านายหน้า

⁶⁰² “เผยจม.ลาตาย(ไม่เปิดเผยชื่อ)คนจนตัดพ้อนายกฯ,” 3, 12, 19.

สามพันบาท แต่หนังสือสัญญานางนงคังยังไม่ให้อ่างว้ายยังไม่เสร็จ อีกหน่อยถึงมาเอาให้ลูกมาเอาก็ไม่ได้อ่างนางผิงต้องมาขอถ่ายจากที่ดินไปตั้งที่เห็นอยู่นี้ ผมนึกว่าทำกันบนสถานที่ราชการยังงี้เสียก็โกงไม่ได้ สัญญาขายฝากใบนี้หลอกทั้งสองทาง เจ้าหน้าที่ไม่บอกให้เจ้าของเงินรู้ว่าหักดอกพร้อม นางพรเลยจ่ายให้นางนงคังมาเต็ม สองแสนเจ็ดหมื่น โดยทางผมเข้าใจว่าก็สองแสนเจ็ดหมื่นเป็นดอก ผมจึงรับเหลือจากหักภาษีแล้ว แสนหกหมื่นห้าพัน ตั้งปีหนึ่งแล้วทางผมยังไม่รู้ถูกโกง จนวันถ่ายถึงได้รู้ โดยนางนงคังอ้างว่าเงินสองแสนเจ็ดเป็นเงินต้นทุน นางผิงพานายนิกมจากสระแก้วมารับนายอ้อมกับนางเจียดเป็นน้องชายกับน้องสไ่นางผิง นางผิงถูกนางนงคังขูดตลอดเวลา เข้าไปหาเจ้าหน้าที่ที่ดินสามโตะด้วยกัน ไม่มีใครพูดสักคนปล่อยให้เข้าไปขมขูดตลอดเวลา จะให้เอาเงินมาอีกหนึ่งแสนบาท รวมเป็นสามแสนเจ็ดหมื่นบาท ชูจะยึดที่ลูกเดียว แต่เจ้าของเงินไม่พูด นางผิงหมดถั่ว จึงชวนน้องชายลงจากที่ดินทำเหมือนในป่าในดงไม่มีคนแม้สักคนเดียว

นายชวณลงนึกคิดพิศจาระนาตุก็แล้วกันว่ามันป่าเถื่อนแท้ไหน เจ้าหน้าที่ดินเต็มล้มพนักงานเหมือนไม่มีคน นางผิงจึงชวนนายอ้อมไปหาศาล เดินลงไปหานายนิกม หมู่มาก ให้เอารถส่งไปศาล นายนิกมบอกว่าใกล้ๆเดินเอาก็ได้ พอนางผิงกำลังเดินไปศาลต่อ นางผิงถือครองที่ดินยังไม่ถึงสามปีต้องเสียภาษีเป็นเงินสามหมื่นกว่าบาท จนกรมล้มการปราจีนมอบให้ทางสระแก้วไปทวงถามจนถึงบ้าน ผมกับนางผิงก็ไม่รู้เรื่อง จึงได้ออกมาถามที่สระแก้วว่าเงินอะไรตั้งสามหมื่นกว่าบาท เขาบอกว่านางผิงขายที่ได้ตั้งหกแสนหกหมื่นกว่าบาท เขาจึงมาทวงภาษีรายได้ นางผิงตอบว่าอะไรกัน ที่จะได้เงินมาเขากลับเสียเงินไปอีกเจ็ดหมื่นอยู่ในที่ดินแปลงนี้ ช่วยกันถ่ายออกมาแล้วเขาจะยึด

นางเยาว์ทำสัญญาใบนี้จึงร่วมมือกับนางนงคัง นางเจียดฉวยโอกาสตอนนางผิงสติไม่ดี วิ่งเข้าวิ่งออกล้วงหลังที่ดิน นางผิงไม่รู้เรื่องเซ็นอะไรเป็นอะไรระหว่างทำกันอยู่นั้น นางเยาว์ได้พูดว่า ถ้าสัญญาที่ถูกจะต้องลงหักดอกเบี้ยพร้อม นางเจียดจึงได้ขอใบที่ทำจํานองไว้กับสามีของนางนงคังขึ้นมาดู ก็ได้ลงหักดอกเบี้ยไว้จริงๆ นางเยาว์รีบแก้ทันที ผมจึงถ่ายเอาใบหักดอกมาให้ท่านผู้จัดการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐดู เงินแสนสองหมื่นดอกร้อยระต่อเดือน เป็นเงินสองหมื่นแปดพันแปดร้อยบาท หักล่วงหน้าหกเดือน แต่ตัวสัญญาที่สร้างขึ้นแบบเดียวกับของนางผิง แต่เอามาให้ดูไม่ได้

ระหว่างผมทำหนังสือร้องเรียนถึงนายชวณ หลีกภัย เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2541 ทางเจ้าหน้าที่รับร้องทุกให้ผมเตรียมพยานบุคคล กับหลักฐานบางอย่าง ตอนนั้นสัญญานางเจียดทำไว้กับสามี นางนงคังอยู่ที่ดินก็มี ผมจะได้ให้เขาเอาขึ้นมาดู ว่ามันจะเหมือนของนางผิงกับนางพรไหม แต่กลับมาสอบแต่พวกตัวผม

นายสากล ไสกระจ่าง ยื่นหนังสือร้องทุกข์ไม่ใช่ทั้งสนทโดยไม่มีตัวตน แต่ผมมีทั้งที่อยู่และชื่อจริง นามสกุลจริง ทางจังหวัดปราจีนเหมือนจะอุ้มพวกตัวเอาไว้ ทางอธิบดีกรมที่ดินผมก็ร้องใบหนึ่ง ทั้งๆที่ผมได้ระบุนางเยาว์ ที่ทำพิรุณให้เห็น ที่บอกไว้ข้างต้นแต่ยังไม่ถึง 10 วัน เขาตอบมาว่าไม่มีหลักฐาน เขาสอบให้ไม่ได้ เท่านั้นผมก็รู้ว่าเขาเห็นความทุกข์ราษฎรผู้ยากไร้ไม่สำคัญ แม่ผมมองว่านางเยาว์ ผู้นี้เป็นคนอันตรายมาก เหมือนคำในช่องสามว่าอย่าปล่อยให้คนชั่วลอยนวล ทำได้ทีนี้ที่เดียว ไม่ทำคนอื่นอีก เพราะปากกาอยู่กับเขา อาศัยได้เปรียบทางกฎหมาย เล่นงานคนโง่ รู้ไม่เท่าทัน เขาตอบทางเลขานายกไปว่า ไม่เคยรู้จักกับนางนงคังส่วนตัว นางนงคังเป็นนายหน้าซื้อขายที่ดิน นางเยาว์เป็นเจ้าหน้าที่โอนที่ดินจะว่าไม่เคยรู้จักมันเหลือเชื่อ ท่านลงพิศจาระนาตุก็แล้วกัน

อีกอย่างหนึ่งนางเยาว์ เคยรับราชการที่ดินอยู่ประจันตคาม ระหว่าง พ.ศ. 2520 ขึ้นไป ถ้าผมจำคนไม่ผิด คนอะไรจะเหมือนกันนัก แล้วนางนงค์ก็เป็นคนดังตลาดประจันตคาม ใครมีเรื่องที่โทษนางนงค์รู้หมด แผนกอัยการตามโรงศาล

ท่านผู้จัดการอ่านแล้วไม่เชื่อผมก็ลองโทร.ถามเจ้าเพลินตุ๊กแล้วกัน 02 97526XX-X ประมุขธานีใกล้กรุงเทพฯ ผมจะฟ้องร้องไม่มีเงินจึงหันมาหนังสือพิมพ์ไทยรัฐเป็นครั้งสุดท้าย อีกหนึ่งวันเกิด ปีเกิดเดือนเกิดในตำราสิบสองราศีเขาให้หลักการเป็นความ ผมจึงมาขอความกรุณาจากท่าน อันที่จริงคนโกงผมไม่ยอมโทษเท่าไรหรอก โทษคนเขียนสัญญาที่ไม่ลงหักดอกเบี้ยพร้อมให้ผม สัญญาใบนั้นมันโกงทั้งสองทาง ถ้าดูสัญญาแล้วฟังผมอธิบายที่เขียนมานี้ ฉะนั้นผมจึงให้ท่านอ่านแล้วมองด้วยความเป็นกลางแก่ผม บ้างจะขอบคุณอย่างยิ่ง (ย่อหน้านี้ เขียนถึง ผู้จัดการไทยรัฐ แต่ไปปรากฏใน จดหมายถึงนายชวน หลีกภัย)
นายสากล ไสกระจ่าง ผู้เขียน

จดหมายถึงผู้จัดการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ⁶⁰³

เรียนผู้จัดการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ

ผมนายสากล ไสกระจ่าง อยู่บ้านเลขที่ 298 หมู่ 4 ต.เขาสามลิบ อ.เขาฉกรรจ์ จ.สระแก้ว เท่าที่ผมเขียน จม. มาหาท่านนี้ เพื่อจะขอปรึกษาท่านดู ผมคือนายสากล กับนางผิง ไสกระจ่าง ได้ไปให้นางนงค์ พาไปหาเงิน นางพร อยู่บ้านเลขที่ 128 ถนนหน้าเหมือง อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี แล้วนางนงค์ก็พาไปทำสัญญาก่อนเจ้าของเงินยังไม่ไป ทำสัญญาเป็นชายฝากกำหนดหนึ่งปี จำนวนเงินสองแสนบาทถ้วน คิดดอกเบี้ยพร้อมร้อยละสามต่อเดือน เจ้าหน้าที่ที่ดินปราจีนบุรีเป็นคนกดเลขออกมาเป็นเงินเจ็ดหมื่นบาท เจ้าหน้าที่ที่ดินคือนางเยาว์ เป็นคนทำ รวมเป็นเงินสองแสนเจ็ด 270000 ตกลงกันวากจากก่อนถึงได้ทำสัญญากัน ก่อนเขียนทางผมได้ถามไปอีกว่าถ้าได้เงินมาถ่ายถอนก่อนจะคิดยังไง ทางนางนงค์กับนางเยาว์ตอบว่าคิดเป็นเดือนเอา จึงได้ลงมือเขียนสัญญาเป็นชายฝากเป็น 270000 สองแสนเจ็ดหมื่นบาทถ้วน ทางเจ้าของเงินยังไม่มาทำสัญญาด้วย ทำตอนเช้าระหว่างห้าโมงกว่าๆ จนบ่ายโมงร่วมสองโมง นางพรจึงได้มาเซ็น ทางผมกับนางผิงยังไม่ได้เห็นเงินเจ้าของเงิน นางนงค์มาเรียกขึ้นไป พอไปนางนงค์ได้เอาสัญญาจากเจ้าหน้าที่ที่ดินมาถือไว้แล้วบอกให้ไปเอาเงินธนาคาร เอารถไปธนาคารนางนงค์ไปรับมาให้เป็นเงิน 165000 บาท โดยมีความมารับเงินอยู่ด้วย รับเสร็จก็กลับมาส่งนางนงค์ตลาดประจันตคาม พอลงจากรถนางนงค์ก็เช็กเงินที่ได้ 165000 บาท ใหม่ ทางผมมีนายสากล นางผิง นายชัย ไสกระจ่าง กับนายสงวนคนขับรถอยู่ด้วยตลอดเวลา ใบสัญญานางนงค์อ้างว่ายังไม่เสร็จอีกสองสามวันถึงมาเอาให้นายวันชัยมาเอาก็ได้ นานเข้านางผิงต้องขอถ่ายจากนายนิคมบอกว่าใกล้ๆ เดินไปก็ได้ พอที่ดินนางนงค์ร้องเรียนมากนี้ว่า นางผิงหัวหมอ หรือถ้าไม่มาจะยึดเดี๋ยวนี้เลยหันกลับ จึงชวนพวกนางผิงนายอ่วมนางเจ๊กขึ้นรถ นางนงค์มาประจันตคามจะพาไปหาเงินทั้งที่นางผิงไม่ได้ร้องขอเลย มากี่กู้เงินเจ้าของเองโดยเปลี่ยนชื่อเป็นเงินสามมีเจ้าของ กู้มาแสนสองหมื่น ตอน

⁶⁰³ เรื่องเดียวกัน.

นั่งรถมานางเจียกนั่งหน้ากับนางนงค์ นางผิงนั่งกระเบหลังกับนายออมทั้งไปกลับ แต่นางผิงสติไม่รู้อะไรอีกแล้ว ไปกลับเหมือนคนบ้า กู้เงินมาตั้งปีไม่รู้ว่าจะถูกโกงเงินตั้งเป็นแสน โดยเงินสองแสนเจ็ดเป็นต้นทุน ดอกอีกเป็นแสน สมองใครจะรับได้ เจ้าหน้าที่ที่ดินก็ฟังไม่ได้

ส่วนผมนายสาทล ไสกระจ่าง ตามมาที่หลังถามว่า ทำไมถึงไม่มาพร้อมกันตอบได้เลยว่าทำสัญญากันบนสถานที่ราชการไม่นึกว่าจะมีการโกงกันได้ พอมาถึงที่ดินเที่ยงเขาหยุดพักเที่ยงตามหาใครก็ไม่เจอ มีบุคคลกลุ่มหนึ่งเขาจะกลุ่มคุยกันหน้าที่ดินชั้นล่าง ผมเลยเข้าไปฟังดู ฟังได้ว่า กู้เงินสองแสนได้รับแค่แสนหกหมื่น ผมเลยเข้าไปถามดู ผมบอกเขาว่าเป็นสามีนางผิง เขาก็ให้ผมเล่าให้ฟัง ผมบอกว่ากู้สองแสนคิดดอกเบี้ย 1 ปี เป็นเงินเจ็ดหมื่น ทั้งต้นทุนและดอกเบี้ยเป็นเงินสองแสนเจ็ด รับเงินหักภาษีแล้วได้รับเงินจริงเป็นเงินแสนหกหมื่นห้าพันบาทถ้วน เงินห้าพันให้นางนงค์ค่านายหน้าเสียสามพันทางคนที่ถามเขาแนะนำให้รู้จักเจ้าของเงิน เจ้าของเงินเขาก็บอกว่า นางนงค์เอาของเขามาสองแสนเจ็ดจริงๆ คนที่ถามรู้จักชื่อภายหลังว่าชื่อเจ้เพลิน ทางเจ้เพลินก็บอกผมว่าที่ดินตั้ง 20 กว่าไร่ เสียตาย เขาเลยเป็นคนกลาง เจ้าหน้าที่ที่ดินมาคุมเหมือนพุดกันไว้ก่อนระหว่างทำทาง ผมมี 4 คน นายสาทล นายผิง นายชัย นายสงวน ทางเจ้าของเงินมีนางนงค์ คนเดียว กับเจ้าหน้าที่ที่ดิน 2 คน นางเยาว์ นางเรน ทางนางเรนบอกว่า มันเสี่ยงนะชายฝาก ทางผมตอบว่าไม่มีทางเลือกเจ้าของเงินต้องการอย่างนั้น ไม่เอาก็ได้เงิน ระหว่างเขียนสัญญามีพิรุณอยู่ชนิดหนึ่งคือ นางนงค์ยื่นด้านทิศเหนือเป็นทางเข้าได้ นางผิงก็เห็นแต่ไม่ได้ยิน ผมได้เก็บความสงสัยมาเป็นปีถึงได้รู้เมื่อวันมาถ่าย ทางผมเตรียมเงินมา 70000 บาท เจ็ดหมื่นบาทถ้วน นายออมกับนางเจียก น้องชายกับน้องสะใภ้เตรียมมาสองแสนบาท นางผิงมาจากสระแก้วกับนายนิคม สองคนก่อน ผมนายสาทลตามมาที่หลัง พอนางผิงมาถึงที่ดินปราจีน นางผิงก็เข้าไปขอถ่ายกับนางพรตามสัญญา แต่นางนงค์กลับบอกว่า ถ่ายไม่ได้ หว่าเงินสองแสนเจ็ดเป็นเงินต้นทุน นางผิงก็บอกว่า กู้สองแสนเจ็ดเป็นดอก ท่านลองคิดดูซิว่า ถูกหักดอกแต่วันแรกก็ต้องจ่ายอมนางผิงจะไม่พูดทางไหนนางนงค์ก็ต้องเข้าไปอยู่ นางผิงเข้าไปหาเจ้าหน้าที่เจ้าหน้าที่ที่ดินสามโต๊ะ เจ้าหน้าที่ที่ดินไม่มีใครพูดสักคน มีแต่ขี้มือไปต่อๆกันลูกเดียว นางผิงหันมาทางนางพร นางนงค์ก็มาขู่ลูกเดียว ประเดี๋ยวจะไม่เข้าใจคำขู่เขาว่าจะยึดที่ดินเพราะวันถ่ายเป็นวันที่ 10 ตุลาคม วันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2540 เป็นวันหมดสัญญาตรงกับวันเสาร์พอดี นางผิงหมดถ้าหาที่ฟังไม่ได้เลยชวนนายออมกับนายเจียก ไปหาสาร ลงจากที่ดินไปหานายนิคม ให้เอารถไปส่งที่สารเป็นรายต่อไป จะพูดหรือจะถ่ายถอนไปแล้วเงินก็ให้เรียบริ้อย ท่านลองคิดดูก็แล้วกัน นางนงค์ เป็นคนซื้อชายที่ดิน แล้วนางเยาว์ เป็นเจ้าหน้าที่โอนที่ดินและทำสัญญา ถ้าสองท่านนี้ไม่ร่วมกันซึ่งที่ชั่ว พุดง่ายๆร่วมกันโกงนั่นเอง เหตุที่เกิดขึ้นทำให้ผมต้องปักใจเชื่อว่าร่วมกันโกง ผมกับนางผิง ไสกระจ่าง ผมมีใบที่เขียนหักดอกเบี้ยหลังให้ท่านดูด้วย ตอนสอบหน้าแรกถ้าเรียกผมมา ผมจะให้ดูหลักฐานจากที่ดินก่อนเดือนเมษายน พ.ศ. 2540 ท่านมาสอบแต่ท่านฝ่ายเดียวเรื่องอะไรเขาจะเอาที่เขาทำผิดมาให้ท่านดู เขาอ้างว่าไม่รู้จักกันเป็นการส่วนตัว ถ้าผมจำไม่ผิด หลัง พ.ศ. 2540 นางเยาว์ดูเหมือนจะเคยอยู่ที่ที่ดินประจันตคาม แล้วนางนงค์ก็เป็นคนมีชื่อเสียงคนหนึ่งในตลาดประจันตคาม ถ้าอย่างนั้นวันทำสัญญาให้ผมกับ

นางผิงทำได้หรือเพราะเจ้าของเงินไม่มาทำด้วย

ผมเขียนมาขอความกรุณาจากท่าน ใครเขาพูดกันทั้งประเทศว่า นายชวน หลีกภัยเป็นคนซื่อมีสะอาด ผมหวังว่าจะได้รับความกรุณาจากท่านไม่มากก็น้อย เพราะผมจน จะเป็นความไม่มีเงิน แะเงินถ่ายเจ็ดหมื่นก็ยังเป็นหนี้เขาห้าหมื่น ดอกเขากินมาตั้งปีแล้ว ทุกวันนี้ผมเสียทั้งเงิน ทั้งที่ ต้นเหตุอยู่ที่นางเยาว์ทำใบหนังสือสัญญาพลาด ผมต้องหมดตัว ทันตาเห็นทันที ผมคนแก่เขียนหนังสือไม่เห็น อ่านแล้วยากหน่อย ขอภัยด้วย (ย่อหน้านี้เขียนถึงชวน หลีกภัย แต่ปรากฏในจดหมายถึงผู้จัดการไทยรัฐ)

ด้วยความเคารพอย่างสูง

ผู้เขียน นายสากล ไสกระจ่าง

จดหมายถึงภรรยา⁶⁰⁴

วันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2541

ผิงที่รัก

ทันทีที่ได้รับจดหมายฉบับนี้ หมายถึงพี่ได้จากผิงไปแล้ว พี่ขอโทษด้วยนะผิง ที่พี่ไม่ได้บอกความจริงให้ผิงทราบ ทุกวันนี้พี่ที่ลุ่มจนนอนไม่หลับ ออกจากบ้านมาอยู่ตามวัด จะให้สงบ อาศัยพระเป็นที่พึ่งก็สงบได้พักเดียว

ผิงพี่จากน้องไปแล้วผิงดูบ้านช่องที่ทางและไม้ในสวน หน้าแล้งอย่าปล่อยไว้หลายวัน รดน้ำให้ทั่ว เาะ มะไฟ ก่อนออกดอก อย่ารดน้ำมากเกินไป ใส่ปุ๋ยบ้าง เมื่อไหร่ซื้อซีไค่มาก็เอามาใส่บ้าง เช่น ไม้ตง มะขาม มะม่วง กล้วยที่ปลูกใหม่

ส่วนหญ้าก็จ้างเขามาถาง ช่วงตลอดทั้งถนนทางเข้าสวน ที่แปลงบนทางด้านเหนือลงมะม่วงน้ำดอกไม้และทองคำปลูกห่างแดนสองวา แดนตรงก้นหินยังไม่ได้ปักหลัก ให้ปักตรงก้นหิน ร่องน้ำที่ต้นกล้วยให้ขุดทางเรา ถ้าจะให้ไหลตรงแดนมันจะกว้างเกินไป เอาก้นหินกันไว้ หาฝรั่งมาปลูกสัก 50 ต้น ตรงที่ปลูกมะเขือพวงทางด้านทิศใต้ต่อจากตาตีปลูกเงาะสัก 10 ต้น ห่างแดนสองวาตรงต้นสะท้อนให้ปลูกห่าง 4 วา ระหว่างกลางให้ซื้อน้อยหน้าทางวังน้ำเย็นมาปลูก ให้รดไอ้คมไปส่งซื้อ แล้วปลูกชมพูให้เต็ม กล้วย ตาตี แกงจะได้ดูให้ด้วย แปลงใต้ตรงที่ถมดินไว้ติดสระ ปรับให้เสมอ แล้วเอาไม้เลื้อยมาปลูก หลังสระเอาขนุนกับกล้วยมาปลูก ที่แดนทิศเหนือตรงกลางมีต้นชะอม ตรงขอบสระไม้ไผ่ฝั่งข้างต้นขนุนตรงแถวต้นชะอม

ด้านใต้ที่ต่อจากตาทุยนั้นไม่มีหลัก ที่คั่นนาแดนก็เป็นของเรา ตรงสุดถนนถึงคลองเก่าเอาคั่นเป็นแดน บอกให้แกทำตัวเป็นมิตรกับทุกคน ไม้ตงได้แป็บ ถ้าไม่ตีจะเอาอย่างอื่นมาปลูกก็ได้ มะขามเทศเอารถสักสองชั่วโมงล้มให้หมด แล้วซื้อท่อมาใส่ถนนสักสองท่อไม่ให้ล้าออกไป ต้นกระถ่อนข้างต้นพุทธรักษาให้ตี อย่าให้ไฟไหม้ บนถนนก็เอารถไถมาคราดหญ้าแห้ง แล้วจุดไฟเผาเสีย ไม่อย่างนั้นไฟจะไหม้สวนได้ หากจะฉีดยาฆ่าหญ้าหรือ

⁶⁰⁴ “เปิดจดหมายลาตาย‘ลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ เขื่อนหลักการ,” 10.

ถางล้มเป็นต้นๆไป ต้นมังคุดที่เหลือปักหลักทำเสาเพื่อกันล้มด้วย

ส่วนต้นลองกองตรงข้ามกองพงกับต้นมะขามสองต้นให้ดูด้วย และที่เขาขอต่อไฟฟ้าก็ให้ต่อจากกระท่อมมาสวนเราหาแนวถนนเลื้อยมา ต้นตึ่นนทหน้าสวนก็ดูแลรักษาด้วยอย่าให้มีเครือมาพันและทุกต้นก็ต้องระวังเครือพันเช่นกัน มะพร้าวแปลงด้านใต้ที่มีเครือพันให้ตัดออกด้วย ต้นชะอมก็ดู ตัดด้วย ส่วนไม้ตงที่แขนงโตให้ตัดเอามาชำใกล้ต้นมะขาม จะได้ปลูกแซมต้นตาย ที่แปลงบนก็ฉีดยาฆ่าหญ้าที่คาอยู่ขอบสระให้หมด มะพร้าวที่ยอดไม่ดีเอาฟลูโอคาลกับดินทรายหยอดตามก้านยอด

ไปสวนมาสวนอย่าลืมติดตัวทุกวัน เพราะพี่ไม่ได้ไปด้วย แต่ก็จะเป็นเงาตามตัวตลอดเวลา

ผิง มะม่วงที่พินยานั้น ถ้ามันไม่ออกก็ไปซื้อยาไกลกรั่มละ 40 บาท 4 กิโล ยาอีกอย่างไม่ต้องซื้อ เพราะอยู่ที่บ้านครึ่งกิโล ผสมกันฉีดได้ 1 ถึง ยาที่อยู่ในกระป๋องเอาไว้ฉีดตอนออกซื้อเพื่อกันเชื้อรา เอาฮอร์โมนมาผสมด้วย

ผิง ต้นสะเดาที่อยู่ติดบ้านตัดออกให้หมด หากจะจ้างเขาเลี้ยงหรือทำอะไรก็ตามให้ถมดินหลังบ้านด้วย ต้นเงาะมันเกะกะก็เอาออก บ้านไม่ต้องทำดีเอาพอกอยู่ได้ ปู ปลาในสระเอาอาหารให้มันด้วย เอาบุญแจมาใส่บ้านให้ตี พี่ไม่อยู่สักคน มันอาจจะไม่เกรงกลัวก็ได้ กลางคืนก็ปิดบ้านแล้วเอาหนูหนามาอยู่เป็นเพื่อน

ฉันออกมานึกถึงหลานทั้งสามคน ยิ่งกำไล ก็ยิ่งท่วงเพราะมันไม่รู้จักภาษา บอกหลานๆ และพวกบ้านใกล้ๆ ทุกคนให้มาเล่นเหมือนเดิม ไม่ต้องกลัวหรือกลัววิญญาณจะไม่รบกวนใคร

มีเงินก็เอาให้ไอ้ชัยด้วย ที่จริงฉันห่วงลูกไม่แพ้แก่หรือผิง แต่ฉันเป็นผู้ชายไม่แสดงอาการอ่อนแอ อีนาเงก็เหมือนกันอย่าให้มันโกหกต่อเหลนๆ คนที่อายคนคือพ่อแม่ มันจะแต่งงานก็ห้ามเอากับไอ้หยัดเด็ดขาด ถ้ามันขึ้นเอาก็อย่าให้มันเข้าบ้าน แกก็อยู่กับหนูหน่าก็ได้

เออ ผิง วันที่ออกจากบ้านเงินที่ได้มา 4,000 บาท ให้ค่าสมาชิก 600 บาท พอดีไปถามเรื่องสมาชิกเงินฝากแล้วเลยเข้าเลย ไม่ได้บอกให้รู้ไว้เพราะจะเข้า กทม. กลัวจะเป็นลมตายบนรถเลยตัดสินใจเข้า ฉันบอกกับเพื่อนไว้ก่อนหน้านี้พอไปหา มันไม่อยู่ไปธุระตั้งเป็นเดือนหวังไปพึ่งรัฐบาล ก็บออธิติกรรมที่ดินกลัวจะล้มเหลวแบบเดียวกันเลยตัดสินใจทำร้ายตัวเองทั้งที่ฉันหวังว่าแกจะมาคอย

วันเดือนปีเกิดของฉันในตำราลิสสองราศีเขาห้ามเป็นความ ถ้าแกไม่เชื่อก็ลองเอาดูก็ได้ ปีชวด เดือน 5 วันศุกร์ขึ้น 5 ค่ำ พ.ศ. 2479 ตรงกับวันที่ 13 เมษายน

ผิง ถึงพี่จะไม่อยู่ ผิงก็จัดการเรื่องนี้ให้เต็มที่ได้เลย ไปปรึกษาทนายน้อยดูเพราะเขารู้เรื่องมาก่อน อีกทั้งวันทำสัญญาเขาก็ไปด้วย แต่เราไม่นึกว่าจะโกงกันไม่ได้ ไว้ใจไอ้ชัย ถึงมันพันโทษออกมาก็อย่าให้มันมาอยู่บ้าน ถ้ามันจะคิดชั่วให้มันนึกถึงวิญญาณพ่อของมันบ้าง ถ้ามีเงินก็ให้มันเรียนสุโขทัยฯ ไปด้วย บางทีถ้าเขาไม่ลดโทษการเรียนจะได้ช่วยมันได้

ส่วนเรื่องเงินที่เป็นหนี้ก็ขอลดดอกเบี้ยบ้าง มันหลายคนอาจจะไม่พอ ขอตาทธรรมกับค่าข้าวจากผู้ใหญ่ให้เสียก่อนนะ บอกตาทธรรมกับผู้ใหญ่ด้วยว่าชาตินี้บุญน้อยไว้เจอกันชาติหน้า

ผิง ตอนเช้าใส่บาตรพระเหมือนเราเคยทำทุกวัน ไม่จำเป็นอย่าหยุด จะไปมาทางไหนระวังตัวให้ดี อย่าไว้ใจทางอย่าวางใจคนอื่นต่อไปเพราะเราเจอมาแล้ว เงินทองเก็บให้ตีคนมายืมก็อย่าให้ เพราะเวลาเราจนมันพึ่งใครไม่ได้

เออ ผิง เรื่องศพที่เอาไว้ที่วัดหนองแก้ว เก็บไว้ก่อนรอให้อัฐิพ้นโทษถึงเผาซื้อเจดีย์ใหม่เอาไว้กับพ่อแม่ ที่เก่าของพ่อแม่ขอคนอื่นรวมเอาไปกับอันเก่า ทำพอแล้วๆ ไปก็ได้ไม่ตีต่ออะไร พี่บอกอาอ่อนไว้แล้ว ที่ป่าแล่มก็ถอนออกให้ป่าแล่มด้วย

เรื่องปลูกผักไม่ต้องปลูก ปลูกเป็นกล้วย ตะไคร้ หัวข่า เอาใบและหัวขูดมาใช้ได้ ทำกับตาทธรรมช่วยปลูกบ้างก็พอ ที่สวนในบ้านเลื่อมเหนือให้ชัย ให้หนูหน้า ทางใต้ให้อีหนึ่งแบ่งกันอยู่ไป ส่วนกระท้อนตอนนี้อย่ารดน้ำ ใบจะได้ร่วงและออกดอกให้ช้อยาติดเกสรและเวลาที่เงาะเป็นดอกถึงไปซื้อมาฉีดยา

หนังสือที่เขียนถึงไทยรัฐกับนายกาชวนถ่ายเก็บไว้ในกระเป๋ากลับมาให้อ่านให้ตี

ซื้อสายยางในบ้านใหม่อีกสัก 1 เส้น จะได้ไว้รดน้ำต้นไม้ในบ้าน ต้นไม้ที่ปลูกใหม่เดินดูให้ทั่วว่าต้นไม้อยู่ตรงไหนบ้างต้นหวานก็มี มะพร้าวที่ปลูกใหม่ก็ดูด้วย

ผิง ถ้าวันใดคิดอะไรไม่ออกก็เอาจดหมายพวกนี้มาอ่าน เก็บไว้ให้ดี เพราะหลักฐานในสวนทุกอย่างอยู่ในนี้ ฉันท่วงแก่มาก แต่ก็จำใจจากนะผิง

ผิง ถ้าหากชาติหน้ามีจริงแล้วค่อยเจอกันใหม่ ชาตินี้มีอันเป็นไปจึงต้องจากกันทั้งที่ไม่อยากจาก แต่ก็ต้องจำใจจาก เพราะเรามีกรรมขอใช้กรรมให้หมดในชาตินี้ ขอลาอีกที

รักเสมอ

นายสากล ไสกระจ่าง

การฆ่าตัวตายและเขียนจดหมายทิ้งไว้ 5 ฉบับนั้นทำหน้าที่อย่างไร? คงปฏิเสธไม่ได้ว่าการฆ่าตัวตายของสากลแสดงถึงความหมดหวัง “หมดปัญญาไม่รู้ว่าจะพึ่งใคร”⁶⁰⁵ เพราะไม่มีหนทางอื่นที่สากลจะสามารถจัดการเพื่อให้ได้ที่ดินคืนมาได้ แม้จะมีหนทางในการต่อสู้ทางศาลยุติธรรมรวมถึงการขอความช่วยเหลือจากสภานายความที่สากลยังไม่ได้ดำเนินการ แต่สากลซึ่งอายุมากกว่า 60 ปี คงเหนื่อยล้าเกินกว่าจะดำเนินการด้วยตัวเองได้ ข้อความในจดหมายที่บรรยายความเป็นมาของเหตุการณ์ที่ปรากฏอารมณ์เศร้าสร้อย ตัดพ้อในโชคชะตา นั้น ทำให้ฟังตระหนักรู้ว่าแม้สากลจะป่วย

⁶⁰⁵ ระบุในจดหมายถึงเจ้าหน้าที่ที่พบศพ คุณใน “เปิดจดหมายลาตาย ‘ลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ เหยื่อหลักการ,” 10.

และเป็นการกระทำที่ไม่ใช่การเคลื่อนไหวทางการเมืองโดยตรง แต่การฆ่าตัวตายของสากลกลับมีความหมายอย่างมากทางการเมือง ดังนั้น “ความตายของสากล” ส่งเสียงอะไรในสังคม?

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทซึ่งได้แก่ จดหมาย (ผู้รับจดหมาย เนื้อหาในจดหมาย) ท่าทางการฆ่าตัวตาย และสถานที่ที่เลือกฆ่าตัวตายแล้ว การฆ่าตัวตายของสากลมีความหมายค่อนข้างโน้มเอียงว่าเป็นการ ‘ตัดพ้อความบกพร่องของรัฐ’ ที่ทำให้สากลและครอบครัวสูญเสียที่ดิน สากลเขียนจดหมายขึ้นจำนวน 5 ฉบับ ได้แก่ 1) จดหมายถึงนายกรัฐมนตรี ชวน หลีกภัย 2) จดหมายถึงผู้จัดการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ 3) จดหมายถึงเจ้าหน้าที่ที่พบศพ 4) จดหมายถึงนางผิง ลงวันที่ 16 ตุลาคม 2541 และ 5) จดหมายที่เขียนลานางผิงก่อนฆ่าตัวตาย เนื้อหาในจดหมาย โดยเฉพาะในฉบับที่ 1), 2) และ 3) ได้ทำหน้าที่อธิบาย ประกาศ ยืนยันความถูกต้องของข้อเท็จจริงที่สากลและนางผิงประสบจากการทำสัญญาขายฝาก รวมถึงรู้สึกน้อยใจที่ต้องสูญเสียที่ดินจากการขายฝากและไม่ได้รับเงินส่วนต่างจากน้องสะใภ้ผู้ซื้อที่ดินไป ขณะที่หน่วยงานของรัฐทั้งสำนักงานที่ดิน กรมที่ดิน หน่วยงานในส่วนภูมิภาคทั้งอำเภอและจังหวัดไม่สามารถดำเนินการใดใดเพื่อแก้ปัญหาได้ การยื่นเรื่องร้องทุกข์ที่ศูนย์บริการประชาชน ทำเนียบรัฐบาล ก็ไม่มีกระบวนการสืบสวนข้อเท็จจริง และตรวจสอบหลักฐานจากประชาชนที่เดือดร้อน ซึ่งสากลเชื่อว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ปัญหาการฉ้อโกงสัญญาขายฝากครั้งนี้ไม่ได้ถูกนำมาแก้ไข

จดหมาย 2 ฉบับ คือ จดหมายถึงนายกรัฐมนตรี ชวน หลีกภัย และจดหมายถึงผู้จัดการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ สากลพยายามเขียนข้อความเพื่อบรรยายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่การทำสัญญาขายฝากจนกระทั่งถึงวันที่ไปไถ่ถอนแล้วทำให้สูญเสียที่ดินไปอย่างละเอียด พร้อมอ้างอิงหลักฐานบุคคลและข้อสังเกตที่สากลเชื่อมโยงว่าเจ้าหน้าที่ นายหน้า และเจ้าหน้าที่ที่ดินน่าจะร่วมกันฉ้อโกงการขายฝากที่ดินครั้งนี้ รวมถึงบรรยายปัญหาที่เกิดขึ้นในขั้นตอนการสอบสวนข้อเท็จจริงเมื่อร้องเรียนที่ศูนย์บริการประชาชน จดหมาย 2 ฉบับนี้สากลเขียนจดหมายโดยเรียงเนื้อหาแต่ละย่อหน้าตามลำดับ และมีใจความสำคัญใกล้เคียงกัน และย่อหน้าสุดท้ายของจดหมายทั้ง 2 ฉบับ เขียนสลับกัน ผู้เขียนวิทยานิพนธ์คาดว่า ทั้ง 2 ฉบับนี้ถูกเขียนขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน จดหมายดังกล่าวจึงแสดงถึงความตั้งใจและเจตนาแน่วแน่ของสากลที่จะเปิดเผยเรื่องราวไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นกับครอบครัวให้สังคมได้รับทราบ

นอกจากนี้สากลยังเขียนจดหมายถึงเจ้าหน้าที่ที่พบศพ ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2541 เพื่อยืนยันว่าการฆ่าตัวตายครั้งนี้ทำโดยมีสติครบถ้วน สมบูรณ์ “ขณะที่ผมเขียนหนังสืออยู่นี้ ผมไม่ได้บ้า และสติเลอะเลือนแต่ประการใด...” จึงเป็นการปฏิเสธข้อสงสัยที่อาจขึ้นเกิดภายหลังการฆ่าตัวตายที่ว่า ฆ่าตัวตายเพราะขาดสติหรือเป็นบ้าตามแนวทางการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์ การระบุข้อความดังกล่าวทำให้ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในจดหมายแต่ละฉบับถูกยืนยันว่าเป็นข้อความที่ตรงกับความเป็นจริงที่สากลเผชิญ ส่วนเนื้อหาในจดหมายที่สากลเขียนถึงนางผิง เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2541 นั้น

เป็นถ้อยคำที่มีลักษณะของการรำลาและสั่งเสียการทำงานในไร่กันอย่างละเอียดเพื่อให้นางผิงสามารถดูแลงานในบ้านต่อไปได้ในยามที่สากุลเสียชีวิตไปแล้ว นั่นหมายความว่าสากุลเตรียมการฆ่าตัวตายล่วงหน้า ทั้งหมดนี้จึงผนวกพลังให้เห็นว่า สากุลใช้การฆ่าตัวตายเป็นวิธีตัดพ้อต่อรัฐและอีกนัยยะหนึ่งคือ เพื่อให้รัฐช่วยดำเนินการให้ครอบครัวได้ที่ดินกลับคืนมา

การฆ่าตัวตายความหมายที่ครอบครัวรับรู้

การตายของสากุลสร้างการรับรู้ถึงความหมายของการฆ่าตัวตายในหลายมิติ ทั้งไร้ความหวัง ประนาม และเป็นหนทางในการต่อสู้ สำหรับคนใกล้ชิดเช่นคนในครอบครัวและเพื่อนบ้านที่รู้จักกันมายาวนานรับรู้ความหมายการฆ่าตัวตายของสากุลต่างออกไปบ้าง เช่น น้องชายของสากุลเชื่อว่าสากุลฆ่าตัวตายเพราะน้อยใจ/เสียใจที่โดนโกงที่ดินเพราะสัญญาขายฝากที่ทำ ณ สำนักงานที่ดิน “คดีนี้เป็นคดีฉ้อโกงแบบถูกกฎหมาย แต่ความรู้สึกของเรานั้นไม่ใช่ เพราะถูกโกงกันซึ่งๆ หน้า ... พี่ชายฆ่าตัวตายเองเพราะน้อยใจที่โดนโกงที่ดิน”⁶⁰⁶ ส่วนนางผิงปัจจุบันยังเชื่อว่าสากุลฆ่าตัวตายเพราะหมดหวัง/ไร้หนทางที่จะต่อสู้เพื่อให้ได้ที่ดินคืนมา “การฆ่าตัวตายนั่นคงเป็นเพราะว่าไม่รู้จะสู้ยังไง เลยฆ่าตัวตาย ...”⁶⁰⁷ แล้วยายผิงก็นั่งนิ่งไปนานหลายนาทิต

ขณะที่ผู้ใหญ่บ้านที่รู้จักกับสากุลมานานตั้งแต่เริ่มบุกเบิกป่าแถบเขาฉกรรจ์เล่าว่า สากุลเป็นคนที่รับผิดชอบดูแลครอบครัว แม้จะเห็นด้วยว่าสากุลฆ่าตัวตายเพราะหมดหวังจากการต่อสู้ด้วยวิธีอื่น แต่เชื่อว่าสากุลเลือกใช้การฆ่าตัวตายเป็นวิธีการต่อสู้ เอาชีวิตเป็นเดิมพันเพื่อเรียกร้องให้ครอบครัวได้ที่ดินคืนกลับมา

“ลุงสากุล เป็นคนดี ไปร้องที่จังหวัดเองหมด แกไม่ทำให้คนในหมู่บ้านเดือดร้อน ลุงสากุลแกต่อสู้เจียวๆ ของแกเอง เพื่อนบ้านก็ตัวใครตัวมัน ดีปีบก็ไม่มีใครฟัง ตีกลองก็ไม่มีใครสนใจ เลยเอาชีวิตตัวเองเข้าต่อสู้เพื่อครอบครัวของตัวเอง ... ในมุมของผู้ใหญ่ี่เป็นการต่อสู้นะ มันเป็นวิถีของคน เพื่อที่สังคมจะได้ตอบสนอง ลุงสากุลทำถูก ร้องเรียนมาตั้งหลายทีไม่มีใครมองเลยเอาชีวิตเป็นเดิมพัน ... ที่แกทำแกก็ต่อสู้ให้ครอบครัวแกนั่นแหละ แต่พอแกตายครอบครัวล้มเลย”⁶⁰⁸

เมื่อการฆ่าตัวตายของสากุลสามารถสร้างการรับรู้ร่วมและเรียกความเห็นใจจากสังคมในวงกว้าง โดยหนังสือพิมพ์ลงข่าวทั้งในหน้าหนึ่งและในคอลัมน์ต่างๆ ระหว่างวันที่ 20 – 23 ตุลาคม

⁶⁰⁶ น้องชายของนายสากุลเล่าให้ตำรวจผู้สอบสวนกรณีการฆ่าตัวตาย ดูเพิ่มเติมใน “ชวนريبเปิดทำเนียบคุยมเยย(ไม่เปิดเผยชื่อ) ช่วยได้แค้นงานศพ,” 10-11.

⁶⁰⁷ สัมภาษณ์ยายผิง, วันที่ 12 มกราคม 2558 เวลา 14.00 น. – 16.00 น.

⁶⁰⁸ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ก, วันที่ 13 มกราคม 2558 เวลา 13.30 น. – 16.00 น.

2541 จำนวน 23 ข่าว⁶⁰⁹ ซึ่งสะท้อนความสนใจของสังคมต่อข่าวการฆ่าตัวตายที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งถูกฝ่ายค้านและสื่อมวลชนใช้โจมตีการทำงานของรัฐบาลว่าไม่สนใจแก้ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน รัฐบาลในขณะนั้นจึงพยายามสร้างความหมายอื่นให้แก่การฆ่าตัวตายของสากล

การพยายามสร้างความหมายการฆ่าตัวตายโดยรัฐ

การตายของประชาชนที่หน้าทำเนียบรัฐบาลเป็นเรื่องที่รัฐบาลปฏิเสธความข้องเกี่ยวกับเหตุการณ์ได้ยากลำบาก ยิ่งหากเป็นการฆ่าตัวตายของผู้ที่ต้องการเรียกร้องความเป็นธรรมกับนายกรัฐมนตรีด้วยแล้วจึงยิ่งทำให้แน่ใจว่าต้องมีความเกี่ยวข้องกับรัฐ และยอมถูกใช้เป็นข้อเรียกร้องของกลุ่ม/ฝ่ายต่างๆ ให้รัฐบาลเข้ามาจัดการแก้ไขปัญหาดังเช่นการฆ่าตัวตายของสากลที่บริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาลที่นอกจากจะแสดงการร้องขอให้รัฐเข้าไปช่วยเหลือแล้ว ยังถูกฝ่ายค้าน/ฝ่ายต่อต้านรัฐบาล/ขบวนการภาคประชาชนใช้เป็นข้อเรียกร้องให้รัฐบาลรับผิดชอบ เนื่องจากเห็นว่ากลไกของรัฐไม่สามารถแก้ไขปัญหาหรือสร้างความเป็นธรรมให้นายสากลได้ “ถือเป็นเรื่องน่าอดสูใจอย่างยิ่งเนื่องจากทราบว่าก่อนหน้าผู้ตายได้มายื่นหนังสือร้องเรียนกรณีถูกโกงที่ดินทำกินเมื่อเดือน ม.ค. และได้มาขอพบนายกรัฐมนตรี แต่กลับไม่ให้เข้าพบ ซึ่งสุดท้ายก็ต้องผูกคอตาย”⁶¹⁰

รัฐบาลจึงตอบสนองการเคลื่อนไหวดังกล่าวและพยายามทำให้ข้อขัดแย้งที่ต้องมาร้องเรียนที่ทำเนียบรัฐบาลกระทั่งเป็นเหตุให้ใช้วิธีการฆ่าตัวตายนั้นเป็นเรื่องร้องเรียนตามปกติไม่ใช่การเดินทางมาเพื่อขอพบนายกฯ เป็นกรณีพิเศษ⁶¹¹ อธิบายการขายฝากที่ดินของครอบครัวไสกระจำงว่าเป็นการกู้เงินมาเพื่อช่วยเหลือลูกชายที่ถูกตำรวจจับ และการร้องเรียนจนต้องมาจบชีวิตด้วยการฆ่าตัวตายดังกล่าวเกิดจากความขัดแย้งในครอบครัว คือ น้องสะใภ้โกงเงินขายฝากที่ดิน ซึ่งเป็นเรื่องระหว่างเอกชนกับเอกชนไม่ได้มีสาเหตุจากหน่วยงานรัฐ อีกทั้งกรณีข้อขัดแย้งเช่นการขายฝากนี้(เป็นเรื่องเล็กน้อย)ควรได้รับการแก้ไขปัญหาให้แล้วเสร็จตั้งแต่ในระดับจังหวัดไม่ควรมองให้ประชาชนมาร้องเรียนที่ทำเนียบรัฐบาล เพื่อสร้างการรับรู้ของสังคมว่า การฆ่าตัวตายที่เกิดขึ้นเป็นเรื่อง ‘ส่วนตัว’ และ ‘เล็กน้อย’ ไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาล

⁶⁰⁹ นับจำนวนจากฐานข้อมูลมติชน.

⁶¹⁰ คำพูดของนายชิงชัย มงคลธรรม ประธานคณะกรรมการประสานงานพรรคร่วมฝ่ายค้าน ดูเพิ่มเติมใน “นายกชี้ปมครอบครัว คนจนฆ่าตัวไม่เกี่ยวรัฐ,” 14.

⁶¹¹ “ชวนรีบเปิดทำเนียบคุยเมีย(ไม่เปิดเผยชื่อ) ช่วยได้แค้นงานศพ,” 10, 11.; “นายกชี้ปมครอบครัว คนจนฆ่าตัวไม่เกี่ยวรัฐ,” 14, 16.; “เปิดทำเนียบล้างภาพใจดำ ‘ชวน’ เสียใจ! ปลอบเมีย ชวนาแว่นคอคอ,” 19.

19 ตุลาคม 2541 นายกฯ แสดงความเป็นห่วง และเคร่งเครียดอย่างมากต่อเหตุการณ์ดังกล่าว ทั้งได้กำชับว่าหากญาติของนายสากลเดินทางมารับศพ ให้พาตัวมาพบด้วย เพราะถือเป็นเหตุการณ์สำคัญ และเกรงว่าจะกระทบต่อภาพพจน์ของรัฐบาล⁶¹²

20 ตุลาคม 2541 นางผิงพร้อมครอบครัวเข้าพบนายกฯ โดยนายกฯ กล่าวว่า “ผมเสียใจกับป้าด้วย เพิ่งทราบเรื่องเมื่อวานนี้ เจ้าหน้าที่รายงานให้ทราบ จึงขอเรื่องมาดู ผมสั่งรองให้ไปช่วยดูแล และสั่งการให้ผู้ว่าฯ สระแก้วดูแลครอบครัว มีอะไรช่วยได้ก็ช่วย ผมสั่งการไปหมดแล้ว ... ในสัญญาระบุว่า มีการซื้อขายกันตามจำนวนเงินที่ได้ลงเอาไว้ ผมให้รองติดต่อกับผู้ว่าฯ สระแก้วเพื่อเข้าไปดูว่าสัญญาเป็นอย่างไรเพราะเท่าที่รับฟังคือป้าไม่ได้รับเงินมา”⁶¹³

20 ตุลาคม 2541 หลังจากพบครอบครัวของนายสากล นายกฯ ชวน ให้สัมภาษณ์ว่า “เป็นครอบครัวที่มีปัญหาเพราะมีลูกชายติดยาเสพติด แต่จะให้ผู้ว่าราชการจังหวัดและน้องชายของนายสากลช่วยเจรจาเพราะเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นญาติกันทั้งนั้น”⁶¹⁴

20 ตุลาคม 2541 ภายหลังการประชุม ครม. นายกฯ กล่าวว่า กรณีของนายสากล “ไม่ได้เกี่ยวข้องกับส่วนราชการ เป็นเรื่องการขายฝากที่ดินจำนวน 270,000 บาท แล้วไปไถ่คืนเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2540 ในราคา 370,000 บาท ก่อนเอาที่ดินไปขายเลยในวันนั้นราคา 670,000 บาท แต่ไม่ได้รับเงินตามจำนวน จึงเป็นเรื่องของญาติพี่น้องทั้งสิ้น”⁶¹⁵ “เรื่องที่ร้องเรียนมาก็ได้สั่งให้ดำเนินการไปแล้วแต่จะช่วยเหลือมากกว่านี้ไม่ได้ เพราะประชาชนไปทำสัญญากับญาติหรือเอกชน ไม่ใช่มีปัญหากับรัฐ กระทรวงมหาดไทยควรสั่งการให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดเอาใจใส่ดูแลปัญหาประชาชนให้มากกว่าที่เป็นอยู่ โดยจะต้องให้จบในพื้นที่ไม่ใช่มาจบที่กรุงเทพฯ”⁶¹⁶

และย้ำว่าการฆ่าตัวตายของสากลที่อ้างเหตุว่ามีสาเหตุมาจากการสูญเสียที่ดินถือว่าเป็น ‘เรื่องเล็กน้อยเกินไป’ และการฆ่าตัวตายต้องมีเรื่องอื่นเกี่ยวข้องนอกเหนือจากการสูญเสียที่ดินอย่าง

612 “คนจนแค้นรัฐฆ่าตัวหน้าทำเนียบ ผูกคอ-ทิ้งจดหมายถึง ‘ชวน’! ถูกสุขที่ร้องเรียนไร้ผล,” 13.

613 “ชวนรีบเปิดทำเนียบคุยเมีย(ไม่เปิดเผยชื่อ) ช่วยได้แค่งานศพ,” 10, 11.; “นายกฯขี้ปมครอบครัว คนจนฆ่าตัวไม่เกี่ยวรัฐ,” 14, 16.; “เปิดทำเนียบล้างภาพใจดำ ‘ชวน’เสียใจ! ปลอบเมียชานาแวนคอค,” 19.

614 เรื่องเดียวกัน.

615 เรื่องเดียวกัน.

616 “นายกฯขี้ปมครอบครัว คนจนฆ่าตัวไม่เกี่ยวรัฐ,” 14, 16.

แน่นอน “... นายฯ ให้ดูแลจัดการเรื่องศพให้เรียบร้อย และติดต่อทางญาติผู้ตายให้มารับศพเพื่อจะ
 สอบว่ามีเรื่องมากกว่านี้อีกหรือไม่ เพราะไม่น่าจะคิดฆ่าตัวตายด้วยเรื่องเท่านี้”⁶¹⁷ “ชาวบ้านจำนวนมาก
 จำนวนมากส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรมาร้องเรียนเกี่ยวกับการขายฝากที่ดิน ... และนับว่านายสากลเป็นคนแรกที่
 ฆ่าตัวตาย ก่อนหน้านี้นี้มีเพียงการฆ่าตัวตาย”⁶¹⁸

หากเรียงลำดับเหตุการณ์การฆ่าตัวตายของสากลแล้วอาจทำให้เห็นร่องรอยการทำงาน
 ของปัจจัยทางจิตวิทยาต่อการฆ่าตัวตายของสากล เนื่องจากสากลอาจจะอยู่ในสภาวะยากลำบากไม่
 สามารถจัดการหรือหาทางแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ กรณีศึกษานี้จึงน่าสนใจที่แม้สากลอาจจะมีความ
 บกพร่องของความคิดและจิตใจในทางจิตวิทยาแต่การอธิบายการฆ่าตัวตายในเชิงจิตวิทยานั้นให้
 ความสำคัญกับปัจจัยของบุคคลไม่ได้นำไปสู่การทำความเข้าใจเงื่อนไขของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและ
 เงื่อนไขที่แวดล้อมบุคคลนั้น โดยเฉพาะเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่นำไปสู่การฆ่าตัวตายของสากล

การทำความเข้าใจการฆ่าตัวตายจากทฤษฎีความรุนแรงจึงทำให้เห็นว่า การฆ่าตัวตาย
 ของสากลที่หน้าทำเนียบรัฐบาลพร้อมกับจดหมายลาตายจำนวน 5 ฉบับ ซึ่งระบุสิ่งติดค้างในใจหลาย
 ประการที่น่าจะทำให้สากลต้องสูญเสียที่ดินครั้งนี้ เช่น สัญญาละเงินต้นและดอกเบี้ยที่ต้องชำระไม่
 ตรงตามข้อตกลงที่สากลและภรรยารับรู้ เงื่อนไขการนับเวลาของสัญญาตามกฎหมาย รวมถึงการจด
 ทะเบียนขายที่ดินโดยที่ไม่ได้รับเงินส่วนต่าง ซึ่งล้วนสะท้อนความบกพร่องของรัฐ โดยเฉพาะการ
 ปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่สำนักงานที่ดิน ขั้นตอนการทำงานของศูนย์บริการประชาชน และรัฐบาล ที่
 มักอ้างการยืนยันความถูกต้องของดำเนินการตามลำดับขั้นที่รองรับด้วยกฎเกณฑ์และกฎหมายที่
 เกี่ยวข้อง จึงยืนยันสภาพบังคับทางกฎหมายของสัญญาขายฝาก ทั้งวันเวลา เงินที่ต้องชำระคืนอย่าง
 ชัดเจน รวมถึงเงื่อนไขของกฎหมายขายฝากที่ระบุให้ผู้ซื้อได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นทันทีที่ผู้ขายไม่
 มาชำระหนี้ตามกำหนดเวลาโดยไม่ต้องใช้กระบวนการทางศาล การถูกทำให้สูญเสียที่ดินซึ่งเป็นที่ดิน
 มรดกและที่ดินสำหรับทำนาซึ่งคิดเป็นพื้นที่ประมาณ 2 ใน 3 ของปริมาณที่ดินที่ครอบครัวมี (โฉนด
 ที่ดินที่ อ.ประจันตคาม ขนาด 22 ไร่ 2 งาน 28 ตารางวา และที่ดิน ส.ป.ก. ที่ จ.สระแก้ว 12 ไร่) ทำ
 ให้ครอบครัวสูญเสียรายได้ รวมถึงสูญเสียวิถีชีวิตชานนาไปในขณะเดียวกัน

แม้สากลจะฆ่าตัวตายที่ฝั่งตรงข้ามทำเนียบรัฐบาลเช่นเดียวกับที่พรเพชรกระทำแต่การ
 ฆ่าตัวตายของสากลไม่ได้มีความหมายในเชิงการต่อสู้อย่างชัดเจนเช่นกรณีของพรเพชร และการฆ่าตัว
 ตายของสากลไม่ใช่ “การแสดง” แต่ทำหน้าที่ส่งเสียงตัดพ้อความบกพร่องของรัฐ แสดงความน้อยใจ

⁶¹⁷ “ผูกคอตายหน้าทำเนียบประจัน ‘ชวน’ ‘ชีวิตบัดซบ’ ชานนา,” 19.

⁶¹⁸ “คนจนแค้นรัฐฆ่าตัวหน้าทำเนียบ ผูกคอ-ทิ้งจดหมายถึง ‘ชวน’! ถูกอุบที่ร้องเรียนไร้ผล,”

และยืนยันข้อเท็จจริงที่ทำให้สากลสูญเสียที่ดินทำกินและที่ดินมรดกของครอบครัวตามข้อบังคับของสัญญา

จากประวัติศาสตร์ของชาวนาในกระบวนการเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ของไทยพบว่า ตั้งแต่ในอดีตการขายฝากเป็นสาเหตุของการสูญเสียที่ดินของชาวนามากที่สุด⁶¹⁹ กระทั่งปัจจุบันยังพบกรณีชาวนาสูญเสียที่ดินจากการทำสัญญาขายฝากบ่อยครั้ง เช่นการวิจัยของมูลนิธิชีวิตไท (โลโคลแอค) ร่วมกับ ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติ โพธาราม จ.ราชบุรี และสภาเครือข่ายองค์กรเกษตรกรแห่งประเทศไทย ดำเนินโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การสูญเสียที่ดินของเกษตรกรจากปัญหาหนี้ในระบบระหว่าง พฤษภาคม – ธันวาคม 2558 พบว่า สัญญาขายฝากที่ดินทำให้เกษตรกรสูญเสียที่ดินได้ง่ายและเร็วที่สุด เนื่องจากเงื่อนไขตามกฎหมายของสัญญาขายฝากที่กำหนดให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินตกเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าหนี้ทันที โดยที่เกษตรกรจะได้กรรมสิทธิ์คืนเมื่อสามารถหาเงินมาไถ่ถอนชำระหนี้ได้ตามกำหนด ซึ่งงานวิจัยนี้พบเงื่อนไขสำคัญอีกประการที่เจ้าหนี้ใช้บังคับกับลูกหนี้คือ การกำหนดระยะเวลาการไถ่ถอนสั้นเพื่อให้เกษตรกรมีความเสี่ยงที่จะไม่สามารถหาเงินมาไถ่ถอนคืนได้ทันทีกำหนด⁶²⁰ นอกจากนี้ยังพบเกษตรกรถูกหลอกให้ทำสัญญาขายฝาก เช่น ชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิ จำนวนประมาณ 500 รายถูกนายทุนหลอกให้ทำสัญญาขายฝากโฉนดที่ดินแล้วนำที่ดินไปขายต่อให้บุคคลอื่นทำให้มูลหนี้ที่ต้องไถ่ถอนที่ดินคืนสูงชันกว่าเดิมหลายเท่า⁶²¹ และจากข้อมูลของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ปี 2558 พบว่า ในภาพรวมเกษตรกรมีหนี้สินจำนวน 1.63 ล้านคน โดยหนี้สินทั้งสิ้นประมาณ 3.88 แสนล้านบาท เป็นหนี้ในระบบ 1.49 แสนคน ซึ่งเป็นมูลหนี้ประมาณ 2.15 หมื่นล้านบาท กรณีหนี้ในระบบนี้แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มที่มีความเดือดร้อนเร่งด่วนเนื่องจากอยู่ในขั้นตอนของการบังคับคดียึดที่ดิน 9.29 หมื่นคน คิดเป็นมูลหนี้ประมาณ 1.34 หมื่นล้านบาท และ 2) กลุ่มหนี้ไม่เร่งด่วนจำนวน 5.64 หมื่นคน มูลหนี้ประมาณ 8.16 พันล้านบาท⁶²² สถานการณ์ปัญหาการขายฝากจึงสะท้อนอำนาจของนายทุนที่สามารถกำหนดทั้งระยะเวลา วงเงินกู้ และดอกเบี้ยโดยที่เกษตรกร/ชาวนาที่ต้องการกู้เงินตกอยู่ในภาวะยากลำบากในการต่อรอง อีกทั้งประการสำคัญคือเงื่อนไขของกฎหมายขายฝากเป็นการให้อำนาจเชิงสัญญาแก่นายทุนและให้

⁶¹⁹ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*, 43.

⁶²⁰ “ลดสูญเสียที่ดินเกษตรกร ต้องหนีให้พ้นวังวนหนี้ในระบบ,” 21 มกราคม 2559, <http://www.isranews.org/isranews-scoop/item/44235-land210159.html> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

⁶²¹ “ราษฎรเดือดร้อนหนักไร้ที่อยู่ เหตุถูกหลอกขายฝากโฉนด,” 10 กุมภาพันธ์ 2559, <http://www.koratdaily.com/blog.php?id=3345> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

⁶²² “ลดสูญเสียที่ดินเกษตรกร ต้องหนีให้พ้นวังวนหนี้ในระบบ”.

กรรมสิทธิ์ในที่ดินตกเป็นของนายทุนทันทีซึ่งทำให้นายทุนมีโอกาสที่จะครอบครองที่ดิน/ได้เปรียบเชิง
สัญญามากขึ้น ปัญหาการสูญเสียที่ดินจากการทำสัญญาขายฝากที่ดำรงอยู่คู่กับชาวนา/เกษตรกรมา
ตั้งแต่ในอดีตกระทั่งปัจจุบันนี้น่าจะช่วยสะท้อนความสำคัญของปัญหาและความรุนแรงเชิงโครงสร้าง
ที่แฝงตัวอยู่ในกฎหมายของรัฐได้

บทที่ 5

ชาวนา ตลาด และความเหน้อยล้าสิ้นหวัง

ปัจจัยสนับสนุนสำคัญในการประกอบอาชีพชาวนา ได้แก่ เงินทุน เพื่อใช้สำหรับซื้อ เมล็ดพันธุ์ข้าว ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง จ่ายค่าเช่าที่นาและค่าจ้างแรงงานและเครื่องจักร แหล่งเงินทุนที่สำคัญของรัฐซึ่งมีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือทางการเงินสำหรับเกษตรกรและชาวนา คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) ดังนั้น ด้านหนึ่ง ธ.ก.ส. จึงเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือทางการเงินของชาวนาซึ่งคอยให้คำปรึกษาในการประกอบอาชีพ พัฒนาความรู้ทางการเกษตร และพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวนา ขณะที่อีกด้านหนึ่ง ธ.ก.ส. ยังมีบทบาทเป็นสถาบันการเงินที่ประกอบธุรกิจทางการเกษตรจากการให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่เกษตรกร ชุมชน รวมถึงสหกรณ์⁶²³อีกด้วย น่าสังเกตว่า ธ.ก.ส. อาจมีบทบาทหน้าที่ขัดกัน ระหว่าง ‘การให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่ชาวนา’ กับ ‘การประกอบธุรกิจทางการเงิน’ ผลจะเป็นอย่างไรเมื่อ ธ.ก.ส. ต้องทำหน้าที่ทั้งผู้ให้โอกาสทางการเงินและหากำไรจากชาวนา ผลประการหนึ่งของความขัดแย้งดังกล่าวสะท้อนชัดผ่านกรณีการฆ่าตัวตายของนายวัลลภ อำพันทอง ชาวนาจังหวัดอุตรดิตถ์ วัย 47 ปี ผู้เป็นลูกหนี้ชั้นดีของ ธ.ก.ส. เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2551

5.1 บริบท

(1) บริบทเชิงพื้นที่และวิถีการทำนาของชาวนาตำบลลาดงา อำเภอเสนา จังหวัดอุตรดิตถ์ พื้นที่ตำบลลาดงา อำเภอเสนา จังหวัดอุตรดิตถ์ มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำน้อยซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน และเชื่อมกับคลองหลายสาย ที่ราบแถบนี้จึงเหมาะสำหรับการปลูกข้าว ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือ ทำนา ยามว่างเว้นจากการทำนาก็ประกอบอาชีพเสริม เช่น พับถุงกระดาษ ทำโบว์ติดพวงมาลัย และทำประมง ผู้ใหญ่บ้านเล่าว่า มีชาวนาเพียงไม่กี่ครอบครัวเท่านั้นที่ทำนาบนผืนดินของครอบครัวโดยไม่ต้องเช่า ขณะที่ผู้ประกอบอาชีพชาวนาส่วนใหญ่ในพื้นที่ตำบลลาดงาต้องเช่าที่นาทำกิน เนื่องจากที่ดินที่เคยใช้ทำนาและเป็น

⁶²³ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, “ประวัติการก่อตั้ง,”

<http://www.baac.or.th/content-about.php> (สืบค้นเมื่อ 1 มกราคม 2559).

กรรมสิทธิ์ของคนในพื้นที่ถูกกว้านซื้อโดยบริษัทขนาดใหญ่ไปตั้งแต่ยุค นายกรัฐมนตรี พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ⁶²⁴

“ชาวบ้านที่นี้ส่วนมากทำการเกษตร ส่วนมากทำนา มีทำสวนอยู่ไม่กี่ราย ส่วนที่ดินทำกินนั้นบางคนก็มีที่ดินบ้าง บ้างก็เช่า บางคนก็ไม่มีที่ดินเลย จริงๆ แล้วส่วนมากเมื่อก่อนมีที่ดินนะ แต่เดี๋ยวนี้ก็ขาย และมีบริษัทมากกว้านซื้อหมดแหละ ... เดิมทีที่ดินที่ชาวบ้านขายให้เครือซีเมนต์เนี่ยที่แรกเค้าก็ให้เช่า มาตอนนี้เค้าล่อมรั้วไม่ให้เช่าแล้ว”⁶²⁵

ภาพที่ 5.1 คลองรางเสารงซึ่งเชื่อมต่อกับคลองลาดงา-ปลายกวดและแม่น้ำน้อย (แม่น้ำสาขาของแม่น้ำเจ้าพระยา) ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำหรับทำนาและทำประมงของชาวนาในตำบลลาดงา (ภาพถ่ายเมื่อวันที่ 10 เมษายน 2558)

⁶²⁴ นายกรัฐมนตรี พลเอก ชาติชาย ชุณหะวัณ ดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า ส่งเสริมการเติบโตและความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน พัฒนาโครงสร้างสาธารณูปโภคและพัฒนาด้านอุตสาหกรรม ดูเพิ่มเติมใน ฐานข้อมูลการเมืองการปกครอง สถาบันพระปกเกล้า, “พลเอก ชาติชาย ชุณหะวัณ,” [http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%A2_%E0%B8%8A%E0%B8%B8%E0%B8%93%E0%B8%AB%E0%B8%B0%E0%B8%A7%E0%B8%B1%E0%B8%93_\(%E0%B8%9E%E0%B8%A5%E0%B9%80%E0%B8%AD%E0%B8%81](http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%A2_%E0%B8%8A%E0%B8%B8%E0%B8%93%E0%B8%AB%E0%B8%B0%E0%B8%A7%E0%B8%B1%E0%B8%93_(%E0%B8%9E%E0%B8%A5%E0%B9%80%E0%B8%AD%E0%B8%81) (สืบค้นเมื่อ 2 มกราคม 2559).

⁶²⁵ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7, วันที่ 3 พฤษภาคม 2558 เวลา 11.00 น. – 12.20 น.

การวางแผนการทำนาของชาวนาจะปรับตัวตามเงื่อนไขของสภาพแวดล้อม เช่น ปริมาณน้ำ กล่าวคือ ชาวนาในอำเภอเสนาในอดีตทำนาปีละ 1 ครั้ง คือนาปีซึ่งสัมพันธ์กับฤดูกาลปกติ คือ เริ่มทำนาเมื่อเข้าสู่ฤดูฝนและเก็บเกี่ยวประมาณเดือนกุมภาพันธ์ แต่เนื่องจากพื้นที่จังหวัดอยุธยา ประสบปัญหาน้ำท่วมบ่อยครั้ง โดยเฉพาะในช่วงหลังจากปี พ.ศ. 2538 ที่มีโครงการแก้มลิงตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนจากน้ำท่วมให้แก่พื้นที่ กรุงเทพฯ และปริมณฑล⁶²⁶ พื้นที่บางส่วนของจังหวัดอยุธยาจึงเป็นพื้นที่รับน้ำยามน้ำหลาก วิธีการทำนาของชาวนาในพื้นที่จึงเปลี่ยนไป ปัจจุบันชาวนาในอำเภอเสนาทำนาด้วยวิธีหว่านน้ำตม เช่นเดียวกับพื้นที่อื่นในภาคกลางส่วนใหญ่ โดยเป็นการทำนาปรังปีละ 2 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1: หว่านข้าวเดือนมกราคม – เก็บเกี่ยวเดือนเมษายน และครั้งที่ 2: หว่านข้าวเดือนพฤษภาคม – เก็บเกี่ยวเดือนสิงหาคม จากนั้นปล่อยให้ที่นาถูกน้ำที่หลากมาจากทางภาคเหนือเข้าท่วมในช่วงปลายฤดูฝน

“นาที่นี่เป็นนาหว่านน้ำตม ... ปีนี้เราทำนากัน 2 เที้ยว ทำนาก็ขายหมด นาที่นี่เป็นนาปรัง แลวน้ำทำนา 2 ครั้ง เพราะพอเกี่ยวเสร็จปุ๊บน้ำจะท่วมท่วมกันครึ่งเสา ค่อนเสaley ปกติเต็มทีก็ไม่ถึงกระดานหอรอก แต่เมื่อปี 54 ก็ทำราง ทำพื้นพาดหน้าต่างอยู่กัน ... เริ่มทำนาเที้ยวแรกคือ มกราคม พอเมษายนก็เก็บเกี่ยวหมดแล้ว พอพฤษภาคมก็เริ่มทำรอบสอง เก็บเกี่ยวรอบสองก็ประมาณสิงหา ก็พอดีไ้ๆ ช่วงน้ำมาพอดี เก็บเกี่ยวเสร็จฝนตก น้ำก็มา เริ่มเข้าหน้าน้ำท่วมพอดี จริงๆ แลวน้ำนี้เมื่อก่อนก็ทำนาปีนะ ฤดูฝนมาก็เริ่มทำนา ไปเก็บเกี่ยวประมาณกุมภาพันธ์ ปีนี้ทำครั้งเดียว”⁶²⁷

(2) บริบทครอบครัวของวัลลภ อำพันทอง

วัลลภ อำพันทอง เป็นชาวจังหวัดนนทบุรี เมื่อแต่งงานกับภรรยา (สำรวย) ก็ย้ายมาอยู่ด้วยกันกับทางบ้านของภรรยาที่ อำเภอเสนา จังหวัดอยุธยา ครอบครัวของวัลลภและสำรวยเป็นครอบครัวใหญ่ที่มีสมาชิกทั้งสิ้น 8 คน ได้แก่ พ่อและแม่ของวัลลภ, วัลลภ, สำรวย, ญาติผู้ใหญ่ที่พิการ, หลาน, ลูกสาว และลูกชาย โดยทั้งหมดอาศัยอยู่ในบริเวณบ้านของพี่สาวของสำรวยเนื่องจากพี่สาวเปิดร้านขายก๋วยเตี๋ยวอยู่ในกรุงเทพฯ⁶²⁸

เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่นอกจากวัลลภจะมีตำแหน่งเป็นอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ของตำบลที่มีบทบาทในการส่งเสริมสุขภาพของคนในชุมชนกระทั่งคนในชุมชนให้การนับถือและเรียกว่า

⁶²⁶ “โครงการแก้มลิง,” <http://www.เรารักพระเจ้าอยู่หัว.com/content/index.php?page=content&type=view&cat=17&id=193> (สืบค้นเมื่อ 2 มกราคม 2559).

⁶²⁷ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7, วันที่ 3 พฤษภาคม 2558 เวลา 11.00 น. – 12.20 น.

⁶²⁸ “สลดชาวนาเครียดฆ่าตัว,” *ไทยรัฐ*, 27 มีนาคม 2551, 14.

หมอนิดแล้ว วัลลภยังได้รับการชื่นชมจากทั้งผู้ใหญ่บ้าน เพื่อนบ้าน และญาติๆ ว่าเป็นคนขยันขันแข็ง ขยันทำงานหาเลี้ยงครอบครัว ยามว่างจากทำนาก็ทำสวน ทำประมง ทั้งยังช่วยเหลืองานในตำบลจนคนในตำบลให้ความเคารพนับถือ เช่นเดียวกับการทำนา สำร่วยเล่าว่า ด้วยเหตุที่วัลลภและน้องชาย (ของวัลลภ) ชอบทำนาและน่าจะเป็นคนแรกๆ ที่ทำนาปรังในพื้นที่อำเภอเสนา เมื่อชาวบ้านคนอื่นๆ เห็นวัลลภและน้องชายทำนาปรังสำเร็จได้ผลดี ขายได้ราคา จึงเริ่มทำตาม จนปัจจุบันชาวนาแถบนี้ทำนาปรังกันทั้งหมด ด้วยความที่วัลลภเป็นคนเก่งทำนา คนแถวนี้จึงเรียกว่า อาจารย์ ดังนั้นในความสัมพันธ์กับสังคม วัลลภจึงเป็นทั้ง หมอ อาจารย์ สมาชิกชุมชนที่มีปฏิสัมพันธ์กับสังคมสูง อีกทั้งเป็นผู้นำครอบครัวที่ขยันขันแข็ง เป็นเรี่ยวแรงหลักในการหาเลี้ยงครอบครัว

“วัลลภเป็น อสม. เขาทำนามาตั้งแต่เล็กๆ เก่งเรื่องทำนา คนแถวนี้เลยเรียกว่า อาจารย์ (น้ำตาคลอ) ทำมาตั้งแต่เขาอยู่ ป. 6 นะ เมื่อก่อนที่บ้านเค้าใช้ควายไถง ก็ทำมาเรื่อย เขาก็เป็นคนจังหวัดนนทบุรีนี่ ทำมาตั้งแต่เล็กๆ แล้วก็มาแต่งงานกันแล้วก็มาทำนาที่นี้ ... พอหมดหน้านาจึงหามัก หาปลาอะไรกันไปเจีย เขาไม่ใช่คนขี้เกียจ เขาคนขยัน ขยันมาก หากุ้งหาปลา ลอกปลาซ่อนเองวันหนึ่งสองพันสามพันนะ ตอนแฟนอยู่ที่ขยัน ทำนา ไม่ทำน่าน้ำท่วมมากก็ประมง หาปลาขายๆ ก็ได้รายได้เข้ามา ถือว่าครอบครัวมีเงินใช้ ตอนทำนาตอนว่างๆ ก็ทำลอบ วางดักกุ้ง ไข่ วันหนึ่งก็สองพันสามพัน หากินเก่งมาก คนในตำบลนะนับหน้าถือตา ไปงานไหนๆ นะเขาชอบ ช่วยทุกงาน ไปช่วยตั้งแต่เข้ายันเย็น ไปช่วยงานไหนไม่กลับบ้านไม่เคยตาม ช่วยจนเสร็จงานโน้น”⁶²⁹

ผู้ใหญ่บ้านพูดถึงวัลลภว่า “ตานิต (วัลลภ) เค้าเป็นหมอชุมชน แพทย์ประจำตำบล ก็อยู่บ้านนี้แหละ แต่ได้รับการฝึกจนเป็นแพทย์ประจำตำบล สามารถฉีดยาอะไรได้ ... เค้าเป็นคนมุ่งมั่นมาก ขยันเลยแหละ ขยันหาตัวจับยากเหมือนกัน เป็นคนไม่ระระ (เกร) เป็นแพทย์ตำบล ชาวบ้านนับถือ งานไหนๆ ในหมู่บ้านนี้ไปช่วยตลอด ตาลงไปทุกงาน”⁶³⁰

สำร่วยเล่าถึงการทำนาของครอบครัวว่า “ไม่ได้ทำนาปีมาเกือบ 30 ปีแล้วนะ แถวนี้เมื่อก่อนก็ทำนาปี พอเริ่มมีน้ำท่วม บ้านแฟนเนี่ยมาบุกเบิกทำนาปรังกันเป็นคนแรก นาปีนี่ปกติก็หว่านเดือน 8 ก็ไปเกี่ยวหลังปีใหม่แล้วไปโน่นนะ สมัยก่อนทำนาปี ปีนี้ หนเดียว ทำที่ก็ 7-8 เดือน หว่านที่ก็คอยน้ำฝน ถ้าหว่านแล้วเจอฝนตกข้าวถึงจะขึ้น ถ้าฝนไม่ตกก็เสียหาย ... ที่แรกก็ทำนาปีก่อน น้ำมันท่วมก็เล็ก นี่ก็เล็กทำนาปีมานานเป็นสิบๆ

⁶²⁹ สัมภาษณ์ สำร่วย อำเภอพิบูลย์รักษ์, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

⁶³⁰ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7, วันที่ 3 พฤษภาคม 2558 เวลา 11.00 น. – 12.20 น.

ปีละ พอน้องชายเขาก็มาดูนา เลยมาชวนกันทำนาปรังกัน ก็เอาเงินที่ได้จากทำนาปีนี้ แหะมาลงทุนทำนาปรัง พอขายข้าวได้ราคาคนอื่น ๆ เขาก็มาทำนาปรังกันใหญ่”⁶³¹

การทำนาของวัลลภคูมีโอกาสที่จะมีกำไรเข้ามาจนเกือบครบครวเป็นกอบเป็นกำเมื่อได้ รับรู้ว่าข้าวในตลาดมีราคาดี ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2551 ราคาข้าวปรับสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ราคา ข้าวเปลือกปรับเพิ่มสูงขึ้น 2,500 – 3,000 บาทต่อตันเมื่อเทียบกับปีก่อนหน้า สถานการณ์นี้เป็น เสมือนน้ำหล่อเลี้ยงให้กำลังใจและความหวังแก่ชาวนา เช่นเดียวกับวัลลภที่ทำนาบนที่นาซึ่งเป็นทีนา ของตัวเองจำนวน 5 ไร่และที่นาเช่า อีก 50 ไร่ เป็นเนื้อที่ที่สามารถทำนาได้จริงรวมแล้วประมาณ 46 ไร่ ผลผลิตที่รอเก็บเกี่ยวได้ราวๆ 40 กว่าตัน จึงเป็นความหวังของครอบครัวที่จะยกฐานะและปลด ปลื้องหนี้สิน แต่สถานการณ์กลับไม่เป็นตามที่วัลลภและสำรวยคาดเมื่อนาข้าวถูกเพลี้ยกระโดดสี น้ำตาลลงกัดทำลายต้นข้าวและรวงข้าวที่รอเก็บเกี่ยวเสียหายเกือบทั้งหมด

5.2 วัฏจักรชาวนาต้องพึ่งตนเอง: วันนี้หรือวานนี้ไม่ต่างกัน

ครอบครัวอำพันทองวันนี้

ปัจจุบันครอบครัวอำพันทองยังคงอาศัยอยู่ในบริเวณบ้านของพี่สาวซึ่งมีสภาพเป็นบ้าน ไม้ ด้านที่ติดคลองรางเสาะงเป็นบ้านยกใต้ถุนสูง ส่วนด้านที่ติดถนนในซอยมีความสูงเท่ากับระดับถนน บ้านของสำรวยแบ่งเนื้อที่ส่วนหนึ่งสร้างเป็นเพิงสำหรับเก็บวางอุปกรณ์เครื่องใช้สำหรับทำนา บ้าน หลังนี้ถือว่าเป็นบ้านที่พี่น้องกันทั้งหมด และถูกสร้างบนที่ดินของพี่สาวซึ่งเป็นที่ดินมีโฉนด มีเนื้อที่ ของบ้านประมาณงานกว่าๆ ปัจจุบันสำรวยยังคงประกอบอาชีพทำนา และเป็นเรียวยแรงหลักของ ครอบครัว แม้สำรวยจะอายุมากแล้วแต่ยังสามารถทำนาทั้ง 55 ไร่ได้ เนื่องจากวิถีการทำนาในปัจจุบัน เป็นการจ้างคนรับจ้างให้มาทำนา เช่น จ้างรถดีทำเทือก จ้างหว่าน ใส่ปุ๋ย ฉีดยา จ้างรถเกี่ยว เป็นต้น ผลจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของรัฐที่เน้นการพัฒนาทางอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ ส่งผล กระทบต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมของภาคเกษตรด้วย คือ ทำให้ภาคเกษตรมีวิถีชีวิต เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เป็นการผลิตแบบครอบครัวชาวนาขนาดเล็กหรือสังคมชาวนาอิสระรายย่อย กลายเป็นชาวนาที่ทำเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ ใช้เทคโนโลยีและเครื่องจักรช่วยในการผลิต ใช้แรงงาน ลดลง และผันตัวเข้าสู่ระบบตลาด⁶³²

⁶³¹ สัมภาษณ์ สำรวย อำพันทอง, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

⁶³² อภิชาติ สถิตินิรามัย, ยุกติ มุกดาวิจิตร และนิติ ภาวีครพันธ์, *โครงการวิจัยบทบาททวนภูมิทัศน์ การเมืองไทย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์*.

ภาพที่ 5.2 บ้านที่อยู่อาศัยของครอบครัวอำพันทอง (ภาพถ่ายเมื่อ 10 เมษายน 2558)

สำรวจแล้วว่า ทุกวันนี้เมื่อมีปัญหาในการทำงานมักจะแก้ปัญหาตนเองในกลุ่มบ้านใกล้เคียงหรือบริการร้านขายยาฆ่าแมลง เช่น หากแมลงศัตรูข้าวระบาดก็จะบริการร้านยาฆ่าแมลง หากน้ำแล้งก็แบ่งน้ำกันโดยช่วยคอยดูไม่ให้น้ำในรางแห้ง ขณะที่หน่วยงานภาครัฐ เช่น อบต. ก็ช่วยเหลืออะไรไม่ได้มากเนื่องจากมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ

“นาที่ทำอยู่ทุกวันนี้เป็นนาของตัวเอง 5 ไร่ (ที่ดินมรดกจากพ่อ) ที่เหลือเช่าเค้าทั้งหมด เช่าไร่ละ 2,000 บาท/ปี ที่นาที่ให้เช่านี้เป็นนาของญาติๆ กันนี่แหละ เมื่อก่อนก็เช่าประมาณ 20 ไร่ ปีนี้ 5,000 ต่อมาก็ขึ้นเป็น 1,000 1,500 แล้วก็มาจำนำเมื่อปีสองปีที่ผ่านมาเนี่ย ขึ้นเป็น 2,000 บาท/ไร่”⁶³³

“ทำนาทุกวันนี้ก็จ้างทั้งนั้น รถดี ประมาณ 220 บาท/ไร่ น้ำมันของเจ้าของรถ ทำเทือก 150 บาท/ไร่ น้ำมันเราเอง ประมาณ 2,000 บาท หว่านข้าว 50 บาท/ไร่

หว่านปุ๋ย ฉีดยา ก็ 50 บาท/ไร่ (น้ำมันเรา) ถ้าน้ำมันเขากี่ 60 บาท/ไร่ ปุ๋ย ก็หว่านประมาณ 3 ครั้ง ซ้ำที่ 2 ต้นเลย ลูกนึ่งก็ 575 บาท ใช้ประมาณ 40 ลูก ถ้าไม่พอก็ซื้อเพิ่มนิดหน่อย ปุ๋ยเราก็เลือกของเราเอง ก็ไปซื้อร้านค้าเอง

ยาฆ่าแมลง เราก็ใส่มากบ้าง น้อยบ้าง แล้วแต่โรคที่เป็น แต่ขั้นต่ำก็พ่นสองครั้งก็ประมาณ 6,000 บาท/เที่ยว ค่าจ้างต่างหาก ค่าจ้างก็เที่ยวละ 1,500 บาท ถ้าระบาดมากๆ ต้องเพิ่มยา ยาที่เพิ่มตัวนึ่งก็ประมาณ สองพันกว่า ก็มีค่าจ้างพ่นยาอีก เราว่าตัวนี้ไม่อยู่แล้ว เขาก็ให้ตัวใหม่มาลอง อะ เราก็เอาตัวใหม่มาลอง สมมติว่าไม่อยู่จริงๆ เราก็ใส่ยาฝุ่น ใช้ปูนผสมกับยาแล้วใช้เครื่องพ่นปุ๋ยฉีด ถึงจะอยู่ บางปีข้าวกำลังจะเกี่ยวแล้วเพี้ยลง ร้านยาบอกเลย สำรวจ แบบนี้เอาไม่อยู่แล้ว เอายาฝุ่นเลย

⁶³³ สัมภาษณ์ สำรวย อำพันทอง, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

ทำนาที่นี้ก็ช่วยกัน อย่างทำรางสูบน้ำเข้านาที่นี้ช่วยกันดู คนนั้นก็เฝ้าราง นาที่มันนา
ดอน ต้องต่อน้ำสามต่อเข้านา แต่เรื่องน้ำนี้ต้องระวังไม่ให้น้ำในรางแห้ง เดียวจะทะเลาะ
แย่งน้ำกัน

ถ้าแล้งแล้ว อบต. ไม่มีงบ ไม่มีนายกด้วย ก็เลยไม่ได้ช่วยอะไร ทุกทีคลองแห้งอะไร
นี่ อบต. เขาก็ช่วยเรา แต่ปีนี้ไม่มีงบ เราต้องเฉลี่ยกันออกเอง นามากก็เสียเงินมาก
เพราะทำกันเยอะคลองมันตื้น น้ำมันไม่เข้า ต้องเสียเงินลอกคลองให้น้ำเข้าอีก”⁶³⁴

แหล่งเงินทุนสำหรับทำนาในแต่ละฤดูกาลของสำรววยังคงเป็น ธ.ก.ส. เนื่องจากสำรววย
เป็นลูกหนี้ชั้นดีของ ธ.ก.ส. เพราะสามารถชำระเงินต้นและดอกเบี้ยได้ภายในระยะเวลาที่กำหนด ทั้งนี้
สาเหตุที่สำรววยเลือกกู้เงินกับ ธ.ก.ส. เพราะเชื่อใจ และเห็นว่า ธ.ก.ส. ให้ดอกเบี้ยต่ำกว่าการกู้จาก
แหล่งอื่น สำรววยยังมีเทคนิคการกู้เงินจาก ธ.ก.ส. คือ กู้เงินเท่าที่จะใช้และการทำสัญญากู้เงินในช่วง
ปลายฤดูกาลเพื่อที่จะได้ไม่ต้องแบกรับภาระดอกเบี้ยมากนัก

“กู้เงินก็กู้ ธ.ก.ส. นั่นแหละ บัตรเครดิตขavnาก็มีแต่ก็ไม่เคยใช้ เงินเราพอกี่ไม่รูดย
นะมันหลายทีไร บางทีก็นึกอยากจะรูดเหมือนกัน แต่ที่นี้เราก็กู้ ธ.ก.ส. อยู่แล้วมันหลาย
ทีไร กู้ ธ.ก.ส. มันถูกกว่า เลยไม่รูดบัตร เราเป็นลูกค้าชั้นหนึ่งอยู่แล้ว ดอกเลยถูก ร้อยละ
7 บาท ธ.ก.ส. เราก็กี่ไม่เคยขาดส่ง ส่งก่อนกำหนดตลอด ส่งทั้งต้นทั้งดอกเลย พอเราเกี่ยว
ข้าวเสร็จก็ส่ง ธ.ก.ส.เลย พอเราจะทำนาเราก็กู้มาใหม่ ถ้าเงินยังพอเหลือบ้างเราก็กี่ไป
ปลายๆ ฤดูจะได้เสียดอกถูกน้อยลงไปหน่อย ... เราก็กู้แต่ ธ.ก.ส. แหละ ไม่เคยกู้นอก
ระบบ ไม่เอาเลย ไม่พอเราก็กี่เอาทองไปจำนำ พอเกี่ยวข้าวได้ก็ไปไถ่เอาออกมา เราก็กี่ไม่
เคยไปกู้ที่ไหนนะ ธ.ก.ส. นี่แหละ ดีแล้ว เชื่อใจ กู้เงินที่เราก็กี่ไม่เอาเยอะ เอาเท่าที่เราจะ
ใช้ บางคนเนี่ยเขาเอาเยอะให้เท่าไรเราก็กี่เอา อย่างนี้แยะ ไม่ไหว หนี้เยอะ”⁶³⁵

วิธีการเลือกพันธุ์ข้าวมาปลูกของสำรววยเปลี่ยนไปจากเมื่อสามปียังมีชีวิต ในอดีตสำรววยจะ
ทำพันธุ์ข้าวเก็บไว้ปลูกเอง โดยจะเลือกจากแปลงนาข้าวที่ไม่มีวัชพืช เก็บเกี่ยวและตากให้แห้งเพื่อใช้
ปลูกในการทำนารอบต่อไป แต่หลังจากที่สามมีเสียชีวิตจึงเลือกซื้อจากร้านค้าที่ทำพันธุ์ข้าวขายโดยจะ
ปรึกษาที่ร้านว่าควรปลูกพันธุ์ไหนที่ทนต่อโรคและเพลี้ย อย่างไรก็ตามการเลือกพันธุ์ข้าวมาปลูกก็มี
ข้อจำกัดคือ การเลือกพันธุ์ข้าวที่ทนเพลี้ยต้องเป็นข้าวพันธุ์ที่มีลำต้นแข็งแรงหรือข้าวหนักซึ่งใช้เวลา
ปลูกนานถึง 4 เดือน และต้องใช้น้ำในการปลูกมากทำให้สำรววยต้องคำนวณว่าคุ้มหรือไม่กับการเสีย
ค่าใช้จ่ายเพิ่มในการวิดน้ำเข้านาเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี ขณะที่สำรววยไม่เลือกใช้พันธุ์ข้าวของกรมการ
ข้าวเนื่องจากมีราคาแพง หาซื้อยาก และมักขาดตลาด

⁶³⁴ สัมภาษณ์ สำรววย อำเภอพนมทอน, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

⁶³⁵ สัมภาษณ์ สำรววย อำเภอพนมทอน, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

“ที่นี่เราไม่ได้ซื้อพันธุ์ข้าวจากโรงสีนะ เราซื้อจากร้าน เค้าปลูกเอง ดำเอง ตาก ทำพันธุ์เอง เราไม่ได้ซื้อพันธุ์ข้าวจากกรมการข้าวเค้านะ มันแพง เรื่องพันธุ์ข้าวก็เพิ่งมาซื้อที่หลังนี้เอง หลังจากแฟนตายเนี่ย เมื่อก่อนก็ตากข้าวทำพันธุ์เองเหมือนกัน นาเราไม่มีข้าวดีด เราก็ทำเอง ... ถ้ามัวพันธุ์ข้าวมีผลกับเพลี้ยมัย มันก็กินแหละ แต่มันก็กินน้อย ถ้าข้าวต้นแข็งมันก็ต้านทานได้ดีหน่อย เพลี้ยเนี่ยถ้าข้าวไม่งามมันก็ไม่กิน ต้องหาข้าวพันธุ์แข็งๆ หน่อย เราก็ถามๆ เค้าวว่าหว่านข้าวอะไรกัน เราก็ไล่ตามเค้า หว่านตามๆ เค้า ก็พวกข้าวแข็งนี่ก็ลดได้เหมือนกันนะ เป็นพวกข้าวหนัก ปลูก 4 เดือนเนี่ย ดีหน่อย แต่ข้าว 4 เดือนเป็นข้าวที่ต้องใช้น้ำเยอะนี่เราก็ไม่ไหว วิตน้ำกันตาย เสียค่าวิตน้ำเข้านาอีก อย่างปกติ สูบน้ำครั้งนึงนี้ใช้น้ำมัน 20 ลิตร เรานาเราต้องใช้ถึง 60 ลิตร เพราะนาเราเป็นที่ดอน ต้องสูบน้ำมาต่อ คือ วิตคลองเข้าราง วิตรางขึ้นนา เป็นทอดๆ อย่างครั้งที่แล้วเราก็ไม่ทำนาที่อยู่ที่สุด เราก็กลัวน้ำจะไม่มี ทำก็ตาย น้ำมันก็แพง เลยปล่อยนาทิ้งไว้ เราก็เอาเท่าที่ที่กักน้ำอยู่ ก็ทำเท่านั้น กลัวว่าข้าวมันออกแล้วเราไม่ได้น้ำเลยนี่ก็แยะ”⁶³⁶

ข้าวเปลือกที่เก็บเกี่ยวได้จากการทำนาสำรวจะขายทั้งหมดเนื่องจากครอบครัวรับประทานข้าวหอมมะลิไม่รับประทานข้าวแข็งที่เลือกปลูกเพราะทนแมลงศัตรูพืช อีกทั้งเห็นว่าข้าวที่ปลูกเองนั้นผลิตยาฆ่าแมลงมากจึงไม่เก็บไว้รับประทานในครอบครัว “ที่บ้านนี่ก็เพิ่งไปซื้อข้าวสารมาจะบวชหลานชาย ข้าวเราไม่ได้เก็บไว้กิน ขายไปหมด ส่วนนี้เพราะไม่กล้ากินของเรายามันเยอะ เราไปซื้อคนอื่นเราก็ไม่รู้ว่ามันเยอะ หรือไม่เยอะนะ เรากินข้าวหอมไปซื้อข้าวหอมมากินกันพวกหอมมะลิที่เราปลูกไม่ใช่ข้าวหอม ข้าวหอมปทุมก็ไม่ใช่ ถ้าใช้เราก็กิน นี่เป็นพวกข้าว 41 บ้าง 47 บ้าง เราไม่ได้กินข้าวแข็งใจ เรากินข้าวหอม”⁶³⁷ สำหรับปัจจัยซึ่งเป็นอุปสรรคในการทำนาที่สำรวกังวลหากเกิดขึ้นคือ การระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล สำรวเชื่อว่า ปัญหาอื่นๆ ยังพอรับมือได้ เช่น น้ำจะท่วมก็รีบเก็บเกี่ยว หรือที่นาถูกน้ำท่วมย่อมต้องมีหน่วยงานของรัฐมาให้ความช่วยเหลือ แต่ถ้าเพลี้ยระบาดกัดกินต้นข้าวเท่ากับว่าการทำงานในฤดูกาลนั้นสำรวจะไม่ได้อะไรเลย

“ผู้เขียน: น้ำแล้ง น้ำท่วม เพลี้ย หนู กังวลอะไรมากที่สุด?”

สำรว: กลัวเพลี้ย น้ำท่วมนี้เรายังรีบเก็บเกี่ยวได้ เกียวเสร็จก็จบ เพลี้ยนี้มันกินแล้วไม่ได้อะไรเลยนะ อย่างไอ้พวกน้ำท่วมอะไรนี้ยังมีคนมาช่วยมาแจกของอะไรนะ ปีนั้นที่น้ำท่วมนี้ได้ทั้งปีเลยนะ นายก อบต. เขาเก่งหามา ข้าวอะไรเราก็กินได้กิน ไอ้อย่างเพลี้ยนี้ไม่ได้อะไรเลย”⁶³⁸

⁶³⁶ สัมภาษณ์ สำรว อำพันทอง, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

⁶³⁷ สัมภาษณ์ สำรว อำพันทอง, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

⁶³⁸ สัมภาษณ์ สำรว อำพันทอง, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

เช่นเดียวกับที่ผู้ใหญ่บ้านและเพื่อนบ้านของสำรวยก็มีความเห็นตรงกันว่า เพ็ลี่ยเป็น ศัตรูพืชที่น่ากลัว หากลบกัดกินข้าวที่นาของใครแล้วเจ้าของนาไม่ต้องเสียค่ารถเกี่ยวข้าวอีก “เพ็ลี่ย ชุมนี้ มันลงชนิดไม่ต้องเกี่ยวเลยนะ 20, 30 ไร่ เป็นแปลงๆ นี้ไม่ต้องเกี่ยวเลย (ทำเสียงตื่นเต้น) ไม่มี รวงเลย มันกินแห้งเลย ไม่เหลืออะไรเลย”⁶³⁹

ความรู้สึกดังกล่าวของสำรวยจึงสะท้อนว่า ประสบการณ์การเผชิญกับเพลี้ยระบาดในนา ข้าวจนต้องสูญเสียโอกาสขายข้าวในยามที่ราคาข้าวกำลังพุ่งสูงและสูญเสียสามีผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขไป เป็นเหตุการณ์ที่สำรวยลืมไม่ลง

ครอบครัวอำพันทองวานนี้

ย้อนกลับไปในปี พ.ศ. 2550 วัลลภมีสัญญากู้เงินกับ ธ.ก.ส. จำนวน 2 สัญญา สัญญา แรกเป็นสัญญากู้เงินระยะสั้นเพื่อใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนในการทำงาน วงเงิน 50,000 บาท ซึ่งจะกู้ เป็นประจำทุกปี และสัญญาที่สองวัลลภและน้องชายร่วมกันกู้เงิน จำนวน 950,000 บาท เพื่อลงทุน ซื้อรถแทรกเตอร์สำหรับบรรทุกรถเกี่ยวข้าวของน้องชายเพื่อไปรับจ้างเกี่ยวข้าวตามที่ได้รับทราบว่าจ้างซึ่ง เชื่อว่าจะเป็นช่องทางหารายได้เข้ามาจนเจือครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง

“วัลลภและครอบครัวเป็นลูกหนี้ชั้นดีของ ธ.ก.ส. มาประมาณ 8 ปี (ตั้งแต่ปี 2543) กู้เงินไปลงทุนทำนา 50,000 บาท ... ส่วนวงเงินกู้ที่ทำสัญญาเมื่อเดือน กรกฎาคม 2550 วัลลภกู้เงินจาก ธ.ก.ส. จำนวน 950,000 บาท โดยใช้ที่ดิน 3 แปลงจำนอง เพื่อนำเงินไป ซื้อรถบรรทุกแทรกเตอร์ใช้สำหรับรับจ้างบรรทุกรถเกี่ยวข้าว ระยะเวลาใช้คืน 5 ปี”⁶⁴⁰

“บ้านลุงวัลลภเค้าออกรถมาวิ่งข้าวไง น้องชายเค้ามีรถเกี่ยว เค้าเลยออกรถฮีโน่ รถ ใหญ่หนะ ออกมาวิ่งข้าว ก็คิดอยากให้ดีกว่าเก่า อยากให้มีเงิน อยากให้มีฐานะ ก็มันเป็น คนขยันนะตานิตเนี่ย”⁶⁴¹

ชาวนาที่พึ่งพาเงินทุนและเทคโนโลยีในการผลิตเช่นรถเกี่ยวข้าวดังครอบครัวของวัลลภ จึงไม่ใช่ชาวนาที่ผลิตเพื่อการยังชีพเช่นในอดีตอีกเพราะมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพใน

⁶³⁹ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7, วันที่ 3 พฤษภาคม 2558 เวลา 11.00 น. – 12.20 น.

⁶⁴⁰ ผู้อำนวยการสำนักงาน ธ.ก.ส. จ.พระนครศรีอยุธยา ให้ข้อมูลการกู้เงินกับสื่อมวลชน ดูเพิ่มเติมใน “ดร.ออกมาตรการคุมเข้มโครงการข้าว เพลี้ยทำลายนาพุ่งหมื่นไร่,” *มติชน*, 28 มีนาคม 2551, 12.; “ชกส.โดดช่วยชาวนาฆ่าตัว ยึดใช้หนี้ 10 ปี,” *ไทยรัฐ*, 28 มีนาคม 2551, 14.; “ชกส.ช่วย ชาวนาฆ่าตัว เตือนสำรองข้าวปลูก,” *คม ชัด ลึก*, 28 มีนาคม 2551, 2.

⁶⁴¹ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7, วันที่ 3 พฤษภาคม 2558 เวลา 11.00 น. – 12.20 น.

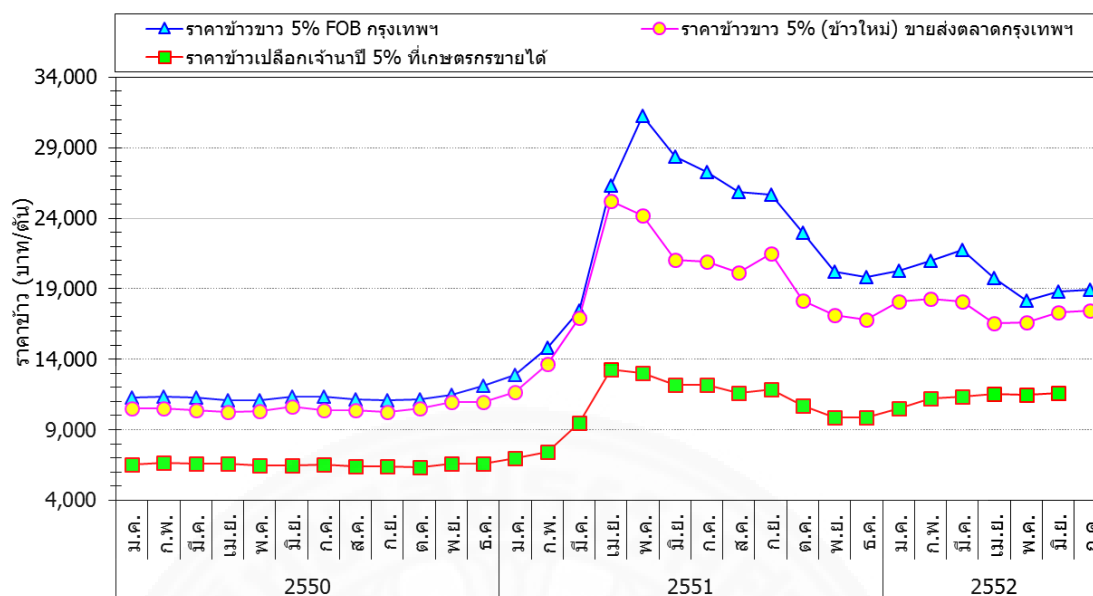
การผลิต ทั้งยังพร้อมเสี่ยงลงทุนซื้อรถแทรกเตอร์เพื่อใช้บรรทุกรถเกี่ยวข้าวไปรับจ้างตามที่สูงกว่าจ้าง เพื่อยกระดับฐานะของครอบครัว อาจารย์วัลลภจึงวางแผนทำนาโดยเร่งหว่านข้าวตั้งแต่กลางเดือน ธันวาคม 2550 เพื่อให้สามารถฉวยโอกาสขายข้าวในยามที่ข้าวราคาดี ที่นานที่ปีไหนจะมีโอกาสทอง เช่นนี้ เพราะในช่วงปลายปี 2550 ถึงต้นปี 2551 ราคาข้าวในตลาดโลกปรับตัวสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง การลงทุนทำนาปรังบนเนื้อที่ 55 ไร่ จึงคาดว่าจะสามารถช่วยชำระหนี้สินจำนวนมากของครอบครัว อำเภอหนองใต้ สำร่วยประมาณการรายได้ที่จะได้รับการเก็บเกี่ยวในฤดูกาลนี้ว่าน่าจะได้ประมาณ 460,000 บาท “เชื่อว่า จะเก็บเกี่ยวข้าวได้ประมาณ 46 เกวียน(ตัน) ราคาเกวียนละ 10,000 บาท ก็จะได้เงินกว่า 460,000 บาท”⁶⁴² ซึ่งสอดคล้องกับข้อเท็จจริงตามหน้าในหนังสือพิมพ์ในช่วงเวลาดังกล่าว คือ “ราคาข้าวปรับราคาขึ้นสูงสุดในรอบ 5 ปี โดยราคาข้าวนาปรังต้นละ 7.3-7.4 พันบาท ข้าวหอมปทุมธานีต้นละ 7.8-7.9 พันบาท และข้าวหอมมะลิต้นละ 1.1-1.2 หมื่นบาท”⁶⁴³ และในช่วงต้นเดือนมีนาคม ราคาข้าวปรับตัวเพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับฤดูกาลก่อนหน้าประมาณ 3,000 บาท “ราคาข้าวเปลือกทั่วไป มีราคาประมาณต้นละ 8,000-8,500 บาท เพิ่มสูงขึ้นเมื่อเทียบกับก่อนหน้าที่มีราคาเพียงเกวียนละประมาณ 5,000-6,000 บาทเท่านั้น”^{644, 645}

⁶⁴² “ชาวนาอิงกรอกปาก‘ฆ่าตัว’ข้าวแพงหลุดลอย,” *มติชน*, 27 มีนาคม 2551, 14.

⁶⁴³ “ชาวนาเปลี่ยนไปไม่สนใจนำแพง,” *โพสต์ทูเดย์*, 20 มกราคม 2551, 11.

⁶⁴⁴ “ชาวนาโอดต้นทุนพุ่ง-นายทุนโขกค่าเช่า,” *ข่าวสด*, 10 มีนาคม 2551, 9.

⁶⁴⁵ ราคาขายปลีกข้าวสารระหว่างวันที่ 19 – 25 มีนาคม 2551 คือ (1) ข้าวหอมมะลิ 100% ปรับจากต้นละ 24,000 – 24,500 บาท เป็น 25,000 – 25,500 บาท (2) ข้าวขาว 100% ปรับจากต้นละ 18,100 – 18,600 บาท เป็น 19,100 – 19,600 บาท (3) ข้าวขาว 5% ปรับจากต้นละ 16,100 – 16,600 บาท เป็น 17,100 – 17,600 บาท ดูเพิ่มเติมใน “‘มิ่งขวัญ’ป่นข้าวส่งออกทะลุต้นละ3หมื่น,” *ข่าวสด*, 29 มีนาคม 2551, 8.

ภาพที่ 5.3 สถิติราคาข้าว ณ ตลาดระดับต่างๆ (มกราคม 2550 – กรกฎาคม 2552)⁶⁴⁶

สถานการณ์ราคาข้าวในตลาดในช่วงเวลานั้นปรับตัวสูงขึ้นเร็วกระทั่งรัฐมนตรีผู้ดูแลการค้าข้าวไม่สามารถคาดการณ์ได้ ดังเหตุการณ์ที่นายมีงขวัญ แสงสุวรรณ รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์เปลี่ยนข้อเสนอจากการชะลอการขายข้าวเป็นเร่งให้ชาวนานำข้าวออกขายภายในเวลาเพียง 2-3 วัน

⁶⁴⁶ สภาหอการค้าแห่งประเทศไทย กรมการค้าภายใน สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร และธนาคารแห่งประเทศไทย ดูเพิ่มเติมใน “ข้อมูลในรูปแบบภูมิและตาราง,” สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการค้าเกษตรล่วงหน้า, http://www.aftc.or.th/itc/products_analyze.php?id=118&fgrp_id=5&fmnu_id=13 (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

28 มีนาคม 2551 นายมิ่งขวัญ เสนอให้ชวานาเก็บข้าวไว้ก่อนและให้นำออกมาขายในช่วงที่มีราคาแพงเนื่องจากผลผลิตข้าวในตลาดโลกมีปริมาณลดลง⁶⁴⁷ ขณะที่ไทยมีข้าวเพียงพอที่จะส่งออก⁶⁴⁸

1 เมษายน 2551 นายมิ่งขวัญ ประกาศชักชวนให้ชวานานำข้าวออกมาขายในตลาดได้ เนื่องจากราคาข้าวเพิ่มสูงขึ้นเร็วซึ่งเป็นผลมาจากประเทศผู้ส่งออกข้าวอื่นๆ มีผลผลิตลดลง “อยากส่งสัญญาณไปยังชวานาว่าควรนำข้าวในสต็อกออกมาขายได้แล้ว เนื่องจากตอนนี้ราคาขึ้นไปสูงเร็วกว่าที่คาดไว้มาก เมื่อสัปดาห์ก่อนคาดการณ์ว่าอาจต้อง

⁶⁴⁷ สาเหตุที่ข้าวในตลาดโลกขาดแคลนในช่วงกลางปี 2550 – กลางปี 2551 เนื่องจากประเทศเวียดนาม มีการระบาดของเพลี้ยกระโดดหลังขาว ในปี พ.ศ. 2550 การระบาดของเพลี้ยในครั้งนี้ได้สร้างความเสียหายต่อพื้นที่ปลูกข้าวของเวียดนามเกือบทั้งหมด ดูเพิ่มเติมใน ชลิตา บัณฑูวงศ์ นิรมล ยูวนบุญ และ นันทา กันตรี, *ดำรงชีวิตท่ามกลางความเสี่ยง: การรับมือและการปรับตัวต่อภัยพิบัติของชาวนารายย่อยภาคกลาง กรณีศึกษาภัยน้ำท่วมและภัยจากเพลี้ยกระโดด* (แผนงานส่งเสริมการพัฒนาระบบเพื่อสุขภาพของเกษตรกรและความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2555). อ้างถึงใน นิรมล ยูวนบุญ, “ความเปราะบางและการต่อรองของชาวนาในอุตสาหกรรมข้าวภาคกลาง [1],” *ประชาไท*, 1 เมษายน 2556, <http://www.prachatai.com/journal/2013/04/46044> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

ส่วนประเทศจีนและอินเดียเกษตรกรเปลี่ยนไปปลูกพืชพลังงานทดแทนที่มีราคาดีกว่า ขณะที่ปริมาณความต้องการข้าวของโลกเพิ่มขึ้น ร้อยละ 1.5 หรือ 6.3 ล้านตัน ส่งผลให้การค้าข้าวของโลกเพิ่มขึ้นเป็น 29.7 ล้านตัน ในปีช่วงต้นปี 2551 ดูเพิ่มเติมใน “ตลาดข้าวปี 51 แนวโน้มสดใสไทยคาดส่งออก 9 ล้านตัน,” *ประชาชาติธุรกิจ*, 12 พฤศจิกายน 2550.

อย่างไรก็ตาม Childs and Kiawu ระบุว่า ปริมาณผลผลิตข้าวในประเทศผู้ส่งออกข้าวไม่ได้เปลี่ยนแปลงมากนัก (แม้ในบางประเทศจะมีพื้นที่ปลูกข้าวลดลงเนื่องจากเพิ่มพื้นที่ปลูกพืชพลังงาน) สาเหตุที่ราคาข้าวในตลาดโลกเพิ่มสูงขึ้นไม่ได้มาจากผลผลิตล้มเหลวแต่เป็นผลจากนโยบายของรัฐบาลซึ่งเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ของโลก เช่น เวียดนามห้ามส่งออกข้าว จีนเพิ่มภาษีการส่งออกข้าว อินเดียจำกัดปริมาณการส่งออกข้าว เป็นต้น นอกจากนี้ การกักตุนสินค้าของประเทศผู้นำเข้ารายใหญ่ ค่าเงินดอลลาร์สหรัฐอ่อนตัว และราคาน้ำมันเพิ่มสูงขึ้น เป็นปัจจัยร่วมที่ส่งผลให้ราคาข้าวในตลาดโลกเพิ่มสูงขึ้น ดูใน Nathan Childs and James Kiawu, “Factors Behind the Rise in Global Rice Prices in 2008,” http://www.ers.usda.gov/media/257445/rcs09d01_1_.pdf (accessed on June 2016).

⁶⁴⁸ “‘มิ่งขวัญ’ ปั่นข้าวส่งออกทะลุตันละ 3 หมื่น,” 8.

ใช้เวลา 2-3 เดือนราคาข้าวถึงจะแตะ 30,000 บาทต่อตัน ... สาเหตุที่ราคาข้าวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมาจากประเทศที่ส่งออกข้าวอื่นๆ เช่น อินเดียและเวียดนามมีปัญหาเรื่องดินฟ้าอากาศแปรปรวนทำให้ผลิตไม่ทันความต้องการซื้อข้าว”⁶⁴⁹

สำรวจเล่าถึงเหตุการณ์ในอดีตด้วยน้ำตาคลอเบาว่า ในช่วงต้นเดือนมีนาคม 2551 ขณะที่ราคาข้าวปรับตัวสูงขึ้น ความหวังของวัลลภที่จะได้เงินจากการขายข้าวมากกว่า 400,000 บาท กลับพบอุปสรรค เนื่องจากพบเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลเริ่มระบาดและกัดกินต้นข้าวที่กำลังออกรวงด้วยความกังวลว่าเพลี้ยจะกัดกินทำลายข้าวจนเสียหายทั้งหมดวัลลภจึงรีบไปซื้อยาฆ่าแมลงมาฉีดพ่นในนาข้าวทันที สองสามวันต่อมาวัลลภยังพบว่าเพลี้ยกระโดดยังคงลุกลามกัดกินต้นข้าววัลลภจึงไปซื้อยามาฉีดพ่นอีกครั้ง 2-3 วันต่อมาไปตรวจนาข้าวซ้ำกลับพบว่ายาที่ฉีดพ่นก็ยังไม่ออกฤทธิ์ฆ่าเพลี้ย จึงไปซื้อยามาพ่นฆ่าเพลี้ยในนาข้าวอีกครั้ง ในช่วงเวลาประมาณ 2-3 สัปดาห์ วัลลภฉีดพ่นยาฆ่าแมลงมากถึง 8 ครั้ง⁶⁵⁰ เป็นเงินเกือบ 30,000 บาท แต่เพลี้ยก็ยังลามกินต้นข้าวไปทั่วทั้งแปลง สำรวจเล่าถึงการไปซื้อยาฆ่าแมลงครั้งสุดท้ายของวัลลภว่า “เขา(วัลลภ)ยังพูดกับร้านค้าว่า ที่นี้ถ้าเพลี้ยไม่ตาย สงสัยคนตาย”⁶⁵¹

“ปัญหาจากการทำนาที่กลัวที่สุดคือ เพลี้ย ปีนันมันกินหมดเลย แพนรู้ก็ไปฉีดยา สองสามวันไปดูก็ไปซื้อยามาฉีดอีก สุดท้ายก็กินไม่หยุด ราบเป็นหน้ากลองเลย เอาไม่อยู่ ปีนันข้าวตั้ง 12,000 บาท ชาตุนมัยก็ไม่รู้นะ แต่มันไม่ได้ข้าวเลย มันได้น้อย แต่ราคาข้าวมันสูงไง ...

ปีที่เขาตายนะ สองวันฉีดยา สองสามวันฉีดยา เอางี้เหอะ สองวันไม่อยู่ ครั้งนั้นมันกินเกินครึ่งนะ เสียหายมาก (ลากเสียง) ได้ข้าวก็ต้นเอง 5-6 ต้นเอง เขา (วัลลภ) ไปซื้อยาร้านค้ายังพูดเลยนะ ว่าถ้าเพลี้ยไม่ตายนั่นคือ คนตาย ตายจริงๆ ก็พูดเล่นกันอยู่เลย ตอนไปซื้อยาหนะ เจ้าของก็บอก ลุงมาซื้ออีกแล้ว แพนก็บอกก็มันไม่อยู่จะให้ทำไง ก็มาซื้ออีก คนขายก็แนะนำเอาตัวนี้ฟี่ลองๆ มันก็ไม่อยู่ ก็ยิ่งลามๆ ตีสักครึ่งเดือนสะกัน พอรู้ว่าเพลี้ยลง เราก็ฉีดเรื่อยๆ มา มันมากมันก็ไม่อยู่ ก็ไปซื้อยาอีก (น้ำตาคลอ เสียงคลอ)

⁶⁴⁹ นายมิ่งขวัญ แสงสุวรรณ เสนอให้ชาวนานำข้าวออกมาขายเนื่องจากราคาข้าวปรับเพิ่มสูงขึ้น ดูเพิ่มเติมใน “ข้าวราคาพุ่งสูงสุด3หมื่น/ตัน ‘มิ่งขวัญ’ตีปีบชาวนาริบขาย,” มติชน, 2 เมษายน 2551, 15.

⁶⁵⁰ “‘นายกฯ’จี้ตำรวจล่าโจรขโมยข้าว,” เดลินิวส์, 29 มีนาคม 2551, 3.

⁶⁵¹ สัมภาษณ์ สำรวจ อำพันทอง, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

สามวันเอาไม่อยู่ก็ฉีดยาก สามวัน สองนา เกือบสามหมื่น นาละหมื่น คิดดู เพราะมันหลายตัว ใส่หลายตัว เขายังพูดกับร้านค้า ที่นี้ถ้าเปลี้ยไม่ตาย สงสัยคนตาย”⁶⁵²

“แกเครียดแหละ โหรูนั่นเปลี้ยมันซุ่มจริง มันลงชนิดไม่ต้องเกี่ยวเลยนะ 20, 30 ไร่ เป็นแปลงๆ นี่ไม่ต้องเกี่ยวเลยนะ (ทำเสียงตื่นตื่น) ไม่มีรวงเลย มันกินแห้งเลย ไม่เหลืออะไรเลย ชนิดที่ว่าไม่ต้องเสียด่ารถเกี่ยวหะก็ตีไปอย่าง”⁶⁵³

5.3 ขบวนการกระตุ้น

เดือนมีนาคม 2551 วัลลภในฐานะผู้นำครอบครัวซึ่งต้องเผชิญกับการป่วยไข้ทั้งทางกายและทางใจ ร่างกายที่ป่วยจากการหาหมอฟันจนกินข้าวไม่ได้ แม้อาการป่วยทุเลาลงก็ยังไม่ค่อยมีเรี่ยวแรง ทั้งต้องเผชิญกับการเจ็บป่วยทางจิตใจให้ต้องกังวลถึงรายได้ของครอบครัวเนื่องจากถึงเวลาต้องเกณฑ์ทหารของลูกชายซึ่งจะทำให้แรงงานในการทำมาหากินของครอบครัวลดลง และที่สำคัญกังวลใจถึงความเสียหายของนาข้าวที่กำลังโดนเพลี้ยกัดกินซึ่งยอมทำให้รายได้จากการทำนาไม่มากดังเช่นที่คาดหวัง ปัจจัยเหล่านี้ย่อมบั่นทอนกำลังใจของผู้นำครอบครัวเช่นวัลลภเป็นอย่างมาก

“ตอนนั้นก่อนที่แฟนจะฆ่าตัวตาย เขาไม่ค่อยสบายด้วยใจ คือ อยู่ดีๆ มันไม่มีแรงเฉยๆ ก็น้องชายพาไปหาหมอ ทีแรกเลยปวดฟัน หมอนัดชุดหินปูน เขาก็บอก ทีหลังอย่าไปชุดนะกลับมากินข้าวไม่ได้มันเสียไปหมด หมอเขานัดอีกก็ไปอีกครั้งนึง แล้วกลับมาที่บ้านไม่ไปแล้ว ฉิบหายชุดหินปูนกลับมาข้าวปลาก็กินไม่ได้ เลยไม่มีแรงรีเปลา ก็ไม่สบายมา แต่ก็หายละน้องชายเขาพาไปหาหมอไปอะไรไปภูมิพลอะไรมั้ง เค้กก็ค่อยยังชั่วแล้วละ ส่วนลูกจะไปเกณฑ์ทหารกลัวเขาทำไม่ไหวอะไรมั้ง เราก็ไม่รู้เขาจะคิดยังไง”⁶⁵⁴

ก่อนที่จะเสียชีวิต 2 – 3 วัน วัลลภยังมีความหวังที่จะขายข้าว และเปรยกับภรรยาว่า ช่วงนี้ข้าวราคาดีมาก อยาก “เร่งเก็บเกี่ยว” เพื่อ “เร่งการปลูกข้าว” นาปรังรอบสองออกมาให้ทันช่วงที่ข้าวราคาดี “ตอนนี้ข้าวราคาดีมาก อยากจะเกี่ยวข้าวแล้ว และเร่งปลูกข้าวนาปรังเพื่อจะเร่งขายข้าวอีกจะได้เอาเงินไปใช้หนี้ ... เพราะปีที่ผ่านมาขายข้าวไม่ได้ (เนื่องจากน้ำท่วมนาข้าว)”⁶⁵⁵

⁶⁵² สัมภาษณ์ สรรวย อำพันทอง, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

⁶⁵³ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7, วันที่ 3 พฤษภาคม 2558 เวลา 11.00 น. – 12.20 น.

⁶⁵⁴ สัมภาษณ์ สรรวย อำพันทอง, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

⁶⁵⁵ “อนาถชาวนาไทยฆ่าตัวเช่นข้าวแพง,” *คม ชัด ลึก*, 27 มีนาคม 2551, 13.; “สลดชาวนาฆ่าตัว แผลงกีดกินนาล่ม,” *เดลินิวส์*, 27 มีนาคม 2551, 18.

รุ่งเช้าวันที่ 26 มีนาคม 2551 วัลลภออกไปสำรวจนาข้าวอีกครั้งด้วยความหวังว่ายาฆ่าแมลงที่ฉีดพ่นไปหลายขนานจะต้องออกฤทธิ์ยับยั้งการกัดกินต้นข้าวของเพลี้ยไต้บ้าง แต่วัลลภต้องผิดหวังเมื่อพบว่า ต้นข้าวที่กำลังออกรวงสุกเหลืองเต็มทุ่งถูกเพลี้ยกัดกินจนรวงข้าวเสียหายเกือบทั้งหมด ความหวังที่จะขายข้าวได้เงินมากกว่า 400,000 บาทค่อยๆ ลดลง คงเหลือแต่ความกังวลถึงหนี้สินจากการกู้เงินธนาคารยอดรวมกว่าล้านบาทเข้ามาแทนที่ ความเหนื่อยยากที่ต้องต่อสู้กับเพลี้ยกระโดดด้วยการพ่นยาฆ่าแมลงมากกว่า 8 ครั้ง ในเวลาเพียง 2-3 สัปดาห์ ทั้งยังต้องสูญเงินเพื่อลงทุนซื้อยาฆ่าแมลงมาฉีดพ่นฆ่าเพลี้ยเกือบสามหมื่นบาทแต่ก็ไม่ได้ผล การปลอบใจของภรรยาใช้ชีวิตไม่ทำให้วัลลภที่กำลังเครียดผ่อนคลายลง ท่ามกลางความเป็นห่วงของคนในครอบครัวที่ทราบข่าววัลลภมีความกังวลใจและเครียดมากนั่นเอง เมื่อวัลลภมีโอกาสได้นั่งคิดอยู่คนเดียวในบ้านวัลลภจึงตัดสินใจหยิบบินมายิงตัวเองเสียชีวิต จบชีวิตลูกหนี้ชั้นดีของ ธ.ก.ส. และอาจารย์ผู้สอนทำนาและการเกษตรซึ่งเป็นต้นแบบนำเอาชีวิตของคนในชุมชนลงทันที

“ช่วงเช้าสามมีได้ออกไปที่นาอีกครั้ง จากนั้นช่วงเที่ยงก็กลับมาและบ่นให้ฟังว่า ชีวิตไม่เหลืออะไรแล้ว เนื่องจากแปลงนาข้าวถูกเพลี้ยกระโดดกัดกินต้นข้าวเสียหายทั้งหมด ซึ่งก็ปลอบใจไปว่าอย่าคิดมาก ค่อยลงมือปลูกใหม่ หลังจากที่คุยกันเสร็จแล้วก็เดินลงจากบ้านเพื่อที่จะไปซื้อข้าว ออกจากบ้านได้เพียงเล็กน้อยก็ได้ยินเสียงปืน⁶⁵⁶ดังขึ้น 1 นัด จึงรีบวิ่งเข้าไปดู พบสามมียิงตัวตายเสียชีวิตแล้ว”⁶⁵⁷

“สามมีเครียดมาหลายวัน เพราะนาปรังที่ทำไว้ 40 ไร่ ซึ่งเป็นนาของตนเองและเช่าคนอื่นขาดทุนเสียหายทั้งหมด ซึ่งก่อนหน้านี้ข้าวออกรวงสุกเหลืองเต็มทุ่งและกำลังจะเก็บเกี่ยวในอีกไม่กี่วันนี้ แต่ปรากฏว่ามีเพลี้ยและแมลงจำนวนมากลงกินรวงข้าวจนเสียหายเกือบทั้งหมด ... แต่เมื่อเพลี้ยและแมลงลงกัดกินรวงข้าวจนเกือบหมด เหลือไม่ถึง 5 เกวียน ขายไปก็คงได้เงินไม่ถึง 50,000 บาท ทำให้สามมีเครียดหนักในช่วง 2-3 วันที่ผ่านมา ... ตั้งใจว่าเกี่ยวข้าวครั้งนี้จะช่วยปลดหนี้ได้ แต่เมื่อมาเสียหายก็ทำใจลำบาก ซึ่งก็ปลอบสามมีตลอดว่าไม่ต้องคิดมาก มีแรงก็ทำกันไป แต่สามมีเครียดจนต้องฆ่าตัวตาย”⁶⁵⁸

สำรวจกล่าวตัดพ้ออาชีพชาวนาหลังจากที่วัลลภเสียชีวิตว่า การปฏิบัติตัวเป็นชาวนาที่ขยัน อดทน ไม่ฟุ่มเฟือย กลับไม่สามารถคว้าโอกาสทางเศรษฐกิจในครั้งนี้ได้ อีกทั้งการอดทนทำนา

⁶⁵⁶ หนังสือพิมพ์ระบุว่า เป็นปืนขนาด 9 มม. ยี่ห้อ CZ จดทะเบียนในชื่อของวัลลภ ดูเพิ่มเติมใน “สลดชาวนาเครียดฆ่าตัว,” 14.

⁶⁵⁷ “อนาถชาวนาไทยฆ่าตัวเช่นข้าวแพง,” 13.

⁶⁵⁸ “ชาวนาอิงกรอกปาก‘ฆ่าตัว’ข้าวแพงหลุดลอย,” 14.

ด้วยความขยันมาตลอดกลับมีแต่หนี้สิน พอข่าวราคาดีก็ต้องเจออุปสรรคต้นข้าวโดนเพลี้ยกัดกินเสียหาย ทำให้สามีเครียดและเลือกจบชีวิตตนเอง “ทำนากันมาตลอดชีวิต มีแต่หนี้สิน พวกดิฉันก็ขยัน อดทนทำกิน ไม่ได้ฟุ่มเฟือยหรือเกียจคร้าน แต่ทำนากลับมีแต่หนี้สิน บางปีน้ำล้น บางปีน้ำแล้ง พอมาปีน้ำราคาข้าวดีตั้งใจจะขายข้าวใช้หนี้ให้หมด กลับมีเพลี้ยและแมลงก็มาลงกินจนเสียหายเกือบหมด”⁶⁵⁹

5.4 ผลที่เกิดขึ้นหลังจากการฆ่าตัวตาย

การฆ่าตัวตายของวัลลภแน่นอนว่าย่อมต้องสร้างความเศร้าโศกเสียใจให้แก่ครอบครัวญาติๆ และคนในชุมชนที่เคารพนับถือวัลลภ ภรรยาเชื่อว่าครอบครัวต้องลำบากมากขึ้นแน่ๆ เนื่องจากขาดกำลังหลักของครอบครัว “ต่อจากนี้ไปเมื่อไม่มีสามีที่เป็นกำลังหลักมาตลอดก็คงลำบากมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเหลือฉันกับลูกๆ 2 คน เท่านั้นที่พอจะช่วยกันทำนาต่อไปได้ ส่วนสมาชิกคนอื่นๆ คงช่วยทำไม่ไหว”⁶⁶⁰ แต่เมื่อข่าวการฆ่าตัวตายของวัลลภถูกนำเสนอออกไปด้วยสื่อมวลชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีการตอบสนองทั้งต่อประเด็นการให้ความช่วยเหลือ และการระบอบของเพลี้ย กล่าวคือ

(1) การให้ความช่วยเหลือภายหลังการฆ่าตัวตาย

การให้ความช่วยเหลือแก่ครอบครัวอำพันทองจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นไปได้ในลักษณะการบรรเทาความเดือดร้อน ภายหลังการเสียชีวิตของวัลลภเพียงหนึ่งวัน หน่วยงานของรัฐต่างยื่นมือเข้ามาให้การช่วยเหลือครอบครัวอำพันทองจนครอบครัวตั้งรับไม่ทัน แม้กระทั่งพิธีสวดศพของวัลลภก็มีคนเดินทางมาร่วมพิธีจำนวนมากถึงกับต้องย้ายสถานที่จัดพิธีสวดอภิธรรมจากบ้านไปตั้งที่วัด เพราะมีความสะดวกมากกว่า “มีมาดูแลก็ตอนที่แฟนตายนี้แหละ มาเต็มไปหมด เกษตรอำเภอ ผู้ว่าฯ ... มาเต็มบ้านไปหมด มาจนรถไม่มีที่จะจอด สุดท้ายต้องพาศพไปวัดเพราะบ้านไม่มีที่จะนั่ง”⁶⁶¹ หน่วยงานที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือครอบครัวอำพันทอง ได้แก่ เกษตรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เกษตรอำเภอเสนา ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7 ตำบลลาดงา ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้อำนวยการ ธ.ก.ส. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยพันธุ์ข้าวพระนครศรีอยุธยา และกำนันตำบลลาดงา ซึ่งทุกหน่วยงานได้ให้ความช่วยเหลือตามบทบาทหน้าที่และเงื่อนไขเชิงกฎระเบียบของ

⁶⁵⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁶⁰ “สลดขานาเครียดฆ่าตัว,” 14.

⁶⁶¹ สัมภาษณ์ สรรวย อำพันทอง, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

หน่วยงานที่จะสามารถดำเนินการให้ได้ ทั้งให้การช่วยเหลือเรื่องการทำนา การขยายระยะเวลาสินเชื่อ และการให้วงเงินสินเชื่อเพิ่มเติมเป็นกรณีพิเศษ คือ

เกษตรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เกษตรอำเภอสนา และผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7 ตำบลลาดงา เข้าไปสำรวจแปลงนาของนายวัลลภหลังจากทราบข่าวการเสียชีวิต จากการสำรวจแปลงนาในวันที่ 27 มีนาคม 2551 พบว่า ข้าวที่ออกรวงพร้อมเก็บเกี่ยวมีเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลกัดกินเป็นบริเวณกว้าง จึงร่วมกับผู้ใหญ่บ้านฉัตรยาพนเชื้อราบิวเวอเรียเพื่อทำลายตัวอ่อนเพลี้ยกระโดด และเข้าไปตรวจแปลงนาอีกครั้งในวันที่ 28 มีนาคม และระบุสาเหตุที่มีเพลี้ยกระโดดระบาดว่ามีสาเหตุมาจากการเลือกปลูกพันธุ์ข้าวที่ไม่ทนเพลี้ย “จากการตรวจสอบพบว่า นายวัลลภใช้พันธุ์ข้าวราชินีที่เป็นพันธุ์ข้าว 90 วัน ทำให้มีข้าวหนาแน่น ดูแลไม่ทั่วถึง ประกอบกับอากาศร้อนต้นข้าวมีความชื้นจึงเป็นที่อาศัยของเพลี้ยกระโดด ... ทางเกษตรจังหวัดจะฉีดยามาฆ่าเพลี้ยอย่างต่อเนื่องให้กับนาข้าวทั้งตำบลซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 2,000 ไร่ จากการสำรวจเบื้องต้นมีเฉพาะที่นาของนายวัลลภเท่านั้นที่เสียหายมาก รวมแล้วไม่เกิน 30 ไร่”⁶⁶² ทั้งนี้เกษตรอำเภอสนาได้ติดต่อกรมส่งเสริมการเกษตรจัดหายากำจัดศัตรูพืชกำจัดเพลี้ยมาให้แก่ชาวบ้านฟรี เพื่อฉีดพ่นในแปลงนาข้าวที่ได้รับผลกระทบโดยด่วนที่สุด โดยจะเร่งสรุปตัวเลขเสนอต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อประกาศเป็นเขตภัยพิบัติเพื่อขอรับเงินช่วยเหลือชดเชยกรณีไร่นาเสียหาย 414 บาท/ไร่ แต่กรณีของผู้ตายที่ต้องได้รับเงินชดเชย จำนวน 19,044 บาท จะหาเงินสำรองราชการให้ก่อน⁶⁶³ และเมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาทราบเรื่องจึงประกาศให้ตำบลลาดงาเป็นเขตภัยพิบัติเป็นการชั่วคราว⁶⁶⁴

ผู้อำนวยการ ธ.ก.ส. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เสนอให้การช่วยเหลือแก่ครอบครัวอำพันทองด้วยการขยายระยะเวลาการชำระหนี้ของสัญญาเงินกู้วงเงิน 950,000 บาทออกไปเป็น 10 ปี ทั้งยังจะให้การช่วยเหลือนางสำรวยเป็นกรณีพิเศษหากนางสำรวยต้องการเงินลงทุนเพิ่มเติม โดยสามารถกู้ยืมเงินโดยไม่ต้องยื่นหลักทรัพย์เพิ่ม และแจ้งว่าทางสมาคมฌาปนกิจสงเคราะห์ลูกค้า ธ.ก.ส. จะมีเงินช่วยเหลือมอบให้ จำนวน 92,000 บาท⁶⁶⁵ เป็นที่น่าสังเกตว่าการช่วยเหลือของ ธ.ก.ส. ด้วยการขยายระยะเวลาการผ่อนชำระหนี้ในทางกลับกันก็เป็นการเพิ่มภาระดอกเบี้ยของครอบครัวอำพันทองมากขึ้น

“ธ.ก.ส. จะช่วยเหลือโดยปรับโครงสร้างหนี้ใหม่ ให้ย้ระยะการผ่อนออกไปเป็น 10 ปี และหากนางสำรวยต้องการจะใช้เงินในการลงทุนก็จะช่วยเหลือเป็นกรณีพิเศษ ขอ

⁶⁶² “‘นายกฯ’จี้ตำรวจล่าโจรขโมยข้าว,” 3.

⁶⁶³ “ตร.ออกมาตรการคุมเข้มโจรกรรมข้าว เพลี้ยทำลายนาพุ่งหมื่นไร่,” 12.

⁶⁶⁴ “‘นายกฯ’จี้ตำรวจล่าโจรขโมยข้าว,” 3.

⁶⁶⁵ “ตร.ออกมาตรการคุมเข้มโจรกรรมข้าว เพลี้ยทำลายนาพุ่งหมื่นไร่,” 12.

เรียนว่าเกษตรกรที่เป็นลูกค้าของ ธ.ก.ส. มีรัฐบาลเป็นผู้ดูแล หากรายใดมีปัญหาหรือประสบปัญหาเช่นภัยธรรมชาติ ราคาพืชเกษตรตกต่ำตามความเป็นจริงให้มาปรึกษาเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์แบบนี้อีก”⁶⁶⁶ “ธ.ก.ส. จะพิจารณาช่วยเหลือหากนาข้าวเสียหายเพราะเพลี้ยลงกัดกินโดยการพักชำระหนี้เป็นกรณีพิเศษ รวมทั้งผู้กู้หนี้ระยะสั้นประมาณ 50,000 – 100,000 บาท หากชำระได้เพียงดอกเบี้ยและต้องการกู้ ก็สามารถยื่นเรื่องขอผู้พร้อมเหตุผลได้ โดยธ.ก.ส. จะพิจารณาเป็นรายๆ ไป”⁶⁶⁷

ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยพันธุ์ข้าวพระนครศรีอยุธยา เข้าให้การช่วยเหลือโดยนำที่นาของสำรวจมาทำเป็นแปลงสาธิตทางการเกษตรประจำตำบลเป็นเวลา 1 ปี โดยทางศูนย์จะลงทุนทำนาให้ทั้งหมดและส่งนักวิชาการเกษตรมาช่วยดูแล ทั้งนี้ให้สำรวจดูแลตรวจตราต้นข้าวเอง และเมื่อข้าวเติบโตจนถึงเวลาเก็บเกี่ยว ผลผลิตที่ได้ก็จะเป็นของสำรวจทั้งหมด⁶⁶⁸

“ถามว่าใครช่วยอะไรยังไง ธ.ก.ส. ช่วยอะไรมั๊ย คำก็ไม่ได้ช่วยอะไรนะ แต่คำก็จะมีเงินช่วยจากการเป็นสมาชิก ธ.ก.ส. เหมือนกันแหละ อธิบดีกรมการข้าวคำก็มาดำนาให้ คำมาทำให้เสร็จเลยนะ ปุ๋ย ยาคำจัดมาให้หมดเลย ก็มาช่วยอยู่ปีเดียว ใครจะช่วยเราหลายครั้งล่ะ เดี่ยวคนอื่นก็ทำตามนะสิ (หัวเราะ) คำมาช่วยเราเตรียมแค่แปลงนาให้คำ พันธุ์ข้าวอะไรคำก็เอามา”⁶⁶⁹

(2) การตอบสนองต่อประเด็นการระบาดของเพลี้ย

ผู้ที่ออกมาแสดงความคิดเห็นต่างชี้ว่าการระบาดของเพลี้ยที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาเชิงเทคนิควิธีการปลูกข้าวของชาวนาเอง ซึ่งมีนัยยะว่าเมื่อชาวนาเลือกเทคนิควิธีในการปลูกข้าวเอง ย่อมต้องรับผิดชอบต่อผลจากการเลือกใช้วิธีนั้นๆ เอง ความเสียหายต่อผลผลิตและการสูญเสียชีวิตจึงเป็นเรื่องส่วนตัว

อธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตร ให้ข้อมูลภายหลังจากการเข้าไปสำรวจที่นาของนายวัลลภว่า กรมส่งเสริมการเกษตรเองได้ติดตามและเฝ้าระวังการระบาดของแมลงศัตรูพืชในนาข้าวอย่างสม่ำเสมออยู่แล้ว อย่างไรก็ตามการระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลครั้งนี้เป็นการระบาดเฉพาะพื้นที่อำเภอเสนาเท่านั้น โดยสำหรับนาของวัลลภที่การระบาดของเพลี้ยเกิดจาก 1) เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้

⁶⁶⁶ “ธกส.โตดช่วยชาวนาฆ่าตัว ยึดใช้หนี้ 10ปี,” 14.

⁶⁶⁷ “ตร.ออกมาตรการคุมเข้มโครงการข้าว เพลี้ยทำลายนาพุ่งหมื่นไร่,” 12.

⁶⁶⁸ “จองเกลี้ยงพันธุ์ข้าว7หมื่นตัน เผยราคาพุ่ง-ขาดตลาดหนัก,” มติชน, 1 เมษายน 2551, 15.

⁶⁶⁹ สัมภาษณ์ สำรวย อำพันทอง, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

ได้แก่ ข้าวพันธุ์ราชินี ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวไม่ไวแสง และไม่ต้านทานต่อการเข้าทำลายของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลทำให้เพลี้ยสามารถทำลายต้นข้าวได้อย่างรวดเร็ว 2) วิธีการปลูกและอัตราเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้ต่อไร่มีปริมาณมาก คือ 35-40 กิโลกรัม/ไร่ ทำให้ต้นข้าวหนาแน่นมากซึ่งเพลี้ยสามารถเข้าทำลายได้ง่าย 3) แปลงนามีวัชพืชข้าว (ข้าวตืด ข้าวแดง) เป็นจำนวนมากกว่าข้าวที่ปลูก ไม่พบศัตรูธรรมชาติที่คอยควบคุมปริมาณศัตรูพืชในแปลง และพบซากเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลและไข่ถูกทำลายโดยเชื้อราบริเวณเรียตามธรรมชาติที่กาบใบ เป็นไปได้ว่ามีการเข้าทำลายและอยู่อาศัยของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล 3 รุ่นแล้ว 4) ส่วนการดูแลฉีดพ่นยาฆ่าแมลงของวัลลภ พบว่า ใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชหลายชนิด ผสมกันและฉีดพ่นติดต่อกันหลายครั้ง ซึ่งสารเคมีที่เลือกใช้ไม่ถูกต้องกับชนิดศัตรูพืชที่เข้าทำลายทำให้การควบคุมไม่ได้ผล⁶⁷⁰

กำนันตำบลลาดงา แนะนำให้เกษตรกรรายอื่นๆ เพิ่มการดูแลนาข้าวแต่ไม่ได้ให้การช่วยเหลือครอบครัวของวัลลภเป็นกรณีพิเศษ โดยกำนันสัมภาษณ์กับหนังสือพิมพ์ไทยรัฐถึงการแพร่ระบาดของเพลี้ยว่าขึ้นอยู่กับพันธุ์ข้าวที่ปลูกและพื้นที่นาแปลงอื่นยังไม่พบเพลี้ยระบาด แต่จะกำชับให้ชาวนาตรวจดูต้นข้าวบ่อยขึ้น “พื้นที่นาในเขตรับผิดชอบมีประมาณ 10,000 ไร่ ฝนทำอยู่ 300 ไร่ ใช้ข้าวพันธุ์ พิษณุโลก 2 ไม่มีปัญหา ก่อนหน้านี้ไม่เคยพบเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลจะระบาดเร็วขนาดนี้ พบแปลงของนายวัลลภเป็นรายแรก หลังจากนั้นจะประกาศเตือนให้เกษตรกรทุกคนเริ่มเข้มงวดตรวจดูต้นข้าวของตัวเองให้ถี่ขึ้นจนกว่าจะเก็บเกี่ยวได้”⁶⁷¹ ในทางกลับกัน กำนันกลับให้สัมภาษณ์กับหนังสือพิมพ์มติชนว่า พบเพลี้ยและแมลงศัตรูพืชระบาดในพื้นที่ตำบลลาดงาประมาณ 1,700 ไร่ แต่ยังคงควบคุมได้ “เพลี้ยและแมลงศัตรูพืชกัดกินต้นข้าวในหมู่ที่ 7 ต.ลาดงา รวม 1,700 ไร่ แต่พอจะแก้ไขสถานการณ์ได้ โดยเร่งฉีดยากำจัดอย่างเร่งด่วน แต่มีค่าใช้จ่ายเป็นค่ายาและค่าแรงรวม 1,600 บาทต่อไร่ นอกจากนี้พบว่า แปลงข้าวนาปรังทั่วเขต ต.ลาดงา และตำบลข้างเคียงอีกเกือบ 10,000 ไร่ ก็เริ่มได้รับผลกระทบจากเพลี้ยและแมลงศัตรูพืชแล้วเช่นกัน”⁶⁷² อย่างไรก็ตามการศึกษาความเสี่ยงในการดำรงชีวิตของชาวนาในพื้นที่ภาคกลางไม่พบรายงานว่ามีเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลระบาดในนาข้าวในปี 2551 แต่พบรายงานในปี 2552 ว่ามีนาข้าวในภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลาง และภาค

⁶⁷⁰ “กรมส่งเสริมการเกษตรแนะวิธีทำนาที่ถูกต้อง ลดการระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล,” 28 มีนาคม 2551, http://www.moac.go.th/helpcenter/ewt_news.php?nid=1852&file_name=index (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

⁶⁷¹ “ธกส.โตดช่วยชาวนาฆ่าตัว ยึดใช้หนี้ 10 ปี,” 14.

⁶⁷² “ดร.ออกมาตรการคุมเข้มโจรกรรมข้าว เพลี้ยทำลายนาพุ่งหมื่นไร่,” 12.

ตะวันออกเฉียงเหนือได้รับความเสียหายจากเพลิงกระโดดสีน้ำตาล 1.985 ล้านไร่⁶⁷³ จึงเป็นไปได้ว่าการประกาศเขตภัยพิบัติของผู้ว่าราชการจังหวัดอยุธยาเป็นการประกาศเพียงชั่วคราวเท่านั้น

5.5 โครงสร้างที่กำกับขานา

เรื่องราวของวัลลภ อำพันทอง และครอบครัวบอกอะไรกับเราบ้าง จริงหรือไม่ที่การฆ่าตัวตายของวัลลภเป็น ‘เรื่องส่วนตัว’ หรือแท้จริงแล้วเรื่องราวของครอบครัวอำพันทองได้สะท้อนโครงสร้างปัญหาส่วนหนึ่งที่ขานาเผชิญในอดีตและอาจจะเผชิญโครงสร้างดังกล่าวอยู่จวบจนปัจจุบัน

(1) ‘อาจารย์’ บทบาทที่สร้างขึ้นในสังคมการแข่งขัน

การได้รับการยอมรับ ยกย่อง และได้รับความเคารพจากคนในพื้นที่เพราะทำนาเก่ง ให้คำแนะนำคนอื่น ๆ ได้ จนทำให้คนในชุมชนเรียกวัลลภว่า อาจารย์ ได้สร้างตัวตนของวัลลภในชุมชนให้เป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการทำนา ดังที่สำรวยเอ่ยถึงวัลลภว่า “วัลลภเป็น อสม. เขาทำนามาตั้งแต่เล็ก ๆ เก่งเรื่องทำนา คนแถวนี้เลยเรียกว่าอาจารย์ ทำมาตั้งแต่เขาอยู่ ป. 6 นะ”⁶⁷⁴ แต่การประสบปัญหาเพลิงระบดในนาไปทั่วทั้งแปลงเช่นนี้ได้สร้างภาพที่ตรงข้ามกับตัวตนในอดีตที่สร้างให้วัลลภเป็นผู้เชี่ยวชาญในการทำนา ตรงข้ามกับการรับรู้จากคนในชุมชน และอาจจะตรงข้ามกับสิ่งที่วัลลภอยากจะเป็นคือเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในการทำนาด้วยความมุนะของตนเอง

การระบดของเพลิงได้สร้างภาพในทางตรงกันข้ามว่า วัลลภอาจจะเป็นผู้เชี่ยวชาญที่ไม่รู้จริง หรือไม่มีความรู้ในการทำนา ดังเช่นคำบอกเล่าของผู้ใหญ่บ้านที่กล่าวขึ้นมาลอย ๆ ว่า ชาวบ้านมักคิดว่าตัวเองเก่ง มีความรู้ จึงไม่สนใจคำแนะนำของคนอื่น การแก้ไขปัญหาตามประสบการณ์ไม่ปฏิบัติตามองค์ความรู้ที่ถูกต้องซึ่งจะทำให้ไม่สามารถควบคุมการระบดของเพลิงได้ เช่น อัตราของยาที่ใช้มาแมลงหากใช้ปริมาณมากกว่าที่ระบุจะส่งผลให้แมลงดื้อยา หรือทำให้เพลิงลุกลามออกไปเป็นบริเวณกว้างขึ้น เป็นต้น

⁶⁷³ ความเสียหายที่เกิดจากการแพร่ระบาดของเพลิงกระโดดสีน้ำตาลในนาข้าวของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2520 - 2553. ดูเพิ่มเติมใน ชลิตา บัณทุงษ์ นิรมล ยูวนบุญ และนันทา กันตรี, *ดำรงชีวิตท่ามกลางความเสี่ยง: การรับมือและการปรับตัวต่อภัยพิบัติของชาวนารายย่อยภาคกลาง กรณีศึกษาภัยน้ำท่วมและภัยจากเพลิงกระโดด*, อ้างถึงใน นิรมล ยูวนบุญ, “ความเปราะบางและการต่อรองของขานาในอุตสาหกรรมข้าวภาคกลาง [1]”.

⁶⁷⁴ สัมภาษณ์ สำรวย อำพันทอง, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. - 12.20 น.

“เวลาชาวบ้านมีปัญหา เรื่องของเรื่อง ความรู้เค้ามีอยู่แล้ว เค้าเป็นอยู่แล้ว แต่ที่นี้ว่าบางคนมันเก่งแล้วเค้าไม่พ้นตัว แบบพวกศรีธนชัยหนะ รู้มากเกิน อย่างกูเก่งแล้ว กูหยิ่งแล้ว ไม่สนใจใคร พอไม่มีอะไรมันก็เสียเปล่า ละลายน้ำทิ้งตั้งตั้งนั้นใช้ปะละ เพราะระยะการคุมครองยาอัตราการผลิตมันต้องมีทุกอย่างแหละเราจะให้เกินมันก็ไม่ใช้มากมาย เค้าให้ใช้ผสม 300 จะใส่ 350 รี 320 ก็คงไม่เป็นไรไม่หนักหนา บางคนเค้าให้ผสม 300 ใส่ไป 5-600 โน่น ก็ถาม ใส่ไปเพื่ออะไร ถ้ามันไม่เป็นไร ใส่ไปก็เสียเปล่า แต่ทำให้แมลงคือยาอีก ก็มีอยู่นะชวานาแบบเนี้ย ... เช่น เพลี้ย ยิ่งฉีดยามันยิ่งลาม ยิ่งไฉไล ส่งให้มันกินไวขึ้น ... แต่อย่างว่า บางคนมันก็ไม่ยินดียินร้ายกับเราเค้าก็ไม่สนใจ คนเรามันไม่เหมือนกันนะบางคนมันหวังไม่อยากจะให้ใครได้ดีเกินหน้าเกินตา”⁶⁷⁵

เมื่อการทำนาของแต่ละครอบครัวถูกเฝ้ามองจากเพื่อนบ้านในชุมชนตลอดเวลาว่า บ้านนี้ทำนาเป็นอย่างไร ฉีดพ่นยาอะไร ได้ผลไหม ผลผลิตดีหรือไม่ ได้เงินมากน้อยอย่างไร ผลจากการจับจ้องจะถูกนำมาแปลผลเปรียบเทียบระหว่างกันในชุมชน “บางคนคนฉีดยาที่หัวคันนาก็มี แล้วมันก็ต้องฉีดยาอีก ใส่ปุ๋ยกัน ฉีดแข่งกัน”⁶⁷⁶ จึงเป็นภาพสะท้อนบรรยากาศการทำนาในชุมชนว่า เป็นบรรยากาศที่ต้องต่อสู้ทั้งกับปัญหาในการทำนาและแข่งขันกับเพื่อนบ้าน สำหรับวัลลภแล้วสังคมในชุมชนจึงประกอบไปด้วยทั้งภาพของการได้รับการยอมรับนับถือให้การเคารพและบรรยากาศของการจับจ้องแข่งขันกันในที่ การระบาดของเพลี้ยจนลูกหลานทั้งยังฉีดยาหลายขนานไม่ได้ผลซึ่งเกิดขึ้นในที่นาของ‘อาจารย์’นี่จึงเป็นชนวนกระตุ้นสำคัญให้อาจารย์ตัดสินใจฆ่าตัวตาย

การอธิบายของเจ้าหน้าที่รัฐเกี่ยวกับการทำนาของวัลลภภายหลังการเสียชีวิตสะท้อนภาพขัดกันกับความเป็นอาจารย์ของวัลลภได้เป็นอย่างดี ดังเช่นกรณีเจ้าหน้าที่จากกรมส่งเสริมการเกษตรและกำนันตำบลลาดงาต่างอธิบายการฆ่าตัวตายของวัลลภว่ามีสาเหตุมาจากการปลูกข้าวพันธุ์ราชินีในปริมาณต่อไร่จำนวนมาก และขาดการตรวจตราต้นข้าวอย่างต่อเนื่องจึงไม่พบเพลี้ยตั้งแต่ระยะแรกๆ แต่เมื่อพบการระบาดของเพลี้ยกลับใช้ยาฆ่าแมลงไม่ถูกต้องและมากเกินไปทำให้ไม่สามารถควบคุมการระบาดของเพลี้ยได้⁶⁷⁷ คำอธิบายจากเจ้าหน้าที่รัฐดังกล่าวทำหน้าที่อย่างน้อยสองประการ คือ หนึ่ง อธิบายต่อสังคมว่าวัลลภเองที่เป็นฝ่ายตัดสินใจผิดพลาดในการทำนาจึงไม่น่าแปลกใจที่จะมีเพลี้ยระบาดในแปลงนาข้าวของวัลลภ และ สอง ย้ำกับสังคมว่าความผิดพลาดจากความเสียหายของนาข้าวเป็นเรื่องปกติธรรมดา(เพราะเป็นการตัดสินใจที่ผิดพลาดของชวานาเอง)

⁶⁷⁵ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่นบ้านหมู่ 7, วันที่ 3 พฤษภาคม 2558 เวลา 11.00 น. – 12.20 น.

⁶⁷⁶ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่นบ้านหมู่ 7, วันที่ 3 พฤษภาคม 2558 เวลา 11.00 น. – 12.20 น.

⁶⁷⁷ “กรมส่งเสริมการเกษตรแนะวิธีทำนาที่ถูกต้อง ลดการระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล”.

อะไรอยู่เบื้องหลังการขัดกันของ ‘การทำนาให้เจริญงอกงามของอาจารย์วัลลภ’ กับ ‘การทำนาล้มเหลวจากเพลิงกระโดด?’

(2) ชาวนาผู้ถูกเลือกให้ ‘เสียสละ’ ในกระบวนการพัฒนา

พื้นที่จังหวัดอยุธยาได้รับเลือกให้เป็นจังหวัดที่เข้าร่วมโครงการแก้มลิงตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2538 เพื่อป้องกันปัญหาอุทกภัยให้แก่กรุงเทพมหานคร โครงการแก้มลิงถูกริเริ่มขึ้นหลังจากเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมกรุงเทพฯ ในปีเดียวกันนั่นเอง⁶⁷⁸ การปล่อยน้ำเข้ากักเก็บในพื้นที่แก้มลิงของจังหวัดอยุธยาตามโครงการแก้มลิงซึ่งบางส่วนเป็นพื้นที่นา/ทำการเกษตรนั้น แม้ภาครัฐจะดำเนินการจ่ายค่าชดเชยให้แก่ชาวนา/เกษตรกรตามที่เสียหายจริง อย่างไรก็ตามย่อมส่งผลกระทบต่อวิถีชาวนาในจังหวัดที่เดิมที่นาปีซึ่งเป็นการทำนาตามฤดูกาล คือเริ่มไถ หว่านเมล็ดพันธุ์ข้าวเมื่อเข้าฤดูฝนแล้วเก็บเกี่ยวประมาณเดือนกุมภาพันธ์ แต่หากทำนาตามช่วงเวลาเดิมนาย่อมเสี่ยงที่จะถูกน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก เหตุผลดังกล่าวจึงเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญให้ชาวนาในภาคกลางหันมาทำนาปรังปีละ 2 รอบ คือเริ่มประมาณเดือน มกราคม – เมษายน และพฤษภาคม – สิงหาคม แทน

แม้จะมีข้อเท็จจริงที่มีส่วนถูกอยู่บ้างว่า ชาวนาในภาคกลางหันมาทำนาหลายรอบเพราะความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการผลิต หรือเป็นการเร่งทำนาเพื่อขายข้าวเข้าสู่ตลาด เช่น เร่งปลูกและขายข้าวในช่วงเวลาที่ข้าวมีราคาดีเช่นในช่วงที่มีโครงการรับจำนำข้าวเปลือกเมื่อฤดูกาล 2555 – 2557 แต่ผลจากปริมาณน้ำในการทำนาได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตการทำนาอย่างสำคัญประการหนึ่งคือ 1) ชาวนาต้องปรับเปลี่ยนเป็นการทำนานอกฤดูกาลโดยต้องพึ่งพาแหล่งน้ำจากระบบชลประทาน (เขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์) เป็นหลัก แน่แน่นอนว่าการทำนาปรังครั้งแรกซึ่งเริ่มต้นประมาณเดือนมกราคมนั้นไม่น่าจะมีปัญหาปริมาณน้ำเท่าใดนัก แต่การทำนาปรังครั้งที่สองซึ่งเริ่มประมาณเดือนเมษายนเป็นช่วงฤดูแล้ง มักประสบปัญหาขาดแคลนน้ำเนื่องจากน้ำในระบบชลประทานต้องสำรองไว้สำหรับการอุปโภคบริโภคในที่ราบลุ่มภาคกลาง และหากขาดแคลนน้ำต่อเนื่องเป็นเวลานานย่อมส่งผลกระทบต่อ การปลูกข้าวของชาวนาทำให้ชาวนาไม่สามารถทำนาได้เต็มศักยภาพ เช่นกรณีของครอบครัวอำพันทอง การทำนาปรังครั้งที่สองเมื่อปี 2558 ที่ผ่านมา ได้ทำนาเพียง 2 แปลงจากทั้งหมด 3 แปลง โดยที่นาที่อยู่ตอนให้ร้างเพราะคิดว่าอาจจะไม่คุ้มกับค่าน้ำมันสูบน้ำเข้านา เป็นต้น หากการทำนาปรังครั้งที่สองที่มีความเสี่ยงว่าอาจจะไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยเมื่อเทียบกับการทำนาปรังครั้งแรกแล้วก็น่าจะเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้วัลลภมีความกังวลถึงรายได้ที่จะได้รับในปลายฤดูกาลผลิตซึ่งต้องแบ่งไปชำระหนี้ให้กับ ธ.ก.ส. ด้วย นอกจากนี้ 2) การ

⁶⁷⁸ “โครงการแก้มลิง”.

ปล่อยน้ำท่วมที่น้ำยังเป็นหนึ่งในปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการระบาดของเพลี้ยเนื่องจากทำให้แมลงซึ่งเป็นศัตรูตามธรรมชาติของเพลี้ยตาย⁶⁷⁹นี้จึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีเพลี้ยระบาดในพื้นที่ของวัลลกและระบาดในพื้นที่ภาคกลางเป็นบริเวณกว้างในปีถัดมา (พ.ศ. 2552)

(3) เสรีภาพในตลาดของชาวนา?

ทำไมวัลลกจึงต้องแบกรับความเสี่ยงในการเข้าสู่ตลาดไว้เอง การสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับรัฐเสรีนิยมใหม่ทำให้ทราบว่ารัฐเสรีนิยมใหม่จะทำหน้าที่ส่งเสริมสิทธิในกรรมสิทธิ์ของเอกชนและสร้างการปกครองด้วยกฎหมาย/กฎเกณฑ์ รวมถึงส่งเสริมให้สถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัตลาดให้สามารถทำงานได้อย่างอิสระและส่งเสริมการค้าเสรี กฎหมายของรัฐจึงทำหน้าที่รับรองข้อผูกพันตามสัญญาเพื่อรักษาเสรีภาพของเอกชนภายใต้กรอบเชิงสถาบันของตลาดเสรีที่เชื่อว่าสามารถจัดความยากจนได้ สิ่งสำคัญประการหนึ่งในรัฐที่ขับเคลื่อนด้วยอุดมการณ์นี้ คือ การเปิดให้มีการเคลื่อนย้ายทุนได้อย่างเสรี เปิดตลาดสินค้าและตลาดทุนให้เชื่อมต่อกับการค้าและเศรษฐกิจในระดับโลก รวมถึงเป็นรัฐที่ให้ความสำคัญกับการปกป้อง/เอื้อประโยชน์ให้กับการทำงานของสถาบันทางเศรษฐกิจ ยึดหลักบังคับและตีความตามกฎหมายอย่างเข้มงวด และเชื่อว่าความขัดแย้งใดใดต้องได้รับการแก้ไขในศาลและ/หรือกฎหมาย⁶⁸⁰ รัฐจึงทำหน้าที่สร้างโอกาสให้พลเมืองแสวงหากำไรในตลาดและรับความเสี่ยงจากตลาดด้วยตัวเองตามกลไกตลาดอันเป็นหลักการสำคัญของการค้าเสรี

ในตลาดเสรี ชาวนาจำเป็นต้องใช้เงินทุนในปริมาณมากขึ้นเพื่อลงทุนเช่าที่ดิน และยกระดับเทคโนโลยีในการผลิต (ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เครื่องทุ่นแรงต่างๆ) เพื่อประกันว่าข้าวจะเจริญเติบโต ได้ผลผลิตที่ดีคุ้มค่างกับเงินที่ลงทุน รวมถึงสามารถขายข้าวได้ราคาดีตามกลไกตลาด ในหัวข้อนี้จึงต้องการชี้ให้เห็นผลกระทบจากการทำงานของตลาดที่เกิดขึ้นกับชาวนาจากองค์ประกอบสำคัญในระบบตลาด ได้แก่ “ราคาข้าว” ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวนาไม่สามารถควบคุมได้แต่จำเป็นต้องการยกระดับคุณภาพชีวิตและจะถูกปล่อยให้เป็นไปตามกลไกตลาด(ที่เชื่อว่า)เสรี และ “สถาบันการเงิน” ซึ่งเป็นกลไกของรัฐและตลาดที่มีบทบาทสำคัญในการให้โอกาสแก่ชาวนาในระบบตลาด

⁶⁷⁹ รองปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สรุปสาเหตุของการระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล ดูเพิ่มเติมใน “ล้อมพื้นที่เพลี้ยระบาด นำร่องควบคุมพื้นที่ “ปทุมธานี” ดึงชุมชน-เกษตรกรเข้าร่วม,” *แนวหน้า*, 22 มีนาคม 2555, <http://www.naewna.com/news.asp?ID=305852> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

⁶⁸⁰ เดวิด ฮาร์วี, *ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของลัทธิเสรีนิยมใหม่*, บรรณาธิการโดย ภัควดี วีระภาสพงษ์, แปลโดย เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, นรุตม์ เจริญศรี, ภัควดี วีระภาสพงษ์, สุรัตน์ โหราชัยกุล และอภิรักษ์ วรรณสาธพ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: สวนเงิน มีมา, 2555), 110-113.

ราคาข้าว ใครกำหนด?

ราคาข้าวในตลาดถูกกำหนดมาจากอุปสงค์และอุปทานของข้าวในตลาดโลกซึ่งถูกควบคุมโดยประเทศผู้ผลิตข้าวและประเทศผู้ซื้อรายใหญ่ โดยที่ชานาผู้ผลิตข้าวไม่มีบทบาทในการกำหนดราคา กล่าวคือ การกำหนดราคาข้าวเป็นผลของการต่อรองระหว่างประเทศผู้ผลิตและประเทศผู้ซื้อรายใหญ่ ซึ่งจะพิจารณาจากผลผลิตข้าวของโลก สต็อกข้าวของโลก ณ สิ้นปีนั้นๆ และปริมาณความต้องการบริโภคข้าวและการใช้ข้าวในอุตสาหกรรม⁶⁸¹ เมื่ออยู่ในระบบตลาดที่ราคาอ่อนสัมพันธ์กับความต้องการบริโภค ปริมาณข้าวในตลาด และอำนาจการต่อรองเป็นสิ่งสำคัญ ชานาจึงต้องเผชิญกับความผันผวนของราคาข้าวอย่างเลี่ยงไม่ได้

สำหรับราคาข้าวภายในประเทศ แม้ไทยจะเป็นประเทศผู้ผลิตข้าวที่สำคัญรัฐก็ยังแสดงบทบาทสำคัญในการกำหนดราคาในตลาด เช่น ในอดีตรัฐบาลเรียกเก็บภาษีพิเศษ (ค่าพรีเมียม) จากผู้ส่งออกข้าว (ยิ่งส่งออกมากยิ่งต้องจ่ายมาก) อย่างไรก็ตามการเพิ่มอัตราค่าพรีเมียมให้สูงขึ้นผู้ส่งออกสามารถรักษาระดับกำไรของตนเองได้โดยหันไปกดราคาข้าวในประเทศแทน เมื่อข้าวในประเทศมีราคาถูกจะเอื้อประโยชน์ให้กับผู้บริโภคภายในประเทศ (โดยเฉพาะในเขตเมือง) ให้สามารถซื้อข้าวสารบริโภคได้ในราคาถูก (ค่าพรีเมียมถูกยกเลิกไปแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2529)⁶⁸²

⁶⁸¹ “โครงสร้างตลาดสินค้าข้าวภายในประเทศ,” สำนักงานคณะกรรมการกำกับการค้าขายสินค้าเกษตรล่วงหน้า, http://www.aftc.or.th/itc/products_analyze_price_27.php?id=56&grp_id=5&fmnu_id=18 (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

⁶⁸² สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, *สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2551), 116 – 117.; อัมมาร สยามวาลา และวิโรจน์ ณ ณะนอง (2533) อ้างถึงใน สมพร อิศวิลานนท์, “นโยบายสาธารณะว่าด้วยเรื่องข้าว,” (สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2553), 4 – 5.

ต่อมารัฐได้เปลี่ยนแนวนโยบายมาใช้มาตรการแทรกแซงกลไกตลาดและอุดหนุนชาวนาในรูปแบบต่างๆ เช่น มาตรการพยุงราคาข้าวเปลือก มาตรการรับจำนำข้าวเปลือก และ มาตรการประกันรายได้ขั้นต่ำของเกษตรกร⁶⁸³

สำหรับฤดูกาลผลิต 2550/51 รัฐบาลพลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์ ได้กำหนดราคารับจำนำข้าวเปลือกให้ใกล้เคียงกับราคาตลาด⁶⁸⁴ คือ ราคารับจำนำข้าวเปลือกหอมมะลิ 9,000 – 9,200 บาท/ตัน และ ข้าวเปลือกเจ้า 6,300 - 6,400 บาท/ตัน⁶⁸⁵ ซึ่งเป็นราคาที่ต่ำกว่าราคาตลาดในช่วงเวลานั้นถึงเกือบ 3,000 บาท⁶⁸⁶ ดังนั้นเพื่อที่จะขายข้าวให้ได้ราคาดีवलลจึงเลือกขายข้าวเข้าสู่ตลาดเองโดยไม่พึ่งพามาตรการของรัฐบาล สอดคล้องกับตัวเลขปริมาณข้าวนาปรังที่เข้าโครงการรับจำนำในปีการผลิต 2550/51 เพียง 1.64 ล้านตัน ซึ่งต่ำกว่าเป้าหมายโครงการฯ ที่รัฐบาลกำหนดไว้คือ 8 ล้านตัน⁶⁸⁷

จากข้อมูลข้างต้นทำให้เห็นว่าผู้มีบทบาทในการกำหนดราคาข้าวในประเทศคือ รัฐบาลร่วมกับนายทุนค้าข้าวในประเทศ (โรงสี พ่อค้าปลีก) ขณะที่การรวมกลุ่มของชาวนาในรูปแบบต่างๆ เช่น สมาคมชาวนาแห่งประเทศไทยอาจมีบทบาทเรียกร้องความช่วยเหลือจากรัฐบ้างแต่ไม่มีอำนาจการต่อรองในตลาดอย่างที่ควรจะเป็น ชาวนาจึงตกอยู่ในสถานะด้อยอำนาจที่จะกำหนดราคาผลผลิตข้าวด้วยตนเอง

⁶⁸³ (1) มาตรการพยุงราคาข้าวเปลือก เป็นการดำเนินการผ่านองค์การตลาดเพื่อเกษตรกร (อตก.) ซึ่งทำหน้าที่รับซื้อข้าวเปลือกเพื่อพยุงราคาข้าวไม่ให้ต่ำเกินไป แต่ได้ลดบทบาทลงตั้งแต่ พ.ศ. 2522 - 2524 (2) มาตรการรับจำนำข้าวเปลือก เริ่มดำเนินการเมื่อ พ.ศ. 2524/25 ซึ่งเป็นกลไกที่ช่วยชะลอข้าวเปลือกไม่ให้เข้าสู่ตลาดมากเกินไปจนทำให้ราคาข้าวตกต่ำ และ มาตรการประกันรายได้ขั้นต่ำของเกษตรกร เริ่มใช้ในฤดูกาลผลิต 2552/53 เพื่อชดเชยส่วนต่างระหว่างราคาข้าวที่ชาวนาขายได้กับราคาข้าวจริงตามกลไกตลาด ดูเพิ่มเติมใน สมพร อิศวิลานนท์, “นโยบายสาธารณะว่าด้วยเรื่องข้าว”.

⁶⁸⁴ เสาวณี จันทะพงษ์ และดวงทิพย์ ศิริกาญจนารักษ์, “เจาะลึกการจัดการข้าวไทยในมิติการกระจายรายได้และประสิทธิภาพการผลิต,” *Focused and Quick (FAQ)* ฉ. 77, (28 พฤศจิกายน 2555): 12.

⁶⁸⁵ “‘ทีดีอาร์ไอ’จวกมาตรการข้าวรัฐซื้อไม่ยังอันตราย,” *ผู้จัดการรายวัน*, 14 พฤษภาคม 2551, <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9510000056527> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

⁶⁸⁶ “ชาวนาโอดต้นทุนพุ่ง-นายทุนโขกค่าเช่า,” 9.

⁶⁸⁷ สมพร อิศวิลานนท์, “นโยบายสาธารณะว่าด้วยเรื่องข้าว,” 14.

ธ.ก.ส. สถาบันที่ให้ความช่วยเหลือทางการเงิน (จริงหรือ)

เมื่อชวานาก้าวเข้าสู่ตลาดเป็นชวานาเพื่อการพาณิชย์ ธ.ก.ส. จึงเป็นกลไกสำคัญที่เป็นแหล่งเงินทุนให้ชวานาลงทุนเพิ่มประสิทธิภาพในการทำนา พัฒนาและยกระดับสู่การเป็นเจ้าของกิจการ ธ.ก.ส. จึงทำหน้าที่เป็นทั้งกลไกของรัฐ/ตลาด และเป็นผู้ส่งเสริมให้ชวานามีโอกาสเข้าสู่ตลาด อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดปัญหาในการทำนา ธ.ก.ส. กลับไม่ใช่สถาบันที่ชวานาจะนึกถึงในฐานะผู้ให้ความช่วยเหลือแต่เป็นสถาบันที่คอยกำกับให้ชวานาปฏิบัติตามสัญญา

ขณะที่เมื่อมีปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตการทำนาชวานาเองมักไม่ทราบว่าจะจะไปขอความช่วยเหลือจากใครหรือหน่วยงานใด เนื่องจากระหว่างกระบวนการปลูกข้าวก็ไม่ค่อยมีหน่วยงานส่งเสริมการเกษตรมาให้ความรู้เรื่องการทำนา การทำนาของชวานาเป็นการทำตามประสบการณ์และการคาดการณ์ปัจจัยเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นกับผลผลิตในระยะ 3 – 4 เดือนข้างหน้าเท่านั้น ส่วนการแก้ปัญหาในการทำนา ชวานาจะปรึกษาร้านค้าที่ขายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรเป็นหลัก ดังที่สำรวยเล่าให้ฟังถึงการรับมือเมื่อเกิดปัญหาในการทำนาว่า “เวลามีปัญหาในการทำนา เราก็มองไม่ได้ไปหาใคร เราก็มองตัวเอง”⁶⁸⁸ ขณะที่ผู้ใหญ่บ้านมีความเห็นว่า หากเกิดปัญหาในการทำนาก็จะพึ่งพาพรรคพวกเพื่อนฝูงที่สนิทกัน “เมื่อก่อนเวลามีปัญหาทำนา เพลี้ยลง น้ำแห้ง อะไรนี้เราก็จึงพาพรรคพวกที่อาศัยได้ ที่เค้ายินดีรับกับเราแหละ ... อย่างเราได้ดีเราก็มองหาบอก แนะนำว่าทำนาแบบไหนดียังไง เราก็มองก็แนะนำไป มันไม่เหมือนกันหรอกคนเรา”⁶⁸⁹ น่าจะชัดเจนว่าหน่วยงานของรัฐไม่ใช่กลุ่มแรกที่ชวานาจะนึกถึงเมื่อเกิดปัญหาในการทำนา

เช่นเดียวกับ ธ.ก.ส. เมื่อชวานาประสบปัญหาด้านการเงิน ธ.ก.ส. ในฐานะสถาบันการเงินของรัฐมีบทบาทสำคัญในการให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุนแก่ชวานา อย่างไรก็ตามเมื่อเกิดปัญหาผลผลิตล้มเหลวไม่สามารถชำระหนี้ได้ ธ.ก.ส. อาจไม่ใช่ตัวช่วยที่ชวานานึกถึงเป็นรายแรกเนื่องจากชวานาเข้าใจว่า การขอผ่อนผันเมื่อประสบภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ภัยแล้ง แมลงศัตรูพืชระบาด ต้องเป็นการเกิดผลกระทบร่วมกันของชวานาจำนวนหนึ่งแล้วจึงร่วมกันเขียนคำร้องให้ ธ.ก.ส. อนุมัติผ่อนผันให้ ไม่ใช่เป็นการทำเพื่อใครเป็นกรณีใดเป็นการเฉพาะ ดังนั้นในวันที่ครอบครัวอำพันทองประสบปัญหาเพลี้ยกระโดดระบาดในนาข้าว ครอบครัวจึงไม่คิดว่า ธ.ก.ส. จะเป็นเพื่อนหรือเป็นนายทุนเงินกู้ที่ครอบครัวจะเข้าไปขอความช่วยเหลือได้โดยง่าย

“ธ.ก.ส.เค้าก็พอช่วยได้เรื่องการเงินนะ คือ พอไม่มีสตางค์ ขาดทุนเจ็ยก็น่าจะไปขอผ่อนผัน ธ.ก.ส. ก็ให้จ่ายแต่ดอกเบี้ย มันต้องเป็นเหมือนๆ กันนะ ไม่ใช่เป็นเจ้าแก่เจ้าเดียว คนอื่นเค้าไม่เป็น อย่างนี้ไม่ได้ มันต้องเป็นโดยรวมเหมือนกันหมดทั้งพื้น มันต้องอย่างนั้นนะ

⁶⁸⁸ สัมภาษณ์ สำรวย อำพันทอง, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

⁶⁸⁹ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7, วันที่ 3 พฤษภาคม 2558 เวลา 11.00 น. – 12.20 น.

แล้วต้องมีคำร้องจากชาวบ้านร่วมกันทำเรื่องไปที่ ธ.ก.ส. แล้วเค้าก็จะดำเนินการผ่อนผันให้”⁶⁹⁰

สำหรับ ธ.ก.ส. ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่เกษตรกร และดำเนินธุรกิจทางการเงินในเวลาเดียวกันจึงปฏิเสธไม่ได้ว่า ธ.ก.ส. ดำรงสถานะนายทุนเงินกู้ที่มีระเบียบกฎหมายของรัฐรับรอง ในการพิจารณาให้สินเชื่อแก่เกษตรกร ธ.ก.ส. จึงมีบทบาทเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขในการให้กู้ยืมแต่เพียงฝ่ายเดียว เช่น อัตราดอกเบี้ย ประเภทลูกค้า ระยะเวลาการชำระเงินกู้ สำหรับวิธีการบริหารสินเชื่อแก่เกษตรกร ธ.ก.ส. จะเน้นการให้สินเชื่อระยะสั้นที่มีระยะเวลาการกู้ยืมไม่เกิน 1 ปี ในสัดส่วนที่มากกว่าสินเชื่อประเภทอื่นเพื่อประกันความเสี่ยงทางธุรกิจ เนื่องจากเห็นว่าเกษตรกรมีขนาดธุรกิจเล็ก ไม่ค่อยก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีการผลิต ทั้งยังมีปัจจัยเสี่ยงด้านภัยพิบัติทางธรรมชาติจึงมีความสามารถทางการเงินไม่แน่นอนในระยะยาว ดังนั้นการปล่อยสินเชื่อของ ธ.ก.ส. จึงมีลักษณะ

1) ธ.ก.ส. การจัดสรรสินเชื่อแก่เกษตรกรโดยสร้างเงื่อนไขเฉพาะ เช่น การจัดประเภทลูกค้าเพื่อป้องกันความเสี่ยงในการปล่อยสินเชื่อ โดย ธ.ก.ส. จะจัดประเภทเกษตรกรที่ขอกู้เงินจากการติดตามประวัติการชำระหนี้ ซึ่งแบ่งเป็น ลูกค้าทั่วไป (B) ลูกค้าดี (A) ลูกค้าดีมาก (AA) และลูกค้าดีเยี่ยม (AAA) โดยหากลูกค้าได้รับการเลื่อนอันดับขึ้นธนาคารจะลดดอกเบี้ยให้ตามอัตราที่ธนาคารกำหนด สำหรับการเลื่อนชั้นของลูกค้านี้จะพิจารณาจากการชำระหนี้ทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยตามระยะเวลาที่กำหนด⁶⁹¹

2) เน้นการให้สินเชื่อระยะสั้นมากกว่าระยะปานกลางและระยะยาวเนื่องจากภาคเกษตรมีความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ

3) ให้สินเชื่อแก่เกษตรกรฐานะดีและฐานะปานกลางมากกว่าเกษตรกรที่ยากจนที่มักไม่มีที่ดินทำกิน ทำให้เกษตรกรที่ยากจนยังต้องพึ่งพาเงินกู้นอกระบบ

4) ให้สินเชื่อแก่เกษตรกรรายบุคคลมากกว่าสถาบันเกษตรกรเนื่องจากสถาบันเกษตรกรมีอัตราการชำระคืนต่ำกว่าขณะที่สินเชื่อรายบุคคลมีอัตราดอกเบี้ยสูงกว่า

⁶⁹⁰ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7, วันที่ 3 พฤษภาคม 2558 เวลา 11.00 น. – 12.20 น.

⁶⁹¹ เช่น นาย ก เริ่มกู้เงินจาก ธ.ก.ส. 100,000 บาท นาย ก จะเป็นลูกค้าทั่วไป คิดอัตราดอกเบี้ยสูงสุดคือ 9.25% และเมื่อครบสัญญา 1 ปี นาย ก นำเงินต้น พร้อมดอกเบี้ยมาชำระตามกำหนด นาย ก จะได้รับการปรับประเภทลูกค้า เป็น ลูกค้าดี ซึ่งจะได้สิทธิลดดอกเบี้ยในการกู้เงินครั้งต่อไป สัมภาษณ์อดีตเจ้าหน้าที่สินเชื่อ ธ.ก.ส. ประจำตำบล, วันที่ 4 มกราคม 2559 เวลา 10.00 – 11.00 น.

5) จัดสรรสินเชื่อแบบกำกับดูแลลูกหนี้อย่างใกล้ชิด เนื่องจากเป็นการปล่อยสินเชื่อรายย่อยและไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน จึงต้องติดตามกำกับเพื่อป้องกันหนี้สูญ⁶⁹² เช่น กำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ของ ธ.ก.ส. ตำบลละ 1 คน เพื่อติดตามลูกหนี้ในพื้นที่อย่างใกล้ชิด

สำหรับการให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกร มีแนวปฏิบัติคือ

1) การช่วยเหลือแก่เกษตรกรกรณีที่ประสบภัยทางธรรมชาติเมื่อรัฐบาลประกาศเขตภัยพิบัติหรือเกษตรกรมาทำเรื่องขอรับการช่วยเหลือ

“ธ.ก.ส. มีมาตรการช่วยเหลือเกษตรกรอยู่แล้ว วิธีช่วยเหลือแบ่งออกเป็น 2 กรณี คือ กรณีแรก รัฐบาลประกาศเขตภัยพิบัติ จากนั้นรัฐบาลจะตั้งงบประมาณขึ้นมาช่วยเหลือเกษตรกรผ่านกลไกของ ธ.ก.ส. โดยการช่วยเหลืออาจอยู่ในรูปของการพักชำระหนี้ การเยียวยา หรือให้เงินอุดหนุน ตามแต่กรณี ส่วนกรณีที่สอง สำหรับกรณีที่ เป็นความเดือดร้อนเฉพาะรายหรือเฉพาะตำบล เกษตรกรสามารถแจ้งหัวหน้ากลุ่มเกษตรกรหรือ ธ.ก.ส. ที่ดูแลพื้นที่นั้นๆ ได้ โดยเมื่อประชาชนยื่นเรื่องเสร็จแล้ว เจ้าหน้าที่ของ ธ.ก.ส. จะเข้าไปตรวจสอบข้อเท็จจริงและทำเรื่องช่วยเหลือเป็นรายการไป ซึ่งวิธีที่ ธ.ก.ส. ให้ความช่วยเหลืออาจเป็นการพักชำระหนี้ หรือ เลื่อนการชำระหนี้ออกไปก่อน โดยไม่เสียดอกเบี้ยปรับ”⁶⁹³

2) ในกรณีที่ไม่มีภัยพิบัติทางธรรมชาติเกิดขึ้น คณะรัฐมนตรีสามารถอนุมัติให้ ธ.ก.ส. ดำเนินการแก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกร ผ่านโครงการปลดปล่อยหนี้สิน ปรับปรุงโครงสร้างหนี้ และขยายระยะเวลาชำระหนี้ รวมถึงลดดอกเบี้ยเงินกู้แก่ลูกค้าชั้นดีและเพิ่มเงินทุนหมุนเวียนขยายการผลิต เป็นต้น⁶⁹⁴

เนื่องด้วย ธ.ก.ส. มีแนวทางให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรที่มีปัญหาในการชำระหนี้หลายช่องทาง ธ.ก.ส. จึงปฏิเสธความเกี่ยวข้องต่อการเป็นสาเหตุของการฆ่าตัวตายของวัลลภ อีกทั้งกรณีของวัลลภเองก็ชำระหนี้ล่วงหน้าแล้วถึงวันที่ 30 มิถุนายน 2551 จึงไม่น่าจะคิดมากเรื่องหนี้สิน “เชื่อว่าเป็นเพราะความผิดหวังของนายวัลลภที่หวังจะเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เงินมาตั้งตัว ... โดยนาย

⁶⁹² ปกรณ์ วิชยานนท์, “สินเชื่อในชนบทไทยและการแปลงสินทรัพย์ (ที่ดิน) เป็นทุน,” รายงานที่ดิอาร์ไอ ฉ. 35, (พฤศจิกายน 2546): 5 – 6.

⁶⁹³ สัมภาษณ์อดีตเจ้าหน้าที่สินเชื่อ ธ.ก.ส. ประจำตำบล, วันที่ 4 มกราคม 2559 เวลา 10.00 – 11.00 น.

⁶⁹⁴ “ธ.ก.ส.เร่งเดินหน้าแก้หนี้เกษตรกร เยียวยาลูกค้ากว่า 8 แสนราย วงเงิน 116,000 ล้านบาท,” ประชาชาติธุรกิจ, 8 เมษายน 2558, http://prachachat.net/news_detail.php?newsid=1428463051 (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

วัลลภกู้เงินระยะยาว ในวงเงิน 9.5 แสนบาท ... ปัจจุบันชำระล่วงหน้าถึงวันที่ 30 มิถุนายน ... และยังกู้เงินเพื่อทำนาอีกประมาณ 5 หมื่นบาท และได้ชำระล่วงหน้าไปแล้วเช่นกันเหลืออีกไม่ถึง 3 หมื่นบาท ซึ่งไม่น่าที่จะคิดมากเรื่องนี้”⁶⁹⁵

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาระยะเวลาการชำระหนี้ในงวดถัดไป รวมถึงความไม่แน่นอนของรายได้จากการขายข้าวของชาวนาแล้ว เมื่อ ธ.ก.ส. บริหารความเสี่ยงในการปล่อยสินเชื่อให้แก่วัลลภโดยกำหนดเงื่อนไขการชำระหนี้ให้สั้นที่สุด คือ ระยะเวลา 5 ปี นั้น แต่สำหรับวัลลภและครอบครัวเงื่อนไขดังกล่าวอาจเป็นเงื่อนไขที่เข้มงวดเกินไป โดยสำรวจมีความเห็นว่า การทำสัญญากรณีวงเงินกู้ 950,000 บาท ซึ่งต้องชำระคืนภายใน 5 ปี เป็นระยะเวลาที่สั้นเกินไป อีกทั้งตอนไปทำสัญญาสำรวจและวัลลภไม่ได้เลือกว่าจะใช้เวลาชำระเงินกู้เพียง 5 ปี ธ.ก.ส. ถามมายังไงก็ต้องตกลงเพราะเห็นว่าเราไปขอกู้เค้า อย่างไรก็ตามภายหลังจากที่วัลลภเสียชีวิต ธ.ก.ส. ให้การช่วยเหลือครอบครัวอำพันทอง โดยขยายเวลาชำระหนี้สำหรับสัญญาเงินวงเงิน 950,000 บาท จากเดิม 5 ปี เป็น 10 ปี แม้สำรวจจะรู้สึกพอใจในการให้ความช่วยเหลือแต่ในทางปฏิบัติแล้วการยืดระยะเวลาการชำระหนี้ออกไปจะทำให้วงเงินที่จะต้องชำระในแต่ละงวดลดลง อย่างไรก็ตามยังมีผลให้ดอกเบี้ยที่สำรวจและน้องชายของวัลลภต้องชำระเพิ่มขึ้นประมาณ 40%⁶⁹⁶

“อย่างตอนนั้นที่กู้มาล้านนึง ให้ส่ง 5 ปี เยอะนะ ตั้งล้านนึง ให้ส่งแค่ 5 ปีเอง ไหวมั้ยละ พอแฟนตายถึงขยายให้เป็น 10 ปี (มีน้ำตาคลอ) ตอนนั้นเราไม่ได้เลือกนะว่าจะผ่อนกี่ปี ธ.ก.ส. เขาให้ระยะเวลามาเท่านั้น 5 ปี ภายใน 5 ปี เขาก็ถามเราว่าจะผ่อนไหวมั้ย ถ้าผ่อนไหว

⁶⁹⁵ “ธกส.ช่วยชาวนาฆ่าตัว เตือนสำรวจข้าวปลูก,” 2.

⁶⁹⁶ การคำนวณอัตราดอกเบี้ย(ด้วยค่าประมาณจากโปรแกรมคำนวณอัตราดอกเบี้ยแบบลดต้นลดดอกตามคำแนะนำของฝ่ายสินเชื่อธนาคาร ธ.ก.ส.) สามารถประมาณดอกเบี้ยที่ผู้กู้จ่ายได้ดังนี้
สัญญาที่ 1: กู้เงินเมื่อ กรกฎาคม 2550 เป็นเงิน 950,000 บาท อัตราดอกเบี้ย 8% ต่อปี ระยะเวลา 5 ปี ต้องชำระค่างวด 19,262 บาท x 60 เดือน คิดเป็นดอกเบี้ยที่ต้องจ่ายทั้งสิ้น 205,720 บาท แต่เมื่อเดือน มีนาคม 2551 คงเหลือเงินต้น 600,000 บาท หมายถึงชำระดอกเบี้ยไปแล้ว 50,000 บาท และเหลือเงินต้น 350,000 บาท

สัญญาที่ 2: กู้เงินเมื่อ เมษายน 2551 เป็นเงิน 600,000 บาท อัตราดอกเบี้ย 7% ต่อปี (ลดดอกเบี้ยเนื่องจากการปรับโครงสร้างหนี้) ระยะเวลา 10 ปี ต้องชำระค่างวด 6,966 บาท x 120 เดือน คิดเป็นดอกเบี้ยที่ต้องจ่ายทั้งสิ้น 235,920 บาท

หากชำระเงินตามสัญญาที่ 2 ได้ตามกำหนดผู้กู้ต้องชำระดอกเบี้ยทั้งสิ้น $235,920 + 50,000 = 285,920$ บาท ซึ่งเป็นดอกเบี้ยที่ผู้กู้ต้องจ่ายเพิ่มขึ้นจากสัญญาที่ 1 จำนวน 80,000 บาท คิดเป็นดอกเบี้ยที่ต้องจ่ายเพิ่มขึ้น 38.89%.

เขาก็ออเค ให้ 5 ปี ไอ้ชวานานี้ไม่รวยหรือ เราก็หวังว่าจะได้ล้มตาอำปากได้บ้าง ... หนี้ลัมย์ที่สามี่ฆ่าตัวตาย ธ.ก.ส. ก็ขยายเวลาให้เป็นใช้หนี้ 10 ปี แต่มันก็ไม่ถึง 10 ปีนะ น้องชายเขาก็ใช้หมด นี่ก็ใช้หนี้หมดแล้ว (ทำเสียงสูง) น้องชายเค้าจัดการหมดแล้ว เอาที่ดินออกมาหมดแล้ว”⁶⁹⁷

ข้อสังเกตถึงความสัมพันธ์ของวิธีการช่วยเหลือและระยะเวลาการอนุมัติให้ความช่วยเหลือจาก ธ.ก.ส. กับการฆ่าตัวตาย พบว่า ในทางปฏิบัติตามปกติแล้วกรณีการที่เกษตรกรประสบปัญหาภัยธรรมชาติเป็นรายกรณีการยื่นเรื่องเพื่อขอรับการช่วยเหลือจาก ธ.ก.ส. ไม่ว่าจะเป็นการพักชำระหนี้หรือผ่อนผันการชำระหนี้ออกไปโดยไม่คิดดอกเบี้ยนั้นใช้ระยะเวลาดำเนินการพอสมควรตามปริมาณงานที่เจ้าหน้าที่รับผิดชอบ⁶⁹⁸ อย่างไรก็ตามการฆ่าตัวตายของวัลลภทำให้ ธ.ก.ส. ยื่นมือให้ความช่วยเหลือพร้อมทั้งเสนอเงื่อนไขการขยายระยะเวลาการชำระหนี้ และเสนอวงเงินกู้หากต้องการลงทุนเพิ่มเติมได้ภายในระยะเวลาเพียง 1 – 2 วันเท่านั้น (เสียชีวิต 26 มีนาคม และ ธ.ก.ส. ให้เสนอแนวทางการช่วยเหลือแก่สำรวยวันที่ 27 มีนาคม) เพื่อรักษาภาพลักษณ์ของธนาคารในฐานะที่เป็นธนาคารที่ทำหน้าที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ดังนั้นการฆ่าตัวตายของวัลลภถือเป็นวิธีที่ส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนเงื่อนไขการกู้ยืมเงินอย่างรวดเร็ว เนื่องจากตามปกติแล้วระยะเวลาการอนุมัติการช่วยเหลือของเจ้าหน้าที่สินเชื่อยื่นอยู่กับปริมาณงานของเจ้าหน้าที่ในช่วงเวลานั้นๆ ทั้งเจ้าหน้าที่ฝ่ายสินเชื่อของ ธ.ก.ส. ยังยืนยันว่า ธ.ก.ส. พร้อมให้ความช่วยเหลือเกษตรกร อยากให้ชวานานี้ที่ประสบปัญหารีบเข้ามาติดต่อขอรับความช่วยเหลือ เอกสารประกอบการยื่นพร้อมเมื่อไหร่ก็จะเริ่มเข้ากระบวนการเมื่อนั้น⁶⁹⁹

5.6 วัฒนธรรมกับการฆ่าตัวตาย

การอธิบายการฆ่าตัวตายของวัลลภจากผู้ที่เกี่ยวข้องมีต่างพยายามอธิบายและทำให้การฆ่าตัวตายของวัลลภเป็นเรื่องส่วนตัว ซึ่งหากทำความเข้าใจการฆ่าตัวตายของวัลลภด้วยแง่มุมจากทฤษฎีความรุนแรงแล้วการฆ่าตัวตายของวัลลภอาจมีความหมายต่างออกไป

⁶⁹⁷ สัมภาษณ์ สำรวย อำพันทอง, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

⁶⁹⁸ สัมภาษณ์อดีตเจ้าหน้าที่สินเชื่อ ธ.ก.ส. ประจำตำบล, วันที่ 4 มกราคม 2559 เวลา 10.00 – 11.00 น.

⁶⁹⁹ สัมภาษณ์อดีตเจ้าหน้าที่สินเชื่อ ธ.ก.ส. ประจำตำบล, วันที่ 4 มกราคม 2559 เวลา 10.00 – 11.00 น.

การฆ่าตัวตาย: ความหมายที่วัลลภสร้าง

การฆ่าตัวตายของวัลลภในวันที่ 26 มีนาคม 2551 นั้นเกิดขึ้นในบริบทที่ราคาข้าวในตลาดโลกปรับตัวสูงขึ้น ประกอบกับวัลลภและครอบครัวตัดสินใจก้าวเข้าสู่การเป็นชาวนาเจ้าของกิจการโดยกู้เงินจาก ธ.ก.ส. เพื่อลงทุนซื้อเครื่องจักร (รถแทรกเตอร์) เพื่อบรรทุกรถเกี่ยวข้าวไปรับจ้างเกี่ยวข้าว เมื่อเกิดปัญหาในการทำนา เช่น เพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลระบาด วัลลภจึงเผชิญกับ

1) ความเหนื่อยล้า จากการต่อสู้ในตลาดเสรีที่เชื่อว่าการลงทุนในตลาดเป็นโอกาสที่จะสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตรวมถึงการยกฐานะทางเศรษฐกิจได้ ดังเช่นการลงทุนซื้อรถแทรกเตอร์ของครอบครัวอำพันทองเพื่อสร้างโอกาสการแสวงหารายได้ที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีการทำนา เมื่อในขณะนั้นเป็นช่วงเวลาที่ข้าวมีราคาดีมากซึ่งไม่รู้จะเกิดขึ้นอีกเมื่อไหร่ทั้งยังมีหนี้ก้อนใหญ่ที่คงเหลือเงินต้นอีกประมาณ 600,000 บาท ทำให้วัลลภมีความคาดหวังว่ารายได้จากผลผลิตครั้งนี้จะสามารถ “ปลดหนี้”⁷⁰⁰ได้ แต่กลับพบเพลี้ยระบาดในนาข้าวซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีการทำนาให้ประสบผลสำเร็จดังหวัง วัลลภยอมเพิ่มต้นทุนการทำนาด้วยการฉีดพ่นยาฆ่าแมลงถึง 8 ครั้งในช่วงเวลาเพียง 2-3 สัปดาห์ ด้วยหวังว่าจะสามารถรักษาข้าวให้เจริญงอกงามและขายได้ราคา แต่การต่อสู้กับเพลี้ยด้วยยาฆ่าแมลงหลายขนาน ไปฉีดพ่นยาและตรวจนาด้วยตัวเองหลายครั้งแล้วไม่สามารถกำจัดเพลี้ยออกไปได้จึงยังสะท้อนความล้มเหลวพยายามรักษาวิถีการทำนาให้ประสบผลสำเร็จดังหวัง

ความเหนื่อยล้าทางกายจากการออกไปทำนาและลงทุนพ่นยาด้วยตัวเองแล้วไม่ได้ผลควบคู่กับความเหนื่อยล้าทางใจจากความรู้สึกที่ไม่คิดว่าจะมีใครช่วยเหลือได้เพราะเชื่อว่าเราต้องพึ่งพาตัวเอง เนื่องจากเมื่อเกิดปัญหาในการทำนาชาวนาไม่ได้นึกถึงการไปขอรับคำปรึกษาจากหน่วยงานที่มีหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของรัฐ มักใช้วิธีแก้ไขปัญหาด้วยตัวเองผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์ในอดีต หรือพูดคุยถามไถ่กับเพื่อนฝูง หรือปรึกษาร้านค้าที่ขายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรทั้งไม่คิดว่า ธ.ก.ส. จะให้ความช่วยเหลือในเรื่องความผิดพลาดจากการทำนาเฉพาะบุคคลได้ “เวลามีปัญหาในการทำนา เราก็มองไปหาใคร เราก็มองของตัวเอง”⁷⁰¹ สะท้อนการทำงานของอุดมการณ์ของรัฐเสรีนิยมใหม่ซึ่งส่งเสริมตลาดเสรีและรับประกันเสรีภาพส่วนบุคคลในตลาด ปัจเจกบุคคลต้องดูแลรับผิดชอบการกระทำ ความมั่นคงปลอดภัย รวมถึงสวัสดิการในสังคมด้วยตนเอง⁷⁰²

ในบริบทที่ชาวนาดำรงอยู่ภายใต้กลไกของรัฐเช่น ธ.ก.ส. ซึ่งดำเนินแนวทางและบังคับใช้กฎเกณฑ์รวมถึงสัญญาต่างๆ เพื่อสร้างความแน่นอนให้กับ ธ.ก.ส. ในฐานะสถาบันทางการเงินที่ต้องรักษาผลประโยชน์ของผู้ถือหุ้น ต่างจากชาวนาที่ผันตัวเป็นชาวนาเพื่อการพาณิชย์ที่ต้องเผชิญความ

⁷⁰⁰ “ชาวนายิงกรอกปาก ‘ฆ่าตัว’ ข้าวแพงหลุดลอย,” 14.

⁷⁰¹ สัมภาษณ์ สรรวย อำพันทอง, วันที่ 10 เมษายน 2558 เวลา 11.20 น. – 12.20 น.

⁷⁰² เดวิด ฮาร์วี, *ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของลัทธิเสรีนิยมใหม่*, 112.

เสี่ยงในตลาดด้วยตัวเอง ขาดหลักประกันความเสี่ยงที่สร้างความมั่นใจว่าจะสามารถดำเนินชีวิตชวาณาได้อย่างปลอดภัย การฆ่าตัวตายของวัลลภจึงเป็นภาพสะท้อนความเหนื่อยล้าของชวาณาที่ต้องต่อสู้ในฐานะปัจเจกกับทั้งอุปสรรคในการทำงานที่ไม่มีความแน่นอน ควบคู่กับการเผชิญความเสี่ยงในตลาดเสรีที่เปิดโอกาสให้ชวาณาลงทุนเพื่อยกระดับฐานะภายใต้การบังคับใช้สัญญาที่มีความแน่นอน

(2) ความรู้สึกขัดแย้งระหว่างผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับภาพลักษณ์ที่ได้รับการยอมรับในชุมชนในฐานะอาจารย์ที่เก่งในการทำงาน เพราะการทำงานล้มเหลวจากการโดนเพิกขณาระโดดสินนี้้ตาลกัดกินต้นชวาจนได้รับความเสียหายเกือบทั้งหมดเป็นผลลัพธ์ที่ขัดแย้งกับภาพลักษณ์ของวัลลภที่คนในชุมชนต่างร่วมกันสร้างให้วัลลภเป็น *อาจารย์* ที่เก่งและสามารถให้คำแนะนำในการทำงานได้ การเปรียบเทียบกับภาพลักษณ์ดังกล่าวสร้างให้วัลลภมีภาพความล้มเหลวในสิ่งที่ตนเองมีความเชี่ยวชาญ การฆ่าตัวตายจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้ในการ *หนี* จากความล้มเหลวดังกล่าว

ทำไมวัลลภถึงต้อง *หนี* James Gilligan อธิบายสาเหตุสำคัญที่ผลักดันให้ผู้ที่ตกเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมที่ไม่เสมอภาคตัดสินใจใช้ความรุนแรงต่อตนเองด้วยการฆ่าตัวตายว่า มีสาเหตุจากการทำงานของอารมณ์เชิงศีลธรรมและอารมณ์เชิงการเมืองอันได้แก่ วัฒนธรรมความรู้สึกผิด (guilt culture) และวัฒนธรรมความอับอาย (shame culture) ซึ่งทำงานอยู่ภายในตัวบุคคล โดยวัฒนธรรมดังกล่าวส่งผลให้บุคคลที่ขาดโอกาสทางเศรษฐกิจรู้สึกวิตกกังวลใจจากภาวะการขาดรายได้แต่กลับไม่กล้าเรียกร้องการช่วยเหลือจากรัฐหรือแม้กระทั่งบุคคลอื่นตามความจำเป็นที่ควรจะได้รับ เนื่องจากเห็นว่าการขอรับการสนับสนุนหรือการร้องขอความช่วยเหลือเป็นความน่าอับอายและเป็นสัญลักษณ์ของความล้มเหลว อีกทั้งทำให้บุคคลรู้สึกสูญเสียเกียรติยศในชีวิต ความรู้สึกอับอายและสูญเสียเกียรตินี้เองที่ทำให้บุคคลต่อต้านความปรารถนาของตนเองหากจะขอรับสวัสดิการหรือพึ่งพาผู้อื่น เมื่อความรู้สึกแบบนี้เกิดขึ้นนานวันเข้าอารมณ์ดังกล่าวจะผันแปรมาสู่ความก้าวร้าวและหาทางออกด้วยความรุนแรงในที่สุด ทั้งนี้บุคคลที่มีความรู้สึกอับอายมีแนวโน้มจะฆ่าตัวตายเพื่อหนีจากสภาพดังกล่าว ขณะที่หากเปรียบเทียบวิธีการใช้ความรุนแรงระหว่างการฆ่าตัวตายและการฆาตกรรมในครัวเรือนแล้วบุคคลที่มีความรู้สึกผิดมีแนวโน้มจะใช้ความรุนแรงด้วยการทำร้ายตัวเองจนถึงแก่ชีวิตมากกว่าไปทำร้ายผู้อื่น⁷⁰³

การฆ่าตัวตายถูกอธิบายให้เป็นเรื่องส่วนบุคคล

การตอบสนองของเจ้าหน้าที่รัฐและญาติภายหลังจากรับรู้เหตุการณ์การฆ่าตัวตายของวัลลภต่างอธิบายการฆ่าตัวตายของวัลลภว่า เป็นการกระทำเพราะเครียด ผิดหวัง และประชด

⁷⁰³ James Gilligan, *Why some politicians are more dangerous than others*, 100-116.

โชคชะตา คำอธิบายดังกล่าวทำให้ความหมายการฆ่าตัวตายของวัลลภถูกผลักให้กลายเป็นการตัดสินใจของวัลลภและเป็นเรื่องส่วนตัวของวัลลภเอง การอธิบายการฆ่าตัวตายว่าเป็นเรื่องส่วนตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากหน่วยงานของรัฐย่อมสะท้อนทิศทางในการแก้ปัญหาว่ามีแนวโน้มเป็นการแก้ปัญหาเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนมากกว่าจะนำไปสู่การแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างที่ทำให้ชานาตกอยู่ในสถานะเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโครงสร้างเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

รองผู้กำกับสถานีตำรวจภูธรอำเภอเสนา ซึ่งเป็นทีมตำรวจผู้ตรวจสอบที่เกิดเหตุและสอบสวนคนในบ้านอำพันทองมีความเห็นต่อการตายของวัลลภว่า เป็นการฆ่าตัวตายจริงโดยคาดว่ามีสาเหตุจากความเครียดที่ต้นข้าวถูกเพลิงก่อกินเสียหายทั้งหมด “เป็นการฆ่าตัวตายจริง สาเหตุเกิดจากความเครียดเรื่องผลผลิตข้าวที่กำลังจะเก็บเกี่ยวมาใช้หนี้ แต่มาถูกเพลิงและแมลงลงกินจนหมดสิ้น ประกอบกับเห็นเพื่อนชานาคนอื่นขายข้าวราคาดีจึงประชดโชคชะตาตัวเองด้วยการฆ่าตัวตาย”⁷⁰⁴

ผู้อำนวยการสำนักงาน ธ.ก.ส. จังหวัดอยุธยา แสดงความคิดเห็นว่า วัลลภน่าจะฆ่าตัวตายเพราะผิดหวังที่ไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวขายได้ โดยปฏิเสธว่าวัลลภไม่น่าจะฆ่าตัวตายเพราะเป็นหนี้ ธ.ก.ส. เนื่องจากได้ชำระหนี้ล่วงหน้าแล้ว โดยเฉพาะหนี้ก้อนใหญ่ที่เป็นเงิน 950,000 บาทนั้น ได้ชำระเงินถึง 30 มิถุนายน 2551 แล้ว

“เชื่อว่าเป็นเพราะความผิดหวังของนายวัลลภที่หวังจะเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เงินมาตั้งตัว โดยอาจจะขายข้าวได้มากกว่า 4 แสนบาท จากรายงานทราบว่านายวัลลภเป็นลูกหนี้ชั้นดีของ ธ.ก.ส. โดยนายวัลลภกู้เงินระยะยาว ในวงเงิน 9.5 แสนบาท เพื่อนำเงินไปซื้อรถบรรทุกทุกเทรลเลอร์เพื่อบรรทุกเกี่ยวข้าว มีระยะเวลาการชำระ 5 ปี ปัจจุบันชำระล่วงหน้าถึงวันที่ 30 มิถุนายน คงเหลือหนี้อยู่ 600,000 บาท โดยใช้หลักทรัพย์ที่ดินจำนองร่วมกับน้องชาย และยังกู้เงินเพื่อทำนาอีกประมาณ 5 หมื่นบาท และได้ชำระล่วงหน้าไปแล้วเช่นกันเหลืออีกไม่ถึง 3 หมื่นบาทซึ่งไม่น่าที่จะคิดมากเรื่องหนี้สิน”⁷⁰⁵

ส่วนภรรยาของวัลลภเข้าใจว่าการฆ่าตัวตายของวัลลภนั้นเกิดจากความเครียด และรับสภาพความเสียหายในการทำนาครั้งนี้ไม่ได้

“สามีเครียดมาหลายวัน เพราะนาปรังที่ทำไว้ 40 ไร่ ซึ่งเป็นนาของตนเองและเช่าคนอื่นขาดทุนเสียหายทั้งหมด ซึ่งก่อนหน้านี้ข้าวออกรวงสุกเหลืองเต็มทุ่งและกำลังจะเก็บเกี่ยวในอีกไม่กี่วันนี้ แต่ปรากฏว่ามีเพลิงและแมลงจำนวนมากลงกินรวงข้าวจน

⁷⁰⁴ “ชานา ยิ่งกรอกปาก ‘ฆ่าตัว’ ข้าวแพงหลุดลอย,” 14.

⁷⁰⁵ “ธกส. ช่วยชานาฆ่าตัว เดือนสำรองข้าวปลูก,” 2.

เสียหายเกือบทั้งหมด ... เหลือไม่ถึง 5 เกวียน ขายไปก็คงได้เงินไม่ถึง 50,000 บาท ทำให้สามีเครียดหนักในช่วง 2-3 วันที่ผ่านมา ... ตั้งใจว่าเกี่ยวข้าวครั้งนี้จะช่วยปลดหนี้ได้ แต่เมื่อมาเสียหายก็ทำใจลำบาก ซึ่งก็ลอบสามีตลอดว่าไม่ต้องคิดมาก มีแรงก็ทำกันไป แต่สามีเครียดจนต้องฆ่าตัวตาย”⁷⁰⁶

เมื่อการฆ่าตัวตายของวัลลภไม่ได้ถูกสร้างการรับรู้ว่าเป็นการฆ่าตัวตายเพราะได้รับผลกระทบในทางเศรษฐกิจ การขาดช่องทางการช่วยเหลือ และการถูกกำกับติดตามให้ต้องปฏิบัติตามสัญญาด้วยกลไกเชิงสถาบันจาก ธ.ก.ส. แต่สร้างความหมายให้การฆ่าตัวตายของวัลลภเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ทั้งยังสร้างการรับรู้ร่วมกันว่าเป็นการฆ่าตัวตายซึ่งเป็นกรณีเฉพาะหรือเป็นกรณียกเว้น ไม่ใช่ใครจะฆ่าตัวตายหรือเลียนแบบแล้วจะได้รับการช่วยเหลือเช่นเดียวกับที่วัลลภได้รับ เช่น มีการเล่าต่อๆ กันว่า ปีนั้นเป็นเหตุการณ์เฉพาะ เพลี้ยดูจริง การตายของวัลลภจึงได้รับความช่วยเหลือเพื่อปิดช่องทางไม่ให้ชาวนาคณะอื่นๆ ฉวยใช้วิธีการฆ่าตัวตายอีก โดยย้ำว่า ถ้าตอนนี้ฆ่าตัวตายก็ตายฟรี เนื่องจากรัฐบาลไม่ได้มีนโยบายช่วยเหลือคนที่ฆ่าตัวตายอีก

“ส่วนรุ่นนั้น(วัลลภ) คือเป็นจังหวัดพondi เค้ามาช่วยกันหลายหน่วยงานเลย เอรอดมาดำ มาทำให้หมด ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอะไรเลย เตรียมมาให้เค้าอย่างเดียวหนะ เค้ามาทำให้เรียบริยติตติดิน ข้าวออกไปหน่วยงานโน้นหน่วยงานนี้ เค้าก็มาดูกัน ตอนนั้นได้ตอนนีไม่มีนะ ตอนนีตายฟรี อย่างตานิตนั้น รุ่นเพลี้ยรุ่นแรกเลย รุ่นนั้นเพลี้ยดูจริงๆ กะไว้ใจใจเลยว่าจะต้องได้แค่นั้นๆ ราคาที่ดี เจอเพลี้ยเกาะโคน แดงพรีบ ดู ให้ทำไง ... เราก็บอกจะตายก็ให้ตายเองหมดอายุไซ จะป่วยอะไรก็ว่ากันไป แต่อย่าไปฆ่าตัวตาย ฆ่าตัวตายไม่ได้ทำอะไรเลย สมัยนี้รัฐบาลไม่ช่วยเหลือมึงแล้ว คลซ.ไม่ช่วยอยู่แล้ว ตายก็ตายไป ตายไปญาติพี่น้องก็ต้องเอาไปเผา”⁷⁰⁷

อารมณ์ที่ซบกล่อมให้วัลลภตัดสินใจฆ่าตัวตายอาจเป็นได้ทั้งความรู้สึกผิดหวัง ประชดโชคชะตา หรือภาวะเครียด แต่การอธิบายสาเหตุการฆ่าตัวตายในลักษณะดังกล่าวไม่ใช่ประเด็นที่ผู้เขียนต้องการสะท้อนภายในงานวิจัยนี้เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่ดำรงอยู่และทำงานแวดล้อมชีวิตของชาวนา และการระบุว่า การฆ่าตัวตายเป็นปัญหาของปัจเจกทำให้มองไม่เห็นความโหดร้ายของตลาดที่กระทำกับชาวนา

ตลาดได้ให้โอกาสชาวนาที่ต้องการยกระดับชีวิตหรือเติบโตขึ้นต้องเข้าสู่ตลาดและกู้เงิน เพื่อให้สามารถลงทุนทำนาในขนาดใหญ่ขึ้นและ/หรือมีประสิทธิภาพในเชิงเทคโนโลยีการผลิตสูงขึ้น เพื่อให้ได้ผลตอบแทนที่น่าจะสูงขึ้นตามไปด้วย ธ.ก.ส. ในฐานะสถาบันการเงินของรัฐจึงทำหน้าที่ใน

⁷⁰⁶ “ชาวนายิงกรอกปาก ‘ฆ่าตัว’ ข้าวแพงหลุดลอย,” 14.

⁷⁰⁷ สัมภาษณ์ผู้ใหญ่นบ้านหมู่ 7, วันที่ 3 พฤษภาคม 2558 เวลา 11.00 น. – 12.20 น.

เชิงสถาบัน ปฏิบัติตามหลักการและควบคุมให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ คือ ทำหน้าที่ทั้งให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่ชาวนาในรูปของการให้โอกาส และกำกับติดตามให้ชาวนาปฏิบัติตามเงื่อนไขของสัญญาแม้จะทำนาล้มเหลว ดังนั้นในบริบทการทำนาที่ไม่มีความแน่นอนการปฏิบัติตามเงื่อนไขสัญญาที่มีความแน่นอนจึงเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งของชาวนา

การเผชิญความเสี่ยงในตลาดจากความไม่แน่นอนในวิถีชีวิตของชาวนา ได้แก่ สภาพภูมิอากาศ ราคาผลผลิตในตลาดที่ชาวนาต้องเป็นผู้รับผลกระทบจากตลาดด้วยตัวเอง เช่น ราคาข้าวผันผวน ผลผลิตไม่ดีขายไม่ได้ ไม่มีเงินชำระหนี้ เป็นต้น ดังนั้นเพื่อความอยู่รอดในตลาดชาวนาจึงต้องสร้างความแน่นอนของรายได้ด้วยการลงทุนเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตเพื่อให้ได้กำไรสูงขึ้น เช่น ทำนาปรังต่อเนื่องอย่างน้อย 2 ฤดูกาล ไม่ทำนาช่วงปลายปีเพราะเป็นพื้นที่เสี่ยงน้ำท่วม เลือกใช้พันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตต่อไร่สูงโดยยอมรับความเสี่ยงของการไม่ทนต่อแมลงศัตรูพืชของสายพันธุ์ และใช้สารเคมีจำนวนมากเพื่อสร้างความมั่นใจว่าจะได้ผลผลิตข้าวคุ้มค่ากับที่ลงทุนเพาะปลูก อย่างไรก็ตามชาวนาในฐานะผู้ปลูกข้าวไม่มีอำนาจต่อรองราคาข้าวในตลาดจึงมักเป็นฝ่ายเผชิญกับความไม่แน่นอนในตลาดโดยไม่มีหลักประกันความเสี่ยง

ดังนั้น เมื่อมีโอกาสในตลาด เช่น ข้าวมีราคาดี วัลลภจึงลงทุนต่อสู้กับเพลี้ยที่ระบาดในนาข้าวและหวังว่าจะสามารถรักษาผลตอบแทนจากการขายข้าวในช่วงที่ข้าวมีราคาสูงไว้ได้ การเร่งพ่นยาฆ่าแมลงหลายขนานซ้ำทุก 2-3 วัน ในเวลาเพียง 2-3 สัปดาห์ เพื่อสร้างความมั่นใจว่าวิถีชีวิตการทำนาสามารถดำเนินต่อไปได้และส่งผลกระทบกับรายได้ที่คาดหวังให้น้อยที่สุด แต่กลับไม่ทำให้การระบาดของเพลี้ยลดลงและข้าวในนาได้รับความเสียหายเกือบทั้งหมด “ความสิ้นหวังเหน้อยล้า” จากการต่อสู้เพื่อรักษาผลผลิตข้าวในนาทั้ง 3 แปลง ด้วยการพ่นยาฆ่าแมลงถึง 8 รอบก็ยังไม่ได้ผล ทำให้วัลลภยอมเป็นผู้พ่ายแพ้ในระบบตลาด และฆ่าตัวตายด้วยความเหน้อยล้าสิ้นหวัง

กรณีการฆ่าตัวตายในบทที่ 3, 4 และ 5 นี้จึงเป็นการฆ่าตัวตายของชาวนาซึ่งมีความหมายว่าเป็นการต่อสู้ ตัดพ้อ และเหน้อยล้าสิ้นหวัง กรณีถัดไปซึ่งเป็นกรณีของอนันต์ สายประยงค์ยังแสดงความหมายที่เด่นชัดว่า การฆ่าตัวตายของชาวนาเป็นการหนีจากการกำกับควบคุมจากกฎเกณฑ์ของรัฐอีกด้วย

จากการวิเคราะห์ข่าวชาวนาฆ่าตัวตายในรอบ 20 ปีในบทที่ 1 พบว่า ชาวนาที่ฆ่าตัวตายประมาณร้อยละ 65 มีหนี้สินซึ่งปีหนี้ ธ.ก.ส. และหนี้สินในธนาคารของรัฐอื่นๆ ชาวนาที่มีหนี้สินกับ ธ.ก.ส. มีสัดส่วนการฆ่าตัวตายสำเร็จถึงร้อยละ 92 ขณะที่ชาวนาที่มีหนี้สินนอกระบบมีอัตราการฆ่าตัวตายสำเร็จน้อยกว่า (ร้อยละ 75) ประกอบกับการดำเนินโครงการปลดปล่อยหนี้สิน ปรับปรุงโครงสร้างหนี้และขยายเวลาชำระหนี้ของเกษตรกร ในปี 2558 ที่ผ่านมา คณะรัฐมนตรี (ครม.) มีมติเมื่อ 1 เมษายน 2558 ให้ ธ.ก.ส.ดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกรรายย่อยผ่านระบบของ ธ.ก.ส. ซึ่งเป็นชาวนารายย่อยที่มีหนี้สินรายละไม่เกิน 500,000 บาท จำนวนประมาณ 818,000 ราย

มีมูลหนี้ประมาณ 116,000 ล้านบาท⁷⁰⁸ จึงสะท้อนให้เห็นภาพทั้ง ธ.ก.ส. ในฐานะที่พึ่งด้านเงินทุนของเกษตรกรจำนวนมาก และโครงการช่วยเหลือซึ่งใช้งบประมาณจำนวนมากนี้เป็นการริเริ่มโครงการโดยรัฐบาลเป็นสำคัญ รูปแบบการช่วยเหลือชาวนาแบบภาพรวมและเลือกปฏิบัติเฉพาะกลุ่มในขณะเดียวกันซึ่งอาจไม่ตรงกับกรณีเฉพาะของชาวนารายอื่นซึ่งมีความหลากหลายและสามารถประสบความสำเร็จดีกว่าจากปัจจัยที่ไม่แน่นอนในวิถีชีวิตได้ และการไม่เห็นช่องทางการได้รับความช่วยเหลืออย่างทันเวลาอาจเพิ่มความเสี่ยงที่จะใช้ความรุนแรงได้เช่นกัน

⁷⁰⁸ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, “ธ.ก.ส.เร่งเดินหน้าแก้หนี้เกษตรกร เยียวยาลูกค้ำกว่า 8 แสนราย วงเงิน 116,000 ล้านบาท,” *Press Release BAAC 1/2558*, (8 เมษายน 2558).

บทที่ 6

ชาวนา โครงการรับจำนำข้าว และการหนี

ความล่าช้าในการจ่ายเงินให้ชาวนาที่เข้าร่วมโครงการรับจำนำข้าวเปลือกของรัฐบาล นายกรัฐมนตรียิ่งลักษณ์ ชินวัตร ส่งผลให้มีข่าวปรากฏบนหน้าหนังสือพิมพ์ว่าชาวนาฆ่าตัวตายเพราะไม่ได้รับเงินจากโครงการรับจำนำข้าวจำนวนถึง 8 คน ในระยะเวลาเพียง 2 เดือน (มกราคม – กุมภาพันธ์ 2557)⁷⁰⁹ ปัญหาที่น่าใคร่ครวญคือ โครงการของรัฐบาลเช่นโครงการรับจำนำข้าวเปลือก และกลไกของรัฐเช่น ธ.ก.ส. ทำหน้าที่อย่างไรจึงเป็นเงื่อนไขให้ชาวนาอย่างนายอนันต์ สายประยงค์ ตัดสินใจฆ่าตัวตายในบ้านพักที่จังหวัดปทุมธานี เช้าตรู่วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2557

6.1 บริบทความเป็นมา

ด้วยเพราะทิศทางการพัฒนาของรัฐที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมมากกว่าภาคเกษตร รวมถึงการทำงานของระบบทุนนิยมที่เบียดขับชาวนาที่ไม่มีทุน (เงินกู้) ไม่ทรัพยากร (ที่ดิน) และขาดเทคโนโลยีการผลิต (รถไถ ปู๋ย ยาฆ่าแมลง) ให้ต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้าง (de-peasantization) นอกภาคเกษตร⁷¹⁰ อย่างไรก็ตามยังมีแรงงานรับจ้างที่หันกลับไปเป็นชาวนา (re-peasantization)⁷¹¹ แต่ชาวนากลุ่มนี้ก็ไม่ได้มีอิสระเช่นชาวนาแบบพึ่งพาตนเองในอดีต เนื่องจากอยู่ภายใต้การกำกับของ ตลาด กลไกราคา และพึ่งพาการสนับสนุนจากรัฐ อีกทั้งชาวนากลุ่มนี้ยังต้องเผชิญกับภาวะความเสี่ยง

⁷⁰⁹ รายชื่อชาวนาที่ฆ่าตัวตายที่ปรากฏเป็นข่าวในหนังสือพิมพ์รายวัน โดยเป็นชาวนาที่ข่าวระบุว่าได้รับผลกระทบจากความล่าช้าในการจ่ายเงินของโครงการรับจำนำข้าว ในสมัยของรัฐบาล ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร (พ.ศ. 2555 – 2557) (1) บุญเลิศ คุโม 24 กันยายน 2555 (2) ทองมา ไกยสวน เสียชีวิต 26 มกราคม 2557 (3) เมือง พันธชาติ เสียชีวิต 27 มกราคม 2557 (4) เหลา สุวรรณทอง เสียชีวิต 28 มกราคม 2557 (5) เพ็ญศินี ทองซ้อย เสียชีวิต 10 กุมภาพันธ์ 2557 (6) บุญมา สระทอง อ้วน เสียชีวิต 11 กุมภาพันธ์ 2557 (7) พิเชษฐ์ เพชรรัตน์ เสียชีวิต 12 กุมภาพันธ์ 2557 (8) แผง สารวัน เสียชีวิต 13 กุมภาพันธ์ 2557 (9) อนันต์ สายประยงค์ เสียชีวิต 15 กุมภาพันธ์ 2557 (10) จันทร์ แทนทอง เสียชีวิต 18 เมษายน 2557 (11) ศุภมิตร สาททอง เสียชีวิต 29 เมษายน 2557

⁷¹⁰ Rig, et al, 2008 อ้างถึงใน อานันท์ กาญจนพันธ์, “การปรับโครงสร้างชนบทไทยกับ ปัญหาที่มองไม่เห็น,” ใน *ปาฐกถา 60 ปี เศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์*, 216-217.

⁷¹¹ เรื่องเดียวกัน, 224.

สูงในวิถีการผลิตทั้งราคาผลผลิต ค่าจ้างแรงงาน และการลงทุนทำธุรกิจ⁷¹² ดังเช่นครอบครัวของ อนันต์ สายประยงค์ ที่เคยเข้าไปทำงานรับจ้างก่อสร้างในเมืองหลวงเพราะไม่มีที่ดินทำกินได้ผันกลับไปใช้ชีวิตชานานาอีกครั้งโดยเช่าที่ดินเพื่อทำนา ซึ่งถือเป็นชานานาที่พึ่งพาดลาดและปลูกข้าวเพื่อขายทั้งหมด รวมถึงต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนของการสนับสนุนจากการดำเนินนโยบายรัฐบาล

บริบทครอบครัว

ฉันทนา และอนันต์ สายประยงค์ เริ่มต้นใช้ชีวิตครอบครัวร่วมกันประมาณปี 2529 ด้วยอาชีพรับจ้างก่อสร้างอยู่ในกรุงเทพฯ ฉันทนาเล่าว่าทำงานก่อสร้างได้สักระยะพอมีเงินเก็บก็มาขอแบ่งซื้อที่ดินประมาณ 1 ไร่ จากป่าเพื่อปลูกบ้าน อนันต์และฉันทนาชวนกันกลับมาทำนาอยู่บ้านในสมัยที่ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เป็นนายกรัฐมนตรี เพราะบริษัทเริ่มให้คนออกจากงานและค่อยๆ ปิดตัวลง เมื่อกลับมาทำงานทำนาที่บ้านเห็นว่ามีที่นาให้เช่า 2 แปลงเนื้อที่ประมาณ 30 ไร่ อนันต์จึงขอเช่าที่ดินเพื่อทำนา ส่วนฉันทนาเปิดร้านเป็นเพิงไม้ชั่วคราวตั้งอยู่ริมถนนตรงข้ามปากซอยเข้าบ้าน เพิงนี้ฉันทนาเปิดร้านขายอาหารตามสั่ง ขนมและเครื่องดื่มเล็กๆ น้อยๆ ตั้งแต่ ปี 2542 ฉันทนาเล่าว่า ทุกวันจะตื่นตั้งแต่ตี 5 มาเตรียมของขาย โดยจะขายถึงประมาณ 5 โมงเย็น ถ้าของหมดก็ปิดร้าน และร้านนี้เองที่ทำให้ครอบครัวพอมีเงินหมุนเวียนสำหรับใช้จ่ายในครอบครัวรวมถึงเป็นเงินใช้จ่ายให้ลูกไปเรียน โดยถือเป็นแหล่งรายได้เสริมที่คอยประคองฐานะของครอบครัวเรื่อยมา

“ที่ดินในซอยนี้ก็ญาติๆ กันทั้งนั้น ที่บ้านที่ปลูกอยู่นี้ก็พี่สาวของพ่อแบ่งขายให้ 1 ไร่ แสนนิง จำได้ว่าตอนสมัยชาติชายมาซื้อที่ปลูกบ้านไว้ก่อน คือ ปลูกไปเรื่อยๆ จนเสร็จแล้วถึงชวนกันมาอยู่ที่นี่ ตั้งแต่ชวลิตเป็นนายกนะ เคื่อก็เริ่มไล่กลับบ้าน บริษัทเคื่อก็ยุบไปเยอะเลยต้องกลับบ้าน มาหาอะไรทำที่บ้าน”⁷¹³

⁷¹² เรื่องเดียวกัน, 228-229.

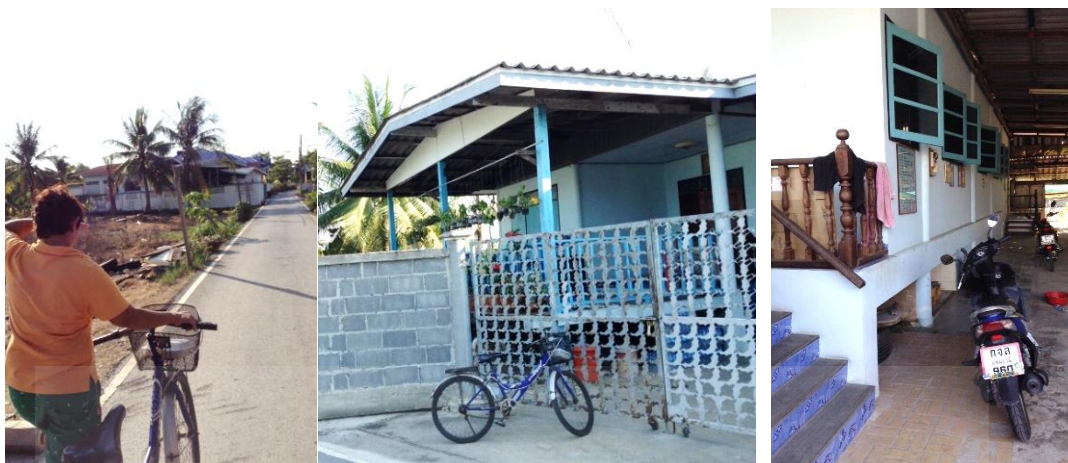
⁷¹³ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 4 เมษายน 2558 เวลา 15.00 – 16.00 น.

ภาพที่ 6.1 ร้านขายอาหารตามสั่งของฉันทนา (รูปถ่ายเมื่อ 4 เมษายน 2558)

แมื่อนันต์และญาติทางฝ่ายอนันต์จะถูกตั้งข้อสงสัยจากคนในชุมชนว่าเป็นคนแปลกๆ หรือเป็นโรคประสาท แต่ฉันทนาก็ไม่เคยเล่าถึงอนันต์ในแง่มุมดังกล่าว กลับเล่าอย่างภาคภูมิใจถึงความเอาใจใส่ในงาน ขยัน และความรักในการทำนาของอนันต์ จนทำให้ครอบครัวมีบ้านอาศัยอย่างมั่นคงในปัจจุบัน ฉันทนายิ้มอย่างภูมิใจเมื่อถามถึงที่มาของบ้านที่อาศัยอยู่ทุกวันนี้ว่า เป็นบ้านที่ได้มาจากน้ำพักน้ำแรงในการทำนา โดยก่อนหน้าที่จะมีบ้านหลังนี้อันันต์และฉันทนาสร้างบ้านไม่อยู่ลึกเข้าไปด้านใน เมื่ออาชีพทำนาและขายอาหารตามสั่งเริ่มเข้าที่เข้าทางอนันต์จึงนำที่ดินผืนที่ปลูกบ้านนี้ไปกู้เงินมาจาก ธ.ก.ส. จำนวน 700,000 บาท เพื่อปลูกบ้านใหม่และใช้เงินที่เหลือเป็นทุนหมุนเวียนสำหรับการทำงาน “บ้านนี้คือน้ำพักน้ำแรงทำนามา เค้าสร้างมา เมื่อก่อนเค้าสร้างแต่ฝั่งนี้ (ตัวบ้าน) แต่ฝั่งโรงเก็บของนี้สร้างยังไม่เสร็จดี มาสร้างทีหลัง”⁷¹⁴

⁷¹⁴ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 4 เมษายน 2558 เวลา 15.00 – 16.00 น.

ภาพที่ 6.2 บ้านที่มาจากน้ำพักน้ำแรงของอนันต์และฉันทนา สายประยงค์
(รูปถ่ายเมื่อ 4 เมษายน 2558)

วิธีการทำนา

ที่ดินและน้ำเป็นทรัพยากรการผลิตที่สำคัญสำหรับการทำนา แต่ชาวนาที่ ต.บางพูด อ.เมือง จ.ปทุมธานี กลับรู้สึกไม่มีความมั่นคงทางทรัพยากรมากนัก เนื่องจาก 20 ปีที่ผ่านมาที่นาในตำบลถูกนายทุนกว้านซื้อเพื่อเก็งกำไร ขณะที่แหล่งน้ำโดยรอบไม่ได้มีเพื่อประโยชน์ของชาวนา/เกษตรกรเพียงกลุ่มเดียว

กรณีที่ดิน ปัจจุบันชาวนาใน ต.บางพูด ส่วนมากเช่าที่ดินสำหรับทำนา เจ้าของที่นาส่วนมากเป็นนายทุนทั้งในกรุงเทพฯ และนายทุนในจังหวัดปทุมธานีซึ่งได้กว้านซื้อที่ดินในพื้นที่ไปตั้งแต่ก่อนที่จะมีการตัดถนนและทางด่วนอุดรรัถยา (หมายเลข 347) ผ่าน เจ้าของที่ดินแถบนี้ปัจจุบันจึงไม่ใช่คนในพื้นที่ที่จะเห็นได้จากการเดินสำรวจ GPS เพื่อกำหนดแนวเขตที่นาเมื่อต้องเข้าโครงการรับจำนำข้าว (ปี 2555) เจ้าของที่ดินไม่สามารถระบุได้ว่าที่นาของตัวเองที่ปล่อยเช่าอยู่ตรงไหนสำหรับราคาเช่าที่ดินเพื่อทำนานั้นไม่มีราคากลางแต่เป็นความพอใจของเจ้าของที่ดิน ขณะที่ชาวนาไม่มีอำนาจต่อรอง เช่น ครอบครัวของอนันต์ เช่าที่ดินทำนา จำนวน 30 ไร่ ในราคาปีละ 10,000 บาท ส่วนครอบครัวของอดีตกำนันเช่าที่ดินทำนาไร่ละ 1,200 บาท จำนวน 28 ไร่ คิดเป็น 33,600 บาท/ปี เป็นต้น

“ชาวนาแถบนี้ส่วนใหญ่เช่าที่ดินทำนา น้อยคนที่จะมีเป็นของตัวเอง ลุงยังมองไม่เห็นใครเลย คนที่ถือครองที่เยอะๆ ก็เป็นคนอื่น นายทุน เนี่ยๆ ออกไปเนี่ย (ชี้ด้านทางหลังบ้าน) ที่นายทุนทั้งนั้น เค้าม่าซื้อกันไว้ตั้งยี่สิบสามสิบปีแล้ว แถบนี้เมื่อก่อนก็เป็นที่ชาวบ้านนี้แหละ แล้วขายออกไป ... ที่แถวนี้พวกบริษัทมาซื้อไว้นานแล้ว คนสมัยก่อน

มันรู้อะ เนี่ยจะมีทางด่วน 347 จะผ่านมา เมื่อก่อนแถวนี้มันเป็นป่า ป่าไผ่ ป่าพญาขัน
เค้าซื้อกันหมด ลุงก็อยู่ฝั่งโน้นฝั่งสามโคก ทีนี้พ่อเค้าซื้อที่ฝั่งนี้ไว้ เนี่ย ก็มีที่ตรงโน้นเลย
ชวยไปหน่อย ... เซ่านานี้ มันคง มั้ย เดี่ยวนี้เค้าก็เปลี่ยนแปลงนะ ให้ทำสัญญาเช่า ปีต่อ
ปี ถามว่าจะมันคงมั้ย ... หนูลองคิดดูละกัน แถวนี้กำนันรู้หมดว่าที่ใคร ญาติใคร อย่างที่
นาเขาจะเอาพิกัด จะสำรวจ ต้องทำเอกสาร ก็กำนันที่แหละเดินสำรวจ เอาหลังโฉนดมา
บางที่เจ้าของนามันไปไม่ถูกหรือกว่าที่อยู่ตรงไหน เราก็ต้องเดินนำพาไป”⁷¹⁵

“ที่นาเช่าเค้าอยู่ เช่า 30 ไร่ นี่เป็นนาจากเจ้าของสองคน เช่าปีละ 5,000 บาท/เจ้า
ก็รวมแล้วปีละ 10,000 บาท ... เราก็เช่ากับคนกรุงเทพฯ แหละ เค้ามีที่นาเราก็ไปเช่า
เขา อย่างที่พี่นี่เช่า 30 ไร่ ก็จะทำนาได้ประมาณ 28 ไร่”⁷¹⁶

กรณีแหล่งน้ำ เนื่องจากการทำนาเป็นอาชีพที่ต้องใช้น้ำมากโดยเฉพาะระหว่างที่ต้นข้าว
กำลังเติบโต เช่นกรณีการทำนาหว่านน้ำตามที่ชาวนาแถบภาคกลางนิยมนั้นต้องวิดน้ำเข้านาประมาณ
4 ครั้งต่อการปลูกข้าว 1 รอบ น้ำจึงเป็นทรัพยากรการผลิตที่สำคัญแต่เป็นทรัพยากรที่ชาวนาควบคุม
ปริมาณให้มีเพียงพอตามความต้องการได้ยาก เนื่องจากปริมาณน้ำตามธรรมชาติไม่แน่นอน แหล่งน้ำ
ในคลองบริเวณโดยรอบพื้นที่ต้องแบ่งปันสำหรับใช้ทำการเกษตร ทำประมงน้ำจืด และยังต้องรักษา
ระดับน้ำไว้เพื่อผลักดันน้ำเค็มที่รุกเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงที่น้ำทะเลหนุน นอกจากนี้ลำคลอง
บางสายยังเป็นแหล่งน้ำดิบสำหรับทำประปาในพื้นที่ปทุมธานี รวมถึงกรุงเทพฯ และปริมณฑลด้วย

“เรื่องระบบชลประทานนี้ถ้ามันแล้งจริงๆ ระบบชลประทานก็ช่วยไม่ได้ ลุงนี่แหละ
กำลังช่วยโครงการของผู้ว่าจะทำโครงการสีเขียวคลองน้ำอ้อม ประกอบด้วยตำบลสวน
พริกไทย บางพูด บ้านปทุม ตามที่คลองน้ำอ้อมผ่าน ไปออกเชียงรากใหญ่ ซึ่งคลอง
น้ำอ้อมเนี่ยติดแม่น้ำเจ้าพระยาก็เป็นคลองเล็กเข้ามาเป็นรูปตัวยู แล้วไปออกคลองบ้าน
พร้าวลงแม่น้ำเจ้าพระยาเหมือนกัน มันก็มีประตูวัดศาลเจ้า ประตูวัดสำแล ประตูที่วัด
สำแลนี้เปิดเข้าได้เปิดออกไม่ได้ เพราะถ้าเปิดออกเดี๋ยวน้ำเสียเข้าประปาเขา”⁷¹⁷

“น้ำจากคลองบางอ้อมนี่ถือเป็นแหล่งสำคัญ เพราะน้ำประปา น้ำอุปโภคอะไรเราก็
เอามาจากคลองนี้ ยังเป็นน้ำถึงคลองประปาที่ผลิตน้ำในกรุงเทพฯด้วย”⁷¹⁸

⁷¹⁵ สัมภาษณ์อดีตกำนัน, วันเสาร์ที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 10.30 น. – 14.00 น.

⁷¹⁶ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷¹⁷ สัมภาษณ์อดีตกำนัน, วันเสาร์ที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 10.30 น. – 14.00 น.

⁷¹⁸ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 4 เมษายน 2558 เวลา 15.00 – 16.00 น.

แหล่งทุนในการทำนา

สำหรับอนันต์แล้วการมีที่ดินให้เช่าในราคาถูกลงกว่าคนอื่นๆ ในพื้นที่ทำให้มีต้นทุนการทำนาถูกลงไปมาก และที่ผ่านมามีการทำนาในพื้นที่ไม่ค่อยประสบปัญหาภัยแล้งจนกระทั่งทำนาไม่ได้ แม้จะมีที่นาบางส่วนที่ไม่สามารถทำนาได้เพราะเป็นที่ดอน อนันต์ก็ไม่ได้ปล่อยทิ้งรกร้างจึงแบ่งเป็นที่สำหรับปลูกกล้วยและมันขายเพื่อให้มีรายได้หมุนเวียนในครอบครัวยามที่ไม่มีรายได้จากการทำนา “ที่นามันเป็นโคก เป็นสวน เราก็อาศัยปลูกกล้วย ลงมัน เราก็ได้ตรงเนี่ย เอามาขายในช่วงที่ไม่ได้จากนา คือ เงินเราไม่ขาดมือ มีเงินหมุนเวียน”⁷¹⁹

ปกติแล้วอนันต์เริ่มต้นทำนาเมื่ออย่างเข้าฤดูฝน คือ ประมาณเดือนพฤษภาคม ซึ่งย่อมหมายถึงเป็นช่วงเวลาของการเริ่มใช้เงินลงทุนทำนา เช่น ค่าน้ำมัน ค่าจ้างรถไถ ค่าจ้างคนงาน ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว เป็นต้น ในอดีตแหล่งเงินทุนที่อนันต์และฉันทนาไว้วางใจไปก็ยังมีโดยตลอด คือ เจ้าแม่โรงสี ซึ่งจะไปยืมครั้งละ 40,000 – 50,000 บาทต่อรอบการทำนา เมื่อขายข้าวได้ก็ให้เจ้าแม่หักเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยทันที เมื่อทราบว่าเงินที่ขายข้าวได้คงเหลือเท่าใด อนันต์และฉันทนาจะคำนวณเงินที่จะใช้เพื่อทำนาในรอบต่อไปแล้วยืมส่วนที่ขาดเพิ่มเติมหมุนเวียนไปเรื่อยๆ ดังนั้นเมื่อไหร่ก็ตามที่เงินไม่พอทำนาอนันต์กับฉันทนาจะนึกถึงเจ้าแม่โรงสีเป็นคนแรก

“ขั้นตอนที่ใช้เงินเยอะที่สุดนี่คงเป็น ช่วงเริ่มไถเนี่ยต้องวิดน้ำเข้านาก่อน เริ่มใช้ตั้งแล้วนะ ไถแล้วก็มาหมัก เราก็ต้องใช้เงินไปซื้อน้ำมันอีก ถ้าเราไม่ไหว ซ้ำมันก็ต้องจ้างรถมันก็ต้องใช้ตั้ง ... เริ่มทำเราก็ไปเอาเงินจากเจ้าแม่มาทำตรงนี้ไง ซื้ออุปกรณ์อะไรเงี้ยค่อยๆ ซื้อไปเรื่อยๆ ... เวลาเราอยากได้อะไรเราก็ซื้อกับเจ้าแม่ที่นี่แหละตอนนั้นเรายังไม่ได้เอา ธ.ก.ส. แต่พอเราอยากทำอะไรเยอะ ไม่พอ เราถึงไปเอามาจาก ธ.ก.ส. ทีเดียวนึง กู้กับเจ้าแม่ที่มากที่สุดก็ประมาณ สี่หมื่นห้าหมื่นต่อเที่ยว พอเราขายได้ เจ็ดหมื่น แปดหมื่นหรือว่าแสนเงี้ย เจ้าแม่เค้าก็จะหักไปให้หมดเลย แล้วเหลือเท่าไร คินเรามา เราก็จะมีเงินคินใช้มั้ง จากนั้นถ้าเหลืออยู่ สามหมื่น เราก็บอกเจ้าแม่ไม่พอ ขออีกสามหมื่น เราเริ่มใหม่เจ้าแม่ก็ให้เงินเรามา เราก็มารวมเป็นหกหมื่นละ เราก็ได้มาทำนาต่อ เราก็หมุนเวียนอย่างนี้ไปเรื่อยๆ ถ้าไม่พอเราก็พึ่งเจ้าแม่”⁷²⁰

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับเจ้าแม่โรงสีวางอยู่บนฐาน “ความเชื่อใจ” คือ ชาวนาจะต้องทำให้เจ้าแม่เชื่อใจว่าเราจะกู้เงินมาทำนาจริงๆ และเมื่อเจ้าแม่รู้จักและเชื่อใจก็จะให้กู้เงินหรือเอาอุปกรณ์การเกษตรที่จำเป็นในการทำนาตามที่เราส่งให้ เจ้าแม่โรงสีจึงมีความสำคัญและผูกพัน

⁷¹⁹ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷²⁰ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

กับชวานามากกระทั่งชวานารู้สึกเห็นใจเจ้าแกที่ต้องบริหารแบ่งปันเงินให้ชวานาในพื้นที่กู้ยืม และเป็นที่น่าสังเกตว่าชวานาไม่คิดว่าการกู้ยืมเงินจากเจ้าแกเป็นการกู้ยืมนอกระบบ⁷²¹ โดยให้เหตุผลว่าเจ้าแกคิดดอกเบี้ยถูกมากเพียงร้อยละบาทต่อเดือน ทั้งๆ ที่เมื่อเทียบกับอัตราดอกเบี้ยรายปีของ ธ.ก.ส. แล้ว การกู้เงินจาก ธ.ก.ส. ถูกกว่าการกู้ยืมกับเจ้าแกโรงสี ร้อยละ 4 – 5 ต่อปี (การกู้เงินกับเจ้าแกมีอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปี ส่วน ธ.ก.ส. มีอัตราดอกเบี้ย 7-8%) แต่เมื่อถามว่าทำไมไม่กู้ ธ.ก.ส. ฉันทนาก็ยืนยันที่จะเลือกความสะดวก และชอบในความเอื้ออาทร การดูแลของเจ้าแกตลอดทุกขั้นตอนการปลูกข้าวมากกว่า

“เขาเชื่อใจใจ คำพูดของเราเนี่ยต้องให้เขาเชื่อได้ว่า เจ้าแกจะเอาปุ๋ยนะ จะเอาข้าวปลูกนะ เจ้าแกก็เอามาให้ ถึงกำหนดข้าวสามเดือน สี่เดือนเนี่ย เราก็โทรเรียกเขาให้เอารถมาเก็บเกี่ยว แล้วเราก็ไปเอาเงินจากเขา แกก็หักหมดทุกอย่าง เหลือสามสี่หมื่นอะไรก็ ถ้าเราไม่พอก็บอกเจ้าแกเอามาอีก ขอปุ๋ยเพิ่มอีก สามหมื่น แกก็ให้มา แกก็เริ่มจดไว้ใหม่ เจ้าแกทำบัญชีให้เราหมดเลย แต่เราก็รู้เนาะเบิกเท่าไรเรารู้ แล้วก็จะมีจดไว้ที่กลางบัญชีเลยว่าดอกเบี้ยเท่านี้กี่เดือน ดอกเบี้ยเจ้าแกนี้ไม่แพงนะ รู้สึกว่าจะร้อยละบาทต่อเดือนแหละ มันสามเดือนสี่เดือนที่เจ็ย ก็ถูกกว่ากู้นอกระบบเยอะเลย ... ถ้าเจ้าแกไม่มีเงินเพราะชวานามีเยอะไปยืมที่เป็นร้อยละ เจ้า แกก็แบ่งปันเงินให้ชวานา เขาก็บอกตรงๆ นะว่าไม่มีตัง เจ้าแกเค้าก็ตีให้แบ่งๆ กันไป ถ้าเราเอาข้าวเค้าก็เอาเงินไปซื้อพันธุ์ข้าวมาให้พวกเรา”⁷²²

รูปแบบการทำนาของอนันต์และชวานาทั้งหมดในตำบลเป็นการทำนาเพื่อการพาณิชย์เป็นการปลูกข้าวเพื่อขายให้กับโรงสีทั้งหมดโดยไม่ได้เก็บไว้บริโภคหรือเก็บข้าวเปลือกไว้เป็นเมล็ดพันธุ์ เช่นชวานาในอดีต “ปลูกข้าวนี้เราปลูกแล้วก็ขายส่งโรงสีหมดนะ ไม่ได้เก็บไว้กินเอง เพราะถ้าสีแล้วข้าวมันแฉะ กินไม่ได้ ที่เขาปลูกไว้กินเองคือ เป็นข้าวเปลือก เค้าเก็บตอนมันแห้งแล้วก็เอาไว้ในยุ้งได้ เราไม่มีที่ไว้ แถวนี่ก็ไม่มียุ้งแล้วนะ ทั้งตำบลเนี่ยไม่มีใครมียุ้งหรอก ในเขตปทุมเนี่ยไม่มี เราปลูกแล้วขายให้โรงสี เราชวานาก็ซื้อข้าวกิน”⁷²³

เมื่ออนันต์ต้องการกู้เงินมากกว่าเดิมเจ้าแกจึงแนะนำให้ไปกู้ ธ.ก.ส. อนันต์ทำสัญญากู้เงินครั้งแรกกับ ธ.ก.ส. เป็นเงิน 700,000 บาท เพื่อใช้สร้างบ้านและเป็นเงินหมุนเวียนสำหรับทำนา

⁷²¹ การกู้เงินนอกระบบตามความคิดของฉันทนาคือ การกู้เงินที่มีคนมาเก็บเงินที่บ้านทุกวัน “นอกระบบมันเก็บเราทุกวันนะ รายวันนะ” สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷²² สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷²³ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

เมื่อรายได้จากการทำนาดีขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่มีโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ในปี 2555 เนื่องจากในระยะ 2 ปีแรกของโครงการรับจำนำ อนันต์สามารถขายข้าวเปลือกได้ราคาดีกว่าเมื่อเทียบกับโครงการประกันราคาข้าว “เราก็ตีใจนะ ได้เต็ม ได้เยอะ ทุกคนดีใจหมดนะ เราเก็บเกี่ยวขายข้าว 20 - 22 เกวียนนี่เราได้เงินตั้งสองแสน”^{724,725} ทำให้อนันต์มีเงินเหลือเก็บมากขึ้น ประกอบกับอนันต์เป็นหัวหน้ากลุ่มเกษตรกรจึงเป็นที่รู้จักของเกษตรกรในหมู่บ้านเป็นอย่างดี ทั้งพอจะรู้จักร้านค้าขายปุ๋ยและยาฆ่าแมลง อนันต์และฉันทนาจึงตัดสินใจลงทุนอีกครั้งเพื่อขยายฐานะของครอบครัวให้ก้าวหน้า อนันต์กู้เงินจาก ธ.ก.ส. เพิ่มอีก 1 สัญญา (ประมาณ 300,000 บาท) แล้วนำเงินไปลงทุนเปิดร้านขายปุ๋ย การกู้เงิน ธ.ก.ส. ครั้งที่ 2 เพื่อเปิดร้านและเป็นตัวแทนขายปุ๋ยในพื้นที่จึงเป็นการปรับสถานะของอนันต์จาก ‘ชาวนาเพื่อการพาณิชย์’ สู่ ‘เจ้าของกิจการ’ โดยอนันต์นำเงินสดที่กู้จาก ธ.ก.ส. ไปซื้อปุ๋ยมาจากบริษัทแล้วนำมาให้ชาวนาในพื้นที่ซื้อเชื่อ คือ ชาวนาที่มาซื้อปุ๋ยจะเอาปุ๋ยไปใช้ก่อนและจะนำเงินมาชำระค่าปุ๋ยหลังจากเก็บเกี่ยวหรือเมื่อได้รับเงินจากการขายข้าวแล้ว ดังนั้น การเป็นตัวแทนขายปุ๋ยทำให้อนันต์ต้องรับภาระต้นทุนค่าปุ๋ยแทนชาวนารายอื่นเป็นระยะเวลาหนึ่งจนกว่าชาวนาจะเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วนำเงินมาชำระค่าปุ๋ย จากนั้นอนันต์จึงจะมีเงินไปชำระเงินกู้ให้กับ ธ.ก.ส.

“ที่บ้านเริ่มจะทำการขายสารเคมีการเกษตรนี่ เพิ่งเริ่มจะทำไม่ถึงปี ประมาณปี 56 นั้นแหละ การเป็นตัวแทนเกษตรกรเนี่ยคือ ไปกู้มาจาก ธ.ก.ส. แล้วก็ให้ชาวบ้านทำนามา เช่นมาอะไรอย่างนี้เง คือเราไม่ได้ขายได้เงินสดหรอกนะ ขายได้แบบเที่ยววิ่งเค่าทำนาที่เก็บเกี่ยวได้แล้วเอามาคืนเราเงี่ย เราทำก็เหมือนเป็นทุนให้เขาแบบนี้เง บริษัท ขายปุ๋ยที่มาส่งของให้เราเนี่ย เราไม่ได้เชื่อเงินเค้านะ เราซื้อของทุกอย่างเนี่ย ซื้อปุ๋ย ซื้อยา ซื้อน้ำมันที่ให้ชาวนาที่ทำ คือ เราเอาเงินจาก ธ.ก.ส. ที่เดียว และเป็นเงินสดเราลงทุนไปหมดเลย กำไรค่าปุ๋ย ก็ลูกนึ่ง 20 บาท ก็ไม่ได้เยอะนะ ลูกนึ่งราคาแล้วแต่ยี่ห้อ บางยี่ห้อก็

⁷²⁴ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷²⁵ อดีตกำนันคำนวณรายได้ที่ได้จากการขายข้าวในโครงการรับจำนำข้าว เมื่อเทียบกับราคาตลาดในปัจจุบัน พบว่า ชาวนามีรายได้แตกต่างกันเกือบห้าสิบลเปอร์เซ็นต์ โดย ภูมิราคาปัจจุบันราคาข้าว 8,100 บาท/ตัน ความขึ้น 15% แต่ข้าวเปลือกที่ได้มักมีความขึ้นประมาณ 20% ดังนั้น จะขายได้ประมาณ 6,800 บาท/ตัน ดังนั้น รายได้จากการขายข้าวในปัจจุบัน ที่ความขึ้น 20% = 6,800 บาท × 18 ตัน = 122,400 บาท ขณะที่ รายได้ ภูมิเข้าร่วมโครงการจำนำข้าว (นาปี) 15,000 บาท/ตัน ความขึ้น 15 % แต่ข้าวที่ชาวนาเกี่ยวจะมีความขึ้นประมาณ 20% = 12,000 บาท × 18 ตัน = 216,000 บาท ขณะที่ชาวนามีต้นทุนในการทำนาใกล้เคียงในปีที่ผ่านมา มา คือ ประมาณ 104,940 บาท/การทำนา 1 ครั้ง (คิดต้นทุนค่าเช่าที่นา 6 เดือน) (1 เกวียน/ตัน = 100 ถัง ปกติทำนาได้ประมาณ 60-80 ถัง/ไร่ เนื้อนาประมาณ 28 ไร่ ได้ข้าวเปลือกประมาณ 18 ตัน).

680 เราก็มายขาย 700 นั้นแหละ ไม่ได้ได้เยอะหรอก เราก็คิดว่าเราลองดู เพราะเราเอาของมาเยอะ ขายหลายอย่างได้เยอะหน่อย ที่นี้ทำนาประมาณปีละ 2 ครั้ง สมมติเริ่มทำนา พ.ศ. ขาวนาเค้าก็มาเริ่มกู้เอาปุ๋ย เอายาเราไปเซ็นไป จากนั้นอีก สี่ถึงห้าเดือนก็เอามาคืน เราก็ออ ตอนเริ่มขายมันก็ดูดีนะ พอมีกำไร”⁷²⁶

ภาพที่ 6.3 ประกาศนียบัตรแต่งตั้งให้นายอนันต์ สายประยงค์
เป็นผู้แทนเกษตรกรจังหวัดปทุมธานี (ถ่ายภาพเมื่อ 4 เมษายน 2558)

สิ่งที่อนันต์ไม่คาดคิดก็เกิดขึ้น มิถุนายน 2556 ธ.ก.ส. เปิดเผยแพร่รายงานตัวเลขวงเงินที่ใช้ในโครงการรักษาเสถียรภาพราคาสินค้าเกษตร ฤดูกาลผลิตปี 2554/2555 และปี 2555/2556 ว่ามีวงเงินสูงกว่า 6.6 แสนล้านบาทแล้ว ซึ่งสูงกว่ากรอบวงเงินโครงการฯ ตามมติกรม. เมื่อ ตุลาคม 2555 ซึ่งกำหนดกรอบวงเงินดำเนินโครงการไว้ไม่เกิน 500,000 ล้านบาท โดยแบ่งเป็นเงินกู้วงเงิน 4.1 แสนล้านบาท และสภาพคล่องของ ธ.ก.ส. 9 หมื่นล้านบาท⁷²⁷ ปลายเดือนมิถุนายน 2556 คณะรัฐมนตรีรับทราบผลการประชุมคณะกรรมการนโยบายข้าวแห่งชาติที่เสนอให้ปรับราคารับจำนำข้าวเปลือกเจ้า 100% ของโครงการรับจำนำข้าวเปลือกปีการผลิต 2555/56 ครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 จากราคาตันละ 15,000 บาท เป็นราคาตันละ 12,000 บาท ตั้งแต่วันที่ 30 มิถุนายน 2556 เป็นต้นไป⁷²⁸ การปรับ

⁷²⁶ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷²⁷ “เปิดแผนเงินจำนำข้าวพุ่ง,” กรุงเทพธุรกิจ, 3 มิถุนายน 2556, 1, 4.

⁷²⁸ “กรม.ไฟเขียวหั่นราคาจำนำข้าวเหลือตันละ 12,000 จำกัดเขตแดน 5 แสนต่อครัว,” 19 มิถุนายน 2556, <http://prachatai.com/journal/2013/06/47276> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

ราคาดังกล่าวแม้จะไม่สำเร็จเนื่องจากชาวนาประท้วงเรียกร้องให้คงราคาไว้ที่ 15,000 บาท/ตัน⁷²⁹ แต่ก็ได้สร้างร่องรอยการรับรู้ถึงความไม่แน่นอนในการจ่ายเงินของโครงการฯ *กัญยายน 2556* โครงการรับจำนำข้าวเริ่มมีความล่าช้าในการจ่ายเงินทำให้แก่ชาวนา ขณะที่ชาวนาเริ่มได้ยืมข้าวจากผู้จัดการ ธ.ก.ส. ซึ่งให้สัมภาษณ์กับสื่อมวลชนว่า มติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2556 กำหนดให้การบริหารโครงการรับจำนำข้าวต้องไม่เกิน 500,000 ล้านบาท แต่การรับจำนำที่ผ่านมาใช้เงินไปแล้ว 6.8 แสนล้านบาท⁷³⁰ ประกอบกับกระทรวงพาณิชย์ระบายข้าวสู่ตลาดล่าช้าและไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดว่าต้องขายข้าวให้ได้เดือนละ 10,000 ล้านบาท จึงทำให้รัฐบาลมีเงินหมุนเวียนในโครงการไม่เพียงพอ⁷³¹ *พฤศจิกายน 2556* รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง ยืนยันว่ารัฐบาลน่าจะสามารถจ่ายเงินให้ชาวนาได้อย่างแน่นอน เพียงแต่ “จ่ายล่าช้าไปบ้าง”⁷³² ความล่าช้าในการจ่ายเงินของ ธ.ก.ส. ทำให้ชาวนาในจังหวัดต่างๆ เริ่มมีการประท้วงมากขึ้น รัฐบาลจึงสั่งการให้กระทรวงพาณิชย์เร่งระบายข้าวเพื่อนำเงินมาหมุนเวียนจ่ายให้ชาวนาภายใน 31 ธันวาคม 2556⁷³³

ปัญหาการหาเงินมาจ่ายให้ชาวนายุ่งยากขึ้นอีกเมื่อรัฐบาลประกาศยุบสภาในวันที่ 9 ธันวาคม 2556 ทำให้สถานะของรัฐบาลยิ่งลักษณ์กลายเป็นรัฐบาลรักษาการ จึงยิ่งทำให้ความสามารถในการหาแหล่งเงินกู้หรือแผนการออกพันธบัตรรัฐบาลเพื่อให้ ธ.ก.ส. นำเงินมาจ่ายให้ชาวนา

⁷²⁹ “ลำดับเหตุการณ์ 13 วัน รัฐบาลพลิกนโยบายจำนำข้าว,” <http://thaipublica.org/2013/07/government-rice-pledging-policy-adjustment/> (สืบค้นเมื่อ มิถุนายน 2558).

⁷³⁰ ผู้จัดการ ธ.ก.ส. ให้ข้อมูลโครงการรับจำนำข้าวปีการผลิต 2556/2557 ต่อสื่อมวลชน ดูเพิ่มเติมใน “ชาวนาเก๋อรรรับเงิน‘จำนำข้าว’,” *มติชน*, 7 พฤศจิกายน 2556, 17.

⁷³¹ “รัฐบาล “คืนสุุดขอย” หาเงินจ่ายชาวนา”.

⁷³² “‘ทศศักดิ์’ ยันธ.ก.ส.เงินพอจำนำข้าว,” *มติชน(ป้าย)*, 25 พฤศจิกายน 2556, 17.

⁷³³ “ธ.ก.ส. ไม่มีเงินจ่ายจำนำข้าว ขอภัยชาวนาลุ้นเงินกู้รอบใหม่ 1.4 แสนล้าน,” *ไทยรัฐ(ป้าย)*, 8 พฤศจิกายน 2556, 8.

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ที่ ธ.ก.ส. อยากให้สังคมรับทราบกลับเป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม โดย ธ.ก.ส. ได้ชี้แจงกับ สตง. ธปท. และ สศค. ว่า ในรอบ 8 เดือนที่ผ่านมา ผลการดำเนินงานของ ธ.ก.ส. ขยายตัว 4 – 5 % แม้จะรวมสินเชื่อในโครงการจำนำข้าวอีก 1.6 ล้านล้านบาท ธ.ก.ส. ก็ยังมีความสามารถในการทำกำไรประมาณ 6,000 ล้านบาท ดังนั้น ผู้จัดการธนาคาร ธ.ก.ส. ยืนยันว่า “ธนาคารไม่ได้มีปัญหาสภาพคล่อง” ดูเพิ่มเติมใน “ธ.ก.ส. โชว์สภาพคล่องล้นล้นปีนี้ทำกำไรได้ 8 พันล้าน,” *มติชน*, 13 ธันวาคม 2556, 18.

ยากลำบากยิ่งขึ้นเนื่องจากเผชิญกับข้อถกเถียงตามรัฐธรรมนูญ ปี 2550 มาตรา 181^{734,735} ส่งผลให้รัฐบาลรักษาการไม่สามารถบริหารงบประมาณให้มีเพียงพอสำหรับจ่ายเงินตามกำหนดสัญญาที่ให้ไว้กับชาวนาที่นำข้าวมาเข้าโครงการฯ กำหนดการจ่ายเงินจึงถูกเลื่อนออกไปเรื่อยๆ จาก 31 ธันวาคม 2556 เป็น 15 มกราคม 2557⁷³⁶, 25 มกราคม⁷³⁷, 31 มกราคม⁷³⁸, 17 กุมภาพันธ์⁷³⁹ เป็นต้น

⁷³⁴ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 181 บัญญัติไว้ว่า คณะรัฐมนตรีที่พ้นจากตำแหน่ง ต้องอยู่ในตำแหน่งเพื่อปฏิบัติหน้าที่ต่อไป จนกว่าคณะรัฐมนตรีที่ตั้งขึ้นใหม่จะเข้ารับหน้าที่ แต่ในกรณีพ้นจากตำแหน่งตามมาตรา 180 (2) คณะรัฐมนตรีและรัฐมนตรีจะปฏิบัติหน้าที่ได้เท่าที่จำเป็น ภายใต้เงื่อนไขที่กำหนด ดังต่อไปนี้ (1) ไม่กระทำการอันเป็นการใช้อำนาจแต่งตั้งหรือโยกย้ายข้าราชการซึ่งมีตำแหน่ง หรือเงินเดือนประจำ หรือพนักงานของหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือกิจการที่รัฐถือหุ้นใหญ่ หรือให้บุคคลดังกล่าวพ้นจากการปฏิบัติหน้าที่หรือพ้นจากตำแหน่ง หรือให้ผู้อื่นมาปฏิบัติหน้าที่แทน เว้นแต่จะได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการการเลือกตั้งก่อน (2) ไม่กระทำการอันมีผลเป็นการอนุมัติให้ใช้จ่ายงบประมาณสำรองจ่ายเพื่อกรณีฉุกเฉิน หรือจำเป็น เว้นแต่จะได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการการเลือกตั้งก่อน (3) ไม่กระทำการอันมีผลเป็นการอนุมัติงานหรือโครงการ หรือมีผลเป็นการสร้าง ความผูกพันต่อคณะรัฐมนตรีชุดต่อไป (4) ไม่ใช้ทรัพยากรของรัฐหรือบุคลากรของรัฐเพื่อกระทำการใดซึ่งจะมีผลต่อการ เลือกตั้ง และไม่กระทำการอันเป็นการฝ่าฝืนข้อห้ามตามระเบียบที่คณะกรรมการการเลือกตั้งกำหนด. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550, มาตรา 181, เล่มที่ 127 ตอนที่ 47 ก (24 สิงหาคม 2550).

⁷³⁵ “รัฐบาล “ดินสุดชอย” หาเงินจ่ายชาวนา,”.

⁷³⁶ “‘ธกส.’สำรองจ่าย4หมื่นล.จํานําข้าว 15มค.เคลียร์หมด,” *มติชน*, 8 มกราคม 2557, 1, 13.

⁷³⁷ “รัฐบาล “ดินสุดชอย” หาเงินจ่ายชาวนา,”.

⁷³⁸ “อนุป.ป.ช.สรุปข้อหา‘จํานําข้าว’วันนี้ ‘ทนุศักดิ์’ยันจ่ายชาวนาครบสิ้นเดือน,” *มติชน (บ่าย)*, 16 มกราคม 2557, 12.

⁷³⁹ “ปูยัน 17 ก.พ. ค่าข้าวถึงมือ ชาวนापักหลักชุมนุมต่อ,” *มติชน(บ่าย)*, 16 กุมภาพันธ์ 2557, 1, 9.

อนันต์ก็เป็นหนึ่งในชาวนาที่ยังไม่ได้รับเงินจากโครงการรับจำนำข้าว และเผ่ารอเงินจำนวน 317,792 บาท มาตั้งแต่เดือนตุลาคม 2556⁷⁴⁰ โดยหวังว่าจะนำเงินที่ได้ไปชำระเงินกู้ให้แก่ ธ.ก.ส. และดูแลข้าวในนาที่กำลังเติบโต

ประท้วงกับลุงกำนัน

ด้วยเพราะอนันต์และฉันทนาที่มีความนิยมในพรรคประชาธิปัตย์เป็นทุนเดิม ผนวกกับมีความรู้สึกร่วมกับชาวนาคนอื่น ๆ ว่า เราต่างก็รอคอยเงินจากโครงการรับจำนำข้าวที่บริหารงานโดยรัฐบาลยิ่งลักษณ์มานานหลายเดือนเหมือนกัน ดังนั้นเมื่อ สุเทพ เทือกสุบรรณ อดีตสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ที่ผนวกการประท้วงของกลุ่มชาวนาเข้ากับการเคลื่อนไหวขับไล่รัฐบาลยิ่งลักษณ์ได้เริ่มนำกลุ่มชาวนาประท้วงเพื่อเร่งให้รัฐบาลจ่ายเงินให้ชาวนา อนันต์และฉันทนาซึ่งติดตามข่าวการประท้วงอย่างต่อเนื่อง กระทั่งทราบข่าวว่ามีชาวนาเสียชีวิตโดยคาดว่าจะมีความเกี่ยวข้องกับโครงการรับจำนำข้าวในเดือนมกราคม 2557 อนันต์และฉันทนาจึงชักชวนกันไปร่วมประท้วงรัฐบาล และตั้งใจว่าจะไปให้กำลังใจ ‘ลุงกำนัน’ (นายสุเทพ เทือกสุบรรณ) และให้กำลังใจชาวนาที่ประสบชะตากรรมเดียวกันซึ่งเดินทางมาประท้วงจากหลายจังหวัด

“ลุงกำนันที่เริ่มประท้วงว่าจะปิดกรุงเทพฯ ตรงโน้น ตรงนี้ ฉันทน์ก็บอกเริ่มแล้วๆ สงสัยเงินคงจะความหวังช้าแล้วเพราะว่าเริ่มประท้วงกันแล้ว นั่นแหละ ตั้งแต่นั้นมา ความหวังไม่มีเลย แรกๆ ก็ยังไม่ไปนะ พอคนมาเริ่มเสียนั่นแหละก็เริ่มไปเลย มันตรงกับของเราปะเลยชวนกัน ไปๆ ไปให้กำลังใจกัน ไปตั้งแต่แพนอยู่นะ หลังทำนาเนี่ยเราก็อาบน้ำอาบท่า แล้วไปกัน”⁷⁴¹

แต่ยิ่งใกล้วันครบกำหนดชำระหนี้ ธ.ก.ส. ในปลายเดือนกุมภาพันธ์ 2557 อนันต์ต้องยิ่งพยายามติดตามเก็บเงินค่าปุ๋ยจากชาวนาในกลุ่ม แน่แน่นอนว่าชาวนาที่รับปุ๋ยจากอนันต์ไปก็ตกอยู่ในสภาพเดียวกับอนันต์คือ ไม่มีเงินชำระค่าปุ๋ยเพราะยังไม่ได้รับเงินจากโครงการรับจำนำข้าวเช่นกัน “ยังไม่ได้รับเงินมาเป็นเวลา 4 – 5 เดือนแล้ว สามี่ตามเก็บเงินจากชาวนาที่อยู่ในกลุ่มแต่ไม่ได้เงินสัก

⁷⁴⁰ “เช่นจำนำข้าวผูกคอรายที่ 10 รัฐสั่งสกัดมีอบเข้ากรุง,” *คม ชัด ลึก*, 16 กุมภาพันธ์ 2557, 1, 16.; “ทุ่ม2หมื่นล้าน-เร่งจ่ายชาวนาทั้งสัปดาห์,” *ข่าวสด*, 16 กุมภาพันธ์ 2557, 1, 15.; “ถึงคิวชาวนาปทุมเหนือพุ่งผูกคอตายเช่นพิชจำนำข้าว,” *โพสต์ทูเดย์*, 16 กุมภาพันธ์ 2557.; “หนีท่วม! ผูกคอสั่งเวรรัฐศพที่ 11 ชาวนาปทุมธานี,” *ไทยโพสต์*, 16 กุมภาพันธ์ 2557, 1, 11.; “ชาวนาผูกคอตายอีก,” *ไทยรัฐ (บ่าย)*, 17 กุมภาพันธ์ 2557, 1, 15, 19.; “ทำ‘สดง.’สอบโกงข้าว/ชาวนาฆ่าตัวอีกศพ,” *สยามรัฐ*, 16 กุมภาพันธ์ 2557, 1, 10.

⁷⁴¹ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

รายเพราะได้รับแต่ใบประทวน ยังไม่ได้รับเงินค่าจำนำข้าว”⁷⁴² การได้รับเงินจาก ธ.ก.ส. จึงเป็นความหวังเดียวที่สมาชิกกลุ่มจะมีเงินมาจ่ายให้นันต์ อนันต์จึงจะมีเงินไปชำระหนี้ ธ.ก.ส. ซึ่งใกล้กำหนดเข้ามาทุกขณะได้ ในช่วงแรกอนันต์เดินทางไป ธ.ก.ส. ทุกครั้งที่ได้รับข่าวว่า ธ.ก.ส. จะจ่ายเงินให้ชานาแต่อนันต์ก็ได้รับคำตอบแบบเดิม คือ ธ.ก.ส. ไม่มีเงินจ่ายให้ชานาเพราะรัฐบาลยังไม่ได้โอนเงินมา การเดินทางไป ธ.ก.ส. ครั้งแล้วครั้งเล่าแต่คำตอบที่ได้รับยังเหมือนเดิม อนันต์ต้องเดินทางกลับบ้านพร้อมกับความเสียใจ ผิดหวังซ้ำแล้วซ้ำอีก ยิ่งต้องรอนานวันเข้าความหวังที่จะมีเงินหมุนเวียนใช้จ่ายในการทำนาและชำระหนี้ ธ.ก.ส. ก็ริบหรี่ลงเรื่อยๆ

“ธ.ก.ส. ที่นัดไปรับเงินโครงการฯ คือเรารู้ข่าวไป ว่าที่รัฐบาลนัดนะ วันที่ 5 ธ.ค. 56 ก็ให้ไปรับเงินที่ ธ.ก.ส. เพราะว่าเงินงวดนี้ออกแล้ว แล้วเขาก็ไปรับ ธ.ก.ส. ไปแล้วก็เป็นเหมือนไปนั่งรอใจ คนก็เยอะ ธ.ก.ส. ก็บอกรัฐบาลไม่มีเงิน เงินยังไม่เข้ามา คือแล้วก็กลับมาจากวันที่ 5 ธ.ค. แล้วก็มาอีก ม.ค. นัดใหม่ วันที่ 1 ม.ค. ให้ไปรอ ไปรออีกไปอีกรอบวันที่ 1 แล้วก็มาวันที่ 5 ม.ค. ก็ไปอีก คือเรียกอีกก็ไปทุกเที่ยวเลย ค่าไปก็เหมือนไปอย่างนั้นแหละ เราฟังข่าวว่าชานาเขตไหนที่จะได้เงิน ฟุ้งนี้ไปที่ ธ.ก.ส. 9 โมงก็ไปนั่งรอกัน จะได้ตั้งแล้ว เออวันนี้เราก็ตีใจละนะ แล้วรุ่งขึ้นก็ไปก็ไม่ได้ ค่า(อนันต์)ก็บอกโดนหลอก ค่าก็ให้ความหวังว่า 9 โมงให้ไปรับตั้งได้เลย แล้วก็เอาใบประทวนไปด้วย ก็หิวไป แล้วก็ต้องหิวกลับมา ไปอีกอาทิตย์นึง นัดอีก เอ้า แล้วก็ไม่เป็นไร อาทิตย์ที่แล้วไม่ได้เดี่ยวอาทิตย์นี้ต้องได้ ก็คุยกันอย่างเนี้ย ตีใจว่าจะได้ตั้งแต่ไปก็ผิดหวังกลับมา กลับมาก็หน้าแห้ง ไปทุกคนนะกลับมาทุกคนคือไม่ออก ถึงกลับมาคิดหนักใจ เครียด ตอนนั้นเป็นหนี้ ธ.ก.ส. คือ เป็นหนี้ค้างอยู่ 7 แสน เพราะว่าจากโครงการจำนำชานา เป็นเงินอยู่ 3 แสนเง ละครันมีหนี้ 7 แสน เจอแบบนี้เราจะหมุนเวียนได้ไง ปกติมันหมุนเวียนได้ คือ ไม่เยอะอย่างนี้ ... รอตั้งแต่ ต.ค. 56 แล้วก็รอมา 4 - 5 เดือน”⁷⁴³

⁷⁴² “เช่นจำนำข้าวผูกคอรายที่10รัฐสั่งสกัดมือบเข้ากรุง,” 16.; “ทุ่ม2หมื่นล้าน-เร่งจ่ายชานาทั้งสัปดาห์,” 15.; “ถึงคิวชานาปทุมหนี้พุ่งผูกคอตายเช่นพิษจำนำข้าว,”.; “หนี้ท่วม!ผูกคอสั่งเวยรัฐศพที่ 11 ชานาปทุมธานี,” 11.; “ชานาผูกคอตายอีก,” 15, 19.; “ทำ‘สดง.’สอบโกงข้าว/ชานาฆ่าตัวอีกศพ,” 10.

⁷⁴³ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. - 16.00 น.

6.2 ขนวนกระตุ้น

การขาดเงินหมุนเวียนในการทำนาทำให้อันต์ไม่มีเงินทุนปลูกข้าวรอบใหม่ให้แก่องกรม ได้ผลผลิตดั่งหวัง ความแน่นอนของกฎเกณฑ์ที่ได้รับการยืนยันจากรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐทำหน้าที่เป็นขนวนกระตุ้นการฆ่าตัวตาย คือ รัฐบาลแสดงให้เห็นความแน่นอนว่า ไม่สามารถจ่ายเงินของโครงการฯ ให้อันต์นำมาชำระเงินแก่ ธ.ก.ส. ได้ตามกำหนด การไม่ได้รับเงินจากโครงการรับจำนำข้าวทำให้อันต์ขาดเงินหมุนเวียนในการทำนาทั้งซื้อน้ำมันใส่เครื่องสูบน้ำเข้านา ซื้อปุ๋ยมาหว่านบำรุงต้นข้าว ทำให้ต้นข้าวที่กำลังเติบโตและขาดน้ำกลับถูกหนูกัดกินจนเสียหายเป็นบริเวณกว้าง แม้คิดอยากจะพึ่งเงินกู้ธนาคารเพื่อหาเงินหมุนเวียนมาใช้จ่ายทำนาแต่อันต์ก็กลัวว่าจะยิ่งเป็นการเพิ่มต้นทุนการทำนา ทั้งเห็นว่าเป็นการแก้ปัญหาไม่ถูกจุดเพราะปัญหาคือ รัฐบาลยังไม่มีเงินมาจ่ายให้ชาวนา

“ตอนนั้น จำไม่ได้แล้วนะว่าข้าวประมาณกี่เกวียน แต่เป็นเงิน สามแสนกว่า สามแสนหนึ่งหมื่นกว่าบาท ที่เค้าเครียดหนักนี่ก็คือ นาก็ทำอยู่ แต่เรา คือ เราไม่ได้เงินจากตรงไหนเลย ที่เครียดหนักที่เค้าเสียเนี่ย คือ ข้าวที่นาจะวิดน้ำก็ไม่มิดัง นาทั้งสามสิบไร่ หนูก็ลงกินเป็นฝั่เป็นแปลง มันกินที่เดียนเลยนะ กินที่เป็นเกวียนหนะ มันไม่ได้กินอยู่ที่ๆ มันไปทั่วเลย มันเสียหายเยอะแ่ เค้าก็ไม่อยากไปเจอนา คือ ไม่มีเงินนะเขาก็เครียดหนักใจ คือ แล้วจะกู่เขา เขาก็คิด ร้อยละ 20 แล้วข้าวที่หว่านปุ๋ยก็ไม่รู้จะเอาตั้งที่ไหน”⁷⁴⁴

แม้อนันต์จะชอบการทำนามากเพียงใด แต่เมื่อไม่มีเงินจึงไม่มีอะไรต้องจัดการที่ทุ่งนา ไม่ต้องไปนาแต่เช้าและกลับค่ำๆ อีก อนันต์จึงกลับบ้านไวกว่าปกติ กิจกรรมที่ทำเมื่อไม่ต้องไปทำนา คือ การติดตามข่าวโครงการรับจำนำ ทำให้อันต์รู้ว่ายังมีชาวนาอีกมากที่ประสบชะตากรรมเหมือนอนันต์ แม้ปากจะพูดว่าสงสารชาวนาคนอื่นๆ แต่ก็สะท้อนความรู้สึกในใจของอนันต์ ฉันทนาเข้าใจแต่ก็ทำได้เพียงปลอบใจและให้กำลังใจกันว่า “เดี๋ยวก็คงได้เงิน”

“เย็นก็กลับไว 5 - 6 โมงก็กลับแล้ว คือ ปกติเนี่ย ตีห้าหรือตีสี่เนี่ย จะไปนาแล้ว แต่ที่นี้คือไม่ออกแบบนั้นแล้ว บางทีเช้ามั่ง 7 โมง 8 โมง ปกติเนี่ยเค้าจะไปทำนาเนี่ย ตี 5 รืออะไรเนี่ยเค้าจะไปวิดน้ำ ทำนา ไปขลุกอยู่ที่นาใจ เค้าชอบ กลับมาก็ทำกับข้าว กินข้าว กินปลาแล้วก็มาดูโทรทัศน์ ดูทุกวันเงี้ย เราก็เฮ้ ข้าวโครงการรับจำนำข้าวเนี่ย คนอื่นก็เป็นเหมือนเรานี่หว่า ไม่ใช่เราคนเดียว ดูแล้วเขาก็พูดออกมา “เนี่ย น่าสงสารเค้าเนอะ

⁷⁴⁴ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. - 16.00 น.

เขายังไม่ได้ตั้ง” ของเรา เดี่ยวก็คงได้แหละ คือ ปลอบใจตัวเองแหละ คือผลสุดท้ายแล้ว มันก็ไม่ได้เหมือนกัน”⁷⁴⁵

การเลือกตั้ง ในวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2557 ปรากฏผลชัดเจนว่าจะยังไม่มีรัฐบาลที่มีอำนาจในการบริหารงบประมาณมาจัดสรรเงินให้แก่ชาวนา อนันต์จึงไม่เดินทางไปรอรับเงินที่ธนาคารอีก ประกอบกับรู้ว่าถ้า ธ.ก.ส.จ่ายเงินเพื่อนต้องโทรมาตามให้ไปรับเงินอย่างแน่นอน อนันต์จึงใช้เวลาไปกับการออกไปมองดูต้นข้าวที่เสียหายจากหนูและนาที่ขาดน้ำและปุ๋ย จากนั้นจึงกลับมานั่งดูข่าวลงก้านนอยู่ที่บ้าน การนั่งดูข่าวทำให้อนันต์และฉันทนาทราบว่า มีข่าวจากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาสวมสิทธิ์ และรัฐบาลขายข้าวได้แล้วแต่เงินยังไม่ถึงมือชาวนา ความรู้สึกที่ว่า ‘รัฐบาลโกงชาวนา’ จึงปรากฏชัดขึ้นเรื่อยๆ กระทั่งถึงกำหนดรับเงินครั้งใหม่เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2557 เพื่อนชาวนาที่เดินทางไปรอเงินที่ ธ.ก.ส. ยังคงไม่โทรตามให้อนันต์ไปรับเงิน

“จนมาเดือน ก.พ. นะ (พี่ฉันทนา เริ่มพูดตืดๆ ซัดๆ เมื่อถึงช่วงเวลาที่จะพูดถึงคุณอนันต์) วันที่ 5 ก.พ. เค้ายังนัดให้ไปรับเงินกันอยู่นะ ก็ไม่ได้ นัดได้เงินอยู่ แล้วก็ไม่ได้ไปตอนวันที่ 5 ก.พ. เราไม่ไปอยู่ที่บ้านฟังข่าว เขา(อนันต์)ก็บอกว่า “ให้เขาไปกันแล้วเดี่ยวเราค่อยไปทีหลังได้ถ้ามันได้ตั้งนะ” วันที่ 5 ก.พ. แล้วก็มา วันที่ 10 หรือยังไงไม่รู้ 5 วันนัดที่ 5 วันนัดที่นี้แหละ เค้าก็นัดตั้งไปเรื่อยๆ ทุกอาทิตย์เลย ละที่ดูๆ ข้าวเห็นมัยละนัดทุกอาทิตย์เลย แล้วมาจริงๆ แล้ว คือ เราดูแล้ว มีข้าวรับจำนำไปขาย ทำไมข้าวเราไม่มี แต่มีข้าวจากเขมร ที่ดูข่าวนะ แล้วข้าวเราไปไหนหมด ในเมื่อเค้าซื้อข้าวเราเนี่ย จริงๆ เค้าต้องจ่ายเงินเราที่เค้าเอาไปขาย แล้วข้าวเราไปไหนหมด แล้วเงินทำไมเขาไม่มาจ่ายหายไปไหนหมด แล้วเราจะไปถามใคร ... ก็ได้แต่พูดคำเนี่ย คือ เค้าเอาไปขายแล้ว แล้วเงินเราไปไหน ข้าวขายได้แล้วมาดูๆ ข้าวอะ มีจ่ายแล้วโวย เดี่ยววันที่ 10 นี้ได้ละ ทุกคนหมดเลยชาวนาให้ไปรับเงินได้เลย 10 ก.พ. ไปแล้วก็ไม่ได้ ... เวลาเราเลือก ส.ส. เราก็ดูว่าเค้าทำถูกมัยอะไร้อันไหนที่ไม่ถูกเนี่ยเหมือนกับเค้าโกงเงี้ย แล้วทำไมต้องโกงชาวนา (เสียงเครือ เริ่มร้องไห้) ไซ้มัย ชาวนาที่จริงมันไม่มีอะไรเลยนะ ชาวนาเนี่ยหวังเกี่ยวข้าว ได้เงิน คือชาวนาคิดแค่นี้ อย่างอื่นเนี่ยจะคิดแบบอื่นนี้ไม่มีชาวนาทุกคนนะ ไปถามนะ ที่เค้าทำนาคือเราต้องการเงินตรงนี้”⁷⁴⁶

⁷⁴⁵ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷⁴⁶ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

ธ.ก.ส. ในฐานะชนวนกระตุ้นการฆ่าตัวตาย

ขณะที่อนันต์นั่งดูทีวีอยู่ที่บ้านและกำลังเครียดกับการไม่มีเงินไปลงทุนทำนา ยิ่งเครียด อนันต์ก็ยิ่งเวียนหัวทั้งกังวลใจถึงเงินที่ขาดมือและห่วงที่ดินปลูกบ้านซึ่งเอาไปค้ำประกันเงินกู้กับ ธ.ก.ส. ไว้ว่าอาจจะหลุดมือ พนักงานของ ธ.ก.ส. ก็เดินทางมาติดตามทวงเงินกู้จากอนันต์ถึงหน้าบ้าน และยืนยันว่าไม่สามารถยืดระยะเวลาการชำระหนี้ออกไปได้ โดยแนะนำว่าหากอนันต์ไม่มีเงินส่งทั้งต้น และดอกก็ส่งเฉพาะดอกเบี้ยไปก่อนเจ็ดพันกว่าบาท แต่เมื่ออนันต์ไม่มีเงินแม้แต่จะส่งดอกเบี้ยเพราะ เงินทั้งหมดอยู่ที่ ธ.ก.ส. พนักงาน ธ.ก.ส. จึงเสนอให้ออนันต์นำไปประทวนมากู้ ธ.ก.ส. เพื่อนำเงินกู้มา หมุนเวียนทำนาและชำระเงินกู้กับ ธ.ก.ส. ไปก่อนได้ แต่ออนันต์และฉันทนาปฏิเสธที่จะกู้ ธ.ก.ส. เพิ่ม อีก 1 สัญญา เพราะคิดว่าการกู้เงินอีกก็ยิ่งเป็นการเพิ่มพูนหนี้สิน ภายหลังจากพนักงาน ธ.ก.ส. กลับไปอนันต์ยิ่งปวดหัวและเครียดหนักขึ้น

“จำได้ว่าที่ ธ.ก.ส. มานะ มันถึงกำหนด เดือน ก.พ. นี้แหละ วันที่เท่าไรนะ ?? วันที่ 27 รืออะไรเนี่ยแหละ วันนั้น ธ.ก.ส. เขามาหาฉันทน์ที่ร้านไง ก็เลยพามาที่บ้าน พอตีแปดก็ไม่ได้ออกนาวันนั้น เขาเครียดหนัก เห็นนาแล้ววิดน้ำก็ไม่ได้ (เสียงเริ่มครี้อ) ปุ๋ยก็ไม่ได้ใส่ คือว่ามันเหมือนมันขาดนะ นามันขาดทั้งน้ำทั้งปุ๋ยจ้ะ โอ้ช่วงนี้เงินก็ไม่มี แล้ว พอตี ธ.ก.ส. เค้าก็มาทวงหนี้ว่า เออถึงกำหนดชำระเนี่ยถ้าไม่ได้ต้นก็จ่ายแต่ดอก แพนก็เลยบอกว่า ก็เงินผมนะอยู่ที่ ธ.ก.ส. นะ คือจำนำข้าวตอนเนี่ย ผมยังไม่ได้ตั้งมาเลย ที่มาเก็บตั้งผมเนี่ยผมจะเอาตั้งที่ไหน ถามว่าที่ ธ.ก.ส. เงินออกரியง้อออกแล้วผมก็ให้ ธ.ก.ส. เค้าก็บอกเงินยังไม่เข้ามาจากรัฐบาล นั่นแหละ คือเราไม่มีเงิน เขา (อนันต์) ก็คิดหนักใจ เครียดมากๆ ตอนกู้เงิน ธ.ก.ส. นี้เอาที่ดินค้ำ เอาที่ที่บ้านนี้แหละ เลยเครียดใหญ่เลย ตอนกู้มากำร้านปุ๋ย เคมีการเกษตรเนี่ยก็ไปกู้เงินมาจาก ธ.ก.ส. เพิ่มไง คือเอามาทำตรงนี้ ดังนั้นเลยมียอดกู้ทั้งทำนาที่เคยกู้มาก่อน แล้วก็กู้มากำร้านปุ๋ยเคมี ถ้าให้ ธ.ก.ส. ช่วยเหลือ ด้วยการเอาไปประทวนกู้อีกทีเนี่ย ก็จะมี 3 สัญญา เลยบอกไม่เอา พอก่อน คือ เราได้เงินมาตรงนี้ คือเราแบ่งใช้ไป เราก็อำไปได้ไงต้องมาพอกอีกหรือ เราก็ต่อรองให้ ธ.ก.ส. รอไปก่อนก็ไม่ได้เนี่ยยังงี้เค้าก็จะเอาดอก ยังไงธนาคารถึงเวลาของเขาเจ็ยงี้ก็ต้องเอา ตอนนั้นเราก็มี 2 สัญญาเงินกู้ ดอกที่ต้องจ่ายก็เจ็ดพันกว่าบาท แล้วตอนนั้นในบ้าน เนี่ยไม่มีตั้งเลยไง ไม่มีตั้งมานานแล้วไง คือรอเงินตรงเนี่ย ถ้าเรามีเงินตรงเนี่ยเราก็จะไม่คิดหนักใจ คือมีเงินหมุนเวียน แล้วก็ไปแบ่งซื้อนี้ไปวิดน้ำ ไปทำอะไร ... เขา(อนันต์)เวียนหัวที่เขาไม่ออกนาวันนั้นหนะที่ ธ.ก.ส. ก็มาถึงบ้านนะ ตอน ธ.ก.ส. บอกว่า ฟือนันต์ก็

ชำระดอกเบี้ยเป็นขั้นต้นไปก่อน เขาก็รับปากเค้าไปคือ พักหน้าไปเจี้ยแต่เราก็ไม่มีเงิน”⁷⁴⁷

รุ่งเช้าของวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ฉันทนาตื่นแต่เช้าออกไปเปิดร้านตามปกติ คิดว่ายังไงเสียสามีคงไม่ออกไปทำนาเพราะเครียดและบ่นปวดหัวมากตั้งแต่เมื่อวานนี้ ฉันทนาจึงตั้งใจจะเตรียมข้าวเช้าให้กินในช่วงสาย เมื่อจัดเตรียมของที่ร้านเสร็จฉันทนาจึงกลับมาเตรียมข้าวที่บ้าน ฉันทนาเห็นร่องเท้าของอนันต์วางอยู่หน้าบ้านแต่ตามหาตัวอนันต์ไม่พบจึงเรียกลูกให้มาช่วยกันตามหา ในที่สุดก็พบอนันต์ผูกคอตายด้วยสายเข็มขัดนิรภัยที่บ้านไม้หลังเก่าด้านหลัง

“เค้ามาเสียชีวิตวันที่ 15 ก.พ. ประมาณตีห้ากว่าหนะ ตอนตีห้าฉันอยู่บ้านอยู่เลย ฉันก็แต่งตัวไปตลาด แล้วก็ไปอยู่ที่ร้านยันทกโมงครึ่งนะ มาถึงร้านแล้วฉันก็เปิดขายของก่อน เพราะให้คนงานเข้า 8 โมง วันนี้เขาไม่ไปนาก็ก็อยู่ว่าเขาไม่ไปนา เดียวให้เค้ากินข้าวสายๆ หน่อยก็ได้ เค้าบ่นปวดหัวตั้งแต่เมื่อวานแล้ว เขาก็บอกปวดหัวหนักเลยเนี่ย ฉันก็บอกอย่าเครียดมากซี ก็บอกเขาเจี้ย เราไม่ได้เป็นคนเดียว เค้าเป็นกันทั่วไปหมด แต่ที่นี้ที่เครียดเนี่ย หมายถึงว่าเราไม่ได้เงินตรงนี้ แต่ไม่รู้ว่าจะได้เมื่อไหร่ คือ ไม่มีคำตอบที่รัฐบาลจะตอบเราว่า ชาวนาต้องได้อย่างนี้ ได้นั่นนอน ... เขาก็คิดหนัก เลยเสียไป (ร้องไห้)”⁷⁴⁸

“สามีเครียดคิดมาก บ่นให้ฟังมาหลายครั้งแล้ว และโดยเฉพาะที่ปลูกบ้านสามีก็นำไปจำนองกับธนาคาร ธ.ก.ส. ไว้ เงินใช้หนี้ก็ไม่พอ จึงเป็นสาเหตุให้ผูกคอตายเสียชีวิต”⁷⁴⁹

การเสียชีวิตของอนันต์ยิ่งทำให้ฉันทนารู้สึกว่า ช่วงเวลาที่รอรับเงินจากโครงการรับจำนำข้าวนั้นเป็นช่วงที่ยากลำบากที่สุดของชีวิตการทำงานสิบกว่าปีที่ผ่านมา

“ชีวิตที่ทำนามาสิบปี สิบกว่าปีเนี่ย ช่วงที่ชีวิตชาวนายากลำบากที่สุดก็ช่วงไม่ได้เงินจำนำข้าวนี้แหละ เงินชงักตั้งแต่ปลายปี 56 แล้วก็มา 57 ปี 57 เค้าเสียชีวิตวันที่ 15 ก.พ. 2557 ปกติเขา(รัฐบาล)ไม่เป็นอย่างนี้ไง อย่างดีเต็มที่ซ้าก็ 10 วัน ก็คืออันนี้มันหลายเดือน คือเราจะเอาเงินหมุนเวียนไม่มีตรงนี้แล้ว”⁷⁵⁰

⁷⁴⁷ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷⁴⁸ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷⁴⁹ “เช่นจำนำข้าวผูกคอตายที่ 10 รัฐสั่งสกัดมีอบเข้ากรุง,” 16.

⁷⁵⁰ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

6.3 ผลที่เกิดขึ้นหลังจากการฆ่าตัวตาย

ภายหลังการเสียชีวิตของอนันต์มีหน่วยงานหรือกลุ่มองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการให้ความช่วยเหลือ 3 องค์กร โดยหากเรียงลำดับจากความไวของการเข้ามาให้ความช่วยเหลือ พบว่ากลุ่มที่เข้ามาช่วยเหลือกลุ่มแรก คือ กลุ่ม กปปส. (คณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข) ธ.ก.ส. และสำนักพระราชพิธีการ ตามลำดับ ซึ่งแต่ละกลุ่มมีการให้ความช่วยเหลือเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนในรูปของการให้เงินช่วยเหลือและข้อเสนอเพื่อขยายระยะเวลาการชำระหนี้

การช่วยเหลือจากกลุ่ม กปปส.

ขณะที่อนันต์เสียชีวิตเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่สุเทพ เทือกสุบรรณ แกนนำ กปปส. ร่วมกับกลุ่มชวามาเคลื่อนไหวประท้วงขับไล่รัฐบาลยิ่งลักษณ์ ดังนั้นเมื่อข่าวการฆ่าตัวตายของอนันต์ทราบถึงผู้สมัคร ส.ส. พรรคประชาธิปัตย์ เขต 1 ปทุมธานี (นายเอกชัย นาคบุรินทร์) จึงรีบให้การช่วยเหลือทันทีในวันเดียวกับที่อนันต์เสียชีวิต โดยผู้สมัคร ส.ส. ประชาธิปัตย์นำรถไปรับฉันทนาจากที่วัดเพื่อนำหลักฐานต่างๆ ไปขอรับเงินช่วยเหลือเบื้องต้นจาก กปปส. จำนวน 200,000 บาท ฉันทนาจึงนำเงินดังกล่าวมาใช้ในพิธีศพของอนันต์

หลังจากนั้นนักดนตรีที่เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับ กปปส. จึงจัดคอนเสิร์ตเพื่อหาเงินช่วยชวานาชื่อ “คอนเสิร์ตแบเบอร์ เพื่อชวานา by Joe & Kong and His Idol”⁷⁵¹ เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2557 ภายหลังจากเสร็จสิ้นคอนเสิร์ตที่นักดนตรีได้มอบเงินให้แก่ครอบครัวของชวานา ผู้เสียชีวิตรายละ 200,000 บาท ที่เวที กปปส. ซึ่งฉันทนาเป็นหนึ่งในครอบครัวชวานาผู้สูญเสียและไปรับเงินช่วยเหลือด้วยเช่นกัน

ด้วยความนิยมในพรรคประชาธิปัตย์เป็นทุนเดิม เมื่อฉันทนาได้รับความช่วยเหลือจากผู้สมัครของพรรค และ กปปส. อย่างรวดเร็ว ยิ่งทำให้ฉันทนาประทับใจพรรคประชาธิปัตย์มากยิ่งขึ้น ฉันทนาจึงรู้สึกดีใจมากที่ได้รับการช่วยเหลือ และตั้งใจว่าจะนำเงินที่ได้ไปชำระหนี้ ธ.ก.ส. ปัจจุบันฉันทนาเหลือบัญชีเงินกู้กับ ธ.ก.ส. อยู่เพียง 1 บัญชี คงเหลือเงินต้นประมาณ 200,000 บาท ซึ่งเชื่อว่าน่าจะพอทำมาหากินขายอาหารตามสั่งเพื่อเก็บเงินชำระหนี้ให้แก่ ธ.ก.ส. ได้

“ชวานาคนที่ 11 เนี่ยเป็นแฟนพอดี้ที่เสียเนี่ย แล้วพอดี้ (เริ่มพูดตะกุกตะกัก) คือ นักข่าวมารีตำรวจมา มาถ่ายออกรายการ ว่าชวานาคนนี้รายที่ 11 แล้ว ที่ผู้ก่อคดีตาย เรื่องโครงการรับจำนำข้าวที่ว่าไม่ได้ตั้ง ก็แค่ข่าวออกไปหนะก็พอดี้กับลุงกำนันเค้าก็กำลังประท้วงเรื่องหลายๆ อย่าง แล้วมีเรื่องจำนำข้าวอยู่ด้วยไง เขาก็รู้เขาก็มีหนังสือมา ตอนนั้นมีหนังสือมาเอาศพไปวัด ทีนี้คนชื่ออะไรนะที่เป็นผู้ลงสมัคร ส.ส. ของปทุมธานี เลือกลงแล้วไม่เคยได้ซักที เขาเข้ามาแล้วบอกว่า จะมีเงินช่วยเหลือจากพรรคประชาธิปัตย์ เค้าก็บอกเดี๋ยวไปกับผมนะ เดี๋ยวไปหาลุงกำนัน เดี๋ยวลุงกำนันจะช่วย ฉันทน์

⁷⁵¹ แถลงการณ์ของคณะกรรมการคอนเสิร์ต แบเบอร์ เพื่อชวานา by Joe & Kong and His Idol เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2557 ระบุว่า ภายหลังจากจบคอนเสิร์ตฯ ได้ปิดบัญชี “โจ ก้อง เพื่อชวานา” กระทบการแทนโดย นายจิรายุส วรรธนะสิน และ นายสหรัถ สังคปรีชา” ได้ยอดบริจาครวมทั้งสิ้น 4,364,329.07 บาท ซึ่งได้นำเงินไปใช้จ่าย คือ 1) มอบเงินให้แก่ครอบครัวชวานาที่ทำอัตวินิบาตกรรม จำนวน 11 ราย รายละ 200,000 บาท ได้แก่ (1) นางบุญเหลือ ศรีมุก (2) นายเฉลิมจันทร์แดง (3) นายทองมา ไกยสวน (4) นายเมือง พันธุ์ชาติ (5) นายเหลา สุวรรณทอง (6) นางบุญมา สระทองอ้วน (7) นายพิเชษฐ์ เพชรรัตน์ (8) นางปราณี ภูนาท (9) นายอนันต์ สายประยงค์ (10) นายแพง สารวัน (11) ชวานาจังหวัดนครราชสีมา รายล่าสุด รอยืนยันชื่อ รวมเป็นเงิน 2,200,000 บาท 2) มอบเงินให้แก่ครอบครัวผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ความรุนแรง ตั้งแต่วันที่ 18-25 กุมภาพันธ์ 2557 ทุกจุด รวมเป็นเงิน 1,050,000 บาท และ 3) มอบเงินส่วนที่เหลือทั้งหมด 1,114,329.07 บาท ให้แก่กองทุนชวานาที่เข้ามาชุมนุมในกรุงเทพมหานคร ดูเพิ่มเติมใน Kong Saharat Fanpage, 27 กุมภาพันธ์ 2557, <https://www.facebook.com/kongsaharatfanpage/posts/597920533616343> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

ไม่รู้จะช่วยอะไร คือก็ไปกับเขา ไปให้เอาบัตรประชาชน ทะเบียนบ้านอะไรเนี่ย เอกสาร ถ่ายไป เคื่ก็ช่วยเป็นเงิน 200,000 บาท เงินที่ได้ก็เอามาจัดการเรื่องงานศพ ก็ได้เงิน จากลุงกำนันนั่นแหละมาทำตรงนี้ ... ถ้าเทียบกับ ธ.ก.ส. ของลุงกำนันมาช่วยก่อนอีก พอเรื่องเผาเสร็จแล้วถึงจะมาได้เงินที่ ธ.ก.ส. ได้เงินที่ ธ.ก.ส. คือ ก็ไม่ได้เอามา ใช้หนี้เค้า ไปหมดเลย ไม่รับมาเลย ให้เหลือบัญชีบัญชีเดียวคือบัญชี 7 แล่น นี่แหละ ...”⁷⁵²

“ตอนที่ไปรับเงินที่ลุงกำนันก็ไปกันครบนะ ขึ้นเวทีไปรับเงินจากลุงกำนัน 200,000 แล้ว ลงมาเจอทาทายัง ก็ให้คนละ 10,000 บาท (ไปรับก่อนที่เวทีจะย้ายไปสวนลุม วันหนึ่งมั้ง) ดีใจมีคนมาช่วยเรา นักร้อง (นูโว) ก็ให้เรา 200,000 ก็เป็นชาวนา 11 ครอบครัว ครอบครัวละ 200,000 บาท จากเงินที่ได้มาจากร้องเพลงหาเงินหนะ เคื่ก็ถามว่าจะเอาเงินไปทำอะไร เราก็บอกจะเอาไปให้ ธ.ก.ส. ... ตอนนี่ก็เหลือหนี้ ธ.ก.ส. ประมาณ 200,000 เราก็ว่าเราไหวนะ ส่งไปเรื่อยๆ ไม่อยากกู้เพิ่มแล้ว กลัวเครียด คิดหนักเหมือนแพน เราก็ขายของเก็บได้มั้งเราก็เอาไปให้ ธ.ก.ส. ทอยยเก็บไปที่ละนิดๆ”⁷⁵³

ธ.ก.ส. การให้ความช่วยเหลือและผลต่อหนี้สิน

ภายหลังการเสียชีวิตของอนันต์ ธ.ก.ส. จึงเร่งรัดเงินจากโครงการรับจำนำข้าวให้แก่ ฉันทนา ก่อนชาวนาคนอื่นๆ ในตำบลเป็นกรณีพิเศษ อำนวยความสะดวกในการเปลี่ยนชื่อผู้กู้และผู้ได้รับเงินในใบประทวน รวมทั้งส่งมอบเงินฌาปนกิจสงเคราะห์ตามที่ครอบครัวของผู้เสียชีวิตพึงจะได้รับ อย่างไรก็ตาม ธ.ก.ส. ไม่ได้เปลี่ยนแปลงเงื่อนไขสัญญาการกู้เงินแต่อย่างใด และ ธ.ก.ส. ยังยินดีให้ฉันทนา กู้เงินเพิ่มได้ตามหลักทรัพย์ที่ค้ำประกัน และเมื่อฉันทนาได้รับเงินจากโครงการรับจำนำข้าว จาก ธ.ก.ส. ฉันทนาก็ใช้เงินดังกล่าวชำระหนี้เงินกู้เพื่อปิดบัญชีเงินกู้ฉบับที่ 2 ซึ่งอนันต์กู้เพิ่มมาเพื่อทำร้านขายปุ๋ย

“หลังจากเสียชีวิต ตอนที่เค้าเสียนะ ก็ไม่ได้ช่วยอะไร (เสียบ) ไม่มีใครมาช่วยเลย มีแต่มาถามเฉยๆ นะว่าทำไมถึงเสียชีวิตนั่นแหละ (ร้องไห้) วันนั้น ธ.ก.ส. เคื่ก็ไม่ได้ยึดระยะเวลาชำระหนี้ให้นะ ก็เป็นไปตามเงื่อนไขของ ธ.ก.ส. เพราะ ธ.ก.ส. เขาช่วยเราไม่ได้ มีทางเดียวคือ เราต้องกู้ยืมอย่างเดียว เคื่ไม่ได้มีมาตรการที่ว่าจะช่วยชาวนาเนี่ย ไม่มีใครช่วยอะไรเลย การช่วยเหลือต่างๆ ของพวกหน่วยงานอื่นๆ เช่นพวกพัฒนาเกษตรกร อะไรนั่นเราก็ต้องไปเอาของเขาอยู่ดีเราก็ต้องเสียดั่งค่าของ ดอกเบี้ยก็ต้องเสียอยู่ดี คือ ไม่ได้ช่วย ตอนที่พี่เค้าเสียชีวิต ธ.ก.ส. เคื่ก็ถามว่ามีใบประทวนอยู่ไหม พี่เค้าก็ให้เอาไป

⁷⁵² สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷⁵³ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 4 เมษายน 2558 เวลา 15.00 – 16.00 น.

ประทวนเนี้ยไปยื่นที่ ธ.ก.ส. แล้วให้ฉันทเปลี่ยนชื่อ จากชื่อแฟนเป็นชื่อฉันท แล้วบอกว่าเค้าจะให้เป็นกรณีพิเศษ คือ ค่ารับจำนำข้าวเนี้ย คือจะให้ก่อนเขา นี่คือ ตอนที่เสียชีวิตแล้ว ก็ช่วยได้เท่านั้น คือจะเร่งรัดให้ก่อน ไอ้ตอนที่ยังไม่เสียชีวิตเนี้ย ไปที่ธนาคาร คือไปแล้วก็กลับมา ผิดหวังกลับมาไง มาได้ตอนที่เสียชีวิตแล้ว เค้าจะเร่งรัดให้ ... พอได้มาเราก็เอาเงินจากโครงการจำนำข้าวเนั้นแหละได้มาเท่าไรใช้หนี้คืน ธ.ก.ส. ไปหมดเลย”⁷⁵⁴

สำนักราชเลขาธิการ

ฉันทนาผู้ศึกษาซึ่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบรมวงศานุวงศ์ที่ให้ความสนพระทัยความทุกข์ยากของชาวนา ฉันทนาเล่าว่าหลังจากอนันต์เสียชีวิตมีเจ้าหน้าที่จากสำนักราชเลขาธิการมาสอบถามถึงเหตุการณ์การฆ่าตัวตายของอนันต์พร้อมทั้งนำถุงพระราชทานมามอบให้ถึงบ้าน อีกประมาณ 3 เดือนต่อมาเจ้าหน้าที่ได้เดินทางมาที่บ้านฉันทนาอีกครั้งพร้อมทั้งนัดหมายฉันทนาให้ไปรับของพระราชทานและเงินช่วยเหลือจำนวน 50,000 บาท ที่สนามหลวงพร้อมกับตัวแทนครอบครัวชาวนาที่มีผู้เสียชีวิตจากความล่าช้าของโครงการรับจำนำข้าว

ภาพที่ 6.4 พระบรมฉายาลักษณ์ซึ่งฉันทนาได้รับเมื่อครั้งไปร่วมงานที่สนามหลวง และ
ถุงพระราชทานที่เจ้าหน้าที่จากสำนักราชเลขานำมามอบให้ฉันทนาที่บ้าน
(ถ่ายเมื่อ 4 เมษายน 2558)

⁷⁵⁴ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

“เมื่อตอนแพนเสียชีวิต ก็มีราชเลขามาที่บ้าน มาครั้งแรกเค้ามากัน 4 คน มาถาม แล้วก็ถ่ายรูปไป และเอาถุงพระราชทานมาให้มีพวกนม ขนม มาฆ่า ข้าว ของใช้มาให้ถุง เบื่อเริ่มเลย มารถตู้ เทียวที่สองอีกประมาณ 3 เดือนเขาก็บอกก็ให้เราไปรับของที่สนามหลวง เราไปเขาก็ให้รูปมา และให้เงิน 50,000 บาท เค้าให้ทั้งหมด 11 ครอบครัวนะ ที่เป็นชาวหนะ ที่แรกเค้าโทรมาถามว่าไปถูกมั๊ย เราก็บอกไปถูก เค้าก็เลยให้เบอร์ไว้ ไปถึงทางเข้าให้โทรหา เค้า เค้าก็สอนให้ถอนสายบัวรับของจากพระรูป จากรูปแล้วก็เดินไปอีกห้องหนึ่ง ถึงได้เงิน เราก็เล่าให้ราชเลขามาฟังเรื่องเป็นหนี้ เค้าก็ให้กำลังใจ ให้สู้นะ บอกในหลวงท่านห่วงใย เลยให้อาของมาให้ ตอนไปรับเงินก็เจอหลายคนที่เคยเจอที่เวทีก้านั้น ตอนที่ไปรับเงิน เหมือนกัน”⁷⁵⁵

แม้ว่าการช่วยเหลือจากสำนักราชเลขาธิการจะมาเป็นลำดับท้ายๆ แต่ฉันทนาภูมิใจมาก ทั้งยังเก็บรักษาถุงพระราชทานที่ได้รับเป็นอย่างดี

ภายหลังการเสียชีวิตของอนันต์ครอบครัวผลประการหนึ่งต่อการดำเนินวิถีชีวิตชาวนา ของครอบครัว คือ ตัดสินใจเลิกเป็นชาวนาอย่างถาวรเพราะขาดกำลังหลักในการทำนาและเลิกทำ ธุรกิจขายปุ๋ย โดยฉันทนาประกอบอาชีพขายอาหารตามสั่งเพื่อรวบรวมเงินส่งให้ ธ.ก.ส. ตามสัญญาที่ กู้มาสร้างบ้าน “...ตอนนี้ที่บ้านไม่ทำนาแล้ว ทำแต่ขายของ ปุ๋ยก็ไม่ขายแล้ว ขายอาหารตามสั่ง แล้ว ส่ง ธ.ก.ส. ด้วย ก็พอไหว วันหนึ่งได้สามสี่ร้อย บางทีเราลงทุนไปเจ็ดแปดร้อย บางทีก็ขายได้พันนึง บางทีก็ได้แต่ทุน บางทีวันนั้นก็ไม่ได้อะไรเงี้ยะ...”⁷⁵⁶

อย่างไรก็ตามภายหลังการเสียชีวิตของอนันต์มีเพื่อนบ้านเฝ้าดูการช่วยเหลือที่ครอบครัว อนันต์จะได้รับ ชาวบ้านในพื้นที่รับรู้ว่าการครอบครัวของอนันต์ได้รับการช่วยเหลือจากฝ่ายการเมืองชั่วคราวข้ามรัฐบาลเป็นเงินจำนวนมาก ทั้งยังได้รับการเร่งรัดให้ได้รับเงินจากโครงการฯ ล่วงหน้าก่อน ชาวนาคคนอื่นๆ เป็นกรณีพิเศษ จึงสร้างความไม่พอใจให้กับเพื่อนบ้านบางคน และมีญาติของฉันทนา บางคนรู้สึกไม่มีความเห็นใจต่อการตายของอนันต์จึงไม่ไปร่วมพิธีเผาศพ

“พอเกิดเรื่อง เกษตรกรก็กลัวจะมีความผิด ธนาकारก็กลัว ก็รีบเร่งเอกสารให้ เลยได้ เงินก่อนเพื่อนอีก ... ธ.ก.ส. มาอยากคุยกับเมียมันที่วัดดาว พอ ส.ส. มาเมียมันไม่คุยเลย รีบขึ้นรถไปกับ ส.ส. ไปหาไอ้เทพเลย แล้วก็กลับมาคุยลุงกำนัน(สุเทพ)เค้าให้เท่านั้น เท่านั้น ... ผมก็เกลียดคนอย่างเนี้ย งานศพผมยังไม่เผาเลย”⁷⁵⁷

⁷⁵⁵ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 4 เมษายน 2558 เวลา 15.00 – 16.00 น.

⁷⁵⁶ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷⁵⁷ สัมภาษณ์เพื่อนบ้าน ก และ ข, วันที่ 14 มีนาคม 2558.

6.4 เจ็อนโซเซ็งโครงสร้างในสังคมชวานาของอนันต์

การได้พูดคุยกับฉันทนา อดีตกำนันของตำบล และเพื่อนบ้านได้สะท้อนภาพของชวานาที่ดำรงชีวิตอยู่โดยรอบกรุงเทพฯ ว่า ชวานาเป็นกลุ่มที่ถูกทำให้ทำหน้าที่เกี่ยวพันเมืองมาโดยตลอด ในอดีตชวานาอาจต้องเป็นผู้แบกรับภาระการทำนาขาดทุนและรอการอุดหนุนจากรัฐเพื่อให้ราคาข้าวในตลาดมีราคาถูกลงที่นายทุนจะมีกำไรและรักษาอัตราค่าครองชีพในเมืองให้อยู่ในระดับต่ำ⁷⁵⁸ ขณะนี้ในปัจจุบัน ชวานาเผชิญกับการแบ่งแยกในชุมชนจากสังคมที่ถูกครอบงำด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองแบบแบ่งขั้ว เป็นผู้แบกรับผลกระทบจากความไม่แน่นอนของนโยบายรัฐ การถูกจำกัดทางเลือกเชิงนโยบายจากรัฐ เป็นผู้รับภาระน้ำท่วมและแบ่งปันน้ำให้แก่เมือง รวมถึงเผชิญกับการสูญเสียที่ดินให้แก่นายทุน สูญเสียที่ดินให้แก่รัฐ และต้องกลายเป็นผู้เช่าที่ดินทำนา

(1) ความรู้สึกของคนในชุมชนตกอยู่ภายใต้การเคลื่อนไหวทางการเมือง

Chatterjee ชี้ให้เห็นว่า ชวนชนบทในเอเชียที่อยู่ภายใต้โครงสร้างของระบบตลาดได้รวมตัวกันเพื่อเชื่อมต่อเข้ากับอุตสาหกรรมการผลิต รวมถึงมีปฏิสัมพันธ์ทางการค้าและบริการระหว่างตลาดในชนบท ชุมชน และเมือง ซึ่งในระบบเศรษฐกิจแบบนี้จะเกิดการรวมตัวกันในรูปแบบของสมาคมเพื่อให้แน่ใจว่าสมาชิกสามารถบรรลุความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีพ ทั้งยังมีการขยายตัวของสมาชิกเพื่อประโยชน์ในการเจรจาต่อรองกับผู้มีอำนาจ สังคมชวานาในปัจจุบันจึงยกระดับสู่การรวมตัวเพื่อต่อรองผลประโยชน์และตอบสนองความจำเป็นของชีวิตด้วยการเคลื่อนไหวแบบสังคมนิยมเมือง (political society)⁷⁵⁹ ขณะที่ อภิชาติ สติตินรามย์ และคณะ พบว่า สังคมชวานาไทยได้เปลี่ยนแปลงสู่ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะของเครือข่ายของผู้มีความตื่นตัวทางการเมืองต่อสู้ทางการเมืองเพื่อสิทธิประโยชน์ของตน⁷⁶⁰

เช่นเดียวกับชวานาในพื้นที่ตำบลบางพูดที่ติดตาม ให้ความสำคัญ และมีส่วนร่วมในทางการเมืองเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนเอง แต่ด้วยบริบทของการเมืองในระดับชาติที่มีลักษณะปลูก

⁷⁵⁸ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*.

⁷⁵⁹ Partha Chatterjee, "Peasant Cultures of the Twenty-First Century," 121-123.

⁷⁶⁰ อภิชาติ สติตินรามย์, ยุกติ มุกดาวิจิตร และนิติภากรณ์, "โครงการวิจัยทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์".

เราให้ตื่นตัวทางการเมือง⁷⁶¹ รู้สึกถึงความต่างของ ‘คนอื่น’ กระทั่งไม่รู้สึกรู้เห็นอกเห็นใจกันในชุมชน แม้ในยามที่ ‘คนอื่น’ ได้รับความทุกข์ยากเช่นเดียวกับตนเอง แน่ใจว่าเนื่องจากฉันทนาดิตตามการเคลื่อนไหวของลุงกำนันและแสดงออกทางการเมืองว่าเป็นผู้สนับสนุนและร่วมประท้วงกับกลุ่ม กปปส. อาจทำให้คนในชุมชนบางส่วนรู้สึกถึงความแตกต่างกับครอบครัวสายประยงค์ขณะที่ครอบครัวสายประยงค์เองก็อาจรู้สึกต่างจากคนในชุมชนเช่นกัน กระบวนการที่ทำให้ฉันทนาและอนันต์รู้สึกร่วมกับการเคลื่อนไหวของกลุ่ม กปปส. กรณีที่ชวานาได้รับเงินจากโครงการจำนำข้าวล่าช้า คือ

สื่อโทรทัศน์และลุงกำนัน: ผู้สร้างข้อเท็จจริงและอารมณ์ร่วม

แหล่งของสื่อที่ฉันทนาและอนันต์รับทราบข่าวเกี่ยวกับโครงการรับจำนำข้าว คือ สื่อโทรทัศน์ช่องบลูสกาย ซึ่งเป็นช่องทางที่สามารถติดตามการประท้วงรัฐบาลของลุงกำนัน อย่างใกล้ชิด ลักษณะการเคลื่อนไหวทางการเมืองของลุงกำนันและช่องบลูสกาย (รวมถึง ASTV) มีลักษณะที่เด่นชัดคือ

เป้าหมายของสื่อ สื่อที่ฉันทนาและอนันต์เลือกรับเป็นสื่อฝ่ายต่อต้านรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ซึ่งจะนำเสนอข้อเท็จจริงเฉพาะชุดข้อมูลที่โจมตีรัฐบาล โจมตีโครงการรับจำนำข้าว ความบกพร่องและความล่าช้าของโครงการแต่ด้านเดียว

เนื้อหาที่นำเสนอ ให้ข้อเท็จจริงและภาพการเคลื่อนไหวประท้วงรัฐบาล ซึ่งนำโดยลุงกำนัน/แกนนำ กปปส./สมาชิกพรรค/ส.ส.พรรคประชาธิปัตย์ด้วยการบอกเล่าจากบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนที่นิยมในพรรคประชาธิปัตย์ รวมถึงเชิญชวานาที่ได้รับความเดือดร้อนมาเล่าให้ผู้ร่วมประท้วงฟัง

⁷⁶¹ เกษียร เตชะพีระ ชี้ให้เห็น กระบวนการปลุกเร้าให้ตื่นตัวทางการเมืองมากเกินไป (over-politicization) ว่าจะเกิดขึ้นเมื่อผู้มีอุดมการณ์ทางการเมืองมองเห็นช่องทางที่เปิดให้มีบทบาทเข้าร่วมเปลี่ยนแปลงการเมืองได้ จึงมองเห็นคุณค่าในการเข้าร่วมทางการเมืองและเชื่อว่าเป็นสิ่งถูกต้องดีงาม กระทั่งค่อยๆ ละลายความเป็นตัวตน และมีอารมณ์ร่วมกับฝูงชนผู้เคลื่อนไหวทางการเมืองร่วมกัน ซึ่งกระบวนการนี้จะนำไปสู่การเลือกข้างทางการเมือง มองเห็นปัญหาเฉพาะแง่มุม เลือกรังเลือกเชื่อคนที่เห็นต่าง อันตรายที่สุดคือ การปลุกเร้าให้ตื่นตัวทางการเมืองเกินขนาดซึ่งจะทำให้เชื่อและยึดมั่นในความถูกต้องของฝ่ายตนเองอย่างสิ้นสงสัย ดูเพิ่มเติมใน เกษียร เตชะพีระ, “โอเวอร์โพลิติไซด์,” ใน *สงครามระหว่างสี: ก่อนถึงจุดที่ไม่อาจหวนกลับ* (กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์, 2553), 144 – 148.

ประกอบกับ *วิธีการนำเสนอ* เน้นการสร้างความรู้สึกร่วมของประชาชนทั้งที่อยู่เวทีการประท้วง และผู้ที่รับชมอยู่ที่บ้าน ด้วยการถ่ายทอดสดสัญญาณสดตลอด 24 ชั่วโมง จากหลายเวที จากบุคคลที่มีพลังในการสร้างอารมณ์ร่วม เช่น ลุงกำนัน และชวานาที่เดือดร้อน ซึ่งเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมระหว่างผู้เล่ากับผู้ฟังให้เสมือนตกอยู่ในสถานการณ์เดียวกัน การรับข้อเท็จจริงจากบุคคลแถวหน้าของพรรค รวมถึงชวานาผู้เดือดร้อนตัวจริงทำให้ผู้ฟังเช่นฉันทนาและอนันต์ซึ่งมีประสบการณ์ไม่ได้รับเงินจากโครงการรับจํานำข้าวเช่นเดียวกันคล้อยตาม รู้สึกสงสาร เห็นใจ มีอารมณ์ร่วมไปกับการประท้วง อนันต์และฉันทนา รู้สึกสงสารชวานาด้วยกันและรู้สึกหดหู่ที่ไม่ได้รับเงินจากโครงการเช่นเดียวกับคนอื่นๆ “ข่าวโครงการรับจํานำข้าวเนี่ย คนอื่นก็เป็นเหมือนเรานี้แหละ ไม่ใช่เราคนเดียว ดู(โทรทัศน์)แล้วเขาก็พูดออกมา “เนี่ย นำสงสารเค้าเนอะ เขายังไม่ได้ตั้ง””⁷⁶² แต่การครอบงำด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองก็นำไปสู่การรับฟังข้อเท็จจริงจากแหล่งเดียว ไม่รอบด้าน และขาดการเปรียบเทียบข้อเท็จจริงกับแหล่งอื่น เมื่อติดตามชวานานวันเข้าก็ยิ่งไม่มีความหวังว่าจะได้รับเงินจากโครงการรับจํานำข้าวในเร็ววัน ชวานาฆ่าตัวตายก็ได้ยืนยันถึงขั้นจากสัปดาห์ละราย สองราย เป็นมีชวานาฆ่าตัวตายทุกวัน⁷⁶³ ซึ่งยิ่งเป็นการตอกย้ำความแน่นอนของการไม่ได้เงินจากโครงการฯ มากขึ้นเรื่อยๆ

“เราเห็นลุงกำนันเนี่ยเขาเป็นคนตรง เขาพูดเรื่องโครงการรับจํานำข้าวเนี่ย เราฟังมาทุกอย่างเนี่ย มันเป็นเรื่องจริงนะเนี่ย เขาไม่ได้เสแสร้งอะไรเลย ฟังยิ่งลัทธิลัทธิ บอกว่าเงินจะได้วันนี้ เเท่านี้ แล้ววันโน้นมาเอา วันนี้มาเอา ก็ไม่ได้ แต่คือลุงกำนันนี่คือเขาพูดออกมานี้คือ นี่มันจากใจจริงของชวานานะนี่ คือเราก็ออ เค้ามีแกใจช่วย เราก็เลยต้องไป นึกถึง ... คำพูดของเขาเหมือนกับชวานา คือคิดเหมือนกันเลย”⁷⁶⁴

“ข้าวรับจํานำไปขายทำไมข้าวไม่มี แต่มีข้าวจากเขมร แล้วข้าวเราไปไหนหมด ในเมื่อเค้าซื้อข้าวเราเนี่ย จริงๆ เค้าต้องจ่ายเงินเราที่เค้าเอาไปขาย แล้วข้าวเราไปไหนหมด แล้วเงินทำไมเขาไม่มาจ่าย แล้วเงินนี้หายไปไหนหมด แล้วเราจะไปถามใคร”⁷⁶⁵

“เราก็ดูโทรทัศน์ ติดตามข่าวไป เราก็ออแล้ว จังหวัดไหนที่เริ่มตายแล้ว เราก็ออแล้วๆ ชานานแล้วก็ยังไม่ได้ ของจังหวัดอื่นเขาก่อนเรา เขาก็ยังไม่ได้ เราดูข่าวกันทุกวันนี้ คือ เริ่มเครียดแล้วไง พี่เองก็ดูแล้วใจหาย เขาดูก็เริ่มเครียดแล้ว พวกเรานี้คงจะ

⁷⁶² สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷⁶³ ตามอ้างอิงลำดับที่ 1 มีชวานาฆ่าตัวตายก่อนที่อนันต์จะฆ่าตัวตายคือ วันที่ 10, 11, 12, 13 กุมภาพันธ์ 2557.

⁷⁶⁴ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷⁶⁵ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

ไม่ได้เงินล่ะ ไม่มีความหวังล่ะ ยังไงก็คงจะได้ แต่ความหวังไม่มีใจ ตอนนั้นเริ่มคิดหนักแล้ว ว่า ตายแล้ว ที่อื่นก็ยังไม่ได้ ของเราจะได้อีกคงไม่ได้ เรารุ่นหลังเขา เขารุ่นแรกยังไม่ได้เลย ... มาฟังข่าว จังหวัดนี้ยังไม่ได้ ก็ยังไม่ได้ตกใจใจ มาเรื่อยๆ คนที่ 6 ที่ 7 เอ๊ะ มันยังงัยกันเนี่ย เราดูๆ แล้ว ความหวังไม่มีเลย ข่าวก็ถ่ายมาเกือบทุกวันเลย กลับมาจากนาตอนเย็นก็ดูหน้าจอก่อนแล้ว ก็จะเริ่มมีข่าวขาวนาแล้ว เดียวก็ข่าวประท้วงบ้าง ฆ่าตัวตายบ้าง ตรงนั้นตรงนี้ เค้าก็บอกเริ่มแล้วๆ”⁷⁶⁶

การรับสื่อแต่เพียงสื่อเดียว และมีข้อเท็จจริงที่ต่อต้านรัฐบาลเพียงฝ่ายเดียว อาจทำให้ ขาวนาผู้รับสื่อไม่เห็นช่องทางอื่นๆ ในการแก้ปัญหา เช่น ธ.ก.ส. เสนอแนวทางการยืดเวลาชำระหนี้ที่ถึงกำหนดทุกประเภทออกไปอีก 6 เดือน⁷⁶⁷ โดยไม่มีค่าปรับก่อนที่อนันต์จะผูกคอตาย แต่ฉันทนาก็ยืนยันว่าไม่เคยทราบข้อมูลนี้ และธ.ก.ส. ช่วยอะไรไม่ได้นอกจากปล่อยกู้เพิ่ม “ธ.ก.ส. เขาช่วยเราไม่ได้ มีทางเดียวคือ เราต้องกู้ยืมอย่างเดียว เค้าไม่ได้มีมาตรการที่ว่าจะช่วยขาวนาเนี่ย ไม่มีใครช่วยอะไรเลย”⁷⁶⁸

การไปประท้วงร่วมกับลุงกำนันทำให้ครอบครัวของฉันทนและอนันต์ถูกจัดเป็น ‘คนอื่น’ จากขาวนาที่สนับสนุนโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ การฆ่าตัวตายของอนันต์จึงไม่ได้รับความเห็นใจจากคนในชุมชนบางกลุ่ม ด้วยเพื่อบริบทการแบ่งแยกทางการเมืองระหว่างผู้สนับสนุนรัฐบาลยิ่งลักษณ์(สีแดง)และฝ่ายผู้ต่อต้านรัฐบาลยิ่งลักษณ์(สีเหลือง) ประกอบกับการจัดวางการตายของอนันต์ว่าเป็นการกระทำของคนที่มีคนในครอบครัวเป็นโรคประสาท และอนันต์ก็น่าจะมีอาการทางจิต ดังนั้นการตายของอนันต์จึงได้รับการเสียดสี ต่อว่า เยาะเย้ย เช่น ไม่มีความรู้จริงเรื่องการขายปุ๋ย ฟุ้งเฟ้อ พุดไม่รู้เรื่อง เป็นต้น

“ครอบครัวเขา ทางครอบครัว พ่อแม่ บ้านนี้เขาจะมีลักษณะที่เป็นโรคจิต โรคประสาทอยู่แล้ว พ่อแม่เค้าเป็นคนกรุงเทพฯ ไม่ใช่คนที่นี่ แต่ได้ภรรยาอยู่ที่นี้ ก็สังเกตพี่เขา น้องเขาอะไรอย่างนี้มีอาการป่วยทางจิตกันทั้งนั้น ... มันฟุ้งเฟ้อ คุยรวย ออกกรรไกรใหม่ บ้าง ในที่สุดก็ถูกยึด แล้วคนเป็นโรคประสาทอยู่แล้ว ก็ไปกันใหญ่ ... เสรีแล้วก็ไปฆ่า

⁷⁶⁶ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷⁶⁷ วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2557 มีข่าวประชาสัมพันธ์ว่า ธ.ก.ส. เสนอมาตรการยืดเวลาชำระหนี้ให้แก่ขาวนาที่เข้าร่วมโครงการรับจำนำข้าวเปลือกออกไปเป็นเวลา 6 เดือน และในกรณีที่เกษตรกรมีความประสงค์จะใช้เงินเพื่อนำไปลงทุนทำการผลิตในฤดูกาลใหม่ ธ.ก.ส. พร้อมให้เงินกู้ก้อนใหม่ ตามหลักเกณฑ์สินเชื่อปกติของ ธ.ก.ส. ได้ ดูเพิ่มเติมใน “ธ.ก.ส. ยืดหนี้เกษตรกรจำนำข้าว,” 6 กุมภาพันธ์ 2557, <http://www.thaipr.net/finance/526947> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

⁷⁶⁸ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

ฮือฮาเพราะว่า กปปส. ข่วออกไปปั๊บน้ำมันก็มาแล้ว ไอ้สุเทพมันก็มา เขาไปหาเขาแล้ว ได้มาสีที่หาแสน กปปส. ช่วย ลูกกำนันช่วย ... (พูดน้ำเสียงเย้ยๆ เหยียดๆ) แล้วมันพรรค ประชาธิปัตย์ใช้มัยมันมี ส.ส. สอบตกอยู่นะ มันไม่เคยได้เลยนะ มันก็พาเข้าไปหาสุเทพ อันนี้ก็อู๋ยให้สัมภาษณ์เรื่อยเรื่อยไปเลย”⁷⁶⁹

วิธีคิดดังกล่าวของผู้เล่าและเพื่อนบ้านจึงสะท้อนการแบ่งแยกทางสังคมในชุมชน แม้จะสนใจความเป็นอยู่ของเพื่อนบ้านอยู่บ้างแต่ก็ขาดความเห็นใจ ขาดความเอื้ออาทร ซึ่งฉายภาพให้เห็นว่า ในสังคมชุมชนชวนาแห่งนี้เป็นสิ่งสังคมของการแข่งขัน ตรวจสอบ ฝ้าดู และจับผิดกันตลอดเวลา หลังจากการพูดคุยกับเพื่อนบ้านและทราบภายหลังว่าเป็นญาติกับครอบครัวผู้เสียชีวิตทำให้ผู้วิจัยรู้สึก สะเทือนใจมากที่สุดที่แม้แต่คนที่รู้จักกับฉันทนามานานก็ยังไม่มีความเห็นใจต่อการตายของอนันต์ ไม่แม้กระทั่งไปงานศพ ทั้งยังอธิบายการตายของอนันต์ว่าเป็นเรื่องของคนบ้า คนโกงจํานำข้าว โกงเช่าที่นา คนที่ไม่พร้อมที่จะทำธุรกิจ หรือเพื่อนบ้านกล่าวถึงผู้เสียชีวิตว่ามีอาการผิดปกติทางจิต(ทั้งครอบครัว) เป็นต้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงสะท้อนภาพของความขัดแย้งระหว่างฝ่ายการเมืองที่ต่างกันจนอาจจะพัฒนาเป็นความขัดแย้งยึดเยื้อในชุมชนได้ เนื่องจากมีลักษณะของการแบ่งขั้วทั้งในระดับบุคคลและสังคม มีการสร้างความแตกต่างเชิงอัตลักษณ์ระหว่างกลุ่มบนฐานของความแตกต่างทางการเมือง และสร้างความรู้สึกภูมิใจในกลุ่มอุดมการณ์ของตนเอง และสร้าง “ความเป็นอื่น” ให้ฝ่ายการเมืองขั้วตรงข้าม⁷⁷⁰

(2) นโยบายของรัฐไม่มีความแน่นอน และจำกัดทางเลือกของชวนา เมื่อรัฐบาลประกาศนโยบายแล้ว นโยบายดังกล่าวจะมีสถานภาพบังคับให้ชวนาต้องเข้าร่วมโครงการจึงจะได้รับการช่วยเหลือและอยู่ภายใต้การกำกับดูแลจากรัฐ แต่เมื่อตัดสินใจเข้าร่วมโครงการฯ แล้วกลับมีเงื่อนไขเชิงเทคนิคที่ทำให้ชวนาไม่สามารถถอนตัวออกจากโครงการได้

รัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ได้ดำเนินนโยบายรับจํานำข้าวเปลือกภายหลังการได้รับการเลือกตั้ง และเริ่มดำเนินนโยบายรับจํานำข้าวเปลือกทุกเมล็ด ราคา 15,000 บาท ในปีการผลิต 2554/2555 เพื่อยกระดับราคาข้าวรวมถึงคุณภาพชีวิตของชวนาตามนโยบายที่ได้หาเสียงไว้ อย่างไรก็ตามด้วยปัญหาการจัดหางบประมาณ คณะรัฐมนตรีจึงพยายามปรับราคาจํานำข้าวเปลือกลง โดยใน

⁷⁶⁹ สัมภาษณ์เพื่อนบ้าน ก และ ข, วันที่ 14 มีนาคม 2558.

⁷⁷⁰ Peter T. Coleman, “Intractable Conflict,” in *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, 534-541.

ปีการผลิต 2555/2556 รัฐบาลขอปรับลดเป็น 12,000 บาท/ตัน แต่ไม่สำเร็จเนื่องจากชาวนาประท้วงเรียกร้องให้คงราคาไว้ที่ 15,000 บาท/ตัน⁷⁷¹

การประสบปัญหาในการจัดหางบประมาณเพื่อดำเนินโครงการจำหน่ายข้าวได้ส่งผลให้ชาวนาที่นำข้าวเข้าโครงการจำหน่ายในฤดูการผลิต 2556/2557 ต้องรอเงินจากรัฐบาลตั้งแต่ ตุลาคม 2556⁷⁷² ขณะที่ในช่วงเวลาดังกล่าว รัฐบาลประสบภาวะไร้เสถียรภาพทางการเมืองซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากกรณีการยื่นร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำความผิดเนื่องจากการชุมนุมทางการเมืองให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณา จึงส่งผลให้ประชาชนและพรรคฝ่ายค้านเริ่มมีการชุมนุมคัดค้าน พ.ร.บ.นิรโทษกรรมตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2556 และชุมนุมปิดกรุงเทพฯ กระทั่งทำให้รัฐบาลยิ่งลักษณ์ตัดสินใจประกาศยุบสภาในวันที่ 9 ธันวาคม 2556 การประกาศยุบสภาทำให้รัฐบาลปฏิบัติหน้าที่ได้เท่าที่จำเป็น และมีข้อจำกัดในการกู้เงินมาจ่ายให้ชาวนา⁷⁷³ ประกอบกับในสถานะรัฐบาลรักษาการการหาแหล่งเงินเพื่อจัดสรรให้แก่ชาวนาจึงยิ่งเป็นเรื่องยากลำบากเนื่องจากเม็ดเงินที่ต้องใช้มีปริมาณสูง อีกทั้งไม่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและคณะกรรมการการเลือกตั้งให้เพิ่มวงเงินกู้ให้แก่ ธ.ก.ส. เพื่อนำมาจ่ายให้กับโครงการรับจำหน่าย เพราะเห็นว่าผิดบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ มาตรา 181(3)⁷⁷⁴ ประกอบกับกระแสสังคมไม่สนับสนุนให้ธนาคารพาณิชย์ปล่อยกู้แก่รัฐบาล มีการระดมถอนเงินฝากจึงทำให้หลายธนาคารไม่ยอมเสี่ยงให้รัฐบาลกู้เช่นกัน⁷⁷⁵

⁷⁷¹ “ลำดับเหตุการณ์ 13 วัน รัฐบาลพลิกนโยบายจำหน่ายข้าว”.

⁷⁷² “ธ.ก.ส.ย่ำไม่มีเงินจ่ายจำหน่ายข้าว สภาพคล่องติดหนักวอนชาวนารออีก 2 เดือน,” *ไทยรัฐออนไลน์*, 22 พฤศจิกายน 2556, <http://www.thairath.co.th/content/384480> (สืบค้นเมื่อมกราคม 2559).

⁷⁷³ “รัฐบาล “คืนสุุดขอย” หาเงินจ่ายชาวนา”.

⁷⁷⁴ เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *การปรับปรุงแผนการบริหารหนี้สาธารณะ ประจำปีงบประมาณ 2557 ครั้งที่ 1*, หนังสือที่ นร 1313/61 (7 มกราคม 2557).; สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, *การปรับปรุงแผนการบริหารหนี้สาธารณะ ประจำปีงบประมาณ 2557 ครั้งที่ 1*, หนังสือที่ ลต 0601/1026 (23 มกราคม 2557). และ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, *การปรับปรุงแผนการบริหารหนี้สาธารณะ ประจำปีงบประมาณ 2557 ครั้งที่ 1*, หนังสือที่ นร 0506/631 (8 มกราคม 2557).

⁷⁷⁵ สุนทร บัวจันทร์, นายคำรณ โชนะโชติ และสมศักดิ์ แดงดีบ, “ชาวนากับโครงการรับจำหน่ายข้าวของรัฐบาล,” 26 มีนาคม 2557, <http://km.sc.mahidol.ac.th/?p=68> (สืบค้นเมื่อมกราคม 2559).

ข้อจำกัดในการบริหารโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาลยิ่งลักษณ์ทำให้ฉันทนาถียกยอนไปถึงข้อดีของโครงการประกันราคาข้าวของรัฐบาลชุดก่อนว่า มีความแน่นอนของระยะเวลาการรอคอยเงิน มีเงินส่วนต่างของราคาข้าวที่ชาวนาขายให้โรงสีกับราคาตลาดซึ่งทำให้ชาวนารู้สึกมีความเป็นธรรมและช่วยให้ชาวนามีเงินหมุนเวียนระหว่างทำนา ขณะที่โครงการจำนำข้าวของรัฐบาลยิ่งลักษณ์มีข้อดีอย่างเดียวคือ ราคาจำนำสูง แต่มีข้อเสียคือความล่าช้าในการจ่ายเงิน ไม่มีความแน่นอน ทั้งไม่มีการรับประกันผลผลิตในยามที่ข้าวได้รับความเสียหาย สอดคล้องกับเหตุการณ์ของสังคมในช่วงเวลาดังกล่าวที่เมื่อโครงการรับจำนำข้าวเปลือกมีปัญหาล่าช้าในการจ่ายเงินให้ชาวนา แล้วชาวนาที่ไม่พอใจต้องการถอนจำนำ เพื่อนำข้าวของตนเองคืนจากโกดังเก็บข้าว แต่ก็ไม่สามารถทำได้เนื่องจากข้าวเปลือกที่รับจำนำได้ถูกสีให้เก็บรักษาเป็นข้าวสารซึ่งมีอายุการเก็บรักษาสั้น และจะมีคุณภาพด้อยลงเมื่อเก็บเป็นเวลานาน ทั้งโกดังไม่มีระบบการจัดเก็บแบบจัดประเภทตามชื่อชาวนาแต่ละราย จึงไม่สามารถคืนข้าวให้แก่ชาวนาได้⁷⁷⁶ เหตุการณ์นี้จึงสะท้อนว่าการดำเนินนโยบายนี้ได้ปิดทางเลือกของชาวนาให้อยู่ภายใต้เงื้อมมือของโครงการฯ ไม่มีทางออกอื่นไปโดยปริยาย

“ถ้าเทียบจำนำข้าวกับประกันราคา พี่(ฉันทนา)ชอบประกันราคานะ รุ่นอภิสิทธิ์นี่นะ คือ เราเก็บเกี่ยวเลย เราเอาไปขาย อย่างดีก็ 7 วัน 7 วันนี่คือเรารู้เลย กำหนดแน่ๆ จะได้ตั้งแล้ว ไม่ต้องรอเวลา รุ่นอภิสิทธิ์นี่มันคล่องใจ ตอนนั้นเงินจะน้อย แต่เงินหมุนเวียนได้ดีกว่า ... เขา(อนันต์) ก็เป็นคนไม่เห็นดีด้วยนะ เราก็ไม่ได้เลือกเขา (ยิ่งลักษณ์) แต่ยังไงเขาก็ได้ เราก็ร่วมด้วย เราก็อยู่ปีนี้ได้เงินดี 15,000 บาท ถ้าข้าว 28 ไร่ได้ 20-22 เกวียน นี่มันก็ได้เป็นเงินเยอะนะ เราก็ดีใจนะ รุ่นอภิสิทธิ์มันไม่ได้เงินเท่านี้หรอกแต่มันก็ดีที่เงินเราหมุนเวียน คล่องง่าย แต่มารุ่นนายกยิ่งลักษณ์เนี่ย มันได้ 15,000 บาท เนี่ย มันดี ปีแรกก็ดีใจไป ปีแรกเนี่ย ข้าว 22 เกวียน เราได้มาตั้งสองแสนกว่า รุ่นอภิสิทธิ์ นี่ ยี่สิบกว่าเกวียนนี่เงินยังไม่ถึงนี้เลย แต่ยิ่งลักษณ์เนี่ย คือ เขาเปิดโครงการที่ว่า จะช่วยชาวนาเกวียนละ 15,000 บาท เนี่ย ได้จริงที่แรกไป พอมาปีที่ 2 ก็ได้ทุกคน แต่ข้าหน้อยแล้วมาปีที่ 3 เนี่ย ข้าแบบไม่ได้ตั้งกันเลยใจ ไม่ได้ตั้งนี้มาไม่ใช่เดือนสองเดือนนะ มันนานนะ ... รุ่นอภิสิทธิ์คือ ข้าที่สุดแค่ 7 วันนะ เรานัดใครจะทำอะไรเนี่ยเราวางแผนแล้วทำได้เลย แล้วมารุ่นนี้กับนายกฯ ยิ่งลักษณ์นี่มันไม่เหมือนกันนะ ... รุ่นอภิสิทธิ์คือ แน่หนอน ข้าสุด 7 วัน ได้เงินเลย ไม่ต้องกลัวเลย ไปรอรับตั้งได้เลย เรารู้เวลา อย่างรุ่นอภิสิทธิ์นะ อย่างข้าวราคา 9,000 บาท เขาก็จะมีเงินย้อนหลังให้ที่ว่า ชาวนา ปกติขายข้าวเนี่ย มันต้องเป็นราคาหมื่นนึง เขาให้ชาวนาตอนเก็บเกี่ยว 8,000 รึ 9,000 เนี่ย ค่าจะมีเงิน

⁷⁷⁶ อังคณา สุวรรณภูฏ, “จำนำข้าวกับสิ่งที่เห็น,” http://www.doa.go.th/pibai/pibai/n15/v_1-feb/ceaksong.html (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).

“ส่วนต่าง” ออกมาประมาณเกวียนละสองพันรวมแล้วมันก็ได้หลายตั้งนะ มันเลยได้เงินหมื่นเวียนไง”⁷⁷⁷

(3) แนวทางแก้ไขปัญหาของ ธ.ก.ส. จำกัดทางออกของชาวนา เมื่อชาวนาได้รับเงินจากโครงการรับจำนำข้าวล่าช้าจากการบริหารของรัฐบาลซึ่งเป็นผู้กำหนดนโยบายและบริหารงบประมาณของโครงการแล้ว ธ.ก.ส. ในฐานะกลไกของรัฐซึ่งมีหน้าที่จ่ายเงินให้แก่ชาวนา และมีสถานะเป็นเจ้าของเงินกู้ของชาวนา ธ.ก.ส. จึงดำรงสถานะเป็นทั้งผู้ให้ความช่วยเหลือและเป็นผู้ติดตามทวงหนี้ให้ชาวนาชำระเงินตามกำหนด

เมื่อรัฐบาลประสบปัญหาในการบริหารงบประมาณ ธ.ก.ส. จึงชะลอการจ่ายเงินให้แก่ชาวนาที่เข้าร่วมโครงการ⁷⁷⁸ แต่การไม่จ่ายเงินของ ธ.ก.ส. แม้ในขณะที่ธนาคารมีสภาพคล่องเพียงพอและมีเงินสำรองเกินเกณฑ์ที่กำหนด⁷⁷⁹ ได้ส่งผลกระทบต่อชาวนาอย่างเป็นวัฏจักร คือ ทำให้ชาวนาขาดเงินทุนสำหรับทำนาฤดูกาลต่อไป ขาดเงินใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน รวมถึงขาดเงินมาชำระหนี้ ธ.ก.ส. และมีความเสี่ยงในการกู้เงินนอกระบบมากยิ่งขึ้น ขณะที่ ธ.ก.ส. ในฐานะเจ้าหนี้ยังคงติดตามทวงหนี้จากชาวนา แม้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นความล่าช้าของรัฐ และในทางกลับกันชาวนาผู้ถือใบประทวนต่างหาก คือ เจ้าหนี้ของ ธ.ก.ส. และรัฐบาล อย่างไรก็ตาม ธ.ก.ส. ได้พยายามเพิ่มช่องทางการช่วยเหลือให้แก่ชาวนาโดยเพิ่มโอกาสในการเป็นหนี้เพิ่มขึ้น โดยเสนอให้นำใบประทวนมาค้ำประกันเงินกู้กับ ธ.ก.ส. เพื่อให้ชาวนามีเงินดำเนินวิถีชีวิตชาวนาต่อไปได้อย่างไม่ติดขัด ซึ่งชาวนามองว่าวิธีนี้ไม่ใช่การช่วยเหลือชาวนาแต่เป็นการสร้างหนี้และเพิ่มภาระดอกเบี้ยให้กับชาวนามากกว่า

“คน ธ.ก.ส. เค้าก็ทำตามหน้าที่เค้าแหละ มาแจ้งให้ทราบ เค้าก็ช่วยอะไรไม่ได้เงื่อนไขการช่วยเหลือเค้าก็มีนะ แต่เราก็ต้องกู้ เราต้องเสียดอกอีก เค้ามิให้เรากู้อีก แต่เวลาเรากู้แล้วของเก่าเราไม่ชำระ มันก็มาพอกกันอีก ก็เลยพูดกับเขาบอกว่า ถ้ากู้ก็เราก็ต้องเป็นหนี้อีกรอบสอง คือของเก่ายังไม่ชำระแล้วที่ได้ข้าวมาจะเหลืออะไรต้องให้เขาหมด แล้วเราได้เงินตรงนี้มาก่อนไม่ดีเหรอ เราไม่ต้องไปกู้รอบสอง แต่เค้ามิให้กู้เนี่ย เรา

⁷⁷⁷ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

⁷⁷⁸ “ธ.ก.ส. ย้ำไม่มีเงินจ่ายจำนำข้าว สภาพคล่องติดหนักจนชาวนารออีก 2 เดือน”.

⁷⁷⁹ ตามเกณฑ์ของ ธปท. ธนาคารที่มียอดเงิน 1 ล้านล้านบาทจะต้องมีเงินสำรอง 6% หรือประมาณ 6 หมื่นล้านบาท แต่ ธ.ก.ส. มีสำรอง 1.8 แสนล้านบาท ดูเพิ่มเติมใน “ธ.ก.ส. โชว์สภาพคล่องล้นล้นปีนี้ทำกำไรได้ 8 พันล.,” 18.

ต้องเสียดอกอีกรอบหนึ่งไข่ม้อย แล้วแบบนี้พี่จะไปกู้ได้ไง ตัดสินใจ ไม่กู้ รอเงินตัวนี้ ถ้าเงินออกมาเรายังช่วยตัวเราได้ คือใช้หนี้ไปมั่ง หมุนเวียนมาทำได้”⁷⁸⁰

ธ.ก.ส. อธิบาย แนวทางการช่วยเหลือของ ธ.ก.ส. ว่า ถ้ากรณีที่ชาวนารายใดมีปัญหาในการชำระหนี้เงินกู้ก็สามารถมาปรึกษา ธ.ก.ส. ได้ตลอดเวลา และพร้อมให้การช่วยเหลือทั้งแบบรายกรณี และตามแนวทางที่รัฐบาลประกาศ ‘ทันที’ ทั้งนี้สำหรับการออกไปติดตามทวงหนี้กับผู้ในชุมชนหรือที่บ้านนั้นเป็นการดำเนินงานตามขั้นตอน ‘ปกติ’ เป็นการเตือนตาม ‘ระบบ’ ซึ่งต้องนำส่งใบแจ้งหนี้เมื่อใกล้ถึงเวลาครบกำหนดชำระเงินกู้ โดยอาจนำส่งในลักษณะการจัดประชุมซึ่งมักจะจัดที่วัดของแต่ละชุมชนหรือนำส่งรายบุคคลที่บ้านก็ได้⁷⁸¹

ทั้งนี้จากการตรวจสอบแนวทางการช่วยเหลือของรัฐบาลรักษาการ พบว่ามีความแตกต่างกันระหว่างระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ คือ รัฐบาลร่วมกับ ธ.ก.ส. กำหนดมาตรการช่วยเหลือชาวนาที่เข้าร่วมโครงการฯ โดยเชื่อว่าจะสามารถลดสถานการณ์ความตึงเครียดและความกังวลของชาวนาที่ต้องหาเงินไปชำระหนี้ ธ.ก.ส. ได้พอควร กล่าวคือ 6 กุมภาพันธ์ 2557 ธ.ก.ส.เสนอแนวทางขยายเวลาการชำระหนี้ให้แก่ชาวนา⁷⁸² และ 10 กุมภาพันธ์ 2557 ฝ่ายรัฐบาลจึงแถลงข่าวยืนยันมาตรการช่วยเหลือชาวนาโดย (1) ยืดเวลาชำระหนี้ที่กำหนดทุกประเภทนาน 6 เดือน โดยไม่มีค่าปรับ (2) เกษตรกรที่จะเพาะปลูกฤดูกาลใหม่ ธ.ก.ส. จะให้สินเชื่อเพิ่มบนหลักประกันเดิม โดยจะให้กู้เพิ่มรายละไม่เกิน 100,000 บาท⁷⁸³ ซึ่งจากมาตรการดังกล่าว โดยเฉพาะในข้อ (1) หาก ธ.ก.ส. และรัฐบาลมีการประกาศให้ชาวนารับทราบหรือประกาศมาตรการบรรเทาความตึงเครียดของสถานการณ์ออกมาตั้งแต่ก่อนการเลือกตั้งอาจจะช่วยลดการสูญเสียชีวิตของชาวนาที่ได้รับผลกระทบจากความล่าช้าของการจ่ายเงินจำนำข้าวลงได้ ถึงกระนั้นในทางปฏิบัติหลังจากวันที่ 10 กุมภาพันธ์ ยังมีเจ้าหน้าที่ ธ.ก.ส. เดินทางออกไปติดตามทวงหนี้กับอนันต์ถึงที่บ้านโดยไม่มีการเสนอทางเลือก

⁷⁸⁰ “ธ.ก.ส. ยึดหนี้เกษตรกรจำนำข้าว”.

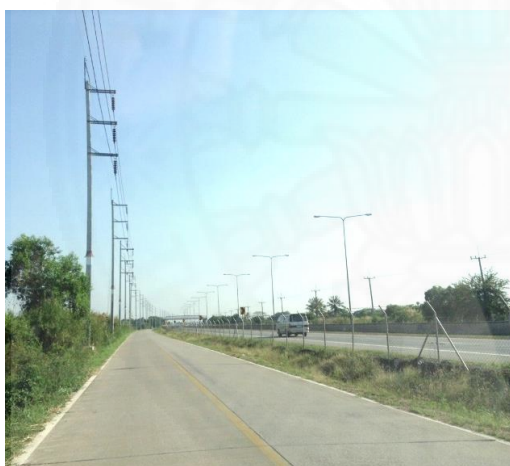
⁷⁸¹ สรุปความจากการสัมภาษณ์ฝ่ายสินเชื่อ ธ.ก.ส. ระดับจังหวัด 20 กุมภาพันธ์ 2559 16.00 – 17.00 น.

⁷⁸² “ดินเหือกสุดท้ายจำนำข้าว ยึดหนี้-ให้กู้เพิ่ม,” *กรุงเทพธุรกิจออนไลน์*, 11 กุมภาพันธ์ 2557, <http://www.bangkokbiznews.com/mobile/view/news/562474> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).; “ธ.ก.ส.ออก 2 มาตรการช่วยเหลือชาวนา,” *สำนักข่าวไทย*, 11 กุมภาพันธ์ 2557, <http://www.mcot.net/site/content?id=52f9b857be047085488b4579> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

⁷⁸³ เรื่องเดียวกัน.

ขยายระยะเวลาการชำระหนี้ออกไปอีก 6 เดือนแต่อย่างใด และหลังจาก 10 กุมภาพันธ์ – เมษายน 2557 ยังมีชาวนาฆ่าตัวตายซึ่งเป็นข่าวบนหน้าหนังสือพิมพ์อีกถึง 6 ราย

(4) การสูญเสียที่ดินของชาวนา (หนี้นายทุนประรัฐ) นอกจากชาวนาในพื้นที่จะได้รับผลกระทบจากการดำเนินนโยบายรับจำนำข้าวของรัฐบาลและกฎเกณฑ์ตามสัญญาการกู้เงินของธนาคารแล้ว ในอดีตชาวนาในพื้นที่ยังได้รับผลกระทบจากกระบวนการพัฒนาของรัฐที่มีผลให้ชาวนาขาดที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการทำนาในปัจจุบัน จากข้อมูลการพัฒนาของพื้นที่ ในช่วงเวลาประมาณ 20 – 30 ปีที่ผ่านมา ชาวนาในพื้นที่เผชิญกับการสูญเสียที่ดินให้กับนายทุนซึ่งเข้ามากว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร ตั้งแต่ก่อนที่จะมีการตัดถนนและทางด่วนผ่านในพื้นที่ เช่น ทางด่วนสายอุดรรัถยา (347) ซึ่งเชื่อมต่อกับวงแหวนตะวันตก (บางบัวทอง – บางปะอิน) เป็นต้น “พวกบริษัทมาซื้อไว้นานแล้วที่แถวนี้ คนสมัยก่อนมันรู้อะ เนี่ยจะมีทางด่วน 347 จะผ่านมา เมื่อก่อนแถวนี้มันเป็นป่า ป่าไผ่ ป่าพญากัน แคว้ซื้อกันหมด”⁷⁸⁴

ภาพที่ 6.5 ทางด่วนสายอุดรรัถยาซึ่งตัดผ่านทุ่งนาในตำบลบางพูด
(รูปถ่ายเมื่อ 4 เมษายน 2558)

การสูญเสียที่ดินทางการเกษตรรวมถึงที่นาทำให้ชาวนาในตำบลบางพูดไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง เกือบทุกคนเช่าที่นาทำกิน ซึ่งส่งผลกระทบต่อต้นทุนในการทำนาและความมั่นคงของอาชีพ “ชาวนาแถบนี้ส่วนใหญ่เช่าที่ดินทำนา น้อยคนที่จะมีเป็นของตัวเอง ลุงยังมองไม่เห็นใครเลย คนที่ถือครองที่เยอะๆ ก็เป็นคนอื่น นายทุนเนี่ยๆ ออกไปเนี่ย ที่นายทุนทั้งนั้น แคว้มาซื้อกันไว้ตั้งยี่สิบ

⁷⁸⁴ สัมภาษณ์อดีตกำนัน, วันเสาร์ที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 10.30 น. – 14.00 น.

สามสิบปีแล้ว ทางเข้าด้านหลังบ้านเป็นทางเข้า-ออกของบริษัทหมด แถบนี้เมื่อก่อนก็เป็นที่ชาวบ้านนี้แหละ แล้วขายออกไป”⁷⁸⁵

ภาพที่ 6.6 สะพานข้ามคลองเปรมประชากร เชื่อมต่อทางด่วนอุดรรัถยา (หมายเลข 347) กับถนนพหลโยธินบริเวณหน้ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต (รูปถ่ายเมื่อ 4 เมษายน 2558)

เมื่อไม่มีที่นาของตัวเองชาวนาจึงต้องเช่าที่ดินทำนา แต่การเช่าที่นาทำให้นายทุนมีอำนาจการต่อรองเหนือกว่าชาวนา สามารถปรับขึ้นค่าเช่านาได้โดยไม่ต้องสนใจว่าชาวนามีต้นทุนสูงขึ้นเพียงไร หรือรัฐบาลจะมีนโยบายให้ลดค่าเช่าที่นาอย่างไร⁷⁸⁶ “ผู้ให้เช่านะพอเราไปบอกที่ว่านี้รัฐบาลให้ลดค่าเช่าที่ทำนานะ ผู้ให้เช่าก็บอกว่า ไม่เป็นไรคะไม่ทำก็ไม่มีอะไร คนอื่นก็รอทำอยู่ รัฐบาลลงมาดูเหอะ! (ผู้พูดทำเสียงโกรธ)”⁷⁸⁷ ตัวอย่างที่ผู้ให้เช่าเรียกที่นาจากผู้เช่าคืนโดยไม่แจ้งล่วงหน้าซึ่งกำหนดต้องเข้าไปช่วยเหลือในนามของคณะกรรมการการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรมประจำตำบล

⁷⁸⁵ สัมภาษณ์อดีตกำนัน, วันเสาร์ที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 10.30 น. – 14.00 น.

⁷⁸⁶ คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) สั่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหาทางแก้ไขปัญหาค่าเช่าที่นา โดยมีนโยบายสั่งให้ลดค่าเช่าที่ดินไร่ละประมาณ 200 บาท ดูเพิ่มเติมใน “เปิดอัตราค่าเช่านาใหม่ ยุค “คสช.” เมื่อ “นายทุน” รับคำสั่งลดราคาไร่ละ 200 บ.?” 30 มิถุนายน 2558, http://www.isranews.org/isranews-scoop/item/39604-report02_39604.html (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).

⁷⁸⁷ สัมภาษณ์อดีตกำนัน, วันเสาร์ที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 10.30 น. – 14.00 น.

(คชก.)⁷⁸⁸ การยึดคืนที่ดินครั้งดังกล่าวทำให้เห็นภาพความขัดแย้งภายในของนายทุนผู้ให้เช่าที่ดิน รวมถึงอำนาจการต่อรองของชาวนาผู้เช่าที่ดินที่สามารถร่วมมือและใช้กลไกของรัฐยืนยันสิทธิการเช่าที่ดินตามกฎหมายได้

เมื่อประมาณ 2 ปีที่ผ่านมา ชาวนาในตำบลที่เช่าที่ดินจากบริษัท อ้อแสงชัย จำกัด⁷⁸⁹ เรียกคืนที่นา แน่นอนว่าชาวนาหลายสิบคนในตำบลเช่าที่ดินเพื่อทำนาจากบริษัทอ้อแสงชัยมาเป็นเวลานานมากกว่า 10 ปี จึงได้รับความเดือดร้อนและรวมตัวร้องเรียน กำนันในฐานะหนึ่งในคณะกรรมการเช่าที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม (คชก.) ประจำตำบลทราบเรื่องจึงดำเนินการจัดประชุม คชก.ระดับตำบล แล้วยื่นข้อร้องเรียนต่อนายอำเภอ โดย คชก. ได้อ้างอิงถึง พระราชบัญญัติการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2524 มาตรา 30 ได้ระบุว่า การเช่านาอาจสิ้นสุดก่อนกำหนดระยะเวลาการเช่าได้ใน 4 กรณี คือ (1) ผู้ให้เช่าบอกเลิกการเช่า (2) ผู้เช่าบอกเลิกการเช่าล่วงหน้า อย่างเป็นลายลักษณ์อักษรไม่น้อยกว่า 3 เดือน (3) ผู้ให้เช่าและผู้เช่าทำสัญญาเลิกการเช่าเป็นลายลักษณ์อักษรต่อหน้านายอำเภอ และ (4) นาที่เช่าถูกเวนคืนไปเป็นของรัฐตามกฎหมาย ขณะที่ มาตรา 31 ระบุว่า ผู้ให้เช่าสามารถบอกเลิกการเช่าได้ก็ต่อเมื่อ (1) ผู้เช่าไม่ชำระค่านาเป็นเวลา 2 ปี (2) ผู้เช่านำที่นาไปให้เช่าช่วง (3) ผู้เช่านำที่นาไปทำประโยชน์อื่นโดยไม่ได้รับความยินยอมจากผู้ให้เช่า ดังนั้นเมื่อชาวนาในตำบลไม่ได้เป็นผู้บอกเลิกสัญญาและไม่ได้กระทำการใดใดที่เป็นความผิดตาม มาตรา 31 บริษัท อ้อแสงชัย จำกัด จึงไม่มีสิทธิ์บอกเลิกการเช่านา อีกทั้ง มาตรา 26 กำหนด

⁷⁸⁸ พระราชบัญญัติการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2524 กำหนดให้คณะกรรมการการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรมประจำตำบล (คชก.) มีอำนาจ (1) วางระเบียบการกำหนดอัตราค่าเช่าขั้นสูงของแต่ละพื้นที่ตามคุณภาพดินและน้ำ รวมถึงพิจารณาข้อพิพาทและค่าเสียหายที่เกิดจากการเช่า (2) กำหนดระยะเวลาการให้เช่านาไม่ต่ำกว่าคราวละ 6 ปี หากสัญญาไม่ระบุเวลาก็ให้ถือว่าการเช่านามีระยะเวลา 6 ปี และต่ออายุการเช่าอัตโนมัติคราวละ 6 ปี (ม.26) (3) พิจารณาอนุมัติการบอกเลิกการเช่าที่นาของผู้ให้เช่า (4) ควบคุมให้ผู้เช่ามีสิทธิ์ซื้อที่นาที่ผู้ให้เช่าประกาศขายก่อนผู้อื่น ดูเพิ่มเติมใน ชัชฎาภรณ์ ประยูรวงษ์, “พระราชบัญญัติการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2524,” 26 กรกฎาคม 2558, http://library2.parliament.go.th/giventake/content_nrcinf/nrc2557-r260758.pdf (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559); พระราชบัญญัติการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2524, ราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษ เล่มที่ 98 ตอนที่ 133 (14 สิงหาคม 2524).

⁷⁸⁹ ผู้จัดการบริษัทอ้อแสงชัยกล่าวถึงที่ดินที่บริษัทลงทุนซื้อมาในช่วง 30 – 40 ปีนี้ว่า “ที่ดินทุกแปลงเราซื้อด้วยเงินสดทั้งนั้น” ดูเพิ่มเติมใน “อ้อแสงชัย รอโอกาสบุกงานใหญ่,” นิตยสารผู้จัดการ, (ตุลาคม 2540) <http://info.gotomanager.com/news/details.aspx?id=4600> (สืบค้นเมื่อ สิงหาคม 2558).

ระยะเวลาการเช่านา พ.ร.บ. กำหนดไว้ว่า ต้องให้เช่าไม่ต่ำกว่าครั้งละ 6 ปี แม้สัญญาจะไม่ระบุระยะเวลาการให้เช่า โดยให้ต่ออายุการเช่าอัตโนมัติคราวละ 6 ปี ด้วยเช่นกันหากไม่มีการตกลงกัน กำหนดเป็นอย่างอื่น

เมื่อเรื่องร้องเรียนได้ถูกแจ้งไปยังบริษัท ฮ้อแสงชัย จำกัด ทางบริษัทจึงเรียกชานาผู้ที่เดือดร้อนเข้าไปพบเพื่อสอบถาม เมื่อประธานกรรมการบริษัทซึ่งเป็นพี่คนโตของตระกูลทราบเรื่องจึงขอยกเลิกคำสั่งยึดที่ดินคืนจากผู้เช่าและให้ผู้เช่าเช่าทำกินบนที่นาตามเดิม อย่างไรก็ตามเจ้าของบริษัทได้ทำสัญญากับชานาโดยระบุระยะเวลาการเช่าที่นาแบบปีต่อปีแทน ระยะเวลาการเช่าที่ดินที่สั้นลงจึงยิ่งสะท้อนการไร้อำนาจต่อรองของชานา และความไม่มั่นคงในอาชีพของชานาในปัจจุบัน ชานาในพื้นที่แม้จะตั้งใจที่ได้ทำกินบนที่นาต่อไป แต่ก็ต้องจำใจยอมปฏิบัติตามเงื่อนไขของผู้ให้เช่า

“ชานาบางพูดเนี่ยทำนาของฮ้อแสงชัยมาเป็นสิบปี ยี่สิบปี แล้วมันก็มีอยู่คนนึง นามสกุลฮ้อแสงชัย เป็นน้องชาย คำเป็นรองนายกเทศบาล จังหวัดปทุมธานี อยู่ดีๆ คำก็ยึดหมดเลย คราวนี้มันจะมีกฎหมายการเช่าที่ดินกำหนดไว้ยู่ที่ว่าก็ปีคุณต้องบอกเลิกเช่า ก็ปีคุณถึงจะอย่างนี้ๆ มันมีอยู่ พอคำกำลังจะยึดของบางพูด ลุงก็ไปเอาไอ้สัญญาเช่าต่างๆ เนี่ย รวบรวมให้หมดของบางพูด ลุงเป็นกำนันก็เป็นประธาน คชก. โดยตำแหน่ง พอมีเรื่องลุงก็เช็คติ อะ กรรมการ คชก. ตายไปคนนึง ลุงก็เขียนบันทึกการประชุม แล้วบอกนายๆ ช่วยกฎหมาย นายๆ ก็แจ้งที่ประชุม แต่งตั้งกรรมการเพิ่ม กรรมการแทนคนที่ตายไปจบ ก็ครบ พอครบ ไปก็ไปร้องอำเภอ อำเภอก็เรียกสอบสวน ก็คือเราก็ไม่ยอมมันหนะ ก็เป็นความกัน พอร้องอำเภอเสร็จปั๊บ บอร์ดใหญ่ คือ พี่ชายใหญ่ของ ฮ้อแสงชัย คำเรียกเข้าไปเลย ไปกันหมดเลย ไปถึงเรียกเข้าประชุม คำถามว่า “เอาอย่างนี้ นะครับต่อไปนี้ ผมไม่รับรองกับการกระทำของคนคนนี้ (น้องชายที่เป็นนายกเทศมนตรี) โอเคครับกำนันผมไม่โกรธท่านกำนัน เพราะกำนันทำหน้าที่ของกำนัน นะครับ เราไม่มีอะไรกัน ก็ต้องเข้าใจนะครับ นี๊วไหนร้ายเราก็ต้องตัดนี้วั้นนี้เอง ชานาที่มาทั้งหมดเนี่ย คุณเสียค่าเช่าให้กับ ลูกน้องผมคนไหน” // ชานาที่นั่งประชุมบ้างก็ชี้ผู้หญิงคนไหน บ้างก็ชี้ผู้ชาย // “โอเคครับ นันเขาคือลูกน้องผม ผมต้องรับผิดชอบ และต่อไปนี้ ใครที่ทำนาผม ฟังให้ดิ นะครับ ทำนาผม ให้มาเสียค่าเช่าที่ผม ในเดือนมิถุนายนของทุกปี ต่อไปนี้คนไหนที่โดนยึดไปแล้วก็ฟ้องร้องกันไป เป็นความกันไป ผมไม่เกี่ยว เพราะผมไม่รับรองการกระทำของบุคคลคนนี้” // ทุกคนก็เฮ ดีใจ มีที่ดินทำนาต่อไป แต่คำก็เปลี่ยนแปลงเงื่อนไขที่เช่านะ ให้ทำสัญญาเช่าปีต่อปี คิดดูสิมันคงมั๊ย”⁷⁹⁰

⁷⁹⁰ สัมภาษณ์อดีตกำนัน, วันเสาร์ที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 10.30 น. – 14.00 น.

แม้จะมีกฎหมายการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม แต่ในมุมมองของ คชก. ก็ยังเห็นว่า ชาวนาผู้เช่าเป็นฝ่ายเสียเปรียบผู้ให้เช่า เนื่องจาก (1) ผู้ให้เช่ายังคงมีอำนาจในการกำหนดเงื่อนไขการเช่า (2) กลไกของ คชก. จะถูกใช้เมื่อมีปัญหาถูกร้องเรียนเกิดขึ้น แต่ในช่วงเวลาปกติกลไกนี้ไม่ได้ทำงานติดตามป้องกันไม่ให้ผู้เช่าหรือผู้ให้เช่าเอาเปรียบซึ่งกันและกันแต่อย่างใด ดังนั้นเมื่อมีข้อร้องเรียน คชก. ต้องกลับไปทำเอกสารย้อนหลังเพื่อให้เอกสารการพิจารณามีความสมบูรณ์ รวมถึงตรวจตราความถูกต้องสมบูรณ์ของเอกสารหลักฐานของผู้ร้องเรียน ซึ่งกรรมการเห็นว่า เป็นกระบวนการที่สิ้นเปลืองเวลามาก

“เวลาเจ้าของที่เค้าจะเอาที่ดินคืนก็มักกฎหมายนี้แหละช่วย อย่างตอนนั้นที่เป็นกำนัน มีเรื่องยึดที่ดินคืนนี้ น่าจะเป็นช่วงประมาณมีโครงการจำนำข้าว นั่นแหละ แล้วฮ้อ แสงชัยเรียกที่ดินคืนเราก็ต้องช่วยชาวนาเค้า เค้าทำนามา 20 ปี 30 ปี แล้วมายึดที่ดินคืนแล้วชาวนาจะทำอะไร ตอนนั้นลุงก็สู้ในฐานะที่ลุงเป็นกำนันก็ไปปรึกษาที่อำเภอ เราก็ไปดูที่ดินต้องเช่าก็ปี ต้องบอกเลิกก่อนก็ปี สัญญาเช่าหมดครึ่ง เจี้ย เราก็ต้องช่วยดูให้ชาวบ้าน คณะกรรมการก็มีทั้งสองฝ่ายทั้งจากผู้เช่าและผู้ให้เช่า ทางนายอำเภอเค้าก็ช่วยเรื่องเอกสารการประชุมให้มันสมบูรณ์ พอกรรมการครบ เราก็ดำเนินการสู้กับเจ้าของที่ได้ ... แต่จริงๆ แล้ว ถ้ามีปัญหาขึ้นมากฎหมายฉบับนี้ให้อำนาจต่อรองอยู่ที่คนให้เช่านะ เราจะสู้ก็ต้องเมคเอกสารขึ้นมาเยอะ บางทีก็สู้ไม่ไหว”⁷⁹¹

ที่ผ่านมาอาจจะกล่าวได้ว่า นายทุนเป็นภัยคุกคามความมั่นคงในที่ดินของชาวนา แต่ปัจจุบันความมั่นคงในที่ดินของชาวนากลับถูกบั่นทอนจากรัฐ ดังเช่นกรณีการเสนอให้ปรับปรุงพระราชบัญญัติการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2524 เนื่องจากรัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา มีความเห็นว่าพระราชบัญญัติฉบับเดิมมีเนื้อหาที่เอื้อประโยชน์ต่อชาวนาผู้เช่ามากเกินไปจนทำให้เจ้าของที่ไม่ปล่อยที่ให้เช่าชาวนาเช่าทำกิน ยอมปล่อยที่ดินให้รกร้างและเสียภาษีในอัตราสูง ซึ่งรัฐบาลเห็นว่าเป็นการสร้างสูญเสียทางเศรษฐกิจ⁷⁹² โดยสาระสำคัญที่พระราชบัญญัติฉบับนี้จะถูกปรับแก้ คือ ปรับระยะเวลาการเช่าที่ทำกินให้สั้นลง ซึ่งเป็นทิศทางตรงกันข้ามกับระยะเวลาการเช่าที่ดินของภาคธุรกิจเอกชนซึ่งรัฐบาลของพลเอกประยุทธ์มีแนวนโยบายให้ขยายระยะเวลาการเช่าที่ดินตามพระราชบัญญัติการเช่าอสังหาริมทรัพย์เพื่อพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรม พ.ศ. 2542 เพิ่มขึ้น ดังที่คณะกรรมการนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษ (กนพ.) ได้มีมติให้พื้นที่ในการดูแลของราชการ เช่น พื้นที่ป่าไม้ พื้นที่อุทยาน รวมถึงพื้นที่ของสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร (ส.ป.ก.) พื้นที่ของการรถไฟแห่งประเทศไทย (ร.ฟ.ท.) สามารถนำมาให้เช่าชนเพื่อการค้าพาณิชย์ได้ และขยายระยะเวลาการเช่า

⁷⁹¹ สัมภาษณ์อดีตกำนัน วันที่ 4 เมษายน 2558 เวลา 13.00 – 14.30 น.

⁷⁹² ชัชฎาภรณ์ ประยูรวงษ์, “พระราชบัญญัติการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2524”.

พื้นที่ตาม พ.ร.บ. การเช่าอสังหาริมทรัพย์เพื่อพาณิชยกรรมและอุตสาหกรรม พ.ศ. 2542 ออกไปจากเดิมที่ให้สิทธิเอกชนเช่าที่ดินไม่เกิน 50 ปี เพิ่มเป็น 99 ปี⁷⁹³ เป็นต้น ขณะที่ชาวนาได้แต่รำพึงว่ารัฐบาลได้แต่ประกาศนโยบาย แต่ก็ช่วยชาวนาไม่ได้อยู่ดี เพราะไม่มีกลไกกำกับติดตามในพื้นที่ “ผู้ให้เขานะพอเราไปบอกว่ารัฐบาลให้ลดค่าเช่าที่ทำนานะ ผู้ให้เขาก็บอกว่า ไม่เป็นไรละ ไม่ทำก็ไม่เป็นไร คนอื่นก็รอทำอยู่ แล้วยังเจ็ย ดูซิเราจะพูดอะไรได้(ทำเสียงโกรธ!!)”⁷⁹⁴

(5) รัฐ: ผู้จัดสรรแหล่งน้ำในพื้นที่แทนชาวนา เนื่องจากตำบลบางพูดเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ทุ่งรังสิต ในอดีตตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการจัดวางระบบชลประทานเพื่อการคมนาคมขนส่งและเปิดพื้นที่จากป่ากร้างให้สามารถทำนาได้ พื้นที่บริเวณนี้จึงถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมตั้งแต่ในอดีตและเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญ ปัจจุบันตำบลบางพูดมีลำคลองไหลผ่าน คือ คลองเปรมประชากร คลองบางอ้อม ซึ่งเชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา⁷⁹⁵ ลำคลองโดยรอบพื้นที่ยังคงมีบทบาทสำคัญสำหรับภาคเกษตรกรรม และเป็นแหล่งน้ำที่ผูกโยงเข้ากับการบริหารจัดการน้ำในกรุงเทพฯ เช่น เป็นเส้นทางระบายน้ำเมื่อประสบอุทกภัย เป็นแหล่งน้ำในการผลิตประปา และเป็นแหล่งกักเก็บน้ำสำหรับผลักดันน้ำเค็มในยามที่น้ำทะเลหนุน เป็นต้น จึงอาจจะกล่าวได้ว่าแม้ในพื้นที่ตำบลจะมีน้ำตลอดทั้งปีแต่น้ำในคลองไม่ได้ถูกจัดสรรให้เพื่อประโยชน์ของชาวนาหรือเกษตรกรแต่เพียงอย่างเดียว แหล่งน้ำโดยรอบตำบลยังเป็นแหล่งน้ำสำหรับการบริหารจัดการน้ำเพื่อประโยชน์ของคนนอกพื้นที่ด้วย ทั้งนี้ผู้มีบทบาทในการบริหารจัดการปริมาณน้ำได้แก่ การประปาส่วนภูมิภาค (ปทุมธานี) การประปานครหลวง กรมชลประทาน และรัฐบาล โดยที่ไม่มีประชาชนในพื้นที่ร่วมให้ความเห็นต่อแนวทางการจัดสรรแหล่งน้ำจึงทำให้ประชาชนได้รับผลกระทบจากการบริหารจัดการน้ำของราชการบ่อยครั้ง เช่น กรมชลประทานเปิดประตูน้ำเพื่อปล่อยน้ำเข้ามาในคลอง แต่พื้นที่ริมคลองบางพื้นที่มีระดับต่ำทำให้น้ำที่ถูกปล่อยเข้ามาล้นเข้าท่วมพื้นที่การเกษตรของประชาชน “เกษตรกรที่อยู่ตามแนวคลองบางแห่งอยู่ต่ำ บางทีเค้าปลูกอะไรแล้ว ไม่มีการควบคุมระดับน้ำ ปล่อยน้ำมาน้ำก็ท่วมก็เสียหายอีก ... ชาวบ้านมาหาบอก “กำนัน! พอน้ำกำลังจะดี ข้าวกำลังจะตั้งท้อง น้ำมาอีกแล้ว ท่วม ดูมัน

⁷⁹³ ““ประยุทธ์” เร่งผลักดันเขตเศรษฐกิจพิเศษ เปิดให้เอกชนเช่าที่ดินรัฐลงทุน 99 ปี เผยเตรียมพื้นที่ 2.4 หมื่นไร่,” 21 กรกฎาคม 2558, <http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9580000082602> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).

⁷⁹⁴ สัมภาษณ์อดีตกำนัน, วันเสาร์ที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 10.30 น. – 14.00 น.

⁷⁹⁵ “คลองขุดสมัย ร.5 เส้นทางระบายน้ำสำคัญแห่งกทม.,” 2 พฤศจิกายน 2554, <http://www.manager.co.th/Travel/ViewNews.aspx?NewsID=9540000139648> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).

ปล่อยน้ำมาอีกแล้ว” บางทีมันก็ไปดำที่ประตูเลย คนคอยดูแลประตูบางที่เนี่ยเปิดให้ชาวบ้านลงไข่เปิดประตูให้ไอพวกตักถังออกไป เจ๊ย ชาวนาทำไงล่ะ”⁷⁹⁶

นอกจากนี้เนื่องจากแหล่งน้ำลำคลองในพื้นที่กำลังถูกทำให้เสื่อมความสามารถในการเป็นแหล่งน้ำสำหรับเกษตรกรรมหรืออุปโภคบริโภคเรื่อยๆ เนื่องมาจากการเติบโตของพื้นที่อุตสาหกรรมและการขยายตัวของเมือง เช่น คลองเปรมประชากรที่ถูกขุดให้เชื่อมอยุธยากับกรุงเทพฯ ได้ไหลผ่านพื้นที่โรงงานอุตสาหกรรมส่งผลให้ในปัจจุบันน้ำในคลองเปรมประชากรเน่าเสียไม่สามารถใช้อุปโภคได้⁷⁹⁷ หรือในกรณีที่มีการตั้งโรงงานกำจัดขยะที่อยู่ใกล้คลองบางอ้อม ซึ่งชาวบ้านในพื้นที่เริ่มมีการประท้วงเพราะเกรงว่าจะมีน้ำขยะรั่วไหลลงไปไหลลงคลองบางอ้อมซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำคัญสำหรับการอุปโภค การเกษตรและเป็นแหล่งน้ำดิบสำหรับการผลิตน้ำประปา “ตอนนี้ทำกิจกรรมต่อต้านโรงกำจัดขยะ ไปรณรงค์กัน จริงๆ มันไม่ได้สร้างที่บางพูดหรอกแต่ผลกระทบมันก็โดนเราด้วย ฟรุ้งนี่มีเรือมารับที่หลังวัดดอน 9 โมงเช้า ที่คลองเปรมฯ แล้วก็ไปประท้วงเพราะเรากลัวมันรั่วไหลลงคลองบางอ้อม เพราะน้ำประปา น้ำอุปโภคอะไรเราก็เอามาจากคลองนี้ ยังเป็นแหล่งน้ำที่ส่งถึงคลองประปาที่ผลิตน้ำให้กรุงเทพฯ ด้วย”⁷⁹⁸

6.5 ความหมายของการฆ่าตัวตาย

จากข้อเท็จจริงที่ผู้วิจัยได้จากการสัมภาษณ์ การฆ่าตัวตายของอนันต์นั้นน่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับความล่าช้าของโครงการรับจำนำข้าว อย่างไรก็ตามยังมีเรื่องเล่าในพื้นที่ทั้งจากเพื่อนบ้านและเจ้าหน้าที่ ธ.ก.ส. ว่าการฆ่าตัวตายของอนันต์เป็นเรื่องส่วนตัว และเป็นการกระทำของผู้ที่มีโอกาสที่จะคิดฆ่าตัวตายอยู่แล้ว

อนันต์และฉันทนา รู้สึกอยู่เสมอว่าไม่สามารถเลือกไม่ปฏิบัติตามนโยบายที่ไม่แน่นอนของรัฐได้ การถูกจำกัดทางเลือกจาก ธ.ก.ส. การได้รับข้อเท็จจริงที่กระตุ้นอารมณ์ร่วมจากสื่อข้างเดียวและอยู่ในสังคมที่ไม่มีความเห็นอกเห็นใจกัน ในภาวะที่อนันต์เผชิญกับบริบทแวดล้อมเช่นนี้ อนันต์ผู้ที่รักผีนางและต้นข้าวราวกับคือชีวิต เพราะเป็นสิ่งที่จะต้องดูแลอยู่เป็นประจำทุกวันแต่เลือกฆ่าตัวตายน่าจะมีความหมายต่างจากมุมมองตามความเข้าใจของเพื่อนบ้านและเจ้าหน้าที่ ธ.ก.ส.

⁷⁹⁶ สัมภาษณ์อดีตกำนัน, วันเสาร์ที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 10.30 น. – 14.00 น.

⁷⁹⁷ “โรงงานทิ้งน้ำเสียลงคลองประยูรศักดิ์เน่าเหม็น,” 10 สิงหาคม 2557, <http://www.innnews.co.th/shownews/show?newscode=557819> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).

⁷⁹⁸ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 4 เมษายน 2558 เวลา 15.00 – 16.00 น.

ความรู้สึกของอนันต์ต่อการทำนาและต้นข้าว การทำนาตลอดระยะเวลาสิบกว่าปีที่ผ่านมาของอนันต์นั้น ฉันทนาเล่าว่าเป็นการทำนาเพราะรักและชอบการทำนาจริงๆ วันๆ ปกติแล้วอนันต์จะออกจากบ้านแต่เช้ามืดเพื่อไปนาแล้วกลับมาอีกทีตอนค่ำ อนันต์จะขลุกอยู่ที่นาทั้งวัน ดังนั้นแต่ละวันอนันต์ใช้เวลาอยู่กับนาข้าวมากกว่า 12 ชั่วโมง วิถีชีวิตของอนันต์จึงผูกพันกับทุ่งนาและต้นข้าว เมื่อข้าวเจริญงอกงามดีก็เปรียบเสมือนกับชีวิตจะเติบโตก้าวหน้า แต่ถ้าข้าวไม่งาม ถูกศัตรูพืชทำลายให้เสียหายโดยที่อนันต์ไม่สามารถแก้ไขได้ อนันต์ย่อมจะรู้สึกหดหู่ เศร้าหมองตามไปด้วย “เขา(อนันต์)บอกเขาไม่อยากออกนาเลย เลยกถามเป็นไรไม่อยากออกนา เขาบอกว่าออกไปเห็นนาแล้ว น้ำมันเราก็ต้องซื้อวิดน้ำ ปุ๋ยเราก็ต้องใส่ แล้วหนูก็กินข้าวไง เขาบอกไม่อยากเจอนาเลย เห็นสภาพนาแล้วรับไม่ได้ (ฉันทนาเล่าด้วยน้ำเสียงสั่นเครือ)”⁷⁹⁹ การฆ่าตัวตายของอนันต์ส่วนหนึ่งจึงอาจมีความรู้สึกผิดหวังที่ไม่สามารถดูแลต้นข้าวซึ่งเป็นดังชีวิตของตัวเองได้ปะปนอยู่ด้วย

การเคลื่อนไหวแต่ไม่มีโอกาสเลือกของอนันต์ กว่า 4 เดือนที่อนันต์ไม่ได้รับเงินจากโครงการรับจำนำข้าว อนันต์ไม่ได้นั่งรอเงินอยู่เฉยๆ แต่อนันต์และฉันทนาได้เดินทางไปประท้วงร่วมกับลุงกำนันและชาวนาที่เดือดร้อนหลายครั้งโดยมีเป้าหมายเพื่อเรียกร้องเงินจากโครงการรับจำนำข้าว ในการเคลื่อนไหวอนันต์ได้รับรู้ข้อเท็จจริงและสัมผัสอารมณ์ร่วมกับผู้ที่ประสบชะตากรรมเดียวกัน ได้รับความทุกข์ยาก เกิดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจกัน เป็นเสมือนกระจกสะท้อนความรู้สึกซึ่งกันและกัน แต่การเคลื่อนไหวของอนันต์และชาวนาในขณะนั้นไม่ได้ทำให้อนันต์มีทางเลือกมากขึ้น การมีเจ้าหน้าที่ ธ.ก.ส. มาติดตามทวงหนี้ที่หน้าบ้านจึงเป็นเสมือนการได้รับการยืนยันความแน่นอนของกฎเกณฑ์ตามสัญญาเงินกู้และเป็นเสมือนฟางเส้นสุดท้ายว่า อนันต์ต้องชำระเงินกู้ตามกำหนดเดิม แม้จะยังไม่ได้รับเงินจากโครงการฯ ก็ตาม

ในสถานการณ์ดังกล่าวอนันต์และฉันทนาตัดสินใจร่วมกันว่ายังไงก็จะต้องไม่กู้เงินเพิ่มเพื่อมาจ่ายหนี้ ธ.ก.ส. อย่างแน่นอน จึงเหลือทางออกเดียวที่ ธ.ก.ส. กำหนดไว้ คือ ชำระเฉพาะดอกเบี้ยเงินกู้ ในช่วงเวลาดังกล่าวที่อนันต์ต้องเผชิญกับทั้งการไม่ได้รับเงินจากโครงการฯ การถึงกำหนดชำระเงินกู้ ธ.ก.ส. ความต้องการเงินเพื่อใช้จ่ายลงทุนทำนา และไม่มีเงินสำหรับการชำระหนี้ การฆ่าตัวตายจึงเป็นวิธีที่อนันต์เลือกใช้เพื่อ ‘หนี’ จากการถูกบังคับให้ปฏิบัติตามเงื่อนไขของสัญญาเงินกู้ซึ่งเป็นผลมาจากความล่าช้าของการดำเนินนโยบาย รวมถึงหนีจากสถานะความไม่มีเงิน หนีจากความผิดหวังที่จะทำนาให้งอกงาม และหนีจากความล้มเหลวในการลงทุนเปิดร้านขายปุ๋ย

ขณะที่ฝ่ายเจ้าหน้าที่ ธ.ก.ส. ผู้เคยเป็นหัวหน้าตำบลซึ่งรับผิดชอบดูแลการกู้ยืมและการชำระหนี้ของประชาชนในตำบล และปัจจุบันรับผิดชอบเกี่ยวกับสินเชื่อในระดับจังหวัด ให้คำอธิบายถึงกรณีเจ้าหน้าที่ ธ.ก.ส. มักถูกโยกย้ายเป็นชนวนกระตุ้นการฆ่าตัวตายของชาวนาว่า การเดินทางไป

⁷⁹⁹ สัมภาษณ์ฉันทนา สายประยงค์, วันที่ 14 มีนาคม 2558 เวลา 15.00 น. – 16.00 น.

หาชานาที่บ้านของเจ้าหน้าที่ จ.ก.ส. ไม่ใช่ชนวนกระสุนให้ชานาฆ่าตัวตาย เพราะการที่ชานาจะฆ่าตัวตายต้องคิดไว้ก่อนแล้วว่าจะฆ่าตัว และต้องมีปัญหาส่วนตัวอยู่แล้ว อีกทั้งการเดินทางไปติดตามทางหนึ่งหน้าบ้านนั้นปกติแล้วจะใช้กับชานาที่มีปัญหาไม่ชำระเงินกู้ตามกำหนดหรือเจตนาจะหนีหนี⁸⁰⁰

นอกจากนี้ในพื้นที่ยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับการฆ่าตัวตายของอนันต์ว่า เป็นการฆ่าตัวตายของคนที่มีอาการป่วยทางจิตอยู่แล้ว ดังนั้น เมื่อระบุว่าเป็นคนป่วยทางจิตก็จะมีการทำงานทางสังคมในอีกแบบหนึ่งโดยทำลายความเป็นเหตุเป็นผลของการฆ่าตัวตาย แล้วทำให้ข้อเท็จจริงอีกชุดหนึ่งมาอธิบายได้ง่ายขึ้น คือ 1) อนันต์เป็นคนฟังเพื่อน หน้าใหญ่ คิดอะไรเกินตัว ไม่มีความรู้เรื่องปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืชแต่ก็ยังรับจะเปิดร้านขายปุ๋ย 2) อนันต์เป็นคนโกงเพราะนำข้าวของแจ็ก(ผู้ที่เป็นคนกลางระหว่างชานากับเจ้าแกโรงสีในกระบวนการเก็บเกี่ยวข้าวจากทุ่งนาส่งไปยังโรงสี) มาสวมสิทธิ์ตามโควตาจำหน่ายข้าวของตัวเองโดยที่ตัวเองไม่ได้ทำนาตามกระบวนการจริง ขณะที่อนันต์ลัดขั้นตอนการทำนาด้วยการบำรุงลูกข้าว⁸⁰¹ให้เติบโต และเมื่ออนันต์เป็นคนโกงเอาโควตาการรับจำหน่ายและยังเป็นคนฟังเพื่อน ไม่มีความรู้เรื่องปุ๋ยและยากำแมลงจึงไม่แปลกที่คนที่มีอาการทางจิตแบบอนันต์จะฆ่าตัวตายเมื่อเจอเหตุการณ์เช่นนี้⁸⁰²

“จริงๆ แล้วไม่ใช่สาเหตุจากจำหน่ายข้าวนี้หรอก เพราะว่าตัวเค้าเป็นเอง คือจะใช้คำว่ากำพืด หรืออะไรก็ได้ ครอบครวัเขา ทางครอบครวั พ่อแม่ บ้านนี้เขาจะมีลักษณะที่เป็นโรคจิต โรคประสาทอยู่แล้ว พ่อแม่เค้าเป็นคนกรุงเทพฯ ไม่ใช่คนที่นี้ แต่ได้ภรรยาอยู่ที่นี้ ก็สังเกตพี่เขา น้องเขาอะไรอย่างนี้มีอาการป่วยทางจิตกันทั้งนั้น ส่วนเขา เป็นคนมีอาชีพทำนาจริงอยู่ แล้วเค้าก็แบบว่า สร้างหนี้สร้างสินหนะมันก็เกิดจากการทำนาสาเหตุก็ฟังเพื่อน เค้าจะทำไอ้โน้นไอ้นี้ก็กู้แบงค์ ครั้งหลังสุดนี่ก็จะทำร้านปุ๋ย ร้านยา ลุงเนี่ยก็เตือนเขา ในฐานะเป็นญาติกันใหม่ะ ว่า เฮ้ย มึงทำระวังนะ ... อนันต์การเกษตร แจกเลื้อ แจกอะไรเต็มไปหมด ลงทุนที่บ้าน บ้านเขาก็ไม่ใช่จะอยู่ใกล้ถนนนะ เข้าซอยเข้าไปอีก แล้วจะคิดทำร้านนะ นี่ไปเซ็นร้านธรรมดาด้วยกันก็กำไรลูกละ 5 บาท 10 บาท แบกกี้จะตายอยู่แล้ว เสร็จแล้วตอนมาเปิดใหม่ ๆ นะ โอโห แจกเลื้อแจกอะไร ถึง

⁸⁰⁰ สรุปลงความจากการสัมภาษณ์ฝ่ายสืบเชื้อ จ.ก.ส. ระดับจังหวัด, วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2559 เวลา 16.00 – 17.00 น.

⁸⁰¹ ลูกข้าว คือ ต้นข้าวที่ปล่อยให้เติบโตจากต่อช่วงข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้วเสร็จในฤดูกาลก่อน ซึ่งต้องบำรุงด้วยปุ๋ยให้เติบโตออกรวงได้ใหม่อีกครั้ง ทั้งนี้การทำนาโดยใช้ลูกข้าวแน่นอนว่าย่อมไม่ได้ผลผลิตเต็มที่เช่นเดียวกับการทำนาปกติ

⁸⁰² สัมภาษณ์เพื่อนบ้าน ก และ ข, วันที่ 14 มีนาคม 2558.

เวลาเข็นกันบานเลย พอจะเอาตั้งก็ไม่ให้ เลยผูกคอตาย ... มันฟังเพื่อ คุยรวย ออกกรถใหม่บ้าง ในที่สุดก็ถูกยึด แล้วตอนหลังไปเอารถมือสองมาอีกหมด ไหนจะหนี้ธนาคาร ไหนจะเรื่องชานาไปเข็นปุ๋ยเคঁมาเงี้ย ไปๆ มาๆ ชานาไม่จ่าย ไปกันใหญ่เลยที่นี่ แล้วคนเป็นโรคประสาทอยู่แล้ว ก็ไปกันใหญ่”⁸⁰³

“กรณีของนายอนันต์ไม่ได้เสียชีวิตเพราะโครงการรับจำนำหрок นาเคঁที่บอกว่าโดนหนักัดแทะกินนั่นก็ไม่จริงเพราะนาเคঁเป็นลูกข้าว เอาเคঁปุ๋ยไปกระตุ้นก็ได้ เคঁมันก็จะไม่ได้ผลผลิตเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ นา 30 ไร่ลุงเคยได้ 10 กว่าเกวียนเนี้ย บางทีก็ไม่ถึง”⁸⁰⁴

กระบวนการพัฒนาของรัฐเป็นเงื่อนไขสำคัญให้ชาวนาสูญเสียทรัพยากรที่จำเป็นในการทำนารวมถึงขาดอำนาจการต่อรองเพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ตามความจำเป็น การดำเนินนโยบายรับจำนำข้าวเปลือกที่เป็นไปตามความต้องการของเสียงส่วนใหญ่จึงเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่เปิดโอกาสให้ชาวนาสามารถยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวให้ก้าวหน้าได้ในระบบตลาดที่ต้องเผชิญความเสี่ยงในฐานะปัจเจก แต่การเสียชีวิตของอนันต์ในขณะที่รัฐบาลมีนโยบายรับจำนำข้าวทำให้เห็นว่า แม้อนันต์จะได้รับการประกันความเสี่ยงด้านราคาจากรัฐบาลตามนโยบายรับจำนำข้าวที่มีเป้าหมายเพื่อยกระดับราคาข้าวในตลาด แต่การจ่ายเงินตามโครงการรับจำนำข้าวที่ล่าช้าตั้งแต่ช่วงปลายปี พ.ศ. 2556 ส่งผลให้ชาวนาขาดเงินหมุนเวียนในการทำนา ไม่สามารถลงทุนทำนาเพิ่มเติมโดยไม่กู้เงินเพิ่มได้ และยังคงส่งผลต่อความสามารถในการชำระหนี้ตามกำหนดของ

ชนวนกระตุ้นการฆ่าตัวตายที่สำคัญในยามที่ชาวนาขาดเงินหมุนเวียนในการทำนาก็คือการบังคับ/ยืนยันให้ชาวนาปฏิบัติตามข้อกำหนดในสัญญากู้เงินของ ธ.ก.ส. โดยไม่ทราบว่รัฐบาลและบอร์ดของ ธ.ก.ส. ประกาศแนวทางช่วยเหลือชาวนาด้วยการขยายเวลาการชำระหนี้ออกไปอีก 6 เดือนแล้วก็ตาม ความล่าช้าของการประสานงานตามลำดับชั้นของหน่วยงานภายใน ธ.ก.ส. อาจจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เจ้าหน้าที่ ธ.ก.ส. ยังคงไปติดตามทวงหนี้กับชาวนาด้วยเห็นว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่ตามขั้นตอนการปฏิบัติงานปกติ การทำงานของเจ้าหน้าที่ ธ.ก.ส. จึงกลายเป็นชนวนกระตุ้นให้ชาวนาตัดสินใจใช้ความรุนแรงต่อร่างกายของตนเองด้วยวิธีการฆ่าตัวตายในฐานะ “การหนี” จากสภาพบังคับให้ปฏิบัติตามสัญญาการกู้เงินดังกล่าว

การศึกษาเรื่อง การประเมินผลกระทบของโครงการรับจำนำข้าวที่มีต่อสถานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรไทย พบว่ารายรับของผู้เข้าร่วมโครงการเพิ่มขึ้นแต่โครงการไม่ได้มีบทบาทในการลดภาระหนี้สินมากนัก และการดำเนินโครงการยังทำหน้าที่สำคัญในตลาดคือ ทำให้ราคาข้าวใน

⁸⁰³ สัมภาษณ์เพื่อนบ้าน ก และ ข, วันที่ 14 มีนาคม 2558.

⁸⁰⁴ สัมภาษณ์เพื่อนบ้าน ก, วันที่ 4 เมษายน 2558.

ตลาดสูงขึ้น⁸⁰⁵ อย่างไรก็ตามการดำเนินโครงการของรัฐให้มีความแน่นอนและต่อเนื่องเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวนาสามารถดำเนินวิถีชีวิตต่อไปได้ตามวัฏจักร ความล่าช้าของการจัดหางบประมาณมาจ่ายเงินให้แก่ชาวนาที่เข้าร่วมโครงการในช่วงปลายปี 2556-2557 ทำให้ชาวนาที่เข้าร่วมโครงการรับจำนำข้าวเปลือกปีการผลิต 2556/57 ได้รับผลกระทบจำนวนมาก⁸⁰⁶ และมีชาวนาตัดสินใจฆ่าตัวตายซึ่งปรากฏเป็นข่าวบนหน้าหนังสือพิมพ์ถึง 10 รายในระยะเวลาเพียง 3 เดือน⁸⁰⁷ รวมถึงมีชาวนาตรอมใจ เกรียดยจนป่วยเสียชีวิตอีกหลายราย ความล่าช้าของการดำเนินโครงการฯ นี้จึงแสดงให้เห็นผลกระทบอย่างชัดเจนต่อการดำเนินวิถีชีวิตของชาวนา และเมื่อวัฏจักรของชาวนาต้องสะดุดลงทั้งจากกลไกของรัฐที่มีความล่าช้าในการจ่ายเงิน และมีความล่าช้าในการชะลอการบังคับใช้กฎเกณฑ์ที่จะสามารถช่วยผ่อนคลายนโยบายวิกฤตในชีวิตของชาวนาได้จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เป็นปัจจัยกระตุ้นให้ชาวนาฆ่าตัวตาย

⁸⁰⁵ การศึกษาเรื่อง การประเมินผลกระทบของโครงการรับจำนำข้าวที่มีต่อสถานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรไทย พบว่า โครงการรับจำนำข้าวมีส่วนช่วยให้รายรับทางตรงจากการเกษตรของฟาร์มทุกขนาดที่เข้าร่วมโครงการเพิ่มขึ้นภายหลังมีโครงการฯ แต่โครงการรับจำนำข้าวไม่ได้ช่วยให้ภาระหนี้สินของเกษตรกรลดลง นอกจากนี้โครงการฯ ยังมีส่วนทำให้รายรับทางตรงสุทธิจากการเกษตรของฟาร์มขนาดกลางและขนาดใหญ่ที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการฯ เพิ่มขึ้นระหว่าง 11,458.24 – 13,172.14 บาทต่อฟาร์มต่อปี และระหว่าง 67,626.86 – 110,091.50 บาทต่อฟาร์มต่อปี ตามลำดับ ดูเพิ่มเติมใน วิษณุ อรรถวานิช, *การประเมินผลกระทบของโครงการรับจำนำข้าวที่มีต่อสถานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย, 2558).

⁸⁰⁶ โครงการรับจำนำข้าวเปลือกปีการผลิต 2556/57 มียอดใบประทวนทั้งโครงการจำนวน 1,671,720 ราย ปริมาณข้าวเปลือก 11.88 ล้านตัน คิดเป็นจำนวนเงิน 195,450 ล้านบาท ดูเพิ่มเติมใน “รัฐจักร.ก.ส.,” http://www.baac.or.th/content-about.php?content_id=012715&content_group_sub=0015&content_group=0001&inside=1 (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

⁸⁰⁷ ดูในเชิงอรรถที่ 709 หน้าแรกของบทที่ 6.

บทที่ 7

ชีวิตชานา: การขัดกันของวัฏจักรและความรุนแรง

7.1 สรุปผลการศึกษา

การฆ่าตัวตายแม้จะเป็นการกระทำความรุนแรงต่อร่างกายของตนเองในลักษณะปัจเจก แต่เป็นปรากฏการณ์ที่มีความซับซ้อนซึ่งไม่สามารถใช้คำอธิบายที่เน้นการอธิบายการฆ่าตัวตายในฐานะปัจเจกแต่เพียงอย่างเดียวได้ เนื่องจากร่างกายของปัจเจกเป็นผลลัพธ์ของสังคม ดังนั้นร่างกายของปัจเจกจึงสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ บุคคล รวมถึงการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างสังคมการเมืองที่ดี ด้วยเพราะบุคคลเป็นสิ่งที่ชีวิตซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมการฆ่าตัวตายของบุคคลจึงสามารถสะท้อนการทำงานที่ผิดปกติในสังคม⁸⁰⁸ ได้ด้วยเช่นกัน ดังกรณีการฆ่าตัวตายของชานาจึงสามารถสะท้อนพลวัตความขัดแย้งซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างชานากับโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมในสังคม กระทั่งเป็นเงื่อนไขให้ชานาตัดสินใจฆ่าตัวตาย

บริบทการฆ่าตัวตายของชานา

ชานาดำเนินวิถีชีวิตอยู่ในบริบทความขัดแย้งยืดเยื้อที่มีการใช้อำนาจรัฐอย่างแข็งตัว ไม่ยืดหยุ่นเพื่อมุ่งจัดการธรรมชาติและสังคมให้เจริญก้าวหน้าตามแนวทางของรัฐสมัยใหม่ซึ่งขับเคลื่อนด้วยทุนนิยม กลไกการใช้อำนาจของรัฐเพื่อควบคุมสังคมอย่างสำคัญประการหนึ่งคือ การใช้กฎหมายกำกับ ติดตาม บังคับ และครอบงำสังคมเพื่อให้ชานาเป็นพลเมืองที่ดี แต่การพัฒนาตามแนวทางทุนนิยมอำนาจรัฐมักถูกใช้เพื่อสร้างประโยชน์แก่ทุน/ตลาดเป็นหลักชานาจึงได้รับผลกระทบจากแนว

⁸⁰⁸ Bolshevik มองการฆ่าตัวตายของบุคคลว่าเกิดขึ้นภายใต้การทับซ้อนของปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐ บุคคล และการมีส่วนร่วมของสังคมเพื่อสร้างสังคมการเมืองที่ดีขึ้น ดังนั้นการฆ่าตัวตายท้ายที่สุดแล้วจึงเป็นการสร้างสังคมด้วยพลังอันยิ่งใหญ่เพื่อป้องกันภัยคุกคามต่อสังคม เพื่อให้ระบบมีความต่อเนื่อง มีสุขภาวะที่ดี การฆ่าตัวตายของปัจเจกซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมและดำรงอยู่ในฐานะสิ่งมีชีวิตซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social organism) จึงเป็นเสมือนการตรวจจับสิ่งผิดปกติสังคมเพื่อสร้างความอยู่รอดในสังคม ดูเพิ่มเติมใน Kenneth M. Pinnow, *Violence Against the Collective Self: Suicide and the Problem of Social Integration in Early Bolshevik Russia*, in *Histories of Suicide: International Perspectives on Self-Destruction in the Modern World*, John Weaver and David Wright (eds.), (Toronto: University of Toronto Press, 2009), 218-219.

ทางการพัฒนาที่ทำให้การจัดสรรทรัพยากรเป็นไปอย่างไม่เสมอภาคเป็นระยะเวลานาน ด้วย
 เพราะไม่มีอำนาจต่อรองกับรัฐเพื่อรักษาทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับการทำนาในหลายกรณีจึงพบ
 ชวนาถูกเวนคืนที่ดินหรือบังคับไล่ออกจากที่ดินทำกินรวมทั้งเผชิญความเสี่ยงที่จะสูญเสียที่ดิน
 จากนายทุนผู้ปล่อยกู้/เก็งกำไรที่ดิน ปัจจุบันชวานายังคงประสบปัญหาการถูกฉวยใช้ทรัพยากรเพื่อ
 ประโยชน์ของชุมชนเมือง เช่น ใช้ผืนนาเป็นแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อป้องกันน้ำท่วม งดทำนาเพื่อให้เมืองมี
 น้ำอุปโภคบริโภคเมื่อเกิดภัยแล้ง เป็นต้น

การไม่มีอำนาจต่อรองในกระบวนการจัดสรรทรัพยากรส่งผลให้ชวานาขาดกลไกประกัน
 ความเสี่ยงเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมทางสังคมจากการดำเนินชีวิตในเศรษฐกิจแบบตลาด และการ
 ขับเคลื่อนรัฐด้วยอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่จึงยิ่งเป็นการสร้างข้อจำกัดในการต่อรองของชวานามากขึ้น
 เนื่องจากการส่งเสริมกรรมสิทธิ์ของเอกชน การปกครองด้วยกฎหมายตามกฎหมายอย่างเข้มงวด และ
 ส่งเสริมให้สถาบันที่เกี่ยวข้องกับตลาดเสรีทำงานได้อิสระเพื่อมุ่งสร้างความเป็นธรรมในตลาด ใน
 บริบทเช่นนี้รัฐจึงทำหน้าที่ส่งเสริมให้ชวานาแสวงหากำไรในตลาดและรับความเสี่ยงจากตลาดด้วย
 ตัวเองในฐานะปัจเจกตามกลไกการค้าเสรี การพึ่งพาเงินทุนทั้งจากธนาคารและนายทุนเงินกู้ยืมนอก
 ระบบจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญและจำเป็นสำหรับชวานาที่ต้องการเติบโตก้าวหน้าในตลาด ดังนั้นการ
 พึ่งพาแหล่งเงินกู้หลายแหล่งในช่วงเวลาเดียวกันทั้งเพื่อลงทุนทำนา การทำธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการ
 ทำนา และความจำเป็นต้องใช้จ่ายของครอบครัวจึงเป็นสภาพปกติของชวานาในเศรษฐกิจแบบตลาด
 แต่ด้วยเพราะอาชีพชวานาต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนทั้งจากภัยธรรมชาติ ความจำเป็นครัวเรือน
 และความผันผวนในตลาด จึงมักพบอุปสรรคในตลาดโดยที่ไม่มีหลักประกันความเสี่ยง (เช่น ผลผลิต
 ล้มเหลวทำให้ขาดรายได้ในการชำระหนี้และมีความเสี่ยงในการสูญเสียที่ดิน) วิถีชีวิตของชวานาจึง
 ได้รับผลกระทบจากการถูกกำกับติดตามจากกฎหมายของตลาดโดยมี ธ.ก.ส. เป็นตัวแสดงสำคัญใน
 การทำหน้าที่เชิงสถาบันด้วยการบังคับใช้กฎหมายที่แน่นอนรวมถึงเงื่อนไขในสัญญาทางการเงินเพื่อ
 รักษาผลประโยชน์ให้ตลาดเป็นสำคัญ

เพื่อป้องกันการเผชิญอุปสรรคในการทำนาเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับชาวนาในการเข้าสู่ตลาด คือ ความรู้เกี่ยวกับการทำนา (ทั้งเมล็ดพันธุ์ข้าว อุปกรณ์การเกษตร และการใช้สารเคมีในนาข้าว) และความรู้เกี่ยวกับตลาด เพื่อให้ชาวนาสามารถประยุกต์ใช้ความก้าวหน้าทางการเกษตรในฐานะผู้จัดการนา⁸⁰⁹ ที่พึ่งพาเทคโนโลยีแต่มีต้นทุนการผลิตสูงได้ และสามารถจัดการภัยคุกคามโดยเฉพาะด้านราคาไม่ให้เป็นอุปสรรคต่อวิถีชีวิตของชาวนาได้

สังคมชาวนาระดับชุมชนมีร่องรอยของความแตกแยกอันเป็นผลมาจากข้อขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรที่จำเป็นในการทำนา(เช่น ที่ดิน) อุดมการณ์ทางการเมือง(เหลืองแดง)⁸¹⁰ รวมถึงการอ้างความเชี่ยวชาญในการทำนาระหว่างสมาชิกในชุมชน อย่างไรก็ตามในบางกรณีชาวนาสามารถรวมตัวเพื่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าร่วมกันได้เป็นครั้งคราว เช่น การใช้กลไกของคณะกรรมการการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรมประจำตำบลต่อรองการถูกยึดที่ดินทำนาก่อนนายทุนเจ้าของที่ดิน หรือฉวยใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อต่อรองเชิงนโยบายผ่านกระบวนการเลือกตั้ง สังคมชาวนาจึงดำรงอยู่ด้วยการทำงานของแรงผลักดันจาก 1) การทำงานของตลาดที่สร้างสำนึกการรับประโยชน์และความผิดหวังในลักษณะปัจเจก 2) การขับเคลื่อนของอุดมการณ์ทางการเมืองที่ดำรงอยู่ในสังคมซึ่งทำให้ชาวนามีสำนึกทางการเมืองมากขึ้นกว่าอดีต⁸¹¹ ขณะที่ 3) ชาวนามีความคาดหวัง/ผลประโยชน์เฉพาะบุคคลที่ต้องการรักษา ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนชาวนามีระยะห่างที่อาจรวมตัวกันเพื่อผลประโยชน์เฉพาะในบางขณะและเคลื่อนย้ายกลายเป็นผู้ตรวจสอบกันและกันได้ สถานการณ์อื่นๆ ชุมชนชาวนาจึงไม่ได้เป็นปึกแผ่นหรือเป็นสังคมชาวนาที่ช่วยเหลือพึ่งพากันอย่างแน่นแฟ้นเช่นในอดีต

การเคลื่อนไหวเพื่อใช้อำนาจทางการเมืองมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นตั้งแต่มีรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 มีผลบังคับใช้⁸¹² และชาวนาสามารถฉวยใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อต่อรองผลประโยชน์

⁸⁰⁹ ดูเพิ่มเติมใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง, “การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจการเมืองในชุมชนชนบทและการปรับตัวของชาวนา,” เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติเนื่องในวันคล้ายวันสถาปนาครบรอบ 49 ปี สถาบันบัณฑิตพัฒนศาสตร์ ประจำปี 2558 ในหัวข้อ การพัฒนาสังคมบนฐานของชุมชน, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2558, 37, http://ssde.nida.ac.th/PDF/documentation_01_04_58.pdf (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

⁸¹⁰ ดูเพิ่มเติมใน อภิชาติ สถิตนิรามัย, ยุคดิ มุกดาวิจิตร และนิติ ภาวครพันธ์ุ, *โครงการวิจัย ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์*.

⁸¹¹ Ibid., 105, 120-121.

⁸¹² Ibid., 130.

ได้มากขึ้น⁸¹³ อย่างไรก็ตามความสามารถในการเคลื่อนไหวทางการเมืองต้องพึ่งพาปัจจัยสำคัญ คือ ความรู้ เงินทุน และเวลา ขณะที่สังคมชาวนามีสรรณณะ เช่น ระดับการศึกษา ทักษะ ความสามารถ และการเข้าถึงแหล่งเงินทุนรวมถึงโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมในภาพรวมต่ำ(กว่าชนชั้นกลางเก่า)⁸¹⁴ จึงยังจำกัดการเข้าถึงช่องทางทางการเมืองเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน ชาวนาที่ฆ่าตัวตายส่วนมากจึงแทบจะไม่มีโอกาสเคลื่อนไหวทางการเมือง

เมื่อชาวนาขาดอำนาจในการต่อรองกับกฎเกณฑ์ของรัฐ/ตลาดเพื่อจัดการทรัพยากรที่จำเป็นในการทำนาและถูกทำให้สูญเสียที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญจากการดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศ วิถีชีวิตที่เพิ่มการพึ่งพาสตลาดทำให้ชาวนาต้องเพิ่มการลงทุนทำนาและธุรกิจที่เกี่ยวข้องมากขึ้น แม้ชาวนาอาจไม่มีความพร้อมในเชิงเทคนิคแต่จำเป็นต้องยอมเผชิญความเสี่ยงในตลาดเพื่อหวังสร้างความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ขณะเดียวกันรัฐมีบทบาทในการดูแลชาวนาดลงจากอิทธิพลของอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ ชุมชนชาวนาแตกแยก และชาวนาบางส่วนขาดศักยภาพในการใช้ช่องทางทางการเมืองเพื่อเรียกร้องผลประโยชน์ บริบทเหล่านี้ยิ่งทำให้การดำเนินวิถีชีวิตของชาวนาเผชิญความเสี่ยงมากยิ่งขึ้น

เงื่อนไขที่ทำให้ชาวนาฆ่าตัวตาย

ชาวนาที่ฆ่าตัวตายมีเงื่อนไขผลักดันจากการขัดกันของวัฏจักรตามวิถีชีวิตของชาวนาและวัฏจักรตามกฎหมายของรัฐ/ตลาดซึ่งทำงานด้วยอำนาจและเวลาที่ต่างกัน วัฏจักรทั้งสองจะดำรงอยู่ด้วยปฏิสัมพันธ์ของตัวแสดงที่หลากหลายเพื่อต่อรองและบังคับใช้กฎหมายของรัฐให้สนองตอบผลประโยชน์ของตนเอง ลักษณะสำคัญของแต่ละวัฏจักรคือ

1) วัฏจักรตามวิถีชีวิตของชาวนาเป็นวิถีชีวิตที่ไม่มีความแน่นอนและขาดอำนาจในการกำหนดและต่อรองการบังคับใช้กฎหมายของรัฐ การดำเนินชีวิตของชาวนาสอดคล้องสัมพันธ์กับกระบวนการทำนาซึ่งเริ่มตั้งแต่การหาเงินทุน เตรียมปัจจัยการผลิต การปลูกข้าวและบำรุงให้เติบโต งอกงาม การเก็บเกี่ยวขาย และชำระหนี้ ซึ่งชาวนาแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันทั้งในแง่ของขั้นตอนระยะเวลาดำเนินการ ต้นทุนการทำนา และระยะเวลาการชำระหนี้ ชาวนาในระบบตลาดย่อม

⁸¹³ ดูเพิ่มเติมใน Partha Chatterjee, “Peasant Cultures of the Twenty-First Century,” *Inter-Asia Cultural Studies* 9, no. 1, (2008).; Andrew Walker, “The Rural Constitution and the Everyday Politics of Elections in Northern Thailand,” *Journal of Contemporary Asia* 38, no. 1 (2008): 84-105.

⁸¹⁴ ดูเพิ่มเติมใน อภิชาติ สถิตนิรามัย, ยุคติ มุกดาวิจิตร และนิติ ภาวครพันธ์ุ, *โครงการวิจัย ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์*, 106.

คาดหวังให้กระบวนการทำนาสามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องไม่มีอุปสรรคโดยเชื่อว่าจะนำมาซึ่งความเจริญเติบโตก้าวหน้าโดยเฉพาะทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามวิถีชีวิตชาวนามีความไม่แน่นอนจาก a) ปัจจัยทางธรรมชาติ เช่น ปริมาณน้ำ และแมลงศัตรูพืชซึ่งทำให้ผลผลิตเสียหาย b) ความจำเป็นเร่งด่วนในครัวเรือนที่อาจส่งผลกระทบต่อรายได้ เงินทุนหมุนเวียน และเป็นอุปสรรคต่อการชำระหนี้สินและการลงทุนทำนาครั้งต่อไป ขณะที่ตามปกติแล้วชาวนาอยู่ในสถานะที่*ไม่มีอำนาจ*ในการกำหนด/ต่อรองทั้งปัจจัยที่จำเป็นต่อการเพาะปลูก, การบังคับใช้กฎหมาย, เงื่อนไขในสัญญาการเงิน, ราคาผลผลิต ซึ่งล้วนมีกฎเกณฑ์ของรัฐ/ตลาดรองรับการกำกับ ติดตาม และควบคุมให้ชาวนาปฏิบัติตามในฐานะพลเมืองของรัฐ

2) *วัฏจักรตามกฎเกณฑ์ของรัฐ/ตลาดซึ่งมีลักษณะสำคัญคือมีความชัดเจนและแน่นอนในการบังคับใช้ด้วยอำนาจซึ่งมีความชอบธรรมตามกฎหมาย* กฎเกณฑ์ที่ถูกกำหนดหรือให้ความเห็นชอบจาก*อำนาจรัฐ*สามารถถูกหยิบมาใช้โดยตัวแสดงต่างๆ ในสังคมการเมือง (รัฐ หน่วยงานของรัฐ ข้าราชการ/เจ้าพนักงานของรัฐ นายทุน ชุมชน และรวมถึงชาวนา เป็นต้น) เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน กฎเกณฑ์ของรัฐ/ตลาดจะถูกใช้เพื่อกำกับ ติดตาม และควบคุมให้เกิดผลที่มี*ความแน่นอน* เฉพาะเจาะจง เปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ยาก กฎเกณฑ์ของรัฐ/ตลาดแบ่งออกเป็น ก) กฎเกณฑ์ตามตัวบท ได้แก่ พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง กฎหมาย ระเบียบ ประกาศ ข้อบังคับ และคำสั่ง เป็นต้น ข) กฎเกณฑ์ตามโครงสร้างเศรษฐกิจซึ่งรัฐกำกับและอาจถูกปรับเปลี่ยนเพื่อส่งเสริมพลวัตของตลาด เช่น ราคาตลาด อัตราดอกเบี้ย สัญญาทางการเงิน เป็นต้น

*การขัดกันของวัฏจักร*ที่พบในกรณีการฆ่าตัวตายของชาวนาเกิดขึ้นเมื่อวิถีชีวิตของชาวนาต้องสะดุดหยุดลงจากกฎเกณฑ์ของรัฐ/ตลาด เช่น ทำให้ชาวนาสู้ภัยแล้งที่ติดซึ่งเป็นปัจจัยที่จำเป็นในการทำนา และการประสบปัญหาในการดำเนินวิถีชีวิตจนทำให้ขาดรายได้ซึ่งเป็นเงินหมุนเวียนสำหรับทำนารอบต่อไปและขาดเงินทุนในการชำระหนี้สินซึ่งทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของชาวนาต้องหยุดลง ดังนั้นเมื่อรัฐปกครองสังคมด้วยกฎเกณฑ์และรับรองข้อผูกพันตามสัญญาอย่างเข้มงวดเพื่อส่งเสริมให้ตลาดสามารถทำงานได้อย่างอิสระ⁸¹⁵ ชาวนาจึงเสี่ยงการถูกกำกับควบคุมจากกฎเกณฑ์ได้ยากในขณะที่ชาวนาขาดศักยภาพในการเข้าถึงช่องทางารร้องเรียน อีกทั้งมีอำนาจการต่อรองกับรัฐและสถาบันทางการเงินน้อยกว่าจึงเผชิญกับ*การยืนยันการบังคับใช้กฎเกณฑ์ของรัฐ/ตลาดซึ่งมีอำนาจเหนือกว่า*เพื่อให้ชาวนาปฏิบัติตามในเวลาที่กำหนดกระทั่งทำให้ชาวนาตกอยู่ใน*สภาวะไร้ทางออกจึงตัดสินใจใช้วิธีการฆ่าตัวตายในที่สุด*

เครื่องมือสำคัญที่ทำให้ชาวนาตระหนักถึงการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ในเวลาที่กำหนด คือการรับรู้เวลาในแบบเดียวกันร่วมกันทั่วทั้งสังคมซึ่งเป็นพื้นฐานของการสร้างจินตนาการร่วมของ

⁸¹⁵ เดวิด ฮาร์วี, *ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของลัทธิเสรีนิยมใหม่*, 110-113.

สมาชิกในรัฐให้ตระหนักถึงการมีอยู่ของบุคคลและสถาบันอื่นๆ ในขณะเวลาเดียวกัน⁸¹⁶ วิธีคิดลักษณะดังกล่าวจึงเป็นฐานรองรับให้ทั้งรัฐและชาวนาตระหนักถึงเวลาตามเงื่อนไขของกฎเกณฑ์ที่ใช้บังคับ เช่น กำหนดเวลาให้ย้ายออกจากที่ดิน วันเวลาที่กำหนดให้ไถถอนที่ดินตามสัญญาขายฝาก เวลาของผลผลิตที่จะถูกวางขายในตลาด กำหนดเวลาการชำระหนี้ เป็นต้น ชาวนาจึงรับเอาวิธีคิดที่วางอยู่บนเงื่อนไขของเวลามาเป็นเงื่อนไขในการดำเนินวิถีชีวิตด้วย

ในเวลาที่ย่ำแย่ การเข้าไม่ถึงพื้นที่ทางการเมืองเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ลดความเป็นไปได้ในการหาทางออกจากภาวะการขัดกันระหว่างรัฐจักร โดยพบว่าชาวนาที่ฆ่าตัวตายส่วนใหญ่ขาดความรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ของรัฐ/ตลาดและวิธีการต่อสู้ ขาดเงิน และไม่มีเวลามากพอ จึงเร่งให้ชาวนาเผชิญสภาพหลังพินาศไวขึ้น

จากกรณีศึกษาพบว่า ชาวนาที่ฆ่าตัวตายโดยมีข้อขัดแย้งหลักกับรัฐจะสามารถใช้พื้นที่การต่อรองหลายช่องทางมากกว่าชาวนาที่มีข้อขัดแย้งกับกฎเกณฑ์ตามโครงสร้างเศรษฐกิจ และใช้ระยะเวลาการพัฒนาจากจุดที่เกิดการขบขันของรัฐจักรถึงการตัดสินใจใช้ความรุนแรงด้วยวิธีการฆ่าตัวตายยาวนานกว่า ซึ่งสะท้อนภาพความโหดร้ายของตลาดที่บังคับใช้กฎระเบียบเชิงสถาบันโดยไม่ถูกยับยั้งจากสังคม (เช่น การติดตามทวงหนี้กับชาวนาแม้ว่าบอร์ดของธนาคารประกาศขยายเวลาการชำระหนี้) สาเหตุที่ตลาดสามารถทำงานเชิงสถาบันได้อย่างเข้มงวดมากกว่ารัฐ เนื่องจาก 1) ตลาดไม่ได้ยึดโยงกับสังคมแต่อยู่ในตำแหน่งคู่แข่งชั้นกับสังคม/ผู้ออกเสียงเลือกตั้งเพื่อต่อรองผลประโยชน์จากรัฐโดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดผลิตภาพและกำไรสูงสุด รวมถึงมีความเป็นธรรมของตลาด ตลาดจึงสามารถใช้อำนาจตามระเบียบซึ่งเป็นกลไกเชิงสถาบันโดยไม่ถูกยับยั้งจากเสียงส่วนใหญ่ได้ ขณะที่รัฐมีแนวโน้มลดการอุดหนุนสังคมลง⁸¹⁷

⁸¹⁶ Benedict Anderson ระบุเงื่อนไขที่จำเป็นต่อการสร้างจินตนาการความเป็นชาติร่วมกันของสมาชิกในรัฐ คือ การตระหนักถึงเวลาในแบบเดียวกัน (homogeneous, empty time) ซึ่งเป็นเวลาที่วัดด้วยนาฬิกาและปฏิทินซึ่งเท่ากันทั่วทั้งสังคม ตัวอย่างของสิ่งที่ทำให้สมาชิกในรัฐชาติตระหนักว่าดำรงอยู่ในสังคมร่วมกันตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 ได้แก่ นิยาย และหนังสือพิมพ์ ดูเพิ่มเติมใน Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Revised Edition, (New York: Verso, 2006), 22-25.

⁸¹⁷ Wolfgang Streeck, "The Crises of Democratic Capitalism".

ประกอบกับ 2) ในรัฐเสรีนิยมใหม่ที่วางอยู่บนรากฐานการส่งเสริมปัจเจกชนนิยม ให้ความสำคัญกับสิทธิในกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลซึ่งเอื้อให้ปัจเจกมีสิทธิอย่างเสมอภาคในการเข้าถึงและเข้าร่วมกับตลาดได้ภายใต้การกำกับเชิงสถาบัน⁸¹⁸ นั้นทำให้ชาวนาตระหนักด้วยตัวเองว่า เป็นความรับผิดชอบของบุคคลที่ต้องรับความเสี่ยงจากการลงทุนเป็นผู้ประกอบการในตลาด 3) การทำงานเชิงวัฒนธรรมที่กำกับให้ผู้ที่ตกเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง ใช้ความรุนแรงประเภทถึงตาย คือ วัฒนธรรมความรู้สึกผิด (guilt culture) และวัฒนธรรมความอับอาย (shame culture) ซึ่งทำให้บุคคลที่ขาดโอกาส/ได้รับความสูญเสียทางเศรษฐกิจไม่กล้าเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐ เนื่องจากเห็นว่ากรร้องขอความช่วยเหลือเป็นความน่าอับอายและเป็นสัญลักษณ์ของความล้มเหลวจึงไม่พึงพาสวัสดิการหรือผู้อื่น นานวันเข้าอารมณ์ดังกล่าวจะผันแปรเป็นความก้าวร้าวและหาทางออกด้วยความรุนแรง⁸¹⁹

การต่อสู้กับกฎเกณฑ์ซึ่งเป็นระเบียบปฏิบัติของรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีที่ดินแม้จะมีช่องทางการร้องเรียนหลายช่องทาง (เช่น ร้องเรียนด้วยวาจาและลายลักษณ์อักษรที่หน่วยงานที่รับผิดชอบ ร้องเรียนที่ทำเนียบรัฐบาล ประท้วงและจัดนิทรรศการบริเวณหน้าทำเนียบฯ รวมกลุ่มประท้วง ร้องต่อสื่อมวลชน รวมถึงใช้กลไกของศาลยุติธรรม) แต่การปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ของรัฐนั้นใช้เวลานาน ชาวนาที่เลือกต่อสู้กับกฎเกณฑ์จึงต้องมีความรู้ในระเบียบกฎหมายของรัฐ ขั้นตอนการปฏิบัติของราชการ รวมถึงต้องมีความรู้เกี่ยวกับกฎหมายที่ดินจำนวนมาก นอกจากนี้กระบวนการต่อรองยังต้องการเวลาและเงินทุนในการต่อสู้ที่มากพอเพื่อให้สามารถติดตามกระบวนการแก้ไขปัญหาของรัฐได้ต่อเนื่อง ข้อค้นพบกรณีการทำงานของรัฐและตลาดดังกล่าวจึงทำให้พอจะเห็นว่ารัฐเป็นพื้นที่ต่อรองสำคัญที่ชาวนาสามารถใช้รักษาผลประโยชน์ และชะลอแรงบิดอัดของตลาดได้ ดังนั้นรัฐจึงน่าจะเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยรักษาชีวิตชาวนาในฐานะทรัพยากรของรัฐได้ต่อไป

⁸¹⁸ เกษียร เตชะพีระ, *เศรษฐกิจโลกถดถอยครั้งใหญ่: ความรุ่งเรืองและล่มจมของเสรีนิยมใหม่/โลกาภิวัตน์* (กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553), 71-72.; Richard Robinson, *Neo-liberalism and the Market State: What is the Ideal Shell?* (London: Palgrave Macmillan, 2006), Chapter 1.; “Milton Friedman Saw Free Markets as a Tool for ‘Human Freedom’,” November 30, 2006, <http://learningenglish.voanews.com/content/a-23-2006-11-30-voa1-83130462/126364.html> (accessed on May 2016).

⁸¹⁹ James Gilligan, *Why some politicians are more dangerous than others*, 100-116.

ผลที่ตามมาภายหลังการฆ่าตัวตาย

การใช้ความรุนแรงทางตรงของชาวนาในฐานะผู้ด้อยอำนาจในโครงสร้างการเมืองและเศรษฐกิจจึงมีผลเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจของวัฏจักรที่กำลังขบ/ปะทะ และทำให้ 1) เปลี่ยนแปลงวิธีการบังคับใช้กฎหมายของรัฐ/ตลาดและเปิดพื้นที่การเจรจา อย่างไรก็ตามการใช้ความรุนแรงประเภทถึงตายนี้ 2) ส่งผลกระทบต่อความก้าวหน้าของชาวนา และในบางกรณีการใช้ความรุนแรงทำให้ 3) ความขัดแย้งซับซ้อนยิ่งขึ้น เกิดความแปลกแยกทางสังคม และเป็นเงื่อนไขของความรุนแรงทางตรงต่อไป

1) การร้องเรียนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกฎหมายของรัฐนั้นอาจจะเป็นไปได้ยากและใช้เวลานาน (เช่น การร้องเรียนเพื่อให้เปลี่ยนแปลงแนวเขตที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ ใช้เวลานานถึง 27 ปี⁸²⁰) แต่การเปลี่ยนแปลงวิธีการบังคับใช้กฎหมายของรัฐมีความเป็นไปได้ โดยพบในหลายกรณีหลังเหตุการณ์การฆ่าตัวตายนอกจากชาวนาจะได้รับความช่วยเหลือเบื้องต้นอย่างรวดเร็วแล้ว ยังได้รับการขยายเวลาการบังคับใช้กฎหมายที่เคยเป็นชนวนกระตุ้นการฆ่าตัวตาย รวมถึงเปิดพื้นที่การเจรจาเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาความขัดกันระหว่างวัฏจักรเป็นกรณีพิเศษ สะท้อนว่าการเปลี่ยนแปลงวิธีการบังคับใช้กฎหมายโดยเฉพาะการชะลอการเบียดขบกันของวัฏจักรด้วยการขยายเวลาเป็นสิ่งที่รัฐสามารถจัดทำให้ชาวนาเพื่อบรรเทาความตึงเครียดจากการขบกันของวัฏจักรได้

2) การฆ่าตัวตายทำหน้าที่เตือน/ปรามการดำเนินชีวิตการทำงานของสมาชิกในครอบครัวที่มีชีวิตอยู่ไม่ให้ลงทุนทำนาและธุรกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องเกินกว่าระดับความเสี่ยงที่ครอบครัวชาวนาจะพอรับมือไหว ชาวนาบางครอบครัวจึงยุติการเป็นผู้ประกอบการและบางครอบครัวยอมยุติชีวิตการทำงานเพื่อป้องกันไม่ให้วัฏจักรตามวิถีชีวิตของชาวนาขัดกับกฎหมายของรัฐเช่นเดิมอีก

3) ในความขัดแย้งยืดเยื้อซึ่งดำรงอยู่มาอย่างยาวนานการใช้ความรุนแรงเช่นการฆ่าตัวตายจึงไม่ใช่จุดสิ้นสุดของความขัดแย้ง ในหลายกรณีทำให้ความขัดแย้งเคลื่อนที่สู่ความซับซ้อนมากขึ้น เกิดความรู้สึกความแปลกแยกทางสังคมในชุมชน และสะสมความตึงเครียดของข้อขัดแย้งจนกลายเป็นเงื่อนไขของการใช้วิธีการที่รุนแรงต่อไป และความถี่ของการใช้ความรุนแรงเข้าเผชิญความขัดแย้งจึงเป็นสิ่งบ่งชี้ที่สำคัญถึงความตึงเครียด/ความเข้มข้นของความขัดแย้งที่เพิ่มขึ้น เช่นกรณี

⁸²⁰ กรณีการเปลี่ยนแปลงแนวเขตที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ ใช้เวลาต่อสู้ตั้งแต่ พ.ศ. 2511 – 2538 คือ พระเพชรเรียกร้องให้รัฐบาลเปลี่ยนแปลงแนวเขตที่สาธารณประโยชน์ แล้วเพิกถอนแนวเขตที่สาธารณประโยชน์เพื่อให้ประชาชนซื้อจากกรมที่ดิน (ประมาณ พ.ศ. 2511 - 2531) และรัฐจะดำเนินการทางกฎหมายแล้วเสร็จ คือ การออกพระราชกฤษฎีกากถอนสภาพที่ดินสาธารณประโยชน์ (พ.ศ. 2533) และออกกฎกระทรวงเพิกถอนที่ดินป่าสงวนแห่งชาติมาจัดสรรให้ประชาชนซื้อจากรัฐ (พ.ศ. 2538).

พิพาทในที่สาธารณะประโยชน์ทุ่งเขาพระ ซึ่งระหว่าง ธันวาคม พ.ศ. 2525 – มิถุนายน 2530 พรเพชร ชูว่าจะฆ่าตัวตายในจดหมาย 9 ฉบับ⁸²¹ และพยายามฆ่าตัวตาย 2 ครั้ง ภายหลังจากที่มีการประกาศ ยกเลิกแนวเขตที่สาธารณประโยชน์ความซับซ้อนของปัญหาเพิ่มขึ้น คู่พิพาทได้เปลี่ยนจากรัฐกับ ประชาชน เป็นประชาชน-ประชาชน-นายทุน-รัฐ ตั้งแต่ พ.ศ. 2542 – 2545 พรเพชรฆ่าตัวตาย 3 ครั้ง และจบชีวิตด้วยการถูกฆาตกรรมในปี พ.ศ. 2547 จึงยิ่งสะท้อนความตึงเครียดในพื้นที่ ความ เปรียบบางของความขัดแย้งซึ่งสามารถพัฒนาไปสู่การใช้ความรุนแรงประเภทถึงตายซ้ำได้

ความไม่เท่าเทียมกันของอำนาจและความแน่นอน: ร่องรอยของความรุนแรงโดยรัฐ

หากความรุนแรงโดยรัฐที่เข้าใจโดยทั่วไป คือ “การที่รัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐใช้ความ รุนแรงนอกขอบเขตของกฎหมายต่อพลเมืองของตนเองโดยมีเป้าหมายเพื่อข่มขู่ กำจัด และควบคุม ทางการเมือง”⁸²² แต่ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้ฉายภาพความรุนแรงโดยรัฐที่ต่างออกไป เนื่องจากรัฐ บังคับใช้กฎหมายของรัฐโดยมิได้กระทำความรุนแรงทางกายภาพต่อชาวนา เจ้าหน้าที่ไม่ได้มีที่ทำจะ ใช้กำลังเพื่อเอาชีวิตพลเมือง ทั้งยังเห็นว่าการกระทำของเจ้าหน้าที่รวมถึงหน่วยงานต่างๆ ซึ่งเป็นกลไก ของรัฐดำเนินการตามหน้าที่ตามปกติซึ่งรองรับด้วยระเบียบขั้นตอนตามกฎหมาย อีกทั้งโครงสร้างการ บริหารของระบบราชการซึ่งมีลักษณะการตัดสินใจตามสายการบังคับบัญชาอย่างเป็นลำดับขั้น รับรอง และยืนยันความถูกต้องของการปฏิบัติงานแต่ละขั้นตอนต่อไปเรื่อยๆ ตามลำดับขั้นของหน่วยงานจึง สร้างความยุ่งยากรวมถึงเรียกเรื่องเงื่อนไขความรู้เกี่ยวกับระเบียบขั้นตอนของรัฐจากชาวนาที่ต้องการ ร้องเรียน ในโครงสร้างกฎหมายที่แข็งตัวการปฏิบัติหน้าที่ในบางกรณีจึงนำไปสู่ภาวะความขัด/ขบกัน ของวัฏจักรตามวิถีชีวิตของชาวนาและเป็นเงื่อนไขให้ชาวนาฆ่าตัวตายได้

หากการบังคับใช้กฎหมายของรัฐ/ตลาดสามารถทำให้เกิดความรุนแรงได้ทำไมรัฐจึงไม่ ตระหนักว่ากฎหมายของรัฐเป็นแหล่งของความรุนแรง? การปฏิบัติตามหน้าที่โดยที่ไม่รู้ว่าการกระทำ ดังกล่าวเป็นการกระทำความรุนแรงต่อชาวนานี้ Adams และ Balfour เรียกว่า “ปีศาจทางการ บริหาร” (administrative evil) ซึ่งเป็นการกระทำที่ผู้กระทำไม่รู้ว่สิ่งที่ทำคือความชั่วร้าย ไม่รู้ตัว

⁸²¹ ผู้เขียนนับจำนวนเอกสารจากแฟ้มจดหมายร้องเรียนที่ได้รับมอบจากอาจารย์ผู้เก็บรักษา เอกสารของพรเพชร เหมือนศรี การฆ่าตัวตายของพรเพชร ได้แก่ การฆ่าตัวตายของตัวเอง และเผาตัว จดหมายที่พรเพชรฆ่าตัวตายทุกฉบับเป็นจดหมายที่เขียนถึง นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์.

⁸²² Rummel, 1994 อ้างใน ประจักษ์ ก้องกีรติ, “กำเนิดและพัฒนาการขององค์ความรู้ทาง วิชาการว่าด้วยความรุนแรงทางการเมือง: บทสำรวจงานวิชาการในโลกตะวันตก,” ใน *ความรุนแรง ซ่อน/หาสังคมไทย*, บรรณาธิการโดย ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2553), 90.

เพราะตัวผู้กระทำมองไม่เห็นถึงความชั่วร้าย หรือความชั่วร้ายดังกล่าวถูกปกปิดไว้ ด้วยเหตุผลว่าการกระทำดังกล่าวเป็นเหตุเป็นผลเชิงเทคนิคซึ่งเป็นฐานของการ “ปฏิบัติตามขั้นตอนที่ถูกกำหนด” (technical rationality) เป็นวิถีคิดและการดำรงอยู่(ในวัฒนธรรม) และการให้เหตุผลเชิงเทคนิคเชิงวิทยาศาสตร์และความเชื่อในความก้าวหน้าของเทคนิค วิถีคิดเช่นนี้จะมีกระบวนการพลิกกลับเชิงศีลธรรม (moral inversion) ที่ทำให้การกระทำที่ผิด/ชั่วร้ายได้รับการอธิบายใหม่ว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องและดีงาม ความชั่วร้ายทางการบริหารถือว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมซึ่งผู้คนในสังคมต่างร่วมกันสร้างขึ้น เช่น การลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (dehumanization) เพื่อให้สามารถปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความชั่วร้ายได้โดยไม่รู้สึกรู้สีกว่าเป็นสิ่งที่ผิด เป็นต้น ดังนั้นจึงง่ายที่จะทำไปโดยไม่ตั้งใจ และในหลายกรณีการปฏิบัติที่นำไปสู่ความรุนแรงยังสามารถเปิดเผยได้ในลักษณะของความเชี่ยวชาญเชิงเทคนิคในเรื่องนั้นๆ⁸²³

อย่างไรก็ตามการจะทำให้มองเห็น “ปีศาจทางการบริหาร” ในช่วงเวลาหนึ่งๆ นั้นอาจทำได้ยากลำบากเนื่องจากเป็นการกระทำที่มีวัฒนธรรมหรือประวัติศาสตร์กำกับให้มีความถูกต้องเหมาะสม⁸²⁴ รากฐานของการสร้างความชอบธรรมให้กับกระทำที่ชั่วร้ายคือ 1) การอยู่ในตำแหน่งที่รับรู้ว่ามีอำนาจสถานะด้อยกว่า และมีระยะห่างเกินกว่าที่จะรับรู้ความรู้สึกของผู้ถูกกระทำ 2) ใช้ภาษาอื่นเพื่ออธิบาย/สร้างความชอบธรรมให้กับการกระทำที่ชั่วร้าย เช่น การฆ่า (killing) กลายเป็นการไล่รื้อ/ขับไล่ (evacuation) การดูแลเป็นพิเศษ (special treatment) กลายเป็นการกำจัดเด็ดขาด (final solution⁸²⁵), การเนรเทศ (deportation) กลายเป็นอพยพไปตั้งรกรากใหม่ (resettlement) เป็นต้น รวมถึงการลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพื่อให้ง่ายที่จะใช้วิธีที่รุนแรงเข้าจัดการ และ 3) ความคิดที่ว่าเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นตามปกติ/การกระทำตามธรรมชาติ⁸²⁶ ความเป็นปัจเจกชนนิยมและวัฒนธรรมในสังคมยังช่วยพรางความโหดร้ายที่เกิดขึ้นให้ดำรงอยู่ต่อไป⁸²⁷

ปัญหาสำคัญที่นำไปสู่การเกิด “ปีศาจทางการบริหาร” คือ ระบบการบริหารของรัฐที่มีการแบ่งงานหน้าที่ความรับผิดชอบและจัดลำดับชั้นการบังคับบัญชา ซึ่งทำให้ผู้ปฏิบัติงานแบ่งแยกการรับรู้ จึงไม่เห็นความเชื่อมโยงระหว่างการปฏิบัติงานด้วยกฎระเบียบของตนเองกับความรุนแรงที่

⁸²³ Guy B. Adams and Danny L. Balfour, *Unmasking Administrative Evil*, Revised edition, (New York: M.E.Sharpe, 2004), 10-11.

⁸²⁴ Ibid., 14.

⁸²⁵ คำว่า final solution เป็นคำที่ใช้ในการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของนาซีในยุคสงครามโลกครั้งที่ 2.

⁸²⁶ Ibid., 16-19.

⁸²⁷ Ibid., 20-21.

เกิดขึ้น ตัวอย่างที่น่าสนใจกรณีหนึ่งซึ่ง Adams และ Balfour เสนอก็คือ การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวในเยอรมันนินซึ่งมีการผ่านกฎหมายและใช้การดำเนินนโยบายสาธารณะร่วมกับการบริหารของรัฐเพื่อกำจัดชาวยิว มีการประกาศกฎหมายในสถานการณ์ฉุกเฉินยกเลิกสิทธิส่วนบุคคลขั้นพื้นฐานควบคู่กับกฎหมายที่ปกป้องสังคมประชาธิปไตย และให้มีกฎหมายที่อนุญาตให้(ฮิตเลอร์)สามารถแทรกแซงทางกฎหมายเพื่อเพิ่มความแข็งแกร่งของผู้ปกครอง สามารถตรากฎหมายเพื่อต่อต้านชาวยิว และที่สำคัญคือสามารถรักษาให้ระบบราชการ/กลไกของรัฐทำหน้าที่ตามระบบปกติในขณะที่มีการกำจัดชาวยิวได้ โดยที่เจ้าหน้าที่ไม่รู้ตัวและคิดว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่ประจำวันตามปกติ เช่น การขนส่งชาวยิวจำนวนมากทางรถไฟเพื่อไปยังค่ายกักกันโดยมีการออกตั๋วและจ่ายเงินตามระบบปกติ การกำจัดร่างของผู้เสียชีวิตชาวยิวด้วยเทคนิควิธีทางวิทยาศาสตร์(รมแก๊ส)เพื่อให้มีสุขลักษณะที่ดีและมีประสิทธิภาพในการกำจัดชาวยิวจำนวนมากได้⁸²⁸

การทำให้อยู่ในสถานะด้อยกว่าทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ร่วมกับการอ้างการปฏิบัติหน้าที่ตามขั้นตอนกฎหมาย การอ้างและให้เหตุผลเชิงเทคนิควิธีทำให้ผู้ปฏิบัติไม่เห็นว่าเป็นตนเอง เชื่อมต่อกับความรุนแรงได้อย่างไร ดังเช่นกรณีการออกติดตามเร่งรัดให้ชาวนาชำระหนี้สินตามเวลาที่กำหนดในสัญญาถึงที่หน้าบ้านของเจ้าหน้าที่ ธ.ก.ส. จึงเป็นชนวนกระตุ้นให้ชาวนาฆ่าตัวตายได้ ขณะที่เจ้าหน้าที่ของ ธ.ก.ส. อธิบายว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่ตามปกติของฝ่ายสินเชื่อ เป็นต้น สิ่งที่น่ากังวลก็คือ วิธีคิดและมองสังคมเช่นนี้เป็น*ความปกติ*ของรัฐที่ก้าวสู่รัฐสมัยใหม่ซึ่งมีความพยายามลดความซับซ้อนของรัฐ (state simplification) เพราะเชื่อว่าจะเป็นหนทางไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของสังคมด้วยกระบวนการที่ถูกให้ความชอบธรรมด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์และเทคนิควิธีเชี่ยวชาญเฉพาะทางเพื่อสร้างความเป็นมาตรฐาน (standardization) ของสังคมเพื่อให้รัฐสามารถอ่านสังคมได้ (legibility) และจัดการสังคมได้โดยง่าย จุดอ่อนที่สำคัญคือกระบวนการสร้างข้อสรุปของรัฐดังกล่าว ดำเนินการด้วยอำนาจที่แข็งตัวจึงไม่เห็นความเฉพาะ/ความแตกต่างที่สำคัญของพื้นที่ ลดทอนความซับซ้อนจนกระทั่งละเอียดบริบทของสังคม ไม่ให้ความสำคัญกับ(ข้อมูลเชิง)คุณภาพของคนและธรรมชาติ รวมถึงละเอียดองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างคนในชุมชนและสังคมเข้าด้วยกันซึ่งนำไปสู่การสร้างเงื่อนไขในการทำลายทุนมนุษย์⁸²⁹ในระยะยาว ในบริบทที่รัฐและตลาดบังคับใช้กฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัดขัดกับการดำเนินวิถีชีวิตของชาวนาโดยที่ชาวนาขาดความสามารถในการเข้าถึงช่องทางการร้องเรียน การฆ่าตัวตายจึงเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับการใช้อำนาจกฎเกณฑ์ของรัฐ/ตลาดซึ่งส่งผลหลักให้ชาวนาใช้อำนาจของตนเองทำลายชีวิตของชาวนาเอง

⁸²⁸ Ibid., 43-63.

⁸²⁹ James C. Scott, *Seeing like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*.

ชานาฆ่าตัวตาย: ความหมาย

เมื่อการฆ่าตัวตายของชานาเกิดขึ้นในบริบท สาเหตุ ซึ่งขับเคลื่อนด้วยอารมณ์และกระทำในตำแหน่งแห่งที่ในสังคมต่างกันย่อมให้ความหมายทางการเมืองต่างกันไป ทั้งยังพบการแย้งชิงความหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากรัฐซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องหลักในการฆ่าตัวตายของชานา เนื่องจากหน้าที่ของรัฐสมัยใหม่ คือ ควบคุม กำกับ และส่งเสริมให้ประชาชนเป็นทรัพยากรที่มีสุขภาพที่ดี สามารถเจริญก้าวหน้าและมีความมั่นคงปลอดภัย⁸³⁰ การฆ่าตัวตายของชานาคือการทำให้โครงการดังกล่าวของรัฐสะดุดหยุดลงอย่างเด็ดขาด ในแง่นี้จึงเป็นการกระทำที่มีความหมายในทางการเมืองขัดกับรัฐที่พยายามสร้างให้การฆ่าตัวตายเป็นเรื่องส่วนบุคคล

การฆ่าตัวตายของชานาไม่ได้ทำงานในฐานะปัจเจก การฆ่าตัวตายแม้ในพื้นที่ส่วนตัว เช่น บ้านพัก ก็ยังแสดงความเกี่ยวข้องระหว่างชานากับรัฐ/ตลาด โดยสังเกตได้จากภายหลังการฆ่าตัวตายมีผลทำให้กลไกของรัฐ/ตลาดแสดงบทบาทช่วยเหลือและปรับเปลี่ยนวิธีการบังคับใช้กฎหมายเพื่อเปลี่ยนผ่านความขัดแย้งของชานาที่ฆ่าตัวตาย การฆ่าตัวตายจึงทำหน้าที่เป็น ‘การแสดงทางการเมือง’ ที่ส่งเสียงมายังสังคมและมีผลในการเปลี่ยนดุลอำนาจระหว่างชานากับรัฐและมีผลให้รัฐเปลี่ยนแปลงกฎหมายที่ขัดกับวิถีชีวิตของชานาอย่างรวดเร็ว

เนื่องจากตลาดทำงานโดยสร้างการรับรู้ให้ชานาเผชิญความเสี่ยงและรับผลประโยชน์ในตลาดในฐานะปัจเจก ดังนั้น ชานาที่ฆ่าตัวตายโดยมีประเด็นข้อขัดแย้งกับกฎหมายที่โครงสร้างทางเศรษฐกิจจึงฆ่าตัวตายโดยพยายามแยกตัวออกจากสังคม (ฆ่าตัวตายที่บ้านพัก) และไม่มีเตรียมการ(เช่นเขียนจดหมาย)แต่อย่างใด แต่การฆ่าตัวตายของชานาที่มีวิถีชีวิตขัดกับกฎหมายทางเศรษฐกิจสามารถส่งเสียงทางการเมืองได้ผ่านสื่อมวลชน การฆ่าตัวตายในในส่วนตัวจึงมีความหมายถึงความ *เหน้อยล้าสิ้นหวัง* จากความล้มเหลวในการทำนาจึงพลาดหวังจากการขายข้าวในช่วงที่มีราคาตลาดสูง และหมายถึง *การหนี* จากกฎหมายของตลาด(สัญญากู้เงิน)ที่ทำงานติดตามให้ต้องปฏิบัติตามในระบบตลาด ดังนั้นความหมายของการฆ่าตัวตายในทางการเมืองจึงไม่ได้จำกัดอยู่ที่การกระทำในที่สาธารณะเท่านั้น และสื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนการกระทำในส่วนตัวให้กลายเป็นที่สาธารณะและมีความหมายทางการเมือง

ส่วนการฆ่าตัวตายที่มีประเด็นขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดินซึ่งเป็นกรณีที่มีความเกี่ยวข้องกับกฎหมายของรัฐอย่างชัดเจนจึงมักพบการฆ่าตัวตายในที่สาธารณะภายหลังจากที่ร้องเรียนในช่องทางอื่นแล้วไม่ได้รับการตอบสนอง การฆ่าตัวตายจึงกระทำโดยมีการเตรียมการ(เช่นเขียนจดหมายแถลงการณ์) และมักกระทำในบริเวณที่ราชการ เช่น บริเวณหน้า/ฝั่งตรงข้ามทำเนียบรัฐบาล การฆ่า

⁸³⁰ Chloe Taylor, “Biopower,” 41.

ตัวตายของชานาจึงมีความหมายถึง *การตัดพ้อ* ต่อว่าการบังคับใช้กฎหมายของรัฐที่ทำให้ชานาต้องสูญเสียที่ดิน

เหตุการณ์การฆ่าตัวตายไม่นำไปสู่การสูญเสียชีวิตในทุกกรณี การฆ่าตัวตายที่ไม่ถูกสังคมจับจ้องเช่น การฆ่าตัวตายในที่ส่วนตัว และการฆ่าตัวตายในที่สาธารณะในยามค่ำคืน และกระทำเมื่ออยู่คนเดียวจึงมักเป็นการฆ่าตัวตายที่ทำให้ชานาเสียชีวิต แต่การพยายามฆ่าตัวตายที่มีการวางแผน/เตรียมการ ในที่สาธารณะ ในเวลาที่สังคมสามารถจับจ้องได้จะไม่นำไปสู่การสูญเสียชีวิต อีกทั้งยังเป็นกรณีการฆ่าตัวตายซึ่งมีนัยยะถึง *การต่อสู้กับรัฐ* เพื่อให้รัฐเปลี่ยนแปลงกฎหมายที่บังคับใช้ ดังนั้น การชูป/พยายามฆ่าตัวตายของชานาจึงเป็น *'การแสดง'* เพื่อต่อสู้กับวัฏจักรตามกฎหมายของรัฐได้

การฆ่าตัวตายจึงทำหน้าที่อย่างสำคัญในสังคมการเมืองซึ่งสะท้อนความผิดปกติของกฎหมายที่ถูกใช้บังคับในสังคมอย่างเลือกหน้าโดยเฉพาะชานาซึ่งอยู่ในสถานะที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองน้อยกว่า ในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองเช่นนี้ความขัดแย้งที่พัฒนาสู่การใช้ความรุนแรงด้วยวิธีการฆ่าตัวตายเข้าเผชิญปัญหาหยาบแสดงให้เห็นสัมพันธภาพทางอำนาจที่ซับซ้อนซึ่งฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทยได้

7.2 บทเรียนจากผลการศึกษาและอนาคต

การสำรวจเหตุการณ์การฆ่าตัวตายในรอบปีที่ผ่านมาพบว่า วัฏจักรตามวิถีชีวิตของชานามีความเสี่ยงที่จะได้รับผลจากความไม่แน่นอนมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะจากปัจจัยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ดังนั้นจำนวนการฆ่าตัวตายของชานาจึงน่าจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นด้วย

ดังที่มีข่าวการฆ่าตัวตายของชานา/เกษตรกรประเภทอื่นปรากฏถี่ขึ้นในสังคมไทย เช่น

- การฆ่าตัวตายของชานาเนื่องจากประสบภัยแล้ง⁸³¹

⁸³¹ “ชานาอุดรฯยิงตัวตายเครียดแล้งเป็นหนี้,” 20 กรกฎาคม 2558, <http://news.sanook.com/1833042/> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).; “ชานาชดยาพิษดับ สั่งเวรแล้ง,” 5 กรกฎาคม 2558, <http://www.thairath.co.th/content/509475> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

- การฆ่าตัวตายของชาวสวนยาง⁸³²

เหตุการณ์การฆ่าตัวตายของเกษตรกรในต่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศอินเดีย ซึ่งจากสถิติการฆ่าตัวตายของชาวนาและเกษตรกรในรูปแบบฟาร์มในอินเดียพบว่า

- ในปี ค.ศ. 2012 ประเทศอินเดียมีชาวนาและเกษตรกรรูปแบบฟาร์ม ฆ่าตัวตายทั้งสิ้น 13,754 คน ปี ค.ศ. 2013 มีจำนวน 11,772 คน และ ปี ค.ศ. 2014 จำนวน 5,650 คน⁸³³

- รัฐที่มีชาวนาและเกษตรกรรูปแบบฟาร์มฆ่าตัวตายสูงที่สุดคือ รัฐมหาราษฏร์ (Maharashtra) ซึ่งมีผู้ฆ่าตัวตายจำนวน 3,786 คน 3,146 คน และ 2,568 คน ในปี ค.ศ. 2012 – 2015⁸³⁴ ตามลำดับ

- ในช่วงต้นปี ค.ศ. 2016 พบว่า ชาวนาและเกษตรกรรูปแบบฟาร์มในเขต Marathwada เผชิญภัยแล้งและตัดสินใจฆ่าตัวตายแล้วกว่า 400 คน⁸³⁵ จึงสะท้อนความรุนแรงเชิง

⁸³² “กระป๋อง ชาสวนยางฆ่าตัวตาย 2 ศพ,” 28 มกราคม 2558, <http://www.thairath.co.th/clip/12065> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).; “หนุ่มสวนยางผูกคอฆ่าตัวตายคาต้นยาง,” 8 มกราคม 2559, <http://workpointtv.com/%E0%B8%AB%E0%B8%99%E0%B8%B8%E0%B9%88%E0%B8%A1%E0%B8%AA%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0%B8%A2%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B8%9C%E0%B8%B9%E0%B8%81%E0%B8%84%E0%B8%AD%E0%B8%86%E0%B9%88%E0%B8%B2%E0%B8%95%E0%B8%B1%E0%B8%A7/> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

⁸³³ จำนวนการฆ่าตัวตายของชาวนาและเกษตรกรในรูปแบบฟาร์มลดลงเนื่องจาก National Crime Records Bureau (NCRB) เปลี่ยนเงื่อนไขการนับจำนวนของผู้ฆ่าตัวตายที่เป็นชาวนาและเกษตรกรในรูปแบบฟาร์มจากเดิมที่นับจากผู้ประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมทั้งหมด เปลี่ยนเป็นการนับโดยแบ่งเป็นผู้ลงทุนทำเกษตรกรรมรูปแบบฟาร์ม และแรงงานในภาคเกษตร โดยแยกกลุ่มชาวนาที่เป็นกำลังพลออก ดูเพิ่มเติมใน “India’s New Farm Suicides Data: Myths and Facts”.

⁸³⁴ “Farmer Suicides Show Over 50% Drop as Data Collection Methodology Changes”. ขณะที่หนังสือพิมพ์อินเดียใหม่ระบุว่า สถิติการฆ่าตัวตายของชาวนารัฐมหาราษฏร์ จำนวน 3,228 คน ในปี ค.ศ. 2015 เป็นสถิติที่สูงที่สุดในรอบ 14 ปี ดูเพิ่มเติมใน “Maharashtra had 3,228 Farmer Suicides in 2015, Highest in 14 Yrs,” March 14, 2016, <http://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/maharashtra-had-3228-farmer-suicides-in-2015-highest-in-14-yrs/articleshow/51257303.cms> (access on May 2016).

⁸³⁵ “Indian Drought Drives 400 Farmers to Suicide,” *Bangkok Post*, 21 May 2016.

โครงสร้างที่แฝงตัวอยู่ในสังคม อย่างไรก็ตามเนื่องจากการศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาแบบกรณีศึกษาที่อาจมีข้อจำกัดในการนำไปใช้อธิบายปรากฏการณ์การฆ่าตัวตายกลุ่มประชากรในภาพกว้างซึ่งมีวัฏจักรชีวิตแตกต่างกันออกไป หรือในสังคมต่างประเทศซึ่งมีรากฐานทางวัฒนธรรมต่างกัน จึงน่าสนใจว่าข้อค้นพบจากวิทยานิพนธ์นี้จะสามารถอธิบายการฆ่าตัวตายในกรณีอื่นๆ ได้หรือไม่ อย่างไร และมีปัจจัยใดที่จำเป็นต่อการอธิบายการฆ่าตัวตายเพื่อขยายขอบเขตการอธิบายการฆ่าตัวตายจากมุมมองทางการเมืองต่อไป

องค์การอนามัยโลกซึ่งติดตามรวบรวมสถิติการฆ่าตัวตาย และระบุว่า การฆ่าตัวตายเป็นสาเหตุการเสียชีวิตที่สำคัญในปัจจุบันได้เสนอวิธีการป้องกันการฆ่าตัวตายโดยเพิ่มช่องทางการเข้าถึง การดูแลทางสาธารณสุข การส่งเสริมสุขภาพทางจิตใจ/อารมณ์ และลดปัจจัยเสี่ยงของอันตรายจากการดื่มแอลกอฮอล์⁸³⁶ ซึ่งให้ความสำคัญกับการป้องกันการฆ่าตัวตายในระดับปัจเจก แต่ข้อค้นพบสำคัญของงานวิทยานิพนธ์นี้คือ การขัด/ปะทะกันของวัฏจักรตามวิถีชีวิตของชาวนาและวัฏจักรตามกฎหมายของรัฐ/ตลาดภายใต้ความไม่เท่าเทียมของอำนาจและความเคร่งครัดของเวลาเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ผลักดันให้ชาวนาใช้ความรุนแรงด้วยวิธีการฆ่าตัวตาย ดังนั้นรัฐอาจสามารถป้องกันการเกิดเงื่อนไขที่ผลักดันให้ชาวนาฆ่าตัวตายได้โดยการเปลี่ยนวิธีการบังคับใช้กฎหมายหรือเพิ่มโอกาสการเข้าถึงพื้นที่การต่อรองที่สามารถชะลอเวลาการปะทะ/ขัดกันของวัฏจักรซึ่งโดยปกติแล้วเป็นวิธีที่รัฐอนุญาตให้ใช้ภายหลังเหตุการณ์การฆ่าตัวตาย อีกทั้งการผ่อนคลายความบีบคั้น/เคร่งครัดของเวลาอาจเพิ่มโอกาสของการแสวงหาแนวทางแก้ไขความขัดกันของวัฏจักรที่ดำรงอยู่และชะลอการพัฒนาไปสู่ความขัดแย้งถึงตายได้

นอกจากการทำงานของเงื่อนไขเวลาแล้ว กฎเกณฑ์ของรัฐ/ตลาดก็เป็นกลไกสำคัญสำหรับรัฐ ในการบังคับให้ชาวนาต้องปฏิบัติตามกฎหมายอย่างชอบธรรมตามกฎหมาย แต่จากกรณีศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้แสดงให้เห็นว่า กฎเกณฑ์ของรัฐบางกรณีมีลักษณะเป็นแหล่งที่ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมของอำนาจ เป็นแหล่งของความรุนแรงซึ่งจะบ่มเพาะและส่งต่อให้เกิดความรุนแรงต่อไปเรื่อยๆ แม้จะมีคำอธิบายรองรับว่า เป็นขั้นตอนการปฏิบัติหน้าที่ตามปกติ หรือเป็นการดำเนินการตามกฎหมายก็ตาม ลักษณะของ “ปีศาจทางการบริหาร” ในกฎหมายของรัฐซึ่งถูกใช้ซ้ำๆ โดยที่ผู้ใช้บังคับไม่รู้ว่าได้ผลักดันให้เกิดความขัดแย้งกลายเป็นความขัดแย้งประเภทถึงตายได้นั้นจึงน่าจะถูกพิจารณาทบทวนเพื่อไม่ให้แหล่งของความขัดแย้งแบบถึงตายหรือบ่อนทำลายทรัพยากรของรัฐอีก

⁸³⁶ World Health Organization, “Preventing Suicide: A Global Imperative (Executive Summary),” http://www.who.int/mental_health/suicide-prevention/world_report_2014/en/ (accessed on July 2016).

การไม่ใช่ช่องทางเรียกร้องทางการเมืองทำให้ชาวนามีโอกาสที่จะสามารถฆ่าตัวตายได้สำเร็จมากกว่าชาวนาที่มีการเคลื่อนไหวร้องเรียนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง จากสถิติการฆ่าตัวตายของชาวนาในรอบ 20 ปี⁸³⁷ พบว่าชาวนาที่ไม่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองหรือไม่พบข้อมูลการร้องเรียนและไม่พบการเดินทางมาประท้วงยังหน่วยงานใดใดของรัฐมีอัตราการฆ่าตัวตายสำเร็จสูงถึงร้อยละ 88.24 และมีอัตราการฆ่าตัวตายสำเร็จสูงกว่าชาวนาที่มีการเคลื่อนไหวในลักษณะบุคคล/กลุ่มร้อยละ 50 การใช้การเคลื่อนไหวทางการเมืองจึงน่าจะเป็นกลยุทธ์สำคัญสำหรับชาวนาเพื่อใช้ต่อรองให้ขยายเวลาการบังคับใช้กฎหมาย และเพิ่มโอกาสที่กฎหมายจะได้รับการแก้ไข

นอกจากนี้ในกรณีของพรเพชร เหมือนศรียังมีเอกสารอีกจำนวนหนึ่งที่ซึ่งถูกรวบรวมไว้และยังที่ไม่ได้นำมาใช้ในการวิเคราะห์⁸³⁸ เนื่องจากกรณีนี้เป็นความขัดแย้งยืดเยื้อที่ยาวนานถึง 36 ปี (พ.ศ. 2511 – 2547) อีกทั้งเป็นกรณีพยายามฆ่าตัวตายเพียงกรณีเดียวที่สามารถใช้วิธีการฆ่าตัวตายในฐานะ “การแสดง” เพื่อต่อรองกับอำนาจรัฐซึ่งน่าจะสนใจที่จะนำมาวิเคราะห์จากแง่มุมการศึกษาปฏิบัติการไร้ความรุนแรง นอกจากนี้ยังอาจนำเอกสารกลุ่มอื่นๆ มาศึกษาเพิ่มเติมถึงวิถีชีวิตและการสร้างตัวตนเพื่อต่อสู้กับรัฐ เนื่องจากพบร่องรอยในจดหมายร้องเรียนในช่วงเวลาต่างๆ ว่าพรเพชรแสดงตัวตนต่างกันไป จากพรเพชรในฐานะประชาชนในชบบท ผู้ต่อสู้กับรัฐ ผู้ได้รับรางวัลนักสิทธิมนุษยชนดีเด่น ผู้ต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของแผ่นดิน และผู้เขียนเรื่องสั้น เป็นต้น

⁸³⁷ ตารางที่ 1.4 ในบทที่ 1 ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 19.

⁸³⁸ เอกสารของพรเพชร สามารถแบ่งออกเป็นหมวดหมู่ได้ดังนี้ (1) เอกสารเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัว เช่น สมุดโน้ต ไดอารี่ อัลบั้มรูปถ่าย (2) เอกสารเกี่ยวกับการสัมมนา/อบรมที่องค์กรต่างๆ เชิญเข้าร่วม (3) เอกสารที่มาจากองค์กรต่างๆ เช่น สภานายความ สมาคมสิทธิเสรีภาพ (4) เอกสารเกี่ยวกับที่ดิน เช่น ใบแจ้งความประสงค์ใช้ที่ดิน ใบเสร็จค่านา ใบเสร็จเก็บเงินบำรุงท้องที่ (5) แดงการณที่ออกในวาระต่างๆ (พ.ศ. 2526 - 2545) (6) เอกสารคดีฟ้องร้อง/ชั้นศาล มีทั้งคดีแพ่งและคดีอาญา มีคู่กรณีกว่า 10 ราย นับตั้งแต่ พ.ศ. 2532 – ปัจจุบัน (7) สำเนาใบแจ้งความที่สถานีตำรวจเกี่ยวกับเรื่องบุกรุกที่ดิน (8) รายงานการประชุมที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขกรณีพิพาทที่ดิน โดยคณะกรรมการชุดต่างๆ (9) จดหมายร้องเรียน (พ.ศ. 2511-2547) พรเพชรและครอบครัวเขียนจดหมายร้องเรียน 477 ฉบับ ได้รับการตอบกลับ 93 ฉบับ (10) กลุ่มเอกสารข่าวตัด บทความในหนังสือพิมพ์ และบทสัมภาษณ์ในนิตยสารต่างๆ (พ.ศ. 2514 - 2542) (11) ตำรากฎหมายที่ดิน กฎหมายรัฐธรรมนูญ (12) หนังสือธรรมะ รวมถึงแผ่นป้ายประท้วงต่างๆ อีกจำนวนมาก ดูใน ทวีลักษณ์ พลราชม, “ไดอารี่ จดหมายร้องเรียน แดงการณ ฯลฯ: แกะรอย ‘ความรู้’ จากเอกสารของพรเพชร เหมือนศรี หญิงชาวนาจังหวัดนครสวรรค์,” 75-76.

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

เกษียร เตชะพีระ. *เศรษฐกิจโลกถดถอยครั้งใหญ่: ความรุ่งเรืองและล่มจมของเสรีนิยมใหม่/*

โลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.

เกษียร เตชะพีระ. “โอเวอร์โพลิตีไซต์.” ใน *สงครามระหว่างสี: ก่อนถึงจุดที่ไม่อาจหวนกลับ*.

กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์, 2553, 144 – 148.

คำสั่งกระทรวงมหาดไทยให้จังหวัดนำที่ดินสาธารณประโยชน์มาขึ้นทะเบียน (พ.ศ. 2492). คำสั่ง

กระทรวงมหาดไทยที่ 353/2492, 2 กันยายน 2492. อ้างถึงใน จริรัตน์ สร้อยเสริมทรัพย์.

มาตรการทางกฎหมายในการบังคับใช้เกี่ยวกับการบุกรุกที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินใน

ประเทศไทย: รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยราชพฤกษ์, 2552.

จริรัตน์ สร้อยเสริมทรัพย์. *มาตรการทางกฎหมายในการบังคับใช้เกี่ยวกับการบุกรุกที่สาธารณสมบัติ*

ของแผ่นดินในประเทศไทย: รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยราชพฤกษ์, 2552.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. *ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา*. กรุงเทพฯ: โครงการวิถี

ทรรศน์, 2541.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. “คำสั่ง 66/43?: รัฐ, ปัญหาวัฒนธรรมของรัฐกับการจัดการความขัดแย้ง.” ใน

อาวุธมีชีวิต? แนวคิดเชิงวิพากษ์ว่าด้วยความรุนแรง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน,

2549, 117-142.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. “เศรษฐกิจแห่งความรุนแรง.” ใน *ปาฐกถา 60 ปี เศรษฐศาสตร์*

ธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์, 2554, 248-294.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ*. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. *ท้าวทายทางเลือก: ความรุนแรงและการไม่ใช้ความรุนแรง*. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์ของเรา, 2557.

ชาย โพธิสิตา. *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. นครปฐม: สถาบันวิจัย

ประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2552.

- เดวิด ฮาร์วี. *ประวัติศาสตร์ฉบับย่อของลัทธิเสรีนิยมใหม่*. บรรณาธิการโดย ภัคดี วีระภาสพงษ์. แปลโดย เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, นรุฒม์ เจริญศรี, ภัคดี วีระภาสพงษ์, สุรัตน์ โทธาชัยกุล และ อภิรักษ์ วรรณสาธพ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สวนเงิน มีมา, 2555.
- นันทวัฒน์ บรมานันท์. *กฎหมายปกครอง*. พิมพ์ครั้งที่ 4 แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2557.
- บุญยภ สติพรอนันต์. *ฆ่าตัวตายเพราะโรคซึมเศร้า*. กรุงเทพฯ: ไกล่หมอ, 2550.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. “กำเนิดและพัฒนาการขององค์ความรู้ทางวิชาการว่าด้วยความรุนแรงทางการเมือง: บทสำรวจงานวิชาการในโลกตะวันตก.” ใน *ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย*. บรรณาธิการโดย ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. กรุงเทพฯ: มติชน, 2553.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์. *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*. กรุงเทพฯ: ซิลค์เวอร์ม, 2539.
- ยศ สันตสมบัติ. *พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชวา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม*. เชียงใหม่: วิทอินดีไซน์, 2546.
- “รายงานการดำเนินการประชุม คณะอนุกรรมการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ครั้งที่ 4/2539,” 19 พฤศจิกายน 2539. อ้างถึงใน สำนักงานที่ดินจังหวัดนครสวรรค์สาขาหนองบัว. *ปัญหาที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ (รายงาน)*, 17 ธันวาคม 2539.
- “รายงานการประชุม คณะอนุกรรมการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ครั้งที่ 1/2539.” ณ ห้องประชุมที่ว่าการอำเภอหนองบัว. 11 กันยายน 2539. อ้างถึงใน สำนักงานที่ดินจังหวัดนครสวรรค์สาขาหนองบัว. *ปัญหาที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ (รายงาน)*. 17 ธันวาคม 2539.
- เลื่อน ศราภยานิช [นามแฝง]. *ฝันร้ายของข้าพเจ้า*. กรุงเทพฯ: ศราภย, 2512.
- วินทร์ เลียววาริณ. “น้ำเงินแท้.” กรุงเทพฯ: บริษัท 113 จำกัด, 2558.
- วิษณุ อรรถวานิช. *การประเมินผลกระทบของโครงการรับจำนำข้าวที่มีต่อสถานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย, 2558.
- สมพร อิศวิลานนท์. “นโยบายสาธารณะว่าด้วยเรื่องข้าว.” สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2553.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. *แนวคิดมาร์กซิสต์กับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคมชวาประเทศโลกที่สาม*. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533.

สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. *สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: พี.เพรส, 2551.

เสน่ห์ จามริก, ยศ สันตสมบัติ, บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, เจริญ คัมภีรภาพ และไพสิฐ พาณิชย์กุล.

“พัฒนาการของกฎหมาย “ป่าไม้” ไทย: จาก “บุกเบิก” ที่ได้รับการส่งเสริม มาเป็น “บุกรุก” ที่ต้องจับกุม.” ใน *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 1 ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536, 67 - 122.

อนุสรณ์ ลิ้มมณี. *รัฐ สังคม และการเปลี่ยนแปลง: การพิจารณาในเชิงอำนาจ นโยบาย และเครือข่ายความสัมพันธ์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, 2558.

อภิชาติ สถิตนิรามัย, ยุक्ति มุกตาวิจิตร และนิติ ภาวครพันธ์. *โครงการวิจัยทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ, 2556.

อานันท์ กาญจนพันธ์. “การปรับโครงสร้างชนบทไทยกับปัญหาที่มองไม่เห็น.” ใน *ปาฐกถา 60 ปี เศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์, 2554, 194-246.

อัมมาร สยามวาลา และ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. “ภาพของเศรษฐกิจการเกษตรไทยในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต.” ใน *เอกสารประกอบการสัมมนาประจำปี เรื่อง ก้าวต่อไปของการพัฒนา วันที่ 14 - 15 ธันวาคม 2528*. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2528.

บทความวารสาร

กองบรรณาธิการ. “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม.” *สารคดี* 4, ฉ. 43 (กันยายน 2531): 74-84.

“ข้อมูลการลงทะเบียนในโครงการจัดความยากจนภายใน 6 ปี (2547 - 2552).” *ฟ้าเดียวกัน* 3, ฉ. 4 (ตุลาคม - ธันวาคม 2548): ปกใน.

ทวีลักษณ์ พลราชม. “ไดอารี่ จดหมายร้องเรียน แถลงการณ์ ฯลฯ: แกะรอย ‘ความรู้’ จากเอกสารของพรเพชร เหมือนศรี หญิงชาวนาจังหวัดนครสวรรค์.” *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, ฉบับที่ 10 (มิถุนายน 2549 - พฤษภาคม 2550).

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. “ธ.ก.ส.เร่งเดินหน้าแก้หนี้เกษตรกร เยียวยาลูกค้ำกว่า 8 แสนราย วงเงิน 116,000 ล้านบาท.” *Press Release BAAC 1/2558*, (8 เมษายน 2558).

ปกรณัม วิทยานนท์. “สินเชื่อในชนบทไทยและการแปลงสินทรัพย์ (ที่ดิน) เป็นทุน” รายงานที่ตีพิมพ์
 ฉ. 35, (พฤศจิกายน 2546).

“พรพิศ เหมือนศรี นักประทั่งมาราธอน.” *ลลนา* 15, ฉ. 54 (25 กันยายน 2531): 23-26.

พระไพศาล วิสาโล. “การุณยฆาตในมิติของพุทธศาสนา.” *นิตยสารอิมเมจ* (กันยายน 2554).

พิชาย รัตนติลก ณ ภูเก็ต. “การอธิบายเชิงหน้าที่และโครงสร้างเป็นการอธิบายเชิงสาเหตุหรือไม่.”

วารสารร่วมพฤษ 33, ฉ.1, (ตุลาคม 2544 – มกราคม 2555): 66 – 88.

สุกัญญา หาญตระกูล. “นักประทั่งมาราธอน (1).” *สตรีสาร* 41, ฉ. 31 (23 ตุลาคม 2531): 34-37,
 110.

สุกัญญา หาญตระกูล, “นักประทั่งมาราธอน (2),” *สตรีสาร* 41, ฉ. 32 (30 ตุลาคม 2531): 34-37.

สุกัญญา หาญตระกูล. “นักประทั่งมาราธอน (ตอนจบ).” *สตรีสาร* 41, ฉ. 33 (6 พฤศจิกายน
 2531): 34-38.

เสาวณี จันทะพงษ์ และดวงทิพย์ ศิริกาญจนารักษ์. “เจาะลึกการจัดการข้าวไทยในมิติการกระจาย
 รายได้และประสิทธิภาพการผลิต.” *Focused and Quick (FAQ)* ฉ. 77, (28 พฤศจิกายน
 2555).

อนัญญา ภูซงคกุล. “อะไรกำหนดพฤติกรรมของชาวนา?: วิชาหลักเกณฑ์การวิเคราะห์ของเจมส์
 สก็อต และแซมมวล พ็อปปิน.” *วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์* 5, ฉ. 1 (มีนาคม 2530),
 88-128.

ดุขฎิณิพนธ์ วิทยานิพนธ์ การค้นคว้าอิสระ

จันทรา ธนะวัฒนาวงศ์. “การฆ่าผู้นำในความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม:

กรณีศึกษาทรัพยากรแร่ธาตุ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย.” *วิทยานิพนธ์ปริญญา
 ดุขฎิณิพนธ์, สาขารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557.*

ณัฐริมา แก้วศิริ. “ปัญหาข้อกฎหมายของสัญญาขายฝากอสังหาริมทรัพย์ตามประมวลกฎหมายแพ่ง
 และพาณิชย์.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.*

นิคม จารุมณี. “กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์
 คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.*

ประภาส ปันตบแต่ง. “การเมืองของขบวนการชาวนบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย.” *วิทยานิพนธ์
 ปริญญาดุขฎิณิพนธ์, สาขารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.*

สุวิทย์ หงส์ธนนันท์. “การจัดสรรที่ดินสาธารณะประโยชน์เพื่อประชาชน: กรณีศึกษา โครงการทุ่งเขา
พระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์.” การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาโทมหาบัณฑิต,
สาขาวิชาการเมืองการปกครอง ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2535.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

- “100 ปี กบฏประชาธิปไตย ร.ศ. 130.” Siam Intelligence. <http://www.siamintelligence.com/one-hundred-years-of-democracy-revolutionary/> (สืบค้นเมื่อ ตุลาคม 2558).
- “100 ปี กบฏประชาธิปไตย ร.ศ.130 - 80 ปี ปฏิวัติประชาธิปไตย พ.ศ. 2475.” ประชาไท.
<http://www.prachatai.com/journal/2012/06/41244> (สืบค้นเมื่อ ตุลาคม 2558).
- กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย. “การจดทะเบียนขายฝาก.” <http://www.dol.go.th/dol/images/medias/dol/example/lo/smt/handbook/march/news14.htm> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).
- “กรมส่งเสริมการเกษตรแนะวิธีทำนาที่ถูกต้อง ลดการระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล.” 28 มีนาคม 2551. http://www.moac.go.th/helpcenter/ewt_news.php?nid=1852&filename=index (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).
- “กระบี่ ชาวสวนยางฆ่าตัวตาย 2 ศพ.” 28 มกราคม 2558. <http://www.thairath.co.th/clip/12065> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).
- “การฆ่าตัวตายสำเร็จของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2556.” กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.
<http://www.dmh.go.th/downloadportal/Morbidity/suicide2556.pdf> (สืบค้นเมื่อ 16 พฤษภาคม 2557).
- “การจดทะเบียนขายฝาก.” กรมที่ดิน. <http://www.dol.go.th/dol/images/medias/dol/example/lo/smt/handbook/march/news14.htm> (สืบค้นเมื่อ พฤศจิกายน 2558).
- เกษียร เตชะพีระ. “เกษียร เตชะพีระ: โจทย์การเมืองไทย จากพฤษภาคม 35 ถึงปัจจุบัน.” ประชาไท.
27 กรกฎาคม 2556. <http://prachatai.org/journal/2013/06/47427> (สืบค้นเมื่อ พฤษภาคม 2557).
- เกษียร เตชะพีระ. “ชาวนาเอเชียในยุคโลกาภิวัตน์: มุมมองใหม่จาก Partha Chatterjee & Andrew Walker,” 14 กรกฎาคม 2556. <http://www.blogazine.in.th/blogs/kasian/post/4251#sthash.ZhPqoXvu.dpuf> (สืบค้นเมื่อ พฤษภาคม 2557).

- “ข้อมูลในรูปแบบภูมิและตาราง.” สำนักงานคณะกรรมการกำกับการค้าขายสินค้าเกษตรล่วงหน้า.
http://www.aftc.or.th/itc/products_analyze.php?id=118&fgrp_id=5&fmnu_id=13 (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).
- “ขายฝาก.” *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 12) พ.ศ. 2541*, บรรพ 3
 หมวด 4 ส่วนที่ 1 มาตรา 491-502. <http://kodmhai.com/m2/m2-4/m4-491-502.html> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).
- “กรมไฟฟ้าเหวี่ยงหน้าราคาจำหน่ายข้าวเหลือตันละ 12,000 จำกัดเขตแดน 5 แสนต่อครัว.” 19 มิถุนายน
 2556. <http://prachatai.com/journal/2013/06/47276> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).
- “คลองขุดสมัย ร.5 เส้นทางระบายน้ำสำคัญแห่งกทม.” *ผู้จัดการ*. 2 พฤศจิกายน 2554.
<http://www.manager.co.th/Travel/ViewNews.aspx?NewsID=9540000139648>
 (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).
- “ค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีแพ่ง.” <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:uB9q8x28WLYJ:www.library.coj.go.th/money.php+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=th> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).
- “คำสั่ง คสช.64, 66 กระทบหนัก ฟ้องชาวบ้าน 500 คดี อีสานอ่วม-น้ดถก ‘ดาวพงษ์’ พรุ่งนี้.” 17
 ธันวาคม 2557. <http://prachatai.com/journal/2014/12/57041> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).
- “คำสั่ง คสช. 64/2557 ปราบปราม-หยุดยั้งการทำลายป่าไม้.” 15 มิถุนายน 2557.
<http://prachatai.com/journal/2014/06/54015> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).
- “โครงการแก้มลิง.” <http://www.เรารักพระเจ้าอยู่หัว.com/content/index.php?page=content&type=view&cat=17&id=193> (สืบค้นเมื่อ 2 มกราคม 2559).
- โครงการพระราชดำริ จังหวัดสระแก้ว. “จารีกรอยพระบาท.”
<http://www.sakaeo.go.th/projecttheking/index.html> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2557).
- “โครงการพัฒนาพื้นที่ราบเชิงเขาจังหวัดสระแก้วตามพระราชดำริ.”
<https://web.ku.ac.th/king72/2526/sakeaw.htm> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2557).
- “โครงสร้างตลาดสินค้าข้าวภายในประเทศ.” สำนักงานคณะกรรมการกำกับการค้าขายสินค้าเกษตร
 ล่วงหน้า. http://www.aftc.or.th/itc/products_analyze_price_27.php?id=56&fgrp_id=5&fmnu_id=18 (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

ชลิตา บัณทวงษ์, นิรมล ยุวนบุญ และนันทา กันตรี. *ดำรงชีวิตท่ามกลางความเสี่ยง: การรับมือและการปรับตัวต่อภัยพิบัติของชาวนารายย่อยภาคกลาง กรณีศึกษาภัยน้ำท่วมและภัยจากเพลิงกระโดด*. (แผนงานส่งเสริมการพัฒนาระบบเพื่อสุขภาพของเกษตรกรและความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2555), อ้างถึงใน นิรมล ยุวนบุญ. “ความเปราะบางและการต่อรองของชาวนาในอุตสาหกรรมข้าวภาคกลาง [1].” ประชาไท. 1 เมษายน 2556. <http://www.prachatai.com/journal/2013/04/46044> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

ชลิตา บัณทวงษ์. “ข้าวและชาวนาไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง.” การสัมมนาเรื่อง คน ข้าว นา ควาย ในวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, ห้องประกอบหุตะสิงห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์. 10 กันยายน 2556, <http://prachatai.com/journal/2013/09/48683> (สืบค้นเมื่อ มีนาคม 2557).

ชัชฎาภรณ์ ประยูรวงษ์. “พระราชบัญญัติการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2524.” 26 กรกฎาคม 2558. http://library2.parliament.go.th/giventake/content_nrcinf/nrc2557-r260758.pdf (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).

“ชาวนาชดยาพิชิตบ สังกะแยงแล้ง.” 5 กรกฎาคม 2558. <http://www.thairath.co.th/content/509475> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

“ชาวนาอุดรฯยิงตัวตายเครียดแล้งเป็นหนี.” 20 กรกฎาคม 2558. <http://news.sanook.com/1833042/> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

“ชาวนาไทยจนสุดในอาเซียน.” *เดลินิวส์* (25 กุมภาพันธ์ 2557). <http://www.dailynews.co.th/Content/economic/218763/%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0%B8%B2%E0%B9%84%E0%B8%97%E0%B8%A2%E0%B8%88%E0%B8%99%E0%B8%AA%E0%B8%B8%E0%B8%94%E0%B9%83%E0%B8%99%E0%B8%AD%E0%B8%B2%E0%B9%80%E0%B8%8B%E0%B8%B5%E0%B8%A2%E0%B8%99> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2557).

ฐานข้อมูลการเมืองการปกครอง สถาบันพระปกเกล้า. “พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ.” [http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%A2_%E0%B8%8A%E0%B8%B8%E0%B8%93%E0%B8%AB%E0%B8%B0%E0%B8%A7%E0%B8%B1%E0%B8%93_\(%E0%B8%9E%E0%B8%A5%E0%B9%80%E0%B8%AD%E0%B8%81](http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%A2_%E0%B8%8A%E0%B8%B8%E0%B8%93%E0%B8%AB%E0%B8%B0%E0%B8%A7%E0%B8%B1%E0%B8%93_(%E0%B8%9E%E0%B8%A5%E0%B9%80%E0%B8%AD%E0%B8%81) (สืบค้นเมื่อ 2 มกราคม 2559).

- “ดินเหือกสุดท้ายจํานำข้าว ยืดหนี้-ให้กู้เพิ่ม.” *กรุงเทพธุรกิจ*, 11 กุมภาพันธ์ 2557.
<http://www.bangkokbiznews.com/mobile/view/news/562474> (สืบค้นเมื่อ
 มกราคม 2559).
- “ตารางที่ 1 ค่าธรรมเนียมศาล (ค่าขึ้นศาล).” [http://law.crru.ac.th/attachments/
 article/101/Fee.pdf](http://law.crru.ac.th/attachments/article/101/Fee.pdf) (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).
- “‘ที่ดินจํานอง’ 30ล.ไร้เสียงหลุมมือชวานา หนี้ท่วม-ราคาพีชร่วง-นายทุนแห่กว้านซื้อรับเมกะ
 โปรเจกต์.” *ประชาชาติธุรกิจ*, 28 เมษายน 2558. [http://www.prachachat.net/news_
 detail.php?newsid=1430112495](http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1430112495) (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).
- “‘ทีดีอาร์ไอ’จวมมาตรการข้าวรัฐซื้อไม่ยั้งอันตราย.” *ผู้จัดการรายวัน*, 14 พฤษภาคม 2551.
<http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9510000056527>
 (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).
- “ธ.ก.ส.จํานำข้าว สภาพคล่องติดหนักจนชวานารออีก 2 เดือน.” *ไทยรัฐ*, 22 พฤศจิกายน 2556.
<http://www.thairath.co.th/content/384480> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).
- “ธ.ก.ส. ยืดหนี้เกษตรกรจํานำข้าว.” 6 กุมภาพันธ์ 2557. [http://www.thaipr.net/
 finance/526947](http://www.thaipr.net/finance/526947) (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).
- “ธ.ก.ส. ย้ำไม่มีเงินจ่ายจํานำข้าว สภาพคล่องติดหนักจนชวานารออีก 2 เดือน.” *ไทยรัฐออนไลน์*,
 22 พฤศจิกายน 2556. <http://www.thairath.co.th/content/384480> (สืบค้นเมื่อ
 มกราคม 2559).
- “ธ.ก.ส.เร่งเดินหน้าแก้หนี้เกษตรกร เขียวยาลูกค้ำกว่า 8 แสนราย วงเงิน 116,000 ล้านบาท.”
ประชาชาติธุรกิจ, 8 เมษายน 2558. [http://prachachat.net/news_detail.php?
 newsid=1428463051](http://prachachat.net/news_detail.php?newsid=1428463051) (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).
- “ธ.ก.ส.ออก 2 มาตรการช่วยเหลือชวานา.” สำนักข่าวไทย. 11 กุมภาพันธ์ 2557.
<http://www.mcot.net/site/content?id=52f9b857be047085488b4579> (สืบค้นเมื่อ
 กรกฎาคม 2559).
- ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. “ประวัติการก่อตั้ง.”
<http://www.baac.or.th/content-about.php> (สืบค้นเมื่อ 1 มกราคม 2559).
- ธีรพันธ์ บุญบาง. *กรรมลิขิต ตอน ทองเนื้อแท้*. 11 ธันวาคม 2555. [https://www.youtube.com
 /watch?v=N1sBTO3K9As](https://www.youtube.com/watch?v=N1sBTO3K9As) (สืบค้นเมื่อ พฤษภาคม 2558).
- นิรมล ยูวนบุญย์. “ความเปราะบางและการต่อรองของชวานาในอุตสาหกรรมข้าวภาคกลาง.” 2556.
<http://www.prachatai.com/journal/2013/04/46044> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

“ปทุมธานี” ดึงชุมชน-เกษตรกรเข้าร่วม.” *แนวหน้า*, 22 มีนาคม 2555.

<http://www.naewna.com/news.asp?ID=305852> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497, มาตรา 10, *ราชกิจจานุเบกษา* เล่มที่ 71 ตอนที่ 78 (30 พฤศจิกายน 2497) <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2497/A/078/10.PDF> (สืบค้นเมื่อ พฤศจิกายน 2558).

““ประยุทธ์” เร่งผลักดันเขตเศรษฐกิจพิเศษ เปิดให้เอกชนเช่าที่ดินรัฐลงทุน 99 ปี เผยเตรียมพื้นที่ 2.4 หมื่นไร่,” ผู้จัดการ, 21 กรกฎาคม 2558. <http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9580000082602> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).

“ประวัตินายกรัฐมนตรีไทย.” สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. http://www.cabinet.thaigov.go.th/bb_main21.htm (สืบค้นเมื่อวันที่ 12 กันยายน 2557).

ประกาศ ปินตบแต่ง. “การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจการเมืองในชุมชนชนบทและการปรับตัวของชาวนา.” เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติเนื่องในวันคล้ายวันสถาปนาครบรอบ 49 ปี สถาบันบัณฑิตพัฒนศาสตร์ ประจำปี 2558 ในหัวข้อ การพัฒนาสังคมบนฐานของชุมชน, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2558, 28-74, http://ssde.nida.ac.th/PDF/documentation_01_04_58.pdf (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

“เปิดรายงาน Land Watch ผลกระทบคำสั่งคสช. 64/57, 66/57 และแผนแม่บทป่าไม้ฯ.” 22 กันยายน 2557, https://tlhr2014.wordpress.com/2015/09/22/landwatch_report/ (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

“เปิดอัตราค่าเช่านาใหม่ ยุค “คสช.” เมื่อ “นายทุน” รับคำสั่งลดราคาไร่ละ 200 บ.?” สำนักข่าวอิสรรา. 30 มิถุนายน 2558. http://www.isranews.org/isranews-scoop/item/39604-report02_39604.html (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).

“มือบขาวนายัดศาลากลางกรุงเก่าประท้วง.” *โพสต์ทูเดย์*, 4 มีนาคม 2554.

<http://www.posttoday.com/local/central/77527> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

“ยุทธการทรงคืนผืนป่า’ปัญหาไถ่กับไข่ ชาวบ้านรุกที่รัฐหรือที่รัฐทับที่ชาวบ้าน.” 29 ตุลาคม 2557.

<http://www.landactionthai.org/land/index.php/content/696-%E0%B8%A2%E0%B8%B8%E0%B8%97%E0%B8%98%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%97%E0%B8%A7%E0%B8%87%E0%B8%84%E0%B8%B7%E0%B8%99%E0%B8%9C%E0%B8%B7%E0%B8%99%E0%B8%9B%E0%B9%88%E0%B8%B2-%E0%B8%9B%E0%B8%B1%E0%B8%8D%E0%B8%AB%E0%B8%B2%E0%B9%84%E0%B8%81%E0%B9%88%E0%B8%81%E0%B8%B1%E0%B8%9A%E0%B9%84%E0%B8%82%E0%B9%88-%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%A7%E0%B8%9A%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%99%E0%B8%A3%E0%B8%B8%E0%B8%81%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%90%E0%B8%AB%E0%B8%A3%E0%B8%B7%E0%B8%AD%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%90%E0%B8%97%E0%B8%B1%E0%B8%9A%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%A7%E0%B8%9A%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%99.html> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

“ระยะเวลา,” *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์*, บรรพที่ 1 หลักทั่วไป ลักษณะ 5 มาตรา 193/1-193/8, <http://kodmhai.com/m2/m2-4/m4-193-1-193-8.html> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

“ราษฎรเดือดร้อนหนักไร้ที่อยู่ เหตุถูกหลอกขายฝากโฉนด.” 10 กุมภาพันธ์ 2559.

<http://www.koratdaily.com/blog.php?id=3345> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

“รัฐบาล “คืนสู่ชอชย” หาเงินจ่ายชานา.” 28 มกราคม 2557. <http://thaipublica.org/2014/01/financing-the-rice-pledging-scheme-3-2/> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).

รัฐบาลไทย. “นายกรัฐมนตรีคนที่ 16 พลเอก เปรม ติณสูลานนท์.” 20 พฤศจิกายน 2558.

<http://www.thaigov.go.th/index.php/th/primeminster/item/78222-%E0%B8%99%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B8%81%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%90%E0%B8%A1%E0%B8%99%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B8%B5%E0%B8%84%E0%B8%99%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%8816%E0%B8%9E%E0%B8%A5%E0%B9%80%E0%B8%AD%E0%B8%81%E0%B9%80%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%A1%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%93%E0%B8%AA%E0%B8%B9%E0%B8%A5%E0%B8%B2%E0%B8%99%E0%B8%99%E0%B8%97%E0%B9%8C.html> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

- “รู้จักธ.ก.ส.” http://www.baac.or.th/content-about.php?content_id=012715&content_group_sub=0015&content_group=0001&inside=1 (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).
- “โรงงานทิ้งน้ำเสียลงคลองประยูรศักดิ์เน่าเหม็น.” 10 สิงหาคม 2557. <http://www.innnews.co.th/shownews/show?newscode=557819> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).
- “ลดสูญเสียที่ดินเกษตรกร ต้องหนีให้พ้นวังวนหนี้นอกระบบ.” 21 มกราคม 2559. <http://www.isranews.org/isranews-scoop/item/44235-land210159.html> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).
- “ล้อมพื้นที่เพลิงระเบิด นำร่องควบคุมพื้นที่ “ปทุมธานี” ดึงชุมชน-เกษตรกรเข้าร่วม.” *แนวหน้า*, 22 มีนาคม 2555. <http://www.naewna.com/news.asp?ID=305852> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).
- “ลำดับเหตุการณ์ 13 วัน รัฐบาลพลิกนโยบายจำนำข้าว.” <http://thaipublica.org/2013/07/government-rice-pledging-policy-adjustment/> (สืบค้นเมื่อ มิถุนายน 2558).
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. “จัดสรรที่ดินทำกิน.” <http://www.rdpb.go.th/rdpb/Front/Projects/ProjectDetail.aspx?projectid=1927> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2557).
- สำนักนายกรัฐมนตรี. “มติคณะรัฐมนตรี กรณีนาย(ไม่เปิดเผยชื่อ) สากล (ไม่แจ้งยืนยัน).” สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. 20 ตุลาคม 2541. http://www.cabinet.soc.go.th/soc/Program2-3.jsp?top_serl=130476&key_word=%AA%D8%E8%C1%20%CA%D2%A1%C5&wner_dep=&meet_date_dd=&meet_date_mm=&meet_date_yyyy=&doc_id1=&doc_id2=&meet_date_dd2=&meet_date_mm2=&meet_date_yyyy2= (สืบค้นเมื่อ มิถุนายน 2558).
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. *กฎกระทรวงฉบับที่ 1,239 (พ.ศ. 2538) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 (ยกเลิกกฎกระทรวงฉบับที่ 1,102 (พ.ศ. 2526) และกำหนดให้ป่าเขาสูงและป่าเขาพระ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นป่าสงวนแห่งชาติใหม่ให้ถูกต้อง, ราชกิจจานุเบกษา (28 พฤศจิกายน 2538).* <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2538/A/048/10.PDF> (สืบค้นเมื่อ พฤศจิกายน 2558).
- สุนทร บัวจันทร์, คำรณ โชนะโชติ และสมศักดิ์ แดงดีบ. “ชวานากับโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาล.” 26 มีนาคม 2557. <http://km.sc.mahidol.ac.th/?p=68> (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).

“เส้นทางสู่รกรก...การฆ่าตัวตายในอิสลาม.” สำนักข่าวไทยมุสลิม, 8 มีนาคม 2556.

<http://www.thaimuslim.com/view.php?c=6&id=21837> (สืบค้นเมื่อ มิถุนายน 2558).

“หนุ่มสวนยางผูกคอฆ่าตัวตายคาต้นยาง.” 8 มกราคม 2559. <http://workpointtv.com/%E0%B8%AB%E0%B8%99%E0%B8%B8%E0%B9%88%E0%B8%A1%E0%B8%AA%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0%B8%A2%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B8%9C%E0%B8%B9%E0%B8%81%E0%B8%84%E0%B8%AD%E0%B8%86%E0%B9%88%E0%B8%B2%E0%B8%95%E0%B8%B1%E0%B8%A7/> (สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม 2559).

อังคณา สุวรรณภูมิ. “จํานำข้าวกับสิ่งที่เห็น.” http://www.doa.go.th/pibai/pibai/n15/v_1-feb/ceaksong.html (สืบค้นเมื่อ มกราคม 2559).

“อัตราการฆ่าตัวตายต่อประชากรหนึ่งแสนคน ประจำปี 2556.” กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. <http://www.dmh.go.th/report/suicide/download/dl.asp?id=146> (สืบค้นเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2557).

“ข้อแสงชัย รอโอกาสบุกงานใหญ่.” *นิตยสารผู้จัดการ*, ตุลาคม 2540. <http://info.gotomanager.com/news/details.aspx?id=4600> (สืบค้นเมื่อ สิงหาคม 2558).

Kong Saharat Fanpage. 27 กุมภาพันธ์ 2557. <https://www.facebook.com/kongsaharatfanpage/posts/597920533616343> (สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2558).

หนังสือพิมพ์

เกษียร เตชะพีระ. “แนวทางการพัฒนาแบบประชานิยมเพื่อทุนนิยม.” *มติชนรายวัน*, 7 พฤศจิกายน 2546, 6.

“ข้าวราคาพุ่งสูงสุด3หมื่น/ตัน ‘มิ่งขวัญ’ตีปีบขวนาริบขาย.” *มติชน*, 2 เมษายน 2551, 1, 15.

“คนจนแค้นรัฐฆ่าตัวหน้าทำเนียบ ผูกคอ-ทิ้งจดหมายถึง ‘ขวน’! ถูกฮุบที่ร้องเรียนไร้ผล.” *ข่าวสด*, 20 ตุลาคม 2541, 1, 13.

“คนจนอัด‘ขวน’ยับ! จี้แก้กม.ขายฝากที่.” *ข่าวสด*, 29 ตุลาคม 2541, 1, 16.

“เครือข่ายรัฐจ่ายจีบจ้อยประชดผูกคอตายหมู่.” *โพสต์ทูเดย์*, 28 ตุลาคม 2549.

“เครือข่ายน้ำท่วม-หนีบ้าน ขวนาประชดผูกคอตับ.” *ไทยรัฐ*, 28 ตุลาคม 2549, 1, 11.

“ฆ่าตัวตายอีก1ขวนาแพร่ ทิ้งจ.ม.ระบายถูกโก่งที่ดิน ธ.ก.ส.ทวงหนี้.” *มติชน*, 9 พฤศจิกายน 2541, 1, 21.

“ฆ่าสูดอำมหิตจ่อมประท้วง.” *ไทยรัฐ*, 2 มิถุนายน 2547, 1, 19.

“จ้องเกลี้ยพันธุ์ข้าว7หมื่นตัน เหยราคาพุ่ง-ขาดตลาดหนัก.” *มติชน*, 1 เมษายน 2551, 1, 15.

- “จุดไฟเผาตัวอีก สาวใหญ่พรพิศ ตำรวจขัดขวางทันจับยึดห้องซังสงบใจ.” *ไทยรัฐ*, 10 มิถุนายน 2530, 1, 18, 20.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. “ความเสียหายจากนโยบายส่งเสริมชวานาสร้างยุ่งฉางโดยฝีมือของรัฐ.” *มติชน*, 4 พฤศจิกายน 2529, 7.
- “ไฉ้อีกรัฐขี้ม้อบคนจนตีสาว-แท้งลูก.” *ข่าวสด*, 22 ตุลาคม 2541, 1, 11.
- “ชวน ผวาเหยื่อชายฝากโดดชนรถ 57 ชวานาอีสานเข้าซื้อผูกคอตายหนี.” 29 ตุลาคม 2541, 1, 24.
- “ชวนมา...ชวานาตาย.” *ไทยโพสต์*, 15 พฤศจิกายน 2541, 3, 4, 5.
- “ชวนรีบเปิดทำเนียบคุดเมีย(ไม่เปิดเผยชื่อ) ช่วยได้แค่งานศพ.” *ข่าวสด*, 21 ตุลาคม 2541, 1, 10-11.
- “ชวานาเสธ.พล’ยึดทำเนียบ เปรมไม่ยอมแฉมีเบื้องหลัง.” *มติชน*, 7 มกราคม 2529, 1, 16.
- “ชวานาแก้อรรับเงิน‘จ่านำข้าว’.” *มติชน*, 7 พฤศจิกายน 2556, 17.
- “ชวานาเปลี่ยนไปไม่สนจ่านำแพง.” *โพสต์ทูเดย์*, 20 มกราคม 2551, 11.
- “ชวานาผูกคอตายอีก.” *ไทยรัฐ (บาย)*, 17 กุมภาพันธ์ 2557, 1, 15, 19.
- “ชวานาอิงกรอกปาก‘ฆ่าตัว’ข้าวแพงหลุดลอย.” *มติชน*, 27 มีนาคม 2551, 1, 14.
- “ชวานาโอดต้นทุนฟุง-นายทุนโขกค่าเช่า.” *ข่าวสด*, 10 มีนาคม 2551, 9.
- “ชวานบ้านนับพันแห่เผาลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ).” *ข่าวสด*, 25 ตุลาคม 2541, 1, 12.
- “เช่นจ่านำข้าวผูกคอรายที่ 10 รัฐสั่งสกัดม้อบเข้ากรุง.” *คม ชัด ลึก*, 16 กุมภาพันธ์ 2557, 1, 16.
- “ตร.ช่วยพันเจอดั่งหลายข้อหา.” *มติชน*, 10 มิถุนายน 2530, 12.
- “ตร.ออกมาตรการคุมเข้มโจรกรรมข้าว เหลือทำลายนาฟุงหมื่นไร่.” *มติชน*, 28 มีนาคม 2551, 1, 12.
- “ตลาดข้าวปี 51 แนวโน้มสดใส ไทยคาดส่งออก 9 ล้านตัน.” *ประชาชาติธุรกิจ*, 12 พฤศจิกายน 2550.
- “ตั้งกก.สอบให้รัฐใน 15 วัน ‘(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ ผูกคอตาย.” *ไทยรัฐ*, 22 ตุลาคม 2541, 1, 10, 19.
- “ตั้งสหพันธ์ชวานา 40 จ. ลั่นหวัง‘อยากเลิกทำนา’.” *มติชน*, 24 ธันวาคม 2528, 1, 16.
- “ถึงคิวชวานาพุมหนีฟุงผูกคอตายเช่นพิชจ่านำข้าว.” *โพสต์ทูเดย์*, 16 กุมภาพันธ์ 2557.
- “ทำ‘สดง.’สอบโกงข้าว/ชวานาฆ่าตัวอีกศพ.” *สยามรัฐ*, 16 กุมภาพันธ์ 2557, 1, 10.
- “พุ่ม2หมื่นล้าน-เร่งจ่ายชวานาทังสัปดาห์.” *ข่าวสด*, 16 กุมภาพันธ์ 2557, 1, 15.
- “‘ทนุศักดิ์’ยันธ.ก.ส.เงินพอจ่านำข้าว.” *มติชน(บาย)*, 25 พฤศจิกายน 2556, 17.
- “ธ.ก.ส. ไม่มีเงินจ่ายจ่านำข้าว ขอภัยชวานาลุ้นเงินกู้รอบใหม่ 1.4 แสนล้าน.” *ไทยรัฐ (บาย)*, 8 พฤศจิกายน 2556, 8.
- “ธ.ก.ส.โชว์สภาพคล่องลั่นลั่นปีนี้ทำกำไรได้ 8พันล้าน.” *มติชน*, 13 ธันวาคม 2556, 18.
- “‘ธกส.’สำรองจ่าย4หมื่นล.จ่านำข้าว 15มค.เคลียร์หมด.” *มติชน*, 8 มกราคม 2557, 1, 13.

- “ชกส.ช่วยชวานาฆ่าตัว เดือนสำรองข้าวปลูก.” *คม ชัด ลึก*, 28 มีนาคม 2551, 1, 2.
- “ชกส.โดดช่วยชวานาฆ่าตัว ยึดใช้หนี้ 10 ปี.” *ไทยรัฐ*, 28 มีนาคม 2551, 1, 14.
- “น้องสะใภ้ยอมลดราคาที่ดินขายคืน ‘เมียลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)’.” *กรุงเทพธุรกิจ*, 24 ตุลาคม 2541, 3.
- “นัดชุมนุมใหญ่วอนช.ก.ส.ชะลอ“หนี้”.” *มติชน*, 15 มกราคม 2531, 1, 2.
- “นายกซ์ปมครอบครัว คนจนฆ่าตัวไม่เกี่ยวรัฐ.” *กรุงเทพธุรกิจ*, 21 ตุลาคม 2541, 14, 16.
- “‘นายกฯ’จี้ตำรวจล่าโจรขโมยข้าว.” *เดลินิวส์*, 29 มีนาคม 2551, 1, 3.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. “ข้างคลองคั่นนายาว.” *เดลินิวส์*, 25 ตุลาคม 2541. อ้างถึงใน “คำสั่งเสียจากชวานา.” *กรุงเทพธุรกิจ*, 28 ตุลาคม 2541, 1, 2.
- “‘ป่าพรเพชร’ บุกทำเนียบ-ผูกคอประท้วง.” *ข่าวสด*, 16 ตุลาคม 2542, 3.
- “‘ป่าอบ’ขอเข้าพบ‘ชวน’อีกรอบ ไม่ช่วยผูกคอตายตาม‘ลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)’.” *มติชน*, 23 ตุลาคม 2541, 19.
- ปิยะชาติ มงคลไชยสิทธิ์. “แขวนคอตาย มิติใหม่ของการประท้วง.” *มติชน*, 28 ธันวาคม 2525, 3.
- “ปูยัน 17 ก.พ. ค่าข้าวถึงมือ ชวานาปักหลักชุมนุมต่อ.” *มติชน(บ่าย)*, 16 กุมภาพันธ์ 2557, 1, 9.
- “เปิดจดหมายลาตาย‘ลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ เหี้ยอหลักการ.” *ข่าวสด*, 22 ตุลาคม 2541, 1, 10.
- “เปิดทำเนียบล้างภาพใจดำ ‘ชวน’เสียใจ! ปลอบเมียชวานาแขวนคอ.” *มติชน*, 21 ตุลาคม 2541, 1, 19.
- “เปิดแผนเงินจ่านำข้าวฟุ้ง.” *กรุงเทพธุรกิจ*, 3 มิถุนายน 2556, 1, 4.
- “‘เปรม’สั่งสกัดด่วน! ‘มรสุม’ลูกใหม่คลื่นทัพชวานามุ่งเข้าทำเนียบ.” *ไทยรัฐ*, 25 พฤศจิกายน 2525, 1, 16.
- “ผูกคอตายหน้าทำเนียบประจาน ‘ชวน’ ‘ชีวิตบัดซบ’ ชวานา.” *มติชน*, 20 ตุลาคม 2541, 1, 19.
- “ผูกคออีกรายพิชหนี้ ชกส. ชวานาไถ่ล้างงานศพลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ) ร้อง ‘เหน่าะ’ ถูกโกงที่ดิน.” *ข่าวสด*, 24 ตุลาคม 2541, 1, 13.
- “เผยจม.ลาตาย(ไม่เปิดเผยชื่อ)คนจนตัดพ้อนายกฯ.” *ไทยรัฐ*, 21 ตุลาคม 2541, 1, 3, 12, 19.
- “เผาตัวเอง.” *มติชน*, 9 มิถุนายน 2530, 1.
- “เผาตัวเองประท้วงรัฐหน้าทำเนียบ ตร.ช่วยทันเจอตึงหลายข้อหา.” *มติชน*, 10 มิถุนายน 2530, 12.
- “พรเพชรมาแล้ว.” *มติชน*, 12 พฤศจิกายน 2537, 1.
- “มาแล้ว‘ชวานาร่วมหมื่น’แทรกซึมเข้ากรุง‘เที่ยงตรงวันนี้’นัด‘รวมตัว’ใหญ่.” *ไทยรัฐ*, 6 มกราคม 2529, 1, 2.
- “มาราธอน.” *มติชน*, 18 สิงหาคม 2529, 1.
- “‘มิ่งขวัญ’ปั่นข้าวส่งออกทะเลต้นละ3หมื่น.” *ข่าวสด*, 29 มีนาคม 2551, 8.

- “มีชัย” ร่ายมนต์กล่อมสาวหน้าทำเนียบ สาวเล็กล้มแขวนคอ ตายไม่ได้สมใจนึก.” *มติชน*, 29 ธันวาคม 2525, 1, 12.
- “เมีย(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ ผวาอีกถูกขู่ฆ่าตั้งกก.สอบ-15วันรู้ผล.” *มติชน*, 22 ตุลาคม 2541, 1, 19.
- “เมีย(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ ขู่ บุกพบชนวนผูกคอตตาม.” *ข่าวสด*, 23 ตุลาคม 2541, 1, 13.
- “เมีย(ไม่เปิดเผยชื่อ)’ ลั่นพลีชีพขอให้ได้ที่ดินคืน.” *กรุงเทพธุรกิจ*, 23 ตุลาคม 2541, 3.
- “ยื่นหนังสือให้ซื้อข้าวราคา 3,000.” *ไทยรัฐ*, 26 ธันวาคม 2527, 1, 2.
- “รัฐไม่แลขอตายตามผัว เมียลุง(ไม่เปิดเผยชื่อ)ประกาศลุยต่อไถ่หนี้-ช่วยได้แค่3แสน.” *ไทยรัฐ*, 23 ตุลาคม 2541, 1, 17
- “รัฐยกธงขาว “พรพิศ” ให้สิทธิซื้อที่ดินตามขอ.” *มติชน*, 30 มีนาคม 2531, 1, 2.
- “เร่งคดียังมีอบชวานา.” *มติชน*, 10 พฤษภาคม 2542, 19.
- “เลิกซื้อควายซื้อป้ายแดงบุกรัฐสภาประท้วง.” *มติชน*, 12 พฤศจิกายน 2537, 12.
- “วัดใจรัฐบาล.” *ไทยรัฐ*, 28 ธันวาคม 2525, 1.
- “สถิติคนไทยฆ่าตัวตายปีละ4พัน-ชายมากกว่าหญิง.” *ข่าวสด*, 8 มีนาคม 2559.
- “สลดชวานาเครียดฆ่าตัว.” *ไทยรัฐ*, 27 มีนาคม 2551, 1, 14.
- “สลดชวานาฆ่าตัว แผลงักัดกินนาล่ม.” *เดลินิวส์*, 27 มีนาคม 2551, 1, 18.
- “สาวขู่ผูกคอตายที่หน้าทำเนียบ ทุกข์สุดกลั่นที่ดินทำกิน ร้อง 20 หนแล้วไม่มีผล.” *ไทยรัฐ*, 28 ธันวาคม 2525, 7.
- “สาวชวานายุติแขวนคอ.” *ไทยรัฐ*, 29 ธันวาคม 2525, 1, 2.
- “สาวนครสวรรค์ปักหลักประท้วง เสนอรัฐปรับ-รื้อระบบราชการ.” *ผู้จัดการรายวัน*, 18 พฤศจิกายน 2537, 14.
- “สาวนครสวรรค์ผูกคอตายหน้าทำเนียบ หวัดเป็นศพที่สองเช่น ‘รัฐบาลชวาน’.” *ผู้จัดการรายวัน*, 16 ตุลาคม 2542, 15, 16.
- “สาวใหญ่บุกทำเนียบฯ ขู่ผูกคอตาย.” *ข่าวสด*, 1 มีนาคม 2545, 10.
- “เสริมกรงหน้าทำเนียบป้องกันมือบ.” *ข่าวสด*, 29 เมษายน 2543, 11.
- “หนีท่วม! ผูกคอสั่งเวรรัฐศพที่ 11 ชวานาปทุมธานี.” *ไทยโพสต์*, 16 กุมภาพันธ์ 2557, 1, 11.
- “อนาถชวานาไทยฆ่าตัวเช่นข้าวแพง.” *คม ชัด ลึก*, 27 มีนาคม 2551, 1, 13.
- อนิรุทธิ์ ทองปาน. “ผ่าชีวิตมือบคนจน เสื่อผืนหมอนใบ..กลางป่าคอนกรีต ชนบทลูกสี่มยุครไ้
พรมแดน.” *เดลินิวส์*, 30 มกราคม 2543, 7.
- “อนุป.ป.ช.สรุปข้อหา ‘จ่าน้ำข้าว’วันนี้ ‘ทนต์ศักดิ์’ ยันจ่ายชวานาครบสิ้นเดือน.” *มติชน(ป้าย)*, 16 มกราคม 2557, 12.
- “อย่าด่วนตาย.” *มติชน*, 29 ธันวาคม 2525, 1.

เอกสารราชการ (กฎหมาย, คำสั่ง, เอกสารการเสียภาษี)

กฎกระทรวง ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2500), (6 ธันวาคม 2500).

กฎกระทรวง ฉบับที่ 26 (พ.ศ. 2516) ออกตามความในพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 (กำหนดแบบ หลักเกณฑ์และวิธีการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง), ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 90 ตอนที่ 106 (วันที่ 21 สิงหาคม 2516): 352-255.

กรมที่ดิน กองสำรวจและควบคุมที่ดินของรัฐ. หนังสือราชการถึง ปลัดกระทรวงมหาดไทย. การพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” อำเภอหนองบัว จังหวัด นครสวรรค์. ที่ 0712/5344. 14 มีนาคม 2531.

กรมสรรพากร. ใบเสร็จรับเงินภาษีบำรุงท้องที่ ประจำปี พ.ศ. 2511. เล่มที่ 1 เลขที่ 8, 7 มิถุนายน 2511.

กรมสรรพากร. ใบเสร็จรับเงินภาษีบำรุงท้องที่. เล่มที่ 2 เลขที่ 9, 3 ตุลาคม 2510.

กรมสรรพากร. ใบเสร็จรับเงินภาษีบำรุงท้องที่. เล่มที่ 5 เลขที่ 25, 26 เมษายน 2509.

กรมสรรพากร. ใบเสร็จรับเงินภาษีบำรุงท้องที่. เล่มที่ 9 เลขที่ 889, 2502.

กรมสรรพากร. ใบเสร็จรับเงินภาษีบำรุงท้องที่. เล่มที่ 9 เลขที่ 889, 30 เมษายน 2506.

กระทรวงมหาดไทย. แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหา ที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ. คำสั่งที่ 308/2531. 17 พฤษภาคม 2531.

คณะกรรมการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ”. คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการ แก้ไขปัญหาในที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ”, คำสั่งที่ 1/2531 (10 มิถุนายน 2531).

คณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ ทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัด นครสวรรค์, คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดิน สาธารณประโยชน์ ทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์, คำสั่งที่ 2/2530 (6 พฤศจิกายน 2530).

เจ้าพนักงานที่ดินจังหวัด ทำการแทนผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์. หนังสือราชการถึง นางสาว พรพิศ เหมือนศรี. การคัดค้านการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง ทุ่งเขาพระ. 5 กุมภาพันธ์ 2530.

นายอำเภอหนองบัว. ประกาศอำเภอหนองบัว เรื่อง ห้ามทำกินในที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ. 30 พฤศจิกายน 2530.

บำรุง ศิริมงคล. หนังสือราชการถึงพรพิศ เหมือนศรี. ขอความเป็นธรรมเกี่ยวกับที่ดินทำกิน. ที่ กปช. (ฝนน.) 3/2526, 1 กุมภาพันธ์ 2526.

บุญยครอง มุสิกบุญเลิศ. หนังสือราชการถึง นางสาวพรพิศ เหมือนศรี. แจ้งผลดำเนินการ. 18 พฤษภาคม 2527.

พระราชกฤษฎีกาก่อนสถาปนาที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน ในท้องที่ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ. 2533, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 107 ตอนที่ 175 (17 กันยายน 2533).

พระราชบัญญัติ ให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497, ราชกิจจานุเบกษา (30 พฤศจิกายน 2497). <http://dmcr2014.dmcr.go.th/Resolution/wp-content/uploads/2012/02/36.k1.pdf> (สืบค้นเมื่อ พฤศจิกายน 2558).

พระราชบัญญัติการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2524, ราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษ เล่มที่ 98 ตอนที่ 133 (14 สิงหาคม 2524).

พระราชบัญญัติตั้งจังหวัดสระแก้ว พ.ศ. 2536, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 110 ตอนที่ 125 ก (2 กันยายน 2536).

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550, มาตรา 181, เล่มที่ 127 ตอนที่ 47 ก (24 สิงหาคม 2550).

มิชัย ฤชุพันธุ์. หนังสือราชการถึง พรพิศ เหมือนศรี กับพวก. ขอความเป็นธรรมในการออก น.ส.3. 28 สิงหาคม 2521.

ยุทธกิจ เจนปรมกิจ. หนังสือราชการถึง พรพิศ เหมือนศรี. แจ้งผลการพิจารณาร้องเรียน. 27 พฤษภาคม 2525.

ประกาศของคณะปฏิวัติ, มาตรา 8 ตี, ฉบับที่ 334 (2515).

จังหวัดนครสวรรค์. ประกาศจังหวัดนครสวรรค์ เรื่อง การสำรวจพิสูจน์สิทธิ์หรือประโยชน์ในเขตที่ดินหวงห้าม (21 ธันวาคม 2514).

เลขานุการกรมที่ดิน. หนังสือราชการถึง พรพิศ เหมือนศรี. ร้องเรียนขอความเป็นธรรม. 21 มิถุนายน 2525.

เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. การปรับปรุงแผนการบริหารหนี้สาธารณะ ประจำปีงบประมาณ 2557 ครั้งที่ 1, หนังสือที่ นร 1313/61 (7 มกราคม 2557).

วิทยา เกสรเสาวภาค. หนังสือราชการถึง พรเพชร เหมือนศรี. การสำรวจพิสูจน์สิทธิ์หรือประโยชน์ในเขตที่ดินหวงห้าม. กุมภาพันธ์ 2516.

สำนักงานที่ดินจังหวัดนครสวรรค์สาขาหนองบัว. ปัญหาที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ (รายงาน). 17 ธันวาคม 2539.

สำนักงานที่ดินอำเภอประจันตคาม จ.ปราจีนบุรี. “สารบัญญัติทะเบียน (หลังโฉนดที่ดิน).” โฉนดเลขที่ 88XX).

สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี กองตรวจและสืบสวน. บันทึกข้อความเรียนรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (มีชัย ฤชุพันธุ์). รายงานผลการดำเนินการของคณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาทที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์. 11 มกราคม 2531.

สำนักนายกรัฐมนตรี. คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาทที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์, คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 198/2529 (18 พฤศจิกายน 2529).

สำนักนายกรัฐมนตรี. คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์, คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 105/2526 (10 มิถุนายน 2526).

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. การปรับปรุงแผนการบริหารหนี้สาธารณะ ประจำปีงบประมาณ 2557 ครั้งที่ 1, หนังสือที่ นร 0506/631 (8 มกราคม 2557).

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. มติคณะรัฐมนตรี เรื่อง การพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์. 29 มีนาคม 2531.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. มติคณะรัฐมนตรี. การพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์. 23 กุมภาพันธ์ 2531.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. ร่างพระราชกฤษฎีกาถอนสภาพที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกันในท้องที่ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ. (27 มีนาคม 2533).

สมหมาย ฉัตรทอง. หนังสือราชการถึงนางสาวพรพิศ เหมือนศรี กับพวก. ให้ออกไปจากที่สาธารณะ. 20 ธันวาคม 2525.

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, การปรับปรุงแผนการบริหารหนี้สาธารณะ ประจำปีงบประมาณ 2557 ครั้งที่ 1, หนังสือที่ ลต 0601/1026 (23 มกราคม 2557).

หลวงอรรถวาทประวิธ. หนังสือราชการถึง นายพิม เหมือนศรี กับพวก. แจ้งคำวินิจฉัยเรื่องราวร้องทุกข์. ที่ สร.0515/96. 15 มกราคม 2516.

อำนาจ ศศิธร. จดหมายถึง นายพิม เหมือนศรีกับพวก. ร้องเรียนความเป็นธรรมเกี่ยวกับที่ดิน. 18 กุมภาพันธ์ 2513.

เอกสารร้องเรียน

“การต่อสู้ของพรเพชร เหมือนศรี: เพื่ออุดมการณ์จริงหรือ?” (ใบปลิว). ม.ป.ป.

- พรพิศ (โสพิศ) เหมือนศรี. จดหมายถึงท่านที่ดินจังหวัดนครสวรรค์. ขอความกรุณาเมตตาเรื่อง
ประกาศที่ดินทำกินสาธารณะเลี้ยงสัตว์. 20 เมษายน 2514.
- พรพิศ เหมือนศรี และพวก. หนังสือราชการถึง พันโทณรงค์ กิตติขจร และ ฯพณฯ คณะปฏิวัติ. ขอ
ความเป็นธรรมที่ดินทำกิน. 15 ตุลาคม 2515.
- พรพิศ เหมือนศรี, จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. ขออนุมัติคำขอมิ
กรรมสิทธิ์ที่ดินทำกิน. 25 มีนาคม 2526.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี. ขอความเป็นธรรม
ที่ดินทำกิน. 29 มกราคม 2516.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. แกลงการณ. 25
ธันวาคม 2529.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ท่านผู้ว่าราชการจังหวัด. การชี้แนวเขตที่ดินสาธารณะฯ พู่เขาพระ
อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์ ในกรณีพิพาท. 17 สิงหาคม 2526.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์. คัดค้านประกาศสำนักงานที่ดิน
จังหวัดนครสวรรค์เรื่องแจกหนังสือสำคัญที่หลวง. 15 มกราคม 2530.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง นายกรัฐมนตรี. ขอความเป็นธรรมเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน. 5 เมษายน
2522.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ประชาชนที่เคราฟ. ขอความยุติธรรม. 5 ตุลาคม 2525.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ประธาน-คณะกรรมการ. ขอมิ น.ส.3ก เพิ่มเติม. 25 มิถุนายน 2528.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ประธานศูนย์นักศึกษาศึกษา. ขอความเป็นธรรม. 19 กันยายน 2527.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ผ.ต. สุนันท์ นวลจันทร์กุล ประธานกรรมการรังวัดที่ดินพู่เขาพระ.
ใครเป็นผู้กำหนดเขตที่ดินสาธารณะฯ พู่เขาพระ. 25 เมษายน 2528.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ผู้ตรวจ สุนันท์ นวลจันทร์กุล ประธานกรรมการ. ขอมิกรรมสิทธิ์ที่ดิน
ทำกินในสิทธิเสรีภาพของเอกชน. 15 พฤษภาคม 2526.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์. ขอความเป็นธรรม การรังวัดชี้เขต
ที่ดิน เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในการขออนุญาต น.ส.3. 17 สิงหาคม 2523.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. ขอความยุติธรรม สิทธิ เสรีภาพ กรรมสิทธิ์
ที่ดิน. 7 ธันวาคม 2525.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง มีชัย ฤชุพันธุ์ ร.ม.ต. ประจำสำนักนายกรัฐมนตรี. คัดค้านการรังวัด
ที่ดินสาธารณะประโยชน์พู่เขาพระ. 9 กรกฎาคม 2529.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย. ขอความเป็นธรรมเกี่ยวกับที่ดินทำ
กิน. 5 ตุลาคม 2527.

- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ ท่านนายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. ขอความเป็นธรรมเจ้าหน้าที่รัฐที่วัดที่ดินทุจริต. 2 กุมภาพันธ์ 2524.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. เจ้าหน้าที่ร่วมขบวนการทุจริตต่อราชบังหลวงออก น.ส.3. 14 มิถุนายน 2525.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. เจ้าหน้าที่ร่วมขบวนการทุจริตต่อราชภัฏวังหลวงฯ. 27 กรกฎาคม 2525. (พิมพ์สะกดตัวอักษรตามต้นฉบับ)
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. ขอมีกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกิน น.ส.3ก. (เพิ่มเติม). 24 สิงหาคม 2525.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. ขอคำสั่งพิจารณาเพื่อยุติธรรม. 21 ธันวาคม 2525.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. ขอคัดค้านการชี้เขตที่ดินสาธารณะทุ่งเขาพระ. 12 มีนาคม 2526.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. เรียกร้องความยุติธรรม. 18 มีนาคม 2526.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. ขอมีกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกินในสิทธิเสรีภาพของเอกชน. 15 พฤษภาคม 2526.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. ขอความเป็นธรรมกรรมสิทธิ์ที่ดิน น.ส.3ก. 29 มกราคม 2527.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. ขอความยุติธรรม. 12 มีนาคม 2527.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. ขอให้ออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3ก.) ตามโครงการระวางภาพถ่ายทางอากาศ. 28 มีนาคม 2528.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. เรียกร้องสิทธิ์ที่ดิน. 3 กรกฎาคม 2529.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. ขอให้ดำเนินการตามข้อตกลงในการประท้วงเรียกร้อง. 11 พฤศจิกายน 2529.
- พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. เพิ่มเติม-คัดค้านเขตที่ดินสาธารณะฯ ทุ่งเขาพระ. 15 ธันวาคม 2529.

พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. เจ้าหน้าที่ใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบข่มขู่บังคับหลอกให้ชาวบ้านหลงเชื่อ. 24 กุมภาพันธ์ 2530.

พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี หัวหน้ารัฐบาล. มีกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกิน น.ส.3ก. 24 ตุลาคม 2527.

พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ รัฐมนตรีมีชัย ฤชุพันธุ์. ขอความเป็นธรรม. 22 เมษายน 2526.

พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย. ขอระงับการจับกุม และให้ราษฎรเข้าทำกินในที่พิพาท. 13 มีนาคม 2530.

พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี. การพิสูจน์หลักฐานการมีกรรมสิทธิ์ น.ส.3ก. 5 มกราคม 2527.

พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึงท่านประธาน และกรรมการที่นับถือ. ข้อแถลง. 23 ธันวาคม 2520.

พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึงผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์. คัดค้านการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงทุ่งเขาพระ. 9 กุมภาพันธ์ 2530.

พรพิศ เหมือนศรี. จดหมายถึงรัฐบาล. รัฐบาลที่ไครพ, 28 ธันวาคม 2525.

พรพิศ เหมือนศรี. หนังสือร้องทุกข์ เรียง ท่านผู้บังคับการกองปราบปราม สามยอด. ร้องทุกข์ให้ดำเนินคดี. 10 มีนาคม 2527.

พรพิศ เหมือนศรี, พี่อง พี่ธรรม และ ชาญศักดิ์ พานิช. จดหมายถึง นายกรัฐมนตรีพลเอก เปรม ติณสูลานนท์. คัดค้านการรังวัดที่ดิน. 28 พฤษภาคม 2527.

พรเพชร (พรพิศ) เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. ประกาศเผาตัว. 24 เมษายน 2530.

พรเพชร เหมือนศรี. “ชีวิตจริงหญิงยอดนักสู้ (เรื่องสั้นแนวตลก).” ม.ป.ป.

พรเพชร เหมือนศรี. จดหมายถึง พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. การแก้ไขปัญหาพิพาทที่ดินทุ่งเขาพระ. 19 เมษายน 2531.

พรเพชร เหมือนศรี. จดหมายถึง คุณเล็ก ที่นับถือ. 5 กันยายน 2545.

พรเพชร เหมือนศรี. จดหมายถึง ท่านนายกสภาทนายความ. ส่งเอกสารเพิ่มเติม. 12 พฤษภาคม 2547.

พรเพชร เหมือนศรี. จดหมายถึง ท่านอธิบดีกรมที่ดิน. ขอความเป็นธรรม. 31 ธันวาคม 2531.

พรเพชร เหมือนศรี. จดหมายถึง ท่านอธิบดีกรมที่ดิน. ขอให้ดำเนินการปัญหาพิพาทที่ดินให้แล้วเสร็จ. 20 ตุลาคม 2531.

พรเพชร เหมือนศรี. จดหมายถึง นายกรัฐมนตรี, คัดค้านมติคณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาท และขอให้ทบทวนปัญหาพิพาทใหม่. 22 กุมภาพันธ์ 2531.

- พรเพชร เหมือนศรี. จดหมายถึง ประธานกรรมการการปกครอง. คัดค้านมติคณะรัฐมนตรี. 28 เมษายน 2531.
- พรเพชร เหมือนศรี. จดหมายถึง ปลัดประจำสำนักนายกรัฐมนตรี นายสุธี อากาศฤกษ์. คัดค้านประกาศอำเภอหนองบัว และเร่งขอให้ดำเนินการปัญหาพิพาทให้แล้วเสร็จลง. 15 ธันวาคม 2530.
- พรเพชร เหมือนศรี. จดหมายถึง ผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดนครสวรรค์. ร้องเรียนขอความเป็นธรรม. 31 ตุลาคม 2531.
- พรเพชร เหมือนศรี. จดหมายถึง พ.ต.ท.สัมฤทธิ์ ผ่องหิรัญ. ขอความเป็นธรรม. 8 พฤศจิกายน 2531.
- พรเพชร เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์. เรียกร้องสิทธิ์ที่ดินทำกินในสิทธิและเสรีภาพของประชาชน. 8 มิถุนายน 2530.
- พรเพชร เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี. การแจ้งการพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดิน. 27 ตุลาคม 2530.
- พรเพชร เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี. ขอตรวจสอบข้อเท็จจริงฉ้อราษฎร์. 28 กันยายน 2530.
- พรเพชร เหมือนศรี. จดหมายถึง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี. คัดค้านมติคณะกรรมการ และขอให้มีคำสั่งสอบข้อพิพาท. 2 กุมภาพันธ์ 2531.
- พรเพชร เหมือนศรี. แฉลงการณ์ ฉบับที่ 3/2545. 13 กุมภาพันธ์ 2545.
- พรเพชร เหมือนศรี. แฉลงการณ์ ฉบับที่ 4/2545. 18 กุมภาพันธ์ 2545.
- พรเพชร เหมือนศรี. แฉลงการณ์ ฉบับที่ 5/2545. 27 กุมภาพันธ์ 2545.
- พรเพชร เหมือนศรี. แฉลงการณ์ ต่อกรณีพิพาทที่สาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ. 2535.
- พรเพชร เหมือนศรี. แฉลงการณ์ ประกาศเรียกร้องปัญหาพิพาทที่ดินสาธารณประโยชน์. 10 พฤศจิกายน 2537.
- พรเพชร เหมือนศรี. แฉลงการณ์ เรื่อง บ้านเมืองไม่มีชื่อมีแป. 2530.
- พรเพชร เหมือนศรี. “ประวัติและภูมิหลัง...นางสาวพรเพชร เหมือนศรี...” ม.ป.ป.
- พรเพชร เหมือนศรี และ อาภา เหมือนศรี. จดหมายถึงผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์. คัดค้าน” 11 เมษายน 2531.
- พิม เหมือนศรี และคณะ. จดหมายถึง ประธานคณะกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์. ขอความเป็นธรรมในเรื่องที่ดินทำกิน. 30 ธันวาคม 2511.
- เฟื่อง พึ่งธรรม. จดหมายถึงนายกรัฐมนตรี. ร้องเรียนขอความเป็นธรรมเกี่ยวกับที่ดินทุ่งเขาพระ. 15 ตุลาคม 2536.

“สัญญากู้เงิน.” ระหว่าง บริษัท อคาเดมี โปรดัคชั่นจำกัด กับ พรเพชร เหมือนศรี. 20 กุมภาพันธ์ 2538.

“หนังสือสัญญามอบลิขสิทธิ์.” ระหว่าง พรพิศ เหมือนศรี กับ บริษัท อัครเศรณี โปรดัคชั่น. (ม.ป.ป.).
หนู เหมือนศรี. จดหมายถึงนายอำเภอหนองบัว. 14 พฤษภาคม 2511. อ้างถึงใน ทวีลักษณ์ พลราชม.

“ไดอารี่ จดหมายร้องเรียน แลกการณื ฯลฯ: แกะรอย ‘ความรู้’ จากเอกสารของพรเพชร
เหมือนศรี หญิงชานาจังหวัดนครสวรรค์.” *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*, ฉบับที่ 10
(มิถุนายน 2549 – พฤษภาคม 2550).

หนู เหมือนศรี และครอบครัว. จดหมายถึงผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์. ขอความกรุณาและความ
เป็นธรรมเรื่องที่ดินทำกิน. 13 มิถุนายน 2511.

หวาด สุวรรณวัง และคณะ. จดหมายถึง นายอำเภอหนองบัว. 29 พฤษภาคม 2511.

Books and Book Articles

Abu-Lughod, Lila. “Writing Against Culture.” In *Recapturing Anthropology: Waking in the Present*. Edited by Richard G. Fox, 137-162. New Mexico: School of America Research Press, 1991.

Adams, Guy B. and Balfour, Danny L. *Unmasking Administrative Evil*. Revised edition. New York: M.E.Sharpe, 2004.

Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised Edition. New York: Verso, 2006.

Bille-Brahe, Unni. “Sociology and Suicidal Behaviour.” In *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*. Edited by Keith Hawtron and Kees van Heeringen. New York: John Wiley and Sons, 2000.

Clifford, James. “Introduction: Partial Truths.” In *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*, Clifford, James. and Marcus, George E., 1-26. London: University of California Press, 1986.

Coleman, Peter T. “Intractable Conflict.” In *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*. Deutsch, Morton. Peter T. Coleman and Eric C. Marcus 2nd ed., 533 – 559. San Francisco: John Wiley and Sons, 2006.

Di John, Jonathan. *Conceptualising the Causes and Consequences of Failed State: A Critical Review of Literature*. London: Crisis Research Centre, 2008.

- Deshpande, R.S. and Arora, Saroj. *Agrarian Crisis and Farmer Suicides: Land Reforms in India*. London: Sage, 2010.
- Flyvbjerg, Bent. *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*. New York: Cambridge University Press, 2001.
- Foucault, Michel. *The History of Sexuality: Volume I: An Introduction*. Translated by Robert Hurley. New York: Random House, 1978.
- Freud, Sigmund. "Mourning and Melancholia." *International Journal for Medical Psychoanalysis* 4, no. 6 (1917): 288-301. Quoted in Williams, J. Mark G. and Pollock, Leslie R. "The Psychology of Suicidal Behaviour." In *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*. Edited by Keith Hawton and Kees van Heeringen. New York: John Wiley and Sons, 2000.
- Geertz, Clifford. "Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture." In *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 1973, 3-30.
- George, Alexander L. and Bennett, Andrew. *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge: MIT Press, 2005.
- Gilligan, James. *Why Some Politicians are More Dangerous than Others*. Cambridge: Polity Press, 2011.
- Goffman, Erving. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Edinburgh: University of Edinburgh, 1956.
- Howes, David. "Coming to Our Senses: The Sensual Turn in Anthropological Understanding." In *Sensual Relations: Engaging the Senses in Culture and Social Theory*. 29 – 58. Michigan: University of Michigan Press, 2003.
- Hume, David. *On Suicide*. New York: Penguin Books, 2005.
- Jacobs, Jerry. *The Moral Justification of Suicide*. Illinois: Charles C Thomas, 1982.
- Kenneth M. Pinnow, Violence Against the Collective Self: Suicide and the Problem of Social Integration in Early Bolshevik Russia, In *Histories of Suicide: International Perspectives on Self-Destruction in the Modern World*, Edited by John Weaver and David Wright. Toronto: University of Toronto Press, 2009, 201-230.

- Moksony, Ferenc. "Victim of Change or Victim of Backwardness? Suicide in Rural Hungary." In *The Small Transformation: Society, Economy and Politics in Hungary and The New European architecture*. Edited by Lengyel and Rostovanyi. Budapest: Akademiai Kiado, 2001, 366-376.
- Robinson, Richard. *Neo-liberalism and the Market State: What is the Ideal Shell?* London: Palgrave Macmillan, 2006.
- Scott, James C. *Seeing like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven: Yale University Press, 1998.
- Scott, James C. *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*. London: Yale University Press, 1976.
- Tansey, Stephen D. and Jackson, Nigel. *Politics: the Basics*. 4th ed. New York: Routledge, 2008.
- Taylor, Chloe. "Biopower." In *Michel Foucault: Key Concepts*. Edited by Dianna Taylor. Durham: Acumen, 2011.
- Taylor, Steve. *The Sociology of Suicide*. London: Longman, 1988.
- Traskman-Bendz, Lil and Mann, J. John. "Biological Aspects of Suicidal Behavior." In *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*. Edited by Keith Hawtron and Kees van Heeringen. New York: John Wiley and Sons, 2000.
- Williams, J. Mark G. and Pollock, Leslie R. "The Psychology of Suicidal Behaviour." In *The International Handbook of Suicide and Attempted Suicide*. Edited by Keith Hawtron and Kees van Heeringen. New York: John Wiley and Sons, 2000.

Articles

- Chatterjee, Partha. "Peasant Cultures of the Twenty-First Century." *Inter-Asia Cultural Studies* 9, no. 1 (2008): 116-126.
- Galtung, Johan. "Cultural Violence." *Journal of Peace Research* 27, no. 3 (August 1990).
- Galtung, Johan. "Violence, Peace, and Peace Research." *Journal of Peace Research* 6, no. 3 (1969).

- Hedican, Edward J. "Ways of Knowing in Anthropology: Alexandre Chayanov and the Perils of "Dutiful Empiricism." *History and Anthropology* 20, no. 4, (December 2009): 419-433.
- Mohanty, B.B. "'We are Like the Living Dead': Farmer Suicides in Maharashtra, Western India." *The Journal of Peasant Studies* 32, no. 2 (2011): 243-276, DOI: 10.1080/03066150500094485.
- Moksony, Ferenc "Place of Birth and Suicide in Hungary: Is There a Regional Subculture of Self-Destruction?" *Archives of Suicide Research* 7, no. 4 (2003): 341-352.
- Nock, MK., Borges, G., Bromet, EJ., Alonso, J. and et al. "Cross-National Prevalence and Risk Factors for Suicidal Ideation, Plans and Attempts." *The British Journal of Psychiatry* 192, no. 2, (2008): 98-105.
- Walker, Andrew. "The Rural Constitution and the Everyday Politics of Elections in Northern Thailand," *Journal of Contemporary Asia* 38, no. 1 (2008): 84-105.
- Stack, Steven. "The Impact of Relative Cohort Size on National Suicide Trends, 1950 – 1980: A Comparative Analysis." *Archives of Suicide Research* 2, no. 4 (1996): 213-222.
- Streeck, Wolfgang. "The Crises of Democratic Capitalism," *New Left Review* 71, (2011): 5-30.

Thesis

- Sinith Sittirak. "My 'W/ri[gh]t/E' and My Land: A Postcolonial Feminist Study on Grassroots' Archives and Autobiography (1937-2004)." PhD diss., Human Geography Program, School of Geography, Environment and Earth Sciences, Victoria University of Wellington, 2013.

Electronic media

- Africa Peace Forum, Centre for Conflict Resolution, International Alert, Saferworld and et al. "Conflict-Sensitive Approaches to Development, Humanitarian Assistance and Peace Building: Tools for Peace and Conflict Impact Assessment." <http://www.saferworld.org.uk/resources/view-resource/148-conflict-sensitive-approaches-to-development-humanitarian-assistance-and-peacebuilding> (accessed May 2016).
- Apter, Alan. "Clinical Aspects of Suicidal Behavior Relevant to Genetics." *European Psychiatry* 25, no. 5, (2010, June). Quoted in Gvion, Yari and Apter, Alan. "Suicide and Suicidal Behavior." *Public Health Reviews* 34, no. 2, (2012). http://www.publichealthreviews.eu/upload/pdf_files/12/00_Gvion.pdf (accessed May 2016).
- Brahm, Eric. "Latent Conflict Stage." <http://www.beyondintractability.org/essay/latent-conflict> (accessed January 2016).
- Carroll DJ, Mccurdy S. Agricultural Injury. *American Journal of Industrial Medicine*. 38, (2000): 463–80. quoted in Behere, P. B. and Bhise, M. C. "Farmers' Suicide: Across Culture." *Indian Journal of Psychiatry* 51, no. 4, (2009 Oct-Dec), <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2802368/> (accessed May 2016).
- Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control, Division of Violence Prevention. "Definitions: Self-Directed Violence." <http://www.cdc.gov/violenceprevention/suicide/definitions.html> (accessed May 2016).
- Childs, Nathan and Kiawu, James. "Factors Behind the Rise in Global Rice Prices in 2008." http://www.ers.usda.gov/media/257445/rcs09d01_1_.pdf (accessed June 2016).

- “Farmer Suicides Show Over 50% Drop as Data Collection Methodology Changes.”
July 18, 2015. <http://timesofindia.indiatimes.com/india/Farmer-suicides-show-over-50-drop-as-data-collection-methodology-changes/articleshow/48120603.cms> (accessed May 2016).
- “India’s New Farm Suicides Data: Myths and Facts.” *The Hindu*, July 24, 2015.
<http://www.thehindu.com/data/indias-new-farm-suicides-data-myths-and-facts/article7461095.ece> (accessed May 2016).
- “Maharashtra had 3,228 Farmer Suicides in 2015, Highest in 14 Yrs.” March 14, 2016.
<http://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/maharashtra-had-3228-farmer-suicides-in-2015-highest-in-14-yrs/articleshow/51257303.cms> (accessed May 2016).
- “Milton Friedman Saw Free Markets as a Tool for ‘Human Freedom’.” November 30, 2006. <http://learningenglish.voanews.com/content/a-23-2006-11-30-voa1-83130462/126364.html> (accessed May 2016).
- World Health Organization” “Preventing Suicide: A Global Imperative (Executive Summary).” http://www.who.int/mental_health/suicide-prevention/world_report_2014/en/ (accessed on July 2016).
- Shneidman, Edwin S. *The Definition of Suicide*. New York: John Wiley and Sons, 1985.
Quoted in Gvion, Yari and Apter, Alan. “Suicide and Suicidal Behavior.” *Public Health Reviews* 34, no.2, (2012). http://www.publichealthreviews.eu/upload/pdf_files/12/00_Gvion.pdf (accessed May 2016).
- “Suicide data.” World Health Organization. http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/suicideprevent/en/ (accessed June 2015).
- United Nations Disaster Management Training Programme. “Conflict Theory and Practice: a Perspective.” TRANSCEND International. https://www.transcend.org/pctrcluj2004/TRANSCEND_manual.pdf (accessed May 2016).
- Walker, Andrew. “Thailand’s Political Peasants.” August 29, 2012.
<http://www.eastasiaforum.org/2012/08/29/thailands-political-peasants/> (accessed May 2014).
- “World Population.” Census Bureau. http://www.census.gov/populations/international/data/worldpop/table_pop.php (accessed January 2016).

Newspapers

“Die-hard protester killed.” *Bangkok Post*. June 3, 2004, 4.

“Indian Drought Drives 400 Farmers to Suicide.” *Bangkok Post*, 21 May 2016.

“Lone Protester Bent on Suicide.” *The Nation*. 9 January 2529.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ นางสาวกาญจนา บุญยัง
 วุฒิการศึกษา ปีการศึกษา 2558: รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 สถานที่ทำงาน วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา

ผลงานวิชาการ

กาญจนา บุญยัง. “ชาวนาฆ่าตัวตาย: รัฐ โครงสร้างทางเศรษฐกิจ และความรุนแรง.” ปรินญา
 ดุษฎีบัณฑิต, สาขารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558.
 กาญจนา บุญยัง. “การฆ่าตัวตายของชาวนาในสังคมไทย: กรณีวิเคราะห์จากข่าวหนังสือพิมพ์.”
 วารสารการบริหารท้องถิ่น ปีที่ 9, ฉบับที่ 1 (มกราคม – มีนาคม 2559): 1 – 17.

ประสบการณ์การทำงาน 2548 – ปัจจุบัน: วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัย
 บูรพา